№ 29

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՅՈՒՂԱԲԵՐ

ՍԵՐՈԲՅԱՆ-ԻՆՃԻԿՅԱՆԻ

Ի 23-Ն ՀՈՒՆՎԱՐԻ 1929 Թ. ԹԻՖԼԻՍ

29

Գրքս Գրիգորի Զարա-
բեանցի է։

№34.

2004

61
Բ-46
2125
1544-Կ.Կ
N 29

ԲԺՇԿԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԲԱԺԱՆԵԱԼ ՅԵՐԿՈՒՍ ՀԱՏՈՐՍ

Ընդհանրական աշխատասիրութեամբ ՊԱՐՈՆ ՄԻՔԱՅԷԼԻ ԲԷՍՏԷՆ Բժշկի Եգիպտացիկան Բդեշխին, և յատուկ ծախիւք Հեղինակին տպագրեալ։

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

Ի վերայ ազգի ազգի խոթութեանց և նոցին պատճառաց, նշանաց և խնամատարութեանց։

1008
35979

Ի ՎԱՆԵԼՈՅԻԿ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՅ
1822

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՀԵԳԻՆԷ ԿԵՏ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԻՐԱՎԱԲԵՐ
ՍԵՊՈՒՀԵԱՆ - ԻՆՋԻԿԵԱՆԻ
23 ՀՈՒՆՎԱՐԻ 1929 ԹՎԻՆ

Ամենիմաստ ինքնակալ արարչապետ՝ տիեզերաստիւռ գոյից եղելութեց, ըստ խորախորհուրդ և անքննական իւրոյին խմաստութեան՝ գերահրաշ ցուցեալ սքրալի և զինամոզօրէն զիւրն տեսչութիւն, քառեակ վայելչաթիւ եղանակօք պճնազարդեալ ձոխացոյց զայս հողանիւթեայ օթարանիս կազմուած, և զամ ըստ ամէ հոլովումն ամանակաց ընթացից։ Ակզբնաձագ տածողութեամբ զգարնանագեղ զուարճութիւն յառոյգ բարգաւաճ սնուցեալ դալարեցուցեալ, ընդ տնկաստաղարթ ա-ձելութեան՝ զամառնային զյորդեռանդն տապոյ զջերմութիւն վարսաւորացն յուռ-թի հովանեօք միշտ զովացուցանելով, խնամ կալաւ պտղաւէտ արգասեօք 'ի բեղնաւորութիւն մրգաց և գեղագեղ ծաղկանց, բուսոց, և արմտեաց շահեկանաց՝ զաշնանային բերան բարեբերս ատոքացուցանել, որով և զյաջորդական հանդերձանաց խնամեալ զոլէտս՝ դադար

հանգստեան 'ի ցրտասառոյցն պահու 'ի վերայ ածել երկրածնայս։ Իսկ բոլորիցն դերազանց՝ զբանական կենդանի զմարդ, որ բանականութեն մասամբ 'ի հանգուռնատիպն պատկեր գոյացեալ հաստչին, 'ի քառեակ տարերաց սքանչելահրաշ իմն պայմանաւ արարչագործեալ, և միանգամայն քառեակ խառնուածոցն բաղադրութեամբ 'ի կենսական սքանչելարուեստ զօրութիւն հաստատեալ, բիւրազգի կատարելութիւն զարդու նրբազնին մակացուցեց զգեստաւորեալ պճնազարդեաց, և 'ի մի քան բովանդակել ախորժեալ, * Փոքր մի քան զՀրեշտակս խոնարհ արար ‖ ըստ դաւթականն ձայնի։

Իսկ արդ՝ ո՞ւր՝ թէև 'ի սխմնարագուսից անաի բնութեն սակի անգնատ եղելոց՝ զայսպիսօրէն զմիօրինակ հետեւողութիւն տեսեալ զեղանակաց, և զսքանչելահրաշ արարչագործութի բացատրեալ նկատեալ զարարչապետին, ըստ գիւտ իշխանացն դնել ճարտարարուեստ կազմութեաս, անպիտան վարկուցեալ զյոքնապիսի զոյութեան զայս այլազանութի եղելոցս։ Այլ զոք յիրաւի է կարծել բնաւ։ Այն զի իմացական բնութիւն սքանչելարուեստ պայմանաւ յօրինեալ, 'ի նշմարել երբեք ուրեք զիւրն վրիպական կիրս ըստ մասին կենսականի, եթէ 'ի սակս այլազան յարատեւոյթս շարժման տարերցն,

եթէ՝ խառնուածոցն ոչ բարեխառնութիւն
աղաղաւ, և կամ եթէ զ։ ծրծարանացն
խանգարման պատահելով, ինքնին յաջո-
ղակ է արդարև անդստին 'ի հոնապարդև-
ձրից բանականութեան մասին՝ նրբաշնին
խուզմամբ հետազօտեալ զվրիպակս բը-
նութեան բացայայտ ճանաչել, և միան-
գամայն ըստ տարազու մշակականն ար-
հեստի՝ զառյիւրեանց զանբերը, կամ ըզ-
դաժանաբոյս եկամուտս բնութեանն 'ի
բաց սրբեալ, և զբնաւորականսն դար-
մանեալ, և արուեստիւ խնամարկեալ,
զորէն քաջիմաստ ուղղչի՝ սեփական կա-
նոնօք կազմ յօրինեալ, անդրէն հաստա-
տեալ 'ի ընիկն իւր պայման։ Եւ ահա գի-
տութիւն այսօրինակ՝ իբր արարչութեանն
գործակից՝ Բ։ժշկականութիւն առ ձայնի
յիմաստնոց. որ ըստ պեսին բնախօսից
արիստոտէլի, անշուշտ կոչի քոյր փիլիսո-
փայութիւն, վասն փոփոխակի առ միմեանս
նպաստաւորելոյ սոցա, զորմէ և մեր բան-
քըս են ստանօր։ Բյոստովանիմք ապա-
քէն՝ իբր անհնարին ինն գոլ ընդ կոպա-
բաւ և սահմանաւ բովանդակել զայսր
ճարտարարուեստ գիտութիւն զպիտեա-
նութիւն, զգերապատուութիւն, և ըզ-
դրուատիցն փաստս իրաւացիս՝ ԵՒ պարտ-
ուպատշաճ արժանեացն, զայն եւ եթէ շատ
համարեալ առ տեղեաւս, զի նախնի
բնախօսք և փիլիսոփայք, գրէթէ համ-

օրէն 'ի մի բերան դրուատանօք համ-
բաւեցին զսա, և զուգահաւասար ար-
ժանապատուութիւն գոլ հաստատեցին ը-
փիլիսոփայութեն բնականի։

Ա.յլ սակայն աւաղս աստանօր կար-
գալ յիրաւի է յետին ժամանակի ծնընդ-
դոցս. յորում ըստ յաձախել մեղաց և
անկարգութեց՝ մինչ դեռ ըստ նմին չա-
փու առաւելեալ տիրեցին 'ի մարդկային
բնութեն բիւրազգի ախտք և խօթուիք,
ոչ նոյնպէս փոյթ եղև յետնոցս՝ որպէս
նախնականացն մերոց, 'ի պատուի ունել
զբժշկականութեն կենցաղօգուտ և զկա-
րևոր կրթականութիւն։ Ա.ռաւելապէս
նուազեալս յայսմ տեսանեմք զարամեան
մեր համազգիս՝ քան զօտարածինս հա-
մայն, առ որս գտանին յոլովակերպ մա-
տեանք, և համալսարանք յարքունուստ
կառուցեալք 'ի պէտս ուսանողաց այսր
կարևորագոյն մակացութեն. որ և օր քան
զօր ձոխապաձոյձ հանդիսանայ նորանոր
ձարտարիմաստ հնարիւք՝ յարանց կորո-
վամտաց և քաջաբանից։ Սակ առ մերազ-
նեայս նուազութի գոլով ջանից և աշ-
խարհաշէն նպաստից, չքաւորութի բա-
զում գտանի այսր կենցաղօգուտ մակա-
ցութեն, և նմին պատշաձեալ մատենից.
թէպէտև զպատձառան մանրախոյզ հե-
տազօտութիւն զմտաւ ածեալ, մարթ է
ըստ իրաց ինչ անբասիր կացուցանել

զազգս ասքանազեան. որովհետև քաջայայտ է ամենայն ումեք, եթէ մեծագոյն մասն գրեանց մերոց և իմաստաբուղխ մատենից աւանդելոց 'ի մեր նախնեաց չէ 'ի միջի. է՝ զի հրակիզութիւն, և է՝ զի յափշտակութիւն, և կողոպտմամբ թշնամեաց անյայտ լեալ կորեան 'ի ջնաս և 'ի մեծ սրտաբեկութիւն ազգիս։ Այլ մեք ասասէն թէպէտև քաջ ճանաչեմք զանձինս անբաւականութիւն 'ի ձեռնամուխ լինել յայսպիսի գործ բազմաշխատ և դժուարամատոյց, բայց յաղթեալք 'ի սաստկութենէ սիրոյ ընիկ հայրենեացս, ձեռն 'ի գործ մատչիմք յօժարափոյթ յառաջիկայդ գործողութիւն, եդեալ մեզ կէտ նպատակի անվրէպ յուսով զմեծագոյն շահ և զօգուտ ազգիս հայկազնեան. զորոյ ինչ ինչ 'ի կարևոր գիտելեաց պատշաճ վարկանիմք ծանուցանել սակաւուք ընթերցասիրացդ։

Ա. 'Ի յօրինել մեր զբժշկարանս՝ ընտրելի դատեցաք ճառել նախ զկարևորագոյն և զգլխաւոր ախտից, և ապա զորոց քաջ զփորձ առեալ էաք. այլ միշտ զհամառօտն կալեալ զճանապարհ, զանց արարաք խօսել զբազում ևս ախտից։ Այց որք միանգամ յօժարափոյթ, և ուշադիր մտօք հրահանգին յանդուլ ընթերցանութիւն վերոգրեալ ախտից, որք իբր գուռն են հասարակաց առ մնացեալ

ախտս, անշուշտ է ապաքէն՝ զի նոյն իսկ բնութիւն առաջնորդէ նոցա 'ի քաջածանութիւն սյլոցն ինացելոց։

Բ. Յընթացս բանից ճահոդագոյն վարկաք առնուլ 'ի կիր զգուշելի ոչ՝ ոմանց գերահռչակ և կորովամիտ հեղինակաց, ուրոյն ուրոյն բացատրութիւն ճառել նախ զզիարդն ախտից, ապա զպատճառաց, զնշանաց, զխնամատարութեաց, զդեղոց, և զկառավարութեաց նոցին. և այս վասն երկուց պատճառաց։ Առաջին՝ սակս դիւրաւ ըմբռնողութեան մտաց վերծանողացդ զպարագայս հանդամանաց ախտից։ Երկրորդ՝ զի ուշադրութիւն 'ի միտ առեալ զիսկութիւն նշանաց և պատճառաց, և անվրէպ դատողութիւն բացորոշեալ, չգործիցեն ինչ վրիպակս 'ի դարմանատրութեան ախտիցն. քանզի յոլովք յախտաժեստաց վայրապար զրաւին 'ի կենաց՝ սակս պակասութեան այսորիկ կարևորագոյն ուշադրութեան, և բացորոշ դատողութեան։

Գ. Որովհետև գերահռչակ մանկացութիս այս բժշկական, ըստ մեծի մասին հիմնեալ է 'ի քաջածանութիւն իսկական պատճառաց կենսական բնութեան, սմին իբրև կարևոր համարեցաք յընթացս գրութեանս զննել փոքր 'ի շատէ և զզիարդն երևելի գործարանացս բնութեան, որպիսի են՝ սիրտն, թոքն, ուղեղն,

լեարդն, փայծաղն և ն. և միանգամայն ճառեցաք ինչ ինչ զեղանակէ քաջ զննութիւն, և նկատման զարկի բազկի, որպէս ունիս տեսանել 'ի հատ. Ը. 'ի բառն Բուլսուս։

Դ. Օ չափ, զքանակութիւն, զբնութիւն, զներգործութիւն, և զեղանակ գործածութեան իւրաքանչիւր դեղոցէ՛ից ամենայն զգուշութիւն, և փորձառութիւն եդաք բացայայտ առաջի, զմտաւ ածեալ մեր, և քաջ զփորձ առեալ, եթէ 'ի վրիպակաց որք գործին յայսոսիկ պարագայս, բաղում անգամ և բազում ուրեք յառաջագային բազմապիսի անտեղութիւնք, և՝ ուրեք երբէք մահու արկած փոխանակ բժշկութիւն. սմին իրի մեծի ուշադրութիւն պէտք են յայսմ մասին։

Ե. Ի սատ մտաց մեծանուն և քաջահմուտ հեղինակաց՝ 'ի դիպուածս իւրաքանչիւր տեսակաց ախտի, բազում անգամ յաւելմամբ դրգռման՝ պատճառի 'ի բնութես չափազանց ուժեղուն, որում յաջորդէ տարապայման թուլութիւն կամ տկարութիւն ջղաց և բոլոր մարմնոյ. սմին իրի նրբանշին հետազօտութիւն նկատել և որոշել արժան է զայսոսիկ պարագայս. զի եթէ տարապայման թուլութին 'ի բնութեն ախտակրին՝ պատճառեալ ի՞ց յառաւելութէ դրգռմանն, որպէս պատահի յոլով անգամ 'ի չափազանց գործ-

ածութիւն գրգռիչ և զօրացուցիչ դեղոր-
էից, յայնժամ փոյթ ունել արժան է
թուլացուցիչ և զովացուցիչ դեղորէիւք
նուազել զայն, և բարեխառնել. քանզի
բազում անգամ 'ի հարևանցի ուշադրու-
թիւն այդորիկ կարևորագոյն և նրբագոյն
պարագայի, բազմապատիկ վրիպակք և
յոգնազան խառնակուիք 'ի վեր երևին։

Ը. Յօգուտ և 'ի դիւրութիւն վերծա-
նողաց՝ բազմաժամանակեայ աշխատուիք
և հոգւով ջափ վաստակօք գուն գործե-
ցաք 'ի լոյս ընծայել և զբառարան իմն
ըստ կարի ճոխագոյն անուանց՝ բուսոց,
հանքաց, հեղանիւթ ոգեաց, օդային,
ցամաքային, և ջրային կարևոր կենդա-
նեաց ոմանց, և ինչ ինչ անդամոց և
ախտից, և այս 'ի քառեակ բարբառս՝ 'ի
լատինական, յիտալական, 'ի գաղղիա-
կան, և յանգղիական. և ուրեք ուրեք
յաւելաք 'ի վերայ ոմանց բառից նա և
զյունականն, զարաբացւոց, զպարսկա-
կանն, զտաճկականն, և զՀայկականն. և
միանգամայն եղաք առաջի իւրաքանչիւր
բառից զծանօթութիւն, զբնութիւն, և զգ-
նեերգործական զօրութիւն նոցին բացայայտ
իմն ոճիւ։

Է. Յառաւել դիւրութիւն ուսումնասէր
հետազօտաց՝ կարևոր դատեցաք հաւա-
քել ուրոյն բառարանաւ ըստ այբուբե-
նից զբառս արաբացիս, կամ պարսկա-

կանս, կամ տաձկականս, և զնշանակութիս նոցա 'ի բառարան լատինական անուանցն առաքել. որպէս զի տեղեակքն այսոցիկ արևելեան լեզուաց գիտասցեն՝ թէ արևմտեայք որո՞վ անուամբ կոչեն զիւրաքանչիւր բժշկական գիտելիս։

Այսչափ ինչ ըստ պահանջելոյ Յառաջաբան ծանօթութեանց համառօտիւ յայտ արարեալ զնպատակ և զտարազ գրուածոցս, ցանկամք 'ի գուզնաքեայ մերոցս վաստակոց՝ յոլովագոյնս շտեմարանել արդիւնս օգտաշահս յանձանձիր ընթերցանութէ մտաւոր վերծանողաց։

Զ՝ Ոչ 'ի ցաւելէ՝ մարդոյ բընութիւն,
կարէօք հասանէ՝ ախտից բըռնութիւն,
կարեւոր ապա՝ և այն գիտութիւն,
ոյր անուն և գործ՝ է Բ՝ուժըշկութիւն։

Լ՝ որ գործնական՝ նէրն դարմանոյ,
կամ պէսականքն՝ դեայն պեղեակ գոյ.
ոյլ որ խընամոպ՝ բուծիչ է մարմնոյ,
զայս և զայն գուռնայ՝ ունէլ մեծարգոյ։

Մ՝ եծարէա զբժիշկն՝ հըրամայէ Աստուր,
զոր ինչ 'ի քո պէտս՝ յանէն առնուլ 'ի կիր։
Այլ ելիցէ բըժիշկն՝ ելիցէ ախտակիր,
'ի Տէառնէ յուսալ՝ խըրատէ նոյն գիր։

ՑՈՒՑԱԿ

ԳԼԽՈՑ ԵՒ ՑՕԳՈՒԱԾՈՑ

ԲԺՇԿԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՑ։

Էրէս

ԳԼ. Ա. 'Ի վերայ Տենդից ընդհանրապէս, յօդ. ա. 1
'Ի վերայ զանազան տեսակաց տենդից. 3
Կառավարութիւն տենդից ընդհանրապէս. 4
Յօդ. Բ. 'Ի վերայ ընդհատ տենդից. 5
Պատճառք և նշանք ընդհատ տենդից. 6
Կառավարուիք և դարմանք ընդհատ տենդից. 7
Խնամատարուիք և դարմանք 'ի վերայ ընդհատ տենդից 'ի չափահասս. 8
Կառավարութիւնք և դարմանք 'ի վերայ ընդհատ տենդից 'ի տղայս և 'ի մանկունս. 13
Հնարք 'ի կիր արկանելիք 'ի դիպուածս ընդհատ տենդից. 14
Յօդ. Գ. 'Ի վերայ չարաբար տենդից. 15
Յօդ. Դ. 'Ի վերայ անընդհատ կամ շարունակ և սուր տենդի, և պատճառաց նորին. 21
Նշանք անընդհատ տենդի. 22
Խրատք և կառավարութիւնք անընդհատ տենդի. 23
Դարմանք և դեղք անընդհատ տենդի. 24
Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս անընդհատ տենդի. 28
Յօդ. Ե. 'Ի վերայ ջղական կամ չարախտավատ տենդի, և պատճառք նորին. 30
Նշանք ջղական տենդի. 31
Կառավարութիւնք և դեղորայք ջղական տենդի. 33
Յօդ. Զ. 'Ի վերայ թուլական տենդի. 38
Պատճառք և նշանք տենդիս. 38
Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս թուլական տենդի. 39
Կարևոր դեղորայք ընդէմ թուլական տենդի. 40

Յօդ. Է. 'Ի վերայ ստամոքսական տենդի. 41
Պատճառք և նշանք անընդհատ ստամոքսական և մաղձային տենդի. 42
Պատճառք և նշանք մաղձային տենդի. 43
'Նշանք որդնեռաց տենդի. 44
Կառավարութիւնք և դեղորայք ստամոքսական կամ մաղձային տենդի. 45
Կառավարութիւնք և դեղորայք անընդհատ մաղձային տենդի. 47
Յօդ. Ը. 'Ի վերայ ջղային դանդաղ տենդի. 49
Պատճառք ջղային դանդաղատենդի. 49
'Նշանք ջղային դանդաղատենդի. 50
Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս ջղային դանդաղատենդի. 51
Դեղորայք վասն ջղային դանդաղատենդի. 52
Բարառնութի Տենդի. 54
ԳԼ. Բ. Յօդ. Ա. 'Ի վերայ ընդհանուր բորբոքմանց կամ տապմանց. 55
Յօդ. Բ. 'Ի վերայ բորբոքման ուղղոյ. 56
Պատճառք և նշանք բորբոքման ուղղոյ. 57
Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս բորբոքման ուղղոյ. 58
Դեղորայք վասն բորբոքման ուղղոյ. 59
Յօդ. Գ. Յաղագս բորբոքման կամ ախտից աչաց. 60
Պատճառք բորբոքման կամ ախտից աչաց. 61
'Նշանք բորբոքման աչաց. 62
Կանոն և կառավարութի 'ի դիպուածս բորբոքման աչաց. 62
'Դեղորայք 'ի դիպուածս բորբոքման աչաց. 63
'Դեղորայք և խնամատարութիւնք զկնի անցանելոյ բորբոքման աչաց. 64
Յօդ. Դ. Յաղագս բորբոքման կամ ցաւոց ականջաց. 65
Պատճառք և նշանք բորբոքման ականջաց. 65
'Դեղորայք և հնարք բորբոքման ականջաց. 66
Յօդ. Ե. Յաղագս բորբոքման լեզուի. 67
Պատճառք և նշանք բորբոքման լեզուի. 68
Կառավարութիւնք և դեղորայք բորբոքման լեզուի. 68
Յօդ. Զ. Յաղագս բորբոքման որկորոյ, կամ փողոցաւութեան. 70

Յօդ. ԽԱ. Պատճառք բորբոքման կոկորդի կամ որկորոյ. 70
Նշանք բորբոքման որկորոյ. 71
Խնամատարութիւնք և կառավարութիւնք բորբոքման որկորոյ. 72
Դեղորայք բորբոքման որկորոյ. 74
Յօդ. ԽԲ. Յաղագս չար փողացաւութեան, կամ քաղցկեղային ախտի կոկորդի. 76
Պատճառք և նշանք չար փողացաւոյ. 77
Դեղորայք և խնամատարութիւնք չար փողացաւոյ. 78
Յօդ. ԽԳ. Յաղագս հատարակ կամ սուտ փողացաւոյ. 79
Նշանք հատարակ փողացաւոյ. 79
Կառավարութիւնք և դեղորայք փողացաւոյ. 80
Հնարք առ'ի խափանելոյ զվերադարձումն ախտից փողացաւութեան. 81
Յօդ. ԽԴ. 'Ի վերայ բորբոքման թոքոց և լանջամաշկի. 81
Պատճառք բորբոքման թոքոց. 82
Նշանք բորբոքման թոքոց. 83
Դարմանք և դեղորայք յաղագս բորբոքմանցս ուրոյն ուրոյն. 84
Դեղորայք և խնամատարութիւն բորբոքման լանջամաշկի. 89
Հնարք և դեղորայք բորբոքման վկանացն կրծոց և ստորին որովայնի. 89
Դեղորայք և հնարք բորբոքմանցս՝ յորս գոն և նշանք ջղային տենդի. 91
Դեղորայք յաղագս պալարին որ երևի 'ի թոքս զկնի բորբոքմանն. 92
Յօդ. ԽԵ. Յաղագս բորբոքման սրտի. 93
Նշանք բորբոքման սրտի կամ սրտակրանաց. 93
Կառավարութիւնք և դեղորայք բորբոքման սրտի կամ սրտակրանաց. 94
Յօդ. ԽԹ. Յաղագս բորբոքման ստոծանւոյ, և պատճառաց նորին. 94
Նշանք և դարմանք բորբոքման ստոծանւոյ. 95
Յօդ. Ժ. Յաղագս բորբոքման ստամոքսի, և պատճառք նորին. 96
Նշանք բորբոքման ստամոքսի. 97

Կառավարութիւն, խնամք և դեղորայք 'ի բորբոքման սատմոքսի. 98
Յօդ. ԺԵ. Յաղագս բորբոքման փորոտեաց կամ ստորին որովայնի, և պատճառք նորին. 100
Նշանք բորբոքման փորոտեաց. 101
Կառավարութիւն և դեղորայք 'ի բորբոքման փորոտեաց կամ ստորին որովայնի. 102
Խրատք ընդհանրապէս վասն բորբոքման փորոտեաց կամ ստորին որովայնի. 105
Յօդ. ԺԶ. Յաղագս բորբոքման լերդի, պատճառք և նշանք նորին. 107
Կառավարութիւն և դեղորայք 'ի բորբոքման լերդի. 109
Յօդ. ԺԷ. Յաղագս բորբոքման փայծեղան և պատճառք նորին. 111
Նշանք բորբոքման փայծեղան. 112
Կառավարութիւն և դեղորայք ախտիս. 113
Յօդ. ԺԸ. Յաղագս բորբոքման երիկամանց, և պատճառք նորին. 113
Նշանք բորբոքման երիկամանց. 114
Կառավարութիւն և դեղորայք վասն բորբոքման երիկամանց. 116
Դեղորայք վասն խղխայթեալ կամ բացեալ պալարի. 117
Յօդ. ԺԹ. Յաղագս բորբոքման փամփշտոյ. 118
Պատճառք և նշանք բորբոքմանս. 119
Կառավարութիւն և դեղորայք ախտիս. 120
Յօդ. Ի. Յաղագս բորբոքման արգանդի, և պատճառք նորին. 120
Նշանք բորբոքման արգանդի. 121
Խնամատարութիւն և դեղորայք 'ի դիպուածս բորբոքման արգանդի. 122
ԳԼ. Գ. Յաղագս զանազան տեսակաց խոթից. 124
Յօդ. ԻԱ. Յաղագս փքական կամ քամիական խոթի. 124
Պատճառք և նշանք ախտիս. 125
Խնամատարութիւն և կառավարութիւն ախտիս. 126
Յօդ. ԻԲ. Յաղագս մսաղձային խոթի. 127
Նշանք և խնամատարութիւն ախտիս. 128
Հնարք և կառավարութիւն 'ի վերայ ախտիս. 129
Յօդ. ԻԳ. Յաղագս խոթի արգանդեան. 129

Նշանք և խնամատարութիւնք ախտիս. 130
Յօդ. Գ. Յաղագս ջղային խիթի. 131
Նշանք և խնամատարութիւնք և դեղորայք ախտիս. 132
Կառավարութիւնք և խրատք պիտանիք վասն ախտիս ընդհանրապէս. 135
Գլ. Դ. Յաղագս սաստիկ հոսման միզի. 136
Պատճառք և նշանք ախտիս. 136
Դեղորայք վասն սաստիկ հոսման միզի. 137
Կառավարութիւնք 'ի կերակուրս. 138
Գլ. Ե. Յաղագս անժուժութիւն կամ անժուժկալութիւն միզի, և պատճառքն. 139
Խնամատարութիւնք և դեղորայք ախտիս. 140
Գլ. Զ. Յաղագս անմիզութիւն կամ միզարգելութիւն. 141
Նշանք միզարգելութիւն. 141
Պատճառք, դեղորայք և խնամատարութիւնք միզարգելութիւն. 142
Ընդհանուր կառավարութիւն վասն արգելման միզի յօրպիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկեալ. 144
Գլ. Է. Յաղագս ախտից աւազոյ և քարի երիկամանց. 145
Պատճառք այսր աւազոյ և քարի. 145
Նշանք աւազոյ և քարի. 146
Կառավարութիւնք և դեղորայք վասն ախտից աւազոյ և քարի. 147
Գլ. Ը. Յաղագս զանազան տեսակաց ջրգողութեանց. 149
Յօդ. Ա. Յաղագս պատճառաց անազարբաս անուանեալ ջրգողութիւն, և յաղագս պատճառաց ջրգողութիւն որովայնի. 150
Մասնաւոր պատճառք և նշանք անազարքայի. 151
Սեպհական նշանք ջրգողութիւն որովայնի. 152
Խնամատարութիւն և կառավարութիւն վասն ջրգողութեանցս, եթէ ըստ պատահմանն իցէ հանդիպեալ, և ենթակայն իցէ բարեկազմ. 154
Դարմանք և դեղորայք վասն այսպիսի ջրգողութեանց. 155
Կառավարութիւնք և դեղորայք ջրգողուեցս յորժամ 'ի վերջ գան ըստ պատահմանն. 157

Յօդ. Ը. Յաղագս Ջրդողութեան կրծոց. 160
Նշանք և խնամատարութեան և դեղորայք
Ջրդողութեան կրծոց. 161
Յօդ. Թ. Յաղագս Ջրդողութեան գլխոյ կամ ուղղոյ. 163
Պատճառք և նշանք Ջրդողութեան. 163
Դեղորայք Ջրդողութեան գլխոյ. 164
Յօդ. Դ. Յաղագս Ջրդողութեան մանաւոր ինչ
պարկի. 165
Նշանք Ջրդողութեան. 166
Կառավարութիւնք և դեղորայք ախտիս. 168
ԳԼ. ԻԹ. Յաղագս գալկան. 170
Պատճառք և նշանք գալկան. 171
Խնամատարութիւնք վասն գալկան. 172
Դեղորայք վասն գալկան. 173
ԳԼ. Ի. Յաղագս թոքախտութեան. 175
Յօդ. Ա. Պատճառք թոքախտութեան. 175
Նշանք թոքախտութեան. 176
Կառավարութիւն թոքախտութեան. 177
Դեղորայք և կառավարութիւնք 'ի զանազան
ատիճանս թոքախտութեան. 179
Յաղագս արկածեան թոքախտութեան. 180
Յօդ. Բ. Յաղագս ջղային թոքախտութեան. 181
Կառավարութիւն և դեղորայք ախտիս. 182
ԳԼ. ԻԱ. Յաղագս շնչարգելութեան. 183
Պատճառք շնչարգելութեան. 183
Նշանք այսորիկ ախտի. 184
Խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն շնչար-
գելութեան. 185
Հնարք առ 'ի արգելուլ զգալուստ շնչարգե-
լութեանց. 187
ԳԼ. ԻԲ. Յաղագս հիւանդութեանց կանանց ընդ-
հանրապէս. 188
Յօդ. Ա. Յաղագս գաշտանի կամ յաղագս առ-
ապին հոսանաց. 188
Յօդ. Բ. Յաղագս առաջին երևմանն գաշտանի. 189
Նշանք և կառավարութիւնք 'ի գիպուածս
յայս. 190
Եղանակն որով պարտ է վարել 'ի ժամանակ
կի գաշտանի. 191
Յօդ. Գ. Յաղագս արգելականութեան գաշ-
տանի. 192
Կառավարութիւնք և դեղորայք 'ի գիպուածս

արդելման դաշտանի յառաջ եկելոյ 'ի զա-
նազան պատճառաց. 192
Զգուշութիւնք վասն արդելման դաշտանի. 195
Յօդ. գ. Յաղագս ուժգունութեան, և յաղագս
ինքնակար քաղցու. 195
Նշանք ուժգունութեան ախտի. 196
Նշանք ինքնակար քաղցու. 197
Դեղերայք ուժգունութեան և ինքնակար
քաղցու. 197
Յօդ. ե. Յաղագս չափազանց դաշտանի. 198
Պատճառք, նշանք և դեղերայք չափազանց
դաշտանի. 198
Յօդ. զ. Յաղագս քիչ քիչ գիտելեաց 'ի վերայ
դաշտանի. 199
Յօդ. է. Յաղագս ախտի հոսման ապիտակա-
գոյն հիւթոց. 201
Նշանք այսր հոսման. 201
Պատճառք, խնամատարութեան և դեղերայք
ախտիս. 202
Յօդ. ը. Յաղագս ամլութեան, և պատճառաց
նորին. 203
Դեղերայք վասն ամլութեան. 204
Յօդ. թ. Յաղագս վիժման և անցուցման զա-
ւակի. 204
Պատճառք և նշանք վիժման. 205
Զի՞նչ պարտ իցէ առնել, յորժամ 'ի նշա-
նաց գուշակի վիժումն. 206
ԳԼ. ԺԳ. Յաղագս ընդհանուր ախտի ջղաց. 206
Պատճառք և նշանք ախտիս 'ի հասարակի. 207
Խրատք, կառավարուիք, և դեղերայք ընդ-
հանրապէս վասն հաստատութեան ջղաց. 209
Դեղերայք 'ի հանդարտել զջիղս. 213
ԳԼ. ԺԴ. Յաղագս ախտի ջղային դժուարա-
մարսութեան, և պատճառք նորին. 217
Նշանք ջղային դժուարամարսութեան. 218
Խնամատարութիւնք ջղային դժուարամար-
սութեան. 219
Դեղերայք վասն ախտիս. 220
ԳԼ. ԺԵ. Յաղագս անդամալուծութեան կամ
կաթուածի. 222
Պատճառք անդամալուծութեան. 223
Նշանք բարեբեղջոյք 'ի դիպուածս ախտիս. 223

Յոգ. ՃԺ. Յաղագս խնամատարութեան ընդհանուր անդամալուծութեան յուժեղս. 224
Յաղագս նոյն խնամատարութեան 'ի սկսիս. 224
Յոգ. ՃԻ. Յաղագս խնամատարութեան անդամալուծութեան որ 'ի միանուագս մնարմնոյ. 226
Յոգ. ՃԿ. Յաղագս խնամատարութեան տեղական անդամալուծութեան կամ կիսակսիթուածի. 226
++ ԳԼ. ԺԶ. Յաղագս սխալ լուանոտութեան կամ վերնոտութեան. 228 ++
Պատճառք և նշանք սխալս. 229
Կառավարութիւնք վասն լուանոտութեան. 230
Դեղորայք վասն սխալս յամենայն հատակի. 231
Դարման 'ի ժամանակի, յորում յարատևէ բորբոքումն. 231
Դարման զկնի փարատելոյ բորբոքմանն. 232
ԳԼ. ԺԷ. Յաղագս սխալից սեամնաղձութեան, և կատաղութեան կամ մոլեգնութեան. 234
Պատճառք սխալից. 234
Նշանք սխալից. 235
Կանոնք և կառավարութիւնք այսոցիկ սխալից. 236
Դեղորայք վասն սեամնաղձութեան. 237
Դեղորայք վասն սխալ մոլեգնութեան. 239
ԳԼ. ԺԸ. Յաղագս սխալ փքախտութեան, կամ փքոտութեան. 239
Պատճառք սխալս. 240
Դեղորայք ընդդէմ փքախտութեան. 241
Դեղորայք ընդդէմ փքախտութենն, յոր զոյգ դատանին և զանազան սխալք. 243
Խնամատարութիւնք վասն փքաժեռաց. 244
++ ԳԼ. ԺԹ. Յաղագս զանազան ատամնանց ուշադնացութեան, կամ նուազման և կամ թալկացման սրտի. 244 ++
Ուշադնացութեան պատճառեալ յառաջուէ արեան, և դեղորայք նորին. 245
Ուշադնացութեան 'ի նուազութէ արեան կամ 'ի սակաւութէ. 246
Ուշադնացութեան յերակ հատանելոյ, 'ի փլեխողականէ և 'ի լուծողականէ. 246
Ուշադնացութեան յանմարբութէ ատամոքսի. 247
Նոյնն պատճառեալ 'ի հոտոյ. 247
Նոյնն պատճառեալ 'ի ծննդեան. 248

ԳԼ. Ի. Յաղագս գլխացաւութեան կամ ցաւոց գլխոյ. 248

Պատճառք զանազան կերպի ցաւոց գլխոյ. 249

Նշանք գլխացաւութեան. 250

Կատարութիւն ցաւոց գլխոյ. 251

Յօդ. ա. Յաղագս գեղջրէից գլխացաւութեան պատճառելոյ յառաւուէ արեան, 'ի ջերմ և 'ի մաղձային խառնուածոց. 251

Յօդ. բ. Յաղագս գեղջրէից գլխացաւութեան պատճառելոյ յապականեալ ջրոյ, և ն. 252

Յօդ. գ. Յաղագս գեղջրէից գլխացաւութեան պատճառելոյ յարդելմանէ լորձուանաց ուրդացն. 252

Յօդ. դ. Յաղագս գեղջրէից աբգար անուանեալ գլխացաւութեան. 253

Յօդ. ե. Յաղագս գեղջրէից գլխացաւութեան պատճառելոյ 'ի գաղղիական և 'ի սքոտղութական ախտից. 254

Յօդ. զ. Յաղագս գեղջրէից գլխացաւութեան առթելոյ 'ի սաստիկ աշխատանաց և 'ի ջերմութենէ. 254

Յօդ. է. Յաղագս գեղջրէից գլխացաւութեան պատճառելոյ 'ի հանգոյին և 'ի մեռաղոյն գոլորշեաց. 255

Յօդ. ը. Յաղագս գեղջրէից պարբերական գլխացաւութեան. 256

ԳԼ. ԻԱ. Յաղագս առաջնացաւութեան, և պատճառք նորին. 256

Գեղջրայք ընդդէմ ցաւոց առաջնոց. 257

ԳԼ. ԻԲ. Յաղագս ցնցական ախտի երախայից կամ աղջոց. 258

Յօդ. ա. Յաղագս պատճառաց արկածեան ախտի ցնցականի. 258

Գեղջրայք վն աղջոցիկ ախտից. 259

Յօդ. բ. Յաղագս էական ախտի ցնցականի 'ի վերայ աղջոց, և գեղջրայք նորին. 261

ԳԼ. ԻԳ. Յաղագս հեծկլատանաց. 261

Պատճառք հեծկլատանաց. 262

Գեղջրայք ընդդէմ կարճառաւ հեծկլատանաց. 262

Գեղջրայք ընդդէմ արկածեան և ընդհանրական հեծկլատանաց. 263

+ ԳԼ. ԻԴ. Յաղագս զանազան տեսակաց հազից. 264
Յօդ. ա. Յաղագս հազի կրծոց կամ լանջաց. 265
Պատճառք և նշանք այսորիկ հազի. 265
Դեղորայք ընդդէմ հազի կրծոց, յորում գտանին 'ի միասին և զանազան գի-
պուածք. 266. 267
Յօդ. բ. Յաղագս հազի ստամոքսի, և նշանք նորին. 268
Դեղորայք վասն ստամոքսական հազի. 269
Յօդ. գ. Յաղագս ջղական կամ ցնցական հազի. 270
Նշանք, կառավարութիւնք և դեղորայք 'ի գիպուածս հազիս. 270
Յօդ. դ. Յաղագս արկածական հազի. 271
+ + ԳԼ. ԻԵ. Յաղագս պնդութեան կամ կալուածոյ որովայնի, և պատճառք նորին. 272
Խնամատարութեան և դեղորայք ախտիս. 273
ԳԼ. ԻԶ. Յաղագս զանազան տեսակի յօդուածացաւութեան. 274
Յօդ. ա. Յաղագս բորբոքողական յօդուածացաւութեան, և պատճառք նորին. 275
Նշանք ախտիս այսորիկ. 276
Կառավարութիւնք և դեղորայք ախտիս. 278
Յօդ. բ. Յաղագս երկարատև յօդուածացաւութեան. 280
Դարմանք և դեղորայք ախտիս. 281
Կարևոր նպաստք ըմբռնելոցն ախտիս. 283
+ ԳԼ. ԻԷ. Յաղագս ախտի յօդացաւութեան. 284
Յօդ. ա. Յաղագս կանոնաւորեալ յօդացաւութեան, և պատճառք նորին. 284
Նշանք ախտիս. 285
Խնամատարութեան և դեղորայք ախտիս. 288
Դեղորայք զինի գիւրանալոյ ախտիս. 290
Հնարք՝ որովք մարթի է արգելուլ զվերադարձումն ախտի յօդացաւութեան. 290
Յօդ. բ. Յաղագս անկանոն յօդացաւութեան, և յաղագս նշանաց նորին. 292
Դարմանատարութիւնք և դեղորայք այսր տեսակի յօդացաւութեան. 293
+ ԳԼ. ԻԸ. 'Ի վերայ որովայնալուծութեան կամ փորհարութեան, և պատճառք նորին. 295
Նշանք որովայնալուծութեան. 296
Մասնաւոր նշանք ազգի ազգի որովայնա-

լուծութեց, և խնամատարութիւնք նոցին. 297
+ Գլ. ԻԹ. 'Ի վերայ արիւնուռչտ փորհարութեան կամ արիւնախառն որովայնալուծութեան. 306
Պատճառք և նշանք այսր ախտի. 307
Կառավարութիւնք 'ի գիպուածս ախտիս. 310
Հնարք և դեղորայք այսորիկ ախտի. 311
Գլ. Լ. Յօդ. ա. Յաղագս թանչից կամ թթախտութեան. 314
Պատճառք ախտիս. 315
'Իարման և խնամատարութեան ախտիս. 316
Որով եղանակաւ պարտ է գործարեցուցանել զհոսումն արեան 'ի ռնգացն. 318
Յօդ. բ. Յաղագս չոր կամ կոյր թանչից. 320
+ Գլ. ԼԱ. Յօդ. ա. 'Ի վերայ թքման և փսխման արեան. 322
Մասնաւոր պատճառք և նշանք թքման արեան. 323
Խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն թքման արեան. 324
+ Յօդ. բ. 'Ի վերայ փսխման արեան. 327
Պատճառք փսխման արեան. 328
Նշանք, խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն փսխման արեան. 329
+ Գլ. ԼԲ. 'Ի վերայ միզման արեան. 331
Պատճառք միզման արեան. 332
Զանազան նշանք՝ որով մարթ է գուշակել զհոսումն արեան որ և իցէ ընդէրից կամ մասանց. 333
Խնամատարութի և դեղորայք ընդդէմ միզման արեան. 334
Գլ. ԼԳ. 'Ի վերայ զգայումն կամ ժայթքման և կամ փսխման. 336
Ընդհանուր պատճառք փսխման. 337
Ընդհանուր և մասնաւոր նշանք և դեղորայք փսխման պատճառելոյ 'ի զանազան գիպուածոց. 338
Գլ. ԼԴ. 'Ի վերայ կորեկային ախտի. 341
Պատճառք և նշանք կորեկային ախտի. 342
Կառավարութիւնք և դեղորայք վասն ախտիս. 343
+ Գլ. ԼԵ. 'Ի վերայ սրտախօթութեան. 344
Պատճառք և նշանք սրտախօթութեան. 345

Խրատք և կառավարութիւնք 'ի դիպուածս յայս. 346
ԳԼ. ԼՁ. 'Ի վերայ սքօռպուլթօ ախտին. 348
Պատճառք սքօռպուլթօ ախտին. 348
'Նշանք սքօռպուլթօ ախտին. 349
Կառավարութիւնք և դեղորայք սքօռպուլթօ ախտին. 350
ԳԼ. ԼԸ. Յօդ. ա. Յաղագս դադարմանց կամ խցանաց խուլական ուռուցից, և յաղագս քաղցկեղի. 352
Պատճառք և նշանք խցանաց խուլական ուռուցից. 353
Խնամատարութիւնք 'ի դիպուածս խցանաց. 355
Դեղորայք վասն խցանաց զանազան դիպուածոց. 356
Յօդ. բ. Յաղագս քաղցկեղի. 357
Պատճառք այսորիկ ախտի. 358
'Նշանք ախտին քաղցկեղի. 359
Խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն ախտին քաղցկեղի. 360
+ ԳԼ. ԼԲ. 'Ի վերայ գաղղիական ախտի, և 'ի վերայ հոսմանց, եընդոյ և գաղղիական խոցից եւն. 363 +
ա. 'Ի վերայ ժահրալից հոսման, և նշանք նոր. 364
Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս հոսմանս. 365
Դեղորայք՝ յորժամ ախտս լինի 'ի թեթև ասաիճանի. 366
Դեղորայք եթէ իցէ 'ի ծայրագոյն ասաիճանի. 368
Երկրորդ ասաիճան ժահրալից հոսմանն. 369
Երրորդ և վերջին ասաիճան նոյն հոսմանն. 372
բ. 'Ի վերայ վավաշ եընդոց, և դարմանք նորին. 374
գ. 'Ի վերայ խոցից կամ վիրաց առթելոց 'ի վավաշ ախտէ, և դարմանք նորին. 375
+ դ. 'Ի վերայ վավաշածին գժուարամիզութեան, և զանազան նշանք նորին. 377. 378. 4
Ե. Յաղագս նշանաց գաղղիական ախտի. 379
Զ. 'Ի վերայ դարմանատարութեանց և դեղորէից այսորիկ ախտի. 381
Է. 'Ի վերայ գլխաւոր տրամադրութեանց և կերպից, որով մարթ է դարման տանիլ

ախտիս ; և եղանակն 'ի գործ արկանելոյ զանգիկն ևն. 382

Ը. 'Ի վերայ կերպի 'ի կիր արկանելոյ զանլոյծ անգիկն ընդ փաղաղիչ անգկի. 383

Թ. 'Ի վերայ կերպի և չափու 'ի գործ արկանելոյ զանլոյծ անգիկն ընդ գրեխի. 384

Ժ. 'Ի վերայ կերպի 'ի գործ արկանելոյ զանգիկն ճանապարհաւ օծանելեաց. 386

ԺԱ. 'Ի վերայ կերպի և չափու 'ի գործ արկանելոյ զանգիկն փաղաղիչ. 387

ԺԲ. Խրատք ընդհանուրք 'ի վերայ կառավարութեանն գաղղիական ախտին. 389

ԺԳ. Յաղագս բորբոքման և ուռուցի ամորձեաց. և կառավարութիւնք նորին պատճառելոյ 'ի զանազան ախտից. 391. 393

ԳԼ. Խ. 'Ի վերայ ախտի սերմնակաթութեան. 393

Նշանք սերմնակաթութեան. 394

Կառավարութիւն և դեղորայք սերմնակաթութեան պատճառելոյ 'ի զանազան ախտէ. 395. 397

ԳԼ. ԽԱ. 'Ի վերայ ուլչէռէ անուանեալ վիրաց, և գարմանք նորին. 398

Ներքին և արտաքին նպաստք և գարմանք 'ի գիպուածս վիրիս. 399

Վախճան բժշկականութեան ոտանաւորաւ. 400

ԲԺՇԿԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ի վերայ ազգի ազգի խօթութեանց և ախտից, այլև պատճառաց, նշանաց, խնամատարութեանց, և դեղորէից նոցին։

ԳԻԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ի վերայ Տենդից ընդհանրապէս, որ յոգեկոծ Ախտ կամ քէպրոէ ին ճանաչեալ։

ԻՒՂԱՌԵՐ
ՍԵՐՈՎԲԵԱՆ - ԻՆՃԻԿԵԱՆԻ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ 1929 ԹՎԻՆ

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՆԴԴ անուն՝ է տեսակ ինչ սաստիկանաւոր և չեսասարար ախտից, զոր այլով անուամբ կոչեմք՝ ջերմն։ Եւ է բազմատեսակ, յորոց զսմանս ունիմք ներքնաշարեալ 'ի տեղիս իւրաքանչիւր։ Ըստ առաւել դասուրբակ կարծեաց՝ զբաւեն 'ի կենաց առաւելքան զկէս մասն մարդկային սերնդոց, որ և յայն սակս կոչի ըստ բժշկաց՝ ոսոխ կենաց. զի առաւելու զջերմութիւնն կենսական, գրգռէ կամ շարժէ զմեզս մարմնոյ, որք գտանին 'ի միանուագս և յայլ մասունս կենդանւոյն. ածէ ամբոխումն 'ի վերայ ճապաղեցն

ջրաց, և բառնայ զոյժ և զզօրութիւն մարմնոյ. անդէն նոյնհետայն սկսանին 'ի վերս երևիլ այլևայլ ամբոխմունք 'ի պարանոցն սատանայի և ընդերացն, եղծմամբ մարտզութեան, խորշելով յն և իցէ կերակրոյ ապրականաց սրտի. որում երբեմն զուգընթացան և բռնաւորութիւն, մրուն, դողդոջուն, ցնցուն, և ցնորուն, յառաջընթացութիւն ձնշման կրծոց, սեղմամբ և շրութիւն կոկորդի, ցաւով և ծանրութիւն, կամ նաև պատուհասմամբ գլխոյ, շառաչմամբ ականջաց, փոխադարձ առնելութիւն սրտի, նեարդից՝ և զօրութենց ջրաց, և անպատմելի ինն զդածմամբ անձկութիւն: Եմին իբրև մեծապէս կարևոր է ամենայն բժշկաց ճանաչել զպատճառս, յորմէ յառաջ գայ ախտս: Առաւել ընդհանուր պատճառք անդիցէ՝ փոխարութիւն ախտից, ախտալանք 'ի կառավարութիւն, ներքին ինքնակար հիւթքն, օդն յառէ, արդելուն որպիսի և իցէ առվորական հոսման, և ներքին կիրքն եռացուցիչք ոգւոյ, 'ի վախճանի սատակ ջերմութիւն, և կարի ցուրան, որ խափանէ զարտաշնչութիւն մարմնոյ՝ խցմամբ ծակուանց մորթոյ: Դիւրին և պարզագոյն ինն ունեն ունի միշտ զոյգ ընդ իւր անհամանձայն նշանս, որք վերաբերին մասնաւորապէս առ այլասեռ ախտս:

Գլխաւոր նշանքն ախտից են՝ մեծագոյն խոնջութիւն, սատակ ջերմութիւնն, անհանգստութիւն. երբեմն զուգընթաց լինի և ընդ ախտս ուժգնութիւն կամ բռնութիւն, հանգերձ ցնորմամբ և կատաղութիւն: Զարկ բազկին հարկանէ երբեմն արագ և ուժեղ, և երբեմն սակաւ և նուրբ՝ կամ նաև թոյլ: Իսկ նշանք անսեպհականք՝ են զգուանք, սաղկութիւնք, յօժարութիւն 'ի ժայթքել, ծարաւն սատակ, անձկութիւն, գժուարութիւն 'ի շնչառութիւն, ցամաքութիւն լեզուի, թուլութիւն մարմնոյ, և քունն միջահատ: Յորժամ 'ի վերայ գայ ուռեալ ունեն իբր ընդ սատիճանս երանելով. յայնժամ ախտակիրն շուրջ պատեալ ունի զիւրն զմիմբրութիւն, և զտարտամութիւն. կրկ զցաւ 'ի մկանունս, յոսկերս, և 'ի գլուխն, կորուսանէ զախորժակն գլխովին. և բերանն լինի ցամաքագոյն. և զկնի քանի ինչ ժամանակաց զգայ յանձին զջերմութիւն սատակ, և զծարաւ բորբոքիչ, և զանկարութիւն 'ի քուն լինել և այլն: Իսկ յորժամ յանկարծակի 'ի վերայ հասանէ ունեն, յայնժամ ախտակիրն

ունի զգողջոյնն, և զցուրտ ուժգին, զակարութիւն կամ զթուլութիւն, զկորուստ ախորժակի, զանձկութիւն սրտի, զործունն և այլն։

'Ի վերայ զանազան տեսակաց տենդից։

Տենդքն բաժանին յընդհատ, և յանընդհատ, կամ յօրըստօրէ։ առաջինն կոչի յիտալացւոց ֆէպպրէ ինթէռմիթթէնթէ, և երկրորդն՝ քօնթինուա։ Տենդն ընդհատ է այն՝ որ յանկարծ 'ի վերայ յարձակի ախտակրին, և յետ այնորիկ նշանաւոր ինչ ժամանակս միջահատեալ 'ի բաց հրաժարի 'ի նմանէ, այնպէս մինչև համարեալ ախտակրին՝ թէ ստացեալ ի՞նչ զառողջութիւն, և չզգալ յանձին նշան ինչ տենդի։ բայց զկնի քանի ինչ աւուրց վերստին գլուխ ամբառնայ և 'ի յայտ գայ տենդն, երբեմն առաւել, և երբեմն սակաւ գժնէութիւն, և այսպէս մնայ մինչև ցկատարելս առողջութիւն ախտակրին։ Տենդս այս ընդհատ՝ անչափ դարձեալ 'ի ֆէպպրէ քօթիտիանա, այսինքն տենդ օրըստօրէայ։ 'ի ֆէպպրէ թէռցանա, այսինքն տենդ եռօրեայ։ 'ի ֆէպպրէ գուարթանա, այսինքն տենդ քառօրեայ։ 'ի ֆէպպրէ գուինթանա, այսինքն տենդ հինգօրեայ։ 'ի ֆէպպրէ թէռցանա սօբբիա, այսինքն կրկնապատիկ տենդ եռօրեայ։ 'ի ֆէպպրէ գուարթանա սօբբիա, այսինքն կրկնապատիկ տենդ քառօրեայ։ Են և այլեւս տենդք, որք 'ի հինգ, 'ի վեց, 'ի յեօթն և յութ ամիս, և յամն միանգամ պատահին։ բայց այսպիսիքն յոյժ սակաւք են, և դասին 'ի կարգս ընհատ տենդի։ որովհետև ցոցա գեղորայք, և կառավարութիւնքն նոյն են ընդ նոսա։ Իսկ տենդքն գարնանային անուանեալք՝ են այնք, որք սկսեալք 'ի փետրվարէ՝ աւարտին մինչև ցյունիս։ Իսկ տենդքն աշնանային տիրապետեն 'ի յուլիսէ մինչև ցյունվար։ 'Ի սոյն կարգ դասի և տենդն չարարար, կոչեցեալ յիտալացւոց՝ ֆէպպրէ բէռնիչիոզա, որոյ են բազում տեսակք։

Իսկ տենդն անընդհատ է այն՝ որ բնաւ ոչ հեռանայ և ոչ թողու զախտակիրն յամենայն ընթացս հիւանդութիւն։ և ցորքան եւս տևէ, բնաւ ինչ նշանս ոչ ցուցանէ, բայց միայն՝ զի համբարձեալ ախտն 'ի

սատակագոյն ատելիան, սկսանի առ սակաւ սակաւ զիջանել և դադարիլ կամ նոյն իսկ բնութենն նպաստաւորութիւն, և կամ 'ի ձեռն դեղոցիւ։ Տենդս այս որոշի դարձեալ 'ի Ֆիպպոկրատէ աքութա, այսինքն տենդ սուր կամ դժնեայ. 'ի Ֆիպպոկրատէ նէռվօզա, այսինքն տենդ ջղական կամ յուռեգոյն. 'ի Ֆիպպոկրատէ ռէմիթիթենթէ, այսինքն տենդ թուլական. 'ի Ֆիպպոկրատէ քոնթինուա կասթռիքա, այսինքն տենդ անընդհատ սառամոքական. 'ի Ֆիպպոկրատէ բիսթուիթօզա, այսինքն տենդ մաղասական. և 'ի Ֆիպպոկրատէ լէնթա նէռվօզա, այսինքն դանդաղատենդ ջղային։ Այսմ ամենայնի լիով ծանօթացիս յիւրաքանչիւր տեղիս իւրեանց։

Կատարութիւն տենդից ընդհանրապէս։

Պատճէն տենդքն ոչ այլ ինչ են, բայց եթէ ուժգնութի ինչ բնութենէ յարձակեալ 'ի վերայ 'ի ձեռն ախտարծարծ և ապականեալ նիւթոց, որք լինին յուտելեաց և յըմպելեաց, 'ի ցրտոյ և 'ի ջերմութենէ, 'ի շատ և 'ի սակաւ աշխատանաց, 'ի յոլով և 'ի սակաւ ննջելոյ, այլովքն հանդերձ. վասն որոյ պարտ և պատշաճ է, որոց կամին խնամ տանիլ ախտակրաց՝ նախ զգուշութիւն քննել զպատճառս և զնշանս տենդից. և ապա գիտել և իմանալ զճանապարհն, զոր ինքն բնութիւն ընտրէ առ 'ի բաց վանել զնիւթս զայս ախտարծարծ, և նպաստաւորոյց լինել նէրգործութենէ նորին. քանզի այսպէս են օրէնք մարդկային բնութենէ՝ 'ի բաց մերժել յինքենէ, և 'ի դուրս վանել զայն ամենայն, որք ինքնաբերս լինին նորին առողջութենէ՝ 'ի ձեռն հոտամանց, որպիսի են միզէն, քիրան, արտաթորումն որովայնի, թքանելն, փըսխումն և այլն։ Եթէ 'ի սկզբան անդ տենդից դուշակի կամ ճանաչի քաջ միտումն բնութենէ, և ըստ այնմ նպաստ ընծայի նորին նէրգործութենէ, ոչ բնաւ յերկարաձգի ախտն. իսկ եթէ չիցէ հնար ճանաչել զայն, յայնժամ ախտն երկարաձգի, և լինի վատնդաւոր, և զայս փորձիս իսկ ճանաչեմք. քանզի ոմանք զկնի ցրտահար լինելոյ՝ ունին զամենայն նշանս տենդի, իբր արդէն սկսեալ. բայց եթէ նոքա ոտհպանեն զանձինս ջերմագինս, անդէն 'ի դոյզն ինչ

պահու անհետ լինին նշանքն, և չունայ այլ ինչ էր կիւղ վասնզի։

Ո՛չ են մեր կամք ասառնօր մտանել 'ի նրբաշնին քննութիւն բնութեան, այլ միայն ցուցանել կամիմք զակզբունս, զկանոնս, զիսկական պատճառս, և զնշանս առաւել քաջայայտս՝ 'ի ձեռն որոց մարթ է 'ի վար արկանել զկասավարութիս, և զդարմանս առաւել ճանհոդականս և պիտանականս ախտակրաց. որպիսի են ժուժկալութիւն որկորոյ, գեղորայք, ըմպելիք, օդն, և այլն, ըստ այլևայլ յատկութեան տենդից. որպէս զի 'ի կշիռ պահեսցի նեղքին տրամադրութիւն հիւթոց և գործարանաց. որում զհետ գայ առողջութիւնն խնդրեալ։

ՑՕԴՈՒԱԾ Բ.

'Ի վերայ ընդհանուր տենդից, զոր իտալոյի լուսն՝ քէպպոի ինրէ-ռիրիէնրի, կամ քէպպոի տ'-ուլէ-սս։

Ամենայն ոք քաջայայտ ճանաչէ և զանազանէ զայսոսիկ տենդս յայլ ամ տեսակաց տենդից. և գեղորայքն, որք սովորաբար 'ի կիր արկանին 'ի դէ-պուածս այսց ախտից, յայտնի և ծանուցեալ են առ ամենեսեան։ Գիտել արժան է, զի տենդն ընդհատ կայանայ յառաւել ինն խմորման արեան՝ նախ 'ի ցուրտ, և յետ այնորիկ 'ի ջերմութիւն, որում յարա-կից է հոսումն քրտանց։ Իսկ զանազան տեսակք ընդհատ տենդից են՝ օրըստօրեայ, երեքեայ, քառօ-րեայ, և այլն. և 'ի ստացանէ ծնանին և որոշին միան-գամայն տենդքն 'ի դարնանային, և յաշնանային։ Կան նաև այլ տենդք, որք 'ի հինգ՝ 'ի վեց՝ յեօթն կամ յութ ամիս միանգամ պատահին, որպէս տե-սաւ 'ի վեր անդր, և դասին 'ի կարգս ընդհատ տեն-դից, որովհետև ստացս կառավարութիքն և գեղորայքն համանման են ընդ նոցա։

Պատճառք ընդհատ փենդէից։

Սկզբնական պատճառք ընդհատ տենդից համարին մեծաւակաբ գոլորշիք, որք արտաքս ցնդին 'ի ներքեւալ և յանշարժ մնացեալ ջուրցն. և ճշմարտութիւնս քաջայայտ երևի և հաստատի յայնմանէ, զի 'ի բնակութիւնս և 'ի գաւառս՝ ուրանօր ըմպեն զջուրս անձրևոյ և լճաց, ստէպ և յաճախ պատահի ախտս։ Դարձեալ՝ յանբարեխառնութէ, որ լինի 'ի գժուարամարսելի կերակրոց, 'ի տհաս պտղոց, 'ի խոնաւագոյն օդոց և բնակութեաց, 'ի կարի և 'ի սակաւ քնոյ, 'ի շատ և 'ի սակաւ աշխատանաց, 'ի ցօղոյ դիշերայնոյ, և 'ի ասթմոյ տունջեան, և յաճախ պակասութէ առողջարար պարենից։ 'Ի քուն լինելն 'ի վերայ գէճ գեանոյ, խառվիլն, և շարժիլն կրից՝ և այլն, կարեն պատճառել զտենդս զայս ընդհատ. և 'ի մի բան բովանդակեալ, այն ամենայն որք թուլացուցանեն ընդ ներքին գործարանս, և նուազեցուցանեն զշոգիս մարմնոյ, որով ներքին շափակցութէ կամ բարեխառնութիւն այլայլի, պատճառեն զտենդս զայս։

Ուռուցք ընդհատ փենդէից։

Տենդքս այսոքիկ սկիզբն առնուն 'ի ցաւոց գլխոյ, միջաց և երիկամանց, 'ի թուլութէ զօրութեաց ջղաց և բոլոր մարմնոյ, 'ի ստէպ ստէպ յօրանջելոյ հանդերձ իւիք տարտամութիւն, և անձկութիւն, ևս ձգրատմամբ, և երբեմն ևս 'ի փսխելոյ. և զկնի այսոցիկ ամենայնի 'ի վերջ գայ գողդոջումն սաստիկ և դժընդակ, և իսկ և իսկ թուլացեալ աւիշկեան անօթոցն և մորթոցն՝ քիրան հոսէ յորդութիւն։ Բայց պատահի երբեմն, զի տենդքս այս փութով փարատին, և անհետ լինին. մինչև համարիլ ախտակրին ասանալ զկատարեալ առողջութիւն. բայց հաստատագոյնն այս պատահի 'ի թմբրութէ, 'ի կորուսանանէ ախորժակի, և վերոյիշեալ նշանաց։ Մինն 'ի սոցա նշանացն, որք յատկապէս գուշակեն զտենդս զայս, է գոյնն միզի ախտակրին, զոր 'ի գուրս հոսէ 'ի նմին պա-

հաւ, մանաւանդ զկնի քրտանց, և լինի պղտոր կարմրագոյն 'ի գոյն կղմնարի։ 'Ի սկզբան անգ ջերմուեն զարկ բազկին հարկանէ մանր, խիտ, կամ խոշ, և սակաւ ապա լի, բուռն, և յաճախ։ Հուսկ յետոյ թոյլ, յանր, կամ յուշիկ։ 'Ի վախճանի ուժեղ և միօրինակ։ որ է ընթացք բնական։ Ընդ միջոցս զկնի ցրտոյն ունեցեալն զդայ զջերմուելն ուժգին։ բայց երբեմն ևս զդայ նախ զջերմուելն, և ապա զցրտուելիւն, որում զհետ գոյ և ծարաւ սաստիկ։ շրջուելն լեզուի, և քիրան յորդառատ։

Պատճառաբանիւն և դարմանք 'ի միր տրիանելիք 'ի դէպ-պուածս ընդհանուր գենդիոյ։

'Ի յարատև մնալ ջերմուելեանն՝ օրէն է ըմպել ունեցեալոց զջուրն գաբուոյ կամ ավէնաի, և կամ սիկուոն լամեմ։ առանչնամեմ, որ է շինուելն կամեմն բազադրեալ ընդ հիւթոյ նարնջոյ։ կամ նաև զմիրոցն երիցկի։ Խակ եթէ զդայ և զփուք, 'ի վար արկանել պանրա է զշինուելն կամեմն՝ յաւելով 'ի նոյն փոքր ինչ գինի ախորժելի, և նոյնչափ հիւթ կիտրոնի։ 'Ի միջահատեալ աւուրս, յորս ունգն հանգարտեալ կայ, պարտ է պատշաճ է ունեցողից պահպանել զանձինս իւրեանց թեթեւ և գիւրամարսելի կերակրեղնոք, որպիսի է արգանակն որեւ, հաւու, և քրեմոնա։ ոչ ավէնս սակաւ ինչ գինեաւ, և այլն։ Դարձեալ, արժան է տալ նոսա ըմպել և գոյգն ինչ գաղտահամ հեղուկ, յորում արկեալ իցէ երիցուկն կամ օշինդրն, և կամ թաւիթիլիս բալուսմուէն։ մանրի է ևս ըմպել սակաւ ինչ գինի թեթեւ՝ յոր իցէ արկեալ արմատն ձնեցիանայի, կամ շինեթաւուէա մինուէ, և կամ որպիսի և իցէ այլ գաղտահամ բոյս։ Դարձեալ, հարկ է առնել շարժուելն ըստ ասնելոյ կարգուելի ունեցողից, եթէ ամառն իցէ՝ հեծանել 'ի ձի և երթալ 'ի զբօսանս և այլն։ Եթէ ունեցողքն չեն ցնն զգածեալք և ըմբռնեալք 'ի շարագոյն ինչ ունեգէ, եթէ օգն բնակուելիք նոցին իցէ չոր և առողջարար, յայնժամ ոչ ուրեն ակաս նպաստից գեղջ բէլից, այլ միայն անձնապահ լինելով սասանան զառողջուելիւն ապահովապէս։ Խակ եթէ օր քան զօր

նուազէացի զօրութիւն մարմնոյ, և ջերմութիւն հասա-
նելոյ յայն ատաղձան ատատկութիւն, մինչև երկնչիլ 'ի
վերայ կենաց տենդոտից, յայնժամ անյապաղ պարտ
է դիմել 'ի գեղոցայան։

Խնամապարտութիւնք և դարմանք 'ի վերայ ընդհանուր տենդից 'ի շաբաթաւոր։

'Ի դիպուածս ախտիս՝ նախ քան զամենայն պարտ է
փոյթ մեծ ունել 'ի մաքրել զառաջին ճանապարհն,
մանաւանդ եթէ իցէ լեզուն աղտեղի և գեղնագոյն,
և ապա գեղոցայքն լինին ներգործիչք և ապահովա-
պէս 'ի վար արկանելիք. որովհետև 'ի դիպուածս
յայս ստամոքն հասարակօրէն լինի բեռնաւորեալ և
ապականեալ խժալին մաղասով, տոխով և սուր մաղ-
ձիւ, և այլ մնասակար հիւթովք. և բազում անգամ
պատահի՝ զի հիւանդն ժայթքէ կամ որոշայ առատ-
օրէն զմաղձս. և այս գուշակ, մանաւանդ ուժգնու-
թիւն բնութեան ցուցանէ բաւականապէս զհարկաւո-
րութեան ործացուցիչ դեղոց, որք են առաջին և գլխա-
ւոր գեղոցայք։ 'Ի մէջ ամենայն ործացուցիչ կամ
փոխեցուցիչ դեղոցի առաւել բարեգոյն և պատ-
շաճողականքն վասն այսր ախտի են՝ Թարթարս էմե-
թիքս, և իբէքաքուանան։ Թարթարս էմեթիքս եթէ
կամիս առնել, արկ զնուրբ փոշի դեղոյս ըստ կշռոյ
երկու ցորենոյ՝ 'ի վեց ունկի հասարակ ջրոյ. (և
ջուրն պարտի լինել 'ի ցքահանէ եղուզեալ։) Յետ-
պեղուոյ ասոի յերիս ժամս միանգամ առնու հիւանդն
դրդալ մի սեղանոյ առ իւրաքանչիւր նուագ. մինչև
պատճառեացի փոխուին, կամ լուծուին որովայնի,
և կամ քիրան. և իբրև սկսանի դեղս այս ներգործել
ընդ բերանն, յայնժամ օրէն է խափանել զգործածութիւնն, և տալ ստէպ ստէպ հիւանդին զջուր
գաղջ, որ եռացուցեալ իցէ երիցկաւ. այս կերպս
է յոյժ պատշաճագոյն և անվնաս ախտաժեռաց։
Բայց հայեցեալ 'ի չափ հասակի ախտակրին, պարտ
է երբեմն նուազել, և երբեմն առաւելուլ զքա-
նակութիւնն ործացուցիչ դեղոյ։ Իսկ եթէ իցէ իբէքաքուանան, պարտ է լինել երեսուն կամ քա-
ռասուն կշիռ ցորեան՝ վասն միոյ չափահասակի.

այլ երբեւ սկսանի փսխու�, յայնժամ պարտ է նոյնպէս առատօրէն ըմպել զնաչուն երիցկի՝ ըստ վերոգրեալ օրինակին։ Ի դիպուածս ընդհատ տենդի՝ պատշաճ է տալ զփսխողականն երկու կամ երեք ժամ յառաջ քան զվերագարձուն ջերմութիւն, և ըստ պահանջման հարկի մարթ է կրկնել զնոյն փսխողականն, Ի դիպուածս օրըստօրեայ տենդի՝ յերկրորդում աւուրն։ Իսկ Ի դիպուածս գարնանային և աշնանային ընդհատ տենդից՝ երկու կամ երեք աւուրբ զկնի։ Փսխողականքն բաց Ի մաքրելոյ զստամոքսն, շարժեն միանգամայն զոգիս մարմնոյ, դիւրապատրաստ յօրինեն զարտաշնչութիւն մարթոյ մարմնոյն, առաջնորդեն Ի լաւագոյն մարսողութիւն կերակրոց, թուլացուցանեն զուժգնութիւն բնութիւն, և սովորաբար առանց երիք նպաստաւորութեան այլոց դեղորէից՝ առողջացուցանեն զախտակիրն։

Ի դիպուածս ընդհատ տենդից ոչ միայն օգտաւէտ և վայելուչ է երբեմն գործածուին լուծողական դեղորէից, այլ միանգամայն և հարկաւորապէս պահանջին. վասն որոյ պարտ է Ի վար արկանել զլուծողականս, եթէ զկնի փսխողականացն ախտակիրն տակաւին բաց Ի ջերմութիւն զդայ զանհամութիւն բերանոյ, զանախորժակութիւն, զցաւ երիկամանց և միջոց, և զանհանգստութիւն սրտի և կրծոց, և այլն։ Բայց որովհետև քաջայայտ ցուցաք, եթէ Ի դիպուածս յայս փսխողականն է յոյժ պատշաճագոյն և շահաւէտ, իսկ լուծողականն սակաւ, և երբեմն կարիւոր, նմին իրի եթէ ախտակիրն զդայ զվերոյասացեալ նշանսն, պարտ է յայնժամ Ի վար արկանել զհետագայ լուծողականսն, առ Ի մաքրել զփորոտիան Ի միջահատեալ աւուրս ջերմութեն։ կամ ուրթ ժամ յառաջ քան զդալուստ ջերմութեն։ Ա՛ռ 24 կշիռ ցորեան շիտրաբբա լոսեալ Ի փոշի մանրամաղ, և տրամ մի խաշնդեղ, խառնեալ եռացո՛ վեց ունկի ջրով, և յուէ Ի նոյն երկու տրամ տալ տի կլաւպէռ, և մատո՛ հիւանդին Ի պահ առաւօտու. և եթէ հարկաւոր լինիցի, վերատին կրկնեա՛։

Երակահատութիւն ևս պատշաճի երբեմն Ի դիպուածս ընդհատ տենդի, բայց Ի սկզբան անդ հիւանդութեան, և այն առաւել Ի սատականալ և Ի զայրանալ ջերմութեն ևն. այլ Ի վերայ այսր ամենայնի զգուշանալ պարտ է մի հոսեցուցանել զարիւն չա-

փոքանց, չորս ունկի բաւական է վասն միոյ չափա-
հասակի, և այն ևս՝ եթէ ելցէ զարկն խիստ, լի, և
արագ. որովհետև միշտ վասնզ 'ի վերոյ կայ յայս-
մանէ: Զկնի այսոցիկ փոխարկական գեղոց, օրէն է
անվնասիր մերձեցուցանել զքինաքինս: Ա՛ռ երկու
կամ չորս ունկի՝ ազնուագոյն քինս, և լուսեա 'ի
փոշի յոյժ մանրամաղ, և բաժանեա 16 հաւասարաչափ
մասունս, և տ�զ ընդել անդամն կամ բաժակ մի
գինեաւ, և կամ թորմնէն երիցկի. և մարթ է ևս
հաստագեղ յօրինել ընդ բաւականաչափ շարագին
կիսարանի: 'Ի գիպուածս օրըստօրեայ տենդի պարտ է
հիւանդին ընդունել յամենայն երկու ժամու մէն մի
մասն 'ի վերոյբաժանեալ քինաէ մինչև ցհինգ կամ
ցվեց և կամ ցեօթն անգամ յաւուրն, բաց 'ի ժա-
մէն յորում 'ի վերոյ գայ տենդն: 'Ի գիպուածս
եռօրեայ տենդի պարտ է 'ի վար արկանել զայսոսիկ
մասունս քինաի յամենայն երիս ժամս միանգամ:
Իսկ 'ի գիպուածս քառօրեայ և հինգօրեայ տենդից
'ի չորս ժամու միանգամ. բայց միշտ նկատել արժան
է, զի 'ի գործ արկցի արտաքոյ ժամանակի ջերմուէ:
Ա՛յլ եթէ հիւանդն չկարասցէ միանգամոյն ընդ-
ունել զայդպիսի մեծաքանակ մասունս քինաի, մարթ
է բաժանել զայն մի մասն յերկուս կամ յերիս մաս-
ունիս, և 'ի կիր արկանել յիւրաքանչիւր ժամու միան-
գամ 'ի գիպուածս օրըստօրեայ տենդի. և յամենայն
երկու ժամու միանգամ 'ի գիպուածս եռօրեայ տեն-
դի. իսկ յերիս ժամս միանգամ 'ի գիպուածս քառօ-
րեայ տենդի: Իսկ տղայոց և երիտասարդաց եղելոց
'ի չափ հասակի 12, 15 ամաց, կամ 'ի վեց ամէ մինչև
ցութ և տասն ամ, պարտ է 'ի գործ արկանել
սակաւ քանակութիւն. ուստի օրէն է նկատել 'ի հա-
սակն, 'ի խառնուածն մարմնոյ և 'ի յուժգնութիւն
նշանաց, ևն: Քնաքնան վերոյիշեալ եղանակաւ 'ի
կիր արկեալ՝ անվրէպ պատճառէ զբժշկութիւն հիսատ
տենդից. բայց չէ օրէն ախտակրաց իսկ և իսկ 'ի
փարատել 'ի նոցանէ ջերմութիւնն՝ զանց առնել զդոր-
ծածութիւն նորին, այլ պարտ է յարատևել 'ի գործ-
ածութիւն նորին մինչև 'ի հաւատն և 'ի կատարեալ
բուժումն ախտից կամ տենդից: Բազումք 'ի կիր ար-
կանեն զքինան ցայն վայր՝ մինչև տեսանեն նշան ինչ
փարատելոյ ջերմութիւն, և յետ այնորիկ 'ի բաց թող-
ուն. և զկնի քանի ինչ ժամանակաց վերստին գառ-

նայ 'ի նոսա տենդն սաստկագին և դժնդակագոյն
լինն եղանակաւ։ Բարեգոյն և սեղհական եղանակն
առ 'ի խափանելոյ զվերագարձ տենդոյ, է յարա-
տեւելն 'ի գործածութիւն սակաւատմանեայ քինայի
ժամանակս ինչ, եւ զկնի փարատելոյ, և դադա-
րելոյ նշանացն։ 'Ի նոյն իսկ ժամանակի գործածու-
թիւն քինայի, մարթի է տալ հիւանդին զհետագայ թանձ-
բանութիւն։ Ա՛ռ մի և կէս ունկի՝ սուկո տէլլէ ֆո-
լիէ տի թառասսաքո, և սուկո տի ֆումմոսթէռնո,
կամ չիքօռիա, այլև նոյնչափ՝ սուկո տի քռէսչիոնէ,
կամ պէքքաղունձա, և սուկո տի չէռֆօլիո. սառ և
երկու տրամ՝ սալ տի ինկիլթէռռա, և մի տրամ՝
ռապառապառօ։ Ջամենեսին զսոսա պարտ է ձմլեալ
'ի միասին յանկանի՝ զանգել բարբոք ընդ միմեանս,
մինչև լինել մի բաղադրութիւն, և տուր ըմպել հի-
ւանդին երկու անգամ յաւուրն 'ի պահ առաւ-
տուն՝ խառն ընդ սկահակ մի արգանակի մսոյ, որ
թեթեւագոյն լուծէ զորովայնն, լուծանէ զնցանս
լեարդի, փայծեղան, և այլ ընդերաց. զօրացուցանէ
զստամոքսն, և նպաստաւորոյց լինի առողջութեան. և
զայս պարտ է 'ի վար արկանել մինչև ցհինգ և ցվեց օր։

'Ի գիպուածս յորում տենդն ընդհատ՝ լինի խրա-
ատամբակ յամառեալ, և իբր անփարատելի, յայնժամ
քինայն պարտի լինել առատաբանակ։ 'Ի սոյն
կարգ դասին և դեղորայքն կոչեցեալք յիտալացւոց՝
ֆէպպռիֆուկի, այսինքն ջերմեռեղաւածք. որպիսի
են՝ սքօռցա տի քասթակնօ ա՛ինտիա, կռացիօլա,
սալէ տի սբիկօ սալվաթիքօ։ Ջորօրինակ. սառ ունկի
մի՝ սքօռցա տի քասթակնօ տի ինտիա փոշիացու-
ցեալ, 40 կշիռ ցորեան՝ կռացիօլա բռէբառաթա, և
մի տրամ՝ սալէ տի սբիկօ սալվաթիքօ, և բաւական
նաչափ շիրօբբօ տի ֆիօռ տի բէսքօ, խառնեալ զան-
գեա զամենայն 'ի միասին, և տրա մանձուն։ 'Ի մա-
ձունէ ասան յերիս ժամս միանգամ առցէ տենդոտն
մշկահոտ ընկուզաչափ առ իւրաքանչիւր նուագ, բաց
'ի ժամէն յորում 'ի վերայ գայ ջերմութիւն։ Բաց
'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման դեղորէից, երկար փոր-
ձառութիւն ուսայ ես զնշանաւոր զօրութիւն դեղոյ
միոյ, որ բաղադրի այսպէս։ Ա՛ռ չորս ունկի 'ի
ցքահանէ եղուզեալ ջուր անանխոյ, և քսան շիթ
լաւոնս լիգուիտօ, և մի ունկի շիրօբբօ տի քէռ-
մէզ։ 'Ի հեշտաբմպելուոյ ասան հինգ ժամ յառաջ

քան զգալուստ անդի արբցէ անդուան գրգալ մի
անգանոյ առ իւրաքանչիւր կէս ժամ, մինչև լիցի
ասան գրգալ յաւուրն, միայն թէ կրկնելի է այդ
գոնէ մինչև 'ի հինգ օր. և անցի օգտութիւն սորա
մեծ 'ի կազդուրել զմեռելութի ջղաց և սատմքին,
'ի խափանել գյորդութիւն քրտանց, և 'ի փարատել
զանդս յամառեալս։

'Ի գիպուածս եռօրեայ, քառօրեայ և հինգօրեայ
անդից, որք սոսկ պատահին 'ի վերջն աշնան և 'ի
սկիզբն ձմեռան, յայնժամ դառնահամ և համեմային
գեղօրայքն են յոյժ պատշաճք և կարևորք. որպիսի
են՝ ձենդիանան, կեղև նարնջոյ, կոճապղպեղն, սպի-
տակ կինամոնն, սեռբենթառիա վիռձինիանա, և
կամ որպիսի և իցէ այլ ինչ ջերմահամ և խմիչ ար-
մատ։ Իսկ 'ի գիպուածս յորում ջերմութիւնն լինի
յաճախակի և կարի ուժգին, յայնժամ առաւել ա-
ղահով և պատշաճագոյն է 'ի գործ արկանել սալ-
ոի թառիաս՝ փոխանակ վերոյգրեալ համեմոց։

Յորժամ շնչատ անդքն ոչ լինին կատարելապէս
և խապառ բուժեալք, բազում անգամ փոխարկին
յախտս ջրգողութի, գալիան, են. վասն որոյ փոյթ
մեծ ունել պարտ է առ 'ի վար արկանել զամենայն
հնարս կարելիս՝ մինչև արմատաքի խլել զայն ներ-
ատպէս նախ քան զապականիլ հիւթոց և եղծանիլ
խառնուածոց։ Ընդարձ ոմանք 'ի գիպուածս ընդ-
հատ անդից 'ի կիր առնուն զմիջոցս և զհնարս գի-
մամարտս, որպիսի են՝ ըմպել զոգիաւոր հեղանիւթս,
ընկենուլ զանդուան 'ի գետ կամ 'ի ջուր ցուրտ, են.
այդպիսի հնարք երբեմն կարեն օգտակար լինել.
բայց միշտ են վտանգաւոր, և բազում անգամ եւ
մահաբեր. մանաւանդ եթէ անդուան զգածեալ իցէ
իւիք բորբոքմամբ, և կրնայցէ զերկիւղ մեծ։ Ընդ-
նասես եղաք միանգամ երբագահաս մահուան ուրուք
տարաբախտի, որ էարբ զոգիաւոր հեղանիւթս ինչ
'ի գիպուածս ախտիս՝ խորհրդով ոմանց անձանց,
առ որս հասանելեալ էր հեղանիւթն այն իբր գեղ ան-
վրիպելի։ Դոն և այլ բազում գեղք զգուշանքք,
որպիսի են ոչիլք, մզուկն, թելք սարդի ոստայնից,
գոռնին, սունկն, են. որք թէպէտ իբր հրաշապէս
երբեմն ապաքինեն զանդս, բայց հատարակօրէն այդ
օրինակ ապաքինեալ անձանց սոսկ սոսկ վերադարձ
պատահէ։ Սեպհական և անվրէպ ներգործիչ գեղն

'ի գիպուածս ընդհատ տենդից՝ է քինաքինա. և սուուգիւ հաստատեալ վկայեմ, եթէ քանիցս անգամ կարևոր զգուշութիւն և 'ի պատշաճաւոր ժամանակի 'ի գործ արկի զգեղս զայս, միշտ եղև օգտակար, և ոչ բնաւ վնասակար:

Կատաղութիւն և դարմանք 'ի վերայ ընդհատ տենդից 'ի գեղոյս և 'ի մանկունս:

Ցաւուարին ինն է ապաքինութիւնն փոքրիկ տենդակիր մանկանց և տղայոց, որովհետև ուր ուրեմն և հազիւ երբէք մարթ է տալ նոցա ըմպել զքինաքինա, և զայլ որպիսի և իցէ գեղս անախորժս. վասն որոյ արժան է պատրաստել զքինան շարապանման՝ յաւելլով 'ի նոյն քանի ինչ կաթիլ էլիսխուէ, կամ սրխուիթս տի վիթուիօլս, որով բարեխառնի գեղն և համեղանայ. ուստի և լինի հեշտաւս ըմպելի: Իսկ եթէ չիցէ հնարաւոր տալ նոցա զքինա, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել միսթուռա տալինա: Սիէռս տի լաթթէ վինոզս ևս է ըմպելի ինն ազնիւ յոյժ և պատշաճագոյն մանկանց 'ի գիպուածս ընդհատ տենդից. յորոյ վերայ մարթ է յաւելուլ ևս փոքրիկ գըրգալ մի սրխուիթս տի քօռնս տի չէռվս: Դարձեալ փոյթ ունել պարտ է տալ նոցա առնել շարժուն, որ լինի յոյժ օգտակար: Կերակրոցն պարտ է լինել սնուցիչ և սակաւապանակ, և երբեմն երբեմն մարթ է տալ սակաւ ինչ ազնիւ գինի:

Յորժամ մանկունք ոչ լինին կարող ընդունելոց զքինան, յայնժամ պարտ է գրեթէ պատրաստել նոցա յեռագայ եղանակաւս, զոր 'ի կիր արկանել մարթ է ևս չափահասից: Առ. կէս ունկի ազնիւ քինա, և էռացն զայն չորս ունկի ջրով, յոր յաւել կէս ունկի խաղ քաղցր նշոյ, և վեց կամ ութ շնթ լաւատնս լի գուխտս. և զգրեթս զայս 'ի գործ արկ 'ի չորս ժամու միանգամ, կամ ևս առաւել յաճախ ըստ պահանջելոյ հարկին: Ամենք 'ի մանկանց գոնն զառաջնումն 'ի գիպուածս տենդիս, այնքելով ընդ մէջ զդօսի ինն, յորոյ միջի պարուրեալ կայր քինա փոշիացուցեալ:

Հնարք 'ի նիր արիանելի 'ի դիպուածս ընդհաք գենդից։

Հնարքք շահաւէտք և օգտակարքք 'ի դիպուածս սիւ-
տիս են հրաժարիլն 'ի պատճառացն՝ յորոց յառաջ
գոյ տենդս, զորոց լիովին խօսեցաք 'ի վերս անդր։
Բայց կարևոր և օրինաւոր համարիմք առաւելս
յաւելուլ զկերպ երիք դեղորէից, զոր օրէն է 'ի
վար արկանել նոցա, որք բնակին 'ի խոնաւ և 'ի ստի-
սաբեր օդոց վիճակեալ տեղիս, և ևս նոցա, որք բա-
զում անգամ զմորձ առեալ են այսր տենդի։ Ա՛ռ
ունկի մի՝ ազնիւ քինա, կէս ունկի՝ սէռբէնթաւիս
վիռճինիանա, և նոյնչափ կեղևն նարնջոյ։ Զամենե-
սին զսոսա պարտ է լոսել յանկանի, և գնել թրմոց
'ի քսեսս մի օղի զաւուրս հինգ կամ վեց. ապա քա-
մեա զայն կտաւով յանօթ ապակեայ, և 'ի գնրծ արկ
երկուս կամ երիս բաժակս յաւուրն։

Ի և այլ դեղ՝ որ առանց գրգռելոյ առաւելու
զոյժ սաստիքսին և ջղացն, որք դանդաղ գտանին.
այն է թինթուռա տի քինա տէլ՝ առղամ. որ այս-
պէս բաղադրի։ Ա՛ռ ունկի մի՝ ազնիւ քինա, վեց
տրամ՝ կեղևն նարնջոյ, մի և կէս ունկի՝ սէռբէն-
թաւիս վիռճինիանա, և քսան կշիռ ցորեան քաջէլ
նիլիս։ Զայս ամենայն մանրեա 'ի մէջ անկանի, լից
յանօթ ապակեայ, և գիր թրմոց 'ի լիսր մի ցքի,
կամ ոգի գինւոյ զաւուրս երիս կամ չորս. և յետոյ
քամեա զայն ընդ կտաւ։ 'Ի հեղանիւթոյ առսի որբ-
ցէ հիւանդն երիք անգամ յաւուրն՝ զկշիռ երից ունկ-
կեաց։ Իսկ նոքա որք ոչ կամին զգրգռածուի ցքոյ
կամ ոգւոյ գինւոյ, կարեն 'ի տեղի այնոցիկ 'ի կիր
առնուլ զազնիւ գինի։

Եւ եթէ ոք ընդ բազում ժամանակս կրեալ է
զայսպիսի տենդ, յայնժամ փոխանակ սոցին մարթ
է ընդ սակաւ ինչ եօթնեակս 'ի գործ ածել զհետա-
գոյ հեղանիւթս։ Ա՛ռ երկու ունկի՝ էնուլա քամբա-
նա, և նոյնչափ քալամս առոմաթիքս, և մի բուռն՝
չէնթաուռէա մինօռէ, և երկու ունկի խարտաշս
երկաթոյ։ Զայս ամենայն լոսելով 'ի մէջ անկանի
արկ յապակեայ անօթ, և գիր թրմոց 'ի յերկու
քսեսս սպիտակ գինի զաւուրս չորս. ապա հեղ ըզ-
գուշութիւն զհեղուկն յայլ ապակի անօթ, այնպէս

զի մի՛ խառնեսցի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն. և տուր ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն՝ ընդ ջրոյ երկուց կամ երից ունկեաց։ Զնոյն ազդեցութիւն մարթ է ստանալ ծաղիկով 'ի բերանն զարմանն ճէնցիանաի, կամ քալամօ առօմաթիքօ, կամ զքինա, և ն։ Ամենայն դառնագին դեղորայք, մանաւանդ որք բնութեամբ են խիթիչ՝ են յոյժ օգտակար 'ի դիպուածս ընդհատ տենդից։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

'Ի ՔԻՈՅ ԼՈՒՐՐՈՒ ԳԵՆԴԻՑ, ԶՈՐ ԻՔՈԼՈՅԻՔ ԻՒԼԷՆ՝ ՓԷՊՊՈՒԷ ԲԷՈՆԻԷԻՕՂԱ։

Տենդս այս ջերարար՝ է ախտ ինչ գժեղակ և իբր թիւնաւոր, յազգէ ընդհատ տենդից, որ սովորաբար առաւել տիրապետէ յաշնան՝ քան յայլ եղանակս տարւոյ։ Առաւել գտանի ախտս այս յԵւրոպիս, և յայլ նահանգս ինչ Լիգալիոյ, մանաւանդ 'ի տեղիս ցածագոյնս և գէճս, և այն առաւելապէս 'ի գիւղականս, որք բնակին յայդպիսի գիճային վայրս, և ապրին գժուարամարսելի կերակրեղինօք։ Ունի տենդ ինչ այնքան շուտափոյթ մահահրաւէր իբրև զտենդս զայս. որ և բազում անգամ 'ի միջոցս քան և չորից ժամուց, կամ յերկուս և յերիս աւուրս ապանէ. յայն սակս պատշաճ վարկաք տենդ չարարար անուանել։ Երկոտասան են տեսակք այսր տենդի, որք զանազանին 'ի միմեանց անուանադրութիւն, էրևութիւն, նշանաւ, այլովքն հանդերձ. զորս մի առ մի տեսցես բացատրեալ յառաջիկայդ։

Առաջին տեսակն կոչեցեալ յիտալացւոց՝ Ֆէպպրէ բէոնիչիօղա քօլէռիքա, այսինքն տենդ չարարար և զայրագին, որ պատահի յանբարեխառնութիւն և յաղտութիւն սուր և ապականեալ մաղձից, և այլ հիւթոց, յանմարսութիւն, և 'ի կերակրոցն, որք գիւրաւթիւն 'ի սատմոքսն. որպիսի են կոգի, ճարպն մսոյ, քաղցրաւենիք, ձմերուկն, սեխն, կեռասն, և այլ միրգք, որք են զով և թուլացուցիչ բնութիւն։

Երբեմն եւ պատճառի յուժգին լուծիչ եւ ործացուցիչ գեղորէից, 'ի մեսասակաբ սունկոց, եւ 'ի թիւնաւոր գեղորէից մտելոց 'ի սաստամոքսն, 'ի սաստիկ կրից եւ յերկիւղէ, 'ի ցրտութէ, 'ի սոթագին ջերմութէ, եւ 'ի թանչացաւութէ: Սա նախ բերէ սաստիկ լուծողութէն ինչ 'ի վերուստ եւ ստորուստ, եւ ապա ուժգին ջերմութէն 'ի ծագն սաստամոքսի եւ աղեաց, անէկութիւն, ճնշումն կրծոց, կերկերումն ձայնի, եւ ձգտումն. || Ականատես եղաք 'ի գիպուածս ախտիս հիւանդաց ոմանց՝ որոսաքսել զկղզեանս հարիւր անգամ 'ի մէջ քանի ինչ ժամուց || . տկարանայ տեսութէն աչաց ախտակրէն. եւ եթէ այսպիսի լուծողականութէն յարատեւէ, ոչ է մարթ նոյ այլեւս պատրաստարիլ եւ սթափիլ: Դարձեալ, ախտակիրն կրէ զծարաւ սաստիկ, եւ զարկն բազկի լինի արագ, մանր, գաղանագոյն, եւ անհաւասար. իսկ 'ի յարատեւ յառաջանալ ախտիս զարկն նուազի այնքան՝ մինչեւ լինի անզգալի. ծայրք անդամոց ցրտանան. 'ի վեր երեւի ցուրտ քիրան միայն յերեսս. մէզն լինի արդեւլական, եւ ստէպ ստէպ զգայ զդողդոջումն սրտի. ձեռք եւ ոտքն ցրտանան եւ փոխարկին 'ի գոյն կապոյտ. կրէ զոյգ ընդ ախտիս եւ զթաւլկութէն, զուշադնացութէն եւ զհեծկլատանք:

Այլ գիտել արժան է, զի 'ի դադարիլ տենդի՝ զոյգ ընդ նմին դադարին եւ վերոյիշեալ նշանքն բուլորովին: Բայց եթէ ախտն լիովին թափեալ ելցէ զթոյն իւր, եւ արմատացեալ, յայնժամ լինի յոյժ վտանգաւոր եւ երկիւղալի, եւ առաւել քան զամենայն աղեսալի է այն, յորժամ վերատին դարձ առնէ լուծողութիւնն այլովքն հանդերձ: Դարման նորա են խթիչ սեղմիչ եւ խաղաղիչ գեղորայքն. որպիսի են՝ ջուրն կինամոնի կամ անանխոյ, լիգուսոռէ անօտինս, եւ լաւտանս լիգուխոս: Ջոր օրինակ. առ երկուունկի՝ ջուր կինամոնի, կամ անանխոյ. եւ երեսուն շիթ՝ լիգուսոռէ անօտինս մինէռալէ հօֆֆման. յաւելով 'ի նոյն 24 շիթ՝ լաւտանս լիգուխոս. եւ տուր ըմպել հիւանդին յամենայն ժամու մէն մի գրգալ սեղանոյ մինչեւ ցդադարումն ախտիս: Ըմպելին նորա պարտի լինել ջուրն խորովեալ հացի. եթէ դատանիցի առ ձեռն պատրաստ՝ օգտակարագոյն եւ է հացն վարսակի: Եթէ այսու նպաստուք ոչ դադարի փլուխումն եւ լուծումն որովայնի, յայնժամ օրէն է տալ

նմա ժամէ 'ի ժամ երկու դրդալ սեղանոյ ճիւլաթ-
ոպէ մի սալինա. յորոյ վերայ պարտ է յաւելուլ 15
կամ 20 կաթիլ լաւանդ լիգուիտոս: Նոյնպէս և
օգտաւէտ է թրմոցն երիցկի, և սիէռս մի լաթէ
վինոզս ֆոռթէ՝ առ 'ի պահպանել զոյժ ախտակրին,
և առ 'ի շարժել զարտաշնչութեն մարմնոյ: Նոյնպէս
և կարևոր և օգտակար է թանալ զոտս ախտակրին
'ի մէջ ջերմագին ջրոյ, և յետոյ բարուք չորացու-
ցեալ ջերմ պատառաւ՝ դնել 'ի ներքանն ոտից ըզ-
ջերմ կղմինարս: Իսկ եթէ կիրառութիւն այսոցիկ
դեղորէից չիցէ հնար ստանալ զտենչացեալ ներգործ-
ութեն և զօգուտն, յայնժամ պարտ է տալ ախտա-
կրին վեց անգամ յաւուրն ընկուզաչափ զհետագայ
դեղն: Ա՛ռ երկու տրամ՝ սալ մի սոտա, զոր մարթ է
լուծանել բաւականաչափ հիւթով կիտրոնի՝ յաւել-
լով 'ի նոյն տրամ մի էթէռ. երկու տրամ՝ թին-
թուտա մի սուչ չինս, չորս տրամ՝ քոնֆէցիոնէ ճիա-
չինթինա, և նոյնչափ՝ շաքար սպիտակ և մաքուր:

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի զկնի դադար-
մանն տենդիս պարտ և պատշաճ է փոյթ ընդ փոյթ
ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութեն քինա քինակ առ
'ի խափանել զվերադարձուն այսպիսի դժնդակ և
զայրագին տենդից: Յայսպիսի գիպուածս օրէն է
լոյծ պահել և զորովայնն սոսկապէս 'ի ձեռն թեթև
գրեխաց՝ յօրինելոց երիցկաւ, և այլ խթիչ դեղո-
րէիւք: Կերակուրքն պարտին լինել սնուցիչ և կարի
սակաւ քանակութիւ, և ջափաւոր ինչ շարժուն է
և ս շահեկան:

Երկրորդ տեսակն կոչի յիտալացւոց՝ ֆէպպոռէ
բէռնիչիոզա տիսէնթէռիքա. այսինքն տենդ ջարտ-
բար խառն ընդ արիւնային փորհարութեն: Պատճառք
սորա գրեթէ նոյն են ընդ պատճառաց ջարտարար և
զայրագին տենդի. որպէս աւանդեցաւ վերագոյնդ:
'Ի գիպուածս ախտիս հաստարակօրէն զուգընթաց լի-
նի ջերմութեն ուժգին, արիւնային փորհարութիւն,
խիթք սրբանին, սաստիկ ցաւ ստամոքսի և սորին
որովայնի, նոզկանք սրտի, և հեծկլտանք. լեզուն
լինի չոր և խիստ, մէզն թանձր և քրքմագոյն, զարկ
բազկին լինի մանր և արագ. կղկղանքն 'ի սկզբան
անդ լինի մաղձագոյն, ապա մաղասային, հուսկ յե-
տոյ արիւնային. երբեմն ախտակիրն բռնութիւ շար-
ժի 'ի փսխել. այլ 'ի դադարել տենդի՝ զոյգ ընդ

նմին անհետ լինին և նշանքն։ Եւ եթէ տենդս այս երեք կամ չորս անգամ դարձ առնէ մի զկնի միոյ, ոչ է մարթ ախտացեալին այլևս պատապարիլ և սթափիլ. որոյ դեղ է նախ՝ տիտաքսոտիս, կամ լաւասնս լիգուիտս, Ջուրն անանխոյ կամ կինամոնի. և ապա քինա քինա առատօրէն։

Երրորդ տեսակն կոչի՝ Ֆէպրէ բէռնիչիօզա սուպքուռէնթա, կոչի և ըստ նախնեաց՝ Ֆլուսս էրաթիքս. այսինքն հոսուն լերդական։ Տենդս այս չարարար՝ գուշակի 'ի ստէպ ստէպ արտաթորմանէ մսագոյն հիւթոց խառն ընդ կղկղանաց, հանդերձ նուազմամբ սրտի, ցրտուք ձեռաց և ոտից, նուազմամբ ձայնի, և տագնապաւ շնչառութեան։ Դարձեալ՝ որպէս 'ի գիպուածս այլոց չարարար տենդից, նոյնպէս 'ի գիպուածս յայս թուլանան զօրութիւք ջղաց և բոլոր մարմնոյ. զարկ բաղկին բաղխէ մանր, և նուրբ. որոյ սեփական դեղ է քինա քինա, զոր օրէն է տալ առատօրէն։ Այլ եթէ տենդս այս վերակրկնէ, անվրէպ ապանանէ։ Բայց երբեմն ևս դէպ լինի, եթէ ախտակիրն իցէ երիտասարդ, և վիճակեալ զօրեղ կազմուածոց, զի յերկարատեւէ ախտն, և յայնժամ կոչի՝ քրոնիքա։

Չորրորդ տեսակն կոչի՝ Ֆէպրէ բէռնիչիօզա քառտիանա։ Տենդս այս չարարար՝ ճանաչի 'ի սաստիկ ցրտոյ, 'ի ջերմութիւն, ընդ որում զուգընթաց լինի և արագոյն ելն ցաւ 'ի վերին ծագն սառամոքսի, 'ի ստէպ ստէպ ուշագնացութիւն, 'ի տաղտկութիւնք, 'ի ժգունութիւն դիմաց, 'ի հառաչանաց, 'ի հեալոյ, 'ի կազկանձմանէ, և 'ի փոքրիկ բաղխմանէ շնչերակին. որոյ դեղ է Ջուր կինամոնի, լաւասնս լիգուիտս, լիգուօռ անիսինս. և այլ սոցին նման խթիչ և խաղաղացուցիչ դեղոցայք, և յետ այսոցիկ քինա քինա։ Գիտելի է՝ եթէ տենդս այս չորս կամ հինգ անգամ դարձ առնէ, անվրէպ ապանանէ։

Հինգերորդ տեսակն անուանի 'ի նոցանէ՝ Ֆէպրէ բէռնիչիօզա էմիթիքա տէլ սօվաճօ, այսինքն չարարար տենդ ործացուցիչ՝ գտեալ 'ի վերջին ժամանակս 'ի սովաճօ բժշկէ։ Սա նախ բերէ գողումն և ջերմութիւն սառամիկ, և ապա ստէպ ստէպ փրխուն, յարակցեալ 'ի նոյն ցաւ սառամոքսի, և ուժգին ծարաւ. որոյ դեղ նոյն է ընդ վերնոյն։ Բայց եթէ զարկն լինի ուժեղ և լի, և 'ի վեր երևին նշանք

եռացման, յայնժամ նախ պիտոյ է երակահատութիւն, և ապա 'ի կիր առնուլ զքինաքինա։

Վէցերորդ տեսակն յորջորջի՝ ֆէպպռէ բէռնիչիօ զա տիաֆօռէթիքա. այսինքն չարաբար տենդ քրտնաբեր։ Սա նախ բերէ քիրտն յորդառատ, և ապա գողումն և ջերմութիւն ուժգին, զուգընթաց ցրտուբ անդամոց, և թուլութիւն ջղաց և բոլոր անդամոց, և ապագնապաւ շնչառութիւն. մինն 'ի մեծագոյն ախտուց որ միշտ կիցգոտանի ընդ ախտիս՝ է արագութիւն սուրհառութիւն շնչոյ, և հաշուումն բովանդակ մարմնոյ, մանաւանդ մանրութիւն, արագութիւն, և անկանոնութիւն զարկի բազկին։ Երբեմն մարթ է 'ի դիպուածս այսորիկ տենդի ոտանալ զապաքինութիւն, եթէ փոյթ ընդ փոյթ 'ի կիր արկանիցի քինա քինա 'ի սկզբան անդ տենդիս. բայց եթէ ախտն ժամանեսցէ յասպիտան ինչ, հասարակօրէն անպտուղ և վայրապար լինի նպատակն քինա քինակ, և այլ ամենայն դեղոց, և առաւել քան զամենայն վտանգաւորագոյն է այն, յորժամ վերադարձի տենդն։

Եօթներորդ տեսակն կոչի՝ ֆէպպռէ բէռնիչիօզա սինքօբալէ, այսինքն չարաբար տենդ թալկացուցիչ։ Սա գուշակի 'ի յաճախակի թալկացմանէ, որ 'ի դոյզն ինչ շարժմանէ ծնանի նուազումն սրտի. գողումն և ջերմութիւն որ զուգընթաց լինի ընդ տենդիս այսորիկ՝ երբեմն լինի առաւել, և երբեմն նուազ. զարկ բազկին հատանէ արագ, մանր յոյժ, և նուրբ. քիրտն 'ի վեր երևի միայն 'ի ճակատն և 'ի պարանոցն. աչքն տկարանայ, և մթագնի. և եթէ ոչ աճապարեալ փութով դարմանեսցի, մեռանի անվրէպ. որոյ գեղ է հատուցեալ զկիրս զօրացուցիչս և սթափիչս, որպիսի են՝ մելիսսէ, լիգուօռ անօմինօ, և ն, արբուցանելով ստէպ քինաքինա։

Ութերորդ տեսակն ասի՝ ֆէպպռէ բէռնիչիօզա ալճիտա. այսինքն չարաբար տենդ սառուցիչ։ Սա ճանաչի 'ի սաստիկ գողդոջմանէ և 'ի ցրտոյ. իբր զի թէ ոք ըմբռնեսցի յախտէ յայսմանէ, առ ժամայն ամենայն անդամք մարմնոյն ցրտացեալ սառին, մինչև լինել իբր դի այլագունեալ գլխովին. զոր յայն սակս կոչեն տենդ ցրտասառոյց. և ցրտութիւնս այս յարատևեալ մնայ մինչև ցաւարտ տենդիս՝ առանց ջերմանալոյ ամենևին. սովորաբար զուգընթաց լինի և ծարաւ ինչ ուժգին, չորութի և կարծրութի լե-

զուի, և կերկերուին ձայնի։ 'Ի վախճան տենդիս, (եթէ կեցցէ տխտակիրն) 'ի վերջ երևի ջերմութիւն ինչ թեթև, և տարածանի 'ի զանազան մասունս մարմնոյն՝ մանաւանդ 'ի ծայրսն։ և յայնժամ օրէն է խակ և խակ ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութիւն քինաքինայի առ 'ի արգելուլ զվերադարձուին այսրիկ տենդի չարաբարի։

Ինն երորդ տեսակն անուանի՝ Ֆէպրէ բէռնիշիօզա բէլուռիթիքա, այսինքն տենդ չարաբար կշտային։ զոր մարթի է ճանաչել 'ի ցրտոյ, 'ի սարսափոյ, որում զհետ գայ ջերմութի, պտոյտ գլխոյ, նոպկանք սրտի, փսխուին, և ծարաւ սաստիկ։ Եւ զինի այսոցիկ հիւանդն զդայ զցաւ ինչ ուժգին և խայթիչ 'ի մի կողմն կրծոց կամ 'ի կուշտն, մանաւանդ 'ի վայրկենի՝ յորում սխտակիրն հաղայ։ Զարկն բազկի լինի արագ, խիստ, և անկանոն, մեզն թանձր և մրբրալից։ կրկ հաղ սաստիկ, և ցնորուին, և գժուաբաշնչութի, որոյ գեղ նոյն է ընդ գեղոց բորբոքման թոքոց։ և 'ի դադարիլ նշանաց՝ օրէն է խակ և խակ ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի քինաքինայի ըստ եղանակին՝ զորմէ նշանակեցաք 'ի տեղի իւրում։

Տասներորդ տեսակն կոչի՝ Ֆէպրէ բէռնիշիօզա քօլիքա, այսինքն չարաբար տենդ խիթաւոր։ Ախտս այս հատապակօրէն զոյգ ունի ընդ իւր զանհնարին խէթս սորին որովայնի և արգանդի, զվիրախտուին, զնոպկանս, զանձկութի, զործուին, զչորութիւն լեզուի, և զսաստիկ ծարաւ։ Զարկ բազկին լինի մանր և անկանոն։ երբեմն ևս հոսի զքիրան ցուրտ։ և գեղն՝ է գրեթէ կակղացուցիչ, Ֆոմէնթա, արբուցանելով թիւրա՛էս, լաւանոս լինգուիտս, և այլ գեղս խաղաղիչս։ երբեմն մարթի է ևս երակ հատանել, եթէ իցէ զօրեղ և խիստ զարկն բազկին։ Եւ զինի գադարման տենդին՝ օրէն է փոյթ ընդ փոյթ 'ի կիր արկանել զքինաքինա առ 'ի խափանել զվերադարձուին նորին։

Մեսասաներորդ տեսակն ասի՝ Ֆէպրէ բէռնիշիօզա սօրօռօզա, այսինքն չարաբար տենդ թմբրեցուցիչ, կամ քնաբեր։ Յորժամ սկսանի ոք ըմբռնիլ յսխտէս յայսմանէ՝ լինի թմբրեալ և ապշեալ, մինչև լինել իբր ննջեալ կամ արբեալ անզգայ գլխովին, կրելով զուշաբարձուին։ երբեմն և զհետ գայ թլուաստուին լեզուի, և երբեմն հեծկլտանք։ Եւ եթէ

ենդա այս երկու կամ երեք անգամ դարձ առնէ, անվրէպ սպանանէ. որոյ գեղ է երակահատութիւն, լուծողական գրեթք, խարանագեղ, և այլ դարմանք որք պատճառեն զսթափութիւն։ Եւ յետ դադարման ենդիս օրէն է առաւօրէն 'ի կերբ արկանել քինաքինա։

Իսկ երկոտասանեբոյդ տեսակն անուանի՝ Ֆէպրուէ բէռնիչիօզա չիեքա տէլ մօռանոի, այսինքն չարարար ենդ կուրացուցիչ՝ գտեալ 'ի մօռանոի բժիշկէ։ Ըմբռնեալքն յախաս յայս լինին իբր կոյր, զոյգ ունելով ընդ իւր գյօրանջուն, զկերկերուն, զցրբուութիւն, զդողդոջուն, զանուժուն ձեռաց և ոտից, զանձկութիւն, զնոզկանք սրտի, զծանրութիւն և զցաւ գլխոյ, զփսխուն, զթուլութիւն ջղաց և բոլոր մարմնոյն, զցնորուն, զթմբրութիւն, զծարաւ սաստիկ, զպտտուն գլխոյ, և զթախծուն։ Ջարկն բազկի հարկանէ նուազ՝ խիստ՝ և անզօր. և մէջն մրրալից, և թանձր։ Ալ 'ի դադարիլ ենդի՝ զոյգ ընդ նմին դադարին և նշանքն բոլորովին. և գեղն՝ երակահատութիւն, լուծողականք, և խարանագեղք։ Եւ յետ աւարտելոյ զենդն՝ 'ի կերբ առնուլ զքինաքինա։

ՅՕԳՈՒԱԾ Դ.

'Ի վերայ անընդհատ իմ չարունակ ենդ առուր գենդի, որ ասի չիգուլոցուց՝ Քէպպոնէ գօնթինուա ատուռնա։

Ենդս այս անուանի սուր, այսինքն բորբոքիչ, և հաստատակօրէն պատահի յերիտասարդուէ՝ հզօրեղագոյն փսփկակեաց և արիւնոտ անձանց. և այս ծագի յընթացս ամենայն եղանակի, բայց առաւել յաճախակի 'ի գարնան և 'ի սկիզբն ամառան։

Պատճառք անընդհատ ենդ առուր գենդի։

Սա պատճառի յայնմ ամենայնէ, որք գրգռեն զշընչերակս, տաւաւելուն զշրջանն արեան և ջերմացուցանեն զմարմինն բովանդակ, որով այլայլի նեղբին

բարեխառնութիւն, և սիկարանան գործողութիւնքն։ Այսպիսիք են՝ ՀԵՍԱՍԿԱՐ յաւէլուածքն, գիմնդակ աշխատանքն, ՆՆՋԷՆ ԸՆԴ ԱՐԵԳԱԿԱՄԲ, առատօրէն ըմպելն զոգիաւոր հեղանիւթս, կերակուրք չափաշանց և գիւուարամսրսելիք, և զկնի կերակրոցն չառնել ինչ շարժումն։ Եւ ևս այն ամենայն, որ նուաճէ և խափանէ զարտաշնչութեի մարմնոյ, որպէս ընկողմանիլն 'ի վերայ խոնաւ գետնի, և 'ի բացօթեայս, խոնաւագոյն հողմունք, ըմպելն զցուրտ հեղանիւթս մանաւանդ զկնի քրտնելոյ, հակումն ընդ գիշերն ողջոյն։ ևն։

ՆՇԱՆՔ ԱՆԸՆԴՀԱՊ Ե ՍՈՒՐ ԳԷՆԴԻ։

Դիւրին և պարզագոյն ինն տեսակն՝ ունի միշտ զոյգ ընդ իւր անհամաձայն նշանս, որք վերաբերին մանաւորապէս առ այլասեռ ախտս։ Գլխաւոր նըշանք տենդիս են՝ ընդհանուր ինչ ցրտութի, որում ապա զկնա գայ սաստիկ ինն ջերմութի և տապացումն, լիութեն, խատութեն և արագ արագ հարկանելն զարկի բազկին, ջորութեն մորթոյ, որկորոյ, շրբթանց, և բերանոյ։ սաստիկ ցաւն գլխոյ, միջաց, և երիկամանց, ևս ոսկերաց և մկանանց։ և կարմրութիւն աչաց։ Զկնի այս ամենայն նշանաց՝ 'ի վերայ գայ գիւուարութի ինչ 'ի շնչառութե, թուլութի ջղաց և բոլոր մարմնոյ։ անձկութի սրտի, ճնշումն կրծոց, նողկանք, յօժարութիւն 'ի փսխել, ծարաւ սաստիկ։ ոչ ընդունի զհատատառուն կերակուրս, և բնաւ ոչ ՆՆՋԷ, որովք առաւել ուժաթափ լինի հիւանդն։ և հաստարակօրէն լեզուն լինի կարծր և կարմրագոյն, և ունչքն չորագոյն։ մէզն լինի ջերմագին, նուազ, և կարմրերանգ։ որովայնն պինդ, և քիրան սակաւ և խժային։ Նշանք առաւել յառեղոյնք և վտանգաւորք՝ են ցնորումն, թրթռումն սրտի, ակամայ շարժումն մկանանց և ձգանաց, հեծկլտանք, քիրան կարի խժային և թանձր և ցուրտ, և սառիլն ծայրից անդամոց ևն։

Խրատ և հառաջարկութիւն 'ի վար արկանելի 'ի դիպուածս պենդիս։

Բայց որովհետև տենդս այս է վտանգաւոր, պէտք է փութապէս 'ի վար արկանել զբարեգոյն նպաստս և զհնարս, և յոյժ ձեռնտու լինի հիւանդին, եթէ 'ի սկզբան անդ բժիշկն կայցէ առ ընթեր։ Իսկ եթէ թոյլ ասն սխալս հաստատել և յառաջանալ, յայնժամ ամենայն գիտութիւնք և ճարտարութիւնք բժշկին բազում անգամ լինին անօգուտ։ Բայց 'ի գործածուն վայրապար լինելոյ յուսադիր 'ի նպաստս դեղորէից՝ յորժամ ախան լինի անապաքինելի՝ պատճառաւ յապաղման և այլանդակ կառավարութեան, և ուժաթափ լինելոյ հիւանդին։ Արդարև բժիշկք կարեն օգնական լինել բնութեան, բայց ձիգն և փոյթ նոցին լինի յարդիւնս՝ յորժամ բնութիւն չիցէ տիրեալ յախտէ անտի գլխովին։

'Ի վերոյասացեալ նշանաց այսորիկ տենդի՝ քաջայայտ երևի, եթէ հարկաւորապէս պահանջի կառավարուի և դեղորայք լիցին, որովք մարթի լիցէ ցրուել զինաստակար հիւթս խառնեալս յարեան, շինուցանել զբորբոքումն արեան, և խաղաղել զդրգռումն շնչբակաց և նեարդից և որոյ։ Արդ՝ առ 'ի վճարել այսոցիկ ամենայնի հարկ 'ի վերայ կայ բժշկաց կատարել զկանոնս և մերձեցուցանել զօգտաւէտ դեղս հիւանդին, որպիսի են՝ խաշուն վարսակի, զոր կոչեն՝ թիզանա ոմն ասէնս, կամ գարւոյ, և կամ շիճուկն կաթին, զոր ասեն՝ սիէռօ ոմն լաթթէ։ Յորս մարթի է յաւելուլ սակաւ ինչ հիւթ նարնջոյ, կամ ուվա սբինոյ, և կամ լամբօնէի առ ախորժելի գործելոյ։ Շիճուկն կաթին բաղադրեալ ընդ հիւթոյ կիտրոնի, կամ քաղցր նարնջոյ, որ այն ինքն է փորթուգալ՝ է ըմպելի ինչ ազնիւ 'ի դիպուածս յայս։ Գոյնպէս շահաւէտագոյն է խաշուն կրամինոյ խառն ընդ սակաւ ինչ օքսիմել սէմբլիչէի, կամ հիւենոպի։ Այլև օրէն է նախ քան զամենայն փութալ զի մի արդելական մնասցէ օգն 'ի մէջ սենեկի հիւանդին։ որովհետև օգն սենեկի արդելեալ և թանձր գոլով խառնի ընդ գոլորշեաց՝ որք ըստ մեծի մասին արտաշնչին 'ի մորթոյ և 'ի շնչոյ հիւանդին, և անդրէն ը-

մեռանեն 'ի թագս, յերակս և 'ի ջիղս նորին, յորոց պատճառին այլևայլ ախտք վտանգաւորք. նմին իրի պարտ և պատշաճ է սակս սակս բանալ զպատուհանս և զդրունս սենեկի, առ 'ի դուրս վանել զախտարծարծ գոլորշիս, և վերանորոգել զօդն. չէ բաւական միայն մուծանել 'ի սենեակն զօդս զովացուցիչս և առողջարարս, այլ արժան է միանգամայն 'ի կիր արկանել զքացախ, զքափուր, զմիրգենայ, կամ զայլ ինչ և իցէ ազգու և հոտաւէտ իրս։

Ընդ այսոսիկ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս յայս փոյթ մեծ ունել պարտ է 'ի բարեխառն պահպանել և ծածկել զհիւանդն, արկեալ 'ի վերայ ըզծածկարանս թեթևս և չափաւորս, և մի զգեցուցանել զհանգերձս յոլովս, և որքան մարթ իցէ՝ անձնատպահ լինել 'ի խոնաւուէ հանգերձից կամ զգեստուց, և 'ի գիշերային գէշ օդոյ, փակ պահելով զպատուհանս և զդուռն սենեկին. և պարտ է սխատակրին վայելել 'ի մեծի անգորրութիւն՝ եթէ ըստ մարմնոյ, և եթէ ըստ հոգւոյ, հրաժարիլ արժան է յամենայնի յայնպիսեաց՝ որք նեղեն և գրգռեն զոգի, և զսիրտ։ Կերակրոցն ախտակրին պարտ է լինել սակաւաքանակ և յոյժ թեթև. որպիսի են հացաթանն՝ յոր մարթ է արկանել սակաւ աղ հատաքակ, կամ սակաւ ինչ շաքար առ 'ի բարեխառնել։ Ցոյնպէս կաթն նշոյ է պատշաճաւոր կերակուր 'ի գիպուածս յայս։ Դարձեալ՝ կարէ ուտել հիւանդն զպատուղս ինչ եփեալս շաքարաւ, զհաց խորովեալ և թաթախեալ յեփեալ ջուրն, կամ 'ի հիւթն գամոնի կամ հաղարջի։

Դարմանք և դեղք 'ի կիր արկանելիք 'ի գիպուածս գենդիս։

'Ի գիպուածս յայս երակահատութիւն կարի կարևոր է՝ եթէ 'ի վեր երևին նշանք գրգռմանց կամ ամբոխման սրտի, կամ նեարդից, և կամ շնչերակաց, զորս մարթ է գուշակել 'ի հրակիզն բորբոքմանէ կամ 'ի ջերմութիւնէ մարմնոյն, մանաւանդ յարագութիւնէ, 'ի խստութիւնէ և 'ի լիութիւնէ զարկի բազկին, և եւ յանհնարին ծարաւոյ, և 'ի ցաւոց գլխոյ և մի-

ջաց, 'ի հրաշէկ փայլմանէ աչաց, և 'ի չորութէ մորթոյ, լեզուի, բերանոյ, որկորոյ, շրթանց, և ուրնգաց. և չափ քանակութէ արեան հանելոյ օրէն է լինել համաձայն զօրութէ ախտակրին, և ուժգնութէ ախտին: Իսկ եթէ զկնի երակ հատանելոյ՝ եռացումն կամ ջերմուին առաւել զօրանայցէ, և զարկ բազկին լիագոյն և խտագոյն ևս լինիցի, յայնժամ արժան է կամ վերստին երակ հատանել, և կամ ազբուկ դնել 'ի շրջակայս երատանի: Բայց եթէ զկնի միանգամ երակ հատանելոյ՝ զարկ բազկին լինիցի փոքրիկ կամ թոյլ, և բորբոքումն նուազ, յայնժամ չէ օրէն բնաւ վերակրկնել զայն: Եթէ հիւանդն ունիցի ճնշումն կրծոց և նոցկանս ստամոքսի հանդերձ աղտեղութէ լեզուի, և գառնութէ բերանոյ, յայնժամ օրէն է նպաստամատոյց լինել բնութեն, տալով նմա զսակաւ ինչ տորտ ործացուցիչ, խտալերէն թառթառս էմէթիքս ձայնեալ. զորոյ ըզկերպն կիրառուէ մարթիս տեսանել 'ի վեր անգր, գլ. ա. յօդ. բ:

Բայց եթէ գործածութէ այս ամենայն նպաստից և դեղորէից չերևի նշան ինչ նուազելոյ տենդին, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի թուլացուցիչ և զովացուցիչ դեղորէից, որպիսի են նիթռս, և խաշուն գարւոյ. որ այսպէս բաղադրի: Առ զնիթռս ըստ կշռոյ երկու կամ երեք արամոյ, 'ի տասն ունկի գարեջրոյ. և տուր ըմպել հիւանդին հինգ անգամ յաւուրն՝ 'ի չափ երկու ունկեւոյ: Նմանապէս մարթ է 'ի կիր արկանել յայսպիսի դեղուածս զյեռագայ հեղանիւթս առ 'ի բառնալ զդրգռումն անօթոցն արեան, և 'ի մեղմել զտապս ջերմականս բորբոքեալս: Առ երկու ունկի հատապակ ջրոյ, որ բաղադրեալ ի՝ ունկի մի ջրոնի վարդի, և կէս ունկի՝ շիրօրբս տի աչէթս, կամ սուկս տի մնուախ, յաւելլով 'ի նոյն զշ0 շնթ՝ ափիոնթս տի վեթռիոլս տօլչինֆիքաթս, և 'ի կիր արկ զայս չափս մինչև ց10 կամ ց12 ժամս, մինչև 'ի հանդարտիլ բորբոքման. յետ այնորիկ շատ լիցի տալ զայն 'ի հինգ կամ 'ի վեց ժամն միանգամ: Իսկ եթէ 'ի ձեռն այդպիսի դեղորէից ոչ նուազի ևս տենդն, բորբոքումն կամ ջերմութէն տակաւին մնայ յարատեւեալ, յայնժամ օրէն է տալ նմա բօլվէռի թէմբէռանթի, որ այսպէս բաղադրի: Զորս կշիռ արամ՝ քռէմոռ տի

թառթառռ, և մի և կէս արամ՝ նիթռռ բուռռ։ Եւ զայս պարտ է առնուլ վեց անգամ յաւուրն։ Ընչինչ արգելք կայ գործածութեան թամառինաթի, շլորոյ, և հիւնեանպի ևն։ Կարի կարևոր է յամենայնում երեկոյի առնուլ 'ի կիր զդրեխ մի պատրաստեալ գաղջ ջրով և փոքր ինչ նիթռօիւ, և օսիմէլէիւ, կամ շինկաւ՝ առ 'ի զերծ պահել զոգևլից մանրաթելս ա-զեաց 'ի հրատապ ջերմութէ։

Ապայ եթէ յեօթներորդում, 'ի մեռանեներորդում, 'ի չորեքտասաներորդում, և երբեմն 'ի քսաներորդում և միւում, 'ի քսան և ութերորդում աւուր հիւանդուէ զարկ բազկին լինիցի մեղմագոյն, և լեզուն, բերանն և մորթն սկսանին տամկանալ և կսկղանալ, և մէջն փոխարկի 'ի գոյն նարնջոյ և մրրալից, յայնժամ գոյ յոյս ապաքինութեան ախտակրին, և զայսմանէ սեռ և 'ի բառն Գալիղի, հատ. ը։ Բայց եթէ ընդ հակառակն՝ հիւանդն ունիցի ամբոխուն և խառվութեն անհնարին, և զարկ բազկին օր քան զօր զարտուղեալ վրիպի, տագնապ և վիշտ ընդ ամենայն անդամս տիրապետեալ բաղմասցի, շարժուն ձգանաց՝ ցնցուն ջղաց և մկանանց՝ ցնորուն և ցամաքութիւն մորթոյ, լեզուի և կոկորդի 'ի վերայ եկեսցէ, նշան է երկիւղալից և ապերջանիկ եղիցն տառապեալ հիւանդին։ Յայսմ երկիւղալի գիպուածի վէշլիքաթօռիօն, այսինքն խարանադեղն հարկաւորապէս պահանջի, մանաւանդ յորժամ ցնորուն և մղձկուն, կամ ձնշուն զուգընթաց գտանին ընդ ախտիս, զոր պարտ է դնել 'ի ծոծրակն, 'ի բազուկս, 'ի սրունս և 'ի յաղդերս ըստ պահանջելոյ պարագայիցն։

Եթէ ախտակիրն ունիցի զուժգին ցաւ գլխոյ, յայնժամ օրէն է դնել սէնաբիզմս 'ի ներբանս ոտից։ Եթէ ունիցի զկարմրութեն աչաց, և զնցուն անօթոց ուղղոյ, յայնժամ պարտ է դնել քանի մի տզրուկ 'ի քունքս։ Եթէ ունիցի զչորութիւն կամ զցամաքութեն մորթոյ մարմնոյն հանդերձ ջերմութ, յայնժամ հարկ է զապուանդս ջերմաջերմ ջրով թացեալ ատէպ ատէպ դնել 'ի ատորին որովայնն՝ յաղդերս և 'ի սրունս։ Եւ եթէ ունիցի զարժուն կամ զցնցուն ձգանաց կամ ջղաց, յայնժամ սրկ զ40 կամ 50 շիթ էթէռ սոլֆուրիքս 'ի վեց ունկի՝ ցուրտ ջրոյ. յոր յաւել զկէս ունկի շաքար, և առ ըմ-

պէտք հիւանդին վեց անգամ յաւուրն՝ զչափ միոյ դրդ-
գալի։ Զնոյն ազդեցութիւն ունի և յետագայ ոգիաւ-
որ հեղանիւթն, որ այսպէս բաղադրի։ Ա՛ռ երկու
արամ՝ լիգուօռէ անօսիենս մինէռալէ սէլլ՝ հօֆֆմանն-
կէս ունկի՝ շաքար, և երկու լիտր՝ ջուր հասարակ։
Զայս ամենայն խառնեա՛ բարւոք, և տո՛ւր ըմպել
հիւանդին յերկուս ժամն՝ մի սկահակ սրճոյ։ 'Ի տ-
ցին կարգս դասի և յետագայ հատագէղն. որ բա-
զադրի 'ի կէս արամ՝ ֆիւռի տի ծինքօք, և 'ի բա-
ւականաչափ վարդի քաղցրաւէնեաց։ Կազմեալ սասի
եօթանասուն և երկու հատիկս, տացի 'ի ջղային
ցնցմունս յիւրաքանչիւր երկու ժամու մէն մի հատ։
'Ի նոյն պէտս կարգի և մէկով պատրաստեալ հեղա-
նիւթն, զոր չինեն 'ի կէս ունկի՝ շաքարէ, 'ի մի
արամ՝ մշկոյ, և 'ի վեց ունկի՝ ջրոյ. և տան ըմպել
հիւանդին հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն՝ ըստ չա-
փու միոյ դրդալի սեղանոյ։

Իսկ եթէ այսպիսի ախտակրութիւն կարի խիստ
տիկ իցէ, և կիսց ընդ հանապազորդ արթնութեան
կամ աքնութիւն, յայնժամ 'ի վերոյ բովանդակ նա-
խադրեալ նուսխայի դեղոցդ՝ մարթ է յաւելուլ
տան մինչև ց16 կշիռ ցորեան՝ բօլվէռէ տի տօվէռ.
զոր բաղադրեն 'ի 16 կշիռ ցորեան՝ իբէքաքուանահ,
'ի 20 ցորեան՝ ոպիոնէ, 'ի մի արամ՝ թառթառ-
վիթռիօլաթօք, 'ի նոյնչափ՝ նիթռօք, և 'ի հինգ
և կէս արամ՝ մանքուր շաքարէ։ Վարի և 'ի փարա-
տել զցաւս յօդուածոց, և զհազս ուժգինս, մանա-
ւանդ յորժամ զոյգ ը ախտիս գտանի ակամայ շար-
ժումն մկանանց կամ ցնցումն ջղաց։ Ա՛յլև 'ի բու-
ժել զշնչարգելութիւն, զփորհարութիւն, և զջրգողու-
թիւն, զի է քրտնեցուցիչ, խաղաղեցուցիչ միզման
արեան, և քնաբեր բնութիւն։ Զափ՝ 'ի հինգ ցորենոյ
մինչև ց20 յաւուրն. զոր օրէն է խառնել ընդ դրդ-
գալ մի ջրոյ վարդի, կամ անանխոյ, և կամ երիցկի։

'Դարձեալ՝ եթէ ախտակիրն ունիցի զյաճախակի
փսխումն, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զյետա-
գայ դեղս առ 'ի խափանել զորժումն յամառ։ Ա՛ռ
կէս ունկի՝ սալ տի սոուս, և նոյնչափ՝ շաքար, խառ-
նեա՛ 'ի միասին, և բաժանեա՛ 12 հաւասարաչափ մա-
սունս, և տո՛ւր ըմպել հիւանդին յամենայն երկու
ժամու մէն մի մասն կէս սկահակ ջրով. յաւելլով
'ի նոյն դրդալ մի սեղանոյ զհիւթն կիտրոնի, կամ

նոյնչափ բարկ քացախ։ Կայ և սեռակ ինչ թանձրացեալ աղի, զոր կոչեն՝ սալ վօլատիլէ քօնքրէթօ, որոյ զօրութիւն և ներգործութիւն նոյն է ընդ վերոյիշեալ սալ սի սօտաի, զոր կազմեն 'ի անկոց անտի՝ գալլի անուանեալ։ Իսկ եթէ ունիցի զատատիկ փորհարութիւն, յայնժամ օրէն է 'ի վար արկանել զեղջիւրն էղջերուի, և զոխատքօռատիս։ Այլ եթէ ունիցի զչափաղանց քիրան, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զաշիատ սօլֆօռիքօ։

Դարձեալ, եթէ տկարացեալ իցէ ոյժն կենդանան, յայնժամ փոյթ ունել օրէն է զօրացուցանել զախտակիրն 'ի ձեռն քօռատիալից, որպիսի են քինա սէռբէնթառիա վիռճինիանա, և ն։ որ այսպէս բաղադրի։ Առ կէս ունկի ազնիւ քինա, և երկու արամ՝ սէռբէնթառիա վիռճինիանա, և կէս արամ վոլէռիանա; և 'ի հատարակ ջրի եփեան եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու, յետ զտելոյ յաւել 'ի նա երկոտասան կշիռ ցորեան քանֆօռա, և կէս արամ լիգուօռ անօսինս մինէռալէ տէլլ՝ հօֆֆման, կամ նոյնչափ՝ էթէռէ սօլֆօռիքօ։ Յրմոկելոյ ատսի պարտ է տալ հիւանդին յիւրաքանչիւր կէս ժամու մէն մի գրգալ սեղանոյ։ 'Ի նոյն պէտս վարի և յետագայ քօռատիալն։ զոր կազմեն 'ի կէս ունկի՝ քինա քինաէ, յերկու արամ՝ սէռբէնթառիա վիռճինիանաէ, յաւելով 'ի նոյն և զատան ունկի՝ ջուր հատարակ, մերձեցուցանեն 'ի հուր, և եփեն այնքան մինչև ցսպառել մի մասին ջրոյ։ յետ քամելոյ զայն կատաւով յանօթ ապակի, յաւելուն և ա 'ի նա երկու ունկի՝ ջուր կինամոնի, և կէս ունկի՝ քօնֆէքցիօնէ ալ քէռմէզ, և 30 շիթ՝ սբիռիթօ սի մէլիսսէ, կամ նոյնչափ՝ լիգուօռէ անօսինս մինէռալէ տէլլ՝ հօֆֆման, և ատն հիւանդին ժամէ 'ի ժամ մէն մի սկահակ արձոյ։

Կատաւարութիւն 'ի ֆիր արիանելի 'ի դիպոտաց՝ յորոմ ոչ վերոփն անիանի յանընդհատ և 'ի սուր դէնդս։

Կանոն և կատաւարութիւն, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ, հարկաւորապէս պահանջին ոչ միայն յամենայն ընթացս տենդից, այլ և միանգամայն 'ի դիպուածս յայս։ զորովք եթէ ոք զանց առնէ, դնէ զանս

տակիրն 'ի վտանգ վերասին անկանելոյ կամ 'ի նոյն անընդհատ տենդս, և կամ յայլ ինչ խոտս. որ ընդ բովանդակ կեանս իւր Թողու զնա հիւանդագին և տկար։ Նկատել պարտ է. քանզի Թէ և զկնի ապաքինելոյ ախտիս՝ տակաւին ախտակիրն մնացէ տկար և անզօր, 'ի վերայ այսր ամենայնի կերակրոցն պարտ է լինել զովացուցիչ՝ քան Թէ տնուցիչ։ Պարտ է մեծապէս արգելուլ զնա առաւել յորպիսի և իցէ կերակրոց և ըմպելեաց, այլև յաշխատանաց, որք գլխովին են ՀԵԱՏԱԲԵՐՔ։ Այլ արժան է կատարելապէս վայելել 'ի հանգստեան. չէ բնաւ օրէն պարապիլ 'ի յընԹերցմունս, կամ յայլ ինչ իրս, որք պահանջեն զմեծագոյն մտադրութիս։ ԵԹէ մարսողականութիւն լինիցի տկար, և հիւանդն զգայցէ երբեմն երբեմն զԹեԹևագոյն ինչ տենդս, արժան է յայնժամ 'ի վար արկանել զքինա քինա Թրմեալ 'ի մէջ ցուրտ ջրոյ յեռագայ եղանակաւ։ Անրկ զնոշոր փոշի կեղևոյս քինաւ ըստ կշռոյ ունկուոյ միոյ՝ 'ի լիսոր մի ցուրտ ջրոյ. զկնի 24 ժամուց հեղ զդուշութիւն յայլ անօԹ ապակի, կամ անցո ընդ կտաւ նուրբ. յոր յաւել զմի ունկի ջուր կինամոնի, կամ զնոյնոքանակ ջուր նարինջոյ. և տուր ըմպել հիւանդին երկու կամ երեք անգամ յաւուրն՝ ըստ չափու միոյ սկահակի. և գործածութիւն այսր դեղոյ անվրէպ զօրանայ ատամոքան, ցրուի ախտարծարծ հիւթն, և նորոգի ոյժն տկարացեալ յերկար խօԹութիւն։ Աշխատաւորք և արուեստաւորք, որք միանգամ կրեալ են զախտս զայս, ոչ պարտին փութով ձեռնամուխ լինել 'ի գործս իւրեանց. այլ պարտին հեռի կալ 'ի գործոյ և յաշխատանացն, մինչև ատանալ նոցա գէԹ զմեծագոյն մասն առաջին զօրութիւն և կարողութիւն իւրեանց։

ԵԹէ չար է՝ ըսկիզբն ախտին,
չար ևս անկուն՝ յայն վերըստին։
Զոր յակամայս՝ նախ կըրեցեր,
մի քո կամաւ՝ կրեր անդրստին։
Ախտք որ 'ի բնէ՝ վերատեղնին,
փոքր են քան զորս՝ կամաւ ստեղնին։
Քեզ բժիշկ քաջ՝ դեղ անարծաԹ,
առցէս ըզչափ՝ մարմնոյ ըղձին։

ՅՕԴՈՒԱԾԵ·

'Ի վերայ ջղային փենդի, որ ի՛ւրի յիպալաց-ոց՝ ֆէպպոէ անուանեալ· իսկ ըստ ռամկական բարբառոյ՝ ֆէպպոէ մալի անէայ, այսինքն փենդ լարախոսական։

Տենդս այս ջղային կոչի և ըստ ոմանց՝ ֆէպպոէ բէսթիլէնցիալէ, որ թարգմանի՝ տենդ ժանտախտական· քանզի մեծագոյն մասն նշանաց այսր տենդի՝ ունի զմեծ համաձայնութիւն և նմանութիւն ընդ զարհուրելի ախտին, որ յորջորջի անուամբս՝ ժանտախտ։ Անձինք՝ որք հասարակօրէն են ենթակայ այսր տենդի, են վիճակեալք տկար կազմուածոց, և սեամաղձային խառնուածոց, և ևս նոքա որք ուժաթափ լեալ են 'ի ծոմապահութենէ, 'ի հսկմանց, և 'ի տաժանակիր աշխատանաց, 'ի սաստիկ տուփանաց, 'ի զաղիր խորհրդոց, և։

Պատճառք ջղային և լարախոսական փենդի։

Տենդս այս ծնանի յապականեալ օդոց և հողմոց· որպիսի են օդքն բնակչաց ցածագոյն և խոնաւագոյն տեղեացն, և ևս տեղեացն՝ ուրանօր օդն ապականի պատճառաւ գիւոց կամ գիշոց և արեանց կենդանեաց, որք անկեալ մնան ընդ երկար, և գարշահոտին են· նոյնպէս և պատճառի յօդոյ, որ արգելական մնայ ուրեք առանց շրջանաց, 'ի խոնաւութենէ, 'ի հեղեղատէ, որք պատահին 'ի ցածագոյն դաշտս, յընդեղենաց և 'ի խոտեղենաց ապականելոց յանձրևոյ և 'ի ցողոյ են· 'ի ջրոց՝ որք անշարժ մնան, որպիսի են լիճքն, ճահիճքն են։ Դարձեալ՝ անմաքրութիւնն, չքաւորութիւնն, ճախտոգութիւնն, տրամութիւնն, սաստիկ բարկութիւնն, են· մարթին դասել 'ի կարգս պատճառաց այսորիկ տենդի։ Այլև ծագի յանբարեխառնութենէ, որ լինի 'ի դիւրափոխելի ուռելեաց և յոռեգոյն ջուրց· նոյնպէս յաւելումք ասել

եթէ ջղական տենդս այս 'ի լինելն 'ի ծայրագոյն տաստիճանի՝ սովորաբար միշտ է տարափոխիկ և հաղորդական առ այլս. վասն որոյ արժան է ամենայն ուժիք փախչիլ և հեռանալ 'ի յաճախ և 'ի մօտակաց կենակցութիւն այսպիսի ախտացեալ անձանց։ Զմանաւանդ ստէպ պատահի ախտս այս 'ի բանտս՝ 'ի հիւանդանոցս՝ յանկիւնանոցս՝ 'ի բանակս՝ և յայլ տեղիս, ուր բնակին խուռն բազմութիւնք նեղեալք և տառապեալք. ևն։ Հուսկ յետոյ տենդս այս ծագի և յառաջ գայ յայնմ ամենայնէ, որք թուլացուցանեն զզօրութիւս ջղաց և զդայութիւնց, և վասն այսորիկ կոչեցաւ՝ տենդ ջղական։

Ենդ այր ջղական տենդի։

Տենդս այս ընդհանրապէս բացայայտի յերևելի ինն թալկութենէ ջղաց, և 'ի լքմանէ կենդանական ոգեաց։ Երբեմն թալկութիւս այս լինի այնքան սաստիկ, մինչև ոչ կարէ ախտակիրն յոտն կանգնիլ. որով կորուսանէ գլխովին զարթութիւնն, և վարանի երկիւղիւ մահու։ Ունի ցամաքութիւն կամ չորութիւն բերանոյ հանդերձ նոպկութիւնք արտի կամ ատամոքսի. և տապնապաւ շնչառութիւն. ունի մեծ ամբոխմունս և հառաչանս, և գժնդակ ցաւ ինն գլխոյ, միջաց, և յոդուածոց, և շշնջիւն ինչ յականջս. թոքն լինի ոստոստային. ատամունքն գլխովին աղտեղեալ սևանման. ձայնն նուազի, և ունչքն խցանին. երբեմն լեզուն լինի այնքան ցամաք չոր և դողդողուն, մինչև ոչ կարէ ախտակիրն 'ի դուրս հանել ընդ բերանն, և երբեմն խոնաւ և կակուղ. բայց հանապազ ծածկեալ կայ գեղնագոյն և սոսնձային աղտով։ Ախտակիրն յաճախակի ործայ մաղձ, արտահանէ զճճիս երբեմն 'ի վերուստ, և երբեմն 'ի ստորուստ. և զդայ զսառուցուս, զդողդողումն, զջերմութիւն ուժգին, ըղձնորումն, և զբարբանջումն։ Եթէ երակ հատանի, արիւնն երևի լուծեալ և կարմրերանգ. և զկնի սակաւուց 'ի վեր երևի յերեսս արեան մոկարդ ինչ նուրբ իբր մաշկ։ Աչքն լինին կարմրերանգ, որպէս և դէմք նորա։ Զարկ բաղկին 'ի սկզբան անդ հարկանէ յոյժ յաճախակի և լի. բայց յետ քանի մի ա-

ուրց լինի ցած, թոյլ, և մանր, և հասարակօրէն անկանոն։

Յետ այսոցիկ նշանաց սկսանին հանապազորդել դողդոջումն ձեռաց զոյգ ընդ ցնցման ձգանաց, և կապուտակութեամբ այսոց, և խցմամբ ականջաց, պառաւութիւն գլխոյ, և ցնորմամբ խելաց, որք են նշանք յառեղջոյնք։ Երբեմն ծարաւն լինի չափազանց, և երբեմն չափաւոր։ Մէզն երբեմն լինի ահաս և ջրայ-ին, երբեմն կարմիր, երբեմն սեաւ և թանձր, և սակաւ. և երբեմն մթագոյն և գարշահոտ։ Ապա-ւառն լինի կանաչագոյն և զաղրահոտ, և երբեմն կարմրագոյն, կամ սեաւ։ Մորթն մարմնոյ լինի ջր-բագոյն, և քիրսն ոսոզային և ծանրահոտ։ Սովորա-բար 'ի վեր երևին 'ի վերայ մորթոյն գէզք կամ խա-զաւարտք գեղնագոյն, ծիրանագոյն, կապտագոյն և թիթագոյն, որք գուշակ են յայտնապէս ապականու-թեան ներքին հիւթոց։ Երբեմն արտահոսեն յորդ ա-րիւն 'ի ռնգացն, 'ի բերանոյ, են։

Տենդս այս ջղային զանազանի 'ի սոսկ անընդհատ տենդէ. ըստ որում 'ի գիպուածս յայս զօրութիւն կենսական փութով նուազի, սիրտակիրն կրէ խլրու-թիւն, և մեծագոյն ամբոխմունս, և գէզք կամ խա-զաւարտք 'ի վեր երևին. բայց պատահի երբեմն, եթէ նշանք անընդհատ տենդի՝ այնպէս խառն 'ի միասին գտանին 'ի ջղային տենդիս, մինչև մեծագոյն դժուա-րագոյն լինի որոշելն և զանազանելն. յայնժամ օրէն է 'ի վար արկանել փոյթ մեծ, և 'ի կիր առնուլ զա-մենայն հնարս կարելիս առ 'ի ճանաչել և որոշել զայն. վասն որոյ և արժան է կրկին և կրկին քննուի առնել 'ի վերայ նշանացն, և յետ այնորիկ 'ի գործ արկանել զկառավարութիս և զդեղորայս ըստ պա-հանջելոյ հարկին։ Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, եթէ անընդհատ տենդն կամ այլ տենդք, գործածու-թեամբ ներհակական դեղորէից մարթին փոխարկիլ 'ի ջղական տենդ և 'ի փտախտութիւն։

Իսկ որքան առ յարատևութիւն ջղական տենդի չիք ինչ որոշեալ կանոն. երբեմն աւարտին՝ 'ի վեց կամ յեօթներորդում, կամ 'ի մեռասաներորդում, և կամ 'ի չորեքտասաներորդում աւուրն. երբեմն ևս յարուցգին 'ի քսաներորդ, կամ 'ի քսան ութերորդ օր, և երբեմն ևս աւարտին մինչև ցհինգ կամ 'ի վեց շաբաթս։ Ուստի առաւել բարեգոյնք և լաւագոյնք

են արտաշնչութիւն մարմնոյն, քիրան մշտատև, տամ-
կութիւն մորթոյ, բերանոյ և լեզուի, յորդութիւնն
միզի, կամ թեթև ինչ լուծողութիւն որովայնի, և
կարմրութիւն խաղաւարաթից, և պնդութիւն որովայնի։
Իսկ նշանք յոռեգոյնք և ձախողք են՝ ուժգին ջեր-
մութիւն, պակասութիւն քնոյ, շարժուն և դողդո-
ջուն ձեռաց, սաստիկ ցաւն և կարմրուին տոտրին
որովայնի, որք գուշակեն զփոխարկուն 'ի քաղցկեղ։
մանաւանդ այսուցն և ուժգին լուծողութիւն որո-
վայնի, գժուարութիւն տուրեաւութիւն շնչոյ, ցամա-
քութիւն մորթոյ, դողդոջուն և անկարութիւն առ
'ի արտահանել զլեղուն ընդ բերանն։ խաղաւարաք
կամ գէջքն լայնարձակ, կապտագոյնք կամ սեա-
գոյնք։ 'ի վերբ երևուն եղնդոյ 'ի քունջս երանաց,
կամ 'ի յետին կողն ականջաց, փոփոխուն ձայնի,
ցուրտ և ոտղային քիրան, հեծկլտանքն, ակամայ
շարժուն մկանանց, և ձգանաց, գժուարութիւն 'ի
կլանել։ Ճնշուն կրծոց, յորդառատ հոսուն թան-
չից, անկանոնութիւն և միջահատութիւն զարկի բաղ-
կին, ուշագնացութիւն, ցնորուն, են։ Հուսկ յետոյ
եթէ 'ի վերբ երևեսցին 'ի բերան հիւանդին փոքրիկ
և սեաւ վերք ինչ՝ որ ասի աֆթէ, է նշան մահահրա-
ւէր։ Ընդ այսոցիկ գիտել ևս արժան է, եթէ սխ-
տակիրն 'ի մահճաց 'ի վայր սահեսցի, և եթէ 'ի վե-
ճաւոր սատակագոյն ջերմութիւն շունչն սխտաժեռին
ցուրտ լիցի, են նշանք անվրէպ մահացուցիչք։ քան-
զի քաջայայտ է եթէ սպառի յայնժամ ջերմութիւնն
բնական, և զկոյ առնու զօրութիւն կենսական։ Դարձեալ՝ ընդ այսոցիկ յոռեգոյն նշանացս գոյ իմանալ
թէ 'ի սկզբան անդ տենդիս 'ի վերբ երևի թալկութիւն
կամ թուլութիւն սաստիկ, հանդերձ փոփոխմամբ
գունոյ, կորուսմամբ քնոյ և քրտանց, բռնի շարժ-
մամբ ջղաց և մկանանց, ցնորմամբ, և տագնապաւ
շնչառութիւն, են։

Կարգաւորութիւն և դեղոյց 'ի վերբ արիանելի 'ի դէ-
պուծս ջղոյն դենդի։

Կարի կարևոր է նախ քան զամենայն յանխառվու-
թիւն ունել զիօթացեալն, և 'ի կշիռ պահել զներբին
արամագրութիւն հիւթոց, և զկենսական զօրութիւն
նորին, և ապա ըստ բնութեանն ցուցանելոյ արգելուլ

զպատճառս ախտիս։ 'Ի՞ վերագոյնդ ասացաք, եթէ տենդս այս ըստ մեծի մասին ծագի և յառաջ գայ յապականեալ օդոց. վասն որոյ պարտ է նախ փութալ զի մի արդեւլական մնասցէ օդն 'ի մէջ սենեկի ախտակրին, որպէս տեսաւ 'ի նախընթաց յօդուածդ։ 'Ի դիպուածս յայս պարտ է կերակրոցն լինել թեթեւագոյն. և մարթ է միանգամայն ախտակրին ուտել աներկիւղ զամենայն հասունացեալ միրգս եփեալս և։

'Դարձեալ՝ չէ՞ օրէն բնաւ թողուլ երկարապէս զնա առանց կերակրոյ. այլ պարտ է սակաւ ինչ ուտելի տալ ստէպ ստէպ, որովք ոչ միայն ցաւպանի զօրութիւն կենդանական, այլ միանգամայն արդեւլանի ճապաղումն ժանտ հիւթոցն և գոլորշեացն, և փոխարկիչն նոցին 'ի նեխութիւն կամ 'ի փտութիւն։ Բաղում ինչ կայ ասացեալ և գրեալ 'ի հեղինակաց զընտրութիւն պարենից, որ ճահոլագոյնքն են լաւագոյն սննդեան մարդկային մարմնոյ. և սակայն ճշգրիտ է, թէ չէք կանոն ընդհանուր, որ յարմարեսցի զինչ և իցէ կլիմայից, դրից երկնից, աղգի, և կամ ուժ և իցէ անհատի։ Կերակուրն, որ առաւել համեմատ է ջղական տենդիս, և առաւել սնուցիչ և զօրացուցիչ է մարմնոյ, երևի թէ է արգանակն մսոյ. և սակայն 'ի ջերմագին գաւառս, որպէս ուսուցանէ մեզ փորձառութիւն, ինաստակար է յաճախ գործածութիւն արգանակի, նա յաւէտ մսոյ։ Իսկ բնակիչք եւրոպիոյ և այլ գաւառաց վիճակելոց բարեխառն օդոց՝ կարի իսկ նախադասեն զարգանակն մսոյ, և ընտանի կենդանեաց։ 'Դարձեալ 'ի դիպուածս յայս օրէն է խառնել 'ի մէջ ամենայն ըմպելեաց զհիւթն լիմոնի, կամ կիտրոնի և կամ նարինջոյ, և ս մարթ է 'ի կիր առնուլ գինի աղնիւ ջրախառն։

Յորժամ տենդս այս ջղական յառաջ գայ և ծագի 'ի սուբ և 'ի տախտ մաղձէ, և 'ի ժանտ հիւթոց, և ս 'ի փսխողականութիւն, յայնժամ պարտ է 'ի սկզբան անդ ախտիս իսկ և իսկ առնուլ 'ի կիր զդեղս որ ծածացուցիչս առ 'ի գուրս վանել զայնս։ Նոյնպէս և օգտաւէտ է որ ծածացուցիչ դեղս այս՝ եթէ զուգընթաց լինի ընդ ախտիս տենդն մաղձային։ Սեփական և անվրէպ ներգործիչ որ ծածացուցիչ կամ փսխեցուցիչ դեղն 'ի դիպուածս ջղական տենդի՝ է թարթառս է մեթիքս, զորոյ զկերպն կիրառութիւն մարթ է լիով

ուսանիլ 'ի գլ. ա. երես 8։ Սուգիւ հաստատեմ և վկայեմ, եթէ քանիցս անգամ կարեւոր զգուշութեամբ, և 'ի պատշաճաւոր ժամանակի 'ի վար արկի զգեղս զայս, միշտ եղև օգտակար, և ոչ բնաւ վնասակար։ Բայց եթէ զկնի քանի ինչ աւուրց զօրանալոյ ախտին, և սաստկանալոյ նշանացն 'ի կիր արկանելոյ, յայնժամ չլինի այնքան անվտանգ և օգտակար։

Այլ եթէ ախտակիրն անկեալ ելցէ 'ի յուժոյ, և եթէ ունիցի զփորհարութիւն, պարտ է յայնժամ փոխանակ ործացուցիչ դեղոյ՝ առնուլ 'ի կիր զթեթև լուծողականս, որպիսի են ռապարպառս, և թամարինախ. նոյնպէս օգտաւէտ է առնուլ 'ի կիր զգրեխս պատշաճաւորս առ 'ի դուրս հերքել զփուքս սատրին որովայնի, և 'ի ցրուել զվնասակար շոգիս, որ սովորաբար եղեալ յաղեաց դիմեն առ ուղեղն, և պատճառեն զցաւս գլխոյ, զցնորութիւն, զշշնջիւն ականջաց, և երբեմն ևս զխլութիւն։ Յետ այսոցիկ առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և 'ի դուրս վանել ըղփուքսն սատրին որովայնի, ևս և 'ի զովացուցանել զհրակիզն ջերմութիւնս, պարտ է 'ի կիր առնուլ զինֆուզիոնէ տի քամոմիլա, եթէ ստամոքսն կարօղ ելցէ տանիլ, և օրէն է յաւելուլ 'ի նոյն էլեսխիռէ աչիտոտի հալլէռս, կամ էլեսխիռէ տի վիներիս լ. 10 կամ 12 շիթս յիւրաքանչիւր սկահակի։ Այլ պարտ է ուշ գնել, զի նախայիշեալ էլեսխիռէ աչիտոտի հալլէռս ոչ յարմարի 'ի լուծմունս որովայնի։ 'Ի դիպուածս ջլական ուենդիս երակ հատանել՝ ուր ուրեմն է հարկաւոր. եթէ երևին նշանք բորբոքման, մարթ է երբեմն թոյլ տալ այնմ խակ և խակ 'ի սկզբան անդ հիւանդութեան։ Բայց զգոյշ լինել պարտ է, զի մի առատօրէն թոյլ տացի այնմ՝ մինչև լքեալ վհատիլ զօրութեանն նորին. այլ մի կամ երկու սկահակ արձոյ բաւական է վասն միոյ չափահասակի։

Յետ այնորիկ առ 'ի կշիռ պահել զկենսական զօրութիւնս ախտակրին՝ պարտ է փութով մերձեցուցանել զյետագայ դեղս։ Ա՛ռ կէս ունկի՝ աղնիւ քինա քինա, և երկու արամ՝ սէռբէնթինա վենետիանա. և 'ի հատարակ ջրի եփեա եռացմամբ երբ քառորդ մի ժամու. ապա զտեա և մնացեալ 12 ունկի. յոր յաւել 50 կամ 60 շիթս՝ էթէռէ սոլֆիուրիքս, կամ 80 շիթ էլեսխիռ աչիտոտի հալլէռ։ 'Ի խառնուրդէ ասատի յերկուս ժամս միանգամ առնու հի-

ւանդն երկու գրգալ սեղանոյ առ խրաքանչիւր նուագ։ Ի դիպուածս տենդիս չէ պարտ փութով առնուլ ի կիր զվէշիքաթիօռիս, այսինքն խաբանագեղ, բայց եթէ ի վերջին կիսի հարկաւորութեամբ. որովհետև բազում անգամ պատճառէ զքաղցկեղ, որ յիտալացւոց կոչի՝ քանքրէնա։

Ի բազմակերպ նշանաց ջերմեան տենդիս, զորոց լիով գրեցաք, քաջայայտ ճանաչի՝ եթէ քանի այլ և այլ և բազմապատիկ դեղորէից կարօտի բուժումն տենդիս։ Ի դիպուածս, յորում ի վեր երևի սաստիկ ժայթքումն կամ փսխումն, որպէս պատահի ի սկզբան անդ ախտիս, յայնժամ պարտ է առնուլ ի կիր զպէվանոտա անթէմէթիքա անուանեալ դեղն, որ այսպէս բաղադրի։ Առ քսան կշիռ ցորեան՝ սալ աղքալինս վէՆէթապիլէ, և կէս ունկի սուկս ոչ էառս, յաւելով ի նոյն և զերկու ունկի՝ ջուր հասարակ։ Եւ զայս պարտ է առնուլ ութ անգամ յաւուրն։ Եթէ ախտակիրն ունիցի զփորհարութիւն կամ զլուծումն որովայնի, պարտ է յայնժամ ի գործ արկանել զհետագայ խաշու դեղս։ Առ ունկի մի՝ աղնիւ քինա, և տրամ մի՝ կինամոն, կամ նոյնչափ բասիլէ տի քոլոմպո, և դիր զայս յանօթ կաւեղէն, արկանելով ի նա և զմի ֆոլիէթթա աղնիւ գինւոյ. ապա մերձեցո ի հուր, և յորժամ սկիզբն առնէ եփիլ, արկ ի նա երկու տրամ՝ սէռաբէնթառիա վիռՃինիանա, և եռացո զայն ի ջուրն իբր երեք բոպէ. և յետ զտելոյ ի գործ արկ յամենայն երկու ժամու երկու գրգալ սեղանոյ։ Իսկ եթէ ի ձեռն այսպիսի հնարիւ անմարթ իցէ արգելուլ զայն, յայնժամ է օրէն ի վար արկանել զախտաքօռտիս, որոյ չափն պարտի լինել յերկու տրամէ մինչև ցերեք խառն ընդ ջրոյ երիցկի երեք կամ չորս անգամ յաւուրն։

Նոյնպէս մարթ է պատրաստել գրեթէ ինչ յետագայ եղանակաւ, որ է յոյժ պատշաճողական։ Առ կէս լիտր ջուր կամ խաշու երիցկի, յաւելով ի նոյն և զչորս տրամ՝ ախտաքօռտիս, կամ նոյնչափ՝ քօնֆիէցիօնէ ՃիաչինԹինա. զոր պարտ է հեղուլ գրեթէաւ ընդ երասատանս ախտակրին երկու անգամ յաւուրն։ Եթէ ախտակիրն ունիցի զնէթ կամ զցաւ ինչ որովայնի, որ է նշան բորբոքման, յայնժամ օրէն է տալրուկ դնել ի վերայ այնր մասին ուր առաւել զցայ զցաւն։ Նոյնպէս նշանաւոր դեղ ենն է յայտմ

գիպուածի ֆիմէնեէն, զոր պարտ է առնել ջուրն կակղացուցիչ խոտոց։ Դմանապէս օգտաւէտ է լինել մէնեթ վօլսեիլէն, զոր պարտ է օծանել ի վերայ ցաւագնեալ մասին որովայնի։ Իսկ եթէ ի ձեռն այսոցիկ նպաստից չդադարեսցի ուժգնութիւնն ցաւոց, յայնժամ հարկ է սնուցեալ գնել զվէրեքսիմօնիօ ի վրայ այնր մասին որովայնի, ուր առաւել զգայ զցաւն։

Աւելի ի նոյն իսկ ժամանակի, յորում անստակերն ընդունի զայսոսիկ նպաստս, ի կիր արկանել զվերամբրնտի կամ զանգտանգաւոս, և կամ զմենեթուռա աբգուօզա տի քինա առ ի մաքրել զնեխեալ հիւթս ստորին որովայնի, և ի մէջտէ զդրգռումն ջլաց։ Եթէ ի վերայ եկեսցէ թանչ լինչ արկածեան, որ է յորդառատ հոսումն արեան որ և իցէ անդամոց, յայնժամ օգտաւէտ է գործածութիւն քինոյ, և պաղչէզի, և աչիսոս մինէռալէի խառն ընդ ցուրտ ջրոյ։ և էս պարտ է թանալ զոստս, զձեռս և զգլուխն ցրրտագին ջրով, կամ ձեռամբ, և կամ սառամբ, զոր պարտ է երբեմն խառնել ընդ գինւոյ և ընդ ափինի։ Եւ եթէ ի վերայ եկեսցէ միզարգելումն, յայնժամ օրէն է առնուլ ի կիր զէմուլսիոնն արասպիքս, որ այնպէս բաղադրի։ Ընկալ էջս ունկի կօտնս ա բրասպիքս, երեք հատ սպիտակ գոյացուն նշոյ, և երկու արամ՝ շաքար մաքուր, և մանրեալ ծեծեան յանկանի, յոր յաւէլ ութ ունկի՝ ջուր հասարակ։ և սուրբ ըմպել երկու անգամ յաւուրն։ Իսկ եթէ փոխարկեալ լցէ ի քաղցկեղ, յայնժամ օրէն է առատաբէն ի կիր արկանել զքինս։ Աւել եթէ ի վեր երբեմն վերք ինչ փորրիկ ի բերանն հիւանդին, յայնժամ պարտ է սանչ ոսկով ոսղզել զուշն և զբերանն քաջ ցոխախատն մեղրիւ։ Իսկ ի գիպուածս, յորում վերքն չիցեն սատակի ցաւագին, պարտ է հալել լուծեալ ջրոյն պօռաչէի կամ վիեմռիօղօ պիանչքի։

Դարձեալ, ի գիպուածս յորում ջլական տենդս լինի յոյժ վատնդաւոր, և գեղք կամ խարուսարաք կապտագոյնք կամ սեագոյնք զուգընթեաց դաստին ընդ ախտս, յայնժամ հարկ է առնուլ ի կիր զքինս, որ իցէ եփեալ գինեաւ։ Աւել վատնուռս զուլեեան քրտանց, և այլ հնարից սակս խափանելոյ զվերսանն դարձն այսր տենդի՝ գրեթէ նոյն է ընդ դարմանատուութեան անընդհատ և սուր տենդի, զոր մի խօսեցաք լիովին յօդ։ դ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Զ.

'Ի վերայ Բոլոյական փենդի, որ յԻպոլոյոց՝ Քէպպոն ոնդրիլենին յայնի։

Տենդս այս թուլական տարրորոշի յանընդհատ կամ 'ի շարունակ տենդէն միայն առանձնաւ իւրով. քանզի և սա ըստ օրինակի անընդհատ տենդի ոչ անջատի և ոչ հեռանայ բնաւ յախտաժեռէն յամենայն ընթացս հիւանդութեանն. բայց 'ի մէջ քսան և չորս ժամուց բաղում անգամ առաւելեալ սաստկանայ, և բաղում անգամ ևս նուազի. յայն սակս և հիւանդն 'ի վայրկեանս ինչ լինի ուժեղ և զօրաւոր, և 'ի վայրկեանս ինչ՝ տկար, և ապիկար։

Պապճաոյ Բոլոյական փենդի։

Տենդս այս հասարակօրէն ծագի և պատճառի 'ի բորակածին օդոց. որպիսի են՝ օդքն բնակչաց խոնարհագոյն, ուօթագին, և գիճագոյն գաւառաց, որք սովորաբար են թանձր, և ախտարծարծ. ||քանզի օդոյն 28երորդ մասն ևեթ է թթուածին և առողջարար. իսկ 72երորդ մասն է բորակածին, թանձր և ճնաստակար մարդկային կենաց. որ կոչի՝ կազ, և աղօթ ||։ Ցմին երի յաճախակի պատահի տենդս այս 'ի կողմանս ափրիկոյ, 'ի պանկալա, և յայլ արևմտեան ասահմանս հնդկաստանի։ Տենդս այս սովորաբար ակասնի դէպ 'ի սկիզբն ամառան, և աւարտի 'ի մասանէն ձմեռան։ Անձինք՝ որ ստէպ բնակին 'ի խոնաւուտս, յանտառս, և յարտորայս, որք աշխատին 'ի բացօթեայս, և որք ոչ անձնապահ լինին 'ի տունջենային հրատապ օդոյ, և 'ի գիշերային ցօղոյ, և ապրին անառողջ և դժուարամարսելի կերակրեղինօք, են ենթակայ այսր տենդի։

Ղնանդ Բոլոյական փենդի։

Ատանօր խօսիմք զառաւել գլխաւոր նշանացն միայն։ Քանզի գրեթէ բովանդակին յինքեանս զնշանս ամենայն տենդից 'ի մի և 'ի նոյն անձն. բաղում ան-

գամ տարորոշին և փոփոխին այլ և այլ կերպիւ յայլ և այլ ժամանակս նշանք այսորիկ տենդի։ Գլխաւոր նշանք են յօրանջումն, ձգտումն, անկարգ եղկութի, և ցնորումն. անդէն նոյնհետայն սկսանին 'ի վեր երևիլ սաստիկ ցաւ ինչ գլխոյ՝ հանդերձ պտուտիւ, գեղնութի մարթոյ մարմնոյ, մանաւանդ աչաց, սոլիտակութի լեզուի, ցաւ ուժգին 'ի մի կողմն սատմիքսի, և ժայթքումն կամ փսխումն մաղձի. զարկ բազկին լինի հոծ և լի։ Ախտակիրն երբեմն զգոյ յանկարծօրէն 'ի վերայ յարձակիլ մարմնոյն՝ ջերմութի ինչ, իսկ երբեմն ցրտութի սաստիկ. որովայնն երբեմն լինի լոյծ, բայց սովորաբար պինդ. մէզն հասարակօրէն լինի բորբոքեալ։ Բազում անգամ և նշանք կշտացաւութի և յօդուածացաւութի լիով 'ի վեր երևին։

Կառավարութի 'ի կիր արկանելի 'ի դիպուածս բուսական դեղոցի։

'Ի դիպուածս ախտիս չէք ինչ կարևորագոյն և օգտաւէտ քան զմաքրութի. քանզի 'ի ձեռն այսր մաքրութեան մեծապէս նպաստ ընծայի ախտակրին. նմին իրի արժան է յաճախակի փոխել զհանդերձս կամ զդադանելիս նորա, և պարտ է 'ի մէջ սենեկի նորին հանապազօր շրջագայիլ բարեխառն և առողջարար ինն օդոյ և հողմոյ, և ստէպ ստէպ սրսկել կամ ծխել զքացախ, զհիւթն կիտրոնի, և կամ զայլ ինչ և իցէ սաստիկ հոտաւէտս։ Ըմպելին պիտի լինել թեթև, հեղեղկիչ, և զովացուցիչ բնութիւն. և պարտ է բացէ 'ի բաց հրաժարիլ 'ի մսոյ, յարգանակէ, և յայնմ ամենայնէ, որք առթեն զնեխութիւն։ 'Ի դիպուածս, յորում նշանք ջղական տենդի 'ի վեր երևին, հարկ 'ի վերայ կայ յայնժամ 'ի կիր արկանել զնոյն կառավարութիս և դարմանս՝ զորս գրեցաք 'ի տեղիս իւրեանց 'ի նախաւանդեալ յօդուածս։ Դարձեալ՝ պարտ է ախտակրին վայելել 'ի մեծի անդորրութի՝ եթէ ըստ մարմնոյ, և եթէ ըստ հոգւոյ։ հրաժարիլ արժան է յամենայն կերպ իրաց, որք նեղեն զսիրտս, և գրգռեն զչիղս։

Կարեւոր դեղերայք 'ի վեր արկանելիք ընդդէմ Բռուլքան գենդի։

Ի դիպուածս յայս երակահատութեան հազիւ հազ է հարկաւոր. բայց զփսխողականն հարկ է միշտ 'ի կիր արկանել առ 'ի մաքրել զստամոքսն և զփորոտիսն. վասն որոյ պարտ է տալ իբէքաքուանա, որոյ ներգործութիւնն դիւրացուցանի՝ պատրաստելով 'ի թեթեւ ինչ թրմոց կամ ջուր երիցկի. բայց ուր ուրեւն պահանջի 'ի դիպուածս յայս ուժգին և զօրաւոր փսխողականն, առ որ բաւական է հասարակօրէն 16 կամ 20 և կամ շատ ևս 30 կշիռ ցորեան իբէքաքուանա վասն միոյ չափահասի. իսկ երբեմն բաւական լինի 16 ցորեանն։ Բազում անգամ ևս 'ի կիր առնումք երկու կշիռ ցորեան՝ թառթառս էմէթիքս. յաւելլով 'ի նոյն 12 կամ 14 ունկի՝ ջուր եղուզեալ 'ի ցքահանէ, կամ հասարակ, և տամք հիւանդին ժամէ 'ի ժամ սկահակ մի սրճոյ, մինչև պատճառեսցի փսխումն կամ լուծումն որովայնի։ Եւ յետ այնորիկ պարտ է 'ի վար արկանել երէք կամ չորս անգամ յաւուրն մէն մի ունկի՝ թրմոց քինաի, որ բաղադրեալ իցէ հիւթովն կիտրոնի կամ շարապաւն հաղարջի։

Երբեմն առ 'ի շինջուցանելոյ զջերմութիւն և մեղմելոյ զսփսխողանց արագութիւն զարկի բաղկին՝ այլազգ ևս առնումք զգործածութիւն քինաի, որ այսպես բաղադրի։ Աւրկ զխոշոր փոշի կեղևոյս ըստ կշռոյ ունկւոյ միոյ 'ի յութ ունկի ջերմ ջրոյ. զկնի երկուատասան ժամուց՝ քամեա կտաւով. յոր յաւել քսան և հինգ կաթիլ էլիսիռէ աշիտս ոմ հալլէռս, և տուր ըմպել հիւանդին վեց անգամ յաւուրն՝ զկշիռ միոյ ունկւոյ։

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի յետ գարմանելոյ և ապաքինելոյ այսր տենդի՝ գոտանին ինչ ինչ հնարք՝ և միջոցք, 'ի ձեռն որոց մարթ է լինել կարգադրութիւն՝ թեթեւ և դիւրամարսելի կերակրեղինաց և զբօսանաց. քաջայայտ է ապաքէն, եթէ հնար է փոխել զկատնուածս մարմնոյ ախտակրին 'ի ձեռն ճահոլագոյն կարգադրութեան 'ի կեանս, և այդպէս գլխովին արմատաքի խլել զախտս զայս. միայն թէ ըստ բաւականին յարատև 'ի գործ դիցին պայմա-

նեալ կանոնագրութիւնք, որքան 'ի կերակուրս թեթեւս սնուցիչս՝ և գիւրամարսելիս, և 'ի գեղոյսս խթիչս և զօրացուցիչս, որպիսի են՝ թրմոցն քինա քինաի, զոր խառնեցեալ կոչեն՝ ինֆուզիոնէ տի քինա, զորմէ խօսեցաք լիով 'ի յօդ. ՁԳ։ Դարձեալ՝ խրատեմք զախտակիրն կանխել յընթրիսն, և ոչ ուճապարել խակեխակ զկնի ընթրեացն 'ի մահիճ անդր։ Եւ պարտ է հրաժարիլ յամենայն ոգիաւոր հեղանիւթից, մանաւանդ 'ի կիրառութէ ուժգին օղւոյ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Է.

'Ի վերայ ոգամոխոն գենդի, որ յիպալոյսոյ՝ ֆէպպոն խոռնոէիս յայնի։

Յորժամ տենդ ինչ սաստիկ՝ եթէ ընդհատ և եթէ անընդհատ՝ զուգընթաց իւր ունի զաժգունութի դիմաց, զդեղնութի աչաց, զթուլութի ստամոքսի, զանձրութիւն կամ զտառապանս, զուռուցումն, և զձգտումն որովայնի, զանախորժակութի կերակրոց, և զյորդառատ փսխումն թթու և ժահահոտ նիւթոց, յայնժամ տենդն այն անուանի՝ ֆէպպռէ քոնթինուա կասթռիքա, այսինքն տենդ անընդհատ սոսմոքական. կոչի և ֆէպպռէ պիլիոզա. այսինքն տենդ մաղձային։ Յերկրին անդղիոյ և գաղղիոյ տենդս այս հաստատակօրէն սկսանի դէպ 'ի յաւարտ ամառան, և աւարտի 'ի մտանելն ձմեռան։ Դարձեալ՝ տենդս այս ստէպ գտանի 'ի ջերմ և 'ի տօթագին գաւառս, մանաւանդ յերկիրս ճահճուտս և խոնաւուտս, և է վատանգաւոր խակ. և ևս անձինք, որք բնակին 'ի բացօթեայս, և աշխատին յարտորայս և 'ի դաշտավայրս, և որք ոչ անձնապահ լինին 'ի գիշերային օդոյ ևն, են առաւել ենթակայ այսր տենդի։

Ընդ սոսին գիտել արժան է, զի տենդս այս երբեմն ծագի 'ի մաղասէ կամ 'ի տողունից, յայնժամ կոչի՝ ֆէպպռէ բիլիուիոզա. երբեմն յորդանց, յայնժամ ասի՝ ֆէպպռէ վէռմինոզա. և երբեմն ևս զոյգ լինին ը տենդիս նշանք ջղական տենդի, յայնժամ անուանի՝ ֆէպպռէ կասթռիքա նէռվոզա, որ-

ազգս ունիս տեսանել 'ի սորև, յորոց ոչ սակաւ լու-
սաւորին վիպք՝ յորժամ խնամով մտադիր լինիցի ոք։

Պատճառք անընդհատ սպասման գենդի։

Սկզբնական պատճառք տենդիս դատին յառաջու-
թենէ մաղձի, և յապականութէ հիւթոց գումարե-
լոց 'ի մէջ ստամոքսի և փորոտեաց. որք լինին յան-
ջատի ուտելոյ խակ մրգաց, 'ի գործածութէ ոգիա-
ւոր հեղանիւթոց, յուժգին ործացուցիչ և լուծիչ
դեղոցէից, 'ի ցրտոյ և 'ի սաստիկ ջերմութէ, յար-
գելմանէ սովորական հոսմանց, և արտաշնչութեան
մարմնոյ, 'ի քուն լինելոյ 'ի բացութեայս՝ այլովքն
հանդերձ, որովք ներքին բարեխառնութիւնն այլայ-
լեալ, և մաղձն վրդովեալ գրգռեն զլեարդն, և զսահ-
մանսն ախտդանաց։ Դարձեալ, բազում անգամ
յառաջ գայ տենդս այս 'ի յաճախ և 'ի մօտաւոր կե-
նակցութենէ ընդ ախտացեալ անձանց, որովհետև
տենդս այս է տարափոխիկ, մանաւանդ յայնժամ,
յորժամ զուգընթաց գոսանին ընդ տենդիս նշանք
ջղական տենդի։

Նշանք անընդհատ սպասման կամ մաղձային գենդի։

'Ի դիպուածս տենդիս բաց 'ի վերոգրեալ նշանաց
'ի վեր երևին նախ քան զաւուրս ինչ ախտակրութէ
հիւանդին՝ սաստիկ ցրտութէ, ջերմութիւն, անհան-
գստութէ սրտի, ծանրութէ գլխոյ, նողկանք սաս-
տիկ, թուլութէ մարմնոյ, ուռուցումն և մղձկումն
խախտացոցի։ Դէմքն լինի ուժգոյն, լեզուն սպիտա-
կախառն գեղին, բերանն չոր, գառնահամ և խժոյին,
որովայնն երբեմն լինի լոյծ, բայց սովորաբար պինդ,
ցաւ ինչ սաստիկ 'ի փորոտիսն, և դժուարութիւն 'ի
շնչառութէ, կղկղանքն գեղնագոյն և գարշահոտ։ Եւ
յետ քանի ինչ աւուրց՝ ջերմութէ և թաշկութէն ա-
ճելով ուճեն, և օր քան զօր նորանոր նշանս արտա-
յայտեն. և հիւանդն զդայ զծարաւ սաստիկ, զպտոյտ
գլխոյ հանդերձ անհնարին ցաւով. զարկ բազկին
բաղխէ երբեմն արագ արագ, և երբեմն միջահատա-
կան, և անկանոն. գոյն երեսացն երբեմն լինի կար-
միր, և երբեմն գեղին. 'ի վեր երևի դողդոջումն ատ-
ամին շրթանց, ցնորումն, տքնութէ, ցաւ կրծոց, ու-

սոց, և կոկորդի։ մեկն լինի հասարակօրէն դէմնադէն՝ հանդերձ կարմիրքանդ մրրովք։ Երբեմն սիտակիրն բնութիւն չարժի՝ ի հասուն տարասուաց ա ռատօրէն, և երբեմն ևս ունէն ձևակերպի՝ ի գոյն կանաչ։ հաղն երբեմն լինի չոր, և երբեմն խոնաւ։ քիրան՝ ի վեր երևի՝ ի Ճակատն, և՝ ի կուրծս։ մարթն լինի ցամաք և չոր։ Եւ՝ ի հասանիլ ախտս յայս սատկեան, յայնժամ ամենայն նշանք առաւելեալ սատկանան, ցնորութիւն և ցաւն գլխոյ, ատամնքան և լերդի զարթանան, և զարկ ընդերակին լինի սրընթաց, մանր, և անկանոն։

Պարտաւոր մաղասային բենդի, որ յիրալայոց կոչի՝ Քեպ պան Բիլիոնիոպա։

Ա՛ռանձնաւոր պատճառք մաղասային տենդի՝ են աւելութիւնք և թանձրամածութիւնն տողունից, դանդաղութիւնն ընդհանուր, ախտանշանքն մաղասային հիւթոց, տկարութիւնն մանրաթելից ատամնքան։ Երբեմն ևս ծագի յերկարաւոր թանչից, ի փորհարուց, ի շաղակերութիւնէ, և՝ ի շատ քնոյ, մանաւանդ անմիջապէս յետ կերակրոյ, որով մարսողական զօրութիւնն խանգարի և անբաւական լինի՝ ի սրսրել և՝ ի հալել զընկալեալ կերակուրն, և պատճառք ըստենդս զոյս։ Սա հասարակօրէն սիրապետ յաշնան և՝ ի ձմեռան եղանակի, և կարի հասարակ է՝ ի հիւսիսային կողմանս, ուրանօր եղանակն լինի ցուրտ և խոնաւ։ Անդէնք սրք սովորաբար են ենթակայ այսր տենդի, են վիճակեալք սկսր կազմուածոց, և մաղասային խառնուածոց, և ևս նոքա, որք ուժաթափ լեալ են յերկարաւոր խօթութիւնէ, յանհալ և՝ ի զբաղուսարատաքսելի կերակրեղենաց։

Նշանք մաղասային բենդի։

Ի՝ գիսլուածս տենդիս, հասարակօրէն զուգընթացս լինին թեթեթ ինչ ջերմութիւն և թուլութիւն անդամոց։ լեզուն և խոռոչն բերանոյ լինի թանձրամած և մաղասուտ, մանաւանդ՝ ի պահ առաւօտեան։ և յետ այնոսիկ սկսանի սխոտակիրն զգալ զնոգկանս և զնեղութիւն սրտի, զծանրութիւն գլխոյ, զշնչիւն սկանչաց, զվիբոտութիւն, զանախորժակութիւն կերակրոց։

Զարկ բաղկին երբեմն լինի յամբ, և թոյլ. և երբեմն լի, և կարծր. մորթն հաստաբակօրէն ջերմ է և ցամաք կամ ջուր։ Քիրան բնաւ ուրեք ոչ գտանի, այլ եթէ գտանի ևս, կարի նուազ և բռնի։ Մէջն լինի հում և մոխրաջրեայ։ Ախտակիրն կրէ զծաքաւ սաստիկ. (բայց ոչ որպէս 'ի դիպուածս մաղձային տենդի.) և հաստաբակօրէն ատորին որովայնն լինի փքալից և այտուցեալ, և 'ի մեջն զմատունս յուռուցեալ մասունս ատորին որովայնի, իսկոյն զգայ զցաւ ուժգին. փսխէ զնիւթ ինն մածուցիկ և սպիտակ զօրէն սաղմի, և հանն այսորիկ նիւթոյ երբեմն է անհամ, և երբեմն թթու և դառն, որ և ցամաքեցուցանէ զկոկորդն։ Բաց յայսոցիկ նշանաց հիւանդն կրէ և զհազս, զձնշումն ստամոքսի, զհեծկլտանս, զդժուարութիւն 'ի կլանելն և 'ի շնչառութիւն։ Եւ զկնի քանի ինչ աւուրց 'ի վերս երևին վերք կամ խոցք փոքրիկ 'ի խոռոչս բերանոյ, և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ ցաւ ինչ 'ի մասունս յօգուածոց, մանաւանդ 'ի գիշերային պահու, հանդերձ սաստիկ ինն ջերմութեամբ մորթոյ, և այս ջերմութիւն սովորաբար լինի ընդհատ, այսինքն օր ի մէջ. բաց յընդհատ ջերմութիւն ասի 'ի վերս երևի ևս հակումն, թմբրութիւն և պատյտ գլխոյ։ Այլ գիտելի է, զի տենդս այս մաղաստային բազում անգամ աւարտի և փոխարկի յախտն, որ կոչի՝ Ֆէպրէ Նէռվօզա, կամ մալինեա։

Նշանք որդնեռաց տենդի, որ յիպալոյոց ասի՝ Ֆէպրէ Վէռմինօզա։

Սեպհական նշանք որդնեռաց տենդի են՝ ուժգին և խթիչ ցաւն յօգուածոց, մարմաջումն ունգաց, հոսումն լորձունաց, ատաստիկ ջերմութիւնն, նոպկութիւնն, փսխումն, վրդովումն ատորին որովայնի, ցնորումն, անբնական շարժումն մկանաց կամ ջղաց, յաճախ ուշագնացութիւնն, արտելումն ձձեաց կամ 'ի վերուստ և կամ 'ի ատորուստ, որոց ոմանք են կենդանի, և ոմանք մեռեալ կամ նեխեալ. և առատապէս հոսումն խժային և նեխեալ հիւթոց 'ի ատորուստ, հանդերձ խեթիւ արբանին։

Կառավարութիւն և դեղերայք 'ի կիր արկանելի 'ի դէպս ապտակաց կամ մաղձային դէնդի։

Կառավարութիւն ախտիս է մի և նոյն ընդ խնամատարութեան անընդհատ տենդի։ Իսկ դեղերայքն այսորիկ անընդհատ ատամնքական տենդի, նոյնպէս համաձայնին ընդ դեղերէիցն վերոյիշեալ անընդհատ և սուր տենդի. յայն ասկս պարտ է մերձեցուցանել հիւանդին նախ զփսխողական դեղն, առ 'ի մաքրել զատամնքան և զխորոտիսն, որով միւս դեղերայքն լինին անվրէպ ներգործիչք. քանզի 'ի գիպուածս յայս ատամնքան և փորոտիքն հատարակօրէն լինին բեռնաւորեալք ախտարծարծ մաղձիւ և ապականեալ հիւթով, որպէս և բազում անգամ պատահի, զի հիւանդն ժայթքէ առատօրէն զմաղձս երփներանգս, և զնիւթս ապականեալս. և այսու բնութիւնն զեկուցանէ բաւականապէս զհարկաւորութիւն փսխողականին, որ է ճշգրիտ և գլխաւոր դեղ վասն այսր տենդի։

Կարի կարևոր և անվրէպ ներգործիչ փսխողական դեղն 'ի գիպուածս յայս՝ է թաւթառս էմէթիքս։ Զայս եթէ կամիս առնել, արկ զնուրբ փոշի ըստ կշռոյ երկու կամ երեք ցորենոյ՝ 'ի լիսր մի ականակիտ ջրոյ. զկնի խառնելոյ տուր ըմպել ախտակրին ատան վայրկեանէ 'ի ատան վայրկեան սկսեալ մի սրճոյ 'ի պահ առաւօտուն, մինչև պատճառեցի փըսխումն կամ լուծումն որովայնի. և եթէ սկսանի փըսխողական դեղն 'ի ներգործել 'ի վերուստ, յայնժամ պարտ է խափանել զգործածութիւն սորա, և տալ արագ արագ ախտակրին զջուր գաղջ, կամ զգաղջ ջուրն երիցկի, առ 'ի առաւել մաքրել զատամնքան. այլ նկատել օրէն է 'ի վիճակս ախտի, 'ի պարագայս կազմուածոց մարմնոյ, յուժգնութիւն նշանացն, 'ի չափն հատակի հիւանդին, և յայլ բազմակերպ հարկաւորագոյն պարագայս, որոյ վասն պարտ է երբեմն նուազել, և երբեմն յաւելուլ զչափն նախայիշեալ ործացուցիչ դեղոյն։ Իսկ եթէ զկնի փսխելոյ՝ ջերմութիւն ոչ նուազի, բերանն և որկորն ոչ տամկանայ, և ցաւն գլխոյ և այլ նշանքն ոչ թեթևանան, յայնժամ՝ օրէն է վերստին առնուլ 'ի կիր զփսխողական դեղն նովին չափով և օրինակաւ մինչև ցեր-

բորդ և ցէորբորդ անգամ. և այս մարթի լինել 'ի միջահատուածէ երկուց կամ երից աւուրց, և առաւել ևս ըստ պահանջելոյ նշանացն։ Բայց եթէ զկնի միանգամ առաջին փսխողական դեղոյն՝ ջերմութիւն նուազի, բերանն, որկորն, լեզուն և մորթն մարմնոյ տամկանայ, և հիւանդն լինիցի հանգստացեալ, յայնժամ չէ՛ օրէն բնաւ վերակրկնել։

Նոյնպէս չէ՛ օրէն, և է գլխովին վտանգաւոր 'ի գործ արկանել զնոյն, այսինքն թառթառս էմէթիքս 'ի գիպուածս, յորում զուգընթաց գտանիցին ընդ ունդիս՝ էթիզիս, փորհարութիւն, և տկարութիւն կրծոց, ևն։ Եթէ վերոյիշեալ ախտքն՝ փորհարութիւն, նուրբ ախտն, և այլ պարագայք խոշընդոտն լինին գործածուէ վերոյգրեալ ործացուցիչ տորտոյ, որպէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել փոխանակ սորա 'ի գործածութիւն իբէքքաքուանա արմատոյն, զորոյ զքանակութիւն և զներգործութիւն մարթիս տեսանել 'ի հատ. ք. 'ի տառն ի. 'ի կարգի խրատ։ Բայց մեք զայս դեղ ևս թանբաւական համարիմք 'ի պատճառել զտառոջութիւն. վասն որոյ հարկաւոր դատիմք ևս սրբել զորովայնն ասկապէս 'ի ձեռն թեթև և մեղմ լուծողականաց և գրեխաց։

Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ ործացուցչ, և լուծիչ դեղորէից չլինիցի հնարաւոր դադարուն ջերմուէ, և նուազուն նշանաց, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զյետագայ դեղոցս։ Առ չորս լիտր զջուր հասարակ, յոր յաւելլ և զերկու լիտր շինուկ կաթին, կամ զչորս ունկի՝ օսխիմելէ սէմբլիչէ, և տուր ըմպել հիւանդին սակաւ յաւուրն, առ 'ի զովացուցանել զջերմութիւն, և 'ի պահպանել զընդերս 'ի փտութէ։ Իսկ եթէ այսորիկ ջերմութիւն կարի ինն տաստիկ լցէ, և կիս ընդ բորբոքման, յայնժամ 'ի վերայ բովանդակ նախագրեալ նուսխայի ըմպելոյդ՝ մարթ է յաւելուլ զքսան՝ մինչև 340 շինիս աշիաս վիթռիոլիքս։

'Ի գիպուածս յայս փոյթ մեծ ունել պարտ է առ 'ի զօրացուցանել զկենսական զօրութիւն, և 'ի զերծ պահել զընդերս 'ի նեխութենէ. վասն որոյ բաց 'ի դեղոյէիցն՝ զորոց խօսեցաք վերագոյնդ, հարկ է ձեռնամուխ լինել 'ի դեղոցս առաւել զօրաւորս, և առաւել ներգործիչս, որպիսի են՝ քինա քինա,

աչխատ վիճաբանիչքդ, ևն։ Զայս եթէ կամիս յօրինել, արկ զխոշոր փոշի կեղևոյս ըստ կշռոյ ունկուոյ միոյ 'ի լիտր մի ջերմաջերմ ջուր. զինի 12 ժամուց՝ հեղ զգուշութիւն զհեղուկն յանօթ ապակի, այնպէս զի մի խառնեսցի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն. ապա յաւել 'ի սոյն զ40 շիթս աչխատ վիճաբանիչքդ, և առուր ըմպել ախտակրին վեց կամ ութ անգամ յաւուրն զչափ միոյ գրգալի սեղանոյ։

Բացէ 'ի բաց հրաժարիլ արժան է յերակահատութենէ, 'ի ճնաստակար ուտելեաց, յոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի ցուրտ և 'ի խոնաւ օդոց, 'ի խթիչ և 'ի հրապուրիչ գեղոցէից, ևն։ 'Ի դիպուածս, յորում նշանքն ջղական տենդի 'ի վերբ երևին, հարկ 'ի վերայ կայ յայնժամ 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և գեղոցայս՝ զորս նախագրեցաք լիով 'ի տեղիս իւրեանց 'ի յօդ. Է։ Զինի դադարման տենդիս արժան է առնուլ 'ի կիր զթրմոցն քինա քինայի, զորոյ զկաղմելոյ զկերպն մարթիս տեսանել 'ի յօդ. ԺԴ. միայն թէ կրկնելն է այդ գոնէ մինչև 'ի տասն և հինգ օր։

Կառավարութիւնք Ի գեղոցայ 'ի վերբ արկանելի 'ի դէպս ածս անընդհատ մաղտային տենդի։

Կառավարութիւնք մաղտային տենդի նոյն են ընդ կառավարութիւնս ատամնաբուկան տենդի։ Պարտ է պահպանել զհիւանդն 'ի հանգիստ, և զդոյզ 'ի ցրտոյ. հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որք առթեն զձանձրութիւն, և զանձկութիւն սրտի։ Կերակուրքն լինելոց են թեթևագոյն, դիւրամարս, և փոքր քանակութիւ։ Խակ ըմպելին զովացուցիչ և անօսարիչ, որպէս ջուրն կրամինակ, թարաքսաքօր, և չիքօռիակ, ևն։ Ործացուցիչ կամ փոխողական գեղն որպէս 'ի մաղձային տենդի, նոյնպէս և ատ կարևոր դատի. բայց յայսմ դիպուածի կարի հարկաւորապէս ևս պահանջի, մանաւանդ եթէ նոսկացեալ իցէ ատամքան. և պարտ է միշտ զթառթառս էմէթիքս ձայնեալ ործացուցիչ տորան մերձեցուցանել նմա 'ի նոյն խակ վայրկենի, յորում նշանքն ախտիս քաջայայտ երևին. և չափ քանակութիւն ործացուցիչ տորտոյն պատշաճ է լինել համաձայն զօրութեան ախտակրին, և ուժգնութեան ախտիս, որպէս խօսեցաք 'ի վերբ անդր 'ի դի-

պուածս Ֆէպպռէ քօնթինուա կասթռէքայի։

Եթէ զկնի փսխողականին հիւանդն տակաւին բաց 'ի ջերմութէ զդայ զանհամութիւն բերանոյ, զանախորժակութէ, և զանհանգստութիւն սրտի, յայնժամ օրէն է վերսին 'ի վար արկանել զործացուցիչ դեղն ըստ եղանակին, զորմէ գրեցաք 'ի տեղւոջ իւրում։ Բայց յայսմ փոյթ ունել պարտ է և գուն գործել առ 'ի կակղացուցանել և անօսրել յառաջագոյն զլծանձրամածութէ տողունից՝ կիրառութիւն վերոյիշեալ կրամինեաի, թառաքսաքօի, են. և ապա սկսանիլ պատշաճ է զկիրառութէ ործացուցիչ դեղոյ։ Իսկ եթէ զկնի գործածութէ նախագրեալ դեղոյն, մնայ տակաւին սխան նոյն օրինակ, յայնժամ պարտ է պատրաստել լուծողական դեղ ինչ թեթև, որպիսի է ռապառապառօն խառն ընդ քանի մի ցորեան իբէքաքուանահ։ Բայց որովհետև 'ի գլ. պուածս յայս գործածութէն այլազգ լուծողականի՝ պատճառէ երբեմն զսաստիկ փորհարութէ, յայնժամ օրէն է զհետ երթալ կանոնի, և գարմանոյ, զորմէ ունիմք խօսել յետոյ 'ի գլ. իբ։

Նոյնպէս սխտս այս բաղում անգամ՝ եթէ 'ոչ բարւոք խնամ և գարման տարեալ լիցի, փոխարկի սովորաբար 'ի տենդն ջղական. յայնժամ պարտ է սկսանիլ զգործածութէ դեղոյն ըստ կանոնի և ը կերպի, զորմէ գրեցաք 'ի գլ. ա. յօդ. է. ըստ ամենայն պարագայից։ Իսկ վասն միւս այլատեսակ սխտոն կոչեցելոյ՝ Ֆէպպռէ վէռմինօշա, այսինքն տենդորդնեռաց, գիտելի է, զի վերոյիշեալ կառավարութիւք և դեղորայք են յոյժ պատշաճագոյնք, որովհետև զուգընթաց գտանի ը սխտիս միշտ նոյն ուժգնութէ ջերմութէ, և տաղակութէ։

Յետ այսոցիկ արժան է 'ի վար արկանել զդեղորայս առ 'ի սպանանել և արտաքս վանել զորդունս և զՀնձիս. որպիսի են՝ վալերիանա, սէմէ սանդօ, սասա Ֆէթիտա, խարտաձն պողպատի, և անագի։ Բայց յընտրութէ դեղորէից հրաժարիլ արժան է 'ի կարի խթանիչն և 'ի նեմնեաց. ապա ձեռն տրկանելի է յաղգու և 'ի պարզ նպաստս, որպիսի է զանգուած ինչ հատագեղոյ, բաղադրեալ 'ի վեց կշիռ ցորեան՝ մէռքուռիս տալէ անուանեալ անգկէ, և յերկոտասան կշիռ ցորեան՝ սասա Ֆէթիտա յորջորջեալ խժոյ։ Յօրինեալ ասի վեցեակ հատիկս՝ երկու առ-

ցին ընդ առաւօտս, երկու նախ քան զշաբաթն, և այլ երկու ընդ երեկս, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի վեց օր։ Այլ եթէ ստամոքսն ախտակրին, և այլ պարագայքն ընդդիմակալ լինին գործածուելոց վերոգրեալ գեղոցէից սնդկաւ պատրաստելոց, որպէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ օրէն է միանգամայն 'ի վար արկանել զործացուցիչ գեղս ըստ վերոյգրեալ եղանակի։ Եւ յետոյ 'ի գործ արկանել զդրեխս քացախիւ և ջրով պատշաստեալ։

Բայց որովհետև 'ի գիպուածս յայս ստամոքսն և փորոտիք ախտակրիս սովոր են լինել յոյժ տկարագոյն, վասն որոյ պարտ է առ ժամանակ մի 'ի վար արկանել զթրմոց խաշնգեղի, կամ քինաի, և կամ այլոց զօրացուցիչ և դառնահամ գեղոցէից, որպիսի են ասէնցիս, կեղև նարինջոյ, և խարտաճն երկաթոյ լուծեալ 'ի գինի։ Եւ յոյժ շահաւէտ է յայսոսիկ գիպուածս շրջիլն 'ի զբօսանս ըստ տանելոյ կարողութեանն ախտակրին, 'ի ձեռն որոյ յորդորի հոսումն քրտանց։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ը.

'Ի վերայ ջղային դանդաղ փենդի, որ յիպոլոյոյ՝ քէպոնէ լինելոյ նէոլոգ։

Սասարակ է ջղային դանդաղատենգս այս յեւրոպիայ, ուրանօր յաճախ պարապին յընթերցմունս, և յուսումնական վաստակս, և գրեթէ սակաւք 'ի յուսումնասիրաց լինին զերծք յախտէ յայսմանէ։ Անձինք, որք վարեն զանշարժական կեանս, և ապրին անանուանգ և գժուարամարսելի կերակրեղինք, են առաւել ենթակայ այսմ ախտի։

Պոպճաոյ ջղային դանդաղոփենդի։

Այն ամենայն, որք գրգռեն զջիղս, պակասեցուցանեն զարիւնն, և զկենսական ոյժն, առթեն զտենդս զայս, որպիսի են ախրութիւն, երկիւղն, անհանգստութիւն, ապնութիւն, խորին մտածութիւնն, ձանձրութիւն, ոիրահարութիւն, և հեշտութիւն իգա-

մոլ։ Եւ եւ՝ յանախ երակահատութիւն, ուժգին փբ-
խոզական և լուծողական գեղարայքն, չափազանց ար-
բեցութիւն, ոչաս պառուղքն, փքոտ և ջրային խոտ-
ղէնքն, նուազ սնուցիչ և գժուարամարսելի կերա-
կուրքն, ընկողմանելն 'ի վերայ գէմ գետնոյ, ճնաչն
ընդ երկար թացեալ ոտիք և գլխոտիք, լճացեալ
ջուրքն ինաստակարք, և յանախ պակասութիւնքն առող-
ջարար պարենից, այս ամենայն ասեմք՝ պատճառք են
ախտիս։

Ղեանի ջրային գանգրաբանդի։

'Ի գիպուածս յայս հատարակօրէն զուգընթաց
լինի զգացումն ինչ ջրային բռնութիւն, անսովոր ակ-
րութիւն, թեթև գժուարաշնչութիւն, յօրանջումն,
լքումն, բաբախիւն սրտի, ախոնգանոտութիւն, գբբ-
գառկանութիւն, թմբումն կամ անձկութիւն, հառա-
չանք, ցաւ և պտոյտն գլխոյ, տոչորումն սատանք-
սի, նոդկութիւն սրտի, յօժարութիւն 'ի ժայթքել, ձգն-
ջումն կրծոց, ոքնութիւն, շնչումն ականջաց, ձգտ-
ումն, ցաւ ստորին որովայնի, և մեքսանդձութիւն։
Ախտակիրն ունի ցնորումն թեթև, ամիսումն
քնոց, անհանգիստ է և աշարաց 'ի քուն լինելն, և
հանապազ տակալի տեսլեամբ և երազօք ստաժանի.
երբեմն կրկ զմղձկումն և զդողդոջումն ձեռաց և
ոտից, և երբեմն փոխիչ 'ի լուսոյ և 'ի մարդոց. հա-
ւէ անդադար զարտասուս յաչաց, սիրէ զառանձնու-
թիւն, ծանծռէ և խանգարէ զերեսս, յանախ ընկ-
ողմանի 'ի վերայ թիկանց, և բազմիւ զոգն ձեռամբ
առ'ի որսալ զմանն։ Զարկ բազկին երբեմն լինի անզ-
օր, արագ, դողդոջուն, և մինչահատ. և երբեմն
կարծր և կծկեալ։ Մէզն լինի գեղնագոյն, շիճկայ-
ին, և փոշելից։ Բերանն և մինչն մնան լեզուն
հատարակօրէն լինի չոր կամ ցամաք, բայց հիւանդն
չունի զծարաւ ստատիկ, և հազիւ երբէք կամի ըմ-
պել զջուր։

Եթէ յարատեւեալ ճեռացէ ախտս այս, յայնժամ
ակարութիւն և անուժութիւն ամենայն ածի, և օր քան
զօր զայլ նորանոր նշանս արտայայտէ, և ախտակիրն
ակամայ զգալ զմիմբրութիւն, զցաւ ինչ արտաքնոց, և
զնեղութիւն անհնարին. և այդոքիկ նշանք սովորաբար
սատկանան 'ի գիշերի, և 'ի ծագիլ առաւօտու թէ

թեանալ սկսանին։ Ախտակիրն զդայ յանձն զոյգ ընդ նշանացս միանգամայն եւս ցրտութիւն և ջերմութի ինչ. յայն սակս 'ի վեր երեւի կարմրութիւն յերեսս հանդերձ ջերմութիւն, և կարի սպիտակութի յեղջերեայ թաղանթս աչաց։ Հուսկ յետոյ այնքան սառականայ սկսրութի կամ թալկութին, մինչև հիւանդն ոչ եւս կարէ յոտն կանգնիլ։

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, եթէ չիք ինչ պայմանեալ սահման յապաղման այսր տեսակի տենդի. ուր ուրեմն մարթ է 'ի ձեռս բերել զկատարեալ ապաքինութիւն 'ի մէջ մեռասան կամ վեշտասան աւուրց. երբեմն յերկարաձգի մինչև 340 աւուրս, և երբեմն եւս յարատեւէ ամիս ինչ. և վասն այսորիկ անուանեցաւ՝ Ջղային դանդաղատենդ։ Այլև զայս արժան է գիտել, եթէ տենդս այս գործածութիւն ներհակական գեղրէից մարթի փոխարկիլ 'ի մաշարայական ախտն, զոր խոպաշցիք՝ թիզի անուանեն։ Նշանք բարեգոյնք՝ են տամկութի լեզուի, բերանոյ և մարթոյ մարմնոյն, և նորոգութի զօրութիւն 'ի մեռասանեւորդում կամ 'ի վեշտասանեւորդում աւուրն, հանդերձ չափաւոր և գոլորշային քրտամբ, որ ցուցակ է արմատախլելոյ ախտին։

Քունն չափաւոր և ախորժակք կերակրոյ եւս՝ են նշանք բարի։ Իսկ նշանք վատթարագոյնք և մահահրաւէրք՝ են ուժգին որովայնաշուծութիւն, հոսումն ցուրտ և խժային քրտանց, գորշագունիլն երեսաց, առաւել սպիտակուին յեղջերեայ թաղանթս աչաց, 'ի վեր երեւումն խոցից 'ի խոռոչս բերանոյ, գժուարաշնչութիւն, ցնցումն ջղաց, ձգտումն ձգանաց, քնահատութի, նուազումն սրտի, կնճռումն դիմաց, եղծումն լսելեաց, գժուարութի յարատեւորել զաւելորդս որովայնի, գողդոջումն լեզուի, հեծկլտանք, ընդոստ և միջահատ շարժումն զարկի բազկին։

Կառավարութի 'ի վեր արիւնելի 'ի դիպուածս ջղային դանդաղատենդի։

'Ի կառավարութի այսր ախտի խնամ մեծ առնել արժան է առ 'ի կանխաւ ունել զառաջն, զհիւանդն քաջալերել, և կանոնաւորել զժուժկալութին որկորոյ, հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որ պատճառէ զձանձրութի և զնեղութի սրտի, և ապա

'ի բայց հերքել զախտս 'ի ձեռն թեթև ործացուցիչ և զօրացուցիչ գեղորէից։ Ճահողագոյն կերակրեղէն է հացաթանն՝ յոր մարթ է յաւելուլ սակաւ ինչ շաքար 'ի բարեխառնել. ընթիր մասն վարսակի, խաշուն բրնձոյ, հացն բարուոք եփեալ և թրջեալ 'ի մէջ գինւոյ։ Եւ ըմպելին ջուրն կրամինեան բաղադրեալ հիւթովն կիտրոնի կամ քաղցր նարնջոյ, շինճուկն կաթին բաղադրեալ ընդ գինւոյ։ Նոյնպէս և օգտաւէտ է ջրախառն գինի։

Դ. Էղերայ 'ի ՅԻՐ արիանէլի 'ի դիպուածս ՀՂԱՅԻՆ դանդաղապէնդի։

Ի սկզբան անդ հիւանդութեան, եթէ ախտակիրն ղգայ զյօժարութեան ինչ 'ի փսխել, զցաւ սոսմոքսի կամ սաորին որովայնի, յայնժամ պատշաճ է տալ նմա 15 կամ 20 կշիռ ցորեան՝ իբէքքաքուանա, և զայս պարտ է առնուլ 'ի պահ առաւօտու 'ի ծոմուստ։ Եւ յետ այնր ըմպել զնաշուն երիցկի՝ որչափ պէտք իցեն առ ժայթքելոյ ըստ պահանջելոյ հարկին։ Եւ այս փսխողական ոչ միայն մաքրէ զստամոքսն, այլ և զաղիքն, և երբեմն առանց իրիք նպաստաւորուն այլոց գեղորէից փարատէ զտենդս զայս։

Իսկ եթէ զկնի քանի մի աւուրց զօրանայ ախտն և սոսականան նշանքն, յայնժամ փսխողականն չլինի այնքան ապահովապէս ներգործիչ, և օգտակար։ 'Ի գիպուածս յայս երակահատութիւն, և ամենայն սաստիկ և զօրաւոր լուծողականքն՝ են յոյժ վնասաբեր, և վտանգաւոր։ Մինայն յայսր տեսակի տենդի մարթ է 'ի վար արկանել զուսպարուպառս, որ այն ինքն է խաշնդեղ, որ մեղմապէս լուծիչ է և զօրացուցիչ։ Եւ զարմատս զայս տամ ըստ կերպի փոշւոյ, կամ նաև իբր թրմոց։ Եթէ իբրև փոշի, պարտ է լինել մի և կէս տրամ նուրբ փոշի խաշնդեղ, յոր յաւելջորս ունկի՝ զշինճուկն կաթին, որ իցէ պատրաստեալ գինեաւ։ Իսկ եղանակն, զոր պահեմ 'ի տալն թրմոց, է այս. սրկ զնոշոր փոշի արմատոյս ըստ կշռոյ ունկւոյ կիսոյ՝ 'ի հինգ ունկի ջուր ջերմ. զկնի 12 ժամուց՝ հեղ զգուշութիւն յանօթ ապակի, այնպէս՝ զի մի խառնեսցի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն, և յետոյ տուր ըմպել հիւանդին 'ի պահ առաւօտուն 'ի ծոմուստ։

Գրեթան պարտի լինել ջրոնն երկրկի կամ վարա-
կի, խառն ընդ կաթին, և աղի, զոր պարտ է 'ի վար
արկանել յերկուս կամ յերիս աւուրս միանգամ։
Դարձեալ՝ 'ի գիպուածս յայս յոյժ օգտակար և
բարեգոյն վարկանիմ զվէշիքաթօռիս, զոր պատշաճ
է գնել 'ի վերայ ծոծրակի, և բաղկաց։

Ըստ ասատկութեն թաղկութեն, և այլ յոռեգոյն
նշանաց պահանջի և առաւել հոդածութիւն և մտա-
գրութի ախտիս, և գեղորայքն յայնժամ լինելոց են
զօրացուցիչ, և խթիչ. որպիսի են մուշկն, քափուրն,
ցնդական աղն եղջերն եղջերուի, բէշկն մշկոյ, և.
որ այսպէս բաղադրի։ Ա՛ռ ասանեհինգ կշիռ ցո-
րեան՝ մուշկ, երեք ցորեան՝ քափուր, և վեց ցորեան՝
սալ վօլաթիլէ տի քօռնս տի չէռվօ, և յաւել յայն-
չափ շարապ կամ շիռօր՝ որչափ պէտք իցեն առ կազ-
մելոյ զզանգուած։ 'Ի զանգուածոյ ասատի 'ի վեց
ժամն միանգամ առնու հիւանդն վեց կշիռ ցորեան
առ իւրաքանչիւր նուագ։

Եթէ ախտն շնուաճի 'ի վէշիքաթօռիսէ և 'ի զան-
գուածէ ասատի, կարօղ եմք յայնժամ 'ի վար արկա-
նել զառաւել ազդու գեղորայս. որ այս կերպ յօրի-
նի։ Տասն կշիռ ցորեան՝ ամենանուրբ փոշին սէռ-
բէնթառիա վիռձինիանա անուանեալ արմատոյ, նոյն-
չափ՝ փոշին քօնթռայէռվա արմատոյն, և հինգ ցո-
րեան՝ փոշին բէշկ մշկոյ, յաւելլով 'ի նոյն զշարապն
քրքմոյ այնչափ՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ
զզանգուած։ Եւ զայս պարտ է առնուլ երիցս ան-
գամ յաւուրն։

Բաց 'ի զանգուածոց ասատի՝ գոյ և այլ գեղ, որ
առանց զայրացուցանելոյ զօրացուցանէ զՂՂիղս և
նուաճէ զախտն, որ այսպէս յօրինի։ Ա՛ռ քսան կշիռ
ցորեան՝ արմատն վալէռիանայի, (որ ժողովեալ իցէ
'ի լեռնային տեղեաց.) և չորս ցորեան՝ քրքում, և
նոյնքան բէշկ մշկոյ. զամենն 'ի միասին լոսեա բա-
րիոք. ապա ախտակրին երեք կամ չորս անգամ յա-
ւուրն՝ խառն ընդ շիճուկի կաթին, որ բաղադրեալ
իցէ գիներաւ։

Եւ զայս պարտ է գիտել, եթէ տենդս այս գոր-
ծածութեամբ ներհակական գեղորէից մարթի փոխարկել
'ի տենդն ջրական. նմին իրի պարտ է կրկին և
կրկին քննութիւն առնել 'ի վերայ նշանացն, և ապա
'ի վար արկանել զդեղորայս։ Այլև գիտելի է, զի

ընդ տենդիս այսմիկ երբեմն զուգընթաց լինի տենդն ընդհատ, և կամ զկնի ապաքինելոյն 'ի վերայ գայ նոյն տենդն ընդհատ. յայնժամ հարկ է 'ի վերոյէ շեալն յաւելուլ զքինա քինա, և յարատև 'ի գործ արկանել մեծաւ քանակութիւն՝ ընդ երկար ժամանակ, որպէս զի խափանեացի վերադարձն այսպիսի գժբաղդութիւնք, և զի բարձցին ամենայն հետք նախ ընթաց ջղային գանգատաւենդի։

Բարեգոյն եղանակն առ 'ի կիր արկանելոյ զքինա՝ է յեռագայս։ Ա՛րկ զխոշոր փոշի կեղևոյս քինայի ըստ կշռոյ ունկեւոյ միոյ՝ 'ի քսեատ մի ցքեւոյ կմ օղեւոյ, և յաւել 'ի վերայ՝ կէս ունկի կեղև գառն նարնջոյ, և երկու տրամ՝ սեռբէնթառիա վիռձինիա՝ նա, և մի տրամ՝ քրքում. զկնի երեք կամ չորս աւուրց քամեա զայն կաւուով յանօթ ապակի. և առ՝ ըմպել սիսաակրին երեք կամ չորս անգամ յաւուրն ըստ չափու երկուց գրգալից արձոյ՝ խառն ընդ փոքր ինչ գինւոյ։

Գոտանին և այլ տեսակք տենդից, զոր կոչեն՝ թիֆօ, և ֆիպպրէ փուրթուխտա, որոց դարմանք նոյն են ընդ դարմանոյ ջղային տենդի։

Բարառնուբիւն Տենդի։

Զի՞ դու՝ զի՞ գերբիչդ՝ թըռով 'ի յարմար,
կարդես ըզՏենդիս՝ ճիշդ ազդահամար.
ըստ ազգաց ազգաց՝ և ըստ պատճառաց,
բերել 'ի տեսիլ՝ զյոգնագէմ գումար։
Մի եմ ես միակ՝ բայց համոյն ախտից,
ըսկիզբն և աւարտ՝ հետք մահուն մրտից.
նա միայն անվէր՝ առ յիմոց ժանեաց,
որ չէտես զարև՝ կենցաղոյս ատից։
'Ի թևըս հողմոց՝ ժանտից թըռանիմ,
'ի հրոյ և ջրոյ՝ արկածս դարանիմ.
գիտեմ անարգել՝ ընդ ատոր ամենայն,
յօդք մարմնոյ և հիւթք՝ բընիկ կայան իմ։
Թէ մարմնոյ բնութիւն՝ ինև տապանայ,
միտք 'ի դարմանել՝ հոգովք ախտանայ.
ուր գեղովք կարծիմ՝ լինել 'ի բացէ,
անդ վերադարձի՝ երկիւղ զօրանայ։
Քեզ խրատ ազգօղ՝ տամ ինձ հակառակ,
մի առ մարմնոյ կիրս՝ լինիր անառակ.
որով չըմբռնիս, կամ բուժիս արագ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

'Ի վերայ ընդհանուր բորբոքման կամ գագմանց։

ՑՕԳՈՒԱԾ Ա.

Բորբոքումդ անուն թէպէտև հասարակ, այլ յարմարի 'ի գործածութիւն խառնական բառին՝ ինֆիամմացիոնէ, որով նշանակի բորբոքումն, էլեալ 'ի բայէ անտի՝ ինֆիամմառէ, որ է լուցանել կամ բորբոքել. յորմէ և արաբացիք միւհրիւքան, կամ իթիհաղ կոչեն, և պարսք՝ կիրիմ, որ է խօթութիւն ինչ տապացուցիչ, և վառանգաւոր, ծագեալ յաձեցմանէ և 'ի ձկտմանէ ջերմութեան արեան, որ լինի 'ի խթողական հիւթոց մտելոց և ճապաղելոց յերակս, և 'ի նեղքին եռացուցիչ կրից ոգւոյ, և յայլևայլ տենդից և ախտից, որպէս տեսցի իւրաքանչիւր յիւրում տեղւոջ։ Նախ բերէ ցրտութիւն և հրակէզ ջերմութի, և ապա խատութի կամ կարծրութի ինչ որ և իցէ ընդերաց կամ անդամոց կենդանւոյն, հանդերձ կարմրութիւն և ցաւով, և լիութիւն՝ սատկութիւն՝ և կարծրութիւն զարկի բազկերակին. և ցաւն այն՝ որ սովորաբար 'ի վեր երևի 'ի նոյն խատացեալ անդամն, լինի երբեմն թեթև, և երբեմն ուժգին. երբեմն ծանր և խռկեալ, և երբեմն խայթիչ և բաբախ. յորմէ բազում անգամ զհետգան խցանք ինչ խիատ, և պատճառեն զպալար, զիսղխայթ, զնեխութիւն և զքաղցկեղ, և երբեմն և զմահ։

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի պէտպէս անուանս ընծայեն այսմիկ բորբոքման, ըստ այլևայլութեանց մասանցն որք են ենթակայ ընդունելոյ զայս։ Նախ՝ յորժամ բորբոքումն զկայ առնու յուղեղն կամ յայլ նեղքին մասունս գլխոյ, յայնժամ անուանի՝ ինֆիամմացիոնի ցէֆալիքէ, կամ ինֆիամմացիոնէ տէլ ցէռվէլլօ. այսինքն բորբոքումն ուղղոյ։ Երկրորդ՝ եթէ բորբոքումն այս 'ի վեր երևի յաչս, յայնժամ կոչի

օթթալմիա. այսինքն բորբոքումն աչաց։ Երրորդ՝ եթէ յականջս, յայնժամ ասի՝ օթիթիտ. այսինքն բորբոքումն ականջաց։ Չորրորդ՝ 'ի լինելն բորբոքման 'ի լեզուն, ասի յայնժամ գլոսսիթիտ։ Հինգերորդ՝ 'ի լինելն յորկորն, յորջորջի յայնժամ չի նանքէ. ընդ այսու սեռսակաւ են բորբոքումն խուչապողին, հապագին, քմաց, մակալեզուին և։ Վեցերորդ՝ եթէ բորբոքումն 'ի վերս երեսի 'ի թոքս և 'ի լանջամաշկս, յայնժամ անուանի՝ բէռիբնէումոնիա և բլէուռիթիտ։ Եօթներորդ՝ եթէ 'ի սիրտն, յայնժամ ասի՝ քարդիթիտ։ Ութերորդ՝ եթէ 'ի ստոծանին, յայնժամ կոչի՝ սիսֆուամմանթիտ։ Իններորդ՝ եթէ 'ի ստամոքսն, յայնժամ ասի՝ կասթրիթիտ։ Տասներորդ՝ եթէ 'ի ստորին որովայնն, յայնժամ ձայնի՝ ինթէռիթիտ։ Մեսասաներորդ՝ եթէ 'ի լեարդն, յայնժամ կոչի՝ հեպատիտ։ Երկոտասաներորդ՝ եթէ 'ի փայծաղն, յայնժամ ասի՝ սպլէնիթիտ։ Երեքտասաներորդ՝ եթէ յերիկամունս, յայնժամ կոչի՝ նէֆրիթիտ։ Չորեքտասաներորդ՝ եթէ 'ի փամփուշտն, յայնժամ ասի՝ չիսթիթիտ։ Իսկ հինգեռտասաներորդ՝ եթէ յարգանդն, յայնժամ կոչի՝ մատրիթիտ. զորս յայսմ վայրի սկիզբն արասցուք մի առ մի ստորագրել ըստ վերոյեղեալ կարգի։

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

'Ի ՎԵՐՍ ԲՈՐԲՈՔՄԱՆ ԱՂԼՈՅ, ՈՐ ՅԻՊՈԼՈՅՈՅ ԿՈՒԻ՝ ԻՆՔԻՍՂ ՄՈՅԻՕՆԷ ՊԷԼ ԷՒԼԼԷ։

Բորբոքումնս այս էրբեմն է գոյացական, և բաշխում անգամ ևս է իբր նշան ինչ այլ սխտից, որպէս բորբոքողականքն տենդից, ևն. ուր ուրեմն մարթ է սխտիս լինել գոյացական, և այն յանձինս յարբունս հասակի եղեալս, և 'ի բնակութիւնս ջերմագինս։ Անձինք հրոյինք, որք ունին զկիրս սասատիկս, են առաւել ենթակայ բորբոքմանս։

Պատճառք բորբոքման ուղղոյ։

Բորբոքումնս այս բազում անգամ պատճառի կա 'ի հակմանէ, մանաւանդ եթէ հակումն լինիցի հանգերձ տաժանաւոր խորհրդով, և խոր մտածութիւն։ Դարձեալ՝ մարթ է ծագիլ 'ի չափազանց ըմպելոյ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի սաստիկ սիրահարութէ, 'ի տրամութէ, յուժգին և 'ի մշտատև գլխացաւութէ, յարգելմանէ երիկ սովորական հոսման, զորօրինակ թանչից, դաշտանի, ևն։ Եւ կա նոքա՝ որք անզգուշաբար ընկողմանին 'ի ասթագին արևու, կամ բաց գլխով 'ի քուն լինին ընդդէմ հողմոյ, 'ի բնակութիս ջերմագինս՝ են ենթակայ սխտիս անվրէպ։ Նոյնպէս մարթի պատճառիլ կա 'ի հարուածոց 'ի գլուխն, 'ի գոնջութէ, 'ի յոգուածացաւութէ, և 'ի բորբոքմանէ թոքոց, ևն։

Նշանք բորբոքման ուղղոյ։

Սովորական նշանքն 'ի գիպուածս յայս՝ են անկուսյուն ցրտութիւն, խորշոմութիւն մարթոյ, խոնջութիւն, և թուլութիւն ձեռաց և ոտից, անձկութիւնն, և տխրութիւն, անանգորրութիւն սրտի, անսովոր ջերմութիւն, գիւրագրգռութիւն հոգւոյ, և խանգարումն երևակայութէ։ Ախտակիրն ունի ցնորումն թեթև, մշտատև տքնութէ, մոռացկոտութէ, սաստիկ քաջասրտութէ, երբեմն զուարճացեալ ծիծաղի, և երդէ բարձրաձայն, և երբեմն լայ և ողբայ, և ասէպ շարժէ զձեռն առանց ինչ պատճառի։ Անհանգիստ է 'ի քուն լինելն, և միշտ ահագնատեսիլ և սոսկալի տեսլեամբ և երազք տաժանի։ Կրէ սովորաբար զպտոյտ գլխոյ, զդողդոջիւն ձեռաց և ոտից՝ կա լեզուի, զանախորժութէ կերակրոց, և զգժուարամարսութէ։ Ասէպ ժայթքէ զտոզունս ժանդագոյնս, և կրէ զսաստիկ ցաւ գլխոյ, և ցաւս այս զկնի սակաւուց երեալ տարածանի 'ի զանազան մասունս գլխոյ, և առաւել կա յուղեղն, 'ի ջիղս, և 'ի խատամայրս, և յայնժամ իսկ և իսկ սկսանին հարկանել յաճախակի շնչերակք քնքոց, և պարանոցի։

Ցայս վայր խօսեցեալ նշանքն՝ են անբերկեան և դանդաղկոտք։ Իսկ նշանք որք փութապէս 'ի վ

երևին՝ են յեռագայքդ։ Չկնի վերոյգրեալ անհաստատ կամ անկայուն ցրուութեն՝ իսկ և իսկ զհետ գայ ջերմութի ինչ սուր, և քիրան յորդահոս. զարկ բազկերակին լինի կարծր և սրընթաց, երբեմն և սկար, դողդոջուն, անհաստատ, և անկանոն. մէզն լինի առատ, լոյծ և դեղնագոյն. ցնորութիւնք սակաւ սակաւ յաւելանայ. բերանն և լեզուն լինին չոր և ցամաք, բայց ախտակիրն չունի զծարաւ սատիկ, և հպիւ երբեք կամի ըմպել։ Ախտակիրն ունի զվիշտս և զտագնապ մեծ. և ձայնն լինի կերկերեալ և այլայլափոխեալ. անդադար բարբանջէ և քրթմնջէ. մորթն գլխոյ, և դէմքն լինին այտուցեալ, և գոյն աչաց սատիկ կարմրերանգ, տեսիլք սոսկալիք և երկիւղալիցք. երբեմն և յուժգին ջերմութէ և գլխացաւութէ գլխովին խանգարի զդայութեն և բանն. սէպ դնէ զձեռս 'ի վերայ գլխոյ. արագ արագ բանայ և խփէ զաչս, փախչի 'ի լուսոյ, հոսէ անդադար զարտասուս, բաղնէ զօդն ձեռամբ առ 'ի որսալ զՀանՃ, առնէ և այլ այսպիսիս՝ հանգոյն դիւահար մոլեգնելոց։ Դարձեալ, ախտս պատճառէ երբեմն զդժուարաշնչութի, զուշադնացութի. զցնցղականութի, և զլուանոտութի. և երբեմն և արձակէ 'ի բերանոյ զփրփուրս յորդառատս։

Յաղագս կոտաւորութեան՝ զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դիպուածս բորբոքման ուղղոյ։

'Ի դիպուածս բորբոքման ուղղոյ նախ քան զամենայն պարտ է ջանալ 'ի պակասեցուցանել զարիւնն, որ է 'ի մէջ ուղղոյն. պարտ է ախտակրին վայելել 'ի մեծի հանգստեան. այն ամենայն, որ կարէ զայրացուցանել զդգայութեն, և խռովեալ վրդովել զերևակայութեն, առաւելապէս սասակացուցանէ զախտս զայս. մանաւանդ զի և առատութի իսկ լուսոյ է յոյժ վնասակար. վասն որոյ և սենեակն՝ յորում բնակի հիւանդն, պարտի լինել ոչ այնքան ջերմ, և ոչ այնքան ցուրտ։ Դարձեալ, պարտ է ունել զախտակիրն միշտ ուրախ և զուարթ, ոչ է օրէն բնաւ գործել ինչ ընդդէմ կամաց նորին, այլ մանաւանդ պարտ է ջանալ 'ի կատարել զախորժակս և զինդրուածս նորին։ Կերակրոցն նորին արժան է լինել թեթև, և միանգամայն պատրաստեալ ալերօք,

որպէս ընտիր վարսակի, գարւոյ, եւն. նոյնպէս պատշաճ է ուտել զմիրգս եփեալս 'ի վերայ հրոյ, որպէսզի են քաղցրաւէնիք, եւն։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դիպուածս հոսանաց։

Գրաւեալ օգտաւէտագոյն դեղն 'ի դիպուածս սխտոս՝ է հոսումն ինչ արեան յընդգացն, որ եթէ ինքնին բնութիւն ոչ շարժի, պարտ է յայնժամ շարժել զայն բռնութիւն, 'ի ներքս մուծանելով ընդգացն զիր ինչ մղիչ կամ առխեթիչ։ Երակ հատանելն 'ի դիպուածս յայս յերակէն որ կոչի՝ եուկուլարէ, է յոյժ օգտաւէտ, բայց պարտի լինել 'ի ձեռն ուրուք հմտագոյն վիրաբուժի. որովհետև երակ հատանելն յայդմ երակէ՝ յոյժ գժուարին է և որոգայթաւոր։ 'Նոյնպէս է յոյժ շահաբեր հոսումն ինչ թանչից. վասն որոյ պարտ է 'ի գործ արկանել զամենայն հնարս կարելիս առ 'ի շարժել զնոյն հոսումն. պարտ է դնել քանի ինչ ազուկս 'ի քունջս քնքոց, կամ 'ի յետին կողին ականջաց, կամ 'ի ծոծրակն, և կամ 'ի յերանս, և նստուցանել զախտակիրն 'ի վերայ շոգեաց ջրոյ, և 'ի գործ արկանել զգրեխս պատրաստեալս զովացուցիչ և կակղացուցիչ դեղորբիւք, և մարթ է յաւելուլ 'ի վերայ և սակաւ ինչ քացախ։

'Ի դիպուածս յորս յառաջ գայ սխտոս այս յարգելականութիւն իրիք հոսման, եթէ բնականի, և եթէ անսովորականի, պարտ է փութալ վաղվաղակի շարժել զնոյն հոսումն, և կամ լնուլ զտեղի նորա 'ի ձեռն այլ ինչ իրաց։ Մինչ պարտ է լոյծ պահել զորովայնն 'ի ձեռն գրեխաց, և թեթևագոյն լուծողականաց։ Յոյժ օգտակար դեղ է և գրեխ առնել 'ի զովացուցիչ դեղոց, և 'ի հեղանիւթոց, որպիսի են քացախ, սաղ նիլթռօ, եւն. և 'ի գործ արկանել նիլթռօ սակաւ քանակութիւն 'ի մէջ հատարակ ըմպելւոյ ախտակրին։ 'Ի սախտողական դիպուածս մարթ է զայն նիլթռօն 'ի գործ արկանել 'ի մէջ 24 ժամուց երկու տրամ, կամ և առաւել։ Պարտ է գերծուլ զդլուխն ախտակրին, և խառնեալ զքացախն ընդ անուշադրի, և ընդ նիլթռօի, շփել այնու զդլուխն սէպ սէպ յաւուրն. կամ թացեալ այնու զլուխայ, պարտ է դնել 'ի վերայ գլխոյ նորին։

Արդ՝ 'ի ժամանակի, յորում 'ի գործ արկանեմք զգաբանս զայս, յայնժամ պատշաճ է գնել զոտս ախ-տակրին 'ի գաղջ ջուր մինչև ցծունկս, կամ 'ի բա-զանիս մուծանել զբովանդակ մարմին 'ի գիպուածն յորում բորբոքումն ուզոյ պատճառեալ լինի յարմ-նէ, կամ 'ի պղտորութենէ նորին։ Եւ եթէ յառաջ գայ բորբոքումն ուզոյ 'ի սեամաղձէ, յայնժամ ցուրտ ջրով բաղանիս առնելն է յոյժ օգտակար, և յարմ-բագոյն։ Այլ եթէ զկնի 'ի գործ արկանելոյ զա-մենայն վերոյգրեալ հնարս, տակաւին բորբոքումն մնայ նոյն օրինակ, յայնժամ հարկ է գնել զվէշիքա-թօռիս 'ի վերայ այնր մասին գլխոյ, ուր առաւել զգայ զցաւն։ և այս ոչ միայն քարշէ արտաքս զցաւս գլխոյն, այլ ևս շինէ զբորբոքողականութիւնն։ Սովորութիւն է ևս յայդպիսի գիպուածս բորբոքող-կանութեանէ, տալ քանֆօռա ընդ նիթռօի բաղում ցո-ւրեանս։ նոյնպէս տալ 'ի կիր առնուն մուրբիոն, և օրբիոն։ բայց մեծի զգուշութեամբ պէտք են առ 'ի կիր արկանել զայսպիսի խթիչ կամ գրգռիչ գեղարայս, և զայն 'ի պահանջել հարկին միայն, այսինքն առ 'ի անօրինել զանկարդ, զալէծուփ, և զդողդոջուն ընթացս զարկի բազկերակին։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ։

Յաղագս բորբոքման աչաց, որ ասի օֆթալմիա։

Ախտքն աչաց են բազմաթիւ, որոց ենթակայ է մարդն, որք յառաջ գան 'ի բազմազան պատճառաց, ուստի և մարմին վշտացուցանել միանգամայն և տկարացուցանել զգանազան գործարանս տեսանել-լոց, և զպէտսէս ջնոր աչաց։ բայց մեք խօսեացուք յառաջիկայդ զառաւել հասարակ ախտից աչաց, որք ունին զոյդ ընդ իւրեանս զբորբոքողականութիւն, և զվատանդ ինչ կուրութեանէ։

Յաղագս բորբոքման և ախտից աչաց։

Բորբոքումն կամ ախտ աչաց՝ է յոյժ յաճախ յե-դիպատս քան յայլ մասանս աշխարհի, և այս գուցէ

յառաջ գայ 'ի տօթագին շնչմանէ հողմոց, կամ 'ի միզախառն փոշեաց, և կամ 'ի տօթախառն աւազոց, որք ստէպ մնանեն յաչս մարդկան։ Իսկ սովորական տեղիք կամ կայանք բորբոքման են թաղանթքն, և շառաւիղք աչաց, և այլ գործարանքն տեսութեաց։

Պատճառք բորբոքման և ախտից աչաց։

Սկզբնական, և մանաւոր պատճառքն բորբոքման և ախտից աչաց՝ են անպայման պարապուն յընթերցանութիւն, և 'ի գրութիւն, մանաւանդ 'ի գիշերային պահու. յէրկարատև հայեցուն 'ի վերայ ապակատակագոյն և փայլուն իրաց. որպիսի են ձիւնն, թուղթն, անդամանդն են։ Նոյնպէս ընդ երկար պշնեալն 'ի վերայ լուսատու իրաց, զորօրինակ արեգական, լուսնոյ, փայլակաւ, հրոյ, ճրագի, են։ Դարձեալ, արգելականութիւն որ և իցէ հոսմանց. զորօրինակ է հոսուն արեան յրունգացն, դաշտանի, արտաշնչուն մարմնոյ, մանաւանդ քիրան ոսից, են։ Բաղում անգամ ևս պատահի և յառաջ գայ յանչափ փապէս գործածութենէ ոգիաւոր հեղանիւթից, 'ի հակմանէ, յանձկութէ, 'ի տիրութէ, 'ի սաստիկ բարկութէ, 'ի ճնշմանէ ոգւոյ, 'ի պնդութէ որովայնի, 'ի փոշեաց և յայլ ոմն և իցէ նիւթոց մտելոց յաչս, 'ի գոլորշեաց թիւնալի մեռաղաց, և հանքաց, 'ի բարկ և յազդու ծխոց փայտից և այլոց նիւթոց, 'ի տկարութէ ջլաց, յանսանձ սիրահարութէ և 'ի վաղվաղաշտական ցանկութէ, յիջուածոց, 'ի հարբեցիոյ։

Նոյնպէս յառաջ գալ մարթ է բորբոքմանս, եթէ ոք զկնի քրանելոյ նատիցի հանդէպ հողմոյ, կամ ընկողմանիցի 'ի վերայ գէճ գետնոյ, և կամ բաց գլխով 'ի քուն լինիցի ընդդէմ հողմոց, են։ Դարձեալ ախտս այս յոլով անգամ ևս յառաջ գայ 'ի գաղղիական ախտէ, 'ի խղճայթից, 'ի սբռօֆօլօ կոչեցեալ խուլէ, 'ի բորոտութէ, 'ի գոնջութէ, յորբլունէ, 'ի պիսակէ, 'ի վարդախտէ, 'ի սբռատութիւն անուանեալ ախտէ, 'ի հնացեալ վիրաց, են։ Յայսցանէ և 'ի սոցին նման ախտից յառաջ եկեալ ախտքն աչաց ոչ բնաւ ապաքինին, եթէ ոչ նախ բուժեացին վերոյասացեալ ախտքն. յայն ասկս պարտ է նախ գալման ատենէ ախտիցն այնոցիկ՝ յորոց պատճառին, 'ի

գործ արկանելով զկառավարութիւնս և զգեղջոյս սեփականս իւրաքանչիւր ախտից։

Յաղագս նշանաց բորբոքման ալոց։

Գլխաւոր նշանք են ուժգին այտուցն, արտասուէն, կարմրութիւնն, ցաւն, և ջերմութիւնն աչաց։ հանդերձ խղճայթիւ, որք 'ի գոյզն ինչ շօշափմանէ առաւել և զայրանան և աճին։ և միով բանիւ ասացից, տարաբաղդիկ ախտացեալս՝ լինի գլխովին անընդունակ իրիք լուսոյ։ Ախտակիրն զգայ ջերմութի, և ծանրութի ինչ գլխոյ, զարկ բազկերակին լինի խիստ և արագ։ Յերկարաձգեալ մնալն այսորիկ բորբոքման, սովորաբար 'ի վեր երևին բիծք և լուսունք 'ի մէջ տեսանելեաց, և ուրեք ուրեք 'ի բիբս աչաց, որք երբեմն գլխովին արգելուն զտեսութիւն։ Դիտեալ արժան է, եթէ բորբոքումն լինիցի յոյժ գժնեայ և զօրաւոր, և զոյգ ընդ այնմ գոտանիցի սաստիկ ցաւ ինչ գլխոյ, յայնժամ խակ և խակ ջհետ գայ սկսարութի ինչ գործարանացն տեսանելեաց, և երբեմն և կուրութի գլխովին։

Յաղագս ֆանդի և ֆառավարութեան, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դիպուածս բորբոքման ալոց։

'Ի նշանաց այսորիկ ախտի քաջայայտ երևի, եթէ հարկաւորապէս պահանջի կառավարուի ինն, որով մարթ իցէ բարեխառնել զջերմութիւնն, և շինջուցանել զբորբոքականութիւն։ Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւագոյն, և գիւրամարս, որպիսի են թեթև արգանակն, կաթն, և։ Ըմպելին նորա պարտի սովորաբար լինել ջուրն գարեոյ, կամ վարսակի, շիճուկն կաթին, թեթև լիմոնաթա, և թամարինդի, յորոյ վերայ արժան է յաւելուլ սակաւ ինչ շաքար, որ լինի յոյժ պատշաճաւորական ըմպելի 'ի դիպուածս յայս։ Պարտ է որքան մարթ իցէ՝ 'ի հանգստեան և 'ի յանդորրութեան ունել զախտակիրն, և 'ի բաց տալ զայն ամենայն, որք կարեն զայրացուցանել զաչիւնն և սաստկացուցանել զբորբոքումն զայս։ մանաւանդ զի և առատութին խակ լուսոյ է յոյժ վնասակար։ վասն որոյ և սենեակն՝ յորում բնակի ախ-

տակիրն, պարտի լինել մթագին. և ոչ արժան է լինել ոչ այնքան ջերմ, և ոչ այնքան ցուրտ։

Յաղագս դեղոցն, զոր մարդն է 'ի վար արկանել 'ի տիպոսածս բորբոքման ալաց։

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է հարկաւորապէս երակ հատանել և հանել զարիւն իբր տասն կամ երկոտասան ունկի. և գրեթէ այդ է սեպհական դեղն, զորմէ կախեալ կայ բարի ելքն աչաց. բայց նկատել արժան է յար 'ի պարագայս անձին. զոր օրինակ 'ի հասակն, 'ի զօրութիւնն, 'ի տատակութիւնն նշանաց. և։ Օգտակարագոյն է միանգամայն դնել զազբուկս 'ի մերձագիր մասունս աչաց, կամ 'ի յետ կոյս ականջացն։ Նոյնպէս արժան է 'ի գործ արկանել զվէշիքաթօռիս, զոր և պարտ է դնել 'ի վերայ ծոծրակի, կամ յետկոյս ականջաց։ Դարձեալ պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայնն 'ի ձեռն կակղացուցիչ և բարեխառն դեղոցիցդ. օրինակի են քռէմոռ թարթառս, թամարինտի, ռապարարս, սոլ կլուպէռ, սէննա, նիլթռս, և։ Այլև պարտ է 'ի գործ արկանել զդրեխս կակղացուցիչս միանգամ յաւուրն։ Նաև պարտ է դնել և յաճախակի զոտս ախտակրիս 'ի ջերմ ջուր մինչև ցծունկս։

Յոյժ օգտակար դեղ է և քսթաբլազմա առնել 'ի զովացուցիչ և 'ի մեղմիչ ծաղկանց գաղջ կաթամբ և միջոցն հացի, և առէպ առէպ անընդհատ դնել 'ի վերայ ցաւագնեալ աչաց. և նախ քան զպաղելն պարտ է փոխել և վերանորոգել. չէ պարտ լինել այնքան սառուկ ջերմ, և ոչ կարի ցուրտ. քանզի առաւել ջերմն, և կարի ցուրտն հաւասարապէս վնասակար են աչաց։ Երբեմն և պատշաճական է յայսմ գլուխուածի լաւանս լիգուիտոն, զոր պարտ է հեղուլ 'ի մէջ ցաւագնեալ աչաց երկու անգամ յաւուրն զկշիռ երկու ցորենոյ։ Իսկ եթէ ախտակիրն ունիցի քնհատութիւն կամ տքնութիւն, յայնժամ արժան է տալ նմա յամենայն երեկոյի՝ զտասն և հինգ կամ քան զնոյն լաւանս լիգուիտոն։ Այլ եթէ յառաջ գայ բորբոքումն աչաց 'ի տկարութէ, և 'ի թուլութէ ջլաց, յայնժամ ցուրտ ջրով բաղանիս առնելն է յոյժ օգտակար, և յարմարագոյն։

Դարձեալ, նշանաւոր դեղ ինն է յայսմ բորբոքման

յետագայ խառնուրդս։ Ա՛ռ կէս ունկի օղի, կամ քացախ, և երեք ունկի ջուր ցուրտ, խառնեա՛ 'ի միմեանս, և տո՛ւր ցաւակրին ստէպ ստէպ լուանալ զաչս իւր։ Բայց առաւել բարեգոյն դեղն յայսմ գիպուածի է խառնուրդ ինչ, որ այսպէս բաղադրի։ Մի տրամ՝ ֆիւոր տի ծինքօ, և երկու տրամ՝ կոմ մա առաբիքա, և վեց կամ եօթն ունկի ջուր հաստարակ։ 'Ի խառնուրդէ ասասի՝ պարտ է ախտակրին լուանալ զաչս իւր՝ վեց կամ եօթն անգամ յաւուրն։ Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ գարման տանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել յարմարականն յարտաքին դեղորէից ասասի, որպիսի են լիգուօռ օթիթալմիքօ, և թութիա, զորմէ լիագոյն տեսցես 'ի հատ. Ը. 'ի տառն Թ. 'ի կարգի իւրում։

Յաղագս դեղորէից և խնամապարարութեանց, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել վնի անցանելոյ բորբոքման աչաց։

Բայց որովհետև 'ի գիպուածս յայս գործարանքն տեսութեց և արտաքանունքն աչաց ախտակրիս՝ սովոր են լինել յոյժ տկարագոյնք և թուլագոյնք, վասն որոյ պարտ և պատշաճ է խօթացեալսն 'ի կիր արկանել առ ժամանակ ինչ ինֆուզիօնէ տի քինա, և զկերպն 'ի կիր առնլոյ սորա տես 'ի հատ. Ը. 'ի տառն Ի. 'ի կարգի իւրում։ Դարձեալ, 'ի գիպուածս յայս պատշաճողական է նաև խարանն, զոր մարթ է բանալ 'ի արունս կամ 'ի բազուկս, և թողուլ բացեալ ընդ բովանդակ կեանս ցաւակրին։ Այլ և 'ի գարնանային և յաշնանային ժամանակի պարտ է երակ հատանել, և 'ի գործ արկանել թեթև ինչ լուծողական դեղս, որոյ գործածութեն է օգտակարագոյն՝ ոչ միայն 'ի մաքրել, այլ և առ 'ի խափանել զվերադարձումն այսորիկ բորբոքման։

Ակն իշխեցող՝ ըզգայութեանց,
կերտուած փայիկիկ՝ գրիւ գերազանց.
Հոգւոյ մրտաց՝ զոյգ է դրրանց,
գարման խընդրէ՝ զեռ անդին գանձ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Դ.

Յաղագս բորբոքման, իսկ ցաւոց ականջաց. որ ասի՝ օթիթիպէ, իսկ պօլօռէ պ' օռէպիօ։

Բորբոքումն կամ ցաւս այս սովորաբար 'ի վերբ երևի 'ի ծածկոյթ անուանեալ թաղանթան, (որք են մարմինք նուրբ 'ի ներքին խոռոչս ունկան 'ի մուտս լսելեաց։) Այս բորբոքումն երբեմն լինի յայնքան սաստկագոյն սաստիկ՝ մինչև պատճառէ խլութիւն և անդամալուծութիւն։

Պոպճառոյ բորբոքման ականջաց։

Այսու կամ բորբոքումս այս ունի պատճառիլ յայնմ ամենայնէ՝ որք կարեն զայրացուցանել զվերոյասացեալ թաղանթս, և ջերմացուցանել զարիւնն. վասն այսորիկ հեղձումն, սաստիկ բարկութիւն, որ գելումն արտաշնչութիւն մարմնոյ, մնալն ընդերկար բաց գլխով ընդդէմ ցրտագոյն հողմոյ՝ մանաւանդ զկնի քրտնելոյ, կարեն պատճառել զախտս զայս. նոյնպէս յառաջ մարթ է գալ ախտիս 'ի գործածութիւն ոգիաւոր հեղանիւթից, յարգելականութիւն իրիք սովորական հոսման, 'ի հարուածոց 'ի գլուխն, 'ի հարբուխոյ, յինքնաւածոց, 'ի յօդուածացաւութիւն, 'ի ցնցղականութիւն, 'ի յարգանդացաւութիւն, յախտն գանոտութիւն, և։ Բազում անգամ և պատահի և յառաջագայի յորդանց, և յայլ միջատաց մտելոց յականջս, յառաւուէ կեղտից կուտակելոց 'ի ներքս յունկան, 'ի յաճեցմանէ սանդանման մսոյ 'ի խոռոչս ականջաց։

Ներքոյ բորբոքման ականջաց։

Բորբոքումն այս հասարակօրէն սկիզբն առնու յուժգին ցաւոց ականջաց, գլխոյ, և մկանանց այսոցիկ, 'ի սաստիկ ցնորմանէ, 'ի բռնի շարժմանէ մկանանց, 'ի քնափութիւն, և 'ի նուազմանէ կամ 'ի թալկացմանէ արտաքոյ. և զկնի այսոցիկ ամենայնի 'ի վերայ

գայ կարմրութիւն երեսաց, շնչու

իւրն կալպանեալ, խառնեա զամենայն 'ի միասին, և 'ի կիր արկ քանի ինչ աւուրս։ Նոքա՝ որք ոչ հնարին 'ի ձեռս բերել զասացեալ իւղորայքս, պարտին 'ի գործ արկանել փոխանակ նոցա զյեռագայ գեղոցայս, որք ունին զնոյն զօրութիւնս և զներգործութիւնս։ Առ երկու տրամ իւրն գառն նշոյ, մի տրամ կալպանեալ, կէս տրամ՝ գեղին մեղրամոմ, և նոյնչափ քսփուր։ Զայս ամենայն եռացո 'ի մէջ փոքրիկ խեցեղէն անօթոյ միոյ. և ապա առեալ 'ի սմանէ գոյշն ինչ՝ յօրինեա որպէս պատրոյկ, և մխեա 'ի մէջ ցաւադնեալ ականջաց։ Մարթ է և զայս զՔերմ գոլորշին երիցկի կամ քացախոյ մուծանել 'ի նեղքս յունկն։ Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ գեղորէից և հնարիցս չիցէ մարթ փարատել զբորբոքումն և զցաւն յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել վէշիքաթօռիս, զոր պարտ է դնել 'ի վերայ ծոծրակի կամ յետակոյս ցաւադնեալ ականջացն։ Յորժամ բորբոքումնս կամ ցաւս այս յառաջ գայ յորդանց կամ 'ի միջատաց մտելոց 'ի նեղքին խոռոչս ականջաց, յայնժամ հարկ 'ի վերայ կայ արտահանել զորդունս կամ զմիջատս 'ի ձեռն իւղոյ քաղցր նշոյ, կամ ձիթապտղոյ, և կամ 'ի ձեռն վիրատպական գործեաց։ Եւ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի յաճեցմանէ աւելորդ և ապնգանմանն մնոց՝ որպէս ասացաք 'ի վերագոյնդ, յայնժամ պէտս ունի միշտ խորհրդոյ ճարտար վիրաբուժի կամ վիրահատի։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ե.

Յաղագս բորբոքման ականջաց, որ ասի՝ Էլիսիպէլ.

Բորբոքումնս այս՝ է ախտաժէտութիւն ինչ լեզուի, որ յոյժ ցանցառակի պատահէ. և նմանի բորբոքմանն, որ կոչի ջինանիք. զայսմանէ խօսեացուք 'ի տարս. այլ ատամնօր լիցի բան յատկապէս զայն առտակ բորբոքմանէ՝ որ այտուցանէ և վշտացուցանէ զլեզուն միայն։

Պատճառք բորբոքման ընդհանուր։

Պատճառք այսորիկ բորբոքման՝ յոյժ հանճանցն են պատճառաց բորբոքողականութենց, այսինքն բորբոքմանց աչաց, ականջաց, ենն. զորս լիովին խօսեցաք 'ի տեղիս իւրեանց։ Բազում անգամ ևս յառաջագոյ 'ի յօգուտածացաւուէ, և 'ի բորբոքմանէ լերդի։

Նշանք բորբոքման ընդհանուր։

Գլխաւոր նշանքն են ուռոյցն, կարմրութիւնն և կարծրութիւն լեզուի՝ հանդերձ յանկարծահաս ցաւովք, հոտումն լորձանց 'ի բերանոյ, հաղն մշտատև, ուժգին ջերմութիւն, գժուարութիւն 'ի կլանելն, 'ի խօսելն, և 'ի շնչառութիւնս, հսկումն, ցաւն գլխոյ, կարմրութիւնն դիմաց, ծորումն արտասուաց, անձկութիւն, և ձնշումն կրծոց։ Զարկ բաղկերակին հաստատակօրէն լինի խիստ, սաստուք, և արագութեամբ։ Ախտակիրն զգայ զծարաւ սաստիկ, և զմոլութիւն մարմնոյ։

Յաղագս խոնաւարութեան, և դեղոցն, որ պարտ է 'ի նոր արիւնել 'ի դիպուածս բորբոքման ընդհանուր։

Կատարութիւնք այսորիկ բորբոքման գրեթէ նոյն են ընդ կատարութենց բորբոքողականութենց, զորս ասացաք 'ի տեղիս իւրեանց. վասն որոյ պարտ է պահպանել զախտակիրն 'ի հանգիստ, և զգոյշ 'ի ցրտոյ, հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն՝ որք առթեն զանձկութիւն սրտի։ Կերակուրքն լինելոց են անուշիչ, թեթև, և փոքր քանակութիւն. ըմպելին զովացուցիչ և միզաբեր, որպէս ջուրն կրամինեայի, կամ ավենայի, են։ 'Ի գիպուածս սխտիս երակ հատանելն հարկաւորապէս պահանջի. բայց պարտ է նկատել 'ի պարագայս նշանաց կարողութեանցն, և սաստկութեանն. և յետ այնորիկ հարկ է դնել զազրուկս 'ի ներքոյ կզակի։ Պարտ է և զջերմ գոլորշին քացախոյ, կամ երիցկի մուծանել 'ի ներքս 'ի բերանն։ Նոյնպէս և ընդ կզակաւ հարկ է դնել զիրս կակղացուցիչս, որպիսի է թանձրաթանն մոլոշի են։

Յոյժ օգտակար դեղ է ևս կառկառս առնել 'ի

կակղացուցիչ տերևոց և 'ի յարմատոց՝ գաղջ կա-
թամբ. և ատէպ ատէպ անընդհատ դնել 'ի ներքոյ
կզակի կամ ուլանն, և նախ քան զպաղիլն ատէպ ատէպ
փոփոխել, և վերանորոգել. չէ՛ պարտ լինել ոչ
այնքան սաստիկ ջերմ, և ոչ այնքան ցուրտ. քանզի
առաւել ցուրտն, և առաւել ջերմն հաւասարապէս
վնասակար են ախտակրիս։ Նիթռոն նմանապէս է
գեղ իմն ազնիւ՝ 50 կամ 60 ցորեան՝ ընդ կէս սակ-
հակ արձոյ. և երկու սկահակ ջերմացուցեալ մոլոշի
կամ տղոյ ջրով՝ յաւուրն 10 կամ 12 անգամ 'ի
բերանն ողողելով։ Նոյնպէս պարտ է յաճախակի
զոտս և զարուեստս դնել 'ի ջուր գաղջ, և 'ի ներքոյ
ոտիցն դնել զսէնապիզմն. և այս ոչ միայն շինջուցանէ
զբորբոքողականութիւն, այլև քարշէ զցաւս և զու-
ռոյցս լեզուի։

Դարձեալ՝ 'ի գիպուածի ասա յոյժ օգտակար և
բարեգոյն վարկանիմք զդրեհին կազմեալ 'ի զովացու-
ցիչ, 'ի կակղացուցիչ, և 'ի անուցիչ դեղորէից. սմին
իրի պատշաճ է յօրինեալ ծաղկամբ տղոյ կամ մոլո-
շի, և սերմամբ կտաւատի, ևն։ Եւս մնրթ է նկա-
տեալ 'ի պարագայս ցաւոցն, յաւելուլ 'ի վերայ է-
րեք ունկի մանանայ. եթէ ցաւն շնուաճի գրեխաւ,
պարտ է ապատան լինել և գիմել յանէրկբայ զ-
րութիւնն իրիք թեթև լուծողականի։ Բայց առա-
ւել բարեգոյն դեղն յայսմ գիպուածի, և յայլ ամե-
նայն բորբոքողականութիւնս ըստ կարծեաց հմտա-
գոյն հեղինակաց՝ է վէշիքաթօռիս, զոր պարտ է դնել
'ի ներքոյ կզակի, կամ 'ի վերայ ուլանն. զայդ յո-
լով անգամ փորձեալ են, և մեք ևս միշտ տեսանեմք
թէ օգտաւէտ լինի ախտակրաց, և ոչ բնաւ վնասա-
կար։ Դարձեալ՝ պարտ և պատշաճ է դադարեցու-
ցանել զսատակութիւն բորբոքման, և շինջուցանել զզ-
ջերմութիւն արեան միջնորդութիւն զովացուցիչ և մի-
զաբեր ըմպելեաց. սմին իրի պատշաճագոյն է 'ի
գործ արկանել յայնմ գիպուածի նիթռոս, տէքցիս-
նէ սի թամտռինտի կամ կրամինեայի, ևն։ Դար-
ձեալ, 'ի գիպուածս ախտիս՝ չէ՛ օրէն փութով խա-
փանել զգործածութիւն յարմարաւոր դեղորէից, այլ
հարկ է ութ կամ տասն օր առաւել ակնուանել փա-
րատելոյ բորբոքմանս. և լաւ ևս է ապաքէն, յետ
գլխովին ապաքինելոյ ախտիս, տակաւին վեց օր 'ի
գործ արկանել զսովորական դեղորայս։

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ.

Յաղագս բորբոքման որկորոյ, կամ փողացաւուն է, որ կոչի՝ էրինանքէ, կամ անձինա. կոչի և ուրիէնանցիա, կամ ագուռէ նանցիա, կամ սբուէմանցիա, և կամ մալ պի կոչա։

Այս բորբոքումն կամ փողացաւ՝ ունի զերբեակ անուանս պատշաճեալս ինքեան 'ի մասանցն որկորոյ, զորս զգածէ։ Առաջինն կոչի՝ ինֆիամմացիոնէ ոի կոչա. այսինքն բորբոքումն կոկորդի։ Երկրորդն անուանի՝ էինանքէ մալինեա. այսինքն չար փողացաւ, կոչի և մալ ոի կոչա քանքուէնոզա, այսինքն քաղցկեղային փողացաւութիւն։ Իսկ երրորդն յորջորջի՝ անձինա սէմբլիչէ, կամ մալ ոի կոչա սբուռիա. այսինքն հասարակ փողացաւութիւն. զորոց իւրաքանչիւրոցն ուրոյն ուրոյն ճառեսցուք։

ՅՕԴՈՒԱԾԻԿ Ա.

Գիտել արժան է, եթէ այս բորբոքմունք կամ փողացաւք հասարակօրէն տիրապետեն 'ի ձմեռան, և 'ի գարնան եղանակի, և կարի հասարակ են յերկիրս ճախնուտս, և խոնաւուտս. և են վտանգաւորք իսկ. և եւ անձինք, որք վիճակեալք են արիւնային խառնուածոց, են առաւել ենթակայ այսոցիկ ախտից։ Սովորական կայանք կամ տեղիք բորբոքմանցս՝ են շնչափողն, խռչափողն, գուռն հաղագին, քիմքն, ուկօլա անուանեալ անդամն, մանն հաղագին, որ կոչի՝ թոնսիլլէ, լեզուակն, որ ասի կլօթթիս, մակալեզուն, որ ասի՝ էբիկլօթթիս. յատակն լեզուի, ծակն որկորոյ, մանքն քմաց, են։

Յաղագս պատճառաց բորբոքման որկորոյ կամ կոկորդի։

Բաց 'ի յընդհանուր պատճառաց այլ ամենայն բորբոքմանց, բորբոքումն որկորոյ մարթի և յառաջ գալ 'ի բարձրաձայն երգեցմանէ, 'ի կարկաչմանէ,

և յերկար կաքաւմանէ։ Նոյնպէս մարթ է պատճառել ախտս յայնմ ամենայնէ, որք կարեն արգելուլ զարտաշնչութիւն մարմնոյ, որպիսի են՝ ցրտագոյն և գիմագոյն հողմունքն, 'ի քուն լինելն 'ի բացութեանս, զգենուլ զթացեալ հանդերձս. ևն։ Այլև մարթ է յառաջ գալ ախտս, եթէ որ զկնի քրտնելոյ ընկողմանիցի 'ի վերայ խոնաւ գետնի, կամ նատիցի հանդէպ հողմոց, և կամ մտցէ 'ի մէջ ցուրտ ջրոյ։ Աբուեստաւորքն, գործաւորքն, երդիչքն, որստրդքն, ձիավարքն, սրնդահարք կամ փողահարքն են առաւել ենթակայ այսորիկ ախտի, մանաւանդ նոքա, որք արիւնային խառնուածոց են վիճակեալք։ Երբեմն և պատահի 'ի մեռաղական գոլորշեաց՝ որք ընդմտանեն 'ի թոքն շնչաւորութիւն. 'ի սատիկ ինչ կրից, 'ի յերկիւղէ, և յաշխատանաց, մանաւանդ 'ի սրարշաւ ընթանալոյ, յոգիաւոր հեղանիւթից, և 'ի կարի ջերմագինս պահելոյ զանձն զգեստուք, կամ առ հրով, և կամ պատճառաւ բնակութեան քաղաքի, 'ի յարգելականութենէ իրիք սովորական հոտմանց, 'ի հարբուխոյ, և 'ի յանկարծակի իջուածոյ՝ ինչելոց 'ի վերայ մասանցն որկորոյ։ Վերջապէս, 'ի յընկերութէ ընդ ախտացեալ անձանց, որովհետև ախտս այս է տարափոխիկ։

Յաղագս նշանաց բորբոքման որկորոյ կամ խոխորդի։

Ախտս այս յայտնապէս ճանաչի 'ի կարմրութէ և յուռուցք ինչ 'ի վեր երևելոյ 'ի կոկորդս, և զոյգունի ընդ իւր զուժգին ջերմութի և զբորբոքողական նութի, և զցաւ ինչ սատիկ, մանաւանդ 'ի ծամքէն, 'ի կլանելն, և 'ի խօսելն։ Զարկ բազկերակին հաստաբակօրէն լինի արընթաց և կարծր, և կարճառօտիւ կամեցեալ խօսել, նշանքն մահաբեր ամենեցուն լինին 'ի վեր երևին։ Երբեմն և զհետ գայ յօժարութի 'ի ժայթքել, գժուարութի 'ի շնչառութիւն, ցաւ ուժգին յակունքս, և կարմրութի ինչ յաչս։ 'Ի դիպուածս ախտիս գէպ լինի երբեմն՝ զի ախտակիրն անկարող լինի առնուլ սնուցիչ ուտելիս և ըմպելիս. որով ժամանէ 'ի յեռին սատիճան վատութէ և ընչաքաղցութէ։ Բազում անգամ և բորբոքումն կամ ուռոյցս այս ժամանէ 'ի ներքին մասունս շնչափողին կամ խոչափողին, որ երբեմն այնքան ուռճացեալ

զայրանայ, մինչև շնչակուր և հեղձամուղձ առնէ զիսօթացեալն։ Եւ եթէ բորբոքողականութիւնս այս զեռեղի 'ի դուռն հագագի կամ 'ի միանն լեզուակի, յայնժամ առաւել լինի երկիւղալի, և մահահրաւէր 'ի մէջ ամենայն բորբոքմանց որկորոյ։ Իսկ եթէ բորբոքումնս այս զկայ առնու 'ի միանն իսիտէ կոչեցեալ երկճղի ոսկեր, յայնժամ չլինի այնքան գժնեայ և վտանգաւոր, որպէս միւս բորբոքողականութիւնքն որկորոյ։

Ընդ ախտս այսմիկ թէպէտ և զուգընթաց լինի ուժգին ջերմութիւն, և ցաւ ինչ անտանելի, և այսուց ինչ կարծր 'ի վեր երևեալ 'ի վերոյգրեալ միանս, ևն։ բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի որպէս ասացաք՝ ախտակիրն չգտանի 'ի մեծի վտանգի, յորժամ ոչ առաւել լինի պատճառ կամ արգելումն ինչ՝ եթէ 'ի կառավարութիւնս, և եթէ 'ի դեղորայս։ Այլ եթէ նոյն բորբոքումն բնակի 'ի ծաղ որկորոյն և ևեթ, յայնժամ նոյնպէս զհետ գայ այսուց ինչ կարծր և ջերմութիւն, և կարի դժուարութիւն 'ի կլանելն, 'ի ծաքելն, և 'ի խօսելն, և երբեմն ևս զուգընթաց գտանի ընդ ախտս հազ իմն ուժգին։ բայց յայսպիսի դիպուածի յոյժ ցանցառակի երևի վտանգ ինչ։

Իսկ եթէ ախտս այս 'ի վեր երևի ուռուցիւք 'ի ուկօշա անուանեալ անդամն կամ 'ի մասն հագագին, կամ 'ի քիմքն, կամ 'ի միանն քմոց, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ ցաւ ինչ ասատիկ 'ի ներքս յունկան, և նոյնպէս դժուարութիւն 'ի շնչառութիւնս, 'ի ծաքելն, 'ի կլանելն, 'ի թքանելն, և 'ի խօսելն։ Բայց եթէ ախտակիրն ոչ զգայ, կամ յոյժ սակաւ զջերմութիւն ինչ, յայնժամ չէ վտանգաւոր, և մարթի դարմանել հեշտեաւ։ Դարձեալ, գոյ ևս այլ իմն տեսակ այսորիկ ախտի՝ որ կոչի անձինս քանվուլսիվա, այսինքն ցնցական փողացաւութիւն, որ առաւել քան զամենայն աղետալի է և վտանգաւոր։ բայց այդպիսի դիպուածք ուր ուրեմն պատահին։

Յաղագս խնամոգարութեան և կառավարութեան բորբոքման որկորոյ։

Ի դիպուածս այսորիկ ախտի գրեթէ յար և յաւէտ պարտ է 'ի կիր արկանել զնոյն կառավարութիւնս, և զինանմն, զոր ինչ 'ի դիպուածի ախտին կո-

չեցելոյ բլէուռիթիսէ, զորմէ ունիմք գրել 'ի առաջին։ Կերակրոցն պարտ է լինել թեթև, սնուցիչ, և զովացուցիչ։ Նոյնպէս և ըմպելեացն արժան է լինել զովացուցիչ, և հեղեղիչ. և պարտ է խառնել 'ի մէջ ամենայն ըմպելեաց փոքր ինչ թթուեղէն, կամ ճէլաթինա ոչ ուրա սբինա անուանեալ մածուածն։ Այլ պարտ է սխտակրիս անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ. և միշտ զուարթ և ուրախ լինել յընթացս հիւանդութեան. և արժան է ընկողմնեցուցանել զախտակիրն՝ բարձր թողեալ զգլուխն առանց իրիք աշխատանաց. նաև 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է գնել զաստ 'ի վերայ այնր մասին որկորոյ, ուր առաւել զգայ զցաւն։

Դարձեալ, 'ի գիպուածս յայս յոյժ օգտակար և ճահոզագոյն վարկանիմք զողողումն կոկորդի, կազմեալ 'ի քացախոյ, 'ի մեղուէ, և 'ի հասարակ ջրոյ. և պարտ է ողողել յերկուս ժամս երկու անգամ, և առաւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ ուռոյցն որկորոյ. երբեմն ևս գրեմ ջրա ունկի 'ի վերոգրեալ խառնուրդէն, յաւելլով 'ի նոյն երկու գրգալ սբիուիթօ տի սալ ամմոնիաքօ, կամ նոյնքան սբիուիթօ տի ռոզմարինօ, և տամ ողողել զուլն ախտաժեռաց եօթն, կամ ութ անգամ յաւուրն ըստ չափու միոյ փոքրիկ սկահակի։ Այլև պարտ է գնել զոտս սխտակրին 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, և կրկնել զայն ըստ պահանջելոյ պարագայից երկու անգամ յաւուրն։ Նոյնպէս արժան է 'ի կիր արկանել յամենայնում երեկոյի զգրեխ մի պատրաստեալ կէս պարարտագոյն արգանակաւ, և կէս կաթամբ կամ ջրոնն վարսակի։ Ոչինչ արգելք կայ գործածութեանն աղպում կոէքում անուանեալ աղբոյ 'ի սկզբան անդ հիւանդութեան. զոր նրբագոյն փոշի արարեալ պարտ է փչել եղեգամբ 'ի ներքս ընդ փողն։ Երբեմն մարթ է և 'ի կիր արկանել 'ի քաթարլազման նորին. նոյնպէս կակղացուցիչ և մեղմացուցիչ քաթարլազմայքն են դեղ աղնուագոյն և կարի պատշաճողականք, որպիսի են՝ մոլոշն, մէջն հացի, կաթն, սերմն կտաւատի, են։

Յաղագս դեղերեցոյ՝ զոր պարտ է 'ի կիր արկանել 'ի դի-պոսածս բորբոքման որկորոյ։

Բայց որովհետև ախտս այս է գժնեայ և վտանգաւոր, նմին իբրև երակ հատանելն 'ի բազուկն, մանաւանդ 'ի փողական երակէ անտի՝ հարկաւորապէս պահանջի. բայց նկատել արժան է միշտ 'ի պարագայս անձին, զորօրինակ 'ի հասակն, 'ի զօրութիւն, 'ի լիութիւն զարկի բազկերակին, և 'ի սաստկութիւն նշանաց։ Եւ եթէ զկնի երակ հատանելոյ՝ բորբոքողականութիւն, և ցաւն կամ ուռոյցն որկորոյ չնուազի, յայնժամ պարտ է տալ ախտակրին թաւթառս էմէթիքս փոքր քանակութիւն։ Զայս եթէ կամիս առնել, արկ զնուրբ փոշի գեղոյս ըստ կշռոյ երեք կամ չորս ցորենոյ՝ 'ի տան կամ յերկոտասան ունկի գաղջ ջրոյ։ Յըմպելոյ ասի 'ի քառորդ ժամս, այսինքն 'ի տան և հինգ վայրկեանս միանգամ առնու հիւանդն սկահակ մի սրճոյ առ իւրաքանչիւր նուազ, մինչև պատճառեսցի ժայթքումն կամ լուծումն որովայնի. այլ իբրև սկսանի փսխողականն 'ի ներգործել, յայնժամ պատշաճ է նմա ստէպ ստէպ ըմպել ջուր ինչ գաղջ։ Յետ որոյ պարտ է 'ի վար արկանել զբաղատան ինչ անուանեալ՝ պալատամ ոի թռանգուիլլ։

Պատմէ Ֆռանդ յորջորջեալ հեղինակն, եթէ սկսնատես լեալ է օգտաւէտութիւն, և շահաւէտութեան այսր հանդարտեցուցիչ բալատանի. որ այսպէս բաղադրի։ Առ զթարմ տերևն կոչեցեալ խոշիամ, և զկանաչ տերևն չինոկլոսաս, և զտերևն նիքոցիանա, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի լիտր։ Եւ թող եռալ երեք բիւրեթ գինեաւ, մինչև ցոպաւիլ միոյ մասին գինւոյ. զկնի զտելոյ, յաւել 'ի սոյն զնոյնչափ մաքուր իւղ ձիթոյ. վերատին եռացն թեթև ինչ հրով այնչափ՝ մինչև մնալ կիսոյ մասին։ Յետ այնորիկ հեղ զգուշութիւն զհեղուկն յայլ անօթ ապակի, այնպէս՝ զի մի խառնեսցի միւսն ընդ պոյծառ բալատանին։ 'Ի բալատանի ասի վեցիցս անգամ յաւուրն պարտ է օծանել փեսարով 'ի վերայ այնր մասին ուրան, ուր առաւել զդայ զցաւն, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի հինգ օր, և տեսցի օգտաւէտութիւն որոյ մեծ 'ի ցրուել զուռոյցս, 'ի փարատել զբորբոքողականութիւնս, 'ի մեղմել զցաւս, և 'ի բուժել զվերս և զկեղս։

Ըստ կարծեաց վերոյիշեալ հեղինակին, չիք դաբ-
ման քան զսոյն գերասղանց՝ երբ խնդրի ապաքինել
զխողացաւութիւն, և բառնալ կամ մեղմել զցաւս նո-
րին։ Իսկ եթէ յայդպիսի սոսկ նպաստից՝ ոչ անդոր-
ռանայ ախտակիրն, և ոչ խաղալոյ բորբոքումն, և
ցաւն, և այլ գժնեայ նշանքն մնան յարատեւեալ,
յայնժամ պարտ և պատշաճ է դնել վէշիքաթօռիս
մի լայնաբաց 'ի վերայ ծոծրակի։ Ա՛յլ յորժամ ը-
իրաց ինչ տեսանին նշանք ապաքինութիւն, և օր քան
զօր 'ի լաւ անդր լինի յառաջանալ, յայնժամ պարտ
է մատչիլ 'ի կիրառութիւն ցրուիչ և զօրացուցիչ գե-
ղորէից, որպիսի են՝ գուէրչիա, ալլումէն, և։ զոր
պարտ է պատրաստել յեռագոյ եղանակաւ։ Ա՛ռ
վեց տրամ քօրթիչէ տի գուէրչիա։ և 'ի հատարակ
ջրի եփեա՛ եռացմամբ երբ քառորդ մի ժամու։ ապա
զտեա՛ և մնացէ լիպրա մի, յոր յաւէլ մի և կէս
տրամ ալլումէն, և մի և կէս ունկի սբիռիթօ տի
վինօ։ և տուր ողողել զուլն հիւանդաց հինգ կամ
վեց անգամ յաւուրն։

Դարձեալ, յոյժ հռչակաւոր է յայսմ գիպուածի
լենիմէնթօ վօլատիլէ, որ այսպէս բաղադրի։ Ա՛ռ
վեց տրամ իւղ ձիթոյ, և երկու տրամ ոգի անուշա-
դրի, որ ասի՝ սբիռիթօ տի սալէ ամմոնիակաւ։ և տրտ-
րեա՛ 'ի միմեանս ընդ միջոց հինգ բոպէից։ և ապա
շփեա՛ ջրիցս յաւուրն զվշտացեալ մասունս ուլան,
և զկնի շփելոյ արժան է ծածկել մուշտակաւ կամ
ատուով զվշտացեալ ուլն։

Սեպհական ներքին գեղորայքն՝ զոր 'ի գործ ար-
կանել մարթ է 'ի գիպուածս յայս, են կոմմա տի
կուտեաքս, և ռոպ տի սամպուքս, կամ Ճէլատինա
տի ուվա սբինա, որ այսպէս յորինի։ Ա՛ռ երեսուն
և երկու կշիռ ցորեան կոմմա տի կուտեաքս, փոշի
արարեալ խառնեա՛ բաւականաչափ ռոպ տի սամպու-
քօիս, տուր ըմպել ախտակրին 'ի պահ առաւօտուն։
Նոյնպէս հռչակաւոր է յեռագոյ գեղն, որ այսպէս
բաղադրի։ Ա՛ռ 12 կամ 16 կշիռ ցորեան՝ նիթռօ, և
ութ կշիռ ցորեան խաշնգեղ, և յաւէլ 'ի վերայ երբ-
կու ունկի արդանակ թզոյ, կամ թամարինտիի, և
տուր ըմպել երեք կամ չորս անգամ յաւուրն։ Ըստ
կարծրութիւն ուռուցին, և ատակութիւն ցաւոցն պա-
հանջի և առաւել հոգածութիւն, և մուագրութիւն բոր-
բոքմանս, և գեղորէիցն յայնժամ պարտ է լինել բա-

բեխառն և մեղմացուցիչ, և կակղացուցիչ. որպիսի են խիժն արաբիոյ, կորիզն սերկևիլի, մեղրն, են։ Եւ 'ի վերայ այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է գնել զվերոյգրեալ վէշիքաթօռիսն 'ի վերայ այնր մասին ուրան, ուր առաւել զգայ զցաւն։

Մինն 'ի մեծագոյն պեսասուց այն է՝ յորժամ 'ի վեր երևի այսուրցս այս 'ի վերայ հագագին կամ 'ի մասանս նորին հագագի. յայնժամ երակ հատանելն հարկաւորագոյն պահանջի 'ի սկզբան անդ հիւանդութեան, և գրեթէ այդ է սեպհական դեղն. զորմէ կախեալ կայ բարի եղջն հիւանդութեան։ Եւ զկնի երակ հատանելոյ՝ մարթ է դնել զուրթ կամ զսասն տպրուկս 'ի վերայ ուրան ուր առաւել զգայ զցաւն. մարթ է կս յաճախակի զսաս և զսրուանս դնել 'ի ջուր ջերմ, և շփել երեցս յաւուրն զվշտացեալ մասունս ուրան անուշադրի ոգւով պատրաստեալ օծանելեաք, որ ասի լենիմենթօ վօլատիլէ։

Ալյ եթէ 'ի ձեռն այդոցիկ դեղոցիս և կապուք վարութեան ոչ փարատի ուռոյցն, կամ թէ հակառակն առաւել ևս զայրացի և կարծրանայցէ. յայնժամ պարտ է 'ի կիր առնուլ զվիրատապական գործի, ձեղքելով զուռոյցն նշարակաւ, կամ հատանելով արմատաւքի։

Դարձեալ գիտել արժան է, զի ըստ վկայելոյն նախայիշեալ հեղինակին, գոն ինչ ինչ համբաւեալ գեղոցայք, որոց առաջինն է քալամէլանս, զոր պարտ է յերիս ժամս միանգամ ըմպել հիւանդին երեք կշեռս ցորեան առ իւրաքանչիւր նուագ. գեղս այս գերազոյն է 'ի մասին օգտաւէտութեան 'ի գիտուածս բորբոքմանց որիորոյ, և այսուցիկ 'ի վեր երեւելոց 'ի հագագս, 'ի խռչափողս, և 'ի մասանս հագագի։

Յօդուածիկ Ը.

Յաղագս ախտի՝ որ ասի լինանէ մալինէա, կամ անձինա դանդաղնոցա. այսինքն լար փողացաւութիւն, կամ փաղցիկ ձայնի ախտ կոչիցի։

Օ այս տեսակ լար փողացաւութիւն, կամ քաղցիկ ձայնին ախտն կոչիցի՝ բազումք անուանեն սովո-

բաբար նաև անձինս քոն վուլչէռէ, այսինքն փողա-
ցաւ վիրալից. և ունի ըստ իրաց ինչ նմանութիւն
հրատապ ջերմախտի, որ կոչի՝ ֆէբրիս նէռվոզա,
կամ մալինեա։ Թէպէտ անխտիր դատանի ախտս այս
յայր մարդիկ և 'ի քաջակազմ երիտասարդս, որպէս
պատմէ վերոյիշեալ հեղինակն՝ ակնառաւս լինալ այն-
պիսի ախտացելոց, բայց առաւելաբար յաճախ երևի 'ի
կանայս, յօրիորդս, և 'ի փափկակեաց անձինս։ Ախտս
այս նոյնպէս բացայայտի և ծագի յաշնանային եղա-
նակի, կամ 'ի սկիզբն ձմեռան։

Յաղագս պատճառաց լար քողոցաւոյ, կամ քաղցիէղային ախտի իւրոցդ։

Ախտս այս հատարակօրէն է տարափոխիկ և հա-
զորդական այլոց. նմին իրի պարտ և պատշաճէ ամ-
նայն ումեք խուսափել և տարակայել 'ի յաճախ և 'ի
մօտուստ կենակցութենէ՝ այսպիսի խօթացեալ ան-
ձանց։ Նոյնպէս պատճառի ևս յապականեալ օդոց
և 'ի վնասաբեր հողմոց, որպիսի են բնակչաց գիմայ-
լին և ճանապային տեղեաց. և միով բանիւ ասացից,
պատճառք այսորիկ ախտի՝ գրեթէ նոյն են ընդ
պատճառաց հրատապ ջերմախտի. զորմէ լիովին խօ-
սեացուք 'ի գլ. ԺԲ.

Նշան լար քողոցաւոյ կամ քաղցիէղային ախտի իւրոցդ։

Սովորաբար ախտս այս սկսանի 'ի գողգողանաց,
և 'ի ջերմոյ. որում զհետ գայ թուլութի, անձկու-
թի, ճնշումն կրծոց, արագութի զարկի բազկերա-
կին, յափրութի, նողկութի, յօժարութի 'ի ժայթ-
քել, որովայնալուծութի. և յետ այնորիկ 'ի վեր
երևի 'ի կոկորդս ուռոյց ինչ առոյգ կարմրերանգ.
բորբոքեալ, և ցաւեցուցիչ. ունելով 'ի վերայ բիծս
ոժգոյնս, և վէրս վատնիչս, և վասն այսորիկ ան-
ուանեցաւ ևս՝ փողոցաւ վիրալից. ճանաչի ևս 'ի մաս-
նաւոր և 'ի նշանաւոր ինչ այսուցաց, որ զկնի երբ-
կուց կամ երից աւուրց 'ի վեր երևին 'ի բազուկս,
'ի կուրծս, 'ի մատունս, ևն։ Դարձեալ, են և այլ
նշանք, որպէս կերկերումն ձայնի, կարմրուն աչաց,
դարշահոտութի բերանոյ. ցնորումն, և ապիտակու-
թի լեզուի. և մէզն երբեմն լինի ոժգոյն, և երբեմն

գեղին։ Բայց յորժամ վերոյիշեալ վերքն կամ բիծքն փոխարկին 'ի քաղցկեղ, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գան բորբոքումն, կապուտակութիւն վերաց և բծաց, ժայթքումն, փորհարութիւն, անզօրութիւն ջղաց, գողգոջումն անդամոց, մլծադնուն դիմաց, երերումն, մոներաքոյլութիւն, և խորութիւն զարկի բաղկերակի, սարսռումն, մղձկումն կնոջ, յորդառատ արտաթորումն թանչից, ցաւանհնարին և մեայուն. ուռոյցն որկորոյ լինի յոյժ կարծրապինդ, և 'ի շոշափելն խորտաբորտ, և անհարթ, ունելով և 'ի միջի զցցումն ինչ. և օր քան զօր առաւել Հապաղի 'ի խռչափողս, և 'ի շնչափողս, և 'ի մերձաւոր մասունս որկորոյ. և վերջապէս սխտակիրն ժամանի 'ի վիճակ յոյժ ապէառալի, և ապերջանիկ։

Յաղագս գեղոյն և խնամոգարութեան լար քղոյսոյ կամ գաղիեղային սիրտ կոչիմոյ։

Յորժամ սխտա այս պատճառեալ իցէ 'ի բորբոքմանէ արեան, կամ 'ի յապականութիւն օգոց, բարեգոյն գեղն 'ի սկզբան անգ երևման նշանացն է ըմպելն զսակաւաքանակ թարթառս էմէթիքս. զորմէ լիովին Հառեցաք 'ի վեր անդր։ Իսկ եթէ գուցէ առլեթ երկնչելոյ՝ թէ սկիզբն արարեալ իցէ 'ի նմա քաղցկեղ լինչ 'ի կոկորդն, յայնժամ պարտ է գաղտրիլ 'ի գործածութիւնէ թուլացուցիչ և սկարացուցիչ գեղոցէից, և ձեռնամուխ լինել 'ի գեղոցայս գերդռիչս և զօրացուցիչս, որպիսի էն՝ ծաղկաջուրն, վարդաջուրն, սբիռիթիս տի մէլիսսէ, ինֆուզիոնէ տի սալվիա, կամ քառս սանթս. էն։ Զկնի այսոցիկ պատշաճական գեղոցէից, մարթ է անվեհեր 'ի կիր արկանել զյեռապոյ կառկառիզմն։ Ա՛ռ կէս ունկի՝ արմատն կոչեցեալ քանթառէռվա, և նոյնչափ սբէշիս բէթթօռալէ. և 'ի հատարակ ջրի եփեա եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա զտեա և մեաց է վեց ունկի, յոր յաւել երկու ունկի քացախ սպիտակ գինւոյ, և մի ունկի մաքուր մեղր, և նոյնչափ թինթուռա տի միռռա. և պարտ է ողողել զկոկորդն հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն։

'Ի նոյն իսկ ժամանակի գործածութեան կառկառիզմի, մարթ է տալ ըմպել նմա զյեռապոյ հեղանութիւն։ Ա՛ռ մի ունկի աղնիւ քինա քինա, և երկու

որամ սէռբէնթառիա վիռճինիանա, և եռացն երեք քսան հաստարակ ջրով, մինչև մնալ 12 ունկի. յետ զանելոյ յաւելի 'ի վերայ մի գրդալ արճոյ էլիսիռէ տի վիթռիսլո, կամ աչիտո տի հալլէռս։ 'Ի հեզանիւթոյ ասան յերիս ժամս միանգամ առնու ախտակիրն գրդալ մի արճոյ առ իւրաքանչիւր նուագ։

Արդ՝ յորժամ այդ ամենայն հնարք և գեղորայք 'ի գերև եղանեն, և անպատուղ լինին, և գժնդակ նշանքն մնան տակաւին նոյնօրինակ, յայնժամ ճարհադոյն է գնել լայնաբաց վեշիքաթռիս մի 'ի վերայ ծոծրակի, կամ 'ի յետին կողին ականջաց։ Եւ եթէ վերալից այտուցն կոկորդի կամ ուլան փոխարկեալ լցէ 'ի քաղցկեղ, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս և 'ի կառավարութիւն, զոր սովոր եմք 'ի վար արկանել 'ի գիպուածս խցման խուլական ուռուցից, որ ասի օսթռուցիօնէ տէլլս չիռռս. զորմէ լիովին ունիմք խօսել 'ի գլ. լէ։

Յօդուածիկ գ.

Յաղագս հաստարակ կամ սուպ գեղացուոյ, որ ասի լէնանդէ կամ անձիա սէրուռիս, և կամ մալ գի կօլա սէմբլիւէ։

Ընդ ախտս այսորիկ հազիւ ուրեք զուգընթաց լինի վատանգ մեծ. հաստարակօրէն ախտս այս գոյանայ 'ի վերայ մասանց ինչ օրկորոյ. որպէս 'ի վերայ մասանց հոգագին, կոկորդին, և ծնօտին. որ կոչին՝ ամիկտալէ տէլլ՝ ուվլա, ամիկտալէ թօնսիլլի, և ամիկտալէ մաչիլլասի. նաև երբեմն 'ի վերայ բառօթիսէ անուանեալ անդամոյ, որ է խողլ ինչ զեռեղեալ առ ականջաք։ Պատճառք այսորիկ ախտի գրեթէ ծոյն են ընդ պատճառաց բորբոքման որկորոյ, զորմէ խօսեցաք լիովին 'ի վեր անդր, 'ի յօդ. ՃԺ։

Նշան հաստարակ գեղացուոյ։

Ցախ զառաջինն 'ի վեր երևի 'ի նեղքս օրկորոյն ուռոյց ինչ կարծր, և կարմիրբանգ, յորմէ իսկ և իսկ ախտակիրն զգայ զցաւ ինչ սաստիկ 'ի մուտս կոկորդին, մանաւանդ 'ի ծաղքէն, 'ի կլանելն և 'ի

խօսէին։ Եւ յետ այնորիկ ուռոյցս այս առ սակաւ սակաւ աճելով աճի. և օր քան զօր սխտակիրն անկանի 'ի զօրութիւն և 'ի կարողութիւն. յորմէ և պատճառի անձկութիւն, ճնշումն կրծոց, կարմրութիւն լեզուի և քմոց, ցաւ գլխոյ, և ականջաց, և ցընցումն մկանաց՝ յուէտ 'ի կլանելն։ Պատճառի ևս ջերմութիւն, և բորբոքողականութիւն, որ երբեմն լինին սաստիկ, և երբեմն թեթև. 'ի վախճանի ուռոյցս այս կամ ցրուեալ փարատի, և կամ կակղացեալ հասունանայ 'ի ձեռն յետագայ դեղոցէից։

Կառավարութիւն և դեղոյց այսորիկ ախտի։

Արդ՝ առ 'ի բուժել զփողացաւս զայս 'ի մէջ սակաւ ինչ աւուրց, 'ի լինել նորա 'ի թեթևագոյն աստիճանի՝ պարտ է զոտն և զձեռն դնել 'ի մէջ ջերմ ջրոյ. և ստէպ ստէպ տալ սխտակրին ըմպել զարգանակն երիցկի, կամ ֆիօռ սի սամպուքօի, և յաւուրն մի կամ երկու անգամ գրեթէ պատրաստել կակղացուցիչ դեղոցէիւք, և յարատև 'ի գործ արկանել զայս օրինակ, մինչև փարատեսցի ցաւն որկորոյ, և ջերմութիւնն մարմնոյ։ Եւ եթէ լինիցի ուռոյցն խիստ, ցաւալից և բորբոքեալ, և զարկ բաղկերակին՝ լի, կարծր, և արագ, յոյնժամ պարտ է երակ հատանել, և վաղընդփոյթ ծածկել, և պահպանել զվշտացեալ մասունս որկորոյ, եդեալ 'ի վերայ զատ ուղտու, կամ նապատակի, և այդպէս 'ի բարիոք խնամատարութիւն արժան է յուսադիր լինել միշտ, եթէ նոյն ինքն բնութիւն կառավարեալ զինքն՝ ատանայ զապաքինութիւն առանց պէտս ունելոյ այլ իմն նպաստից, բնական իմն հոտմամբ քրտանց կամ միզի. ենե

Նոյնպէս 'ի գործ արկանել պարտ է յաւուրն վեց կամ եօթն անգամ կաւակաուիզմս, զոր պարտ է պատրաստել այսպէս։ Առ 12 ունկի արգանակն թզոյ, որ պատրաստեալ ի՝ երկու տրամ մանանխով, և երկու ունկի մեղր. և նոյնչափ քացախ խառնեալ ի՝ բերաց, և տուր ողողել զուն։ Պարձեալ, պատշաճագոյն է 'ի կիր արկանել յայսմ դիպուածի քանթարլազմս, որ այսպէս բաղադրի։ Առ զմէջն հացի, և ագուա վէՃէթօ մինէռալէ, խառնեա՛ իրերաց, և թանձրացո՛ մեղմ հրով, և դիր 'ի վերայ վշտացեալ մասին որկորոյ. զոր պարտ է նորոգել միշտ յերկու

կամ յերկք և կամ գէթ 'ի հինգ ժամու միանգամ։ Ապրդ՝ եթէ անօգուտ լինիցի այս քաթաբլազմա, և բաւականապէս ոչ փարատեսցէ զցաւս, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զմիւս ինն կակղացուցիչ քաթաբլազմս պատրաստեալ միջոցէն հացի, սոխով, և բարեխառնել կոգեով, և շոգաբաղ։ Յորժամ հաստատեալ լինի ուռոյցն, և կակղագին, յայնժամ արժան է բանալ զայն խոհեմապէս, և դարմանել մինչև 315 կամ 320 աւուրս։

Յաղագս հնարքից 'ի յեռան որոց մարթ է խափանել պէրոտը-յոռի այսոցիկ ախտից փողոցաւորեց։

Յետ գադարման ախտից փողոցաւորեցն, պարտ է հիւանդին ընդ սակաւ ինչ էօթնեակս 'ի վար արկանել ինֆուզիօնէ տի քինա, կամ գուասխա, յորմէ սկահակ մի առցի ընդ առաւօտն, մի նախ քան զճաշն, և այլ միւս ընդ երեկս։ Այլ և պարտ է սակաւ սակաւ կառկառիզմս առնել յեռադայ եղանակաւս։ Ա՛ռ վեց ունկի խաշուն քինայի, կամ աքօռցօ տի գուէռչայի, յոր յաւելլ 'ի վերայ սակաւ ինչ ալլումէն կամ օրբիս։ և տուր ուղղել զուշն։ Դարձեալ խրատեմք զսխատակիրն կանխել 'ի յընթրիան։ և ոչ ամնապարել խակ և խակ զկնի ընթրեացն 'ի մահճա։ պարտ է հրաժարիլ յամենայն ոգիաւոր հեղանիւթոց, մանաւանդ 'ի գործածութենէ սաստիկ և ուժեղ գինւոյ, և չափաւորապէս շրջիլ 'ի զբաղանս ձիով, կամ հեռոտա։

ՅՕԳՈՒԼԱԾ Է.

'Ի վերայ Բորբոքմանց ընդոց, և բանջանցի։ որք թուին 'ի լոքինաց՝ Բէռիբնէռամենիայգ անուն՝ զոր 'ի յունաց առեալ վարեն լատինք։

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ
ՍԵՐՈԲԵԱՆ - ԻՆՃԻԿԵԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆ 1929 թվականի

Բէռիբնէռամենիայգ անուն՝ զոր 'ի յունաց առեալ վարեն լատինք, նշանակէ զբորբոքումն թագոց, զոր խաղալք թէպէտև հասարակ անուամբ բուն թագ կոչեն, և արաբք՝ վէճա իլ ՀԷմալ այսինքն կրչ

տացաւութիւն, այլ յարմարութիւն իրացն ասիպեաց զմեզ թարգմանաբար և 'ի մեր լեզու այնպէս կոչել զայն, զի է սաստիկ ջերմութիւն ինչ թոքոց, յառաջ եկեալ 'ի բազմապատիկ պատճառաց։ Աբհեստաւորքն և գործաւորքն, և որսորդքն, զօրականքն, ձիավարքն, փողահարքն, և այլ սոցին նման տարժանելի արուեստաւորքն են առաւել ենթակայ այսորիկ բորբոքման, մանաւանդ նոքա, որք վաստակին 'ի բացօթեայ տեղիս, և և նոքա՝ որք վիճակեալ են արիւնային ինն խառնուածոց։

Բորբոքումնս այս պատահի անձանց յո և իցէ հասակի եղելոց. յաճախ են և առաւել 'ի սեռի արանց քան կանանց. և 'ի մէջ արանց և տկար և չոր կազմուածոց վիճակեալքն, և մաղձոտքն և են առաւել ենթակայ բորբոքմանս այսմիկ։

Գիտելի արժան է. զի թոքն առաւել ենթակայ է այսր բորբոքման, քան զայլ մասունս ընդերաց, և հաստատակօրէն սա տիրել սկսանի զկնի հասակի եօթն ամաց. ծերունիքն կարի դիւրաւ զերծանին յախտից, քան զանփահաս երիտասարդս. որովհետև կազմուածքն նոցա ուժաթափ գոլով, են սակաւ ենթակայ բորբոքմանս. և սովորաբար 'ի ձմեռնային և 'ի գարնանային եղանակի բորբոքմունքս այս յաճախ երևին։ Բայց որում գէպ լինի ըմբռնիլ 'ի բորբոքմանէ սատի, գժուարին իմն է փարատելն զայն, և բաղում անգամ փոխարկի 'ի խղնայթումն, և 'ի քաղցկեղ։

Պատճառք բորբոքման թոքոց։

Բորբոքումնս այս մարթի պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք կարեն արդելուլ զարտաշնչութիւնն մարմնոյ. վասն այսորիկ ցրտագոյն հողմունքն, ըմպելն զցրտագոյն հեղանիւթս՝ մանաւանդ զկնի քրտնելոյ. 'ի քուն լինելն 'ի բացօթեայս և 'ի վերայ խոնաւ գետնի, զգենուլն զթացեալ զգեստս, 'ի կարի ջերմագինս պահելոյ զանձն, 'ի սաստիկ աշխատանաց, յարբեանաց, յընդոստանլոյ, յերկարատև խոսակցութիւնք, և յերգեցողութիւնք, 'ի գործածութենէ ոգիաւոր հեղանիւթից, յարգելականութիւնք սովորական հոսմանց, 'ի փութով փարատմանէ բորոտութիւնք, որքիւնոյ, հնացեալ խոցից, և վիրաց, 'ի խածատ

մանէ թիւնաւոր կենդանեաց, 'ի հարուածոց, 'ի խժայլն մածուցիկ մաղասոյ, նաև 'ի սորէջ ՀԵՆ-սակար հիւթոց, որք 'ի գլխոյ 'ի թոքս լճանան։ Երբեմն և 'ի փողացաւուէ, 'ի յօդուածացաւութէ, 'ի սատակագոյն սենդից, յերկարատև խօթութէ, և 'ի տկարութէ թոքոց, կրծոց, և լանջամաշկի։

Նշանք բորբոքման թոքոց։

Նշանք թոքային բորբոքման մարթին գուշակել 'ի սարսափոյ և 'ի գողդոջանաց, որում զհետ գայ ջերմութիւն, ուժգին ծարաւն, նոպկանքն սրտի, ժայթքումն, հանդերձ ծանրութիւն և ցաւով կրծոց, և ցնորմամբ։ Եւ յետ այսոցիկ սխտակիրն զգայ զցաւինչ սատիկ՝ սուր՝ և խայթիչ՝ 'ի մի կողմն կրծոցն կամ կողիցն, և կամ լաւ ևս 'ի խառոչս լանջաց։ Երբեմն ցաւս այս սարսածանի մինչև 'ի ծագն ուսոյն, և երբեմն ևս շրջապատէ զքամակաւ։ Հասարակօրէն յոյժ սատիկ զայրանայ 'ի վայրկենի, յորում հիւանդն հազայ կամ շարժի։ 'Դգիպուածս յայս զարկ բազկին երբեմն լինի կարծր, լի, զօրեղ, և սրընթաց, և երբեմն մեղմ, մանր, և միջահատակեան։

Սիրան և շնչերակն թրթռին կամ գողդոջեն։ Սխտակիրն զգայ և զսատիկ սատ, զհազ, զդժուարութի 'ի կլանելն և 'ի շնչառութեանն։ լեզուն լինի ցամաք յոյժ։ մեղն պղտոր 'ի դոյն մոխրոյ։ տեսիլ դիմացն այսուցեալ, երբեմն է կարմիր, և երբեմն ոժգոյն, կամ կանաչագոյն։ Թուքն 'ի սկզբան անգոյն ունի ինչ փոփոխութի։ այլ զկնի տիրապետելոյ սխտիս տակաւ ինչ, լինի երբեմն արիւնեբանգ կամ արիւնախառն, երբեմն գեղնագոյն, և երբեմն կանաչագոյն։ Արիւնն զկնի եղանելոյ յերակէն փութով ուռի և կարծրանայ։ և զկնի տակաւուց մածանի 'ի վերայ մակարդակի ինչ իբրև զմաշկ նուրբ հանդերձ գեղնագոյն հիւթով։ զոր լատինք անուանեն՝ բլիուրիթիքա, այսինքն կշտացաւ։ Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, եթէ նշանք այդոքիկ սկսանին զայրանալ և սատկանալ 'ի գիշերի, և 'ի ծագիլ առաւօտուն թեթևանալ սկսանին։ Իսկ նշանք լանջամաշկային բորբոքման՝ նոյն են ընդ նշանաց բորբոքման թոքոց, բայց դոյզն ինչ թեթև և մեղմ քան զայն։

Այլ գիտել պարտ է, զի բորբոքումն լանջամաշ-

կի ոչ է այնքան ընդհանուր, և երկիւղալի. բայց թոքոցն առաւել ընդհանուր է և վտանգաւոր։ Ընդ բորբոքմանս այսորիկ երբեմն զուգընթաց լինին և նշանքն ջղային ուենդի. յայնժամ առձայնի՝ բէռի բնէռումնեիս նէռվոզա, որ լինի յոյժ որոգայթաւոր և երկիւղալի։ Ընդ այսոսիկ արժան համարիմ յուշ առնել և զայն, զի եթէ բորբոքումն զեռեալն 'ի մկանունս կրծոց և ստորին որովայնի, յայնժամ ասի՝ բլէուռիթիտէ սբուռիա կամ նօթա, այսինքն սուտ կշտացաւութիւն. որում իսկ և իսկ զհետ գոյ ցաւ ինչ ուժգին 'ի կուրծս և 'ի մասունս ստորին որովայնի և ախոնգանաց, և 'ի գլուխս, մանաւանդ 'ի հաղալն։ Ախտակիրն կրէ զպտոյտ գլխոյ, և զդժուարութիւն մեծ յընկողմանիսն 'ի վր վշտացեալ կողմանն։ Ջարկ բաղկին լինի երբեմն լի և անկանոն, և երբեմն թոյլ և կանոնաւոր. ջերմութիւնն և ծարաւն ոչ այնքան սաստիկ՝ որպէս զայնս, զորոց փոքր ինչ յառաջ խօսեցաք։ Բայց զնարդ և ինչ, պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի գիպուածս այսոցիկ բորբոքմանց՝ մեծաւ ժրաջանութիւն 'ի սկզբան անդ իսկ և իսկ յերևիլ առաջին նշանացս նպաստամատոյց լինել ախտակրին. ապա թէ ոչ՝ յարմատանալ և 'ի հաստատիլ ախտիցս՝ գրեթէ միշտ լինին անեղանելի և անդարմանելի։

Դարմանք և դեղերայք 'ի վեր արլանելիք 'ի գիպուածս բորբոքմանց թոքոց ուրոյն ուրոյն։

Զինք ոք՝ որ ոչ գիտասցէ, եթէ 'ի գիպուածս բորբոքման թոքոց երակ հատանելն է հարկաւորագոյն և ճահաւորագոյն, որովհետև 'ի նշանացն իսկ յայտ է. քանզի միշտ զուգընթաց լինի ընդ ախտիս տապ սաստիկ, ցաւ ուժգին սուր և խայթիչ 'ի խառուցս լանջաց. զարկ բաղկին զօրեղ, խիստ և արագ. վասն որոյ յոյժ օգտակարագոյն է ախտակրին, որքան մարթի իցէ՝ երակ հատանել փութանակի. և պարտ է յառաջին անդամ երակ հատանելն թոյլ տալ արեանն չափաւորապէս հոսել 'ի մէջ ակահակաց արձոյ, և թողջիր այնպէս ժամս երկուս՝ առ 'ի զննել զորպիսութիւնս արեան. 'ի չափահաս ոք՝ մարթի է 'ի գիպուածս յայս երակ հատանել, և հանել զարիւն իբր վեց ունկի. բայց նկատել արժան է միշտ

'ի մակարդն արեան, և 'ի պարագայս անէին. զոր օրինակ 'ի հասակն, 'ի խառնուածն, 'ի զօրութիւնն, 'ի սասակութիւն ցաւոց, և յայլ նշանս:

Իսկ եթէ զկնի միանգամ երակահատութիւն տակաւին նման սասակութիւն նշանաց, և զայրացումն ցաւոց, յայնժամ արժան է վերասին երակ հատանել, և հանել զարիւն նոյն օրինակ: Այլ եթէ զկնի երկրորդ անգամ երակ հատանելոյն ևս նշանքն ոչ նուազին, և հիւթն և մակարդն ըստ վերոյասացեալ եղանակի 'ի վեր երևին յերեսս արեան, յայնժամ օրէն է երրորդ, և չորրորդ անգամ իսկ կրկնել: Այլ եթէ ցաւն կրծոց կամ կողից նուազի փոքր ինչ, շնչառութիւն դիւրանայ, և զարկ բազկին թուլանայ, և հիւանդն սկսանի հազալ, կլանել, և թքանել առանց աշխատանաց և ցաւոց, յայնժամ երակ հատանել ոչ է պիտանաւոր գլխովին:

Դիտել արժան է ասէն, եթէ 'ի դիպուածս յայս երակհատանելն 'ի վերերորդում և յեօթներորդում աւուր է սակաւ օգտակար. այլ զկնի այսոցիկ աւուրց ոչ է այնքան խոհեմութիւն 'ի գործ արկանելն զայն: Արդ՝ զկնի մի կամ երկրորդ անգամ երակ հատանելոյ, պարտ է 'ի վար արկանել զյեռագայ ֆոմէնթան: Առ բուռն մի՝ քամոմիլա, և նոյնքան մանվա, եռացո 'ի մէջ բաւականաչափ ջրոյ, և թացեալ սպունգն դիր 'ի վերոյ վշտացեալ մասին՝ այնքան ջերմագին, որքան մարթի իցէ հիւանդին տոկալ. և 'ի պաղելն, պարտ է ասէպ ասէպ փոխել:

Յետ այնորիկ պարտ է 'ի գործ արկանել զյետագոյ օծանելիս: Առ երկու ունկի՝ ձէթն ձիթենեաց, ունկի մի՝ սբիւրիթօ տի քօռնօ տի չէռվօ, և երկու տրամ՝ սբիւրիթօ տի սալ ամմօնիակօ. եդեալ զայսոսիկ 'ի մէջ անկանի, այնքան տրորեա, մինչև միաւորիլ իրերաց կատարելապէս. և ապա փոքր ինչ եդեալ 'ի վերոյ վշտացեալ մասին կրծոց, պարտ է մեղմապէս շփել ջերմ ձեռօք մինչև ցաղդելն և ցընդմանելն 'ի նեղքս, զոր և պարտ է կրկնել յաւուրն երիցս կամ չորիցս անգամ: Այլ 'ի չգտանել 'ի պատրաստի զայս վերոյիշեալ օծանելիս, յայնժամ արժան է 'ի վար արկանել փոխանակ նորա թիւնթուռա տի քանթառիտէ նոյն քանակութիւն և նոյն եղանակաւ, որ և ունի զնոյն գործունէութիւն:

Դիտել արժան է և զայս. զի յետ մի կամ երկու

անգամ երակահատուն՝ եթէ ցաւն կշռին փոքր ինչ թեթեւանայ, և շնչառութին դիւրանայ, յայնժամ փոխան երակ հատանելոյ մարթ է 'ի վար արկանել զբեռագոյ փոշի դեղս: Աւ վեց կշիռ ցորեան՝ ոչ ինչ թաշլիս բուրբուռէա. և չորս կշիռ ցորեան՝ քէռմէզ մինէռալէ: Յետ լոսելոյ յանկանի՝ բաժանեա յերկուսասան հաւասարաչափ մասունս: 'Ի փոշւոյ ասոի յերկուս ժամն միանգամ առնու հիւանդն մասնիկ մի առ իւրաքանչիւր նուագ սկսհակ մի ջրով, որ քաղցրացուցեալ իցէ շաքարաւ: Զօրաւոր է յոյժ դեղս 'ի դիպուածս բորբոքման թոքոց, զի սովաւ լքանի ուժեղութին և գրգռելուին արեան, և միանգամայն ցաւոյն կրծոց կամ կշռին: Սակայն պարտ է և զգուշանալ, զի մի առաւել քան զչափն դիցես զվերոյիշեալ տիաթաշլիս բուրբուռէան. քանզի սաստիկ թուլացուցանէ զախտակիրն, միանգամայն պատճառէ զնուազուն սրտի:

Դարձեալ՝ 'ի դիպուածս յայս յոյժ օգտակար է տրիւն հանելն սրուակաւ, զոր պարտ է առնել 'ի վշտապնեալ մասին կշռոյ, և ներգործութի սորա է առաւել փութանակի և ապահովագոյն: Բայց առաւել ապահով միջոցն և հնարն է երակահատութին, որպէս լիով խօսեցաք 'ի վեր անդր: Լուաք ասել յոմանց ներհուն բժշկաց, եթէ այր ոմն 'ի վիճակի 80 ամաց զկնի մեռանան աւուրց գործածութեաւ այսր հնարից սատցաւ զկատարեալ առողջութիւն: Աւ յոլովամ կարի իմն անկեալ իցէ ոյժն ախտակրին, յայնժամ օրէն է ընդ սակաւ ինչ աւուրս 'ի գործածել տէքոցիոնէ տի բօլիկալա սէնէկա: Աւ յոմանքն, սա ունկի մի՝ յարմատոյն կոչեցեալոյ բօլիկալա սէնէկա. և 'ի հատարակ ջրի եփեա եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա զտեա, և ճնացէ լիտր մի ամբողջ: Եւ ապա տուր հիւանդին յայսմանէ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն, ըստ չափու վեց տրամոյ, և աւելի ևս ըստ կարողութեան սատմոքսի: Եթէ ըմպելիս այս շարժէ զախտակիրն 'ի փսխողութիւն, յայնժամ պարտ է բաղադրել յայն երկու ունկի՝ ջուր կինամոնի. և դեղս այս ոչ միայն հաչակաւոր է 'ի դիպուածս բորբոքման թոքոց, այլ միանգամայն յայլ եայլ բորբոքման կրծոց: Զնոյն ներգործութի ունին և քանֆոռան և ալքալի վոլատիլէն:

Աբդ՝ զկնի 'ի վար արկանելոյ և փորձելոյ զայս

վոյր գրեալ հնարս և գեղորայս մի ըստ միոջէ, եթէ տակաւին մնայ ցաւն և միւս նշանքն նոյն օրինակ, յայնժամ պարտ և պատշաճ է գնել վէշիքաթօռիս լայնաբաց 'ի վերայ նոյն վշտացեալ մասին, և թող դուլ մնալ իբրև ժամս 24, և այս ունի յոյժ բաղմակերպ օգուտս 'ի գիպուածս յայս։ Իսկ ըմպելին հիւանդին ցորքան մնայ վէշիքաթօռիսն, պարտի լինել պատրաստեալ ըստ յետագայ եղանակի։ Առ երկու ունկի՝ նուշ քաղցր, և սրկ զայն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ առ 'ի հանել զնեարքին մաշկամէն պատեանն և եղեալ յանկանի նոյնչափ շաքարաւ Ճմլեա բարեաք, և յաւելլ 'ի նոյն մի և կէս լիտր՝ խաշուն գարեոյ, և կէս ունկի՝ կօմնա առապիքա, և յետ զտելոյ տուր ըմպել հիւանդին փոխանակ հասարակ ըմպելոյ։

Եթէ ախտակիրն ունիցի զպնդութիւն որովայնի, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր յերկու աւուրս միանգամ զդրեխս պատրաստեալս գարեոյ ջրով և տամպուքօիս. որ ոչ միայն լուծանէ զորովայնն, այլև միանգամայն թուլացուցանէ զփորոտիան, և ցրուէ զքամիս աղեաց։ Դարձեալ՝ առ երկու ունկի՝ իւղն քաղցր նշոյ, և նոյնչափ շիրօքբօ տի վիօլէ, խառնեա իրեարաց, և յաւելլ 'ի վերայ բաւականաչափ շաքար վանի, և տուր առնուլ 'ի կիր 5 կամ 6 անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ գրդալի սրճոյ։ Բայց գոն ոմանք՝ որոց ինասակար լինի իւղն. յայսպիսի գիպուածս պարտ է 'ի գործ արկանել փոխան վերոյիշեալ գեղորէին զյետագայդ։ Առ երկու տրամ՝ կօմմա ամմոնիակա, և նոյնչափ սալէպ, և բարիոք լոսեա 'ի փոշի. յոր յաւելլ առ սակաւ սակաւ տէքոցիօնէ տի օրցս մինչև լուծանիլ խեժից կատարելապէս. մարթի է և այս յաւելուլ 'ի վերայ երիս ունկի՝ աքուա տիսթիլլատա տի բուլէնտիս, և տուր 'ի գործ արկանել չորս անգամ յաւուրն ըստ չափու երկուց գրդալաց սեղանոյ, որ օգտէ մեծապէս 'ի գիպուածս վատն հազի։ Իսկ 'ի գիպուածս, յորում հիւանդն գժուարաւ շունչ առնու, և ջերմութիւնն սաստկագին լիցի, և հոսումն միզի լինի յոյժ սակաւաքանակ, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զյետագայ գեղս, որ է յոյժ օգտակար և շահաբեր։ Առ երկու տրամ՝ նիլթռոս բուռս, և վեց կշիռ ցորեան՝ քանֆիօռա. լոսեա բարեաք զերկոսին 'ի մէջ միոյ անկանի, մինչև կատարելապէս խառնիլ իրե-

բաց, և բաժանեան 'ի վեց հաւասարաչափ մասունս, և յամենայնում 5 կամ 6 ժամու զմի մասն այսոցիկ վեցից մասանց առնուր հիւանդին ըմպել խառն ընդ հասարակ ջրոյ։

Դարձեալ՝ 'ի դիպուածս յորում հիւանդն կրէ զփորհարութիւն, յայնժամ ճահողագոյն է առնուլ 'ի կիր զհեռագայ էմուլսիոնէ առապիքա անուանեալ դեղն։ Ա՛ռ կէս ունկի կօմնա առապիքա, և երեք հատ կեղևեալ նուշ, ճմլեա՛ յանկանի խառն ընդ երկու արամ շաքարի, և հեղ 'ի նա հեռագիտէ երկու ունկի՝ ջուր ջերմ. որոբեա՛ բարուք 'ի միասին. և առուր սխտակրին 'ի վար արկանել երկուս գրգալս սեղանոյ 'ի չորս կամ 'ի հինգ անգամ յաւուրն։ Կէրակրոցն պարտ է լինել թեթևագոյն, զովացուցիչ, և բարեխառն. պարտ է սխտակրին զգոյշ լինել յուտելոյ զգիւաբամարսելի կերակուրս, զոյժ պաբուրտագոյնս և զսնուցողականս. որպիսի են՝ միս, կաթն, պանիր, ձու, և ն։ Ըմպելին նորա պարտի առվորաբար լինել զովացուցիչ և միջաբեր, զոր պարտ է պատրաստել և յօրինել օրինակ զայս։ Ա՛ռ երկու լիտր՝ խաշուն գարւոյ, և արկ 'ի նա երկու արամ նիթռս, յաւելլով 'ի նոյն ունկի մի օսախմելէ սեմբլիչէ, և առուր 'ի գործ արկանել փոխանակ հասարակ ըմպելւոյ։ Կոյնպես մարթ է արկանել 'ի գործ զսիեռս ալ լաթթէ։ Պարտ է որքան մարթ իցէ 'ի հանգստեան և յանդորրութիւն ունել զսխտակրին. այլև յամենայնում աւուր թանալ զտաս, և զձեռս նորա ջերմ ջրով։

Հուսկ յետոյ կարեւոր համարիմ կարգել խրատս ինչ պիտանաւորս մերատեր համբակացդ։ Նախ՝ գիտելի է, եթէ զամենայն դեղորայս, զորս գրեցաք ցոյս վայր, ոչ է պարտ մի ըստ միոջէ 'ի վար արկանել. և եթէ գործածութիւնք միոյն եւեթ գտանիցէ առողջութիւն հիւանդն, ոչ է օրէն կրկնել զմիւսն։ Երկրորդ՝ եթէ այսոքիկ դեղորայք ոչ արկցին 'ի կիր զգուշութիւն, և ըստ պատշաճաւոր չափու, եղանակի, և ժամանակի, անտարակոյս լինին առաւել վնասակար, քան օգտակար. և ն։

'Ի վերայ գեղջրէից և խնամապարարութեան լանջաքանչիր, որ ասի՝ բլէորոքիրիպէ։

'Ի գիպուածս, յորում բորբոքումն զետեղի 'ի լանջամաշկին, յայնժամ երակահատութիւնն հարկաւորապէս պահանջի. և գրեթէ այդ է սեպհական հընարն, զորմէ կախեալ կայ բարի եղքն խօթութեան։ Եւ եթէ յետ մի, երկրորդ և երրորդ անգամ երակահատութիւն տակաւին յաբատաւ մնայ սատակութիւնն ցաւոց կրծոց կամ կշռից, և զայրացումն բորբոքման, յայնժամ պարտ է վեց, և կամ 9 տղբուկս դնել 'ի վերայ վշտացեալ մասին կշռից։ Այսինքէս նշանաւոր գեղ ինն է յայսմ գիպուածի վերոգրեալ ֆօմէնթօն, և օծանելին. բայց առաւել լաւագոյն գեղն յայսմ, և յայլ ամենայն բորբոքմունս ըստ կարծեաց ամենայն հմուտ հեղինակաց՝ է վեշիքաթօռիօն, զոր պարտ է դնել 'ի վերայ վերոյիշեալ մասին կշռից կամ կրծոց. զայդ բազում անգամ փորձեալ են, և մեք հանապազ տեսանեմք, թէ օգտակար լինի խօթացելոց, և ոչ բնաւ վնասակար։

Են բժիշկք, որք զկնի մի կամ երկրորդ անգամ երակ հատանելոյ վարեն 'ի գործ զտորան ործացուցիչ։ Իսկ այլք փոխան ործացուցիչ տորտոյ 'ի կիր արկանեն զվերոգրեալ տինթիթալէն և քէռմէզ մինէռալէն։ Սակայն զպատշաճական և զշփաւոր կիրառութիւն նորա ըստ պիտոյից տեղւոյն՝ կարևոր համարելի է։ Ապաքինի անտես այս 'ի մէջ քանի ինչ աւուրց, անհնատահ լինելով 'ի ցրտոյ, և նպաստաւորութիւն նախատացեալ հնարից և գեղջրէից, և առատօրէն ըմպելով բարեխառն հեղանիւթս, զորօրինակ ջուրն սամպուքօի, գարեջոյ, և. կանոնագրելով զինքն 'ի կերակուրս ըստ եղանակին, զոր գրեցաք 'ի գիպուածս բորբոքման թոքոց, և բորբոքողական տենդից։

'Ի վերայ հնարից և գեղջրէից բորբոքման մկանացն իրծոց և որորին որովայնի, իւրեղելոյ՝ բեռիբինէռոմօնիա սբռռոխա։

Ախտս այս ահեռանի և բլէուռիթիտէ նօթա կամ ֆալսա, այսինքն պատիր կշտացաւութիւն. և 'ի գիպուածս յայս ցաւն գլխաւորապէս 'ի վեր երևի 'ի

մկանունս լանջաց և ատորին որովայնի. բայց ցաւն այն ոչ է այնքան ասատիկ, որպէս 'ի գիպուածս Ճչգրիտ բորբոքման թոքոց և լանջամաշկի: Անձինք որք ենթակայ լինին բորբոքման թոքոց և լանջամաշկի, մարթին նմանապէս լինել ենթակայ և այսորիկ ախտի: 'Ի գիպուածս յայս երակ հատանելն ուր ուրեմն է հարկաւոր. եթէ երևին նշանք բորբոքման, զորօրինակ գժուարաշնչութին, ուժգին ջերմութին, ցամաքութին որկորոյ և լեզուի, ևն, մարթ է երբեմն թոյլ տալ այնմ առ ժամայն 'ի սկզբան անդ խօթութեան. բայց զործացուցիչ կամ փոխկցուցիչ դեղն հարկ է միշտ 'ի վար արկանել՝ առ 'ի զերծ պահել զթոքն. յայն սակս պարտ է տալ թառթառս էմէթիքս ըստ եղանակին, զորմէ պարզագոյն բացատրեցաւ 'ի գլ. ՃԽ. յօդ. Ը. երես 8:

Եւ իբրև վերոյիշեալ կամ նոցին նման գեղորէիք կատեսցի սատակութի բորբոքման, եթէ չև ևս իցէ կազդուրեալ ցաւն, ոչինչ արգելք կայ գործածութե կօմմա ամմոնիակա յորջորջեալ խեժի: Ես զնէժս զայս տամ ըստ կերպի արգանակի, կամ նաև իբրև զհատագեղ: Եթէ իբրև արգանակ, պարտ է լինել երկու տրամ՝ կօմմա ամմոնիակա, և նոյնչափ՝ օսմէլէ շիլլիթիքս, և մի լիտր՝ խաշուն սամպուքի: Յարգանակէ ատսի յերիս ժամս միանգամ առցէ հիւանդն ունկի մի առ էւրաքանչիւր նուագ: Իսկ էզանակն զոր պահեմք 'ի տալն զհատագեղ, է այս: Առ երկու տրամ՝ վերոգրեալ խէժդ, և ութ կշիռ ցորեան՝ քէրմէզ մինէռալէ. և յաւել 'ի նոյն այնչափ օսմիէլէ շիլլիթիքս, որչափ պէտք լցին առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զզանգուածս զայս աբարեալ հատագեղ որ կշռիցէ չորս ցորեան, և շրջապատեալ փոշւով կընամնի, տացին երկու հատք, երկու անգամ յաւուրն:

Իսկ ըմպելին հիւանդին՝ ցորքան մնայ ցաւն, պարտի լինել սիէռս տի լոթթէ, այսինքն շինճուկն կաթին, որ համեմեալ լցէ մանանխով, և մեղրիւ: Բայց պատահի երբեմն, եթէ ախտս այս հատատեալ մնայ և ոչ փարատի փութով. յայնժամ արժան է դնել վէշիքաթօռիս 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին, և 'ի վար արկանել ըստ հարկաւորութե զամնայն դեղս բայս, զորս գրեցաք 'ի գիպուածս Ճչգրիտ բորբոքման թոքոց և լանջամաշկի: Եւ կիրառութիւն առա-

ցեալ գեղորէիցն անասարակոյս ապաքինի ախտս այս, և հաղիւ երբէք մարթի վերիպիլ յապաքինութենէ, որովհետև 'ի բազումս զիտրձ առեալ եմք և գիտեմք։

'Ի վերայ գեղորէից ի հնարից, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դիպուածս, յորոմ ընդ բորբոքմանցս ի ոտից ի լանջամանէի զոյգ գոգանին ևս նշանքն ջղային գենդի։

Հնարք և գեղատուութիւն այսորիկ ախտի գրեթէ նոյն է ընդ հնարից և գեղատուութիւն ջղային տենդի, զորմէ խօսեցաք լիովին 'ի գլ. ՃԾ. երես 30։ 'Ի դիպուածս յայս, եթէ հիւանդն լինիցի յարբունս հասակի երիտասարդութեան, և արիութեան, և եթէ երևին նշանք բորբոքման՝ մարթ է երբեմն երակ հատանել իսկ և իսկ 'ի սկզբան անդ ախտաժեռութեան։ բայց գործ մեծ է յայդպիսի դիպուածի քաջ նկատել զհանգամանս բնութեան, և ճանաչել զհակուն և զարամադրութեան բնութենն։ պարտ է նպատամատոյց լինել նմին ըստ պահանջելոյ հարկի պարագայիցն, արատահանելով զսակաւ ինչ արիւն յերակացն։ քանզի յայդպիսի դիպուածի, եթէ անխոհական ընտրանօք և ոգիութեամբ երակ հատանիցեն, յառաջ բերեն անվրէպ զմեծ վատանդ, ևս և մահ։

Բազում անգամ կիւց լինի ընդ ախտիս անզօրութեան և թուլութիւն ինչ երևելի, ևս տապ սաստիկ։ յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զյեռագայ խթիչ և զօրացուցիչ դեղս։ Առ կէս ունկի՝ սէռբէնթառիս վիռձինիանս, և 'ի հատարակ ջրի եփեա՝ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու։ ապա զտեա և ճնացէ 12 ունկի, յոր յաւել երկու ունկի օսխմել սէմբլիչէ, և երկու արամ աչէթօ քանֆօռաթօ։ և ապա առնուլ օրէն է հիւանդին յերկուս ժամս միանգամ ունկի մի առ իւրաքանչիւր նուագ։ Այլոյնպէս օգտակար է 'ի դիպուածս յայս շիճուկն կաթին, որ իցէ բազադրեալ սպիտակ գինեաւ, զոր պարտ է 'ի կիր առնուլ յաւուրս բազումս։ Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէից չդադարեսցի ուժգնութեն նշանացն, յայնժամ արժան է դնել զվէշիքաթօռիս 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զդայ զցաւն։ Դարձեալ օգտաւէտ է, և բարիոք ևս է գործածութեան ֆօմէնթօն, զորմէ ճառեցաք 'ի վեր անդր։ Այլոյնպէս և ոչ սակաւ օգտէ զդրեխս լուծիչս 'ի վեր արկանել։

Ա՛յլ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս բորբոքման թոքոց, և լանջամաշկի՝ երբեմն 'ի վեր երևի խղխայթեալ պալար ինչ 'ի թոքս, և յայնժամ յորջորջի անուամբս վոմիքս, այսինքն խղխայթ թոքոց: Եւ նշանքն այսորիկ պալարի են՝ անհանգստութիւն, նողկումն, պաղյտ գլխոյ, և երկիւղ հեղձման: Իսկ է թէ նոյն պալարն բացեալ լինի, և ապականեալ շարաւն կուտակեալ շեղջի 'ի խորշս թոքոց, յայնժամ վաղվաղակի զհետս գայ գժուարաշնչութիւն, անհանգստութիւն, և համառօտիւ կամեցեալ խօսել, նշանք բորբոքողականութեան վերատին 'ի վեր երևին: Ա՛յլ եթէ շարաւն այն հոսեալ գումարի 'ի խուռչս բլջաղի՝ կոչեցեալոյ չէքս, յայնժամ իսկ և իսկ զհետս գայ գժուարութեան 'ի շնչառութիւնս, հազ, անախորժակութիւն, տենդ ինչ ծիւրական, և հանապազօրեայ. որ գլխովին ուժաթափ առնէ զախտակիրն, և հասարակօրէն հիւանդն ժամանէ 'ի վինճակ յոյժ աղեսալի:

Յաղագս դեղոցն՝ զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէպս ասացս վերոյիշեալ պալարի, որ երբեմն 'ի վեր երևի 'ի թոքս դեպ 'ի դադարումն բորբոքման թոքոց կամ լանջամաշկի:

Եթէ ախտակիրն ելցէ արիւնային ելմն ընութեան և ուժեղ խառնուածոց վինճակեալ, և եթէ վերոյիշեալ պալարն նորոգ ելցէ պատահեալ, յայնժամ մարթի փորձել իսկ և իսկ 'ի ձեռն երակահատութեան: Իսկ յորժամ գուցէ կասկած 'ի նշանաց ինչ՝ եթէ արդեօք պալարս այս ելցէ հասուանացեալ, կամ բացեալ, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զդեղոցս այս կակղացուցիչս, որպիսի են՝ օսխմէլէ շիլլիթիքօ, կոմմա արատիքա, և սիռուբ աղթէա: Զորօրինակ. առ երկու ունկի՝ օսխմէլէ շիլլիթիքօ, մի ունկի՝ կոմմա առատիքա, և երկու ունկի՝ սիռուբ աղթէա: 'Ի խառնուրդէ ասսի՝ տացի 'ի թոքային ախտակրութիւնս յիւրաքանչիւր երկու ժամս մի գրդալ սեղանոյ:

Բայց եթէ զոյգ ընդ պալարի թոքոց գոանի և հազ ելմն, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել առ 'ի գրդռել զշարաւումն, և յայսպիսի գիպուածս մարթի է 'ի կիր արկանել զհետագայ դեղոցս: Ա՛ռ ունկի մի՝ կոմմա առատիքա, և նոյնքան շաքար մանրուառ և իւղն քաղցր նշոյ՝ որչափ ինչ պէտք են վասն

չինելոյ զլոք, որոց մէն մի կշռեցեն մի արամ։ Ի լոքէ ասամ՝ յերկք ժամն միանգամ առնու ախտակիրն հատ մի առ իւրաքանչիւր նուագ։ Արդ՝ յորժամ նուագն հոսումն շարաւոյ, և փարատեալ ցրուին ա մենայն վերոյ ցուցեալ նշանքն, պարտ է յայնժամ ձեռնամուխ լինել 'ի մատակարարութիւն և 'ի գործածութիւն քինայի ըստ եղանակին՝ զորմէ գրեցաք 'ի կառավարութեան միջահատական տենդի։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ը.

Յաղագս բորբոքման սրտի, որ ասի՝ փառոքիրիտ։

Ախտս այս՝ բորբոքումն սրտի կամ սրտակրանաց, պատճառս առնու 'ի սաստկագին կրից հոգւոյ, յերկիւղէ, 'ի տրտմութէ, 'ի սիրոյ, և յայլ սմին նման շարժողականութէ հոգւոյ։

Նշանք բորբոքման սրտի կամ սրտակրանաց։

Ի հասարակի նշանք այսորիկ բորբոքման են տգեղութի գիմաց, գժուարաշնչութի, անհանգստութի, նուաղումն, անհաւասարութի զարկի բազկերակին, հաղ, ժայթքումն, ցուրտ քիրան. ախտակիրն հասարակօրէն զգայ զցաւ ինչ հաստատ յոսկր կրծոց, և զոյգ ընդ այնմ միանգամայն ևս զբաբախիւն սրտի։ Բաց յայսոցիկ նշանաց հիւանդն կրէ զանձկութի, զթաշկացումն, զթոսումն, զծանրութի կրծոց, ըզատակ, և յետ այնորիկ յարձակի 'ի վերայ ուժգին նուաղումն. ցաւ ինչ 'ի մի կողմն սրտի, հանգերձ սաստիկ բաբախմամբ։ Զարկ բազկերակին երբեմն լինի մանր, և միջահատական. և երբեմն անհաւասար, և յոյժ սրընթաց։ Ականատես եղաք 'ի գիպուածս բորբոքմանս ախտակրաց ոմանց բազկեալ զշնչերակս 150 կամ 200 անգամ 'ի մէջ միոյ վայրկենի։ Այս յետին նշանքս հասարակօրէն ցուցակ են վիրաւորութի սրտի, կամ սրտակրանաց։

Իսկ որքան առ յարատևութիւն բորբոքման սրտի կամ սրտակրանաց՝ չէք ինչ որոշեալ կանոն. երբեմն

աւարտին յեօթնեբորդում աւուրն. երբեմն ևս յաբաձգին 'ի տասնեչորբորդում աւուրն, և երբեմն ևս 'ի տասնեւութերորդում աւուրն։ 'Ի վախճան ամենայնի կորուսանէ գլխովին զկարողութիւն, և վարանի երկիւղիւ խեղդամահ լինելոյ։ Կրէ և զցաւ ինչ սաստիկ 'ի ձախակողմն կրծոց. և ցաւս այս այնքան սաստկանայ և ածի, մինչև ախտակիրն ոչ ևս կարէ տոկալ փոքրու իմիք շօշափման. և յետ այնորիկ զարկ բազկերակին սկսանի բաղխել նիհար, գողդոջուն, միջահատական և զեռնական, կամ սողնական. յայսոցիկ նշանաց գուշակի վատանգ ծանր և աղետալի։

Կառավարութիւն և դեղորայք այսորիկ բորբոքման՝ գրեթէ նոյն են ընդ դարմանաւորութիւն և դեղատուութիւն բորբոքման թոքոց, զորմէ լիովին խօսեցաք 'ի յօդ. է։

ՅՕԴՈՒԱԾ Թ.

Յաղագս բորբոքման սրտանոյ, որ է՝ պերիքարդիոն։

Բորբոքումս այս հասարակօրէն 'ի վեր երևի 'ի ստոծանի անուանեալ թաղանթն կամ մկանն, (որք անջրպետեն զկուրծսն 'ի սորակայ որովայնէ.) և սարբերի այս 'ի բորբոքմանէ թոքոց, լանջամաշկի, և որովայնամաշկի. ըստ որում զուգընթաց լինի ընդ ախտս ծիծաղ ինչ անպատեհ՝ անուանեալ սարտոնիկեան, ուժգին ցնորումն և մոլութիւն։ Դարձեալ բորբոքումս այս ոչ է այնքան ընդհանուր՝ որպէս զբորբոքումն թոքոց և լանջամաշկի։

Յաղագս պատճառաց այսորիկ բորբոքման։

Պատճառքն այսորիկ բորբոքման՝ յոյժ համանման են պատճառաց բորբոքմանց թոքոց և լանջամաշկի, զորոց լիովին գրեցաք 'ի առեղս իւրեանց։

Յաղագս նշանաց այսորիկ բորբոքման ոգեղանաց։

Ի հաստատակի նշանքն այսորիկ բորբոքման են ամենայն պատեհ ծիծաղն, ուժգին ցնորումն, մոլութիւնն։ Սովորաբար կրկին զցաւ ինչ սաստիկ և սուր՝ ի ներքին կողմն ոսկերը կրծոց, կամ՝ ի մէջքն, և կամ՝ ի խորս կողից, և ցաւս այս առաւել զայրանայ՝ ի հաղալն։ և՝ ի շարժիլն, մանաւանդ զկնի կերակրոց։ և զդայ յանձին զոյգ ընդ ցաւսն միանգամայն և ջերմութիւն ինչ սաստիկ, և անձկութիւն։ և զկնի այսոցիկ ամենայնի՝ ի վերայ գայ մոլեգնութիւն, և երբեմն և հեծկլատանք։ Շնչառունն լինի երագ, փոքր, և հեղձեալ։ Զարկ բազկերակին լինի շուտափոյթ, ակարտ, և մանր։ Եւ այդոքիկ նշանք բազում անգամ են յոյժ գժնեայ, և գուժարերք։ մանաւանդ եթէ զուգընթաց լիցի ընդ նոսին և ճնշելութիւն, և ախոնդանոտութիւն։

Յաղագս դարմանի այսոր գեղոյն բորբոքման։

Ի գիպուածս այսորիկ բորբոքման գրեթէ միշտ պարտ է՝ ի գործ արկանել զչոյն դարմանս և զիրենսն՝ զորոց լիովին գրեցաք՝ ի վերս անգր՝ ի գիպուածի ախտին կոչեցելոյ բերիբնէումոնիա կամ բլէուրիթիտէ։ Ըմպելին պարտի լինել գաղջ և սակաւաքանակ։ Խակ որքան առ արտաքին գեղոյս պարտ է՝ ի գործ արկանել զօծանելիս, որ ասի արիւրիթօ ամ սալ ամոնիաքօ, բարեխառնեալ ընդ ձիթոյ։ Դարձեալ՝ ի գիպուածի սաստ յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկանիմք զդրեանն կազմեալ՝ ի կակղացուցիչ և՝ ի խաղաղացուցիչ գեղոյրեից։ ամին երի մարթ է յօրինել ծաղկամբ երիցկի, և արմատովք տղտոյ, կամ մոլշի, և սերմամբ կտաւատի, ևն։ Եւ մարթ է հայեցեալ՝ ի պարագայս ցաւոցն յաւելուլ՝ ի վերայ մի տրամ կամ մի ամբողջ գլուխ բաբաւէրս ալպս, և կամ 30 կաթիլ լաւանս լիգուիտս։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ժ.

Յաղագս բորբոքման սպամոքսի, որ կոչի կասրիտիս։

Ամենայն բորբոքումն որ 'ի սպամոքսն կամ 'ի խախաղոցն լինի, է վտանգաւոր, և պահանջէ զաջառութիւն գործունեայ, և զպատրաստական նպաստս։ այլ սակս՝ զի բորբոքումս այս բազում անգամ փոխարկի 'ի շարաւումն՝ որ կոչի սուբբուրացիոնէ, և երբեմն 'ի քանքռէնս, որ է քաղցկեղ, յորմէ զհետ գայ սաստգապէս մահ։

Պատճառք բորբոքման սպամոքսի։

Ինֆլամմացիոնէ սի սթոմաքս, այսինքն բորբոքումն սպամոքսի՝ մարթի յառաջ գալ յամենակերպ պատճառաց, որք պատճառեն զուժգին ջերմութիւն։ որպէս արբումն ցրտային հիւթոց՝ յորժամ զգայ ոք յանձին զտաքութի, 'ի բուռն զօրութենէ սաստիկ ոգիաւոր հեղանիւթոց, յարգելմանէ արտաշնչութիւնն մարմնոյ, 'ի յանկարծօրէն և յորդ գաստարկմանէ արեան, և ն։ Դարձեալ՝ հնար է բորբոքմանս պատճառիլ 'ի թթուուէ մաղձի, և 'ի գառնակիծ և 'ի դժնդակ նիւթոց, որք երկարաձգեալ մնան 'ի սպամոքսն։ 'ի կարի զօրաւոր փոխոզական կամ 'ի լուծողական դեղորէից, 'ի թիւնաւոր նիւթոց, որպիսի են սունկք, քաղցրացուցեալ անգիկն, սուպլիմատթն, արսէնիքն, և ն, 'ի գործածութենէ ջերմացուցիչ և ներքհակական դեղորէից, կարծր և անմարսելի երբ մնացեալք 'ի ներքս 'ի սպամոքսն կամ յաղիսն, որպէս ոսկերք, կորիզքն պտղոց են, նմանապէս կարեն յառաջ բերել զնոյն ախտն։ Նոյնպէս մարթ է պատճառիլ 'ի բորբոքմանէ փորոտեաց, լերդի, փայծէզան, և սրոծանեաց։ Դարձեալ՝ բորբոքումս այս կարէ պատճառիլ 'ի խոցից, որք երբեմն գոյանան 'ի սպամոքսն, նաև 'ի բորոտութէ, 'ի պօռպութս անուանեալ ախտէ, 'ի թթախտութէ, 'ի փորհարութէ, և յաւէտ 'ի յարգելականութէ երիք սովորական հոսանանց։

Յաղագս նշանաց բորբոքման սրամոքի։

Ընդ բորբոքմանն սրամոքի գրանի և ցրտութիւն ինչ՝ ուժգին, որում անդէն զհետ գայ սաստիկ խիտ ջերմութիւն ի ներքին մասունս, հանդերձ սուր խայթիչ և դժնդակ ցաւով։ Զարկ բաղկերակին լինի մանր, արագ, կարծր, անհաւասար, և միջահասակն։ Ախտակիրն ործայ երբեմն ջինջ, և երբեմն ժանդագոյն, կամ գէթ զդայ յանձին զզուանս, և զանախորժակութիւն, և զսաստիկ ծարաւ։ Ընչաւորութիւն կարի գժուարին, և քիրան ցուրտ։ և երբեմն և մոլեգնի, նեղի, և տանջի կարկամութիւն, և գալարմամբ։ սրամոքն է այտուցեալ, և բաղում անգամ երևի լինել խիտ և պինդ։ Մինն ի նշանաց այսր ախտի՝ է ուժգին ցաւն, զոր յանձին զդայ հիւանդն քանիցս անգամ ճաշակէ ինչ, թէ՛ պնդակազմ, և թէ հեղանիւթ։ մնաւանդ եթէ կերակուրն, և եթէ ըմպելին լինիցի կարի ջերմ, և կամ կարի ցուրտ։ Ընդ այս ճանաչի և ի կարի ձգռաալոյ, ի տապոյ, և ի ժայթքմանէ՝ որք ի վերս երևին պկնի ուտելոյն կամ ըմպելոյն։

Դարձեալ՝ սովորաբար ել ախտիս զուգընթաց լինին և ոքնութիւն, անձկութիւն, ուժգունութիւն գլխոց, թուլութիւն կամ անզօրութիւն ընդերաց, ցամաքութիւն բերանոյ, թմբրութիւն անդամոց, ցնցումն սրամոքի և միանանց, և այտուցումն սորին որովայնի։ Ալյլ և սրամոքն է ենթակայ սուր և ուժգին խիտ խթի, զոր յորջորջեն՝ քոլիկա սէլլս սթոմաքս, որ և բաղում անգամ պատճառի ի փքոց և ի օրաշմանական ներգործութիւն։ Մինչ չէ՛ յարակցեալ ընդ ախտիս ջերմութիւն, պարտ է ի գործ արկանել զդեղորայս ջերմացուցիչս։ այլ եթէ յարակցեալ իցէ և ջերմութիւնն, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել ի փարատել զբորբոքումն։ Եթէ հիւանդն փոխէ զամենայն ինչ զոր ուտէ և ըմպէ, յայնժամ ախտն է հաստատեալ, որում և զուգընթաց գրանի հեծկլտանք, և ուժգին ցաւ։ Ի վախճանի՝ եթէ զարկ բաղկերակին ընդմիջութիւն հարկանէ, և կարի սաստիկ թմբրութիւն և նուաղումն սակս ի վերայ գայ, գոյ մեծագոյն վտանգ, կամ որոգայթ։ քանզի քաջայայտ է թէ բորբոքումնս այս յայնժամ փոխարկի ի քաղցկեզ։

Կառավարութիւն 'ի գործ արկանելի 'ի Բորբոքման սպառոյն։

Հարկ է մեծաւ փութով արգելուլ իսկ և իսկ զուսելիս, և զըմպելիս բնութիւն Ջերմացուցիչս, և զայրացուցիչս։ Տկարութիւն հիւանդի կարէ խաբել զմերձակայս, և շրջել զմիտս նոցա 'ի տալ զդինի, զոգիաւոր հեղանիւթս, և կամ զայլազգ քօռախալս։ Բայց այդպիսի դեղոբայք մինչ զայրացուցանեն զախտն, և սովորաբար 'ի վերայ ածեն զերազահաս մահ։ Ապաւել հասարակօրէն պատճառքն պատահելոյ չարեաց յախտէս յայսմանէ, է սուտ և կեղծեալ կարծիքն՝ որով սեռօրէն համարին եթէ ցաւքն զայրացուցիչք սառամքսի և փորոտեաց մինչ յառաջ գան 'ի վիրոց։ Յայն սակս և մերձակայքն 'ի տեսանել անդ զհիւանդն այսու ախտիւ զդաժեալ, իսկ և իսկ փութան տալ նմա զոգի անիսօնի և զայլազգ ոգիաւոր հեղանիւթս, և այդպէս առաւել զօրանայ ախտն, և հետեւապէս 'ի վերայ հասանի քաղցիկեղն, յորմէ և զհետ գայ երազահաս մահ։ Կերակուրն պարտի լինել թեթև, զովացուցիչ, և դիւրամարս, արժան է լինել սակաւ քանակութիւն, ոչ կարի ջերմ, և ոչ կարի ցուրտ։ Ըմպելին՝ էմուլսիոնէ ոչ կօմնս առատիւքս, կամ շինուելին կաթին, կամ ջուրն գարեոյ, և հացի, և այլք նմանք։

Խնամատարութիւն 'ի դէղերայ 'ի վեր արկանելի 'ի Բորբոքման սպառոյն։

Ի դիպուածս ախտիս երակահատութիւն հարկաւորապէս պահանջի, և դրեթէ այդ է սեպհական դեղն, զորմէ կախեալ կայ բարի ելքն հիւանդութիւն։ և չափ քանակութեան արեան հանելոյ պարտի լինել համաձայն զօրութիւն ախտակրին, և ուժգնութիւն նշանացն։ Եւ յետ այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է ֆոմենթացիոնէ առնել 'ի գակղացուցիչ արմատոյ և 'ի տերևոց գաղջ ջրով, և սէպ սէպ անընդհատ դնել 'ի վերայ սառամքսի, և նախ քան զպաղիլն յաճախակի փոփոխել, և վերանորոգել։ չէ պարտ լինել ոչ այնքան սառուցեալ ջերմ, և ոչ կարի ցուրտ։ քանզի առաւել ցուրտն և առաւել ջերմն հարատարապէս ինքնակար են ախտիս։ Յոյժ օգտակար

գեղ է եւ լինիմէնթօ վօլանթիլէն. զոր պարտ է յա-
ճախակի օծանել 'ի վերայ առամոքսի և առորին որո-
վայնի։

Դարձեալ, պարտ է առէպ առէպ թանալ դաղջ
ջրով զոտս և զարուեստ ախտակրին. և զչուխայն ջերմ
ջրով թացեալ շփել կամ գնել 'ի վերայ առամոքսի։
Նոյնպէս և 'ի ներքոյ ոտիցն գնել զիրս ջերմագինս,
որպէս թանձրանան, կամ մանանեխ ևն։ Ջերմ բա-
զանիքն յոյժ օգտակար է, եթէ հնարաւոր իցէ։ Բայց
առաւել բարեգոյն և շահաւետագոյն գեղն յայսմ
գիպուածի, և յայլ ամենայն բորբոքմունս է լայնա-
բաց վեշիքաթօսիս. զոր պարտ է գնել 'ի վերայ ցա-
ւագնեալ մասին մարմնոյ. այդ՝ որպէս բազում անգ-
ամ փորձեալ տեսանեմք, միշտ օգտաւէտ լինի հի-
ւանդաց, և ոչ բնաւ վնասաբեր։

Սեղհական ներքին գեղորայքն, զոր 'ի գործ ար-
կանել մարթ է 'ի գիպուածս ախտիս՝ են թամարին-
սի, մանանա, նիթռս, ալէնա, յօրինեալ պարզապէս
դաղջ ջրով. կամ թեթև տէքոցիօնէ արարեալ հեղուլ
զայն գրեխաւ ընդ երասանս հիւանդին. և եթէ
գուցէ պնդութեն որովայնի, մարթ է 'ի վերայ յա-
ւելուլ եւ սակաւ ինչ օլիս սի ռէչինա. զայդ ոչ է
մարթ բնաւ զանց առնել, որովհետև բազում անգամ
դէպ լինի՝ թէ յայդպիսի ախտս առողջութեն ախ-
տակրին զայդմանէ եւեթ կախեալ մնայ. Իսկ եթէ
ունիցի զուժգին թուլութեն աղեաց կամ փորոտեաց
(որպէս պատահի յոլով անգամ,) յայնժամ պարտ է
գրեխ կազմել 'ի քինայէ, և 'ի քանֆորայէ։ 'Ի գի-
պուածս ախտիս, չէ օրէն փութով խափանել զգորբ-
ծածութեն գեղորէից. այլ հարկ է երկու կամ երեք
օր առաւել սպասել փարատելոյ բորբոքմանս. և
լաւ եւս է ապաքէն յետ լիսվին բուժելոյ ախտիս՝
տակաւին ուրթ աւուրս 'ի գործ արկանել զսովորա-
կան գեղորայս։ Էն և այլ ախտք որոց ընդունակ
է առամոքսն, զոր օրինակ ցաւն աղեաց, կորուստն
ախորժակի, անմարսողութեն, քարտիալճիա, բիրօ-
լէ, որ է ջերմութեն առամոքսի. զորոց ունիմք ճա-
ռել 'ի առեղիս իւրեանց։

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԱ.

Յաղագս բորբոքման քորոքեաց կամ սպորին որովայնի, որ ասի՝ էնրիէոէրիթիպէ։

Բորբոքումն այս է մինն յառաւել գժնդակ և վտանգաւոր բորբոքմանց, որում ներքոյ անկանին մարդիկ։

Պատճառք բորբոքման աղիաց կամ սպորին որովայնի։

Այս բորբոքումն՝ 'ի հաստաբակի խոսելով, յառաջ գայ 'ի նոյն իսկ պատճառաց բորբոքմանն ստամոքսի։ Բայց և այնգութիւն որովայնի, որդնահարութիւն, այսինքն ունել զճճի կամ որդն յորովայնի, տհաս կամ խակ միրգն, ընկոյզն՝ եթէ յանչափս ոք ուտէ, հնագոյն պիտանն՝ փակեալ մնացեալ 'ի յապակւոջն, ստատիկ գինին, և, կարէն պատճառել զբորբոքումն զայս։ Նոյնպէս մարթի պատճառել 'ի փոշտանկութէ, յուռուցէ ինչ պատահելոյ 'ի մէջ փորոտեացն, յերկար ուղեգնացութենէ, 'ի փոքրիկ քարանց մտելոց ընդ ճանապարհն փորոտեաց և։ Դարձեալ՝ մարթի յառաջ գալ 'ի կծու և 'ի թթու մաղէ, 'ի յօդուածացաւութէ, յարիւնախտն որովայնահոսութէ, 'ի թթախտութէ, 'ի ստատիկ և 'ի թնդագոյն լուծողական դեղորէից, 'ի թունաւոր նիւթոց, 'ի ցրտաւութէ և 'ի խոնաւութէ։ Սակայն հաճան անուանք, որովք յորջորջեմք զբորբոքումն փորոտեաց, կամ ստորին որովայնի են՝ էնթէրիթիտէ, բասիօնէ իլիաքա. երբեմն և՝ քոլիքա ինֆիամմաթօռիա։ Դարձեալ գիտելի է, եթէ յորպիսի և իցէ մասունս ներքին փորոտեաց ախտն զետեղեալ կայցէ, գրեթէ միշտ մի և նոյն է կառավարութիւն. այլ մեք զանազան յօդուածս բաժանելով, գիտեմք զհետաւոր մասաւորութիւն վերծանողիդ։

Յաղագս նշանաց բորբոքման երերոքեաց կամ սրբոյն որովայնի։

Լանք ախտիս յոյժ համաձայնին նշանաց բորբոքման սատմոքսի, և գրեթէ նոյն են ըստ նմա։ բայց և սեպհական զանազանութիւն ընդ մէջ գտանի, զի այսր ախտի ցաւն լինի առաւել սուր և սաստիկ, և 'ի խորագոյնս զետեղեալ շուրջ զպորտով, որովայնն պնդեալ իբրև առաստանաւ, և պնդութիւն որովայնի կարի առաւելեալ։ Զարկ բազկերակին հարկանէ ցաւուն, խոր, երագ, սկար, անհաւասար, և կարծր։ Լեզուն լինի յոյժ կապմիր, և չոր։ Ծարաւութիւնն ուժգին։ փսխումն ևս դարի զօրաւոր։ և ախտաժեռեալն արտաքս բերէ զնիւթ իմն մածուցիկ ժանգագոյն և անհամ։ այսորիկ նիւթոյ զհետ գայ և գառնակսկիծ իմն մաղձ կանաչագոյն, որ ցամաքեցուցանէ զկոկորդն, և երբեմն ևս զպէտս որովայնին, մինչ զի արարեալ գրեթէն բազում անգամ ըստ բերանն եկանէ։ Ախտակիրն կրէ և զցնցումն ինչ մկանանց 'ի ստորին որովայնի, հանգերձ կիզողական սաստիկ ջերմութեամբ։ և զգայ յանձին յօժարութիւն ինչ 'ի միզել հանգերձ ցաւով։ ուռոյց և խիթ ինչ 'ի վերբ երևի 'ի սրբանն։ անդադար փուքս արձակէ 'ի վերուստ, և երբեմն ևս կրէ զմիզարգելութիւն։

Առաւելեալ մեռանի այսորիկ բորբոքմանս, և հասանիցէ 'ի յետին ասսիճան, զցաւն վերոյիշեալ այնքան 'ի սատակագոյն աշխուժան տանի, մինչև եթէ ոք կամիցի թեթեւապէս շօշափել զայն ցաւագնեալ մասունս որովայնի, խսկոյն ախտակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն, և յետ այնորիկ զհետ գայ հեծկլտանք, և ասէպ ասէպ փսխումն։ Հուսկ յետոյ եթէ ցաւն փոփոխէ զտեղիս, եթէ փսխումն ոչ ներգործէ 'ի ներքուստ, և եթէ գրեթէն արարեալ արտաքս եկանէ հաստարակ ճանապարհաւ, գոյ յոյս ապաքինութեան, և բուժելոյ ախտիս։ Բայց եթէ ախտակիրն փսխէ զգրեթէն, և զպէտս որովայնին (որ ասի բասիոնէ իլիաքա)։ եթէ լինիցի կարի և յանչափս սկար, եթէ զարկ բազկերակին հարկանէ խոր, մանր, մեղմով, և մրջնաքայլ, եթէ լիցի դէմքն սրժգոյն, և այլագունեալ, և եթէ շունչն գարշահոտ և զազրալի լինիցի, ցուցակ է անապաքինութեան, և ապերջանիկ եղիցն տառապեալ ախտակրին։

Կառավարութիւն 'ի փորձ արկանելոյ 'ի դէպոսածս բոր. բոքման փորոքեաց և սարին որովայնի։

Կառավարութիւն ախտից է մի և նոյն ընդ վերոյշէաչ կառավարութիւն բորբոքման աստամոքսի։ Պարտ է պահպանել զհիւանդն 'ի հանգիստ և զդոյշ 'ի ցրտոյ, հեռի առնել 'ի նմանէ զոյն ամենայն որք առթեն զնեղութիւն սրտի։ Կերակրոյն հարկ է լինել թեթեւագոյն, և փոքր քանակութիւն։ Ըմպելին զովարար, որպէս սիրոս ոչ լամիթէ քիառիֆիքատիս, և Ջուրն գաբուոյ, կամ վարսակի։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի վար արկանել 'ի դէպոսածս բոբբոքման փորոքեաց և սարին որովայնի։

'Ի գիպոսածս, յորում բորբոքումն փորոքեաց և սարին որովայնի յառաջ գայ 'ի կծու և 'ի թթու մաղձէ, և 'ի թունաւոր ինչ նիւթոց, և 'ի խակ կամ 'ի սխալ մրգոց, որք երկարատեւալ ցնան 'ի փորոքեան, պարտ է 'ի վար արկանել զթեթև լուծողական, զդողացուցիչ և զնուազեցուցիչ գեղոյցս, որպիսի են՝ շիՃուկն կամին, թամարինտին, մանանան, օլիս ոչ ռէցինօն, և իւղն քաղցր նոյն են։ Եւ գրեթէ պատրաստելոյք քամոմիլայիս, օսիմելէ սէմբլիչէիս։ և հատարակ Ջրով։ Կակղացուցիչ ֆոմէնթօն նմանապէս հարկաւ պահանջի։ Այլև պարտ է ասէլ ասէլ թանալ գաղջ Ջրով զոտս և զձեռս հիւանդին։ և զջուռխոյն ջերմ Ջրով թացեալ գնել 'ի վերայ որովայնի, և 'ի վերայ պորոյ։ Յետ այսոցիկ հարկ է գնել զվէշիքատորիս 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զդոյ զցաւն։ և այս ոչ միայն քարշէ արտաքս զցաւս փորոքեացն, այլ եւ յառաջ բերէ և պատճառէ զներգործութիւն ապդու, և զօրաւոր, որով լուծողականքն և մաքրողականքն, որք զառաջինն անգործ էին, սկսանին այնուհետև ներգործել խակ և խակ։

Յորժամ բորբոքումն փորոքեաց և սարին որովայնի պատճառի 'ի Ճնչմանէ կամ յարգելականութենէ թանչից կամ իրիք սովորական հատանոց, և 'ի ցրտութենէ, յայնժամ պարտ է երակ հատանել։ բայց

արժան է նկատել 'ի պարագայս նշանաց կարողութիւնն ախտակրին, և ուժգնութիւնն ցաւոցն։ Եւ յետ այնր ըիկ 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է դնել զողբուկս 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զգայ զցաւն։ Եւ 'ի վերայ պորտոյ դնել անօթ լինչ ապակեայ լցեալ ջերմ ջրով. նոյնպէս և ըռուբն հարկ է դնել ջերմ կղմինար, կամ ջերմ ջուր յանօթս լցեալ։ Գրեթեն պարտի լինել կազմեալ ջրով գաբուոյ, ավենաիւ, և աղիւ, նշի իւղով, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել երեք անգամ յաւուրն, և առաւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ լցէ պնդութիւնն որովայնի։

Ըստ սաստկութեան ցաւոցն պահանջի և առաւել հոգածութիւն և մտադրութիւն բորբոքմանս, և գեղորէիցն յայնժամ պարտ է լինել բարեխառն. 'ի գրեթեն չէ՛ պարտ 'ի գործածել զաղն, այլ միշտ զիւղն քաղցր նշոյ։ Դարձեալ, 'ի գիսլուածի սատ յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկանիմ զգրեթեն կազմեալ 'ի կակղացուցիչ արգանակէ. ամին իրի պատշաճ է յօրինել ծաղկամբ տղտոյ և սերմամբ կտաւատի. ևն։ Եւ մարթ է հայեցեալ 'ի պարագայս ցաւոցն՝ յաւելուլ 'ի վերայ կէս կամ մի ամբողջ գլուխ բաբաւէրս ալպս. եթէ ախտն շնուաձն 'ի գրեթէ, պարտ է ապատան լինել և գիտել աներկբայ 'ի զօրութիւն վերոգրեալ լուծողականի. բայց զի մի լուծողականն խշխեսցէ զայրացուցանել զփորոտիսն և զայլ ներքին մասունս. յայն սակս յօրինել պարտ է միանգամայն խաղաղացուցիչ գեղս, որք նուազեն զցաւս, և խաւիանեն զցնցումն միանանց ատորին որովայնի, և մանանաւոր լիմն ներգործութիւնս ընծայեն լուծողականին։

Դոյ գեղ լիմն, որով մարթ է 'ի գուրս վանել ըզպէտս որովայնի, և է լուծումն գառն ապն լուծողականի, զոր պարտ է պատրաստել և յօրինել զայս օրինակ։ Առ երկու ունկի՝ սալ քաթառթիքս, կամ սալէ տ' էքսոն, և լուծեալ զայն գաղջ ջրով՝ տուր փոքրիկ սկահակաւ յամենայն կէս ժամու միանգամ, մինչև սկսանիցէ ներգործել. նոյնպէս պարտ է տալ 'ի նմին ժամու ութ կաթիլ՝ լավտանս լիդուիտոս բաժակ մի ջրով կինամոնի կամ անանխոյ, առ 'ի խաւիանել զդրդիռս և զայրացումն, և աճապարել զփրսխումն։

Դէպ լինի բազում անգամ, զի հիւանդն ոչ լինի ենթակայ ընդունելոյ զհեղանիւթս 'ի ստամոքսն, և

յայնժամ հարկ է մաքրել կամ լուծել զնա 'ի ձեռն հատագեղոյ, զորոյ զփորձ առի բազում անգամ, և է յոյժ շահաւէտ և օգտակար: Ա՛ռ կէս տրամ՝ շիաբարբարա, և նոյնչափ՝ թառթառս վիթռիօլաթս, և մի կշիռ ցորեան՝ օրբիս, սաբօնէ տի ալիքանթէ. լոսեա և փոշի արա զշիարարբարան և զօրբիսն. և խառնեալ զամենայն 'ի միասին զանգեա ընդ սաբօնէ տ' ալիքանթէի, և յետ այնորիկ հատ կազմեա փոքրիկ կամ մեծ ըստ չափու: Հիւանդն կլանիցէ զայդ ամենայն միանգամ և եթէ. և եթէ զկնի քանի ինչ ժամուց ոչ ներգործեացէ 'ի նմա, պարտ է վերստին նոյնաչափ կլանել:

Ա՛յլ եթէ՝ դժբախտութիւն 'ի գործածութիւն այսր ամենայնի չլինիցի հնարաւոր լուծումն որովայնի, յայնժամ հարկ է բազանիս առնել սխտակրին, եդեալ զնա 'ի ջերմագին ջուր, որ հատանիցէ մինչև 'ի կուրծս: Ա՛կանատես եղէ շահաւէտութեան այսր հնարից, յետ միանգամ անօգուտ և 'ի գերև եկանելոյ այլ ամենայն դեղոցէից: Հիւանդն ցայն վայր մնասցէ 'ի ջուրն, մինչև ուժաթափ լինել նմա, և ոչ ունել զօրութիւն յոտն կալոյ. և թէ յառաջին անգամն չառանայցէ զսկզբնական օգուտն, պարտ է երկրորդ անգամ կրկնել իսկ և իսկ 'ի առանալ հիւանդին փոքր ինչ կարողութիւն, և զօրութիւն: Եւ 'ի վախճանի՝ յոյժ օգտակար է բազում անգամ կրկնել զբազանիս զայս, և յերկար ժամանակ մնալ 'ի մէջ ջրոյս, մինչև 'ի յայտ եկեացէ ներգործութիւն: Ա՛յլ եթէ այդ ամենայն ընդունայն և անպտուղ լինիցի (որպէս պատահի երբեմն) յայնժամ պարտ է 'ր ձեռս առնուլ զվերջին հնարն. դնել զհիւանդն 'ի ջուր ցուրտ, կամ շրջեցուցանել զնա բոկ ոտիւք 'ի վերայ խոնաւ յատակի, և կամ թափել 'ի վերայ աղդեր և արունիցն ջուր ցուրտ: Ա՛րդարև որոգայթաւոր է հնարս այս, բայց յանպտուղ եղանել այլ ամենայն հնարից և դեղոցէից, և յանյոյս մնալն, յոյժ պատշաճ և բարիք ևս է 'ի կիր առնուլ զհնարս անատոյգս՝ քան բնաւ անփոյթ լինել զփրկութիւն սխտակրին: Եթէ բորբոքումն այս պատճառի յորդանց. որ քաջ ճանաչի 'ի նշանաց պիտոյիցն որովայնի, որով որ. դունք մեռեալք արտաքս եղանեն, յայնժամ մնրթ է 'ի վար արկանել զդեղոցայս առ 'ի ապտնանել, և արտաքս վանել զորդունս. որպիսի են բօլվերք տի

ծանեալ, զի ոչ բաղմաքրիստիթ, և լուծողականք պատրաստեալք խաչեդելիս, և քալամելանալիս։

Խրատ ընդ՝ անդրադարձս առ 'ի խնամատար լինել որդիոյ և ինչ բորբոքման փորոքեաց կամ սորին որովայնի։

Բորբոքողականութիւնն փորոտեաց կամ սորին որովայնի յորպիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկեալ, ըստ պարագայիցն պահանջելոյ, եթէ պարտ իցէ շինուցանել զայն, իսկ և իսկ երակ հատանել հարկ է։ և եթէ բորբոքումն ոչ դադարի յառաջին երակա հատուէն, յոյժ հարկաւոր է վերատին կրկնել զայն, և չէ պարտ բնաւ 'ի սակս մեղմութիւն զարկի բազկերակի երկնչիլ 'ի կրկնելոյ զայն։ քանզի զարկ բազկերակի երբեմն վերականգնի զկնի երակ հատանելոյ։ և ցորքան տեսանեմք զայդ վերականգնումն զարկի բազկերակի, մարթ է անեղկիւղ և ապահովապէս երակ հատանել։ և ապա 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է օծանել ունկուէնեթօ տ՝ ալթէաւս կամ օլիս քանֆորատթօս 'ի վերայ այնր մասին որովայնի, ուր առաւել զգայ զցաւն։

Ապ՝ յորժամ 'ի ձեռն նախագրեալ գեղորէիցս և կառավարութեանցս չփարատին բորբոքմունք, և կալուածքն որովայնի մնան սակաւին նոյն օրինակ, յայնժամ պարտ է գրեթէ առնել 'ի յործացուցիչ գեղոյ, որ ասի՝ թառթառս էմէթիքս, կամ 'ի ծխախոտոյ։ Նոյնպէս սովորութիւն է յայդպիսի գիպուածս յուսահատութեան տալ մերքուրիս քրուտս բաղում ունկի մինչև 'ի մի լիտր ամբողջ, բայց ոչ աւելի։ իսկ եթէ կայ երկիւղ կամ՝ կասկած փոխելոյ բորբոքմանս 'ի քաղցկեղ փորոտեաց, յայնժամ չէ օրէն բնաւ զփորձ առնուլ այսր անգկի։ քանզի ոչինչ զօրէ սխտակրին առողջութիւն, այլ գործածութեամբ այսր անգկի անշուշտ ստուգի մահ եղկելոյն։ Այլ եթէ դիրք փորոտեացն այնպիսի հատակաղմ բնուն իցեն վինձակեալ՝ մինչև յաղթել սատակապէս զօրութեանն, յայնժամ անգիկն, որ է մերքուրիս քրուտս, ոչ միայն է գեղ ինն պատշաճ և վայելուչ, այլ և յոյժ բարիք և օգտակար։ քանզի 'ի մէջ ամենայն գոյացութիւնք՝ սմա առանձինն ընծայեմք զբացողական զօրութիւն, որով բանոյ և լուծէ զնողովակս փորոտեացն կամ աղեացն։

Բայց եթէ բորբոքումն պատճառեալ ելցէ 'ի փոշոտանկութէ, կամ յաղեթափութէ, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել առ 'ի ներքս մուծանել զփորոտիսն, 'ի ցածագոյն և 'ի խոնարհ տեղւոջ եդեալ զգլուխ հիւանդին, և թեթևապէս շոշափմամբ ձեռաք, և մատամբք տեղաւորել զանկեալ փորոտիսն: Այլ եթէ այսպիսի հնարիւք, ևս գրեթէ տալով ևն, չլինիցի ինչ կառավարութի, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել յարհեստն վիրասպութէ, որ է յետին նպատակն ախտակրին: Առաջին զգուշութիւնն՝ զոր պարտ է 'ի գործ արկանել յայդպիսի ախտաժէտ, է նկատելն և որոնելն, եթէ արդեաք ունիցի ինչ կոտրած յանդամն. պարտ է ևս մեծաւ աշխատութիւ 'ի քննութի մտանել. որովհետև ախտն չլինի միշտ յայանի, և աչաց տեսանելի մանաւանդ 'ի սեռս կանանց, շոշափել պարտ է զամենայն մասունս որովայնի և տեսանել թէ գուցէ 'ի նմա կոտրած ինչ կամ էոնիա, որ է փոշոտանկութի. որ եթէ գտանի, հարկ է կամ արտաքս քաշել, և կամ 'ի ներքս ածել զաղիան, որպէս ասացաք վերագոյնդ: Այս է սեպհական դեղն, որով մնրթ է նպատամատոյց լինել ախտակրիս յայսպիսի դիպուածս:

Այլևս խրատք կարևորք 'ի գործ արկանելիք 'ի դիպուածս ախտիս: Ով ոք կամի արդելուլ կամ խափանել զբորբոքմունս զայս դժնդակ, և որոգայթաւոր, չէ պարտ բնաւ ընդերկար ժամանակս մնալ առանց կատարելոյ զպէտս որովայնի. քանզի բազումք զբաւեցան 'ի կենաց ըմբռնեալք 'ի բորբոքմանէս միայն վասն այսր պատճառի. այսինքն վասն չհոգալոյ զլուծումն պիտոյից որովայնի: Ո՛չ է օրէն ուտել զնակ և զթթու միրգս, և ոչ խակ ըմպել զքաղաքաբեր հեղանիւթս. ևն: Դարձեալ՝ պատճառի 'ի ցրտոյ, 'ի թացեալ հանդերձս զգենլոյ, 'ի խոնաւութէ ոտից, որպէս ասացաք 'ի տեղի իւրում:

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԲ.

Յաղագս բորբոքման լերդի, որ ասի էբոնիթն։

Լերդն է սակաւ ենթակայ այսր բորբոքման քան զայլ մասունս ընդերաց, յայն սակս՝ զի շրջագայութիւն յայսմ մասին կարի մեղմով և դանդաղնոյ գնի 'ի գործ. բայց եթէ գէպ լինի այնմ ըմբռնել 'ի բորբոքմանէ ասոի, յոյժ գժուարին ելն է բուժելն զայն. և յոլով անգամ փոխարկի 'ի շարաւումն, և յուռոյցն կոշեցեալ շերբո։

Պատճառք բորբոքման լերդի։

Բազում յընդհանուր պատճառաց այլ ամենայն բորբոքմանց ընդերաց, բորբոքումն լերդի՝ կարէ և յառաջ գալ 'ի կարի գիրութէ, և 'ի մեղութէ, 'ի շաբաւոյ, որ գոյանայ 'ի լեարդն, 'ի բուռն հարատահարութէ առթելոյ 'ի յործացուցիչ գեղոյ՝ 'ի ժամանակի, յորում ասկաւին լեարդն է ախտաժեռեալ. 'ի կարի ելն ջերմագին արենէ, և յայնմ ամենայնէ որ կարէ յանկարծակի զովացուցանել զլեարդն, յեռ միանգամ սառակապէս ջերմանալոյ նորա. 'ի խմելոյ լեարդի՝ որ ասի քաղքօղի էբաթիչի, որ ներքոյ արկանին յընթացման մաղձի, 'ի բուռն զօրութենէ սառոիկ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի սէպ գործածութէ կերակրեղենաց համեմելոց ջերմացուցիչ նիւթովք, 'ի գժնդակ և 'ի խառամիւակ ներգործութէ մաղձից։ Ընդունելիս մարթի պատճառիլ յանկմանէ, 'ի խոցէ ինչ պատահելոյ 'ի լեարդն, յերկար ճանապարհորդութէ, 'ի սառոիկ կրից ոգւոյ, յանսանձ բարկութէ և 'ի սրամտութէ։ Բազում անգամ և յառաջ գայ 'ի բորբոքմանէ փորոտեաց, թոքոց, և սրտանւոյ, ևն։

Նշանք բորբոքման լերդի։

Բորբոքմանս այսմիկ զուգընթաց լինի ցաւ ինչ սառոիկ և խոյթիչ՝ յաջակողմն գէպ 'ի ներքոյ անչ

հարազատ կողմ, որ ասի քօսթօլէ սբուռիէ։ Երբեմն ցաւս այս Ճապաղի մինչև 'ի ծագն ու�ոյ, հանդերձ ծանրութիւնք։ Ունի զղուանս և տաղակութիւնս. և երբեմն ժայթքէ զմաղձս ժանդագոյնս։ Կրէ զտապ սաստիկ և զծարաւ ինն բորբոքեալ, զտագնապ ուժգին, զհազ չոր, զհառաչանս, զդժուարութիւն 'ի շնչառութէ, և զհեծկլտանք. գոյն մորթոյն մանաւանդ աչացն հասարակօրէն լինի ուժգոյն կամ դեղին. 'ի վերս երևի ուռոյց ինչ յաջակողմն դէպ 'ի ներքոյ վերոյիշեալ կողմ։ Զարկ բազկերակին հարկանէ արագ, և կարծր։ Մէզն լինի պղտոր 'ի գոյն նարնջոյ, և երբեմն հարկանի 'ի գոյն մոխրոյ։ 'Ի դիպուածս սխտիս սխտակիրն սովորաբար 'ի գիշերային պահու գտանի միշտ 'ի վիճակ յոռեգոյն, և յառաւօտեան պահու խուն ինչ բարեգոյն։

Ախտս այս տարբերի 'ի բորբոքմանէ թոքոց կամ 'ի կշտացութէ. ըստ որում 'ի դիպուածս յայս զարկ բազկերակին լինի արագ և կարծր. և ցաւն զդացեալ 'ի ներքոյ անհարազատ կողմն՝ ոչ է այնքան սաստկագոյն և խայթիչ, որպէս 'ի դիպուածս բորբոքման թոքոց. և թուքն լինի պարզ, և ոչ արիւնախառն։ Բայց պատահի երբեմն, զի նշանքն սխոնդանոտութէ, որ ասի՝ իրօքնոտիքէ, թոքաժէտութէ, արդանդաժէտութէ, և սխտի վկանի որովայնի, որ ասի՝ մուսքօլի տէլ'ատտօմինէ, այնպէս խառն 'ի միասին գտանին 'ի բորբոքման լերդի, մինչև մեծապէս դժուարագոյն լինի որոշելն. յայնսակս արժան է 'ի վար արկանել փոյթ մեծ և զամենայն հնարս կարելիս առ 'ի ճանաչել և որոշել զայն. և զկնի այնորիկ 'ի գործ արկանել զկառավարութիւնս և զդեղարայս ըստ պահանջելոյ հարկին։

Նշանք յոռեգոյնք և ձախորդականք են սոէպ սոէպ հեծկլտանքն, սաստկութի տապոյ, ուժգնութիւն ծարաւոյ, յաճախակի ժայթքումն և հոտումն ոբովայնի. ցնորումն խելաց, նեխութիւն և զաղբաւ հոտութիւնն կղկղանաց, հոտումն ցուրտ քրտանց, նուազումն սրտի և այտուցումն ոտից։ 'Ի վերայ այսր ամենայնի՝ եթէ յանկարծակի թմբրութի, և ցրտութի ձեռաց և ոտից 'ի վերայ եկեսցէ, է նշան անվրէպ մահացուցիչ. քանզի քաջայայտ է՝ եթէ նեխեալ է յայնժամ լեարդն և փոխարկեալ 'ի քաղցկեղ։

Կառավարութիւն 'ի վեր արիանէլի 'ի դիպուածս բուբ-բոքման ընդդէմ։

Կառավարութիւնք սխտիս են մի և նոյն ընդ վերոյ գրեալ կառավարութեանցն բորբոքմանց. պարտ և պատշաճ է պահպանել զսխտակիրն անդորր և 'ի հանգիստ, և հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն որք առթեն զջերմութիւն։ Ըմպելին պարտի լինել հեղեղիչ և զովացուցիչ, որպիսի են շիճուկն կաթին, ջուրն գարեղոյ կամ ավենայի, խառն ընդ օսխմելէ սէմբլիչէի։ Կերակուրն թեթևագոյն և սակաւաքանակ, և սակաւ սնուցիչ կամ տաժիչ։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի նիր արիանէ 'ի դիպուածս բուբբոքման ընդդէմ։

'Ի գիպուածս յայս՝ որքան մարթ իցէ՝ պարտ է վաղընդվղոյթ երակ հատանել 'ի բազկացն, կամ յերակէն որ ասի՝ վենա էմոռռոիտալէ. բայց նկատել պարտ է հանապազ 'ի պարագայս ռնձին. զորօրինակ 'ի սաստկութենն ցաւոց և նշանաց, 'ի հասակն, 'ի խառնուածն, և 'ի զօրութենն։ 'Ի գիպուածս սիլ տիս ամենայն սաստիկ և ուժգին լուծողականքն են յոյժ վնասակարք, և որոգայթաւորք։ Ա՞խայն յայսոր սեռակի բորբոքման մարթ է 'ի գործ արկանել զդեղորայս մեղմապէս լուծողականս, և զովացուցիչս, որպիսի են խաշուն թամարինտիի՝ խառն ընդ մանանայի, քռէմոռ սի թառթառս, թինթուռա սի ռապառպառս, մանանա խառն ընդ շիճուկի կաթին։

Դարձեալ, նշանաւոր և օգտաւէտ դեղ իմն է տղրուկն, զոր պարտ է եօթն կամ ութ հատ դնել 'ի վերայ սրբանին, կամ վենա էմոռռոիտալէ անուանեալ երակի։ Զդրեհն պարտ է պատրաստել նոյնպէս 'ի կակղացուցիչ և 'ի զովացուցիչ դեղորէից։ Եւ պարտ է զսպունգս կամ զչուխայս ջերմ ջրով թացեալ յաճախակի դնել 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զցաւ զցաւն։ Նոյնպէս նշանաւոր դեղ իմն է յայսմ գիպուածի՝ ունկուէնթում վոլատիլէ, զոր պարտ է օծանել 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին։ Խակ ելթէ 'ի ձեռն այսոցիկ դեղորէից և նպաստից չդադարիցի ուժգնութեն ցաւոյն, յայնժամ հարկ է ան-

երկրայ դնել զվէշիքաթօռիս 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զդայ զցաւն։ Այլ եթէ բորբոքողաւ կանուութիւն յոյժ սաստիկ իցէ, և կիս ընդ միզարգելութիւն, յայնժամ 'ի վերայ նախադրեալ ըմպելեացն մարթ է յաւելուլ ջրոս կշիռ ցորեան՝ նիթռս բուռիֆիքաթօ, կամ 12 շիթ՝ սբիռիթօ սի նիթռս տոլիֆիքաթօ։

Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ դարման տանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել զովացուցիչս և քրտնաբերս 'ի գեղարէից տասի, որպիսի է թառաթառս էմէթիքս, խառն ընդ ջրոյ սամպուքոյ, և օսիմել սէմբլիչէի։ որ այսպէս բաղադրի։ Արդ՝ ամրկ զվերոյիշեալ սամպուքս անուանեալ ծաղիկն ՝ կրեռոյ ունկուոյ միոյ 'ի լիտր մի ցուրտ ջրոյ։ զկնի 12 ժամուց՝ հեղ զդուշութիւն զհեղուկն յայլ տպակի ասնոթ։ Ապա յաւել 'ի սոյն զմի կամ զմի և կէս կշիռ ցորեան թառթառս էմէթիքս, և զմի ունկի օսիմել սէմբլիչէ, և տուր ըմպել հիւանդին հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն՝ զկշիռ մի և կէս ունկուոյ։

Դարձեալ, գիտել արժան է, զի 'ի դիպուածս ախտիս չէ պարտ խափանել զարտաթորումն մեռաբեր հիւթոց։ ապա թէ ոչ՝ 'ի խափանմանէ զլնովին այսր արտաթորման առաւել բորբոքի լեարդն և տորին որովայնն, և պատճառին նեխութի և փտութի, միանգամայն և քաղցկեղ։ Այլ պարտ է մեծաւ ըզդուշութիւ չափաւորել զառաւելութիւնն արտաթորման նորին, որովհետև չափաւոր արտաթորումն նորին ախոտիէ և թեթևացուցանէ զախտակիրն։

Գոյ և այլ իմն տեսակ այսր ախտի, որ ասի՝ էբաթիթէ քռօնիքա, այսինքն երկարատև լերդաժէտութի։ բատ որում 'ի դիպուածս յայս ջերմութիւն լինի յարատև, բայց ոչ այնքան սաստիկ, որպէս 'ի դիպուածս բորբոքման լերդի։ ախտակիրն զդայ ըզլիութի, և զծանրութի, զձգտումն լերդի։ սովորաբար կրէ զցաւ ինչ թեթև յաջակողմն գէպ 'ի ներքոյ անհարատաստ կողին։ երբեմն ցաւս այս տարածանի մինչև 'ի յեզրն ուսոյ։ և հաստատակօրէն զայրանայ 'ի վայրկենի՝ յորում որ հոգեսցի ի նա շօշափմամբ, մանաւանդ յընկողմանեալն 'ի վերայ ցաւագնեալ կողմանն։

Իսկ գեղք այսորիկ ախտի։ Վէշիքաթօռիս դնելն՝ որպէս 'ի բորբոքմանն լերդի, նոյնպէս և ատ կա-

բեռը գաստի. բայց յայսմ գիպուածի յոյժ հարկաւոր բաղէս ևս պահանջի։ Կակղացուցիչ և զովացուցիչ դեղորայքն, որպիսի են սիէռօ տի լաթթէ, նիթռօ, ջուրն ավէնայի կամ գարեոյ. և գրեթան վերոգրեալ կերպիւ նմանապէս հարկաւ պահանջին։ Բայց առաւել բարեգոյն և օգտաւէտագոյն դեղն յայսմ գիպուածի է քաղցրացուցեալ անգիկն, որ ասի՝ մէղքուրիս տօլչէ. զոր առ 'ի խոհեմութիւն 'ի գործ արկանել՝ արժան է սկիզբն առնել 'ի մի կշիռ ցորենոյ, և հաղիւ երբէք հասանել 'ի վեց ցորեանս յաւուրն։ Եւ յետ այսոցիկ պարտ է 'ի վար արկանել զհանքային ջուրսն, որ ասի՝ աքուէ մինէռալի կամ մառցիալէ տի սրա, ըստ չափու ջրոյ ունկեաց երիցս անդամ յաւուրն։ Բայց որովհետև 'ի գիպուածս սխտից լերդի, փորոտիքն և լեարդն սխտակրին սովոր են լինել յոյժ տկարագոյնք, վասն որոյ յետ դադարման սխտին պարտ է հրաժարիլ յամենակերպ մեղինաց և ձկնեղինաց, և յայլ ոգիաւոր հեղանիւթոց. յայնժամ կերակրոցն հարկ է լինել սնուցիչ, խոտեղէնք և հասուցեալ պտուղք. և այնք կարի սակաւ քանակութիւն. և չափաւոր ինչ շարժումն է ևս օգտակար։

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԳ.

Յաղագս բորբոքման փայծեղան. որ ասի՝ «բլէնէրիթէ»։

Բորբոքականութիւնն փայծեղան, որ ըստ իսալացւոց կոչի՝ ինֆիամմացիօնէ տէլլա միլցա, ունի մեծ նմանութիւն ընդ բորբոքման լերդի։ Ընդ որս, որք սովորաբար են ենթակայ այսր բորբոքման, են վիճակեալքն տկար կազմուածոց փայծեղան, և սեամնաղձային խառնուածոց, և ևս նոքա, որք կրեալ են յերկարատև տենդս, և զայլ հիւանդութիւնս, և որք ուժաթափ լեալ են 'ի տաժանաբեր աշխատանաց. ևն։

Պատճառք բորբոքման փայծեղան։

Պատճառքն այսորիկ բորբոքմանս յոյժ համաձայն են ընդ պատճառաց բորբոքմանց ստամոքսի, և փո-

քառեաց։ Դարձեալ, բորբոքողականութիւնքն առ-
ին որովայնի, առաջանաց, որովայնամաշկի, մաք-
թին գասել 'ի կարգս պատճառաց այսորիկ բոր-
բոքման։

Ներքին բորբոքման թայնեան։

Երանքն ախտիս գլխովին համաձայնին ըստ մա-
սին նշանաց ախտին կոչեցելոյ՝ Էբաթիթէ, այսինքն
բորբոքման լերդի, զորմէ խօսեցաք 'ի վերս անդր։
Բայց սեպհական զանազանութիւն՝ որ ը մէջ գտանի,
է զի ցաւն այսորիկ լինի 'ի ձախակողմն գէպ 'ի ան-
մանան ախտեղանաց, ուր զենեղեալ կայ փայծաղն։
Դարձեալ, ախտս այս գուշակի յուժգին ինչ ցրտոյ,
որում անդէն զհետ գայ ատամիկ ինն ջերմութի (որ-
պէս պատահի երբեմն 'ի գիպուածս բորբոքման լեր-
դի։) 'ի շարժանցութիւն ծարաւոյ, 'ի կատաղութիւն։
Ախտակիրն զգայ յաղագս զցաւ ինչ ատամիկ 'ի ձա-
խակողմն, որ 'ի գոյզն ինչ շարժմանէ կամ շօշափմա-
նէ ուժգին ատամկանայ, և ածի։ և այսորիկ ցաւք
'ի վերս երևին նաև յուսս, 'ի ականս, և յանդրակս,
բայց ոչ լինին միշտ 'ի մի և 'ի նոյն ատենանի, այլ
երբեմն առաւելուն, և երբեմն նուազին։ Երբեմն
նեղի և ապդնապի ատամկագոյն ինն հաղիս, և հեծ-
կլատանք, և երբեմն կրէ զառաջակութիւնս, և զզուանս,
և երբեմն ևս ժայթքէ զմաղձս առատագոյնս։

Այլ գիտել արժան է։ զի փայծաղն, որ է ընդ-
գէմ ինչ կակուղ և ապնդոյին, բազում անգամ յուժ-
գին բորբոքմանէ այսոքս, կամ թուլանայ։ և բա-
զում անգամ ևս կարծրանայ հանգոյն ոսկեր, և երբ-
եմն ևս 'ի նոյն բորբոքմանէ փոխարկի 'ի խղճայ-
թուն, յորմէ զհետ գայ ախտն այն որ կոչի՝ թա-
պէ սրբենիքս, այսինքն փայծաղնական նեխութիւն։
Իսկ նշանքն փայծաղնական կամ լերդական նեխուն-
էն ատամիկ և արիւնախառն ժայթքումն, կամ հո-
սումն որովայնի, ցուրտ քիրան, յաճախակի հեծկլ-
տանքն, ցրտութիւն ձեռաց և ոտից, թաղկութիւնն
արտի։ զարկ բազկերակին լինի մանր՝ արագ, և մրջնա-
քայլ, և ախտակիրն կրէ գժուարութիւն մեծ յընկող-
մանելն 'ի վերայ ցաւագնեալ կողմանն։

Կառավարութիւն, և դեղորայք 'ի գործ արկանելի 'ի դէմ պատճառ բորբոքման ֆայծիեղան։

Կառավարութիւնք և դեղորայքն ախտիս են մի և նոյն ընդ վերոգրեալ կառավարութեանն և դեղապատուութեան բորբոքման լերդի։

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԴ.

Յաղագս բորբոքման երիկամանց, որ ասի նէֆրիտիս։

Բորբոքումն երիկամանց, որ ըստ խտալացւոց յորջորջի՝ ինֆիլամմացիօնէ տէ՛ ռէնի, կամ քօլիկա նէֆրիթիկա, ունի համաձայնութիւն ընդ բորբոքման միզանց խողովակաց, կամ փամփշտոյ։ Ախտս այս անխափար գտանի 'ի ծերունիս, և յերիտասարդս։

Պատճառք բորբոքման երիկամանց։

Ախտս այս հասարակօրէն յառաջ գայ յայլ ամենայն բորբոքմանց ընդերաց։ Մարթի և պատահիլ յանկմանէ, 'ի հարուածութէ, 'ի խձից, և յաւազոց, որք արգելակք ունան յանցս միզի և 'ի խողովակս ատօրին որովայնի։ Դարձեալ՝ ախտս այս պատճառի բազում անգամ և յընդերկար ձիավարութէ, յարշաւանաց, 'ի յերկար և 'ի տաժանաւոր ճանապարհորդութէ, 'ի չափազանց հեւաւադնացութենէ, մանաւանդ 'ի տունջենային պահու, 'ի սաստիկ բարձմանէ ծանրագոյն իրաց, և յանչափապէս գործածութէ ոգիաւոր հեղանիւթոց։ Նոյնպէս մարթի և պատճառիլ 'ի ձգմանէ, կամ 'ի բռնի շարժմանէ միզանց խողովակաց փամփշտոյ, և երիկամանց, յանշարժական կեանս վարելոյ, 'ի սաստկագոյն կրից, 'ի խոնաւութէ, և 'ի ցրտաւութէ, 'ի բռնութենէ ինչ մտաց, 'ի կարի հեւասղոտութէ նրբիմաց գիտութէց։ Հնար է և պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որ սաստկապէս զայրացուցանեն և վիրաւորեն զերիկա-

մունս, և զխամիրուշան. որպէս 'ի քանթառէլէն անուանեալ միջատէ, 'ի բալասանէ, և 'ի կարմիր սատանիկ լուծողականէ։ Այլ և 'ի հնագոյն սխալից, որք խանդարեն զանցս կամ զիսողական միտն, որպիսի են յօդուածացաւութիւնն, և սխալքն սխանդանաց, են։

Ընդդէմ բորբոքման երիկամանց։

Խառաժէան զգայ յարատև զցաւ ինչ սատանիկ զարկողական և խայթիչ 'ի թիկնամէջս՝ գէպ յաղիքն միջնոլին, և 'ի խորագոյն մասունս սորին որովայնի, ուր զեռեղեալ կան երիկամունքն յաջմէ և յահեկէ. երբեմն ցաւս այս սարածանի մինչև 'ի միզանցքն, 'ի սաղմանցքն, և 'ի փամիրուշան։ Եթէ երկու երիկամունքն 'ի միասին բորբոքեալ իցեն, յայնժամ Ճանաչի 'ի յարդելմանէ միզին, 'ի սաղակութիւն, յանձկութենէ, և 'ի ժայթքմանէ։ Եւ եթէ ախան յոյժ սատանիկ իցէ, յայնժամ մէզն լինի անօսր և անգոյն։ Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի խձից, յայնժամ այսոքիկ նշանքս զայրանան սատանապատիկ առաւել. և ամենայն ցաւն վերոգրեալ ընդ մերձաւոր մասունս երիկամանց. ազդերքն ախտակրիս ասելին թմրութիւն, կարկամութիւն, և ջղացաւութիւն. ամորձիքն քաշին 'ի բարձրագոյնս. մէզն լինի արգելական, արիւնախառն, և շարաւալի խառն ընդ աւազոյ։ Իսկ ջերմութիւնն, որ զուգընթաց լինի այսորիկ բորբոքման երիկամանց, սովորաբար լինի կիզական։ Սատանքն և փորատիքն լի փքով։

Ախտակիրն կրէ զնոզկանս սրտի, զմոլեգնութիւն, և զանանդորդութիւն։ Զարկ բազկերակին 'ի սկզբան անդ լինի լի, և ընկեցեալ. և ապա հարկանէ մանր, կարծր, և միջահատական։ Որովայնն լինի պինդ, և ուռոյց ինչ 'ի վեր երևի 'ի սորին որովայնն, յերիկամն, և 'ի միանուն ազդերաց. այսմ ուռուցի ըզհետ գոյ և խիթ ինչ արբանին, և ցաւ անտանելի. և ցաւս այս լինի այնպան 'ի սատակագոյն աշխատանի, մինչև եթէ ոք կամիցի մեղմապէս շօշափել զայն վնասացեալ մասունս, իսկոյն ախտակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն։ Հուսկ յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա սկսմայ ինն շարժումն մկանանց, ջղացաւութիւն, քիրան ոսոսային, սառապանք, կաղաղութիւն, ցրտութիւն բովանդակ մարմնոյ, ցնորումն,

և նուազումն սրտի։ Բորբոքումն երիկամանց՝ եթէ յառաջ գայ 'ի յաբշաւանաց, 'ի յանշափապէս գոր ծածուելոյ ոգիաւոր հեղանիւթոց, կամ յայլ ինչ պատճառէ, առաւել գիւրաբուժելի է՝ քան զայն, որ յառաջ գայ 'ի խծից։ Հոսումն ինչ արեան 'ի ռնգացն, 'ի յորովայնէ, և հոսումն դաշտանի են, բազում անգամ արդելուն զբորբոքումն վերահասեալ։

Բայց գիտել արժան է, զի երիկամունքն յոլով անգամ 'ի սոյն բորբոքմանէ փոխարկի 'ի խղեայթումն որ ասի՝ սուբբուրացիոնէ. և յայնմ գիպուածի մարթի ճանաչել զայն 'ի նշանաց խորագոյն և զարկողական ինն ցաւոց, զոր ազդողագոյն ևս զգայ ախտակիրն 'ի շօշափելն. և ևս 'ի նշանաց իրիք ծանրութեան և ցրտութեան, զոր 'ի թիկնամէջն կամ 'ի անակուշան զգայ ախտակիրն։ Հնար է ևս ճանաչել 'ի յանկանոն ջերմութենէ, որ երբեմն լինի նուազ, և երբեմն ուժգին. երբեմն ևս այսուցս ինչ 'ի վեր երևի 'ի անակուշան. հաստակօրէն մէջն լինի արդելական, շաբաւալից, նեխեալ, և զազրահոտ։ Երբեմն շաբաւալից այն մէջ տարածանի մինչև 'ի փայծաղն կամ 'ի լեարդն. երբեմն նեխեալ ծախէ զերիկամունքն. երբեմն ևս անցեալ գումարի 'ի հաստաղիքն անուանեալ քօլօն. և անտի արտաքսորի ընդ ճանապարհ երատանի։ Բայց 'ի գիպուածս՝ յորում շաբաւալիր մէջն տարածանի 'ի վերոյիշեալ ընդերքն, յայնժամ մարթի է զհետ դալ վերս ինչ անձուկ և խոր 'ի փայծաղն, կամ 'ի լեարդն. և ուրիք ուրիք 'ի ուռեթռա անուանեալ միզանցքն, և յայլ փորոքիս, յորմէ զհետ գայ քարցկեղ։ 'Նշանք քարցկեղի կոչեցելոյ քանքրէնա՝ են թուլութիւնն բովանդակ մարմնոյ, նուազումն սրտի, ցուրտ քիրան, մանրութիւն, արագութիւն և միջահատութիւն զարկի բազկերակի, յանկարծօրէն դադարումն ցաւոց՝, ցնորումն, հեծկլտանքն, յաճախակի ժայթքումն, արդելականութիւն, գաբշահոտութիւն, և սեւութիւն միզի։

Այլ գիտել արժան է, եթէ կարծրագինդ ուռոյցն՝ անուանեալ շիրօ 'ի վեր երևեալ յերիկամունս, յոլով անգամ ևս ոչ հասանեանայ. այլ առաւել անձկացուցեալ ծիւրէ զախտակիրն, և յայսմ գիպուածի մարթի է ճանաչել զայն 'ի նշանաց իրիք ծանրութիւն, և թմբրութեան, զոր զգայ ախտակիրն 'ի յաղ-

գերան։ Ճանաչի եւս 'ի յարատեւ արդելմանէ միղի, եւ 'ի Ճապաղմանէ հիւթոց ընդ ամենայն մասունս մարմնոյ ընդ մէջ մորթոյ, եւ մարմնոյ։ Իսկ եթէ 'ի յիշատակեալ նշանացս բաւականապէս ոչ Ճանաչի զիարդն պաշարի, կամ այսուցն երիկամանց, յայն ժամ հնար է Ճանաչել 'ի ցաւոց եւ 'ի խորին ինն ծանրութիւն, զոր սովորաբար զդայ ախտակիրն 'ի յերիկամունս եւ 'ի ստորին որովայնն, մանաւանդ յրնկողմանեալ լինելն 'ի վերայ որովայնի, կամ 'ի վերամբարձմանէ բովանդակ որովայնի։

Կատարութիւն 'ի գործ արիւնելի 'ի դիպուածս բորբոքման երիկամանց։

Կերակրոցն պարտ է լինել բնութիւն մնուցիչ, զովացուցիչ, եւ կակղացուցիչ. որպիսի են՝ հացաթանն, թեթեւ արգանակն մսոյ, եւ կաթն կովու, ընտանի կանգուառն, ծնեբեկն, եղերգն, մեղրն, եւն։ Պարտ է հրաժարիլ յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի ջերմացուցիչ եւ 'ի զայրացուցիչ ըմպելեաց։ Յարմարաւոր ըմպելիքն են՝ շինձուկն կաթին, խաշուն գարւոյ, տղոյ, մապուտակի, եւն. եւ առաւել ոգդուտ մուցիալէ։

Դեղերայ 'ի վեր արիւնելի 'ի դիպուածս բորբոքման երիկամանց։

Յայսմ դիպուածի՝ ըստ թելադրելոյ բնութեանն քաջայայտ Ճանաչի, եթէ պարտ է երակ հատանել, որ առաւել քան զամենայն դեղերայս լինի օգտաւետագոյն, եւ առողջարար. այլ պարտ է նկատել 'ի պարագայս նշանաց կարողութիւն ախտակրին, եւ ուժգնութիւն ցաւոցն։ 'Ի դիպուածս ախտիս վեշիքաթոսիս գնելն, քանֆոռան, եւ ամենայն փախողականքն, եւ լուծողականքն՝ եւ միղաբերքն են յոյժ վնասակարք եւ վատանգաւորք. միայն մնրթէ 'ի կիր արկանել զմանանայն, եւ զիւղն քաղցր նշոյ. եւ ըմպելիքն պարտին լինել գաղջ, եւ ոչ ցուրտ։

Դարձեալ, 'ի դիպուածի սատ յոյժ շահաւէտ եւ բարեգոյն վարկանիմք զդրեին յօրինեալ 'ի կակղացուցիչ ծաղկանց եւ արմատոց. եւ զդրեխս զոյս պարտ է առ փոքր փոքր հեղուլ 'ի ներքս առ 'ի ջրայնել ըզ

փորոտիան. որովհետև առատութիւն ամենայն հեղուկ նիւթոց մտելոց 'ի ներքս յորովայնն, սովորաբար լայնեն զփորոտիան, սեղմեն զերիկամունս, և ածեցուցանեն զբորբոքումն: Եւ ընդ դրախխս պարտ է մատուցանել ախտակրին յամենայն ժամու մի փոքրիկ գրգռալ էմուլսիոնէ տի կոմմա առատիքա՝ խառն ընդ ջերմ ջրոյ:

Յոյժ օգտակար գեղ է ևս լինիմենթօ վօլատիլէն. զոր պարտ է ստէպ ստէպ օծանել և շփել 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին միջաց: Նոյնպէս օգտաւէտ գոյն գեղ իմն է տղրուկն. զոր պարտ է վեց կամ եօթն հատ դնել 'ի վերայ սրբանին, կամ վէնա էմոռռոիտալէ յորջորջեալ երակի: Դարձեալ՝ կարի օգտակար գեղ է ևս ֆոմէնթօ առնել 'ի կակղացուցիչ պրմատոց և 'ի տերևոց ջերմ ջրով, և յաճախակի դնել 'ի վերայ միջաց, և նախ քան զպաղիլն ստէպ ստէպ փոփոխել, և վերանորոգել: Սեպհական ներքին գեղոցայքն, զոր 'ի գործ արկանել արժան է 'ի գիպուածս բորբոքման երիկամանց, են՝ էմուլսիոնէ տի կոմմա առատիքա, ջուրն գարուոյ, սալէբի, և սարօնատիս անուանեալ արմատն, խառն ընդ մեղու:

Ալ պարտ է գիտել, զի 'ի գիպուածս բորբոքման երիկամանց՝ բազում անգամ 'ի վեր երևի պալար ինչ յերիկամունս, որ քաջ ճանաչի 'ի ձեռն վերոգրեալ նշանաց. պարտ է յայնժամ անընդհատ դնել զջերմ ֆոմէնթօ, և քսթաբլազմս 'ի վերայ միջաց, առ 'ի ցրուել կամ հատուցանել զայն: Իսկ եթէ նոյն պալարն խղճալեթեալ կամ բացեալ լինի, յայնժամ յայտագիտի գիպուածս սովորաբար զուգընթաց լինի շարաւ ինչ ըստ միզի: Եւ վերջապէս, եթէ փութով գարման չառնիցի պալարիս այսմիկ, փոխարկի սովորաբար 'ի խոցն ասայնեալ քաղցկեղ, և լինի մահաբեր:

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի գիպուածս խղճալեալ կամ բացեալ պալարի:

'Ի գիպուածս, յորում պալարս այս հատուցեալ կամ բացեալ իցէ, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութեան գաղջ կաթին, և կութին իշոյ: Իսկ 'ի գիպուածս, յորում պալարս այս փոխարկեալ իցէ 'ի նեխութեան կամ 'ի փտութեան, յայն-

ժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զդեղոցս անուա-
նեալս անթի փուքանթի, որպիսի են քինա քինա,
տէքօթթի մուչիլաճինօղի, և տէքօթթի սալչիթի
խառն ընդ մեղու, ջուրն կրոյ, ևն։ Այլ եթէ գա-
դարեալ կամ դէթ նուազեալ ի՞նչ բորբոքողականու-
թիւն, յայնժամ մարթ է տալ ախտակրին էսենտանթ-
թօ ալ միռուտ, և քինա քինա խառն ընդ ջրոյ նարն-
ջոյ, և յաւելեալ լինի 'ի վերայ դոյզն ինչ պաղատամ
քօրբախպէ։

ՅՕԳՈՒԱԾ ԺԵ.

Յաղագս տիպի, որ ասի էլ-ռիրիրիպէ, այսինքն բորբոքումն
քամիչոյ։

Զայս տեսակ բորբոքման փամիչոյ խաւլք
անուանեն սովորաբար ինֆիամմացիօնէ տէլլա վէշի-
քա, և ունի մեծ նմանութիւն ընդ ախտին որ ասի՝ ինֆիամմացիօնէ տէլլ՝ ուռէթ-
ռէ. այսինքն բորբոքումն միզանցք խողովակաց. և
իրապէս տարբերի այս 'ի բորբոքմանէ երիկամանց.
ըստ որում յայսմ ցաւն 'ի վեր երևի 'ի կարի խա-
ղագոյն մասունս նեբքնորովայնի, ուր զետեղեալ
կայ փամփուշտն. և ցաւս այս՝ որ է բուռն սուր և
խայթիչ, առաւել զայրանայ յայնժամ, յորժամ ոք
հպեսցի 'ի նա շօշափմամբ. երբեմն ևս 'ի վեր երևի
'ի փամփուշտն զոյգ ընդ ցաւոյն նաև այտուց ինչ
դժնդակ, յորմէ և պատճառի յառնախակի ժայթքումն,
գրգիռ, և տոգնապ մեծ, մանաւանդ 'ի միզելն։

Ընդ ինք, որք ենթակայ լինին բորբոքման երիկա-
մանց, և միզանցք խողովակաց, մարթին նմանապէս
լինել ենթակայ ևս այսորիկ բորբոքման։ Այլ 'ի
վերայ այսր ամենայնի, եթէ գէպ լինի այնմ ըմբռ-
նիլ 'ի բորբոքմանէ ասասի, յոյժ գժուարին է ապա-
քինելն զոյն, և բազում անգամ ևս փոխարկի յան-
դամագօսութիւն, 'ի խղխայթումն, 'ի փտութիւն, և 'ի
քաղցկեղ, յորմէ զհետ գայ մահ անվրէպ։

Պատճառք բորբոքման փամփշտոյ։

Բորբոքումն փամփշտոյ մարթի յառաջ գալ յամենակերպ պատճառաց, որք պատճառեն զջերմութիւն կիզողական. որպէս խնձագործ կամ աւազագործ նիւթքն, միջարգելութիւնն, փոքրիկ քարքն փամփշտին, խոտորումն գաշտանի, ուռուցումն միզանցք խողովակաց։ Մարթի եւս պատահիլ յընդերկար ձիաւարուէ և 'ի հեւուագնացուէ, 'ի խոցէ 'ի վերս երեսելոյ յերիկամն, կամ 'ի փամփուշտն կամ 'ի միզանցք խողովակքն, և կամ յայլ մերձակայ մասուանս փամփշտոյ։ Նոյնպէս մարթի եւս պատճառիլ 'ի խորտակմանէ կամ 'ի հատուածոյ, և կամ 'ի փտութէ ոսկերք երանաց կամ առականաց. որք սովորաբար պատճառին յանկմանէ, 'ի յոստոստմանէ, և 'ի փոշտանկութէ։ Դարձեալ՝ մարթի եւս պատճառիլ յոյնմ ամենայնէ, որք ուժգնապէս զայրացուցանեն զփամփշտուշն, որպէս 'ի քանթառէլէ կոչեցեալ միջատէ, 'ի սատանիկ և 'ի զորաւոր միզաբերէ, և 'ի լուծողականէ։ Այլ և 'ի յաճախակի ոստոստմանէ, և յերկարատև խիթէ փամփշտոյ, և 'ի յոգուածացաւութենէ, ևն։

Նշան բորբոքման փամփշտոյ։

'Ի գիպուածս այսր բորբոքման՝ բաց 'ի վերոգրեալ նշանաց, ստորակոյծն որովայնի լինի յոյժ ուռուցեալ, և բորբոքեալ, հանդերձ ուժգին ցաւով. մէջն լինի արգելական, և կարմրերանգ, և կրէ գրժուարութիւն մեծ 'ի միզելն։ Ախտակիրն զգայ զինքն ստատիկ 'ի ներքնորովայնն և զնեղութիւն անհնարին, առաւելապէս յընկողմանիլ նորա 'ի մէջ ջերմ անկողնոյ. կրէ հանապազ զնոգկանս, և երբեմն եւս ժայթքէ զմարգ 'ի գոյն ժանդոյ. և զգայ յանձն զոյգ ընդ նոգկանան միանգամայն եւս հեծկլատանք, փքոխատութիւն, ցնորումն, հակումն, և ցնցումն միանանց։ Զարկ բաղկերակին 'ի սկզբան անդ լինի կարծր, արագ, և լի, բայց յետ սակաւ աւուրց հարկանէ այլազգ, այսինքն մանր, և հեզ։ Հուսկ յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա խիթ ինչ աղեաց, և սրբանին. և ընդ այս խիթի միանգամայն և զգան յանօթքն թանձից զցաւ ինչ ստատիկ, զարկողական, և ձգաելի։

Կառավարութիւն և դէղարայ 'ի վեր արիանելի 'ի դէ պոռծ բորբոքման ֆամիլիայ։

Կառավարութիւն, և գարմանատարութիւն այսորիկ բորբոքման, և խղճայլթի փամիլիայոյ գրեթէ նոյն են ընդ գարմանատարութիւն և դեղատուութիւն բորբոքման երիկամանց. զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անդր։

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԶ.

Յաղագս ախտի, որ ասի մելանխոլիա, այսինքն բորբոքումն արգանդի։

Բորբոքումն այս է ախտ իմն դժնդակ և կարի վատանգաւոր. որ սովորաբար գոյանայ յարգանդս կանանց, մանաւանդ կանանց ամուսնացելոց, և այրեաց։ Իսկ երբեմն և սրատաքոյ սովորութիւն պատահի բորբոքս այս 'ի յերիտասարդ օրիորդս, և 'ի պատանուհիս 'ի հասակի 15 կամ 16 ամաց, բաղում անգամ և 'ի նոյն իսկ 'ի ժամանակի դաշտանի, 'ի յղութիւն, և 'ի վիժման կամ յանցուցմանն զաւակի։

Պատճառք բորբոքման արգանդի։

Բազմապատիկ են պատճառք այսորիկ բորբոքման. վատթարութիւնն դաշտանի, հարատահարութիւնն թանչից, հոսումն ապիտակ նիւթոյ 'ի նոյն իսկ 'ի ժամանակի դաշտանի, վիժումն զաւակի, հոսումն չափազանց կամ արգելումն սեռատենչանի, սկարութիւնն զաւակատան, և թուլութիւնն գործարանաց անկանիցն, և հարուածքն 'ի վերայ արգանդի, արգելումն արտաշնչութեան մարմնոյ, առաւել գործածութիւնն գինւոյ, և ոգիաւոր հեղանիւթոց։ Նոյնպէս յառաջ գայ յայնմ ամենայնի, որ կարէ յանկարծակի ցրտացուցանել զարգանդն, յետ միանգամ սատկապէս ջերմանալոյ նորա. 'ի յաճախ գործածութիւն կերակրեղինաց համեմելոց ջերմացուցիչ նիւթովք. յուժգին կրից ոգւոյ, 'ի սատակ երկիւղէ,

և 'ի սրտմտութիւն։ Երբեմն եւ յառաջ գայ 'ի բորբոքանէ որովայնամաշկի, և ներքնորովայնի, եւն։

Ներքին բորբոքման արգանդի։

Լրանքն արգանդային բորբոքման՝ մարթին ճանաչել յուժգին ցրտոց. յորմէ զկնա գայ ջերմութիւն կիզողական, անանդորրութիւն, և մոլեգնութիւն։ Եւ յետ այնորիկ ախտակիրն զգայ զցաւ ինչ սաստիկ, խայթիչ և զարկողական 'ի մի կողմն արգանդի. երբեմն ցաւն նուազի երբ ժամն ինչ. բայց յետ այնորիկ առաւելագոյն իմն սաստկութիւն վերադառնայ միւսանգամ, և ճապաղի մինչև 'ի թիկնամէջս. և ըստ այս ցաւոյ միանգամայն 'ի վեր երևի այտուց ինչ կակուղ 'ի սաորին որովայնն, և անտի անցանէ յարգանդն. զարկ բազկերակին 'ի սկզբան անդ լինի աբագ, մեծ, լի, և կարծր. և յետոյ հարկանէ մանր, անզօր, և անհաւասար. սակայն լինին ուռուցեալ կամ այտուցեալ։

Ախտակիրն զգայ զտորուն լեզուի, զծարաւ սաստիկ, զփքախտութիւն, զդլխացաւութիւն, և զնոլկանս. ժայթքէ սաէպ զմաղձս դառնագինս, և ժանգագոյնս. մէզն լինի երբեմն արդեալական, անկայուն կարմրուն ինչ 'ի վեր երևի 'ի յերեսս. աչքն մթին 'ի ներքս, հաղն լինի ջոր, և գժուարութիւն մեծ կրէ ախտակիրն 'ի շնչառութիւնն, 'ի հազալն, և 'ի հառաչելն։ Ախտաժէտեալ կիներն զգայ և զցաւ ինչ 'ի մէջս, 'ի սահմանս ախանգանաց, 'ի անակուշս, 'ի կուրծս, և 'ի յանդրակս. կրէ և զաքնութիւն, զհեծկլտանք, զցնցումն ձգանաց, զքիրան արկածեան, զժայթքումն 'ի գոյն կանաչ, զմանրութիւն, զխորութիւն, և զմիջահատութիւն զարկի բազկերակի, զուժգին ցրտութիւն, զարտաթորումն զազրահոտ հիւթոց ընդ ճանապարհ ծննդական անդամոց, զթմբութիւն, և զուշագնացութիւն։ Այսպիսի երկրորդական պատահարքս քաջայայտ ցուցանեն զփոփոխումն բորբոքման 'ի քաղցկեղ, յորմէ ախտաժէտեալն մահակործան լինի։

Յաղագս խնամոփարսանեաց, և գեղջեաց, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դիպուածս բորբոքման արգանդի։

Գեղջեցեաց այսր բորբոքման պարտ է լինել այլ և այլ քան այլեալսն թեմ պատճառացն, յորոց յառաջ գոյ։ Եթէ ենթակայն ելցէ քաջառողջ կազմուածոց վիճակեալ, եթէ առատացեալ ելցէ արեամբ, եթէ սխտակրեալ կիցն ելցէ յոլ, և ելցէ շատաղանց հռետեալ կամ կորուսեալ զարիւնն, որպէս սակաւ պատահի զկնի վիճման կամ անցուցմանն զաւակի, յայնժամ պարտ է խակ և խակ երակ հատանել 'ի բազկին, նկատեալ և 'ի խառնուածս, և 'ի տարակուսի պատահարին։ Իսկ եթէ ենթակայն ելցէ թուլակազմ, և փոքրիկեաց, եթէ խոշտանկուեալ տատիկ, և ձրգատուն ջրոց կրեալ ելցէ սխտաժեռեալ կիցն 'ի ժամանակի ծննդեան, եթէ զուգընթաց դատանին ընդ սխտիս նշանքն մահաբեր անեղի, որ ասի՝ Ֆիպպան նէռվօզա, և եթէ մնան ապրին ամենայնեալ ելցէ 'ի նեղկս յարդանդին, յայնժամ չի բնաւ օրէն երակ հատանել։ այլ պարտ է 'ի գործ արկանել զնեմանիք և զնասազիչ գեղոյսն, որպիսի են լինելիանեաց վալերիէ, և ձէթն ձիթոյ խառն ընդ սիրիեաց ոչ քսուն ոչ չէռվօր։ զոր պարտ է սակաւ սակաւ օծանել 'ի յայն մնան արգանդին, ուր առաւել զդայ զցաւն։

Յոյժ օգտակար գեղ է և Ֆոմենեաց առնել 'ի կանգաղացուցիչ արմատոց և 'ի տերևոց ջերմ ջրով, և անընդհատ դնել 'ի վերայ նոյն մասին արգանդի։ Նոյնպէս կարի օգտակար և բարեգոյն վարկանիմք ըստ գրեանն պատրաստեալ կանգաղացուցիչ արմատովք և ծաղկամբք։ ևն։ Եւս հայեցեալ 'ի պերտագոյս ցաւոյն՝ յաւելուլ 'ի վերայ մի ամբողջ գլուխ բարձրեալ, կամ 20 շիթ լաւագոյն լեղուխոս։ Եւ եթէ բորբոքումն այս պատճառեալ ելցէ 'ի հարուածոց կամ 'ի յանկմանէ 'ի վերայ որովայնի, և կամ յարգելմանէ յաւելուածոց արգանդի, զոր սովորեն հոսել յետ որդեծնութեանն, յայնժամ արժան է և երակ հատանել յտիցն, և դնել տեղուն 'ի վերայ բէռնիչ անուանեալ մասին մարմնոյ, այսինքն ընդ արքանն և ընդ ամենայս։

Ալ եթէ բորբոքումն այս 'ի վեր երևեալ ելցէ

յանձկագոյն մասն արգանդի, յայնժամ պատշաճ է քամենեթօ առնել նոյնպէս 'ի կակղացուցիչ նիւթոց և ջերմ ջրով, և սակաւ սակաւ դնել 'ի վերայ փողոյն արգանդի։ Նոյնպէս գրեան պարսի լնել կամաւոր ջրոյն մօրքի, ազոյդ, իւղով նշոյ, և մանանայիւ։ զոր պարտ է 'ի վար արկանել երկու անգամ յաւուրն, և առաւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ լցէ անդամն որովայնի։ Բայց եթէ բորբոքումն սակաւ ինչ խաղաղեալ լցէ, յայնժամ վասն առաւել խաղաղացուցանելոյ զայն՝ հարկ է առ ժամանակ մի ձեռն արկել 'ի գործածութեան նիւթոցն, 'ի փոքր քանակ։ այսինքն 5 կամ 6 կշեռ ցորեանս՝ 'ի մէջ միոյ սակաւակ ջրոյ սամսուքջրի կամ թիլիլի, երբէք կամ չորս անգամ 'ի մէջ 24 ժամուց, մինչև ցերկու կամ ցերեսս աւուրս։ Դարձեալ, 'ի գիպուածս՝ յորում սիտակիրն կրկ զորվայնահոսութեան ինչ թեթև, յայնժամ սչ է այնքան վտանգաւոր։ և սչ են պէտք գեղարբիլց, այլ մանաւանդ յորով անդամ լինի յոյժ օգտակար ինչ հոսումն։ վասն որոյ և չէ պարտ փուռթով արգելուլ զհոսումն։ իսկ եթէ սաւաւելեալ սատակացցէ այն, և սիտարացցէ անօտակիրն երեսելապէս, յայնժամ ձա հոզագոյն է 'ի գործ արկանել զեմուլսիոնն արտակարգ անուանեալ գեղն, զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի գիպուածս բորբոքման կրծոց։

Իսկ եթէ բորբոքումն այս պատճառեալ լցէ յանսատակցութեան փողոյ արգանդի, կամ 'ի մեռեալ զաւակէ, և կամ յայտնի մնացելոյ յարգանդին, յայնժամ պարտ է պատրաստել գրեան ինչ յեռագոյ եղանակս։ Եւ դէս ունկի՝ կօնսս առաղիքս, և վեց ունկի՝ ջուր վարդի։ հաշեան զնեժին 'ի մէջ նոյն վարդի ջրոյ, և ջերմացո սակաւ ինչ։ և հնդ զգուշութիւն զայն փոքրիկ գրեանս ընդ ծնողական անդամն յարգանդն ախատկրեալ կնոջ։ և զայս պարտ է 'ի գործ արկանել երեք կամ չորս անդամ յաւուրն։ առ 'ի մաքրել զարգանդն, և 'ի գուրս վանել զմեռեալ զաւակն և զնոսն ազոյ։ Եւ յայ եթէ գոյացեալ լցէ պալար ինչ կարծր, կամ խղճայիմաւոր յարգանդի անդ, հարկ է յայնժամ զհետ երթալ կանանի, և կաուավարուն՝ զորոյ խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի յօդ։ ԺԴ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Յաղագս զանազան գէոմէտրայ խրիտց, որ ասի՝ գէոմէտրա։

Խրիթքս այսոքիկ ունին մեծագոյն իմն հաղորդակցութիւն, և նմանութիւն, եթէ 'ի նշանս, և եթէ 'ի կառավարութիւնս ընդ ախտին որ ասի՝ ինֆիամմացիոնէ տէլլօ սիթօմաչօ, և տէլ պառսօ վէնիթուէ. այսինքն բորբոքումն ստամոքսի, և ստորին որովայնի, զորոց լիովին խօսեցաք վերագոյնդ։ Եւ հաստարակօրէն ախտիցս այսոցիկ զուգընթաց գտանին պնդուն որովայնի, և ցաւ ինչ սուր, և խայթիչ 'ի փորոտիսն, և յընդերս. ամին իրի և պահանջէ կառավարութիւնս կակղացուցիչս, լուծողականս, և ֆոմէնթօ էն։ Ունին զանազան անուանս ըստ այլևայլութեան պատճառացն, յորոց 'ի վեր երևին և ծագին. այսպիսի են՝ քօլիքա վէնիթօզա, պիլիօզա, խաէրիքա, և նէռվօզա։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս ֆէոմէն կամ գոմիսան խրիտ, որ ասի՝ գէոմէտրա վէնիւօզա։

Ախտս այս յառաջ գայ, և պատճառի 'ի փքոց կամ 'ի քամւոյ որ տարածանի 'ի փորոտիսն, և բազում անգամ ևս համընթաց գտանի ընդ ախտին, որ ասի քօլիքա սբազմօտիքա. այսինքն խիթ ցնցական։

Պատճառք ախտին։

Ախտս այս պատճառի յանչափ գործածութենէ տհաս պտղոց, և 'ի գժուարամարսելի կերակրեղի-

նաց, ՝ի զօրաւոր քամւոյ, յարգելմանէ որոտաշնչումն մարմնոյ, և ՝ի ցրտոյ։ Փափիկեանց և դիւրդ սեւ ձիւք են առաւելապէս ենթակայ ախտիս, սակս տկարադոյն լինելոյ մարսողական զօրութեան նոցին։

Գ. Սեռ ախտիս։

Յոստս այս ունի զանազանական զիւր բնակարան ՝ի սատմնքան, և ՝ի ստորին որովայնն և ՝ի վերասցեալ մասունս։ զոյգ ընդ իւր ունի միւս զգուանս, և զՆրմնունս ցաւալիս։ և ախտաժեռեալն զգայ ՝ի փորն անդ իւրում զնչրտմունս, և զձայն չընչմանց։ Փուքն կամ քամին, որ առ սակաւ սակաւ իւրն ատանմանաւ տարածանի, ուռուցանէ զվերոյսին, և ընդլայնէ զնոսա առաւել քան զստորնոսին պայմանն։ և ապայ նոցա անկանիլ ՝ի տկարութեան։ Այն փուքն զգայուն կան է, մանաւանդ ՝ի դիպուածն յորում ՝ի վերն երևի ՝ի ձախակողմեան սահմանսն ախտեղանաց։ քանզի եթէ ուշագիր ոք լինի՝ զգայ, և լսէ դիպեալն նորա։ հաստատեալն է ուռուցեալ։ իսկ որովայնն է նոյնպէս այսուցեալ, բայց կարծր է քան զայն, և հնչէ իբր զթմբուկ։ Եւ երբեմն այնպիսի սաստկագոյն վիշտս յանձն կրէ, մինչ համարիլ նմա անկարելի՝ ՝ի տկար այնոցիկ, յորմէ և գՀետ գայ գիժուութեանն ՝ի շնչաւորութիւն, որ միջա համընթաց լինի այսր տեսակի խնդի։

Ախտակիցն հասարակօրէն դիւրանայ զինի փուքս արձակելոյ, եթէ ՝ի վերուստ անսի, և եթէ ՝ի սորուստ։ և ցաւն միանգամայն նուազի, և քամիքն ՝ի մէջ փորոտեացն ՝ի միւսն արձակին, մինչև արտաքս ելանեն։ ընդ ախտիս երբեմն զուգակից լինին և յօթանչուումն և նողկանք, և քարտիաշնիա, այսինքն խութեանն սատմնքան և սրտի, և կալուածք որովայնի։ Յորժամ ցաւն արմատանայ և հաստատի ՝ի մէջ նրբաթաղանի ուղեացն, յայնժամ գիժուարութիւն մեծ է զանազանել զնիշտ զայս՝ յախտէն, որ ասի քառասիաշնիա։

Յաղագս խնամապարանքն այսր ախտի։

Յորժամ ախտս այս պատճառեալ ելցէ ՝ի փքալից հեղանիւթոց, ՝ի տեսս մրգաց և նն, բարեգոյն դեղն

'ի սկզբան անդ երևման նշանացն է ըմպելն զսակաւ
ինչ օղի, կամ զայլ ոգեաւոր հեղուկութիւն ջերմարար
և օգտակար։ Ախտակիրն պարտի պահպանել զոսան
ջերմագինս, գնելով 'ի ներքոյ ոտից կղզնուերս ջեր-
մացեալս. նոյնպէս արժան է և 'ի վերոյ ստամոքսի
և որովայնի գնել զջուխայս ջերմագինս։ Այլև պարտ
է ջերմ ձեռամբ, կամ ջերմացուցեալ ջուխայիւ շփել
'ի վերոյ ստամոքսի, և 'ի վերոյ որովայնի. և 'ի
ձեռն այսր շփման հաստատակօրէն նպաստ ընծայի փա-
ղատման վերոյ, եթէ ստէպ ստէպ շփեսցի։ Մինչ-
'ի գիպուածս այսր տեսակի խոթի, մարթի է 'ի գործ
արկանել զիրս ջերմագինս, և զդեղորայս ջերմացու-
ցիչս. որոց գործածութիւնքն համարիմք լինել բուժումն
ախտիս։ Իսկ եթէ հնացեալ իցէ խոթն, և գուցէ
առիթ երկնչելոյ՝ թէ սկիզբն արարեալ իցէ 'ի նմա
բորբոքումն ինչ 'ի փորոտիան, յայնժամ պարտ է
դադարել 'ի գործածութիւնէ ջերմացուցիչ դեղոցն.
և ձեռնամուխ լինել 'ի դեղորայս և 'ի կառավարու-
թիւնս, զորս սովոր եմք 'ի կիր արկանել 'ի գիպուածս
բորբոքման ստորին որովայնի, զորմէ խօսեցաք լիո-
վին 'ի յօդ. ԺԱ։

Իբրև պատճառի ախտս այս յանմարսողութէ, հա-
ստատակօրէն ապաքինի և փարատի ըստ ինքեան ճա-
նապարհաւ փոխման կամ լուծողութէ որովայնի. բայց
փոյթ ունել պարտ է չլինել խափանարար այդպիսի
հոսման, այլ մանաւանդ ընդ հակառակն պարտ է
շարժել, և գիւրացուցանել զայն, առատօրէն տա-
լով նմա ըմպել ջուրս ջերմս։ Իսկ յորժամ բռնութեան
նշանաց դադարի, մարթի է տալ ախտակրիս մի տրամ
ռապառապառս, կամ զորպիսի և իցէ այլ լուծողա-
կանս՝ որով 'ի գուրս վանելն մնացորդքն անմարսո-
ղութէ։ Այլ եթէ պատճառի ախտս այս 'ի ցրտոյ
և 'ի խոնաւութէ ոտիցն, հաստատակօրէն ապաքինի
և բուժի իսկ և իսկ գնելով զոտս և զարուն 'ի մէջ
ջերմ ջրոյ, և տալով միանգամայն ըմպել սակաւ ինչ
սիկերս ոչ լաթթէ վինոզս, կամ ավելնա աքուզա, յա-
ւելեալ 'ի վերոյ սակաւ ինչ լիգուրս սբիրիթոզս։

Կառավարութիւն 'ի վեր արկանելի 'ի գիպուածս յայս։

Ընդակիչք ադարակի և գաշտավայր տեղեաց՝ են
յոյժ ենթակայ այսմիկ խոթի. ամէն իրի փոյթ ունել

պարտ է նոցա խակ և խակ 'ի զգալ խոնաւութեն ինչ 'ի հանգերձս, փոխել զայն. նոյնպէս պարտ է ըմպել սակաւ ինչ օղի կամ որպիսի և իցէ ոգեաւոր հեղանիւթս զմնի ուտելոյ զոհաս միրգս. բայց զայս պատուիրելով, ոչ գիտեմք սովորութեն առնել զարբուն օղոյ. այլ միայն յայդպիսի գիպուածս ևեթ 'ի կիր առնուլ զմերմացուցիչ հեղանիւթս, որք են գեղ ինն տուաւէտ օգտաւէտ և բարեգոյն. մի բաժակ ջուրն անանխոյ կամ կինամոնի խառնեալ ընդ սակաւ ինչ պղպեղի, ունի զնոյն ներգործութեն օղոյ. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել յոմանս գիպուածս, նկատմամբ 'ի պարագայս անձանց, յորս գտանի մեծ գալարումն, և կծկումն, որք առաւել են ենթակայ այսմիկ տեսակի խթի։

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս մաղայային խթի, որ ասի՝ փօլիփս պիլէօղս։

Ախտս այս յառաջ գայ 'ի սաստիկ և 'ի դժնդակ ինն մաղձէ, որ վրդովէ, և զայրացուցանէ զաղիս և զփորոտիս, մանաւանդ 'ի տուօտէնում անուանեալ աղիքն, որ է ակիզբն աղեաց։ Սոէպ և յաճախակի միրապեակ 'ի հասակի երիտասարդութէ, յորում վիճակեալ է մարդ զօրաւոր և քաջեղ ինն խառնուածոց։ Երբեմն ախտս այս 'ի վերայ հասանէ զկնի ըմպելոյ ջուր ցուրտ յանչափս՝ յամառնային եղանակի. և կամ յո՛ և իցէ պահս, յորում շնչառութեն արգելական լինի վասն իրիք պատճառի։

Նշան տիպի։

Ախտիս այսմիկ զուգընթաց լինի ցաւ ինն սրտի գոյն գէպ 'ի մասունս, որ ասի՝ ռէՃիոնէ օմպէլիքալէ, այսինքն կողին պորտոյ։ Ախտակիրն կրէ զծարաւ ինն բորբոքեալ, և հասարակօրէն որովայնն լինի փակեալ և պնդագոյն. բայց ոչ որպէս 'ի գիպուածս բորբոքման սաստիկն որովայնի։ Զարկ բազկերակին հարկանէ սաէպ սաէպ, և բազում անգամ մանր.

քայց ոչ բնաւ կարծր և խիստ։ Ախտակիրն ունի գլխոյս և գառդնոյ մեծ, և ձայնն լինի կերկերեալ և արգելեալ. փոխէ զմարդն ի ներսն, գեղեցիկս, և գառնագինս. և զկնի փոխմանն երևի թէ գիւրանայ փորձ ինչ. քայց խիստն կամ ցաւն մնայ ասկաւին յառաջին սահման ասասկութեանն, և սիրան երիտասարդի արմատանայ, և արտաքոյ թիւն առ փոխումն առաւել ածի, և երբեմն գրեթէ յարատեւեալ մնայ 'ի փոխմանն. շարժումն և գրգռումն փորոտացն լինի այնքան այլայլեալ, և փոխեալ, մինչև հատորիլ 'ի ներանցս, եթէ սկիզբն արարեալ իցէ սիրան առաջեալ՝ բաստիանէ իշխարս. այսինքն խիստ փոքրագոյն։ Ախտս այս քաջայայտ նշանաց է 'ի գառնութենէ բերանոյ, 'ի սատանի ջերմութենէ ներքին մասանց։ Խիստն երբեմն լինի հատատուն, և երբեմն փոփոխական, երբեմն երանէ 'ի պորտն, երբեմն 'ի քամանկն, և երբեմն ևս 'ի սատանդրան։ Մեծագոյն մասն յախտաժեռեալոց սագնապին այնպիսի ինն ցաւալ, որով հատորին զանձինս սրկեալ ջուանս, և նուազեալ։ Մէջն լինի կարմրագոյն և սակաւ քաղակութիւն երանէ. այդ օրինակ նշանաց երբեմն զհետ գոյ սիրան սասցեալ եթէ ոչ, որ է գալուկն։

Յոգոց խնամոցարանեան սիրոյ։

Եթէ ցաւակիրն իցէ երիտասարդ, և քաջ զօրեղ ընութեամբ վիճակեալ, եթէ զարկ բազկին իցէ լի, և արագ, պարտ է երակ հատանել, և գրեթէ սալ, և առատօրէն ընդել սինոս սի ընթեթ քիարիֆիքամօ. կամ քուէտոռ աբուօզ սի սէնա, խառն ընդ սուբ սի չէտոռ, կամ ընդ քուէտոռ սի թատոմատոռ։ Պարտ է սալ սակաւ ինչ արգանակ մնոյ կամ հաւու, հալեալ 'ի նեռնս գոյգն ինչ մանանոյ. և ևս պարտ է առնել սէքոնիանէ սի թատոռիանսի, և այլ կակղացուցիչ իրաց։ Գրեթէն լիցի պատրաստեալ 'ի կակղացուցիչ արմատաց և 'ի տերևոց, և 'ի սերմանէ կատասի, յաւելեալ 'ի նա և զձէթն ձիթենեաց։ Այլև պարտ է զբուխայս ջերմ ջրով թացեալ ստէպ ստէպ դնել 'ի վերայ որովայնի։ Իսկ եթէ չօգտիցի ինչ յայսմանէ, հարկ է յայնժամ զախտակիրն մուծանել 'ի բաղանիս մինչ ցկուրծս, ընկղմանեալ 'ի մէջ ջրոյ։

'Ի գիպուածս յայս կարի գժուարին ինն է գա-

գարիլն փոխման. վասն որոյ պարտ է տալ հիւանդին զջուրն հացի կամ անանխոյ, կամ երիցկի, և կամ մելիսսէի. որք եթէ յանօգուտս եղանեն, հարկ է յայնժամ տալ՝ բօցիօնէ տալինա, յորոյ վերայ մարթի է յաւելուլ քանի ինչ կաթիլ լաւատնս լի գուիտոս, և տէպ տէպ կրկնել ըստ պահանջման հարկի։ Դարձեալ, յոյժ պատշաճ է թիւրակէսիս տպեղանի առնել և դնել 'ի վերայ կրծոցն. այլ և տէպ տէպ գրեթէ տալ թիւրակէսիս, կամ լաւատնս լիգուիտոսիս։

Դարձեալ, մարթի է և 'ի գործ արկանել զղբիսոր անուանեալ պտուղն։ Զայս եթէ կամիս առնել, արկ զիսոշոր փոշի պտղոյս ըստ կշռոյ երեսուն դրամոյ 'ի յերկու լիտր եռացեալ ջրոյ. զկնի քառանեշորս ժամուց՝ հեղ զգուշութիւն զհեղուկն յայլ տպակի անօթ, այնպէս՝ զի մի խառնեսցի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն. և առեր ըմպել ախտակրին երեք կամ չորս անգամ յաւուրն՝ զկշիռ երեք դրամոյ, կամ լաւ և ասել, զդրգալ մի սեղանոյ։

Հնարք և խառնուրդք 'ի գործ արկանելի 'ի դէպս պատճառս։

Զարք, որք տէպ տէպ զփորձ առնուն այսր ախտի, պարտին ուսել յոյժ տակաւ միս. և պարտին անուցանել զինքեանս թեթև և զօրացուցիչ կերակրեղինօք։ Այլև պարտին երբեմն երբեմն 'ի գործ արկանել փոքր ինչ ֆիսօր տի թառթառս, և թամբրինտի, և կամ զայլ ոլպիսի և իցէ կակղացուցիչս, և զովացուցիչս։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս ախտի, որ ասի գօլիգա խրոնիգա. այսինքն խրոնարգիան։

Զախտս այս, որպէս զփորձ առեալ եմք և տեսանեմք, է խիթ իսն սեպհական 'ի սեռս կանանց, որ բաղում անգամ միջահատեալ դադարի. և առանց

երբեք պատճառի՝ գործելոյ գաղտոյ միտանգամ։ Կանայք, որք փափուկ, թոյլ և քնքուշ, և մարդասոս իմն խառնուածոյ են վիճակեալ, են առաւել ենթակայ այսմիկ ախտի։ Եւ ևս կանայք, որք կրել են զախտն, որ կոչի մալ նեղվոց, այսինքն ջղացաւութիւն։ այլ ևս նորա, որք զանտանելի վիշտս և նեղութիւնս կրեն յերկուսեան ծնողեանն, նոյնպէս են ենթակայ այսմիկ ախտի։

Ութն ախտն։

Ախտս այս բազում նմանութիւնս ունի ընդ վերոյշնեալ ախտին, որ ասի խելի մաղձային։ Մեծ զանազանց բաւ ունի զործունն, և զաւր իմն ցաւ՝ ի կողմանեն սառանքին։ յորժամ կինն ախտակրեալ անկանի յախտս յայս, հասարակօրէն գոյնն լինի կարմրագոյն։ կրկ մեծ ամբոխմանս, և սառնիկ անձկութիւն։ և զշուեղն առնու մեծաւ գժուարութիւն։ ցաւն ոչ լինի բնաւ հաստատուն, այլ երբեմն յայս մասն, և երբեմն յայլ մասունս որովայնի թափառական։ Երբեմն ցաւս այս գաղարի երբ հնգեսասան օր, կամ երիս շաբաթս։ բայց յետ այնորիկ առաւելագոյն իմն սառակութիւն վերադառնոյ միւսանգամ։ Այսպէս քիչ են նշանք, ՝ի ձեռն որոց մարթի է մատնաւորապէս գուշակել զախտս զայս։ թէպէտ և երբեմն զուգընթաց լինին ևս ՝ի գիսցուածս ախտի գալիսն։ բայց յայնժամ հասարակօրէն ՝ի սակաւ ինչ առուրս ինքնին փարատին։ Այլ այս իսկ է շարն առաւել մեծագոյն և անտանելի, զի ախտս այս յետ միսանգամ բուժելոյ՝ ՝ի գոյնն ինչ անկարգութիւն և անզգուշութիւն անդրէն վերադառնոյ։

Յաղագս խնամքոյ ախտին։

՝Ի գիսցուածս ախտիս՝ ամենայն բուժողական և փախուցողական դեղերայքն են յոյժ ճշմարտերք։ վասն որոյ պարտ է արդելուլ զդործածութիւն այնոր ամենայնի, որք ուժգին առնեն, և կործանեալ սաստատ արկանեն զախտագնեալ կանայս։ իսկ եթէ փախուցեն կամ ործունն ինքնին բնութիւն շարժի և դրդռի, յայնժամ պարտ է տալ դաղջ ջուր, կամ թեթև իմն բասկի առ ՝ի մաքրել զստամոքսն։ և

յէա այնորիկ հարկ է և ասալ 15 կամ 20 և կամ 25 կաթիլ լաւասնս լինգուիսս՝ բաժակ մի ջրով կինա-մանի. զոր պարտ է վերակրկնել 'ի տասն, և յերկո-տասան ժամն միանգամ, մինչև ցածուցանել, և խա-զաղել նշանացն։

Դարձեալ, 'ի վեց ժամու միանգամ մարթ է տալ չորս կամ հինգ հատ հապ, որ ասի բիլօլէ ֆիլթի-ամէ. և իակ և իակ զինի բաժակ մի արգանակի բու-լէձնիս անուանեալ խոտոյ։ Իակ եթէ ասացեալ հապն երևի կարի անախորժելի, որպէս պատահի եր-բեմն, յայնժամ պարտ է 'ի վերայ յաւելուլ վերոյի-շեալ արգանակի սկահակ մի թինթուռայ քասթո-ռէս, կամ 30 շիթս պաղատամ ոի բէռու, փշրեալ 'ի վերայ և ասկաւ ինչ շաքար. մարթ է և 'ի գործ արկանել էմբիասթռս անթիսթէռիքս, որ և մեծա-պէս ներգործէ և օգտէ։ 'Ի սեռս արանց սեամողձոտքն են առաւել ենթակայ ցաւոցն, որք ունին մեծ նմանութիւն խիթի արգանդի. վասն որոյ զոր ինչ միան-գամ ցայս վայր 'ի յօդուածս յայս խօսեցաք, պատ-շաճի և 'ի դիպուածս ախտի՝ որ կոչի քօլիքա իրօ-քօնտռիաքա, այսինքն խիթ ախտնդական։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս ախտի, որ ասի փօլիփս նէռվօսա. այսինքն խիթ ջղային։

Անկարգութիւնքն, քարագործքն, հիմնադիրքն են, են առաւել ենթակայ այսմ ախտի։ Հաստատակ է ախտս այս 'ի գաւառս անգլիոյ և գաղղիոյ, ուրա-նօր յաճախ 'ի գործածեն զըմպելին կոչեցեալ սիտռօ (որ է ազգ ինչ գբուոյ կաղմեալ 'ի հիւթոց խնձորոյ, կամ տանձի,) և թուի թէ յառաջ գայ ախտս այս 'ի գործածութենէ արձանեալ անօթոցն որով պատրաստեն զհիզանիւթս զայս։ Դարձեալ, յոյժ յաճախ է յա-բեմտեան սահմանս հնդկաստանի. ուր և անուանեն զախտս զայս քօլիքա ռէքքա, որ թարգմանի խիթ ջր-

Ընտանի պատիւ։

Օրդնեցաց չլինի ընդ ախտիս յաւ իմն որովայնի, անհանգստութեան, ցնցումն միանանց, պնդութեան որովայնի, յաւ սաստիպի, ժայթքումն, գեղնութեան երեսաց, ևն։ Ախտակիրն զվորձ առնու մեծի տրտմութեան, և սաստիկ ծանրութեան գլխոյ. ունի զաչս մթագնեալս, և երբեմն իսկ ուշագնաց լինի։ Յաւն որովայնի իսկ և իսկ ուռիլ սկսանի, և հաստատի 'ի կողմն պորտոյ, որ լինի յոյժ փոսացեալ և 'ի ներքս մխեալ։ Երբեմն այնքան սաստկանայ յաւն, մինչև ախտակիրն անկեալ 'ի մահիճս տղաղակ բառնայ, և գոչէ բարձրաձայն։ Եւ յայդպիսի գիպուած թուի 'ի ձեռն գժնդակ անձկութեան և տառապանացս նուազիլ յաւոյն։ Մէզն և պէտքն որովայնի լինին արգելական, և համարիմ թէ շրջան երասանի փակեալ կայ կարկամութիւն ջլաց։ Զարկ բազկին վրիպեալ զարտուղի 'ի բնական ընթացից, և լինի այլազան. և եթէ չմատուցանի փութապէս նպաստ, և խնամատարութիւն տառապանաց ախտակրին, բազումք 'ի նոցանէ լինին անդամալոյծ, և մատուցին ձեռաց ամ փոփեալ կորանան։

Այդպիսի երկրորդական պատահարք քաջայայտ ցուցանեն զվտանգն հիւանդութեան ախտակրիս. և երբեմն յորժամ ախտն զայրանայ, ախտաժիտեալն մահակործան լինի զարհուրելի և անբմբերելի ցաւովք։ Այս տեսակ խնթի պատճառէ ցաւս յոյժ գժնդակս առաւել քան զայլ ամենայն խնթս փորոտեացն, և յարատեւեալ մնայ ընդ երկար ժամանակս։ Ակնատես եղէ յարատև մնալոյ ցաւոյ ախտիս մինչև չև ցութ և ցոսան օր, հանդերձ գժնեայ իմն խրատութեամբ որովայնի, որով արդելոյր և խափանէր զամենայն նպաստս և ներգործութիւս գեղորէից, և 'ի վախճանի զերծաւ անելեաս։ Բայց հասարակօրէն ախտս այս ուժանթափ առնէ զախտակիրն, և լքեալ թողու զնա սովորաբար անդամալոյծ։

Խնամատարութիւն և դեղերայ պիտի։

Ընդհանուր և հասարակ կառավարութիւն այսր ախտի համաձայնի, և մերձ է կառավարութեան ախտի

որ կոչի՝ բասսիոնէ խշիաքա, այսինքն խիթ փաթոյթ անուանեալ ազգաց։ Բայց զայն կառավարուի ևեթ անբաւական համարիմք 'ի պատճառել զառողջութեան. վասն որոյ հարկաւոր դատիմք ևս ասհեցուցանել զորովայնն ոսկապէս 'ի ձեռն սիրոյժական և մեղկ լուծողականաց. այլ միանգամայն նպաստաւոր լինել ներգործութեան այսոցիկ լուծողականաց 'ի ձեռն գրեխպոց՝ յօրինելոց ձիթով, և խառնելոց։

'Ի գիպուածս սիրոյս ունի մեծաւոր ներգործութիւն գեղս այս, այսինքն օլիս տի քասթօռէօն. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել մինչև ցերիս օնձայս, այսինքն ունկիս։ Իսկ 'ի գրեխն մինչև ցհինգ կամ ցվեց ունկիս։ Գաառամէ սէլլէ պատպատի է նոյնպէս գեղիսն կարի ազնիւ և գործուեալ նկատմամբ սիրոյս, զոր մարթ է 'ի գործ արկանել երկու արամ, երիցս անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել, եթէ տանիցի տամոքն։ Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորիցս չլինիցի հնարաւոր բուժումն սիրոյս, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զյետագայ կառավարութիւնս։ 'Նախ հարկ է գրեխ տալ սիրատակրին բաւականաչափ մաքուր և ազնիւ գինեւով, և ձիթով ընկուզի խառնելով ընդ իրեարս, և զկնի երկու կամ երեք ժամու պատրաստեսցի զոյլ նոին գրեխ հետագայ եղանակաւ։

Ա՛ռ երկու ուրամ՝ սէնա մաքուր, մի ունկի՝ էլէթթուարիս տիաֆիէնիքս, կէս ունկի՝ պէնէտէթթօ լուսատիսիս, երկու ունկի՝ մէլ մէոքուարիալէ, կամ հիւթն միոյ գօլիս գուինթիտայի, եռացո զամենայնն 'ի միասին ջրով, և 'ի գործ արկ. և զկնի ներգործութեան գրեխի, կրկնեսցի միւսանգամ զվերոյիշեալ գինին, և զձէթն, և 'ի հետագայ աւուրն տուր ըմպել սիրատակրին երիս կամ չորս կշիռ ցորեան թաղթառս էմէթիքս առ 'ի փսխել. և իսկ և իսկ զկնի ներգործելոյ փսխողականին՝ տուր նմա մի արամ թիւրակէս, որ այն ինքն է թրիսիս, խառնեալ մի կաթիլ լաուանս լիգուիտոս։ Իսկ յաւուրն երրորդի վերըսին 'ի գործ արկանին գրեխն և փսխողականն։

'Ի չորրորդում աւուր պարտ է լուծողականս պատրաստել հետագայ գեղորիքիւք։ Ա՛ռ սէնա, թամարինտի, սալ ա՛էբսօն և սալ տի թաղթառս յիւրաքանչիւրոցն մէն մի ունկի, եռացո զամենայնն երկու լիտր հասարակ ջրով. և յաւել 'ի վերայ կէս էլէթ-

թուառիս ախաֆէնիքս, և նոյնչափ շիլօրբս ոչ ուա-
նս. ս

բ ընդ առաւօտն ըմպել ախտակրին յիւրա-
քանչիւր երեք ժամու բաժակ մի կամ երկու զկնի
բաժակի։ Դարձեալ, յաւել 'ի վերայ վերոյիշեալ
գեղոցիցս կէս տրամ թիւրակէս, և մի շիթ լաւաս-
նս լիդուիոս, և սուր յերեկոյս ըմպել։

Դարձեալ, մնրթ է պատրաստել գեղ ինն քրանա-
բեր յեռագոյ եղանակաւ։ Ա՛ռ երեք ունկի ռատիչէ
ոչ սաչաբաւիլիա, մի ունկի՝ լէնեռ կուվաեռքս,
կամ սասաֆրաս, երեք ունկի՝ պառսանա, և նոյն-
չափ՝ ռատիչէ ոչ ագուինա. թրմեա զամենայն 'ի
մէջ միոյ հողեղէն անօթոյ, մինչև ցերկոտասան ժամ,
բաւականաչափ ջրով, և թող եռալ մինչև ցսպառիլ
միոյ մասին ջրոյ՝ յերից մասանց անտի, և մնալ երկու
մասն, և 'ի ցերեկի սուր ըմպել ախտակրին
առաւ առաւ բաժակաւ։ Իսկ 'ի գլխովին ուժա-
թափ լինել ախտակրին, պարտ է պատրաստել գեղ
ինն, որ ասի բացիոնէ քռուիալէ. որոյ կերպն լինի
այսպէս։ Ա՛ռ մի ունկի՝ ագուա ոչ մէլիսսէ, նոյն-
չափ՝ ագուա ոչ քառս սանդս, երեք տրամ՝ ագուա
ոչ թռէ նոչէ. նոյնչափ՝ քոնֆէցիոնէ ռոսէնթինա.
և մի ունկի՝ շիլօրբս կառօֆանի. խառնեա զամե-
նայն, և յամենայնում ժամու մի հասարակ գրգա-
լիս 'ի գործ արկ։ Իսկ եթէ 'ի վերայ այսոցիկ ամե-
նայնի, մնայցէ խիթն ախտակրին տակաւին միօրի-
նակ, յայնժամ պարտ է վերստին ձեռնամուխ լի-
նել 'ի գործածութիւն վերոգրեալ լուծողականաց ըստ
ասնելոյ կարողութեան, և զօրութեան հիւանդին։

'Ի գիտուածս ախտիս չէ բնաւ օրէն երակ հատա-
նել. բայց եթէ յորժամ նշանքն լինին առաւել սաստ-
իկ, և հատանեն 'ի բարձրագոյն տաճման ուղերձ-
ման, և ձգման։ Բայց եթէ զկնի բուժման ախտիս
տակաւին մնայ անզօր և տկար, յայնժամ պարտ է
շարժումն առնել, հեծեալ 'ի ձիս կամ 'ի ջորիս, և 'ի
գործ արկանել զքինս քինս, ինֆուզիոնէ արարեալ
'ի մէջ գինւոյ կամ ջրոյ։ Իսկ եթէ ախտն ապաքինի,
բայց ախտաժեռեալն մնայ անդամալոյծ, յայնժամ
առաւել պատշաճաւոր գեղն է ագուա ոչ պաթհ.
որ է ազգ լինչ հանքային ջրոյ՝ բղխեալ 'ի դաշտ
խմբէ անգղիացւոց, կամ 'ի պաթհ անուանեալ գա-
ւառէն. որ յայն տակս կոչեցաւ ագուա ոչ պաթհ։

Կառավարութիւն 'ի գործ արիւնելի 'ի դիպուածս անոքա։

Այսպէս քան զամենայն պարտ է հրաժարիլ յուսելոյ զահաս և զիսակ միրգս, և յրմպելոյ զսաստիկ և զբորբոքեցուցիչ հեղանիւթս, ևն։ Արձագործքն պարտին զգուշանալ 'ի գործելոյ ծոմ բերանով. և կերակրելենաց նոցին հարկ է լինել իւղային, և պարարտ. 'ի գործ արկցեն յամենայնում առաւօտու զձէթն ձիթենեաց, խառնեալ օղով, կամ հեղանիւթիւ՝ որ կոչի ռօմ. բայց չէ բնաւ օրէն զայսպիսի ոգիաւորս առանձին 'ի կիր առնուլ։ Առաւել պատշաճաւոր կերակուրքն են՝ պարարտագոյն և իւղալի արգանակքն, և այլ սմին նմանք. միայն թէ ունիցին զջրութիւս անուշցողականս, և սածողականս։ Եւ 'ի վերջ քան զամենայն պարտին փոյթ մեծ ունել առ 'ի արգելուլ զպնդութիւն որովայնի։

Խրատ պիտանի 'ի խնամատարութիւն անոքա ընդհանրապէս։

Որպէս և հնար էր մեզ յառաջիկայս դնել ի զբաղում զայլ տեսակս խթից, բայց քանզի ոչ են մեր կամք՝ շփոթել և խառնել զփոս վերծանողաց, վասն որոյ զառաւել գոյացականաց ևեթ ճառեցաք ասասնօր, որք պէտս ունին մեծի զգուշութեան. քանզի են յոյժ գժուարաւ բուժելի։

Դիւրելի է գարձեալ, զի բազումք ևս 'ի բժշկաց 'ի գիպուածս ախտից չեն ձեռնհաս, և բաւական 'ի քաջ ճանաչել զախտս զայսոսիկ, և զանազանել զայնս 'ի միմեանց. վասն որոյ յորդոր ընծայեմք ամենայն քաջախոհ վերծանողաց և բժշկաց՝ վասն մեծի օգտի ախտակրիս 'ի ճանաչել նոցա զախտս քաջայայտ, զհետ երթալ կանոնի հետագայ խրատուց։ Յամենատեսակ գիպուածս խթից հարկ է զոտս, և զբուն դնել 'ի մէջ ջերմ ջրոյ. և ևս ստէպ ստէպ դնել 'ի վերայ որովայնի և ոտամոքսի զկապերտս չուխայի թացեալս 'ի մէջ ջերմագին ջրոյ։ Գարձեալ, պարտ է տալ ախտակրին առաւօրէն զբմպելիս բարբեխառն զովացուցիչս, և յամենայն երկու կամ երիս ժամն միանգամ պատրաստել դրեխս կակղացուցիչս։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Յաղագս սասպի հոսման դէզի, որ ասի՝ գիսպէրէք։

Եթող այս՝ է սասակագոյն և յաճախակի հոսումն մէզի, յերիտասարդս ուր ուրեմն է պատահական. իսկ 'ի ծերունիս սակաւ. և յոյժ ընտանեկան, մանաւանդ այնոցիկ, որք զբաղեալ կան յաշխատանս տարժանաւորս, և որք յերիտասարդութէ հասակի 'ի գործ արկանէին առատօրէն զբմպելիս սասակագոյնս։

Յաղագս պարճառաց սասպաւորագոյն հոսման դէզի։

Եթող այս հասարակօրէն յառաջ գայ 'ի սուր ինչ հիւանդութէ, 'ի տենդից, և յանչափապէս լուծողականութէ. Մարթի և պատահիլ 'ի սասակ աշխատանաց, 'ի կրից, յերկար ճանապարհաց, և յընդերկար ձիավարութէ, 'ի բարձմանէ ծանրագոյն իրաց, 'ի յուժգին և 'ի զայրացուցիչ հեղանիւթոց, և 'ի գեղոյրէից. որպիսի են թիւնթուռա սի քանթարէլէ, սբիուիթօ սի թուէմենթինա և ն։ Եւ և սովորաբար յառաջ գայ յերկարատև գործածութենէ հանքային ջրոց. վասն որոյ զգուշանալ պարտ է 'ի յաճախակի և յառատօրէն գործածութէ այսպիսի ջրոց. ապա թէ ոչ՝ փոխանակ օգտի վնասաբերք լինին։ Հուսկ յետոյ, սխալս այսմիկ մարթի է յառաջ գալ 'ի թուլութէ ներքին գործարանաց միզարանի, 'ի թթութութէ ինչ, որ սասակապէս զայրացուցանէ զերիկամունս, և 'ի հոսմանէ ինչ արեան։

Ինդ։ սխալ։

'Ի գիսպուածս սխալս մէզն լինի բազմաչափ քան զհեղանիւթ ըմպելիսն, զոր 'ի գործ արկանէ սխալելիքն. և լինի մաքուր ջինչ, և գեղնագոյն. և հոսն

ոչ է այնքան գարշելի. ախտակիրն ունի զծարաւ ինչ յարատեւ, եւ սակաւ ինչ սենդ. բերանն լինի չորա-գոյն, և սակայ թքանէ. ուժաթափ լինի գլխովին, կորուսանէ զախորժակն խապառ, և այնքան հիւծեալ մաշեալ վատանայ, մինչև համարի ախտակիրն չունել ինչ մարմին, բայց եթէ զմորթն և զոսկերս: Զգայ զջերմութիւն ինչ 'ի մէջ փորոտեացն. և ուռնուն ոտքն, և մէջքն: 'Ի սկզբան անդ հիւանդութիւն ախտակիրն ոչ ինչ, կամ յոյժ սակաւ կրէ անհանգստութիւնս. բայց ոչ է յարատեւ. քանզի իսկ և իսկ կորուսանէ զախորժակն, և զդայ զջերմութիւն ինչ թեթեւագոյն, և զպնդութիւն որովայնի:

Ախտս այս 'ի սկզբան իւրում դիւրին է յապաքինութիւն. բայց թէ առ ժամանակ ինչ յամենայն, ապաքինութիւնն լինի յոյժ դժուարին: Ոչ է մարթ բնաւ յուսադիր լինել 'ի բուժել, և յառաջութիւն պատրաստարել զծերունիս, և զարբշիռս ըմբռնեալս յախտէս յայսմանէ:

Յաղագս դէղերէն սաստիկ հոման դէղի:

Ախորժելի և մեղմագոյն լուծողականքն 'ի գիպուածս ախտիս լինին յոյժ շահաբեր, եթէ ախտակիրն չեցէ կարի ուժաթափ լեալ յերկարատեւութէ ախտին. ռապառապառն, և սէմն քառատմամն որոբեալ 'ի մէջ գինւոյ տուք 'ի գործ արկանել, մինչև ցլպրծումն կամ ցկակղումն որովայնի. և անմիջապէս զկնի այսորիկ պարտ է ախտակրին 'ի գործ արկանել զդէղս սնդաւցուցիչս և զօրացուցիչս. վասն որոյ պարտ է տալ յաւուրն չորս անգամ, կամ եւ առաւել՝ եթէ տանի ստամոքսն, կէս տրամ զյեռագոյ փոշին, որ կոչի՝ բօլվէռէ ա՛ էլվէցիս: Ա՛ռ ալումէ և քամֆէքու՝ յիւրաքանչիւրոցն հաւասարաչափ մասունս, և հալեալ 'ի մէջ քուրայի, մանրեա զերկոսին 'ի միասին. և 'ի գործ արկ յիւրաքանչիւր անգամն 'ի մէջ միոյ բաժակի թինթուռա տի ռօզէի, որ է ոգի վարդի:

Իսկ եթէ ստամոքսն ոչ կարիցէ տանել առանձին զվերոյիշեալ նիւթն, յայնժամ պարտ է առնուլ սիկռս տի լամֆէ ալումինօզ, և 'ի գործ արկանել չորս ունկիս՝ յերիս անգամս յաւուրն. զոր մարթ է պատրաստել հետագոյ եղանակաւ: Ա՛ռ չորս լիտր

կաթն թարմ. և երեք տրամ աղուամէ, որ է՝ պաղլեղ. դիր զկաթն 'ի վերայ մեղմագոյն հրոյ, և եռացո. և իբրև սկսանի կաթն թանձրանալ՝ արկ 'ի վերայ ըզ-պաղլեղն: Դարձեալ, 'ի գիպուածս սխտիս են օգտակարք սեղմիչ դեղերայքն, որպիսի են՝ տասն կամ 12 շիթք լաւատնոյ լիգուիտոյ 'ի մէջ միոյ բաժակի հասարակ ջրոյ երկու անգամ յաւուրն: Լակ օգտակարագոյն և բարւոք ևս է գործածութիւն քինա քինայի փոշի տրարեալ, և տրորեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի աղնուագոյն գինւոյ, և 'ի կիր արկանել երիս անգամ յաւուրն. բայց յարմարագոյն, և ախորժելագոյն ևս լինի եթէ յաւելցի 'ի վերայ 15 կամ 20 կաթիլ էլիսիրուէ տի վիթրիօլը:

Յաղագս խառնարանին, որոյ առ երեսս:

Պարտ է արգելուլ նոսա քան զամենայն 'ի գիպուածս սխտիս՝ զայն ամենայն որ կարէն զայրացուցանել զգործարանս միզապանի, և խանգարել զխառնուածս: Եթէ ծարաւն չիցէ այնքան սաստիկ, պարտ է սխատակրիս ապրիլ ջրագոյն կերակրեղինաք. որպիսի են բրինձ, սալեբ խառն ընդ կաթին, խեցգետին, սարեկ ևն: Զսաստիկ ծարաւն մարթի է շիջուցանել 'ի գործ արկանելով զջուրն կրոյ, խառն ընդ կեղևոյ կաղնւոյ: Տէքօթթիօ պիանքօ, հալեալ 'ի մէջ նորա զնէժն ձկան, լինի յարմարագոյն ինչ ըմպելի 'ի գիպուածս սխտիս: Դոյնպէս պարտ է սխատակրին առնել ջափաւոր շարժմունս առանց խոնջելոյ. և ևս պարտ է նստիլ և 'ի քուն լինել 'ի վերայ միոյ կարծրագոյն և պնդագոյն մահճի. քանզի փափուկ և կակղագոյն մահիճքն են յոյժ հեռաստակար երիկամանց: Դոյնպէս ցուրտ և խոնաւ օդքն ոչ սակաւ հեռաս ընծայեն սխատակրիս:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Յաղագս ախտի, որ ասի՝ ինֆՕՆԻՆԷՆՅԱ Փ'ՕՐԻՆԱ, այսինքն անձուծուԹիւն կամ անձուծիչուԹիւն մեղի։

Այս է ախտ ինն, որում անձինք աշխատաւորք են յոյժ ենԹակայ զկնի անցանելոյ զչափ հասակի ամաց. և ախտս այս տարբերի ներքսապէս 'ի վերս յիշեալ ախտէն տիրապէԹէ, ՝ որում 'ի գիպուածս յայս մէջն հոսի յոյժ յակամայս, և շնԹ առ շնԹ. և ոչ առաւօրէն՝ որպէս 'ի գիպուածն վերոգրեալ ախտի։ Ախտս այս առաւել տառապեցուցիչ է՝ քան որոգայԹաւոր. ենԹակայք այսր ախտի հասարակօրէն են երիտասարդք, և ծերունիք, կանայք 'ի ժամանակի յղուԹէ, և ևս եԹէ կրեալ իցեն զաշխատանս ի ծնունդս, և վարեալ իցեն զանկանոն վարս։

Յաղագս պոռճառաց անձուծուԹեան։

Ախտս այս յառաջ գայ 'ի ԹուլուԹէ փամփիչոյ, և սովորաբար 'ի բարալիզնամ, այսինքն 'ի լուծուէ կամ 'ի գօսուԹէ այսր գործարանի։ Կ՝ երԷ պատճառիլ երբեմն ևս 'ի մղմանէ, 'ի հարուածոց, 'ի տարժանաւոր ծննդոց, և յայլ ինչ պատահարաց, 'ի ջերմախտէ, յերկար գործածուԹէ զայրացուցիչ ինչ դեղոցէից, որք մնալով 'ի մէջ փամփչաի մնասաբեր լինին։

Դարձեալ, պատճառի ախտս այս 'ի տկարուԹէ կաղմուածոց և գործարանաց, որպէս 'ի մանկունս, 'ի ծերունիս և 'ի փափկակեաց անձինս. ևս 'ի ներզուԹենէ ինչ, զոր կրեն մկանքն փամփչոյ. որպէս պատահի բազում անգամ յարուեստն քարագործուԹեան, և 'ի տարժանաւոր ծննդեան։ Հուսկ յեռոյ պատճառի ևս 'ի քարէ ինչ գոյացելոյ 'ի մէջ միզարանի, յուռուցէ ինչ 'ի վեր երևելոյ 'ի մօտաւոր մասունս փամփչոյ. երբեմն ևս յանկանոն գործածուէ ջրոյ կամ յայլ ինչ հեղանիւԹ ըմպելեաց. 'ի վախ-

ձան ամենայնի, 'ի դարձ ցանկութիւն, կամ 'ի վաղ-
շտութիւնն։

Յաղագս խնամապարտութեան, և դեղոցն պիտոյ։

Խոտս այս է անբուժելի 'ի զառամեալս, և ոչ է մարթ 'ի գործ արկանել առ նոսա գեղորայս ինչ, բայց եթէ գնել 'ի վերայ փամփշտոյ էմբիսոթռօ քօռօպօռանութիւն, և պնդակազմ ինչ գօտւով պնդել շուրջ զերիկամամբք նոցին, և կանոնագրել զկերակուրս սնուցողականս, և զգինի ազնիւ, և շափաւոր ինչ շարժութիւնս, և զայլ սոցին նման յարմար կառավարութիւնս։

Իսկ 'ի մանկունս սխտս այս յառաջ գայ 'ի սկսրութիւն, և պատշաճաւոր գեղն է բօլվէռ ոմ սօռչիս. այսինքն փոշի մկան, կամ մուկն խորովեալ 'ի շամփուրի, և կամ այլ այսպիսի գեղորայք. քանզի սխտս այս թէպէտ 'ի մանկունս ըստ ինքեան է բուժելի, բայց նպաստաւորուին և այսպիսի գեղորէից ոչ է վայրապար։ Անժուժութի կամ անժուժկալութիւն միզի, եթէ իցէ յառաջ եկեալ 'ի քարէ ինչ գոյացելոյ 'ի փամփուշտն, է ապաքինելի ըստ եղանակին, զորմէ խօսեցուք 'ի տեղւոջ իւրում։ Եթէ պատճառի 'ի խենեչութիւն և 'ի խառնակութենէ ընդկանայս, է իբր անբուժելի, մանաւանդ եթէ իցէ հնացեալ։

Իսկ 'ի դիպուածս, յորում յառաջ գայ սխտս այս 'ի լուծութի կամ 'ի գօտութի փամփշտոյ, յայնժամ զդեղն տես 'ի գլ". ԺԷ. 'ի վերայ անդամալուծութի։ Իսկ յորժամ փամփշտալուծութիս այս պատճառի յուռուցեալ ինչ, կամ յիջուածոց ինչեւոց 'ի մերձագիր մասունս փամփշտոյ, յայնժամ դեղն է վէշիքաթօռիս, զոր պարտ է գնել 'ի մէջքն, և դարմանել քանի ինչ շաբաթս, մինչև փարատեսցի փամփշտալուծութիւնն, և յետ այնորիկ պարտ է 'ի գործ արկանել փոխանակ վէշիքաթօռիսի զյետագոյ օծանելիս։ Ա՛ռ մի ունկի՝ օլիս ոմ ռութա, երկու արամ ունկվէնթում նէռվենում, և երեսուն շիթս օլիս ոմ էսանցիալէ ոմ թէռէպէնթինս։ Այսու օծանելեաւս պարտ է յաւուրն բազում անդամ շփել զայն մասն, յորոյ վերայ եգեալ էր վէշիքաթօռիսն, և զայլ մերձաւոր մասունս։ Անժուժութին միզի, որ

հասարակօրէն զուգընթաց չինի ընդ փորհարութիւն և որովայնահոսութիւն, ոչ ունի պէտս մասնաւոր ինչ դեղօրէից, այլ ապաքինի և բուժի 'ի դադարիլ անդ լուծողականութիւն որովայնի։

ԳԼՈՒԽ Զ.

Յաղագս անդրանիկան, կամ դպարգելանիկան։

Արգելականութիւն միզի, որ ըստ բժշկաց կոչի՝ սօրբռէսսիօնէ տ' օռինա, կամ խաքուռիա, յերկուս բաժանի, 'ի ռէնալէ, և 'ի վէշիքալէ, այսինքն յէրիկամնական, և 'ի փամփիշտական. էրիկամնականն կոչի՝ սօրբռէսսիօնէ տ' օռինա, կամ խաքուռիա. իսկ փամփիշտականն անուանի հասարակօրէն՝ ռիթէնցիօնէ տ' օռինա. իսկ առ մեզ էրկաքանչիւրն կոչի՝ անմզութի, կամ միզարգելութի։

Յաղագս նշանաց դպարգելանիկ։

Նշանք էրիկամնական արգելման միզի են գաղտնի ինչ ցաւ սրագոյն, ծանրութիւն էրիկամանց, և մէջքաց. ցաւն սատմոքսի, զղուանքն և ժայթքումն, մեզահամութիւն բերանոյ, և դարշահոտութիւն միզի։ Ախտակիրն ոչ զգայ բնաւ յօժարութի ինչ 'ի մեզել, և ոչ հոսի մեզն, բայց եթէ մեծաւ բռնադատութիւն. ոչ գտանի բնաւ ուռոյց ինչ 'ի միզարանի, և ոչ 'ի մերձաւոր մասունս նորա։

Իսկ նշանքն փամփիշտական արգելման միզի, որ հասարակօրէն ասի՝ ռիթէնցիօնէ տ' օռինա, են հետագայքդ. ծանրութի ինչ զոր զգայ ախտակիրն 'ի մէջ անդամոցն, որ ասի՝ իբօկասթռօ, բուպէ, և բէռինէօ, յօժարութի ինչ 'ի միզել հանդերձ վայրապար բռնադատութիւն, ուռոյց ինչ 'ի վեր երևի 'ի ներքոյ ոսկեր երանաց կամ առականաց. զոր 'ի ջ-

ջանիելն՝ զայրագին ցաւս զգայ ախտակիրն. և ուստ
ոչցս այս փարատել կամ ինքնին բնութիւն 'ի լուծանել արդելմանն միջն, և կամ գործածութիւն սրինդի։

Հասարակօրէն արդելութիւնս այս միջն լինի առանց ջերմութեան։ Լակ եթէ պատճառել լինի 'ի բորբոքմանէ կամ 'ի շարաւմանէ միզարանի, և կամ 'ի գաղջնական ախտէ, յայնժամ յայսպիսի դիպուածս սովորաբար զուգընթաց լինի տենդ ինչ, և ցնորութիւն. ցաւքն և ջերմութիւնն լինին սաստկագին, և ախտակիրն յոյժ ամբոխեալ և խռովեալ. և վերջապէս եթէ բարիոք դարման չառնիցի ախտիս այսմիկ, փոխարկի սովորաբար յախտն ասացեալ խառօրիզիա, այսինքն ջրգողութիւն, և լինի մահաբեր։

Յաղագս պոչճառաց այսորիկ ախտի։

Արդէն խօսեցաք 'ի վերագոյնդ, եթէ միզարգելութիւն կարէ պատճառել և յառաջ գալ 'ի բազմազան պատճառաց, որպէս 'ի բորբոքմանէ երիկամանց և փամփշտի են։ Իսկզբ կամ փոքրիկ մասնիկք ինչ քարի կամ աւազոյ արդելեալք 'ի ճանապարհի միզարանի, նիւթք ինչ շարաւային և նեխեալ, կարկամութիւն ջրոց, ոչորութիւն փամփշտոյ, և գաղարութիւն աղեաց և փորոտեաց ատորին որովայնի, բորբոքութիւն կամ այտուցքն են, կարեն պատճառել զախտս զայս։

Դարձեալ, նոքա՝ որք զսպեն, և ճնշեն զանձինս խրախանց յընդերկար ժամանակս 'ի գալ միզի, և ետ նոքա, որք զպղրագործութիւնս առնեն ընդ կանայս, են ենթակայ ախտիս այսմիկ. նոյնպէս և կանայք զկնի զուգաւորութեան, և յղութեան երբեմն ետ կրեն զախտս զայս։ 'Ի վախճանի ամենայն կերպ ախտք, որպիսի են ակամայ շարժմունքն մկանանց, արգանդացաւութիւնն, սեռամաղձութիւնն, ցաւն փամփշտոյ և երիկամանց կարեն պատճառել զմիզարգելութիւն։

Յաղագս դեղոցն և խնամոցն ոգեղիցն։

'Ի բազմակերպ պատճառաց ախտիս, զորոց գրեցաք, քաջայայտ ճանաչի՝ եթէ քանի այլևայլ և բազմապատիկ դեղոցն կարօտի բուժումն ախտիս։ 'Ի դիպուածս արդելականութեան որ պատճառի 'ի բորբոքմանէ երիկամանց, կամ փամփշտոյ կամ սաստիք

սի, և կամ այլ ինչ աղէաց ատորին որովայնի, և կամ 'ի գիպուածն՝ յորում պատճառի 'ի խիղճ, յաւաղոյ, 'ի վերայ ինչ ծննդական անդամոց, 'ի տուփական ախտէ ևն, պարտ է 'ի գործ արկանել զայն գեղոբայս, զորս սահմանեցաք վասն մի մի իւրաքանչիւրոցն այսոցիկ ախտից ուրոյն ուրոյն 'ի տեղւոջ իւրեանց։

Դարձեալ գիտելի է, եթէ յայս ամենայն գիպուածս մարթ է ևս 'ի գործ արկանել զչեստագոյ գեղորայս. այսինքն ֆոմէնթի, և բաղանիս առնել. խակ երակ հատանելն է հարկաւորագոյն, եթէ զբուլթին ախտակրին տանիցէ այնմ, յորժամ գտանի նշան ինչ բորբոքման. երակ հատանելն 'ի գիպուածս ախտիս ոչ միայն փոքրատէ զջերմութիւն, այլ միանգամայն թուլացուցանելով զհատատանգութիւն գործարանաց և խողովակաց, վասնզի զբոնի շարժումն միանաց և ջղաց, որք պատճառեն զարգելականութիւն։ Զկնի երակ հատանելոյն պատշաճագոյն է 'ի գործ արկանել զֆոմէնթի սուկ ջերմ ջրով, կամ ջրոնի եբիցկի, և կամ մուրշի, ևն։

Դարձեալ, պարտ է գնել զախտակիրն 'ի մէջ գաղջ ջրոյ, և թողուլ այնքան, որքան տանի զօրութիւն նորին, և կրկնել զայն ըստ պահանջելոյ պարագայիցն։ Այս կերպս օգտէ ևս 'ի գիպուածս, յորում արգելականութիւն միզի պատճառի յերկարատէս զապելոյ զանձն 'ի միզել, ևս 'ի զաղբագործութենէ ընդ կանայս, կամ ևս 'ի գաղղիական ախտէ. քանզի միշտ յայսպիսի գիպուածս արգելման կամ զուգընթաց լինի բորբոքումն, և կամ պատճառէ զայն։ Յայդ ամենայն գիպուածս ոչ է հասարակօրէն որոգայթաւոր, բայց եթէ 'ի յարմատանալն և 'ի հնանալն նորին։

Խակ 'ի գիպուածս՝ յորում արգելականութիւն միզի պատճառի 'ի կրից և 'ի սեամնգձէ, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել մասն ինչ 'ի վերոյիշեալ գեղոբէից, և մասն ևս զչեստագոյ գեղորայս։ Այս երեք ունկի՝ ռատիչէ ոսկ ալթէա, կէս ունկի՝ լիկօռիցիա, և երեք արամ՝ սէմէն բլանթակօ։ Զայս ամենայն եռացո մի և կէս լիտր ջրով քանի ինչ վայրկեան. և յետ այնորիկ յաւել 'ի վերայ երկու ունկի՝ կոմմա առաբիքա, և կէս ունկի՝ սաֆնիթռօ բուռնֆիքաթօ, և մասն ախտակրեդ մի բաժակ յաւուրն ջրա

կամ հինգ անդամ։ Այլ եթէ պատճառի 'ի գոլոր-
շեաց ինչ, որք 'ի Ճանապարհին միզարանի, կամ 'ի
շարաւալից ինչ նիւթոց, 'ի վիրաց, 'ի մանգաւորու-
թենէ այսորիկ անդամոյ, 'ի թուլութենէ երիկամանց
և փամփշտոյ, 'ի լուծութենէ կամ 'ի գօսութենէ գոր-
ծարանաց և խողովակաց, և՝, յայսպիսի դիպուածս
չէ՛ օրէն միշտ 'ի գործ արկանել զանդացուցիչս և ըղ-
ջերմացուցիչս, զվէշերաթօռիս և՝ այլ պարտ է 'ի
գործ արկանել զքանտէրէթեան սուբբուռաթիվս,
կամ կօմին էլասթիքա, զոր պարտ է պատրաստել
բազմազան եղանակաւ։ վասն որոյ և ոչ կամիմ ասա-
ռանօր խօսել զկերպէ պատրաստելոյ զայն։ քանզի
իւրաքանչիւր վիրասոյ ունի այլևայլ եղանակ 'ի պատ-
րաստել զքանտէրէթեան զայն ըստ խոհեմական իւ-
րում դատողութեան։

Բայց զայս միայն ասեմք՝ եթէ արժան է միշտ նախ
քան զմուծանելն զպատրոյդս զայս 'ի ծնեղական ան-
դամն՝ թաթախել զնոյն 'ի մէջ իւղոյ քաղցր նշոյ։
որով լինի առաւել դիւրապատրաստ և շուտափոյթ
'ի նեղդործել։ և պարտ է թողուլ զայն մնալ 'ի
նեղբս անդ երիս կամ չորս ժամս ըստ կարողութեան
ախտակրին, որով ոչ միայն բուժին խոցքն, այլ և
գոլորշիքն փամփշտոյ, և մանգուենքն, որք դատանին
'ի մէջ նոյն անդամոյ, և այլ այն ամենայն, որք արգ-
գելական լինին Ճանապարհին միզի։ և այլն։ 'Ի դի-
պուածս, յորում պատճառի 'ի յղութենէ, հաստարակօ-
րէն չէ՛ պարտ 'ի գործ արկանել դեղորայս ինչ։ այլ
թողուլ պարտ է բնութենն կառավարել զինքն։

Յաղագս ընդհանուր խառավարութեան, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դիպուածս արգելման միզի յորմէ՝ և էր պարտաւոր էիցէ։

Որ և իցէ պատճառն միզարգելութեան, հարկաւոր
է միշտ լոյծ ունել զորովայնն։ բայց զգուշանալ պարտ
է՝ զի մի 'ի գործ արկցին սաստիկ լուծողականք, և
յոյժ լուծիչ գրեխքն։ և՝ ենիֆուզիօնէ ասի սէնա և ասի
մաննա։ և՝ 'Ի դիպուածս յայս թեթեւագոյն գրեխն
է յոյժ օգտակար։ մանաւանդ զորովայնն, և մանաւանդ
ունի զօրութեան 'ի փարատել զբռնի շարժումն փամ-
փշտոյ, և այլ մերձաւոր մասանց։ Կերակրոյն պարտ
է լինել թեթեւ և սնուցիչ, և սակաւ քանակութեամբ։ 'Ի

գործ արկանել ըմպելի՝ զթելթև արգանակն, ինքնու-
զիսնէ ոչ ուտիլէ ոչ ալթէա, ֆիլօր ոչ թիլիս ևն,
յաւելուլ պարա է ևս երբեմն 'ի վերայ այդպիսի ինչ
ֆուզիսնէի հինգ կամ վեց շիթս սբիրիթօ ոչ նիթուս
ասլէ, կամ մի ապամ՝ սաբօնէ ոչ ալիքանթէ։ Իսկ
ելթէ ախտակիրն ոչ ունիցի զբորբոքողականութիւն,
կարէ ըմպել ևս սակաւ ինչ թեթև բուն առանց
թթուոյ։

ԳԼՈՒԽ Լ.

Յաղագս ախտի որ ասի՝ ՈՒՆԷԼԼԱ. այսինքն սուաղ երիկամանց. և յաղագս ախտի որ ֆուլի՝ ԲԻԷՐՈՒԱ. այսինքն դար երիկամանց։

'Ի գիպուածս, յորում աւազք կամ խիճք յամէ-
ցեալ մնան 'ի մէջ երիկամանց, կամ ընդ քարշ գնան
ճանապարհաւ միզանց խողովակացն հանդերձ միզիւն,
յայնժամ ասի թէ ախտակիրն ունի աւազս, կամ
նիւթս խճապօրծս։ Իսկ 'ի գիպուածս, յորում այս-
պիսի խիճք, կամ փոքրիկ քարինք ընդմնանեն 'ի
փամփուշտն, և յերկարեալ մնան անդ առ ժամանակ
ինչ, ածելով ածին օր քան զօր աւազային և խճային
նիւթովք միզի, որք կռուեալ յարին շուրջանակի. և
'ի վախճանի այնքան սատակ սաուարանան, մինչև
ոչ կարեն ելանել 'ի փամփշտէ, և ընդ քարշ անցա-
նել ճանապարհաւ միզանց խողովակացն հանդերձ
միզիւն. և յայսպիսի գիպուածս ասի՝ ախտակիրն
ունել քարինս։

Պատճառք այսոր սուաղոյ և դարի։

Աւազն, և քարն կամ խիճքն գոյանան նախ՝ 'ի
բարկ, 'ի կծու, և 'ի սառեալ կերակրեղինաց, 'ի գործա-
ծութէ սատակագոյն և սեղմիչ գինւոյ, յանշարժա-

կան կենաց վարելոյ, 'ի պահպանելոյ զանձն 'ի մէջ անկողնոյ կարի ջերմապէս, այնպէս մինչև բռնութիւն շարժել զդողոցին, և զքրտունս, 'ի կերակրելոյ զերս կակղացուցիչս այնքան՝ մինչև շարժել զունակական ինչ լուծումն որովայնի: Դարձեալ՝ յերկարաձիգ մնալն ընկողմանեալ 'ի վերայ ուսոցն, գործածութիւնն պրպտարեալ և աւազային ջրոց, փքաւոր կերակուրքն են, կարեն նոյնպէս պատճառել զախտս զայս: Ընձինք զաստամեալք, ևս նոքա՝ որ կրեցին զախտն կոչեցեալ կօթիթա կամ ռէումաթիզմ, են առաւել ենթակայ ախտիս:

Յաղագս նշանաց սաղոյ, և փարի:

Սաղքն, կամ քարինք երիկամանց պատճառեն զցաւս միջաց, զանախորժակուն, զզուռումն, զժայթքումն, և երբեմն ևս զմէզն սաստիկ, կամ արիւնախառն. իսկ յորժամ քարինքս այսոքիկ ելանեն յերիկամանց 'ի փամփուշտն, և արդեալական մնան ընդ ճանապարհն միզանց խողովակաց, յայնժամ այսոքիկ նշանքս զայրանան սաստապատիկ առաւել. տարաժանի ցաւն ի մերձաւոր մասունս փամփշտի, մէջքն և զիտան կողից ախտակիրն ասնջին միշտ անհնարին ցաւովք, ամորձիքն կծկին 'ի վեր կոյս, և մէզն լինի արդեալական: Իսկ քարն երիկամանց կամ փամփշտոյ ճանաչի 'ի ցաւոցն, զոր զգայ ախտակիրն կամ 'ի միզելն, կամ յառաջ, և կամ զկնի միզելոյն. 'ի սառնամածութիւնէ կամ 'ի թանձրութիւնէ միզի, որ ելանէ շնթ առ շնթ, 'ի յերկարաձիգ յապաղմանէ միզին՝ 'ի նոյն իսկ վայրկենի՝ յորում սակաւուր յորդառատ միզել, 'ի սրագոյն ինչ ցաւոց՝ զոր ախտակիրն զգայ 'ի ծագն փամփշտի, զկնի շարժմանն մանաւանդ յետ ձիավարութեանն, կամ կառաջքութեանն, և այլ սմին նման տարժանաւոր շարժման, 'ի գունոյ միզին, եթէ ելցէ յոյժ սպիտակ և թանձրամած, 'ի մարմնոյանաց, և 'ի տագնապէ ծննդական անդամոյն, որ բռնադատէ զախտակիրն անդադար քորել զանձն:

Դարձեալ՝ ճանաչի 'ի գիւրագոյն միզելոյ ախտակրին 'ի նստիլն, քան յոտն կալն, 'ի կարկամութիւնէ և յակամայ շարժմանէ ջղայ կամ մկանանց, որք պատճառին 'ի սաստկագոյն ցաւոց 'ի միզելն, հուսկ յե-

ասոյ 'ի շրջափմանէ քարին 'ի ձեռն միզահան գործ-
ածաց, որ կոչի՝ քաթէթէռէ։

Յաղագս խրատագոյն խառնվարուցն, որք պահանջին 'ի դիպուածս տեղիս։

Անձինք ըմբռնեալք յախտէս յայսմանէ՝ պարտին
անձնապահ լինել 'ի կերակրեղինաց, որք են բնութիւն
քամոտ և ջերմագին, որպէսի են միրգն ոչխաս, և
ըմպելիք աղտաղտինք, և՝ պարտին 'ի գործ արկա-
նել զայն ամենայն ուտելիս և ըմպելիս, որք են բնու-
թիւն միզաբերիք, և թեթև լուծողականք, որպէսի են
քառչիոֆէ, սբառաձի, սբինաչէ, չիքօռիա, և՝, մա-
նաւանդ սոխն։ իսկ ըմպելիքն առաւել պատշաճողա-
կանք են սիէռօ սի լաթթէ, կաթն կովու, ջուրն
գարեոյ, կամ կուաւասի և՝։ Շարժուն է յոյժ յարմ-
ար 'ի դիպուածս սխտէս, ասկայն պարտ է լինել
չափաւոր, ապա թէ ոչ՝ պատճառէ զարիւն միզա-
խառն։

Անձինք որք ունին զաւազ՝ հաստատակօրէն զինի
շարժողականութիւն, մանաւանդ զինի ձիրաւարութիւն,
որատաքս հոսեն բազմութիւն մանրատանն աւազս կամ
խիճս։ Իսկ անձինք, որք ունին զքար 'ի մէջ փամ-
փշոյ, հաղիւ երբէք պարտապէսին 'ի շարժողակա-
նութիւն։ Դարձեալ գիտելի է, զի այն անձինք որք
երկնչին ըմբռնիլ յախտէս՝ այնու զի ծնօղքն նոցա
կրեալ են զսխտս զայս, պարտին միշտ շարժուն առ-
նել, և ոչ բնաւ նստիլ անշարժ յուլութիւն։

Յաղագս դեղերէից, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել նոցա, որ ունին զսխտն էրէկ սաաղոյ, և էրէկ փարի։

Ի դիպուածս, յորում աւազքն, և խիճքն կամ
փոքրիկ քարինքն արգելական մնան 'ի միզանցս, կամ
'ի փամփուշտն և կամ յոյլ ինչ ճանապարհ միզանց
խոզովակաց, պարտ է սխտոկրին միշտ երակ հատա-
նել, դնել զջերմ ֆոմէնթօ 'ի վերայ որովայնի, և 'ի
վերայ միջաց, 'ի գործ արկանել զդրեխս կակղա-
ցուցիչս, և զբաղանիս, և ըմպել առատօրէն թիզա-
նա սի լուէնթի է։ Ընդ երկարագոյն և խոսեցաք
զկառավարութեանց սխտոս 'ի ճառէն 'ի վերայ բորբ-
բոքման երիկամանց, տես գլ. ԺԲ. յօդ. ԺԳ։ Խրատն հե-

ղինակքն զայն անձինս, որք ունին զուաղս 'ի մէջ երիկամանց կամ փամփշտոյ, և ոչ քարինս, զի յամենայնեւմ առաւօտու երկու կամ երեք ժամու յառաջ քան զկատարելն զպէտս որովայնի ըմպիցեն մի ֆիլիէթթա ջուր կրոյ՝ պատրաստեալ ընդ շերտս ոսարէի. և բաղում փաստիւք հաստատեն հեղինակքն միանգամայն՝ եթէ յոյժ օգտակար է և անհրաժեշտ:

Իսկ 'ի գիպուածս, յորում քարն լինի 'ի ներքս 'ի փամփուշտն, դարձեալ խրատեն նոյն հեղինակքն 'ի գործ արկանել ասբեստ մի ալիքանթէ, և աքուա մի քալչէ պատրաստեալ ըստ վերոյիշեալ կերպի, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յետագոյ եղանակի: Առցէ ախտակիրս յամենայնեւմ աւուր մի ունկի՝ ասբեստ մի ալիքանթէ, աքուա մի քալչէ, այսինքն ջուր կրոյ ըստ վերոգրեալ կերպի ընդ շերտս ոսարէի. զՃառն բաժանեսցէ յերիս մասուանս. զմեծագոյն մասն 'ի գործ արկցէ յառաւօտեան պահու 'ի ծոմուստ. զերկրորդ մասն 'ի մէջօրէի, իսկ զերրորդ մասն զկնի վեց ժամուց. և արբցէ մէն մի մեծագոյն բաժակ աքուա մի քալչէ զկնի իւրաքանչիւր մասանց օճառին. իսկ զենացեալ ջուրն կրոյ արբցէ փոխանակ հասարակ ջրոյ ընդ մէջ Ճաշու, և ընթրեաց. և զկնի առ ժամանակ ինչ գործածութեամբ այսր դեղոյ պարտ է նկատել, եթէ զօրաւոր ցցէ մարսողականութիւնն ախտակրին, պարտ է յայնժամ վերատին պատրաստել զջուրն կրոյ զօրաւորագոյն ևս:

Ալքալի քաւստիկոս կամ լիշիվա մի ասբեստի՝ է աղնուագոյն ինն դեղ 'ի գործածեալ յայժմեան դարուս 'ի գիպուածս քարի: Դեղս այս բնութիւն է յոյժ գառնակակիծ. վասն որոյ միշտ պարտ է 'ի գործ արկանել ընդ ախորժարար և բարեխառն խրատիսի են արդանակն որթու, կաթն, ինֆուզիոնէ մի սէմէն լինս, կոմմա առապիքա, տէքոցիոնէ մի ռատիչէ մի ալթէա: Ախտակիրն սկսանիցի 'ի գործ արկանել զդեղս զայս նախ տակաւ քանակութեամբ զորօրինակ երեսուն կամ քառասուն շիթս, և ասասի Ճառն քան զասասիՃառն առաւելուցու ըստ տանելոյ ստամոքսի նորին: Ահա կերպն պատրաստելոյ ալքալի քաւստիկոսի: Առ երկու ունկի քալչէ վիվա, և մի ունկի՝ շէնեռէ մի թէռռառս, կամ բօթառաստ. խառնեա զայսոսիկ յիրեարս. և թող մինչև ցլուծանիլ 'ի մեխրաջուր, և ասէպ ասէպ խառնեա նոսա քան

զ'ի գործ արկանելն։ Իսկ եթէ այս երկու գոյացութիւք ոչ լուծանին առանձին, յաւելուլ արժան է սակաւ ինչ ևս ջուր։

Գոյ այլ ինն ազնուագոյն գեղ 'ի գիպուածս սխտոխս, որ կոչի՝ ուվա սուրսինա. գեղս այս է օգտաւէտագոյն, և մարթի դասել 'ի կարգս վերոյիշեալ հոչակաւոր գեղոցն։ և գրէ հեղինակն, եթէ ա-կանատես եղէ բազում անգամ զիւրն առեալ օգտաւէտութեամբ գեղոյ։ գեղս այս հատարակօրէն 'ի գործ արկանի յարգանակ կազմեալ, և չափն է 'ի մի տրամ մինչև յերկու, երկու անգամ յաւուրն։ մարթի և ևս առաւելուլ զչափն մինչև ցվեց կամ ցեօթն տրամ յաւուրն խառն ընդ մի լիտր հատարակ ջրոյ առանց երկիւղի։ Արդ 'ի վերոգրեալոցս ցայս վայր՝ քաջայայտ ճանաչի, եթէ շահաւէտագոյն գեղոցդ 'ի գիպուածս յայս՝ են ջուրն կրոյ, օճառն, աղքալի քաուսթիքս են։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Յաղագս զանազան փէռանց ջրգողութեան, որ ասի՝ էթրօբիզիա։

Ախառ այս է ուռուցումն ինչ բովանդակ մարմնոյ, կամ միայն ոմանց մասանց մարմնոյ, յառաջ եկեալ 'ի գոյացութիւն ջրային հիւթոց. բազմապատիկ և պէսպէս անուանս ընծայեմք այսմիկ ախտի ըստ զանազանութեան մասանցն, որք են ենթակայ ընդունելոյ զախտս։ Դ.ախ՝ յորժամ ջուրն տարածանի ընդ ամենայն մասունս մարմնոյ, յայնժամ անուանի՝ անասարքա, կամ լէուքոֆլէգմացիա, կամ խառօրիզիա Ճէնէռալէ. այսինքն ընդհանուր ջրգողութիւն։ Երկրորդ՝ եթէ ջուրն ժողովեալ մնայ միայն 'ի ստորին որովայնն, յայնժամ ասի՝ ասիթ, կամ խառորիզիա տէր պասսօ վէնթռէ, այսինքն ջրգողութիւն ստորին որովայնի։ Երրորդ՝ եթէ ջուրն գումարեալ

զեռեզի 'ի կուրծս, յայնժամ յորջորջի՝ խառօրիզիա ան բէթեթօ, կամ խառօդօռաչէ։ Ձորբորդ՝ 'ի լինել ջրոյն 'ի գլուխն կամ 'ի յուղեղն, ասի յայնժամ խառօչէֆալօ, այսինքն ջրգողութեն գլխոյ։ Հինգերորդ՝ յորժամ ջուրն փակեալ մնայ 'ի քսակի ինչ մասնաւոր՝ առանց բնաւ հաղորդութեն ունելոյ և հոսելոյ յայլ մասունս մարմնոյ, յայնժամ առձայնի՝ խառօրիզիա սաքքաթա։ ընդ այս տեսակաւ են՝ ջրգողութեն արգանդի, որ ասի՝ խառօրիզիա տէլլա մատրիչէ, կամ ուրէթրօ։ և ջրգողութեն ձուարանի, որ կոչի՝ խառօրիզիա տէլլէ օվայէ։ և ջրգողութեն ֆալլօփիեան փողոց, զոր կոչեն խառօրիզիա տէլլէ թուպէ ֆալլոբբիանէ։ զնշանակութեն սորա տեսցես սառբև 'ի կարգի իւրում։ և ջրգողութեն որովայնամաշկի, զոր կոչեն՝ խառօրիզիա տէլ բէռիթօնէօ։ զորոց իւրաքանչիւրոցն ուրոյն ուրոյն ճառեսցուք։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս պոպճառաց անալարքս անասանէալ ջրգողութեան։ և յաղագս պոպճառաց ալիքնէի, այսինքն ջրգողութեան որովայնի։

Ախտքս այսոքիկ յոլով անգամ 'ի վերս երևին յանորամադրութէ ինչ անդամոց, յրմպելոյ զօղի և կամ զայլ ամենայն ոգիաւոր հեղանիւթս։ և արդարև յայտնի իսկ է ճշդրտութեն առածիս, որ ասի ‖ Ամենայագ արբշիռք այս կենցաղիս, կարծեն ըզկեանս 'ի ձեռն ախտիս ‖։ Դարձեալ, պակասութեն շարժմանց մարմնոյ՝ է հատարակ և ընդհանուր պատճառք այսր ախտիս։ և յայն ոսկս յերկարանիսս, և յանշարժականն անձինս յաճախ գտանին ախտքս։ Բազում անգամ պատճառեն և 'ի սասակ ինն լուծողականութէ, 'ի յաճախակի և յանչափս հոսմանէ արեան, 'ի գժնդակ և 'ի կարի զօրաւոր փսխողականէ, 'ի ծորեցուցմանէ լորձանաց։ և ն։ Դարձեալ, յանկարծօրէն, և յանակնկալ ինն պնդութենէ սովորական և կարևոր լուծմանց որովայնի, 'ի սակ սակ ոսատոսելոյ, որպէս առնեն կաքաւօղքն։ 'ի յարդել-

մանէ քրտանց տակից, 'ի ցրտագոյն ջրոց՝ յորժամ անչափապէս ըմպէ ոք զկնի աշխատանաց, և քրտնելոյ - 'ի տարժանաւոր խմն ճանապարհէ, 'ի բնակելոյ 'ի խոնաւուտ և 'ի ցածագոյն տեղիս. վասն որոյ ախտքս այսոքիկ հասարակօրէն տիրապետեն 'ի ձորաբնակս. որպիսի են բնակիչք քաղաքին Հոլանտիոյ. յերկար ժամանակս 'ի կիր արկանելոյ սակաւ սնուցիչս և գժուարամարսելիս։

Այլև պատճառիլ մարթի և սովորաբար ներգործութիւն այլոց ախտից, որպիսի են՝ գալուկն, այտուցն, և կարծրութիւնն լերդի, փորհարութիւնն, աբիւնախառն որովայնալուծութիւնն, խմբիւմանն, թապէն, թոքաժեռութիւնն, երկարատև տենդքն, և։ Եւ վերջապէս յայնմ ամենայնի, որք են պատճառ խափանելոյ զարտաշնչութիւն մարմնոյ, կամ զպատշաճական շրջանս արեան։

Յաղագս մասնաւոր պատճառաց անպարտի, և ալիրնի։

Մասնաւոր և սեպհական պատճառքն այսորիկ տեսակի ջրդողութեց՝ են ապականութիւնքն արեան, թուլութիւն ընդհանուր, հատատութիւն անզօրուն, ամիսոփուն մներաթելից, որք զետեղեալ կան 'ի միանուն, և յայլ մասունս կենդանւոյն, երբեմն և պատճառի 'ի խցանաց աւիշեան անօթոց. և այլ երբեմն 'ի թանչից, որով ընդ երկար վշտանայ և տագնապի հիւանդն, 'ի կարի և յանչափ երակ հատանելոյ, յերկարապէս որովայնահոսութենէ, 'ի լիենթերիա անուանեալ ախտէ, և յայլ ամենայն ախտէ, որոք մանուցային կամ մարտողական զօրութիւն ակարանայ, և լինի անչաջող 'ի մասամբ բարել և 'ի բաշխել զնպաստս կազմուածոց։ Դարձեալ, պատճառի 'ի կորստենէ արեան, յառատութէ շնչիչին և իգային հիւթոց, յայլայլութենէ խժային հիւթոց, յայտուցմանէ լերդի. և փայծեղան, 'ի խցմանէ մեսենտրական մասանց։

Յաղագս մասնաւոր նշանաց անպարտի։

Դասարակօրէն ոտքն և սրունքն սկսանին ուռիլ. և նշանաւոր ուռոյցն 'ի վերայ երևի յընկողմանիսն. և 'ի ծագիլ առաւօտու փարատիլ սկսանին, և 'ի մեջն

զմատունս յուռուցեալ մատունս մարմնոյ, մանաւանդ յերեկոյեան պահու, ապաւորի 'ի նմա, և տեղիքն մնան փոսաձև։ Ա. Յուռցն առ սակաւ սակաւ վերանայ, և եղանէ 'ի մէջս, 'ի բազուկս, և մինչև ցգլուխն. և իսկ և իսկ շնչառութիւն դժուարանայ, և մէզն յոյժ նուազի, և հաստաբակօրէն սպիտականայ, և երբեմն և այս կղմնարագոյն երևի, մանաւանդ եթէ տարածանի յորովայնն ատորին, և կամ փոխանցէ 'ի լեարդն։ Ա. Խառաժեռեալն ունի ծարաւ սաստիկ, որովայնն է փակեալ, շնչառութիւն յոյժ նեղեալ. քիրան բնաւ ուրեք ոչ գտանի, այլ եթէ գտանի և այ՝ կարի նուազ և բռնի. բայց յայսոցիկ նշանաց ախտակիրն կրէ զնեղութիւն սրտի, և զծանրութիւն, և զտենդ իմն ծիւրական, որ ասի՝ ֆէպրէ էթիքա, և հազս կարի տարժանաւորս. այս յեսին նշանս՝ հաստաբակօրէն ցուցակ է ախտաւորութիւն փոյծեղան։

Յաղագս սեղմական նշանաց աղիքին, այսինքն ջրգողութեան որովայնի կամ սրտին որովայնի։

'Ի գիպուածս ախտիս՝ բայց 'ի վերոգրեալ նշանաց, ջրգողութիւն որովայնի լինի յոյժ այսուցեալ, և 'ի գնելն զմի թաթ ձեռին 'ի վերայ միոյ կողմանն որովայնի, և միւսով թաթիւ թեթևապէս հարկանելով զմիւս կողմն, իսկոյն 'ի ներքս անդ լսելի լինին ձայնք կամ որոտք փքոց։ Մէզն կարի նուազ լինի, կարմիր կամ կղմնարագոյն, ապն ուռուցեալ, մանաւանդ յերեկոյեան պահու, իսկ դէմքն ընդ առաւօտն. և բազուկն՝ յորոյ վերայ ընկողմանի հիւանդն, մնայ կարկամեալ, և ծարաւն անդիտաս։ Եւ որքան ընանի որովայնն փքով, այնքան 'ի վեր եղանէ ախտիֆռակմն անուանեալ թաղանթն. ուստի դժուարութիւն մեծ կրէ 'ի տուրեաւութեան շնչոյ, մանաւանդ յընկողմանելն։ Զարկ բազկերակին լինի թոյլ՝ բայց սակաւ սակաւ։

Ա. Խտակիրն ոչ հեշտեաւ ընկողմանի 'ի վերայ թիկանց առանց ուրուք ձեռնտուութեան. նեղի և տագնապի չորագոյն իմն հաղիւ, և երբեմն և արիւնախառն թուքս և լորձունս ընդ բերանն արձակէ։ Հուսկ յետոյ գեղնութիւնն երևացաց, ախան սրտի, յամր տենդն, փքոտութիւնն, պնդութիւնն որովայնի, նիհարութիւնն վերին մասանց են, են առաւել ընդհան-

նուբ նշանք այսր ախտի։ Որովայնն պարզատի իբ-
բև զփամփուշտ օդալիր, և երբեմն ի ջանէ մինչև 'ի
ծունկս, և ջուրք արտահանին, և արձակին յամե-
նայն կողմանց. և ոմանք յախտակրաց յառողջութի
պատսպարին 'ի ձեռն այդպիսի նպաստաւորութեան
բնութենն. բայց այդպիսի գիպուածք յոյժ սակաւք
պատահին, և այն ևս յառոյգ հասակի եղելոց։ Իսկ
եթէ անցեալ իցէ զաւուրքք ախտաժեռեալն, հասա-
բակօրէն փոխարկի 'ի քաղցկեղ, և ինքն մահակործան
լինի։

Այլ երբև ջրգողութենն անպաղարքա, և ջրգողու-
թենն որովայնի 'ի միասին գտանին, յայնժամ ախտն
լինի յոյժ վտանգաւոր. թէպէտև ինքն ջրգողութենն
որովայնի միայնակ ևս գոլով՝ հազիւ ուրեք է ապաքի-
նելի, և փարատելի։ Եթէ յառաջ գայ 'ի լեւքոֆլեմացիա
անուանեալ ջրգողութէ, որ պատճառի 'ի մեծագոյն իմն կորստենէ արեան, կամ յայլ ինչ և
իցէ պատահարէ, մարթի գտրմանիլ հեշտեաւ, և ա-
ռանց աշխատանաց. բայց եթէ յառաջ գայ 'ի լու-
ծողութէ կամ 'ի հոսմանէ բնական կարգաւ պատա-
հելոյ, յայնժամ լինի առաւել տարժանելի, և դըժ-
ուարաբուժելի։ Ա՛յ է պարտ բնաւ յուսահատիլ,
եթէ ախտս այս պատճառի 'ի սուր և 'ի դժնդակ
ինչ ախտէ. որպիսի են տենդն անընդհատ, տենդն
հանապազօրեայ, շնչարգելութենն. ևն։ Այլ յայն-
ժամ պարտ է երկնչիլ և անյոյս լինիլ՝ յորժամ յա-
ռաջ գայ 'ի յերկարատև ինչ ախտէ, որ գոյանայ 'ի
մէջ աղեաց, 'ի թոքաժեռութէ, և 'ի լերդացաւուէ։

Յախտէս յայսմանէ որ ասի՝ աշխիթէ, այսինքն ջրգ-
ողութէն որովայնի, համարի թէ ազկունք, և կա-
նայք առաւել բարիոք և դիւրագոյն ճանապարհաւ
բժշկին, քան թէ արք. որովհետև 'ի նոսա չլինի
այնքան դժնեայ և զօրաւոր, որպէս միւս այն ախտն,
որ ասի խառօրիզիա սաքքարթա։ Եւ եթէ յառաջ
գայ 'ի սոսկապէս տրգելմանէ միզի, առանց ընթա-
ցակցութեան այլ ինչ արտաքին ախտի, որպէս պատահի
երբեմն, յայնժամ յոյժ դիւրաւ և փութով է գտր-
մանելի, և բուժելի. յայդպիսի գիպուածս գէպ լի-
նի երբեմն, եթէ առանց իրիք գեղրիցէ՝ միայն բը-
նութենն նպաստաւորութէ գտանի առողջութի, որ-
պէս հասարակօրէն հոսմամբ միզի, և երբեմն ևս լու-
ծողութէ որովայնի։

Դարձեալ, համարի եւ՝ եթէ սխտոս այս մարթի ապաքինիլ արտահանմամբ ջրոյն 'ի պորտոյ բնական ինն եղանակաւ, որպէս յոլով անգամ առնեն վիրաբուժքն եւրոպիոյ։ Այլ եթէ ընդ սխտոս զուգընթաց լինի և տաղակութի, թալկութի, վատակրութի, մէզն կարմրերանգ և կարի հոտուն տեռատեսական արեան, թքանեալն զարիւն, տենդն՝ ընդ որում համընթաց գտանի ախտբօլա անուանեալ պալարն են, են նշանք և պատահարք կարի գժպհիք։ Ջորագոյն և յանձախակի հաղն տայ երկնչիլ վասն սխտուորութի լերդի, և գուշակ է ջրգողութի կրծոց։ Փսխումն և լուծումն որովայնի կարեն լինել 'ի սկզբանն կարի օգտակարք և փրկարարք, բայց յարատեալն՝ պարտ է երկնչիլ։ Յորժամ սխտոս այս պատահի յղի կանանց 'ի յղութի նոցին՝ երբեմն մարթ է նոցա գիւրաւ ազատիլ յախտէս, արտահանելով զջուրս ինչ 'ի ծնանիլն անդ։ բայց երբեմն հաստատել մնայուռուցեալ իբրև զառաջինն ըստ օրինակի յղեաց։ Սխտոս այս կարէ ձգիլ յերկար ժամանակս։ քանզի ակնատեսս եղեալ բազում անգամ, եթէ ոմանք ստացեալ զսխտոս զայս կրեցին զնոյն տառաւել քան զտասն, և զ12 ամս մեծաւ թշուառութիւն։

Յաղագս խնամապարարութեան և խառնարարութեան անապարգս, և աչիւնն անուանեալ ջրգողութեանց, յորժամ 'ի վերայ հասանին ըստ պատահման, և ենթակայն իցեն բարեխաղմ։

Բ. Յայսմիկ սխտակրի պարտ է ժուժկալել որքան հնարաւոր իցէ՝ յամենայն ըմպելեաց, մանաւանդ 'ի ջրային հեղանիւթոց։ Սակայն եթէ հարկ 'ի վերայ կայցէ տալ նոցա ըմպել առ 'ի շինչուցանել զծարաւն, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զշիճուկն կաթին՝ պատրաստեալ ընդ մանանխոյ, կամ այլ ինչ թթուով, որպիսի են հիւթն կիտրոնի, կամ նարքնջոյ, և կամ աչէթօզաի։ Ուտելեացն արժան է լինել չոր, և ջերմացուցիչ, և բնութիւն միզաբերք։ այդպիսի են հացն խորովեալ, և խորոված միսն որպիսի և իցէ վայրենի անասնոց։ Դարձեալ, 'ի խոտեղինաց, որք են բնութիւն ջերմացուցիչք և գրգռիչք։ որպիսի են մանանեխն, նասթուռցիոն, ռաֆանոս ռուստիքանոս, խատորն, սոխն, և պաքսիմատն թաթախեալ 'ի սակաւ ինչ գինի, կամ յօղի, որք բոց

'ի անուցիչ զօրութիւն, ունին ներգործութիւն ինչ մասնաւոր 'ի շինչուցանել զծարաւն։ Սմանք յախտակրաց գործածութիւն ասացեալ կերակրեղինաց միայն ասացան զկատարեալ առողջութիւն։

Շարժումն և շրջագայութիւնն եթէ կարելի իցէ հիւանդին, մեծապէս շահաբեր է և օգտակար 'ի դիպուածս ախտիս. սմին իրի պարտ է նմա ասէպ ասէպ գնալ աշխատիլ և գործել զերկիր. և յայլ այդպիսի շարժողութիւնս յարատևել որքան հնարաւոր իցէ։ Իսկ եթէ ապիկար լինիցի առ այդպիսի շարժմունս, հեծեալ 'ի ջորիս գնայցէ ըստ կարողութեանն. և յայնժամ ևս այդ օրինակ շարժումն լինի կարի օգտաւէտ։. Անկողինք ախտակրիս պարտին լինել յոյժ կարծր, և օդն սենեկին ջերմ և չոր. իսկ եթէ օդն քաղաքին իցէ խոնաւ, պարտ է փոխել զբնակուին, և երթալ 'ի տեղիս ուրանօր գտանի օդն ջերմ և չոր։ Հուսկ յետոյ 'ի մի բան բովանդակեալ զամենայն ասեմ, եթէ արժան է 'ի գործ արկանել զամենայն միջոցս, և զհնարս, որով մարթ իցէ դրդռել և շարժել զարտաշնչութիւնն մարմնոյ. նմին իրի յոյժ բարիոք է յաւուրն երկու կամ երեք անգամ շփել զմարմին հիւանդին չորացուցեալ չուխայիւ, կամ մորթով։

Դարմանք և դեղերայք 'ի վեր արիանելիք 'ի դիպուածս ջրգողութեան։

Եթէ ախտակիրն լինիցի երիտասարդ, և ունիցի զբարեկազմ խառնուածս, մարթ է նմա պատապարել 'ի կատարեալ առողջութի 'ի ձեռն սաստիկ և կարի զօրաւոր փսխողականաց և լուծողականաց, և 'ի ձեռն դեղորիկց, որք ընդունակ իցեն 'ի դրդռել և 'ի շարժել զմէզն, և զքիրան։ Եւ կէս տրամ իբրեքաքաւանա փոշի արարեալ, ընդ կէս ունկի՝ օսամեալ շիլ լիթիքոն՝ մարթ է յօրինել փսխողական ինն կարի վայելուչ և պատշաճական վասն չափահասակաց, բայց միջահասակելով երկու կամ երիս աւուրս 'ի մէջ փսխողականացն. զդոյշ լինել պարտ է, զի մի առատօրէն, և յանչափս ջուր արբցէ. մինչև խանգարեալ եղծանիլ զօրութիւն նորին. այլ մի կամ երկու բաժակ գաղջ ջուրն երիցկի շատ լիցի առ 'ի դիւրապատրաստել զներգործութիւն։ 'Ի միում աւուր 'ի

միջահասութեան զինի փսխողականին, մուր սխտակրին և զհեռագայ լուծողականն։ Ա՛ռ կէս արամ եալաբբա փոշի արարեալ. երկու արամ՝ քռէմոռ սի թառիթառս, և վեց ցորեան քալօմէլանս. և զանգեալ ընդ բաւականաչափ շիլօբբս սի ռօզալի՝ արա մի կամ երկու հատագեղ, և կանխաւ ընդ առաւօտն մուր կլանել կամ ուտել սխտակրին. և յետ այնորիկ ոչքան սակաւաչափ ջուր ըմպիցէ, այնքան բարիոք և օգտաւէտ լինի. այլ եթէ յոյժ նեղեալ ապդնասի 'ի ծարաւոյ, մարթ է երբեմն սալ ըմպել փոքրիկ սկահակաւ զարդանակ հաւու։

Դարձեալ, պարտ է սխտակրիս յերեկոյեան պահու յերթալն յանկողին 'ի կիր արկանել զյեռագայ գեղն։ Ա՛ռ ջորս կամ 5 ցորեան քանֆօրա, և մի ցորեան՝ օբբիս. և զանգեալ ընդ բաւականաչափ շաբաթն նարնջոյ, արա մէն մի հատ, և մուր կլանել. յորմէ առաջաբար զհեռագայ թեթև քիրան. մարթ է և սա 'ի գործ արկանել երբեմն սակաւ քանակութիւն զշինուկն կաթին պատրաստեալ գինեաւ. և սա մարթ է 'ի վերայ ասացեալ շինկի յաւելուլ փոքրիկ դրդալ մի՝ սրիրինթս սի քռնս սի չէռվս։

Դարձեալ, յամենայնում աւուր 'ի ջորս կամ 'ի հինգ ժամու միանգամ նոյնպէս փոքրիկ ինն դրդալիս պարտ է 'ի վար արկանել զյեռագայ գեղորայքն։ Ընկաչ քօքոլէ սի ճինէբռս, սէմէն սի սէնաբէ, ռատիչէ սի ռաֆիանս ռուսուիքանս. յիւրաքանչիւրոցն կէս կէս ունկի՝ և կէս լիտր չէնեռէ սի ճինեսթռա։ Եւ խառնեալ ընդ միքսեսա ռէնս անուանեալ գինւոյ, կամ ուժգին պիռռաի, թող մարսիլ 'ի միմեանս՝ ընդ միջոց քանի ինչ աւուրց. և ապա զտեալ 'ի գործ արկ։ Դոքա՝ որք ոչ կարեն 'ի ձեռս բերել զասացեալ գեղորայս, պարտին 'ի գործ արկանել զնաչուն սէնէկալ անուանեալ արմատոյ, որ և սա է յոյժ քրտնաբեր, և օգտակար։ Ականատես եղէ միանգամ, եթէ կրօզ ոք սխտիս անուղարբա՝ բուժեալ ապաքինեցաւ միայն 'ի ձեռն մոխրոյ ճինէսթռա անուանեալ ծառոյ խառնելոյ ընդ գինւոյ։

Բայց 'ի սոցանէ, և 'ի սոցին նման գեղոյ՝ է և այլ ինն գեղ յոյժ միջաբեր և կարի պատշաճական 'ի գնդուածս սխտից ջրգողութեց, զոր և 'ի բաղում ժամանակաց հետէ բաղում երևելի բժիշկք եւրոպոյ 'ի կիր առին, այն ինքն է սիճիթալէ բուռբու-

ռէա, յորմէ պարտ է առնուլ մի կամ երկու ցորեան յաւուրն։ Զայս գեղ բաղմօրինակ գրեմ տալ ախտաժեշտաց։ Զոր օրինակ. 'ի ջրոս ունկի հասարակ ջրոյ, որ քաղցրացուցեալ իցէ շաքարաւ՝ որչափ և կամք իցեն, արկանի երկու կշիռ ցորեան՝ 'ի վերոգրեալ սիճիթալէէն, որ լինի ըմպելի ինչ ախորժելի քմաց, և նման հասարակ օշարակի. Թող զնատնուրդս զայս մարսիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց քան և ջրոս ժամուց. յետ այնորիկ զտեա զայս, և տուր ըմպել ախտակրին ջրոս բաժակ ջրոս անդամ յաւուրն։ Երբեմն ևս գրեմ տալ երկու ցորեան 'ի վերոյիշեալ սիճիթալէէն՝ յաւելլով 'ի նոյն մի և կէս արամ սէնէկա, և վեց կամ եօթն ունկի հասարակ ջուր, և թող եռալ՝ մինչև ցսպառիլ կիսոյ ջրոյն, և ապա զտեա և տուր ըմպել ախտակրին 'ի միջոց երկոտասան ժամուց՝ ըստ չափու միոյ ունկուոյ։ Այս սիճիթալէ բուսաբուսէան ունի և զինաստակար որակութիւնս, որ 'ի վեր երևի 'ի գործածուէ յարտաքսաբար. զորմէ տեսցես լեռվին 'ի տառն Տ. 'ի կարգի իւրում։ Նոյնպէս օգտաւէտ է արգանակն չինգուէ ռատիչի սրէռիէնթի անուանեալ արմատոց։

Յաղագս խառավարութեան և դեղորէիցն չրգողութեանց անաղարտի և ալիրնէի, և յայլ ամենայն դիպուածս՝ յորոմ 'ի վերայ գան ըստ պատահման։

Կառավարութիւն և դեղորայքն, զորմէ վերագոյնդ խօսեցաք, պատճառեն զառողջութիւն ըստ պատահման միայն՝ եթէ ախտակիրն վիճակեալ իցէ բարեկազմ բնութեամբ. իսկ եթէ ախտքն 'ի վեր երևին 'ի վատթար ինչ նիւթոց, կամ յապականութենէ ինչ գոյացելոյ 'ի ներքս աղեացն, յայնժամ չէ օրէն 'ի գործ արկանել զփսխողականսն, և զկարի զօրաւոր լուծողականսն։ Յայսպիսի դիպուածս պարտ է շատանալ նպաստամատոյց լինելով բնութեանն 'ի ձեռն դեղորէից, գրգռելով զպատուցողական զօրութիւնսն միզի, և պահելով զզօրութիւնսն հիւանդին, 'ի գործ արկանելով միայն զչերմագին, և զանուցիչ քսուածս։ Գերազանց գեղ իմն է նիւթուն՝ առ 'ի շարժել զզարտաթորուն միզի. քանզի ականատես իսկ եղէ, եթէ երիտասարդ ոմն ապաքինեցաւ 'ի գժնդակ իմն ջրգողութէ, որ համարեալ էր անբուժելի և անդարմանելի

նելն, միայն 'ի ձեռն այսորիկ գեղոյ, յամենայնում առաւօտու՝ առնելով մի տրամ նիթռօ, բաժակ մի պիռռախս խառնեալ։

Փոշին մինսոխոյ, որ ասի՝ բօլվիռէ տի սգուիլլէ, է նմանապէս գեղ իմն աղնիս, վեց կամ եօթն կշիռ ցորեան ընդ 24 ցորեան նիթռօի, և բաժակ մի աղդու կինամոնի ջրով, յաւուրն երկու անգամ 'ի գործ արկանելով։ Դարձեալ, ականատես եղէ բազում անգամ 'ի գիպուածս ախտիս՝ մեծի շահաւէտութեան քռէմօռ տի թառթառօի, որ լուծանէ զորովայնն, և զմէզն. և յոլով անգամ պատճառէ զառողջութիւն, եթէ յարատև 'ի գործ արկանի 'ի պատշաճաւոր ժամանակի։ Պարտ է սկիզբն առնել յերկու կամ յերիս աւուրս 'ի գործ արկանել զմի ունկի, և առ սակաւ սակաւ առաւելուլ մինչև ցերկու կամ ցերիս ունկիս, եթէ տանիցի սոսմնքան առ այս. և չէ հարկ զմի ունկին միանգամայն առնուլ, այլ բարիոք ևս է բաժանելն յերիս կամ 'ի չորս մասունս։

Դարձեալ՝ գեղ իմն աղնուագոյն, և յոյժ վայելուչ, զոր սովոր են 'ի գործ արկանել 'ի հիւանդաներն լոնտռայի, է այս։ Առ երկու տրամ ռասիչէ տի ծէնտօտռիա, և նոյնչափ կինամոն փոշի տրաբեալ, զիոշիացուցեալ կեղևն մինսոխոյ, զնաշնդեղ, զհատապտուղն գիոյ, և զաղն օշնդրի, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ։ Չորս խառնեալ 'ի մի և կէս քսեատ հնագոյն գինւոյ, թող մտրսիլ 'ի միմեանս՝ ըստ միջոց քան և չորս ժամուց. յետ այնորիկ զտեալ և 'ի գործ արկ ըստ հաճոյիցդ յաւուրն երիցս կամ չորս անգամ։ Նոյնպէս շահաւէտ է միլէբիէսին ըստ չափու կիսոյ տրամոյ երկիցս անգամ յաւուրն։

'Ի գիպուածս անազարբա անուանեալ ջրգողուէ սովորութիւն է առնել երբեմն թեթև ինչ ցեռուն յոտս կամ 'ի տրունս, որով երբեմն ջուրքն արտահանին այսու ճանապարհաւ. բայց ղգոյշ լինել պարտ է վերաբուժին՝ զի մի 'ի կարի խորագոյնս ցեռեսցէ, և անդր քան զմորթն անցանիցէ։

Դարձեալ, է և այլ գեղ, որ առանց զայրացուցանելոյ գրգռէ զմէզն և զթուքն. և է այս։ Ընկալ կէս տրամ՝ փոշի մինսոխոյ, և կէս ունկի՝ սալէ տի սոսա. և բաժանեա զայս 'ի 12 հաւասարաչափ մասունս, և պարտ է ախտակրին ընդունել յամենայն երեք ժամու մէն մի մասն 'ի վերոյ բաժանեալ գե-

զայն մինչև ցորս կամ ցհինգ անգամ յաւուրն, և վեր-
բարմանել արժան է բաժակ մի հաստատակ օշարակ,
որ թթուացեալ լցէ փոքրիկ գրգալ մի քացախով,
կամ հիւթուն կիտրոնի։ Դարձեալ, պարտ է 'ի գործ
արկանել ֆոմէնդի սրիրիթօզի, և տէքոթթօ-
տի քինա՝ առ'ի անապարեալ սրդելուլ զքաղցկեղն՝
որ հաստատակօրէն սովոր է ընդ առաջ ելանել 'ի դի-
պուածի ատամ։

'Ի դիպուածս ջրդողութեան աշիթէի 'ի գերև ելա-
նել լուծողականացն և քրտնաբերիցն, հարկ է յայն-
ժամ ծակել զփոր ախտակրին առ 'ի հանել արտաքս
զգումարեալ շիճուկս կամ ջուրս։ 'Ի գործածութեան
է այդ հաստատակօրէն, յորմէ և չէ մարթ 'ի վեր ե-
լեալ երբեք վտանգի. բայց եթէ ըստ պատահման ծա-
կեալ լցէ ինչ 'ի փորոտեացն ատկս ընդ երկար ժա-
մանակս մնալոյ նոցին 'ի մէջ ջրոցն կամ շիճկացն,
յայնժամ չուանի ինչ ներգործութեան ծակուն։

Ընդհանրապէս գեղ ինն է առ 'ի դուրս վանել զշի-
ճուկս կամ զջուրս 'ի դիպուածս ջրդողութեան աշի-
թէի, այսինքն որովայնի, որով առաջի աչաց իմոց
ապաքինեցաւ ոմն յախտէս, և է այս։ Ա՛ռ մի և կէս
ունկի՝ հիւթն երկրորդ կեղևոյ սամպուքս յորջոր-
ջեալ ծառոյ, որ ասի՝ սուքս տէլլա սէքոնտա պրօ-
ցա տէլ սամպուքս՝ յաւուրն ջորս անգամ խառնեալ
երկու գրգալ սպիտակ գինեաւ։ Բաղում անգամ
զփորձ առի այսորիկ գեղոյ, և'ի գործ արկի 'ի բա-
զում յայլ դիպուածս, թէպէտ ոչ միշտ պատճառէ
զկատարեալ առողջութիւն, բայց միշտ ներգործէ և
արտահանէ զջուրն կամ ճանապարհաւ կղկղանաց, և
կամ միզի։ Բազում անգամ դէպ լինի, զի գեղս
այս պատճառէ զփսխուն, և այս յառաջ գայ յոլով
անգամ 'ի պարուրելոյ ստամոքսի. և յայնժամ պարտ
է միջահատել զգործածութիւն գեղոյս, և յօրինել
զփսխողական ինն պատշաճաւոր հատակի և զօրուն
ախտակրին, և յետ այնորիկ վերստին մատուցանել
զդեղն, որ բազում անգամ օգտաւէտ լինի. իսկ եթէ
փսխէ կամ ործայ զդեղն, յայնժամ չէ օրէն 'ի գործ
արկանել և ոչ իսկ զփսխողական։

'Ի վախճանի եթէ անաղարտութեան կամ աշիթէ անուա-
նեալ ջրդողութիւնքն պատճառին 'ի խցողութենէ ինչ
լերդի, կամ փայծեղան, կամ մեսենտրի ևն, յայն-
ժամ ընդունայն է աշխատանքն, և վատառակն 'ի բու-

ժուն նորին, բայց եթէ 'ի գործ արկանելցին գէ-
ղարայք ինչ սեպհականք, որովք մաքթ իցէ եղծա-
նել և ջնջել զնոցողութիւնն. որպէս ունիմք խօսել
'ի գլուխ լէ։

Յասացելոցս ցայս վայր քաջայայտ երևի, եթէ
զիարդ գժուարաւ բուժելի են ջրդողութիւնքս այսո-
քիկ. ամին իրի փոյթ մեծ ունել պարտ է բժշկին իսկ
և իսկ 'ի գործ արկանել զվերոյիշեալ գեղարայքս, և
զկառավարութիւնս մինչև իցեն ախտքս հասատաեալք։

Յաղագս թէ զիարդ պարտ իցէ խառնել ջախտին 'ի դէ-
ղոյն յորում հոսին ջուրքն, և յաղագս հնարին՝ որովք
արգելանի ընդարձակելն նոցին։

'Ի գիպուածս, յորում ջուրքն հոսին, պարտ է
'ի գործ արկանել ախտակրին զդեղորայս զօրացու-
ցիչս, որպիսի են՝ քինա, էլիսանուէ ոչ վիթուիօլ,
համեմունք են, 'ի վերայ որոց յաւելուլ և զբաւա-
կանաչափ խաշնդէղ, և զամենայն արկեալ 'ի դինի
են։ Կերակրոյն պարտ է լինել չոր և սնուցիչ, և
ախտակրին պարտ է միշտ շարժումն առնել ըստ կա-
րողութեան առանց խոնջելոյ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս ջրգողութեան ուրծոց, որ ի՝ ի-ոչ-էիպէ-ոչէ
բերեն։

Ախտս այս սովորաբար ունի ընթացս ինչ կարի
դանդաղկոտս, և պատահի առաւել 'ի ծերունիս, 'ի
յերկարատև ախտագնեալս, 'ի բարձրադիր երդօղս,
որոյ նշանքն են յոյժ անյայտ և անտարոյգ. մինչև քա-
ղում անգամ ոչ իմացեալ լինի, բայց եթէ զինի մա-
հուանն բանեալով, և յօշոտելով։ Ախտս այս ոչ է
միշտ միօրինակ, մանաւանդ եթէ յառաջ գայ 'ի թո-
քաժեռութէ, 'ի շնչարգելութենէ, և յայլ ախտից
կրծոց։ Բայց երբեմն գիւրաւ ճանաչի, յորժամ
կախեալ կայ 'ի տարբեր ախտից, որպիսի են խոզք
կամ խոյլ պարանոցի, աբուգուլթ անուանեալ ախտն,
գաղղիական ախտն, ջրգողութի որովայնի, են։

Յաղագս նշանաց ջրգողութեան իրաց։

Ընդհանրապէս 'ի յարտակցութենէ ոմանց նշանաց եւեթ մարթ է ճանաչել, եթէ գաւանի ախտս այս։ Առաջին այսոցիկ նշանաց՝ է սաէպ սաէպ և դրժուարաւ շնչառութիւն, մանաւանդ 'ի գիշերի 'ի սկզբան անդ քնոյ, յորում յոյժ առաւել դժուարանայ։ Ոմանք յախտակրաց այնքան տառապին և նեղին, մինչև ոչ կարել ընկողմանիլ 'ի վերայ անկողնոյն, և ոչ կարեն զբունչ առնուլ, բայց եթէ նստելով կորացեալ յառաջկոյս։ Իսկ միւս նշանքն յառաջ գան 'ի ծանրութիւն ինչ, զոր զգայ հիւանդն 'ի վերայ սառծանի անուանեալ թաղանթի կամ միանի, հանդերձ ցաւով իւրեք 'ի վերայ կրծոցն, կամ 'ի յուսս, կամ 'ի բազուկս։ Հաղն միշտ լինի չոր՝ քան թէ խոնաւ։ ոմանք 'ի սկզբան ախտիս թքանեն զարիւն։ իսկ և ոմանք ոչ թքանեն, և ոչ իսկ հաղս ունին։

Սովորաբար ը ախտիս զուգընթաց լինի և ջերմութիւն ինչ մեղմ, որ ասի ֆիէպռէ լէնեթա։ զարկ բազկերակին լինի մանր, անհամաձայն, և ընդհատ։ ծարաւն երբեմն լինի սաստիկ, բայց ոչ որպէս 'ի գլխուոյն ջրգողութիւն որովայնի։ Սովորաբար ուռոյցն 'ի վեր երևի 'ի շրթունս, 'ի ձեռս, 'ի սրունս, 'ի կուրծս, 'ի բազուկս, և 'ի դէմս։ որովայնն լինի պնդագոյն, և եղունգն կարկամեալ, են։ Են և այլ նշանք, որպիսի՝ գողդոջումն սրտի, քիրան գիշերային, ցաւն միջաց, նուազութիւն կամ առատութիւն միզի, և այլ պատահարք հասարակք միւս ախտից։

Խնամոփարութիւն՝ ի դէղրոյ պահանջելոյ 'ի դիպուածս ախտիս։

Եթէ ուրեք ուրեք առձայնի ախտս այս անբուժելի, պարտ է 'ի միտ առնուլ, եթէ այդ ասի ոչ վասն պակասութեան դեղորէից՝ 'ի ձեռն որոց մարթի նոցա դիմամարտիլ ընդ ախտիս։ քանզի դեղորայքն, որոց վասն վերագոյնդ խօսեցաք, մարթին երբեմն 'ի դիպուածս յայս գալ 'ի պէտս։ որպէս մինասին, օսխմէլ շիշլեթիքօն, օղեաւ բազոգրեալ մինասին, օշարակն մինասիոյ, են, են առաւել ներգործիչք 'ի դիպուածս ջրգողութեան կրծոց։ Նոյնպէս և քէռմէղ

մինէռալէն ըստ կարծեաց բազմափոքր և հմտագոյն հեղինակաց՝ է գեղ լեմն կարի ազնիւ և օգտաւէտ։ Օշարակն մինտոխոյ, որ տալի՝ օսխմէլ շիլլիթիքս, փոքրիկ գրդալ մի եդեալ 'ի սկահակ և խառնեալ արդանակաւն թիլիս անուանեալ ծաղկան՝ տուր ըմպել ախտակրին յաւուրն երկու անգամ։

Դարձեալ, ընկալ աքուա տի պուռաճինէ, և տի քառաս սանթօ՝ յիւրաքանչիւրսցն երկու ունկի, մի ունկի՝ օսխմէլ շիլլիթիքս, և երկու ունկի՝ շիլօբբս տի թուսիլլաճինէ. խառնեսն բարիոք, և տուր հիւանդին յամենայն ժամու մի կամ երկու գրդալ։ Իսկ յորժամ 'ի գործ արկանի օշարակն մինտոխոյ, յայնժամ պարտ է 'ի բաց թողուլ զօսխմէլէն, կամ շիլօբբս տի թուսիլլաճինէն, և խառնեալ 'ի միասին զօշարակն մինտոխոյ ընդ նոյնչափ ջրոյ 'ի գործ արկանել, զոր պարտ է բաժակաւ մատուցանել, կամ խառնել ընդ հատարակ ըմպելեւոյն։ Ջքէռմէզ մինէռալէն արժան է 'ի սակաւաքանակ մատուցն բաժանել 'ի կէս ցորենոյ մինչև ցմի ամբողջ, և խառնեալ ընդ շաքարի 'ի գործ արկանել յաւուրն երիցս կամ չորիցս անգամ յարատևել ընդ երկար ժամանակս։

Հարկ է լուծողականս յօրինել ախտակրիս երբեմն նապէս ընդ շիլօբբս տի սրին չէրվինօվ, կամ սոկ մի և կէս ունկի ջրով խառնելոյ ընդ շիտառաբբայի հատագոյ եղանակաւս։ Ընկալ շիտառաբբա փուչի արարեալ կէս տրամ, և եռացո զայն մի բաժակ ջրով. յորոյ վերայ յաւել կէս ունկի՝ սրին չէռվինս։ Բայց երբեմն հարկ լինի հատ կազմել. և յայնժամ այսպէս կազմեա։ Ա՛ռ շիտառաբբա 12 ցորեան, 24 ցորեան փուչացուցեալ ռապառպառս, և կէս տրամ քռէմոռ տի թառթառս, և շիռօբբս տի սրին չէռվինս բաւականաչափ առ 'ի կազմել երկու կամ երեք հատագեղս։ Դեղ լեմն ազնիւ և գերազանց քան զայլ գեղորայս՝ զորոց ցայս վայր խօսեցաք, է բառաչէնթէզին, այսինքն շինճկահանութիւն կամ ջրահանութիւն, որ է գործողութիւն ինչ վիրաբուժից, եթէ քաջաբուհատ բժիշկն 'ի ձեռն նշանաց քաջ 'ի միտ առցէ զնակութիւն ախտիս. որով մարթի է արմատաքի խլել զախտն. բայց պարտ է միշտ և յաւէտ փոյթ մեծ ունել յարատևանել զշինճուկս կամ զջուրս, որք ժողովեալ են 'ի կուրծս. որք կրճինն, և խափան լինին օգտաւէտ նեղգործութեան դեղոյս։

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս Լրգողութեան գլխոյ, իսկ ասղոյ, որ ասի՝ Իպրօլէ Քուլ, իսկ Իպրօբիղի՝ պէս լէ՝ Վէլլս։

Երգողութիւնս այս՝ որպէս սասցաք 'ի սկզբան անդ գլխոյս, է հաւաքումն ինչ Լրոց, որք փակեալ մնան 'ի խոռոչս ուղղոյ՝ առանց բնաւ հաղորդութիւն ունելոյ ընդ այլ լուծականս և հոսականս, և հազիւ երբէք է ապաքինելի, մանաւանդ եթէ իցէ հնացեալ։ Ախոս այս հասարակօրէն յաճախ գտանի յեւրոպէայ. և յաւէտ 'ի Ճինէվռա, 'ի Վիէննա, և 'ի Էամիպուրկ անուանեալ գաւառսն։

Յաղագս պարճառոյ Լրգողութեան գլխոյ։

Ախոս այս բազում անգամ է ինքնեկ՝ և ոչ յայլ ախտէ ծագեալ. փոքրիկ մանկունքն են յոյժ ենթակայ այսպիսի Լրգողութեան, մանաւանդ 'ի ժամանակի, յորում ծագին առամունք նոցին։ Երբեմն և պատճառի 'ի հանապազօրեայ և 'ի հրատապ Լերմախտէ, 'ի յերկարատև հիւանդութեան, 'ի յանկարծօրէն և 'ի յորդ դառարկելոյ արեան կամ գոլորշեաց, 'ի յերկիւղէ, 'ի կարի խիստ ակարութեան Լղայց և մաներաթելից, 'ի բորբոքմանէ և 'ի յամբոխմանէ ուղղոյ, 'ի հարուածոյ գլխոյ, 'ի յուժգին շարժմանէ ուղղոյ. որ պատճառի 'ի նուազմանէ արտի, 'ի յափրութեան, 'ի պասումանէ գլխոյ, 'ի քնափութեան, 'ի բռնի շարժմանէ մկանանց կամ Լղոց, ևն. 'ի ցուրտ և 'ի խոնաւ հողմոց՝ յորժամ յերկար ժամանակ գլխաբաց մնասցէ որ զկնի հիւանդութեան կամ աշխատանաց և քրտնելոյ։ 'Ի վախճանի յայնմ ամենայնէ որք են առնթարգելոյ զարտաշնչութիւն մարմնոյ, և խափանելոյ զպատեհական շրջանս արեան, և աւիշկեց։

Յաղագս սեպհական նշանաց Լրգողութեան գլխոյ։

Հասարակօրէն սիրտակիրն զգայ զցաւ, զծանրութեան, և զպատոյտ գլխոյ, որում և զուգընթաց լինի

տապնապ մեծ, և անձկութիւն սրտի։ Զարկ բազկի բակին 'ի սկզբան անգ. լինին մեղմագոյն, և ապա սրագոյն։ Մէջն երբեմն հոսի սակաւաքանակ, և երբեմն առատօրէն, գեղնագոյն և ջինջ։ Աչքն լինի կարմրերանգ, շլագոյն, գէջ, և բժշկ. երևակայութիւն, և կերպարանն խանգարին։ Խառակիրն ուրծայ կամ ժայթքէ զմրուր ինչ ծանր, ապիտակ և ջինջ։ Ցկինի այս ամենայն նշանաց առ սակաւ սակաւ 'ի վերայ գայ այլափոխութիւն, քնափութիւն, գերբուն կամ կիսկուն միտանց, մանաւանդ 'ի միտս աչաց, և այլ սակաւակիս նշանք անդամոգութիւն։

Յայտ յետին գիպուածի պարտ է մեծապէս ըղգուշ լինել 'ի վերայ անձին տխառակրիս. զի այդ օրինակ այլափոխութիւն, քնափութիւն, խանդարուն երևակայութիւն են, գուշակ են անվրէպ ապերջանիկ եղեցի նորին։ Խառս այս բազում անգամ ևս առաջ 'ի կուրութիւն, 'ի խլութիւն, 'ի խելագարութիւն, 'ի վերնառութիւն, 'ի միտսն գլխացաւութիւն, 'ի սրտաթափութիւն, յանդամալուծութիւն, 'ի ջղային բնաւորութիւն, և յայլ և այլ տխառս հուացուցիչ ոգւոց։ Զբերքն ուղղոյ՝ որք արտաքս հոսին զկնի հառաջանաց և բանալոյ զդանկն գիոյ, գրեթէ միշտ լինին գեղնագոյն, և ջինջ։

Յաղագս գեղարէիցն, զոր մարմն է 'ի գործ արկանել 'ի դէպս գործս ըրգուրութեան։

Ի գիպուածս յայս մեծի զգուշութեան պէտք են առ 'ի գործ արկանել զգեղորայս։ Եթէ պարտ է փութանակի գնել լայնաբաց վէշերաթօռս 'ի վերայ ծոծրակի. նոյնպէս պարտ է ազրուկս գնել 'ի վերայ երակաանն։ Իսկ փոխողականն, և լուծողականն հարակաւորապէս պահանջի 'ի գիպուածս յայս. զոր պարտ է կրկնել նկատակաց 'ի պարագայս ակարութեան, և հառակի տխառակրին, և սատակութիւն նշանացն տխառս։ Եւ երբեմն վերոգրեալ, կամ սոցին նման գեղարեկիւք ոչ պակասացի սատակութիւն նշանաց, եթէ չեն ևս ելեալ կազդուրեալ տխառակրին, ոչինչ արդելք կայ գործածութիւն անդրի, որ ասի մեղրուտիս։ Զոր օրինակ. Ա՛ռ կէս ունցի՝ զառեալ անդրին, և մի ունցի՝ քաղցրաւենի վարդի, բարիոք զանգեան ընդ միմեանս, արա տասնեութ հատս, և այսպիսի հատք

շրջապատեալ փոշուոյն կինամոնի, տացին յերկու հատ մինչև ցվեց՝ ջրս անգամ յաւուրն։

Նոյնպէս օգտաւէտ է աքսնիթիս յորջորջեալ բոյսն, որ այսպէս բաղադրի։ Քսան կշիռ ցորեան՝ էսթռամթիս ա՝ աքսնիթիս, և ռօպ ոչ սամպուքս՝ որչափ ինչ պէտք են վասն շինելոյ զ48 հատագէզս, զորս շրջապատելի է փոշուոյն երիցկի։ Ի հատագէզոյ ասոյ պարտ է սխտակրին սկիզբն առնել յերկու կամ յերիս աւուրս ի գործ արկանել մէն մի հատ, և առ փոքր փոքր առաւելուլ մինչև ցչորս հատս, եթէ տանիցի ստամոքսն։

Դարձեալ՝ ֆօսֆօռօն ըստ կարծեաց բազմոփորձ և ներհուն հեղինակաց է գեղ իմն կարի ազնիւ և շահաւէտ ի գիպուածս ջրգողուն գլխոյ, որ այսպէս յօրինի. վեց կշիռ ցորեան ֆօսֆօռօ, և երկու ունկի՝ գաղջ իւղն քաղցր նշոյ, խառնեալ բարիոք լուծեա, և զկնի երկու կամ երեք ժամուց տուր ըմպել հիւանդին 5 կամ 6 անգամ յաւուրն՝ փոքրիկ գըրգալ մի առ իւրաքանչիւր նուագ։ Յայսպիսի գիպուածս ևս երևին յաւէտ օգտակար գեղորայքն զբրացուցիչք, և մեղմացուցիչք, որպիսի են էթէռա խառն ընդ թինթուռա տի սուչչինօի, կամ ընդ թինթուռա տի վալէռիանայի, և կամ ընդ թինթուռա տի քինա քինայի։ Նոյնպէս ոչ սակաւ օգտէ ափիոնն, զոր պարտ է չափով և զգուշութիւն ընծայել։

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

Յաղագս ջրգողութեան մասնաւոր ինչ պարտի, որ ասի՝ իպոչ բիչիա սուֆֆոքիա։

Ասասս այս՝ որպէս ասացաք վերագոյնդ, է գումարուումն ինչ ջրոց, որք արգելեալ մնան ի պարկ կամ ի քսակ ինչ մասնաւոր՝ առանց բնաւ հաղորդութեան ունելոյ, և հոսելոյ յայլ մասուն մարմնոյ։ Սովորաբար կան կայան սխտիս այսորիկ է ստորին որովայնն. թէպէտ բազում անգամ ասի փորձիւ խակ ծանուցեալ, և տեսեալ զդասնիլ սորա շրջապատեալ զկերծովք, և զմայծեղամբ. բայց այդպիսի գիպուածք

մարթին լինել յոյժ ցանցառակի։ Բազմատեսակ է
սխալս այս. բայց գլխաւորաբար բաժանի 'ի խոր-
բիզիա սէլլա մանթուիլէ. այսինքն ջրգողութիւն ար-
գանդի, կամ զաւակատան. 'ի խառօրիզիա սէլլ՝ օ-
վայէ, այսինքն ջրգողութի ձուարանի. 'ի խառօրի-
զիա սէլլ բէռիթօնէ. այսինքն ջրգողութի որովայ-
նամուշկի. 'ի խառօրիզիա սէլլէ թուպէ. այսինքն
ջրգողութի փալլոբեան փողոց. (որք են երկու անցք
զեռեղեալք 'ի վերին և 'ի կողմնական մասունս յա-
տակի արգանդին.) 'ի խառօրիզիա սէլլ՝էբիբլօն,
այսինքն ջրգողութի աղեացամուշկի. և 'ի խառօչէլէ,
որ է ազգ ինչ ջրալիր փոշտանկութե։

Բազում անգամ այդպիսի տեսակք ջրգողութեանց
զուգընթաց լինին ընդ ջրգողութե սաորին որովայնի,
և յայդպիսի դիպուածս անհնարին է փարատել
զայնս, և ոչ ջուրքն իսկ որովայնի մարթին հոսել
արտաքս գործածութե գեղոբէից։ Իսկ պատճառք
սխալից այսոցիկ են գլխովին նոյն պատճառքն ջրգո-
ղութեց սաորին որովայնի, և անազատքայի։

Յաղագս նշանաց ջրգողութե մասնաւոր ինչ պարտի։

Ջրգողութիս այս բացայայտ ճանաչի յուռուցք
ինչ 'ի վեր երևելոյ 'ի սաորին մասուն որովայնի 'ի
ձև արգանդի, և ևս 'ի կակղուէ և 'ի ցրմանէ այսր
ուռուցի։ Երբեմն սխալս այս ձևակերպի 'ի յղուի,
և յայնժամ ջուրքն գումարին 'ի յարգանդն, կամ
յայլ մտաւոր կողմանս զաւակատանն, որպիսի են
ազան կամ ծիններ, որ ասի՝ քօրիօն, և նեարբին ազան,
որ կոչի՝ ամնիօս կամ ամնիս։ Եւ սխալս այս յայն
սակս դժուարաւ ճանաչի, վասն զի երբեմն զոյգ ու-
նի ընդ իւր զհաւատարանման նշանս յղութե. վասն
'ի դիպուածս ինչ սուտգիւ ճանաչի գոյութին սխ-
ալս, յորժամ 'ի սկզբան անդ հիւանդութե յանձին
զգայ սխալակիրն գոյանալ յարգանդի իւրում զգըն-
դակ ինչ, կամ ուռոյցս, որ սկսանի առ սակաւ սա-
կաւ աճիլ, և ամբառնալ զորովայնն ՚ի օրինի յղեաց,
բայց առանց ինչ անհանգստութե, և առանց իրիք
փուփոխման գունոյ մորթոյ, մանաւանդ եթէ ոսքն,
սրունքն, և ազդերքն չիցեն ուռուցեալք՝ բայց եթէ
'ի վախճանի. և եթէ որովայնն ձևակերպի միշտ այլ
ազգ ինն եղանակաւ, յայնժամ պարտ է սուտգել.

եթէ այս է սխալն սասցեալ խառօրիզնա տէլլաս մա-
թռուէլ, քանզի այսոքիկ նշանք ոչ ունին տեղի 'ի գէ-
պուռծս աշխէի։

Իսկ ամուլ և անծնունդ կանայք են առաւել են-
թակայ այսոքիկ սխալ։ Խառօրիզնա տէլլ օվայէ՝ և
յոյժ յաճախակի, բայց յոյժ գժուարաւ է ճանաչել
զ քան զմահուէնին։ Սեպհական նշանք՝ որովք
մարթ է կասկածանօք գուշակել զսահմանէ՝ են ու-
ռոյցքն, ցաւքն 'ի մասուանս քնջոց երանաց։ (որք են
ման մարդկային մարմնոյ ընդ ազգբ և ընդ առա-
կանս։) Հասսուն չէ այնքան առատ՝ որպէս 'ի գէ-
պուռծս ջրգողութեան սաորին որովայնի, այլ հաւել
գտանի երեսուն կամ քառասուն կանթիլ հիւթ 'ի գէ-
պուռծս սխալս։ Բայց որովհետև հիւթս այս հա-
սարակօրէն է մածուցիկ և առատ, որ երբեմն փա-
կեալ մնալով յայլ և այլ խոռոչս՝ չլինի բացայայտ
հոսուն, վասն այսոքիկ սխալս այս չճանաչի՝ բայց
եթէ զկնի մահուանն յօշոտելով կամ բանալով զմար-
մինն։ յայն սակս ոմանք կանայք առաւել քան զ30
զ40, և զ50 ամս կրեցին զսխալս զայս։ Աղ Չկուանք,
և օրիորդք էն այնքան ենթակայ սխալս, այլ առա-
ւելապէս են ենթակայ ամուլ և այրի կանայք՝ յորս
պակասի արիւնն տեւատեսական, և յայն սակս միշտ
վիշտս կրեն։

Ջրգողութիւնն որովայնամաչկի, որ ասի խառօրի-
զնա տէլ բէռիթնէօ, ձեռանայ գանդաղկոտ և մա-
հացուցիչ։ բայց յոյժ յամր, և մեղմով։ Ախտաժէ-
տելալքն ունին անկորուստ զնուացողական զօրութիւն։
իսկ զծարաւն՝ սակաւ կամ բնաւ ոչ ունին։ Ախոր-
ժանն նոցին բարի, մարսողականն զօրաւոր, և քունն
առատ, իսկ մէզն ըստ սովորութեանն։ և մինվ բանիւ
ասացից, կատարեն զամենայն կարեւորականս բնու-
թեանն ըստ պայմանի բնութեանն, ոչ ունին բաց յու-
ռոյցէ՝ այլ ինչ նեղութիւն, և անհանգստութիւն մարմնոյ։

Ի գիպուռծս սխալս հանելի, եթէ պորան սա-
կաւ ինչ մեծ 'ի ներքս, և երբեմն իսկ ջուրքն էլա-
նեն 'ի պորայ՝ հերձմամբ և պատառմամբ այսոքիկ
մասին։ Ընդհանուր նշանքն ջրգողութեան մասնաւոր
ինչ պարիկ են գժուարութիւն, զոր սխտակիսն զդայ
'ի հոսման ջուրց։ որովհետև բարդամ անգամ փա-
կեալ արգելական մնան 'ի փորքիկ խոռոչս անդամոց։
հեղանութիւնն որ արտաքս էլանէ՝ ճանապարհաւ բուն-

թուռայն, զրեթէ միշտ լինի ընդարմացեալ արեւնա-
խագն, և զազրահոտ։ Ի վախճան ամենայնի, ի գի-
պուածս սխտոս՝ ուռոյցն որովայնի լինի անհամա-
ձայն, և փոփոխական, և սխտակիրն անկորուստ
պահէ զգոյնն երեսաց և բովանդակ մարմնոյ, և զա-
խորժակն։

Յաղագս խառնվրութեան և դեղոցին տեսի։

Կառավարութիւն սխտոս է նոյն իսկ ընդ կառավա-
րութիւն ջրգողութեաց սորին որովայնի, զորոց խուսե-
ցաք ի յօդ. ա. այսր գլ։ Բայց յորժամ հարկ ի վր կայ արտահանել զջուրն ի ձեռն գործեաց, յայնժամ պարտ է և ձեռքուածոցն լինել համաձայն չինթէի (այսինքն խողովակին,) ապա թէ ոչ՝ բացարձակապէս հարուածն լինելը անբաւական։ Դարձեալ, պարտ է զձեռքուածն մեծացուցանել և զգուշութիւն պահպանել՝ առ ի գիւրացուցանել զկաթիլն հիւթոց, որք գումարին անդ, եւ առ ի փութով, և ի սուղ ինչ ժամանակի բուժել զայն։

Ի գիպուածս ջրգողութեան արգանդի, որ իբր զդպացումն ձեւակերպի, կամ ընդ յղացմանն զուգընթաց լինի, չեն սահմանեալ այնքան բազում գեղարարք առ ի գործ արկանել. որովհետև ջուրքն արտահանին երբեմն ի ծնանելն անդ, և երբեմն յընթացս սաստ. բայց յորժամ հոսումն այս կամ արտահանումն ջրոց զանցանէ բան չափ, միշտ լինի վտանգաւոր, մանաւանդ զի ակամաստեղ իսկ եղաք մահուան ամենց կանանց զկնի արտահանման ջրոյն, կամ ի նոյն իսկ վայրկենի, և կամ նոցա քան զծնանելն. այլ եթէ յերկարի յոյժ ծնուցեն, յայնժամ յայգպիսի պարագայս իսկ և իսկ պարտ է գիտել ի քաջարուեստ ամենրժիշկ, և առնուլ ի նմանէ զայնպիսի պատշաճաւոր բուժողութեան և զչարաբարշ գեղարարսն, որ ասի է մենագոգի։

Իսկ յորժամ քաջայայտ ճանաչի և բացայայտ է բնի, չլինել սխտոս յղութի, յայնժամ բաց յընդհանուր գեղարէից ջրգողութեան սորին որովայնի, պարտ է ի գործ արկանել զայլ կառավարութիւն սահմանապրեալս ի գիպուածս արգանդի՝ առ ի փութով արտահանումն ջրոցն, ընդարձակելով զձանապարհն խողովակի. բայց յայսմ փոյթ մեծ ունել

պարտ է, և գուն գործել առ 'ի կակղացուցանել յառաջագոյն զՃանապարհն արգանդի գործածութիւն բաղանեաց Ֆոմէնթօի, և այլ կակղացուցիչ իրաց։

Ջրգողութիւնն ձուարանի, որ ասի՝ խառօրիզնա տէլլ'օվայէ, է ախտ իմն վարկուցեալ անբուժելի. վասն որոյ զդեղորայսն 'ի գործածեալս 'ի գիպուածս ջրգողութիւն ասորին որովայնի, թէպէտ և նկատմամբ այսորիկ ախտի՝ իցեն յոյժ անպօր և տկար գործունեայ, բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի արժան է 'ի գործ ածել. և առաւել ապահով միջոցն և հնարն՝ է հոսել զջուրսն արտաքս՝ բանալով զՃեղքուածք իմն 'ի վերայ կշտին։ Լուաք ասել յումանց, եթէ կիսն սմն 'ի հասակի 50 ամաց գործածութեամբ այսր հնարիցս առացաւ զկատարեալ առողջութիւն։

'Ի գիպուածս ջրգողութեան որովայնամուչկի, որ կոչի խառօրիզնա տէլ բէռիթօնէօ, եթէ ենթակայն իցէ երիտասարդ և քաջառողջ իմն բնութեան վիճակեալ, և եթէ ուռոյցն չիցէ տարածեալ տակաւին, և եթէ ջուրն՝ զոր արտահանեն Ճանապարհաւ Ճեղքուածոյ չիցէ այլագունեալ և գարշահոտեալ, մանթ է յուսադիր լինել յայնժամ 'ի բուժել զայն. իսկ յայլ եամ գիպուածս ներհակականս՝ ապաքինութիւն ախտիս յար և յաւէտ է կասկածելի։ Դեղորայքն են գլխաւոր նոյն ընդ գեղորեցին ջրգողութեան ասորին որովայնի, զորոց Ճառեցաք վերագոյնդ. բայց Ճեղքուածն, որ է հնար իմն յոյժ պատշաճեալ և կարևոր 'ի բուժումն ախտիս, պարտի լինել 'ի մասանս առաւել յարակցեալս պարկին. և միանգամայն արժան է լինել մեծագոյն և լայնաբաց առ 'ի կարող լինելոյ զկնի արտահանելոյ զջուրն դնել 'ի ներքս ըստվինլթայ կամ զպատրոյկ իմն թրջեալ իւղոնի կամ ոգւոնի զմռոյ, որով մնայ Ճեղքուածն բացեալ մինչև 'ի բուժումն ախտիս։

'Ի գիպուածս, յորում ջուրքն արտահանին Ճանապարհաւ պորտոյ, որպէս ասացաք, յայդմիկ գիպուածի երբեմն չէ պարտ բնաւ զանց առնել ըզՃեղքուածն, զորմէ յիշատակեցաք անդէն. որովհետև բնաւոր հոսումն ջրոցն 'ի պորտոյ անտի՝ չէ բնաւ բաւական։

Ջրգողութենն ֆիալլօբեան վիզոյ, որ ասի՝ խառօրիզնա տէլլէ թուպէ, ենթադրեալ ևս եթէ իցէ քոչ ստուգեալ, բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի գործ մեծ

է և գժուարին զանազանել զայն 'ի ջրդողութենէ ձուարանի. վասն որոյ յայդպիսի դիպուածս պարտ է ընթանալ և վարել ըստ կանոնի, զոր 'ի վերս անգր քաջայայտ ցուցաք։ Բայց քաջայայտ իսկ է ամենայն ումեք, եթէ ամենայն տեսակք ջրդողութեց՝ զորոց ցայս վայր խօսեցաք, պէտս ունին միշտ խորհրդոյ Ճարտար բժշկի՝ յարմատանալ և 'ի հատատակիլ նոցին. վասն որոյ անմտուն և անխոհեմուն մեծ գործեն նոքա, որք անգէտ գոլով արուեստիս՝ ըստ խորհրդոց մտաց իւրեանց ձեռնամուխ լինին 'ի բուժումն ախտիս։

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Յաղագս գալման, որ ասի՝ ԻՐԻԷՐԻՈՅ։

Ախտս այս բացայայտ Ճանաչի 'ի գեղնութենէ քնչ 'ի վերս երևելոյ 'ի յաչս և 'ի բովանդակ մարթս մարմնոյ, նաև 'ի սատակիկ կարմրութենէ միզի, և 'ի շէկ կազոյն հոսմանէ քրտանց։ Արդ՝ սա 'ի հաստատակի խօսելով, չէ այնքան դժնեայ և վտանգաւոր, որպէս սև գալումն, որ կոչի՝ ԻԹԹԷՌԻՑԻԱ ՆԷԳՐԱ, սակս պատճառելոյ առաջնոյն 'ի գեղին մաղձէ կամ յայլ ինչ և լցէ պատահարէ։ Իսկ եթէ յառաջ գայ 'ի սև մաղձէ, յայնժամ յորջորջի՝ գալումն սեռ, և պարտ է երկնչիլ վասն ախտաւորութեան լերդի, և փոյժեղան. և գուշակէ զմտախտութիւն։ Մինն 'ի նշանաց այսր սեռ գալման՝ է կանաչախառն կապոյտ գոյնն՝ որ նախապէս 'ի վերս երևի 'ի գէմս, և ապա առ սակաւ սակաւ բռնացեալ տարածանի ընդ բովանդակ անօթս արեան և մարմնոյ, և ապիտակուցն աչաց փոխարկի 'ի մթին գեղին։ Ճանաչի նաև 'ի միզէ, որ հաստատակօրէն փոխարկի 'ի գոյն բոհրեալ սրճոյ։

Յաղագս պարտաւոր գալման։

Բ.խառ այս մարթի յառաջ գալ յամենակերպ պատճառաց, որք խցանեն զանցս քամեալ հիւթոցն մաղձի. որոյ խածումն կատաղի շանց, և խայթումն օձից, և այլ թունաւոր սողնոց։ Դարձեալ, հնար է ախտս պատճառիլ 'ի մաղձային, և 'ի յարդանդային խթէ, 'ի յանսանձ ցանկութիւն, 'ի յերկիւղէ, 'ի տրտմութիւն, 'ի հոգածութիւն, 'ի կարի զօրաւոր փրսխողականէ կամ 'ի լուծողականէ, 'ի գործածութիւն սեղմիչ, և պնդացուցիչ դեղոցէից, 'ի ցրտոյ, 'ի յարդեալականութիւն կամ յանչափ յորդառատութիւն որ և իցէ սովորական հոսմանց, 'ի միջահատական, և 'ի քառօրեայ տենդից, 'ի յախտագնութիւն և 'ի բորբոքմանէ լերդի, 'ի յախոնդանոտութիւն, և 'ի յղութիւն։ Կարծր և դժուարամարսելի գոյացուցիք յապաղեալք 'ի ներքս 'ի ստամոքսն և յաղիս, որպէս ոճաւք, կորիզքն պտղոց, չիքօչաթան, սուրճն, ևն, նմանապէս կարեն յառաջ բերել զնոյն ախտն։

Յաղագս նշանաց գալման։

Ընդ ախտիս գտանի ևս անձկութիւն ինչ, և ջորութիւն մարթոյ։ Ախտակիրն զգոյ յանձն զցաւ ինչ և զմտաբմաջուն. գոյն աչաց և մարթոց՝ որպէս ասացաք, լինի գեղնագոյն, և մէջն երբեմն կարմրագոյն, և երբեմն գեղնագոյն. շնչառութիւնն կարի դժուարին, քրտունքն և լորձունքն գեղնագոյն։ Ախտակիրն ործայ, և ասէպ ասէպ փուքս արտաքսէ, և զգայ գառնութիւն ինչ և անախորժութիւն 'ի բերանն, և ծանրութիւն իմն 'ի կուրծս։ Զարկ բազկերակին լինի թոյլ և նիհար, և բազում անգամ հարկանէ որպէս 'ի գիպուածս տենդից։ Եւ 'ի վերբերևի ցաւ և ձգտումն ինչ 'ի սահմանսն ախոնդանաց, (որք են տեղիք լերդի և փայծեղան)։ Ոչ է պարտ բնաւ յուսահատիլ, որպէս խօսեցաք 'ի վերս անգր, եթէ ախտս այս պատճառի 'ի գեղին մաղձէ և կամ յայլ ինչ և իցէ պատահարէ։

Այլ յայնմ վայրի պարտ է երկնչիլ, յորժամ ընդ ախտիս զուգընթաց գտանի սեաւ գալուկն, կամ ջրգողութիւն կամ ախոնդանոտութիւն և կամ փտախ-

թութիւն. մանաւանդ եթէ անցեալ իցէ զաւուրքն ախտակիրն։ Եւ եթէ յառաջ գոյ 'ի սաստիկ և 'ի զօրաւոր փախողականութէ կամ 'ի լուծողականութէ, և կամ 'ի յորդառատ հոսմանէ ինչ թանչից, յայնժամ ախտս այս յոյժ երկարատև է։ Բայց եթէ սպառնաւոր 'ի բորբոքմանէ և 'ի խուլական ինչ ուռուցէ լերդի, կամ 'ի աքօռպութիւնս անուանեալ ախտէ, յայնմ վայրի լինի առաւել տարժանելի և դժուարաբուժելի։ Իսկ եթէ ընդ ախտիս համաշրջիգ գոանին և փքալից ջրդողութի, յաճախակի ժայթքումն, ճնշումն կրծոց, նուազումն սրտի, արիւնախառն հոսումն որովայնի, արճագոյն կամ կանաչախառն սեաւ միզումն են, են նշանք վատթարագոյնք։

Յաղագս խնամոցարութեան, զոր պարտ է 'ի նմա արկանել 'ի դիպուածս դալիս։

Ախտակիրն պարտի հրաժարիլ յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, և 'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց։ Սովորաբար պատշաճական կերակրեղինք են արգանակն որթու, և հաւու, հացն բարիոք եփեալ, և պտուղք հասունացեալ։ Եւ ըմպելին՝ կաթն կովու, և զաւագոյն շինուկն կաթին խառն ընդ մեղու, և խաշուն կակղացուցիչ և քաղցրացուցիչ արմատոց. որպէսի են՝ արմատն ազոյ, մատուռակի, չիքօռիայի, կրամինեայի, են։

Շահաւէտ է սակաւ սակաւ գործածութեան ֆոմենթօն կամ բաղանեաց, և ևս՝ կակղացուցիչ իրաց, զոր պարտ է ջերմ ջերմ արկանել 'ի վերայ սաստիկի և լերդի։ Շարժականութեան կամ շրջագայելն 'ի զրօսանս՝ նոյնպէս է օգտաւէտ, բայց արժան է լինել ըստ կարեաց ախտակրիս. որում պարտ է միանգամայն անձնատաՀ լինել յամենայն իրաց, որք առթեն գնեղուն, զանձրութի, զբարկութի, են. այլ պարտ է միշտ ջանալ 'ի զուարթամտութիւն, և յանխառն հանգարտութի հոգւոյ, զբաղելով յուրախարար և 'ի զուարճալի իրս։

Յաղագս դեղերէից, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէմ պուտից յայս։

Անխորժելի և մեղմագոյն փախողականքն, և լուծողականքն 'ի գիպուածս սխտիս լինին յոյժ օգտակարք, եթէ հիւանդն չկոյէ կարի ուժամթափ լեալ յերկարատևութէ սխտին։ Քառասուն կշիռ ցորեան՝ կամ մի արամ ամբողջ խրէքաքուանան արօրեալ 'ի մէջ ջրոյն երիցկի, տուր ըմպել սխատակրիդ յառաւօտին պահու 'ի ծոմուստ, և ատէպ ատէպ վերարմատել զեաչուն երիցկի այնչափ՝ որչափ պէտք կոյէ առործալոյ ըստ կարողութէ սխատակրին։ Եւ անմիջապէս զկնի այսորիկ պարտ է 'ի գործ արկանել բիլլոլէ քոնթռա լ'ինթիէռիցիա անուանեալ հատագեղն, որ այսպէս բաղադրի։ Առ մի արամ աղօտ սաքքարթռինս, և նոյնչափ՝ ռապարապառս, այլև արամ մի սաբօնէ ս՝ ալիքանթէ. ուռ և հատարակ շիլօրբօ՝ որչափ ինչ պէտք են վասն շինելոյ զհատս. որք մէն մի կշռիցեն հինգ կամ 6 ցորեան. զորս շրջապատեալ փոշուոյն մատուտակի, ապացէս հիւանդին 5, կամ 6 հատ երկիցս կամ չորիցս յաւուրն։

Բաց 'ի հատագեղոյ սատի շահաւէտ յոյժ էղիցի արբուցանել յամենայն առաւօտու և երեկոյի թատթառս սօլուպիլէ խառն ընդ չայի. բայց առցէ մի աւելի քան զմի արամ առ մի նուագ։ Դարձեալ, մարթի է ել սակաւ եօթնեակս 'ի գործ ածել տէրցիօնէ տի բլաթանս։ Այսինքն ուռ արամ մի տաշած փայտին կոչեցելոյ բլաթանս, որ այն ինքն է սօսի, և 'ի հատարակ ջրի եփեա եռացմամբ խրբ քառորդ մի ժամու, ապա զտեա, և ճնատցէ երեք գրդալ սեղանոյ. յոր յաւել մի ապիտակուց թարմ ձուոյ, և զանգեա բարիոք, և ապա տուր ըմպել սխատակրիդ յառաւօտեան պահու երեք կամ չորս ժամ յառաջ քան զկերակուրն։

Սակայն 'ի մէջ սոցա ես ընտրեմ 'ի սկզբանն զայնոսիկ, որք պատշաճաւորք են և օգտաւէտք 'ի գիպուածս դալկան, մանաւանդ սեաւ դալկան։ Առ չորս լիտր՝ արգանակն գիոյ, հինգ արամ՝ խաշնդեղ, և չորս արամ՝ թէռռաֆոլիաթա տի թատթառս։ Եւ զայս պարտ է առնուլ վեց կամ եօթն անգամ յաւուրն՝ ըստ չափու միոյ սկահակի սրճոյ։ Ի և այլ

գարման, որ առանց զայրացուցանելոյ զանազ զերը-
ցանս, և զանցս մաղձի և միզի, և ցրուէ զմաղձային
հիւթս խառնեալս յարեան, և կազդուրէ զթալկու-
թիւն ստամոքսի, և բարեկարգէ զգործողութիւն լեր-
գի և փայծեղան. այն է չափաւոր գործածութիւն
խարտաճոյ երկաթոյ, որ այսպէս բաղադրի։ Երկու
տրամ՝ լիմաթուռա տի ֆէռռо, այսինքն խարտաճն
երկաթոյ, և նոյնչափ ռատաուպառо, և յաւել այն-
չափ շիլօրբо որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կա-
նոնաց արհեստին. զանգուածս զայս արարեալ հաստ՝
որ կշռեսցէ հինգ կամ վեց ցորեան, և շրջապատեալ
փոշով կինամոնի, տացին երկու կամ երեք հատք
երկու անգամ յաւուրն։

Ալյլ բաց 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման դեղոց,
երկար փորձառութիւն ուսայ ես զնշանաւոր զօրուն
դեղոյ ինչ. զոր և 'ի յոլով ժամանակաց հետէ բա-
զում բժիշկք արաբացւոց և պարսից 'ի կիր առին,
այն ինքն է մուսվաք, յորմէ պարտ է առնուլ չորս
ունկի՝ փոշի լոսեալ, և մի և կէս սկահակ արձոյ քա-
մածն լեմոնի, և յաւել այնչափ շիլօրբо կամ մեղր՝
որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհ-
եստին. զանգուածս զայս արարեալ մանձուն, որ
լիցի թանձրագոյն քան զմեղր, առցէ սխտակիրն
դրդալ մի սեղանոյ ընդ առաւօտս, և նոյնչափ ընդ
երեկս։ Երակ հատանելն ևս պատշաճի երբեմն 'ի
գիսուածս գալիան. բայց 'ի սկզբան անդ, և այն
զի պարտ է նկատել 'ի կազմուածն մարմնոյ, 'ի խառ-
նուածսն, և յուժգնութիւն բորբոքման և ցաւոց, ևն.
բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի զգոյշ լինել պարտ է
չարաշխել զգործածութիւն երակ հատանելոյ, բայց
եթէ 'ի մեծի հարկաւորութեան, որովհետև միշտ
վատանգ 'ի վերայ գոյ յայսմանէ երկարելոյ հիւան-
դութեանն։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Յաղագս ախտի, որ ասի Բիլիթէոյս. որ առ Դէպ ասի Բոգախտորէ, առհասարակ Բարախտս։

ՅՕԳՈՒԱԾԱ.

Ախտս այս է խօթութեան ինչ, որ հաշեալ ծիւրէ զբովանդակ մարմինն. և յառաջ գայ 'ի խոցէ ինչ կամ յայտուցէ թոքի, նաև մարթի յառաջ գալ յոխտիցն, որ ասին՝ էմբիէմս, այսինքն շարաւաթուք. աթռոֆիա նէռվոզա, այսինքն անտածութեան. քաքէսիա, այսինքն ախտագունութեան, են։ Վկայէ պուքան հեղինակն, եթէ առ ժամանակաւ իւրով 'ի քաղաքն Լօնտրայ առանէրտրդ մտան 'ի ժողովրդենէն մեռանէին յոխտէ յայսմանէ. ուստի որչափ ևս առաւել յայժմեան ժամանակիս։ Երիտասարդք վախք և նիհարք, որք ունին զերկայն պարանոցս, և զմի կուն բարձրաւանդակս, և զբանքս նեղագոյնս, և անձուկս 'ի հասակէ 15 ամաց, մինչև ցերեսուն ամս, են յոյժ ենթակայ ախտիս այսորիկ։ Ախտս այս է յոյժ յաճախ յանգիտ քան յայլ ամենայն մասունս աշխարհի. և այս գուցէ յառաջ գայ 'ի սովորութենէ, զոր ունին 'ի գործ արկանել յանշափս զմիս գժուարսահալ կենդանեաց, և զոգիաւոր հեղանիւթս, այլև յանշարժական կեանս վարելոյ. և 'ի կիրառութենէ հանքային ածխոյ, զոր յաճախապէս վառեն, են։

Յաղագս պոգճառաց Բոգախտորէ։

Այն ամենայն, որ պատճառէ զբորբոքողականութիւն ինչ 'ի կուրծս, մարթի համարիլ իբր պատճառ այսորիկ ախտի։ Նոյնպէս պատճառի ախտս յայլ ինչ չար ախտից, որք գլխովին եղծեալ ապականեն զիսնաւութիւնն և զգոլորշիս, որպիսի են աքօռպութիւն,

սրաօֆիլէ, մալ վէնէռէ, աղմա, վասէօլ, ռօզ-
ջիա, ևն։ Բայց ըրովհետև ախատ այս գրեթէ հաղիւ
երբէք է ապաքինելի, վասն որոյ մասնաւոր ինն է
զանակաւ կամիմք ճառել զպատճառաց նորին առ'ի
յօգուտ և 'ի զգուշութեի վերծանողացդ։ Արդ՝ այ-
սոքիկ պատճառք են յեռապայքդ։

Նախ, օդն ապականեալ, և որ արդելեալ և փա-
կեալ մնայ յուրբեք տեղւոջ. մեռապական ինչ գոլոր-
շիքն, որ մասնաւորապէս ինքնակարգ լինին թոքոց,
յորմէ և բազում անգամ հեռուի հատանիլ կամ
վչտանալ նրբագոյն և փոփուկ ինչ նեղքին անօթոց
անդամոյն։ Բ. Սատակագոյն կիրքն, բռնութեի ինչ
մտաց, անձկութիքք հոգւոյ. զոր օրինակ տրամութին,
ցաւն, վիշտն. և այս կարի յոյժ հեռացօտութին նրբի-
մաց գիտութեց են։ Գ. Հոտուն ինչ ապականագոյն
բնութեէ, որպիսի են քիրտն, և լուծողականութին
որովայնի, և վավաշ տափանք, հոտուն ինչ արեան,
սերմնակաթութին, են։ Դ. Արդեւականութիւն
երիք սովորական հոսման, որպիսի է թանչն, քիրտն
ատից, արիւն որ հոսի յանդացն, խարակն, են։ Ե.
Արտաքին ինչ պատահմունք և փոփոխութիք, որ-
պէս երթալն 'ի ջերմագին ինչ բնակութէ 'ի ցրտա-
գոյն տեղիս, փոփոխութիւն ինչ հանդերձից, և այլ
սոցին նմանք։ Զ. Ընկերութին ընդ ախտակցեալ ան-
ձանց, որովհետև ախտս այս է յոյժ տարափոխիկ։
Է. Ընձիք, որք վարին զանշարժական կեանս, որ-
պիսի են դերձակք, կօշկակարք՝ որք ընդ երկար ժա-
մանակս պատճառաւ արհեստի մնան կորացեալ և
կծկեալ. երգեցողքն, և այլ ամենեքին, որք վչտա-
ցուցանեն զթոքն։ Ը. Խոնաւութին ոտից, մահճի,
բնակութէ, և գիշերային օդն են։ Թ. Կերակուրք
աղուաք, ատիպք և գառնակսկիծք, որք բորբոքեն
և ապականեն զարիւնն. նոյնպէս և ոգիաւոր հեղա-
նիւթք։ Ժ. Ախտս այս բազում անգամ լինի ժա-
ռանգական. և յայսպիսի գիպուածս հատարակօրէն
լինի անապաքինելի և անբուժելի։

Յաղագս նշանաց Բոփոխութէ։

Ախտս այս հատարակօրէն սկսանի 'ի ջորագոյն ինչ
հաղէ, որ սովորաբար յարատեւեալ մնայ քանի ինչ
ամիսս։ Այլ եթէ ախտակիրն յայսպիսի գիպուածս

զգայ և յանձին յօժարութեան ինչ 'ի ժայթքել զկնի կերակրոցն, յայնժամ նշանս այս գուշակէ՝ թէ յոյժ 'ի մօտոյ ունի 'ի վերայ հասանել ախտս այս։ Դարձեալ, ախտակիրն զգայ զջերմութեան ինչ առաւելագոյն միով աստիճանաւ քան զջերմութիւն բնական, զցաւ, և զնեղութեան ինչ 'ի կուրծս, մանաւանդ զկնի թեթև ինչ աշխատանաց. թուքն բերանոյն լինի աղուտ, և բազում անգամ և արիւնախառն։ Ախտակիրն լինի տրամադիր, և սեւամղձուտ, և կորուսանէ զախորժակն. զարկ բազկերակին հաստաբակօրէն շուտ փոյթ, թոյլ, և մանրընթաց. բայց երբեմն և լինի յոյժ լի, և կարծր. այդպիսիկ են նշանք առաւել հաստատակք, որք զուգընթաց գտանին ընդ առաջին մուտն թոքախտիս, և յետ այնորիկ անդէն սկսանի թուքն լինել կանաչագոյն, և արիւնախառն. ախտակիրն զգայ զտենդ ինչ ծիւրական, որ ասի՝ ֆէպրէ էթիքա. քրտնի առատօրէն յերեկոյեան և յառաւօտեան պահու. լուծուին որովայնի, և առատութեան միզի նոյնպէս է սովորական։

Դարձեալ, զգայ ախտակիրն զջերմութեան ինչ յաւին ձեռաց. այսքն զկնի կերակրոցն կարմրանան, մեզուունքն նշանաւորապէս վառանան, երկնգունքն կոբանան, և մազքն թափին. 'ի վախճանի՝ ոտքն մինչև ցսրունս ուռնուն, կորուսանէ գլխովին զկարողութիւն և զզօրութիւն, աչքն մխին 'ի ներքս. գժուարութիւն մեծ կրէ ախտակիրն 'ի շնչառութեան և 'ի կլանելն. այդ ամենայն նշանք՝ են գուշակ մօտաւուտ մահուան, յորմէ ուր ուրեմն մարթի է ախտակրիս զերծանիլ. քանզի եթէ ոչ խնամ տարցի 'ի սկզբան ախտիս ըստ պատշաճին փութանակի, յետ այնորիկ անօգուտ և անպիտան լինին ամենայն դարմանք, և դեղոյք։

Յ-ԼՈՓ ԽՈՒՎԱՐՈՒԹԵՆ, ԶՈՐ ՊԱՐԳԵ Է 'Ի ԳՈՐԾ ԱՐԻՆԵԼ 'Ի ԴԻՊՈՒԾ ՌՈՓԽՈՓՈՒԹԵՆ, ՈՐ ԱՌԻ ՌԻՊԷԻՓԷՈՅՆ։

'Ի սկզբան անդ ախտիս խակ և խակ պարզ է ախտակրին փոխել զբնակութիւնն. եթէ բնակեալ էցէ 'ի մեծաշէն և 'ի բազմամարդ ինչ քաղաքս, կամ 'ի տեղիս ինչ՝ ուրանօր օդն փակեալ, և արգելեալ լինի, յայնժամ պարզ է երթալ 'ի գաշտս և 'ի բնակութիւս, ուր լինի օդն մաքուր, չոր և առողջարար. և

շրջապատել անդ ըստ հանգոյից իւրոց։ Ո՛չ է պարտ
ախտակրիս բնաւ նստել գաստարկ, այլ պարտ է միշտ
շարժմունս առնել, մանաւանդ յոյժ օգտակար է՝ է-
թէ լինիցի 'ի վերայ ձիոյ, կամ ջորւոյ, և այն՝ ըստ
առաւօտն։ այսպիսի շարժողութիւն 'ի դիպուածս ախ-
տիս է իբր գեղ ինն ազնուագոյն։ բայց պարտ է ախ-
տակրին անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ յընթացս այսպի-
սի շարժմանց ևն։ Այլ եթէ հնարաւոր իցէ ևս,
յոյժ օգտաւէտ է 'ի դիպուածս ախտիս ճանապար-
հորդութիւն ընդ ծով, և բազմաց իսկ ակնառուս ե-
զար ազատել յախտէս նպաստիւք ծովագնացութիւն
'ի վերջին աշխարհն ախտիս, յորում ամենայն գաղ-
մանք և գեղարոյքն անօգուտ եղեն։

Պարտ է ախտակրիս հրաժարիլ 'ի ջերմագին, և
'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց։ Ըմպելեացն
նոր պարտ է լինել զովացուցիչ և բարեխառն, կամ-
թէ միայն է յոյժ շահաւէտ 'ի դիպուածս ախտիս քան
զամենայն գեղարոյս, մանաւանդ կամ-թէ իշոյ կամ
կանանց։ բայց պարտ է 'ի գործ արկանել զայն յոյժ
սակաւ քանակութիւն, և որքան կարելի իցէ՝ պարտ է
ըմպել զկամ-թէ իշոյ բնական ջերմութիւն, այսինքն
փութով զինն կթելոյ։ Մի և կէս սէսթիէռ վասն
միոյ շափահասի բաւական է, զոր պարտ է բաժա-
նել յերիս կամ 'ի չորս մասունս յաւուրն։ պարտ է
սակաւ ինչ հաց բրդել 'ի մէջ կամ-թին և ուտել փո-
խանակ կերակրոյ։ Այլ եթէ 'ի գործածութիւն կա-
թին պատճառն լուծողութիւն որովայնի, յայնժամ
պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ քսանուվա վէրքիս ան
ուղղս, կամ բոլվէ ան ծամբէ ան կռանքիս։

Դարձեալ, մարթ է ախտակրիս ուտել զմիրգս հա-
սուացեալս և եփեալս 'ի վերայ հրոյ, կամ զքաղդ
բաւենիս հաղարջի, վարդի, կեռասի ևն։ 'ի վախճան
ամենայնի պարտ է գիտել եթէ ամենայն կերակրոց
և ըմպելեաց ախտակրիս միշտ պարտ է լինել սակա-
ւաքանակ առ 'ի ոչ հնանալ թոքոցն յոյժ ծանրաբեռ-
նութիւն սատմոքսի, և առ 'ի արգելուլ զսատիկ շրջ-
ջապատութիւն արեանն։ Նոյնպէս պարտ է ախտակրիս
միշտ զուարթ, և ուրախ լինել։ որովհետև ախտս
այս սովորաբար յառաջ գոյ 'ի սատկութիւն սեա-
մոցն։

Յաղագս կառավարութեան և դեղարկութեան, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի զանազան ախտիճառս բուժարարութեան։

Յառաջին ասոյիճան ախտիս մնրթի է երբեմն մեղմել զհոգն միայն երակ հատանելով, և գործածութիւն յեռագայ գեղարկեցս։ Ա՛ռ շիրբօլա սգուիլլա ֆռէսքա, կօմնս ամմօնիաքա և սէմի տի քառասմօմն՝ յիւրաքանչիւրոցն երկու արամ, մանրեա զամենայնն բարբոք յանկանի, և յաւել 'ի վերայ եւ սակաւ ինչ ճիւլէպպէ քօմմունէ, և հապա արարեալ ուռ սիւռակրին յաւուրն երկու կամ երիս հատս ըստ տանելոյ ասամբքսի նորին։ Նոյնպէս է գեղ լինն յոյժ օգտակար 'ի գիպուածս ախտիս՝ լաթթէ ամմօնիաքալէ, կամ լաթթէ տի կօմնս ամմօնիաքա, զոր պարտ է պատրաստել և 'ի գործ արկանել ըստ եղանակին, զոր գրեցաք 'ի ճառն բորբոքման ներքին մասանց կրծոց. երես 89։

Որքան առ ըմպելին ախտակրիս պատշաճագոյն է ինֆուզիօնէ գառնագին արմատոց, որպիսի են էտէռա թէռռէսթռէ, չէնթաւռէա մինօռէ քամօմիլլա, թռիֆօլիօ բաղուսթռէ են, որք եթէ 'ի գործ արկանիցին ըստ պատշաճին, զօրացուցանեն զստամոքսն, դիւրացուցանեն վմարսողականութիւնն, մաքրեն զաղիւսն են։ Ա՛յլ եթէ ախտակիրն փոխէ զարիւն, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զինֆուզիօնէ կամ տէքոցիօնէ, որպիսի են յեռագայքդ։ Ա՛ռ ռաատիչէ տի քօնսօլիտա մնաճմիօրէ՝ մի ունկի, կէս արամ, ռէկօլիցիա, և նոյնչափ աղթէա։ Եռացո 'ի մէջ էքկու բինեթա հատարակ ջրոյ ընդ վայրկեանս ինչ, և թող պաղել, և յաւել 'ի վրայ մի փոքրիկ դրդաղ սրիռիմօ տի վինթռիօլօ, և ուռ ըմպել ախտակրին մի բաժակ՝ երկու կամ երիս անգամ յաւուրն։ Են և այլ ինչ արմատք օգտակարագոյնք 'ի գիպուածս ախտիս, որպիսի են օռքիտէ, սէմի տի մէլայօթնա, թռուսիլլաճինէ, սէմի տի լինօ, սալսաբարիլլա, են։ Նոյնպէս օգտաւէտ է 'ի գիպուածս յոյս յառաջին ասոյիճանի ախտիս քաղցրաւենին վարդի, զոր մնրթի է 'ի գործ արկանել կամ ընդ [illegible] գեղարկեցս, և կամ առանձինն դլդաղիս։

ՀԻՇԱՏԱԿ
ԻԻԳԱՌԵՐ
ՍԵՐՈՒԵԱՆ - ԻՆՋԻԿԵԱՆԻ
23

Յաղագս դէղերէից, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել յեր-ի երրորդում ասպիճանի բուժախտութեան։

Յորժամ 'ի վերոգրեալ նշանաց քաջայայտ ճանաչի, և սառուցանէս գուշակի բորբոքումն ինչ թոքոց, յայնժամ անպիտան և շահաւէտագոյն դեղն է քինա քինա, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակին։ Ընկալ մի ունկի՝ ազնիւ քինա, և մանրագոյն փոշի արարեալ զայն, բաժանեա յութ և տասն հաւասարաչափ մասունս, և յամենայն երիս ժամս տուր ախտակրին զմի մասն, կամ արորեալ 'ի մէջ բաժակի հաստակ ջրով, և կամ հապա արարեալ ասկաւ ինչ շիլոբբոխ։ Այլ եթէ 'ի գործածութեան քինայի պատճառի լուծողութեան ինչ որովայնի, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զկերպն յետագայ։ Առ քսնսէռվա տի ռօզա չորս ունկի, և մի ունկի՝ քինա ազնիւ փոշի արարեալ, շիլոբբոս տի առանչիա, կամ տի լիմոնիա բաւականաչափ, խառնեա յիրեարս. և տուր ախտակրին ուտել զմի և կէս ունկի 'ի միում աւուր, ուտելով երկու կամ երիս անգամ յաւուրն. և յաւարտիլն այսորիկ չափու, պատրաստեա վերըստին ըստ վերոգրեալ եղանակի, և 'ի գործ արկ ըստ ասնելոյ ախորժակի ախտակրին։

Յամենայն դիպուածս ախտիս միշտ պարտ է 'ի գործ արկանել աքուա սբիռիթօզա, կամ սալ վոլաթիլէ, որք նմանապէս են յոյժ շահաբերք։ Եթէ թուքն բերանոյ ախտակրին լինիցի խիտ և թանձր, և հաղն նուազ, և շնչառութիւն դիւրաշարժ և անուշխատ, յայնժամ մարթ է յուսադիր լինել ապաքինութիւն ախտիս։ Եւս՝ յայնժամ կերակրոցն պարտ է լինել թեթև, և դիւրամարսելի, այլ սնուցողական, որպիսի են թեթև արգանակն հաւու, տէքցիօնէ տի քռէմոր տի ավէնա, կամ սուկո քռէմոռէ տի ռիզի են։

Յաղագս ախտի, որ առի ինչ ինքնօմանիա, այսինքն արիածիան բուժախտութեան։

Ախտս այս ոչ բնաւ ապաքինի, եթէ ոչ նախ բուժեացի ախտն, յորմէ պատճառի և յառաջ գայ այս տեսակ թոքախտութիւն. հաստակօրէն պատճառի յայսցիկ ախտից, վիցիս սքռօֆիլօզ, կամ սքռօֆիլօ աթ-

թուալէ, պօռոլութիւն, ազմա, սխան գաղղիական-էն. վասն որոյ պարտ է նախ դարման տանիլ սխալեցս այսոցիկ, յորոց պատճառի, 'ի գործ արկանելով զկառավարութիւն և զդեղորայս անոյշականս իւրաքանչիւր սխալից:

Այլ եթէ սխալս այս յառաջ գայ յն և լցէ սաստիկ ինչ լուծողականութիւն, կամ 'ի հոսմանէ, յայնժամ պարտ է փութալ առ 'ի արգելուլ զայն, և միանգամայն պարտ է զօրացուցանել զախտակիրն 'ի գործ արկանելով շարժողութիւնս պատշաճողականս, կերակուրս անուշցողականս, քօռախաչս, էն: Դարձեալ գիտել արժան է, եթէ յսխտէս յայսմանէ ըմբռնին յոլով անգամ մարք կոշտավագոյնք և փափկակեացք, որք ընդ երկար ժամանակս գիւեցուցանեն զզուակս իւրեանց, ուստի և սկսանին ուժաթափ լինել. վասն որոյ պարտ է նոցա պահպանել զզօրութիւնս իւրեանց, կամ հատանելով 'ի սաեռնէ զերախայն, և կամ գտանել զայլ ոք սնուցիչ. ապա թէ ոչ՝ անհնար է նոցա այլապէս ապաքինուիլ սկնկալիլ:

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս սխտի որ ասի՝ մրօքիս, կամ ռիզիէցցս նէրվը. այսինքն ջղային ռոգախտութիւն:

Սխտս այս է նշանաւոր ինչ հիւծումն, կամ մաշումն բովանդակ մարմնոյ առանց վերոգրեալ նշանաց, և ասեմանաց զուգընթաց գտանելոյ, այսինքն առանց ախտի, առանց հոգի, առանց գժուարութեան կրելոյ 'ի շնչառութեան և 'ի կլանելն էն: Այլ զուգընթաց ունի միայն ընդ իւր զսիարուն ինչ, զպակասութեան ախորժակի, և զանմարսողականութիւն: Անձինք, որք են բնութիւնք անհանգիստ և անհամբեր, և որք 'ի գործ արկանեն առատօրէն զոգիաւոր հեղանիւթս, և որք վիճակեալ են ապականեալ ինչ օդոց, են առաւել ենթակայ սխտիս այսորիկ:

Յաղագս խառավարութեան և դեղրէից՝ զոր պարտ է 'ի վար արկանել 'ի դիպուածս այսորիկ։

'Ի դիպուածս սխտիս նախ քան զամենայն պարտ է կերակրոցն սխտակին լինել թեթև, և սնուցողական. այլև պարտ է շարժողութիւն առնել առէպ առէպ 'ի բացօթեայ տեղիս, և 'ի գործ արկանել զիրս դառնագինս առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն, որպիսի են՝ քինա քինան, ճենցիանան, կինամոնն, օշինգր, և։ զորս պարտ է դնել 'ի մէջ միոյ բաժակի ջրոյ կամ գինւոյ, և 'ի գործ արկանել առէպ առէպ յաւուրն։

Դարձեալ՝ 'ի դիպուածս սխտիս յոյժ օգտակարագոյն դեղ իմն է էլիսիրէ տի վիթրիօլօ, զոր պարտ է 20 կամ 30 շիթս եդեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ, կամ ջրոյ 'ի գործ արկանել յաւուրն երկու անգամ։ Դարձեալ, ընկալ երեք ունկի՝ լիմանթուռա տի ֆէռռօ, կամ աչչիսէօ, և դիր 'ի մէջ մի բինթա սպիտակ գինւոյ, և թող մնալ երիս շաբաթս, բայց յայսոսիկ յաւուրս պարտ է միշտ ցնցել և շարժել զապակեայ անօթն, յորում եղեալ է գինին երկու անգամ յաւուրն. այս դեղ մաքրէ զարիւնն, զօրացուցանէ զստամոքսն և զբնութիւնն, և։ 'Ի վախճան ամենայնի՝ կարևոր դատիմ խրատել զամենեսին առ 'ի փախչիլ 'ի պատճառաց սխտիս, հրաժարիլ յամենայն եղեռնագործութեանց, և 'ի վաղաչ տուփանաց մաքրիոյ. որովհետև մեծագոյն մասն երիտասարդաց և օրիորդաց վասն այսր պատճառի ըմբռնին յախտէ սատի։

Թէ ըղձոգեալ՝ ապախտ առնեն,
զի՞ և մաքրիոյ՝ խընամ չառնեն.
այլ երկոցունց՝ ոսոխ յառնեն,
մատնել 'ի ցաւս՝ որ միշտ դառն են։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Յաղագս ախտի, որ կոչի՝ ազմա, կամ ապիմա, այսինքն ընկարգելութիւն։

Շնչարգելութիւն այս է ախտ ինչ թոքոց, և հաղիւ երբէք է ապաքինելի, մանաւանդ եթէ լցէ հնացեալ. և է դժուարութիւն ինչ շնչառութիւն, առաւել կամ նուազ սաստկագոյն, ըստ որում զոյգ գոտանի ևս ջերմութիւն ինչ ժամանակեայ, այսինքն ոչ է յաբուսև, այլ երբեմնական, և 'ի ժամանակս ինչ սահմանեալ. ուստի յայտ է՝ եթէ յոյժ դժուարին իմն է ճանաչել զախտս զայս. որովհետև այսպիսի դժուարութիւն շնչոյ գոտանի ևս 'ի գիսուածս որ և լցէ ախտի կրծոց, սրտի, ստորին որովայնի, և այլ բազմաց կերպ ախտից։ Ընդհակայ ախտիս էն հատարակօրէն անձինք, որք անցեալ են զաւուրքք, ևս նոքա որք պարապին 'ի տեղիս՝ յորս հնչէ հոգին փոշիախառն. մանաւանդ նոքա որք 'ի պատճառէ արհեստին ունին, զորօրինակ որմնադիրք, քանդակագործք, փռանապետք, են։ Եւ բաժանի ախտս այս շնչարգելուն յերկուս, այսինքն 'ի խոնաւ, և 'ի չոր, կամ 'ի շընչարգելութիւն ջրական, կամ ցնցական։

Յաղագս պապճառաց ընկարգելութեան։

Ախտս այս երբեմն է ժառանգական, երբեմն ևս մարթի յառաջ գալ 'ի յոռեգոյն կազմուածոց կրծոց, 'ի վատթար օդոց, 'ի մեսաղական գոլորշեաց, որք ընդմտանեն 'ի թոքն շնչառութիւնն. 'ի յուժգին ինչ աշխատանաց, մանաւանդ յարշաւակի ընթանալոյ, յարգելականութենէ երիք սովորական հոսմանց այսինքն գաշտանի, թանչից, քրտանց են, 'ի յանկարծակի ինքուածոց ինքելոց 'ի վերայ թոքոց կամ յայլ մասն. 'ի յորդ դառնարկմանէ արեան, և շարա-

ւոյ • որպէս պատահի յախտից, որք ասին՝ վախուռլթ, ռօզոլիա, բորոտութիւն, որքիւն են • 'ի սատիկ կրից, որպիսի է երկիւղն, արտմութիւնն են։ Եւ միով բանիւ ասացից, սխտաս այս մարթի յառաջ գալ յայնմ ամենայնէ, որք արգելական լինին շրջագայութեան արեան 'ի թոքն։ Դարձեալ՝ բորբոքողականութիւնն կրծոց, թոքոց, սենեգին անընդհատք, սխտն արգանդի, և սխտեղանաց, գործողութիւնք սեւամաղձային, երկարատև հիւանդութիւնքն, աքօռպութիւն անուանեալ սխտն, արգելականութիւնն արտաշնչութիւնն մարմնոյ, ցուրտ և խոնաւ հողմունքն, կաքաւումն, և բարձրաձայն կարկաջումն են, պատճառեն յոլով անգամ զսխտս զայս։

Յաղագս նշանաց այսորիկ սխտի։

Գլխաւոր նշանն է գժուարութիւն կամ աշխատանք ինչ 'ի շնչառութիւն, զորօրինակ պատահի 'ի մարդն զկնի սատկագոյն արշաւանաց, և վազից • վերոյշեալ բորբոքումն՝ ընդ որում զուգընթաց լինի հաստարակօրէն հոկումն, կերկերումն ձայնի, հազն, և քամին, որ եկանէ ընդ բերանն, ծանրութիւն ինչ, զոր զգայ սխտակիրն 'ի կուրծս, գժուարութիւն 'ի շնչառութիւն, են • ընդ ասացեալ նշանացս գոսանի միանգամայն զոյգ երբեմն տենդն, ցաւ գլխոյ, անձկութիւն սրտի, յօժարութիւն ինչ 'ի փսխել, բաբախիւն սրտի։ Զարկ բազկերակին լինի տկար, և երբեմն ընդհատ, արտասուք յոկամայս, փսխողութիւնք մաղձային • այս ամենայն վերոգրեալ նշանք սատկանան յերեկոյեան պահու։ Սխտակիրն լինի առաւել 'ի հանգիստ 'ի նստիլն՝ քան յընկողմանիլն։

'Ի գիպուածս՝ յորում սխտս այս (որպէս ասացաք) պատահի 'ի խոնաւութենէ, կրկ սխտակիրն զթեթև ինչ ցաւ գլխոյ, նախ քան 'ի վերայ գալ ջերմութեան • և իբրև 'ի գործ արկանէ կերակուրս ջերմագինս, յոյժ նեղն սատմոքսն, բայց ոչ այնպէս յոյժամ 'ի գործ արկանէ զկերակուրս ցուրտս • իսկ ջերմութիւն սկսանի հաստարակօրէն զկնի կէս գիշերոյ իբրև երկուս ժամն, կամ զկնի ճաշու, և յարատև մնայ իբրև զերկու կամ զերիս ժամն • երբեմն և իբրև 2 կամ 3 աւուրս • և հաստարակօրէն դադարի ջերմութիւնս այս առաւաւոտագոյն ինչ հոսմամբ միզի։ Յոր-

քան ջերմութիւն այս յարատև մնայ, ախտակիրն կրկ-
զմեծ ամբոխմունս. բերան նորա մնայ բացեալ, և
ատէպ ջանայ և տանջի՝ համարձակ և ազատօրէն
շունչ առնուլ, և ոչ կարէ։ Իսկ 'ի գիպուածս՝ յո-
րում շնչարգելութիւն պատահի 'ի ջորութէ, յայն-
ժամ 'ի գալ ջերմութեն ուռնու ստամոքսն և ձեռքն
ախտակրին, և գէմք նորին վառի իբրև զհուր. բա-
բախումն սրտի լինի յոյժ սաստկագոյն, մինչև կար-
ծել՝ շնչատպառ նուազել։

Յաղագս խնամոպարութեան, զոր պարտ է 'ի միր արիանել 'ի դիպուածս ընդարգելութեան։

Կերակրոյն ախտակրին պարտ է լինել թեթև և
գիւրամարսելի, որպիսի են թեթևագոյն արգա-
նակք, պտուղքն հասունացեալք կամ եփեալք 'ի
վուան. պարտ է հրաժարիլ յամենակերպ քամիա-
ւոր և դժուարամարսելի կերակրեղինաց, և յոգիա-
ւոր և 'ի սաստիկ հեղանիւթոց. պարտ է անձնա-
պահ լինել 'ի ցրտոյ, մանաւանդ 'ի ձմեռան եղա-
նակի, և պարտ է միշտ ջերմ և չոր պահել զոտան, և
լոյծ ունել զորովայնն։ Նոյնպէս յոյժ օգտակար և
կարևոր է ախտակրին վայելել 'ի մաքուր, 'ի չոր, և
'ի բարեխառն օդս, և ոչ շրջապայիլ, և շարժողութիւն
առնել։ Այլ և պարտ է նմա կարի սակաւ 'ի քուն
լինել, և այն 'ի գիշերի. քանզի քունն 'ի տունջեան
է յոյժ վնասակար։

Յաղագս դեղերէից, զոր պարտ է 'ի վերայ արիանել 'ի դիպուածս ախտին ընդարգելութեան։

'Ի գիպուածս ախտիս մեծի զգուշանալ պէտք են
առ 'ի գործ արկանել զդեղերայս։ Նախ՝ պարտ է
պատրաստել գրեթէ կակղացուցիչս խառն ընդ ա-
սաֆէթիտայի. զոր և պարտ է կրկնել ըստ պահան-
ջելոյ պարագայից երկու կամ երիս անգամ։ Նոյն-
պէս դնել պարտ է զոտս և զձեռս ախտակրին 'ի մէջ
ջերմ ջրոյ, և ատէպ շփել զնոսին ձեռաք կամ չու-
խայիւ։

Երակ հատանելն երբեմն պահանջի 'ի գիպուածս
ընդարգելութեան, որ յաւուրս գայ 'ի ջորութէ. զոր և
պարտ է չափել ընդ պարագայս ակարութեան ըստ հա-

տակի ախտակրին, և տատակութեան նշանաց։ Զկնի երեկ հատանելոյ՝ պատշաճագոյն է 'ի գործ արկանել զիմանելի երիցկի ջերմ ջրով. և կրկնել զայն ըստ պահանջելոյ պարագայիցն։ Երբեմն ևս պարտ է դնել զախտակիրն 'ի մէջ գաղջ ջրոյ, և թողուլ այնքան, որքան տանի զօրութիւն նորին։ Իսկ իրեքարբուանա անուանեալ փոշին հարկաւորապէս պահանջի 'ի դէպուածս շնչարգելութեան, որ գոյանայ 'ի ջորութիւն. զոր պարտ է հանապազորդել ըստ տան կամ 20, և կամ 30 աւուրս, տալով ախտակրին ժամէ 'ի ժամ երկու ցորեան 'ի պահ առաւօտուն, մինչև ըստ վեց ցորեան յաւուրն։

Յետ փսխողական դեղոյ, պարտ է պատրաստել ախտակրին ըմպելիս, մի դրդալ սեղանոյ թինթուռա ոչ քաստիօռս, և ոչ զաֆռանս խառնեալ ընդ սկահակ մի արձոյ, ինֆուզիոնէ ոչ վալերիանա, պարտ է 'ի գործ արկանել յաւուրն երկու կամ երիս անգամ։ Նոյնպէս օգտաւէտ է 'ի դիպուածս յայս գործածուելն զօրացուցիչ իրաց. վասն որոյ մարթ է երկու անգամ յաւուրն 'ի գործ արկանել մի դրդալ էլիսիրէ լէնիթիվօ. կամ պատշաճագոյն ևս է քինա-քինա, կամ փոշի արարեալ, և կամ լուծեալ 'ի մէջ գինւոյ։

Համառօտիւ կամեցեալ ասել, 'ի դիպուածս ախտիս ջոր շնչարգելութեան պարտ է 'ի գործ արկանել զայն ամենայն, որ զօրացուցանէ զմիտս և զատամնքն։ Հատարակօրէն յոյժ օգտակար են 'ի դիպուածս որպիսի և իցէ շնչարգելութեանց՝ գործածութիւն վէրիքանթէի, տղրկի, խարտանի, հաճամանթի և ն. բայց պարտ է միշտ բաց պահել զիսարանն, և ոչ ջորացուցանել։ Դարձեալ ըստ պատմելոյ հմտագոյն բժշկաց, 'ի դիպուածս ջոր շնչարգելութեան՝ համարին դեղ իմն աղնիւ և օգտակար զմուրն գաղիսեաթի կամ ձիւթոյ, զոր պարտ է տալ հիւանդին երկու կամ երեք անգամ յաւուրն՝ զչափ մրոյ սկահակի. և պատմեն միանգամայն հեղինակք, եթէ բազում անգամ անձամբ սկանատես եղեն օգտաւէտութեան այսր դեղոյ։ Նոյնպէս յոյժ շահաւէտ է սպիտակ և մաքուր մեղրն, զոր պարտ է առատօրէն 'ի կիր արկանել 'ի դիպուածս յայս։

'Ի դիպուածս, յորում պատճառի շնչարգելութեան 'ի բորոտութեան կամ յորքիւնոյ, յայնժամ հատարա-

կօրէն դեղն է վէշիքաթօրիս. զոր պարտ է դնել 'ի կուրծս, կամ 'ի մէջքն, և կամ 'ի բազուկս, և թողուլ քանի ինչ շաբաթս, մինչև ցփարատիլ շնչարգելուն: Իսկ 'ի գիպուածս խոնաւային շնչարգելութեանն չէ բնաւ օրէն երակ հատանել. այլ յայնժամ պատշաճական դեղորայք են գործածութիւք մաքրիչք կրծոց՝ կամ մաղասին. որպիսի են՝ ագուիլլա, կօմմա ամմոնիաքա և ն. որ այսպէս բաղադրի: Ա՛ռ մի և կէս արամ՝ ագուիլլա սէքքա ին բօլվերէ, երեք արամ կօմմա ամմոնիաքա, և նոյնչափ սէմի ոմ քարտամոմ, և յաւելլ այնչափ շիլօբբօ քօմունէ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զդանդուածս զայս արարեալ հատ՝ որ կշռիցէ հինգ կամ վեց ցորեան, և շրջապատեալ փոշւով կինամոնի, տացին երկու կամ երեք հատք երկու անգամ յաւուրն:

Նոյնպէս օգտաւէտ է պատրաստուիլն ագուիլլա, որ այսպէս բաղադրի. ընկալ մի ունկի՝ շիլօբբօ ոմ ագուիլլա կամ օսիմէլէ շիլլիթիքօ, և նոյնքան՝ ջուրն կինամոնի: Յրմպելլոյ ասոմ առցէ հիւանդն երեք կամ չորս անգամ յաւուրն՝ զդրդալ մի սեղանոյ: Բաց 'ի դեղորէից ասոմ՝ շահաւէտ յոյժ եղիցի 'ի կիր արկանել պարզ նպաստս, որպիսի է զանգուածն ինչ հատագեղոյ՝ բաղադրեալ 'ի կէս ունկի՝ ասասֆէթիտա անուանեալ խեժէ, և երկու արամ ֆիօռոն պելցուինօի և բաւականաչափ շարապոյ հատարակի, որ ասի շիլօբբօ քօմունէ: Կազմեալ ասոմ հատս, որոյ մէն մի կշռիցէ վեց ցորեան, տացէս ախտակրին չորս կամ հինգ հատս յերեկոյեան պահու 'ի մոտենելն յանկողին: Նոյնպէս օգտաւէտք են քեռմէզ մի նէռալէն, և քանֆիօռան. զոր պարտ է զգուշութեամբ և չափով ընծայել:

Յողոգ հնարից, զոր պարտ է 'ի վար արկանել՝ առ 'ի արգելուլ զգալուսոց ախտի ընարգելութեան:

Ի ժամանակի՝ յորում յայտնիլ սկսանի գալուստն այսր ախտի, յայնժամ պարտ է ախտակրին 'ի գործ արկանել նախ՝ 12 կամ 15 ցորեան իբէքքաքուանա փոշի արարեալ ըստ կանոնի փսխողականի, և յետ այնորիկ պարտ է յամենայնում աւուր 'ի կիր արկանել երկու ցորեան զնոյն իբէքքաքուանա խառն ընդ

էէս ցորեան՝ տիմիթալէ բօռբօռինախ, մինչև ցլ5, կամ 20 աւուրս ընդ առաւօտն, և ապա բանալ մի քաւթէռիօ, այսինքն էսխու, և թողուլ բացեալ ը բովանդակ կեանս ախտակրին։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Յաղագս հիւանդութեանց խանուն ընդհանրապէս, ըստ իթալ. մալաթիէ փէլէ քէմմինէ ին ճէնէռալէ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս դաշտանի, կամ յաղագս ամսային հոսանց, որ ասի՝ մէնէռռոի, կամ քլուսսօ մէնէռռալէ։

Սասարակօրէն կանայք սկսանին ունել զդաշտանն իբրև 'ի հասակի 14 կամ 15 ամաց, և դադարին ունել զնոյն 'ի հասակի 50 ամաց. բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի գիտել արժանէ, եթէ հասակն յորում դաշտանն երևիլ սկսանի 'ի սեռս կանանց, ոչ է միշտ յամենեսին նոյնօրինակ։ Ասորիքն կամ կլիմայն երկրին՝ յորում բնակին, ուժեղութիւնն և տկարութիւն կազմուածոց, պարագայքն վիճակի, և կենաց, յորս վայելեն, ասն նշանաւոր իմն տարբերութիւն նախկին երևման այսր դաշտանի։ 'Ի քաղաքս Ջերմագինս աղջկունք սկսանին դաշտանաւորիլ 'ի հասակի ինն ամաց, և երբեմն ևս կանխագոյն։ Պատմի վասն միոյ աղջկան բնակելոյ յարևելեան հնդիկս, եթէ 'ի հասակի հինգ ամաց դաշտանաւորեցաւ, և յեօթնեներորդում ամի ծնաւ։ Այլ 'ի քաղաքս ցուրտս ընդ հակառակն կանայք հաղիւ 'ի հասակի 20 կամ 25 ամաց դաշտանաւորին, և յառաւել ցրտագոյն երկիրս բնաւ ոչ ունին զնոյն. որպիսի է գաւառն անուանեալ կռօէլանտիա։

Իսկ հոսումն այսր դաշտանի միանգամ սկսեալ,

ունի վճարիլ յամենայնում ամսեան. այսինքն յամենայն 26 կամ 28 աւուրս միանգամ, և այս է առաւել հասարակն։ Բայց են կանայք ոմանք, որք առանց ինչ ինչս կրելոյ՝ ըստ բնութեան անօրինելոյ գաշտանաւորին երկու անգամ յամսեան, կամ երեք անգամ յերկու ամիս. և ըստ հակառակն՝ ոմանք ևս ոչ գաշտանաւորին, բայց եթէ 'ի 5 շաբաթ միանգամ։ Իսկ աւուրքն՝ յորս յարտաւ մնոյ հոսումնս այս, անտոյգ են. բայց չէ հնար ընդհանրապէս մնալ յարտաւ՝ առաւել քան զվեց օրն, և պակաս քան զերիս աւուրս։

Դժուարին նմին է կշռագատել զորքանութիւն արեանն, որ հոսի յիւրաքանչիւր անգամն, որովհետև տարբերի ըստ տարբերութեան ենթակայից, մանաւանդ ևս երբեմն 'ի մի և 'ի նոյն ենթակայ լինի տարբեր։ Դաշտանն պակասի 'ի ժամանակի յղութեան, մանաւանդ 'ի վերջին ամիս. որովհետև պատահի երբեմն մնալ յարտաւ յառաջին երիս ամիս։ Նոյնպէս պակասի 'ի մեծագոյն մասն անուղջաց։ Հուսկ յետոյ պակասի 'ի գեղջուկ, և յաշխատաւոր կանայս, ևս և 'ի կաթուիչ կանայս, որք ևս ոչ գաշտանաւորին առանց մեծի նեղութեան. բայց հնարաւոր է երբեմն յայսպիսի գիպուածս, եթէ քիրան և այլ արտահոսեալքն լնուն զտեղի գաշտանի։ Սակայն մեծի զգուշութեամբ պէտք են կանանց 'ի ժամանակի գաշտանի. քանզի մեծագոյն մասն նոցին վտանգաւորին վասն անզգուշութեան։

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս առաջին երևման գաշտանի։

Եթէ օրիորդ ոք 14 կամ 15 ամաց՝ արգելական մնայ ուրեք փակեալ 'ի բնակութեան ինչ՝ առանց կրելոյ շարժումն ինչ առնել, և այսր անդր ընթանալ, վերջապէս առանց իրիք գործնական պաշտօնի, որով մարթի ելցէ 'ի սթափութեան պահել զմասունս մարմնոյ իւրոյ, այնպիսին լինի ակար, թաղկացեալ, և հիւծեալ, արիւն նորա գեղնագոյն, և այլափոխեալ

գլխովին առողջութիւն նորա. արիութիւն և զօրութիւն նուազելով նուազել, և ընդ բովանդակ մնացեալ կեանս իւր մնայ հիւանդագին։ Այդպիսի ինն վիճակի են հանգիստեալ մեծագոյն մասն դժբաղդագոյն օրիորդաց, որք կամ վասն հեղգութիւն և անհոգութիւն ծնողացն, և կամ վասն դժուարութիւն պարագայիցն յորս գտանին՝ զրկեալ մնան 'ի կարևոր զբօսանաց, և յառողջարար օդոց, են։

Բայց գիտելի է, եթէ միջոց յոյժ օգտակարագոյն գաշտանաւորիլն օրիորդաց 'ի պատշաճագոյն հասակի, այսինքն 'ի հասակի 12. 13. 14. կամ 15 ամաց. և ընդ հակառակն՝ մեծագոյն վնասաւոր, և երկիւղալի է, եթէ գաշտանն երևեսցի կամ յոյժ վաղքաջ, և կամ կարի անագան, որովհետև գուշակին զպատահարս թշուառս, որպիսի են՝ ազգ ինչ դժնդակ հիւանդութեանց, կրելն զմեծ վիշտս և նեղութիւս 'ի ժամանակի գաշտանաւորութեանն։ և հասարակօրէն այսպէսինք հաղիւ ուրեք են ենթակայ յղանալոյ, և մանաւանդ ծնանելոյ բարի և առողջանգամ զաւակս։

Յաղագս նշանաց, որ խանին զան զաւակին երևումն գաւառին։

Հաղիւ ուրեք պատահի՝ եթէ գաշտանն յանկարծակի և յանակնկալ պահս 'ի վերայ եկեսցէ ուրուք օրիորդի. այլ հասարակօրէն յառաջին նշանք ազդարարողք այնմ, որպիսի են յետագայքդ. ջերմութիւն, ծանրութիւն, ցաւն երիկամանց, պնդութիւն և կարծրութիւն ծոցոյ, ցաւն գլխոյ, գեղձութիւնն երեսաց, կորուսանն ախորժակի, և երբեմն ևս փոքրիկ ինչ տենդ։

Յաղագս խառնարանաց, որ պահանջին 'ի դիպուածս այսոցիկ նշանաց։

Յորժամ օրիորդ ոք հասանէ 'ի չափ հասակի ուներոյ գաշտանն, և զդայ զվերոյլիշեալ նշանս, պարտ է իսկ և իսկ փոյթ մեծ ունել՝ զի մի յապազեսցէ այնպիսի հոգուն առողջարար և կարևոր, այլ զաջ մեծայն հնարս կարելիս 'ի վար արկանել առ 'ի փոխադարձուցանել զնոյն. որպիսի է նստիլն 'ի վերայ գոլորշեաց ջերմագին ջրոյ. և ասէպ ասէպ գնելն զտաս

և զարուն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, և ընդելն թիզանէ տէ-
լուէնթի, այսինքն ընդելին հեղեղիչ դեղոց։

Յաղագս եղանակի, որ պարտ է վարել 'ի ժամանակի դաշտանի։

Իսկ և իսկ յորժամ միանգամ դաշտանն սկսանի
հոսիլ, պարտ է մեծապէս զգուշանալ յամենայն ինա-
սակար իրաց։ Վասն որոյ պարտ է կանանց յայսոսիկ
ժամանակս զգոյշ լինել 'ի վերայ կերակրոց և ըմ-
պելեաց, զարս ուտեն, և ըմպեն. պարտին հրա-
ժարիլ յայնմ ամենայնէ, որք են ցուրտ բնութիւն, և
զայրացուցիչք սառամոքսի. որպիսի են խակ և տհաս
պտուղն, կաթն, կոգին, են։ Նոյնպէս պարտին հե-
ռի կալ 'ի ձկանէ, և յայլ ամենայն գ.ժուարամարսե-
լի կերակրեղենաց։ Բայց որովհետև է անկարելի
իմն 'ի համար բերել մի քան միոջէ զայն ամենայն,
որք ինասարբեր են կնոջ 'ի գիսպուածի յայսմիկ, իրաս
սամք ամենեցուն ընդհանրապէս, զգոյշ լինել յայն-
միկ ժամանակի, գէթ յայնմ ամենայնէ, որ հասա-
րակօրէն ընդդիմանայ բնութեան նոցին։ Ցուրան
է մանաւորապէս ինասակար կանանց 'ի ժամանակի
դաշտանի, և բազում կանանց հիւանդութիւն յա-
ռաջ գայ 'ի ցրտոյ զոր առնուն յայնմ ժամանակի,
քան յայլ ինչ պատճառաց. ուստի պարտին մեծա-
պէս զգոյշ կալ 'ի ցրտոյ. որովհետև փոքր ինչ ցուրտ
որ յայլ ինչ ժամանակի ոչ է ինասակար, բաւա-
կան է 'ի ժամանակի դաշտանաւորութիւն տապալել
գլխովին և կործանել զառողջութիւն, և զկազմուած
նոցին։ Դարձեալ գիտել արժան է՝ եթէ կիրքն,
սուգն, անձկութիւն, և վիշտն, երկիւղն, և այլ ամե-
նայն կիրք հոգւոյ՝ պատճառեն սովորաբար զմնչութիւն
և զարգելումն դաշտանի, որ բացարձակապէս լինի
անբուժելի։

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս արգելական-ռութեան դատաստանի։

Կատարողութիւն 'ի գործ արկանելիս 'ի դէպս-ագս արգելման դատաստանի յորմէ՝ ի՞նչ պարտաւորէ լինիցի յառաջ նէնալ։

Որպէսզի և իցէ պատճառն՝ յորմէ՝ լինիցի յառաջ եկեալ արգելականութեան դատաստանի, բաց 'ի գիպուածոց յոլոմեան, մնուցչութեան, կալաւորման, աշխատութեան, ևն, զորոց առացաք վերագոյնդ, պարտ է մեծատէս փոյթ ունել առ 'ի յետս դարձուցանել զնոյն։ զիսն որոյ խրատ տամք կանոնս՝ որք դատանին յոյսպէսի վիճակի, առնել չարիաւոր ինչ չարժուսն, բնակիլ 'ի տեղի՝ որ ունիցի զոգ առողջարար, ջուր, և զովացուցիչ. նմանապէս ուտել կերակուրս առողջարարս։ Եթէ մարմինն լինիցի տկար, և թալկացեալ, պարտին բմշել հեղանիւթս զօրացուցիչս, և կենդանացել ընդ մտերիմ անձինս, և վերջապէս զուարճացուցանել և զօրացուցանել զբնութիւնն պատշաճաւոր զբօսանաւք։ իսկ եթէ այս կատարողութիւնք անօգուտ լինիցին, պարտին 'ի գործ դնել զդեղորայս զորոց խօսեցուցաք յառաջիկայդ։

Յաղագս դեղերէից արգելականութեան դատաստանի, որ պարտաւոր 'ի ռուսերն։

Յորժամ յառաջ գայ արգելումն դատաստանի 'ի սատակել թուլութեան, ճանաչի 'ի յետագայ նշանաց։ Հիւանդն զգայ զմեղկութեան, զսակաւութեան, զցաւս, և զծանրութեան ինչ 'ի մէջս, զցաւ գլխոյ, զաչքնութեան, և զարգելականութեան ականջաց, զթիրոտութեան և զուռոյցն սատմիքսի, և զյաժանութեան ինչ 'ի փսխել, և խիթ, զեղնութեան ինչ հասարակ, որ տարածանի ընդ ամենայն մասունս մարթոյ, մանաւանդ 'ի դէմս, և զեղնութիւնս այս երբեմն 'ի կանաչագոյն փոխարկի։ Վերջին նշանս այս հատատակ զամսոն ասացեալ քէօ. ուօղն, զորմէ խօսեցուցաք 'ի հետագայ յօդուածն։

Աբդ՝ 'ի գիպուածս յայս՝ պատշաճ է 'ի գործ արկանել զգեղջայս՝ որք են Քունակ 'ի գիւրացուցանել զմարսողականութիւն, և 'ի զօրացուցանել զթուլութիւն, և ևս բարեկարգել և յարդարել զգործս բանն առ 'ի պատրաստել զարիւն ինչ առողջարար և բարի։ Աշնուագոյնն, և գլխաւորն 'ի մէջ այսոցիկ գեղջերէից է երկաթն, և քինաքինա, խառնեալ ընդ այլ գառն սեղմեցուցիչս։ Խարտաց երկաթոյ արկ 'ի մէջ գինւոյ կամ պիռռայի, ըստ հեատգոյ եղանակին։ Արկ երկու կամ երեք ունկի՝ ամենաւրբ խարտաց երկաթոյ՝ յերկուլիտր գինւոյ կամ պիռռայի. զկնի երկուց շաբաթուց հեղ զգուշութեամբ զհեղուկն յայլ ապակի անօթ, և տուր ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն՝ զչափ միոյ գաւաթի։ Կամ, առ երեք տրամ վերոգրեալ խարտաց երկաթոյ, և նոյնչափ՝ ռասպառպառս, և յաւել այնչափ շիլոբբս ոչ քառաբս որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին զզանգուածս զայս. տրարեալ հաց՝ որ կշռիցէ հինգ ցորեան, տացին հիւանդաց երեք կամ չորս հատք երկու անգամ յաւուրն։ Քինաքինա, ասպինթիս, ՃԷնցիանա, և այլ գառնագին իրք մարթին 'ի գործ արկանել, կամ արկեալ 'ի թուրմն, և կամ առանց թրմոյ ըստ տանելոյ ախորժակի հիւանդին։

Յաղագս արգելանութեան գաստանի պատճառելոյ 'ի յառաջին, և 'ի յետնին։

Որժամ ախտս այս յառաջ գոյ 'ի յառաստութէ, կամ 'ի հոծութենէ, և կամ 'ի թանձրամածութէ, և 'ի կուսականութէ արեան, և եթէ կանայքն, որք կրեն զախտս զայս՝ լինիցին վիճակեալ հիւթային կամ արիւնային ինն խառնուածոց, պատշաճագոյն գեղ են լուծողականքն, և այնք ամենայն, որք լուծեալ անօարեն և ներքացուցանեն զհիւթս կամ զարիւնս։ 'Ի գիպուածս յայս պատշաճ է երակ հատանել, ատէպ ատէպ գնել զտաս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, և երբեմն երբեմն 'ի գործ արկանել լուծողականս զովացուցիչս։ Կերակուրքն պարտին լինել թեթև, և հեզանիւթ, ըմպելին՝ սիէռս ոչ լաթթէ, և թեթևագոյն պիռռայ, և ն, պարտ է ևս առնել շարժողունս։ Դարձեալ, պարտ է յաւուրն երկու անգամ տալ նմա մի փոքրիկ

դրդալ թիւնթուռա ոչ էլլէպօռօ պիանքօ, արկեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի ջերմ ջրոյ։ Բայց հաստարակօրէն արգելականութիւն գաշտանի պատճառեալ 'ի թանձրութէ՝ առաւել ենթակայ է առողջութէ, և բաղում անգամ ապաքինի միայն երակ հատանելով յոտիցն։

Յաղագս արգելականութէ գաշտանի պատճառելոյ 'ի կրէց հոգւոյ։

Յորժամ արգելականութիւն պատճառի 'ի կրից հոգւոյ, 'ի արամութէ, յերկիւղէ, 'ի խռովութէց սրտի եւն, պարտ է 'ի գործ արկանել զոր ինչ միանգամ յարմար է 'ի զուարճացուցանել, և 'ի սփոփել զախտաժէտեալն։ Առաւել ապահով հնարն է՝ խլել զպատճառն այսր ախտի, այսինքն հեռացուցանել զախտակիրն 'ի պատճառաց արամութէ. նոյնպէս յոյժ օգտակար է տեղափոխութիւնն, տեսութիւնն զուարճալի առարկայից եւն։ Այս ամենայն հնարք թէպէտ են բարիք և կարեւոր, բայց ոչ միշտ բաւականք, յորժամ արգելականութիւնն լինի հնացեալ. քանզի յայսմիկ դիպուածի ընդ առաջ լինին սովորաբար նշանք թանձրութեան արեան. վասն որոյ պարտ է փոյթ ունել յայնժամ 'ի նրբացուցանել զարիւնն. և հատարակօրէն ակառնիլ պարտ է յերակ հատանելոյ 'ի բազկէն, և յետ այնորիկ յոտիցն. նոյնպէս պարտ է դնել տզրուկս 'ի բերան արգանդին, յանօթս թանչից։ Այլ և մարթ է մուծանել տրուակս արեան յաղդերս, 'ի քունջս երանաց, եւն։

Իսկ առաւել զօրաւոր հնարքն 'ի դիպուածս որք ոչ են այնքան ծանուցք զկնի վերոյիշելոցն, է գործելն ջերմ ջրոյ, յորոյ վերայ պարտ է նստուցանել զախտակիրն, բաղանիք ջերմայինք, դնել զոտս մինչև ցարունս 'ի մէջ գաղջ ջրոյ, նոյնպէս մարթ է առնել կակղացուցիչ ֆոմէնթի, եւ գրեխս թուլացուցիչս եւն. զայս ամենայն գրեալս 'ի վար արկանելն 'ի դիպուածս արգելականութէ գաշտանի, որ եթէ 'ի կրից, եթէ 'ի ցրտոյ, և եթէ յորպիսի եւ իցէ պատճառէ յառաջ եկեալ, է յոյժ պատշաճողական, և օգտակարագոյն։

Յաղագս զգուշանալոյ, զոր պարտ է առնել նախ քան զխնամ գանիլն արգելականութեանն գաւշանի յորմէ պարտաւոր յառաջ եկիցէ։

Յառաջագոյն նախ քան զգործածութիւն իրիք գեղոցիկ 'ի գիպուածս արգելականութեան գաւշանի, որ յորպիսի ևս պատճառաւ երևեսցի յառաջ եկեալ, պարտ է բարիոք և քաջ ստուգել և հաստատել, եթէ չիցէ պատճառեալ 'ի յղութիւն. այլ եթէ չիցէ մարթ հաւատաւոր ստուգել, և կայցէ ինչ կասկած, յայնժամ պարտ է յերկարաձգել զգործածութիւն գեղոցիկն մինչև ցհինգ ամիս զկնի արգելականութեանն. քանզի սովորաբար 'ի հինգերորդումամսեան սկսանին նշանքն յղութեան երևիլ և ստուգիլ, և յայնժամ դիւրաւ մարթ է զանազանել 'ի նշանացն, որպէս դնելով լոկ զցուրտ ձեռս 'ի վերայ արգանդի, մարթ է զդալ զշարժումն ինչ երևելի 'ի մէջ արգանդի. թողում ասել զայլ ամենայն նշանաց յղութեան, զորոց խօսեացուք 'ի յետագայդ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

Յաղագս դծգոնութեան, որ ասի՝ փլոծոլի, և յաղագս ընտրոյ տաղտ, որ ասի՝ բիտ, կամ մալուխ։

Ախտս այս է գժգունութեան կամ գեղնուի ինչ, և երբեմն կանաչութեան ինչ տարածեալ յերեսս կանանց, նմանի ախտի արգելականութեան գաւշանի. բայց և տարբերի յայնմանէ՝ ըստ որում ախտս այս պատահի ևս յայնժամ, յորժամ յարատևեալ հոսի գաւշանն ի սովորական պայմանի, բայց յոյժ նուազ քանակութիւն։ Ախտս այս բազում անգամ երևի 'ի քաջառոյմ, և յաղնուական աղջկունս, և յամուրի օրիորդս, որք են առոյգ և զօրեղք, և փափկակեացք, և առաւելեալք զգայակ ան մնասմբք. բայց վարեն կեանս ընդդէմ բաղձանաց իւրեանց։

Յաղագս նշանաց ախտից դժգունութեան, որ ասի՝ գլխոցի։

Յորժամ դժգունութիւն կամ դեղնութիւն այս մորթոյ սկսանի տարածանիլ և արմատանալ յոք, յայնժամ յայտանին և երևին ուռոյցք ինչ 'ի շրթունս, և յայլ մասունս երեսացն, ևս և 'ի սրունս, և յոտս են։ Սատկանոյ ցաւն գլխոյ, և սիտակիրն զդայ զանհանգստութիւս ինչ 'ի ծունկս, կրէ զաշխատանս, և զվիշտս 'ի ծնանիլն. ունի զբարբախիւն սրտի, զանձկութիւն, և զուշագնացութիւն, կրէ զտենդ իմն ծիւրական, որ ասի Ֆէպրէ լէնդա՝ առաւել 'ի գիշերի քան 'ի տունջևան. սատկանան և ուռնուն ախոնդանքն, (որք են սահմանք կամ տեղիք լերդին, և փայծեղան.) և ամբառնայ որովայնն, մինչև երբեմն տալ կասկածանս զյղութիւն աղջկանն, են։ Զայսպիսի ուռոյց որովայնի պարտ է առաւել վերաբերել առ ըմբռնումն որովայնի, որ ասի ռիթենցիոնէ, քան առ արդելումն դաշտանի. որովհետև սովորաբար աւարտի 'ի հոսումն արեան։ Յայս ուռոյց կոխեալ զմատուռնագ, հետք ոչ տպաւորին 'ի նա, և ոչ իսկ փոսանոյ տեղն մատանցն, որպէս 'ի դիպուածս ջրգողուեց, զորմէ խօսեցաք 'ի տեղւոջն. և ուռոյցս այս առաւել նշանաւոր լինի ընդ առաւօտն, քան ի երեկոյն։

Ֆէպրէ և արդելականութիւնն դաշտանի է ընդհանուր պատճառ այսր ախտի դժգունութեան, սակայն ոչ է բոլորական պատճառն, որովհետև դաշտանն հոսի 'ի ժամանակէ 'ի ժամանակ։ Արդ 'ի գիպուածս յայս այնքան առաւել է երկիւղալի ախտն, եթէ պատճառեալ իցէ այն 'ի խցանաց ընդերաց ատրին որովայնի։ Դարձեալ՝ ախտս այս պատճառէ երբեմն զամիսութիւն, և մարթի է յարատև մնալ ընդ երկար ժամանակ. բայց հաստատակօրէն չէ այնքան երկիւղալի, եթէ չլինիցի պատճառեալ 'ի վերոյիշեալ պատճառէ։ Իսկ եթէ անպիտի անխնամ թողցի, մարթի է պատճառել զախտան ասացեալս՝ ջրգողուն, ախտագունուն, որ ասի՝ քլորոսիս, են։

Յաղագս նշանաց ճշմարիտ տաղցոյ, կամ ապականեալ ախորժակի, որ նշի՝ բիւրս, կամ հալալիս։

Կանայք՝ որք ունին զվերոգրեալ գժգունութիւն, քաղցամ անգամ ունին եւ քաղց ճշմարտիւ, և ախորժակ ինչ անկարգ, և անկանոն, որով ձեռնամուխ լինին ուտել զանասովոր, և զանպատշաճ իրս, զոր օրինակ զաղ, և զհատապուկ պղպեղ, զտհաս միրգս, զանեփ և զհում միս, և զձկունս, զկիր, զմոզիս, զդորա, զմոխիր, զածուխ, զձիւն, զսառոյց, զիժուղիթ, զխաղոխ հնացեալ, զապաւառ, և զայլ սոցին նմանս ճշմարտիւ և անանուանդ նիւթս։ Իսկ ոմանք եւս 'ի նոցանէ մտագիւր փոփաքին և ախորժեն հատուցեալ զգարշահոտս և զզազրալիս, և խաղալ նոքաք 'ի ձեռս են։ Այս ապականեալ ախորժակ, որ է ճշմարիտ ինն ախտ, կոչի յաղջկունս՝ բիւրս, իսկ 'ի յղի կանայս՝ մալալիս։

Յաղագս դեղոցն ախորժն դժգունութեան, և ճշմարիտ տաղցոյ։

Դեղքն և կուսավարութիւնքն ախտի դժգունութեան են գլխաւին նոյն քնդ գեղատուութն, և քնդ կուսավարութիւն ախտի թուլութեան, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ։ Բայց գիտելի է, եթէ յորժամ ապականեալ ախորժակն յարատեւեալ ունայ ի երկար ժամանակս, կամ սակաւ ժամանակս, բայց այնքան սաստիկ, մինչև ախտակիրն ձեռնամուխ լինի ուտել զվերոյշեալ զանասովոր կերակուրս կամ նիւթս, պարտ է յայնժամ սկսանիլ նախ՝ 'ի գործ արկանել զխմաղակն, և զլուծողականն, առ 'ի մաքրել զստամոքսն, և զառաջին ճանապարհն, որք լցեալ եղեն այսպիսի այլանդակ նիւթովք, և յետոյ նոր անցանել 'ի գործածութեան երկաթոյ, քինաքինայի, և այլ դառնագին իրաց։ Բայց 'ի վախճանն՝ պարտ է գիտել, եթէ առաւել ապահովագոյն փորձեալ, և ազնուագոյն դեղն է ամուսնութիւնն այսպիսի ախտացեալ օրիորդաց, որով արդարև սատանան իսկ և իսկ զարուղջուութեն։ Այլ յղի կանայք, որք ունին զապականեալ ախորժակն, հատարակօրէն մինչև ցտրրորդ ամիս յղութեն նոցին մնան այլազգ, և ոչ ունին պէտս է

բնք գեղոյ, մանաւանդ փսխողականի, ապա թէ ոչ՝ գնին յորոգայթ վիժման։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ե.

Յաղագս լոփոլանց գաւգանի, որ ասի ոչիպալոյս՝ Մէսմերոսի սնօգանի։

Դաշտանն կամ արիւնն տեռատեսական, որպէս երբեմն սակաւ քանակութ, նոյնպէս և երբեմն յոյժ մեծաւ և չափազանց քանակութեամբ մարթի հոսիլ։

Պոգճառ լոփոլանց գաւգանի։

Ուռաւելութիւնն և չափազանցութիւն դաշտանի պատճառի յանշարժական կեանս վարելոյ, յաղուտ, 'ի կծու, և 'ի զօրաւոր խմն կերակրոց, 'ի գործածութեէ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի սաստիկ աշխատանաց 'ի թուլութէ և 'ի տկարութէ փոքրիկ խողովակաց արգանդի, 'ի լուծականութէ արեան, յանկարգ, և յանչափ կրից և բաղձանաց հոգւոյ, ևն։

Յաղագս նշանաց ախտի։

Նախ քան զամենայն՝ ախտակիրն լինի յոյժ տկարագին և գեղնագոյն, կորուսանէ զախորժակն, ապականի մարսողական զօրութիւն։ Նաև զհետ գայ այսոցիկ այսուց ինչ ասից՝ նման էտէմա անուանեալ ուռուցից։ Կանայք հասարակօրէն ենթակայ լինին այսպիսի պատահմանց 'ի հասակի 45 կամ 50 ամաց, և է յոյժ դժուարաւ բուժելի։

Յաղագս դեղրէից լոփոլանց գաւգանի։

Դեղրէիցն այսր ախտի պարտ է լինել այլ և այլ, ըստ այլևայլութեէ բուն պատճառացն՝ յորոց յառաջ գայ։ Եթէ կարի սաստիկ լինիցի ուռաւելութիւնն դաշտանի, յայնժամ պարտ է 'ի մեծի անգործութեէ պահել զախտակիրն ըստ հոգւոյ և ըստ

մարմնոյ, և պարտ է ընկողմնեցուցանել զնա 'ի մահճի, 'ի խոնարհ դնելով զգլուխն, և ՝ պահանջելոյ հարկի՝ երակ հատանել 'ի բազկէն, նկատեալ 'ի հատակն, 'ի խառնուածս ախտակրին, և 'ի ատաղկուն պատահարին։ Կերակրոցն պարտ է լինել արդանակ հաւու, և որթու, տակաւ ինչ հացիւ։ Ըմպելին թիզանս տի ռատիչէ տի օռթիքա, կամ քոնոսիտա մանճիօռէ, կամ միլլէֆօլիս. զոր պարտ է 'ի գործ ածել զօրաւոր կամ թեթև ըստ հարկի պահանջելոյ։

Իսկ եթէ այսոքիկ հնարք չլինիցին բաւական, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զառաւել պնդակազմ և զօրաւոր դեղոբայս, որպիսի են՝ քաչչիու, աղլուսմէ, քինաքինա են։ Ահա կերպն կազմելոյ զայսոսիկ դեղորայս։ Առ երկու ասամ՝ աղլուսմէ, և մի ասամ՝ քաչչիու, մանրեա զամենայն 'ի միասին, և բաժանեա յութ կամ յիսն մասնիկս հաւասարաչափս, կամ խառնեա ընդ բաւականաչափ շիլօբբս տի ուզէի, և տրա ուրթ հապա, և զչափս զայս 'ի գործ արկցէ ախտակիրն յաւուրն երիցս անգամ։

Իսկ այն անձինք՝ որոց ստամոքսն ոչ կարէ տանել աղլուսմէի, այսինքն պաղլեղի, պարտին 'ի գործ արկանել փոխանակ այնր զյիշատագոյ դեղորայքն։ Ընկալ մի ունկի՝ թինթուռա տի ուզէ, և տասն շիթս՝ լաւատանս լիգուիտս։ Խառնեա, և մատո՛ ախտակրին զայս չափն՝ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն։ 'Ի վախճանի, եթէ այսոքիկ դեղորայք ևս ընդունելոյն լինիցին, պարտ է յայնժամ ախտակրին առնուլ 36 ցորեան՝ քինաքինա փոշի արարեալ, և եդեալ զայն 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ, և յաւէլ 'ի վերայ 10 կաթիլ՝ էլիսիռէ տի վիթռիօլը, և կրկնեա զայս չափս չորս անգամ յաւուրն։

ՅՕԳՈՒԱԾ Զ.

Յաղագս ինչ ինչ գիտելեաց 'ի վերայ դաստակի։

Դաշտանն է ենթակայ յոլովակերպ փոփոխութեանց, զորս կարևոր է ճանաչելն. քանզի են բա-

զումբ 'ի կանանց, որք 'ի մի և 'ի նոյն ամիս յոլով անգամ գաշտանաւորին, իսկ ոմանք ևս յերկուս կամ յերիս ամիսս միանգամ: Այլք քանի ինչ կամիլս յիւրաքանչիւր ամիս. 'ի վախճանի ոմանք ևս ունի, սասն, և 15 աւուրս գաշտանաւորին. բայց ոչ սոքա, և ոչ նոքա կրեն ինչ ցաւս, այլ մանաւանդ վարին զառողջարար կեանս: Դարձեալ գիտելի է, զի աբիւնն տեառատեսական՝ ոչ միայն հասի 'ի ծնեղական անդամոցն կանանց, այլ բազում անգամ հասի և յամենայն անդամոց մարմնոյ նոցին. որովհետև յոլով անգամ գէպ եղև տեսանել՝ հասիլ տեառատեսական արեանն նաև 'ի ունգաց, յաչաց, յականջաց, 'ի բերանոյ, քան օրինակի թքոյ, 'ի լնտերացն, 'ի մի զանց ճանապարհէ, 'ի գագաթանէ, 'ի ծնօտից, 'ի սանոնց, 'ի պորտոյ, յերանաց, 'ի ձեռաց, յոտից, 'ի մատանց, ևն:

'Ի վերայ այսոցիկ մատանց մարմնոյ սովորաբար երևին ուռայքք ինչ բորբոքականք և ցաւալից, յորոց հասի կամ կաթի արիւնն բնականաբար, և անոքին լինին խոց ինչ, որ փուլիով փակի, և յամենայն նուազ ամսեան վերատին բացեալ լինի: Արդ՝ 'ի գերազանց այսոսիկ, պարտ է փուլիով երակ հատանել յոտից, և այնպէս վերատին դարձուցանել զգաշտանին 'ի բուն 'ի բնական ճանապարհն իւր: Եւ նաև 'ի վերայ գոլորշեաց ջերմ ջրոյ, և 'ի գործ ածել կակղացուցիչ ուրբոցիանէ ևն. բայց եթէ գերազանց այսոքիկ պատահին յերիտասարդ օրիորդս կամ յաղջկունս, կամ 'ի կանայս. 'ի սկզբան անդ չէ օրէն իսկ և իսկ ձեռնամուխ լինել 'ի գեղարայս. յորժամ տեսանեմք, զի թէպէտ գաշտանին զարտուղեալ 'ի բուն ճանապարհէն, հասի յայլ և յայլ անդամոց վերոյիշեալ մատանց, բայց ախտացեալն չկրէ ինչ նեղութիւն և վիշտս, այլ մանաւանդ վայելէ 'ի մեծի հանգստեան, յայնժամ պարտ է թոյլ տալ բնութեան 'ի կառավարել զինքն, որովհետև նա և մատնագոյն է քան զմեզ:

ՅՕԴՈՒԱԾ Է·

Յաղագս ախտի, որ ասի՝ Փլուսուէ, կամ Բասալիա պիանքօ, այսինքն է հասասն ինչ սպիտակագոյն հիւանդ։

Հասուն տեղատեսական հնար է թէ այլայլեսցի, որպէս ըստ քանակութեան, նոյնպէս ըստ որակութեան։ Ախտս կամ հիւանդս այս՝ կոչեցեալ Փլուսուս պիանքօ, է յոյժ հասարակ, որում զհետ գան երբեմն 'ի փափկակեաց կանայս պատահարք ինչ տարժանագոյնք և զժուարինք· և սակայն պատահի 'ի մեծահռչակ քաղաքս, սակս բազմութեան օրիորդաց, կանանց ամուսնացելոց և այրեաց, և հասարակօրէն սկսանի 'ի հասակի 12 կամ 14 ամաց· իսկ երբեմն ևս արտաքոյ սովորութեան պատահի հասուն այսր հիւանդոյ յաղջկունս 'ի հասակի ութ, և չորս ամաց· ուստի և չէ՛ մարթ միշտ համարել զհասուն այսր սպիտակ հիւանդոյ՝ նոյն ընդ դաշտանի, որովհետև ևս 'ի ժամանակի յղութեանն մարթ է կանանց ունել զայս հասուն, բայց ոչ երբէք զհասուն դաշտանի։ Հասարակօրէն հիւանդս այս հասի 'ի նոյն ժամանակի դաշտանին, և երբեմն մնայ յարատև, և երբեմն ոչ, երբեմն կանխէ, և երբեմն զհետ գայ դաշտանի· և երբեմն ևս այնքան դժնեայ, և անասովոր, մինչև չափոթել զբջանն տեղատեսական։

Ինչպէս հասման սպիտակագոյն հիւանդոց։

Հասուն այս կոչեցեալ Փլուսուս պիանքօ՝ ոչ է միշտ նոյնագոյն, այլ երբեմն լինի տժգոյն, գեղնագոյն, կանաչագոյն ևն· և երբեմն ևս մաքրագոյն, և զտագոյն· իսկ երբեմն թանձրամած, և խառագոյն, ևն։ Կանայք՝ որք կրեն զցաւս զայս, միշտ լինին կերպարանօք այլագունեալ, ունին զցաւս թիկանց և զգլուխս, ևս սովորաբար են ենթակայ այտուցման ոտից ևն։ Բաց յայսոցիկ նշանաց, կանայք այսպիսիք զգան զթուլութիւն ինչ և զմեղկութիւն, զծանրութիւն 'ի մէջս, զանհանգստութիւն 'ի ծունկս, և 'ի սրունս, զնողկանս, և զցաւս ստամոքսի։ Հուսկ յե-

ասոյ բազումք 'ի նոցանէ այնքան հիւծեալ ակարա-
նան, մինչև համարիլ նոցա, եթէ ըմբռնեալ իցեն
յախտէն կոչեցեալ թիզիբա, այսինքն թոքախտուն։

Յաղագս պատճառաց հոսման սպիտակութեան հիւանդաց։

Դասարակօրէն ախտս այս պատճառի 'ի թուլու-
թէ, և 'ի ակարութէ գործարանաց արգանդի, և
երբեմն յարգելականութէ դաշտանի, յանչափ գոր-
ծածութէ ջայի կամ արձոյ, և կամ այլ ինչ հեղանիւ-
թոց։ Դոյնպէս յառաջ գայ 'ի թալկութէ անօթոց
կամ անձկագոյն մասանց արգանդին, ուր գուսարեալ
խափանին հիւթք ինասակարք։ Դարձեալ, գլխաւոր
պատճառն այսր ախտի՝ է արգելեալ մնալն 'ի տան
առանց շարժողութէ, և շրջագայութէ, որ անշուշտ
պատճառէ բազում կանանց զցաւս զայս 'ի քաղաքս։
Դարձեալ, գոյ այլ ինն պատճառ դժուարաւ ճանա-
չելի, յորմէ բազում անգամ յառաջ գայ հիւթս այս
սպիտակ. և է ակարութէնն ստամոքսի, որ պատճա-
ռէ զվատթար մարսողականութէ, յորմէ և զհետ
գայ ապականութէ հիւթոց, և այսպէս պատճառի
թուլութէնն ամենայն գործարանաց, մասնաւորապէս
արգանդական գործարանաց։ Դոյնպէս պատճառէն
զախտս զայս ցաւոք և տաժանմամբ ծնանելն, վիժումն,
արտմութէնն, երկիւղն, եռացուցիչ կիրքն հոգւոյ,
են։ Բազում անգամ և յառաջ գայ 'ի գաղղիական
և 'ի աքօռպութեական ախտից։ 'Ի վախճանի՝ ախտս
այս կանանց, որոց խառնուածքն են բուռն՝ առթէ
բազում անգամ ամլութէ. և զկնի դադարելոյ տե-
ռատեսական արեան՝ լինի ախտս յոյժ դժուարաւ
ապաքինելի, և երբեմն և անապաքինելի։

Յաղագս Լանամատրութեան և դեղոցն ախտին։

Լոյս՝ պարտ է ախտակրիս ամէպ ամէպ շար-
ժումն առնել բաւ տանելոյ կարողութէնն՝ առանց
ծանր աշխատանաց. և չէ՛ օրէն բնաւ մնալ միշտ յան-
կողնի անշարժ։ Կերակրոցն պարտ է լինել պինդ և
ունուցողական, բայց դիւրամարսելի. ըմպելին ազ-
նուագոյն գինի ջրախառն. և պարտ է արգելուլ
գլխովին զգործածութէ ջայի կամ թէյի, և արձոյ։
Լակ որքան առ դեղորայս, 'ի դիպուածս ախտիս

ըստ իմոց կարծեաց՝ ազնուագոյն գեղն է քինա քինա, զոր փոշի արաբեալ պարտ է՝ ի գործ արկանել. յամա-բային եղանակի բաղանիս առնել ցուրտ ջրով յոյժ օգտակար է։ Ի դիպուածս ախտիս միշտ կարևոր է թեթև փսխողականն. մանաւանդ յորժամ պատճառն ախտիս համարի տկարութիւն ստամոքսի, կամ ապա-կանեալ մորսողականութիւն. 12 կամ 15 ցորեան իբէքաքուանա։ Լուծողականն յոյժ պատշաճողականն է ռապարարոս մի որամ փոշի արաբեալ, կամ նոյնչ-ափ ռատիէ ոմի քօլօմպօ, և հատ կաղմեալ ընդ բա-ւականաչափ շիլօբբօ ոմի սրին չէռվինս։ Իսկ երակ հատանելն՝ ի դիպուածս ախտիս չէ՝ հարկաւոր. բայց եթէ յորժամ լինի պատճառեալ ախտս յարգելակա-նութէ գաշտանի, և բաց յայսմանէ յայլ ամենայն դիպուածս միշտ է ձեռնտակար, եթէ կանանց, և եթէ աղջկանց՝ երակ հատանելն։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ը.

Յաղագս ամլութեան, կամ անպտղութեան, իւրեղեալ յիպալոցոյ՝ սրերիլիոն։

Ամլութիւն ևս պարտ է համադասել՝ ի թիւս ախտից կանանց. որովհետև բազումք՝ ի նոցանէ գոլով ամուսնացեալ, և ոչ ունելով զաւակս, ոչ կարեն վարել կեանս անցաւս, առողջագոյնս։

Յաղագս պատճառաց ամլութեան։

Յոգնատեսակ և բազմապատիկ են պատճառք այսորիկ ախտի։ Դիւրութիւն և պարարտութիւն չա-փազանց, արտմութիւն, թուլութիւն, սաստիկ անա-ռակութիւն, և ցոփութիւն, գինեհարութիւն, գաղ-ղիական ախտն, գործածութիւն բարկ ոգիաւոր հե-զանութեաց, և պարարտացուցիչ կերակրեղինաց. ևս փիլուսոփայքն, այսինքն հոսումն ինչ սպիտակագոյն հիւթոց։ Նոյնպէս յառաջ գայ՝ ի սաստիկ և՝ ի չա-փազանց հոսմանէ, կամ յարդելմանէ գաշտանի։ Հա-ճատոյ ինն է ապաքէն, եթէ կարի հիւթեղ և խո-

նաւուտ կերակրեղէնքն ապականեն զխոնաւութիւն, և զդոլորշիսն, և արգելական լինին բազմածնութեան, և զայս փորձիւ իսկ տեսանեմք, և ճանաչեմք. քանզի կանայք ամուլք և անզաւակք առաւել գտանին 'ի մէջ մեծատուն և փափկակեաց անձանց քան 'ի մէջ աղքատաց, և հասարակօրէն աղքատքն լինին միշտ բազմազաւակ, և բեղնաւորք։

Յաղագս դեղոցն ամլութեան։

Նախ՝ պարտ է այսպիսեաց վայելել 'ի քաջառողջ ինն օգս ըստ կարեաց, և յաճախ 'ի կիր առնուլ զկերակուրս 'ի խոտեղինաց, և առաւել ևս 'ի կաթնեղինաց. ըստ վկայելոյ նեարհուն բժշկաց՝ բազում անգամ պատճառ անզաւակութեան լինի յառնէ քան 'ի կնոջէ. զոր սակս նախ խրատեմք զարս խնամ տանիլ անձանց գործածութեան այսպիսի կաթնեղինաց։ Նոյնպէս օգտակար է 'ի գիպուածս գործածուելն դեղոցս. զորօրինակ աչլուսմէ, ֆէռռօ, սանկուէ սի տուակօ, էլիսսիռէ սի վիթռիօլօ, քինա, ևն, և 'ի վախճան ամի՝ ցուրտ բաղանիքն։ Ամլութեան բազում անգամ զհետ գայ որոմութիւն. վասն որոյ պարտ է սիստակրիս միշտ լինել ուրախ, և զսպել զամենայն կիրս հոգւոյ։ Ո՛չ են բանք մեր ասասանօր զամլութիւն որ պատճառի յապականութիւն ինչ խառնուածոցն, և յանտրամադրութիւն գործարանաց, որք զհետ գան գաղղիական սիսանին, և աշխատելի ծննդեան են. քանզի յայսպիսի գիպուածս ձեռին վիրաբուժի պէտք են։

ՅՕԳՈՒԱԾ Թ.

Յաղագս վիժման, և անդուստման պտղոյ։

Զ. ռ հասարակ կանայք են ենթակայ վտանգի վիժման զաւակի, ոմանք առաւել, և ոմանք սակաւ. վասն որոյ պարտին մեծապէս փոյթ ունել զդուշութեան յայսպիսի պատահարէ, որով ոչ միայն ինեանն կազմուածոցն, այլ միանգամայն ենթակայ լինին այսպի-

սի վիժման զաւակաց ընդ բովանդակ կեանս իւրեանց։ Վիժումն մարթի պատահել յամենայն ժամանակի յղութեան։ բայց հաստատակօրէն յերկրորդում և յերրորդում ամսեան, և ոմանց 'ի չորրորդում և 'ի հինգերորդում ամսեան։

Յաղագս պատճառաց վիժման և մանրոցման։

Պէտք պատճառաց վիժման է ծնունդն մեռեալ զաւակի, տկարութիւն մօրն, թուլութիւն գործարանաց և արգանդի, հոսումն ինչ անչափ, սաստիկ շարժումն, և աշխատանքն, բարձումն ինչ ծանրագոյն իրաց, ձկտումն ձեռաց 'ի բարձր տեղիս, փախումն, հաղն, կարկամութիւն և գալարումն, հաւուածք 'ի վերայ որովայնի, անկանիլն, անդն սատակագին, և անախորժելի հոտն։ յորգառատ հոսումն արեան, պարարտագոյն կերակուրքն, և յոյժ սակաւ անուցիչ կերակուրքն։ սաստիկ խլրտմունք ցանկական մասին, և կիրք ցասմնական մասին, որպէս երկիւղն, տրտմութիւն, ևն։ 'Ի վերայ այսոցիկ պատճառաց յաւելուն և սաստիկ պնդութիւն որովայնի, զոր յղի կինն կրէ 'ի նշանաւոր ինչ ժամանակի։ առաւել գործածումն գինւոյ, սրձոյ, ջայի, և ոգիաւոր հեղանիւթոց։ խղէք վառեալք, այլ ոչ կատարեալք։ ցաւք ինչ սրագոյն, վատթար կազմուածքն արգանդի, և գաղղիական ախտն։ ևն։

Նշանք, որ գոյանին վիժումն։

Պերձաւոր նշանք վիժման են ցաւք ինչ երիկամանց կամ ստորին մասանց որովայնի, զդալն զցուրտ ինչ, թաղկումն և ուշագնացուն, բաբախումն սրտի, և 'ի խոնարհ լինումն ստեանց և որովայնի, կաթիլ ինչ արեան, կամ այլ ջրախառն հիւթոց, և խոնաւութեանց 'ի ծննդական անդամոցն և այլն։ այսոքիկ նշանք երևին միով ամսով յառաջ քան զվիժումն, և յարատեւեալ մնան մինչև ցայն վայր, յորում պատահի վիժումն։

Թէ ինչ պարտ է առնել, յորժամ 'ի նշանաց գուշակի վիճակահան մերժուար։

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է գնել զյղի կինն 'ի մահիճս, զետեղեալ զգլուխն 'ի խոնարհ, և 'ի ցաւ ծագոյն. պարտ է ունել զնա 'ի հանգիստ, և ուրախ, և ստէպ ստէպ քաջալերել զնա և չէ պարտ այնքան ջերմ պահպանել զնա։ Կերակրոցն պարտ է լինել ոչ այնքան ջերմ, այլ զովացուցիչ բնութիւն, որպէս թեթև արդանակ, կաթն, և այլն։ Նոյնպէս նկատեալ 'ի զօրուն ախտակրին, պարտ է երակ հատանել 'ի բազկէն գէթ վեց ունկի արիւն. ըմպելին նորա ջուր գարեոյ, բարեխառնեալ ընդ սուքս տի լէմոնէ. եթէ ունիցի զլուծումն որովայնի, պարտ է տալ նմա մի տէքցիոնէ տի քօռնս տի չէռվս։ Իսկ եթէ ունիցի զփսխումն, նոյնպէս պարտ է տալ նմա ստէպ ստէպ յաւուրն երկու գրդալ բօցիոնէ տալինա։

※※※

Յաղագս պատճառաց այսորիկ տեսի։

Զ՝ին ամենայն, որք թուլացուցանեն և թալկացուցանեն զմարմինն, պատճառեն զախտն ջղաց. որպիսի են ձանձրութիւն, դատարկութիւն, տրփանք, և սիրահարութիւնք, յանչափս գործածութիւն սրձոյ, ջայի, և այլ ինչ այսպիսի ըմպելեաց։ Դարձեալ. է բակահատութիւն կամ արեանառուն, սատիկ լուծողականքն, յամախակի և ուժգին փսխողականքն. Հուսկ յետոյ այն ամենայն, որ զայրացուցանեն զմարսողականութիւն, կարեն պատճառել զախտս զայս։

Դարձեալ, ախտս այս պատճառի բազում անգամ ևս յանչափապէս պարապելոյ յընթերցմունս, և գրելիս սակաւք յուսումնասիրաց որք ոչ ընտրողութիւն վարին, լինին զերծք յախտէս յայսմանէ. ընդ որ ոչ է պարտ զարմանալ, որովհետև ընթերցանութիւնք ոչ չափով արարեալք՝ հալեալ ծիւրեն զՀոգի և զմարմին։ Տրամութիւն, անձկութիւն, վիշտ. են, կարեն նոյնպէս պատճառել զախտս զայս. և համառօտիւ կամ ցեալ ասել՝ այն ամենայն որ տկարացուցանեն զմարմին, և ընդդիմակալ լինին կարողութեան հոգւոյ, մարթին պատճառել զախտս ջղաց։

Յաղագս նշանաց այսորիկ տեսի 'ի հաստատութիւն։

Զ՝ատանօր խօսիմք զառաւել գլխաւոր նշանաց միայն. քանզի զիւրաքանչիւր նշանաց ուրոյն ուրոյն գրելն լինի անօգուտ, և միանգամայն է անկարելի։ Գլխաւոր նշանքն են վիշտն և ուռոյցքն պատմոքսի և փորոտեացն, առթեալ 'ի փքոյ, անկարգութիւն ախորժակի, և մարսողականութիւն. իբր զի բազում անգամ գէպ լինի, զի ախորժակն լինի անյագ, և մարսողականութիւնն յոյժ արագ, և բազում անգամ ևս կերակուրքն մնան 'ի մէջ ստամոքսի անմարսական, և ախտակիրն փսխէ ջինջ և մաքուր ջուր, և մաղասս թանձրախիտս. ատորին որովայնն հաստատիօրէն զգայ զցաւ, որում զուգընթաց լինի կերկերուն և չշնչուն փորոտեաց. երբեմն ևս սրծայ հիւթ ինչ թանձրախիտ 'ի գոյն սրձոյ. որովայնն երբեմն լինի լոյծ. բայց սովորաբար պինդ, յորմէ և պատճառի քամի, և այլ սոյնպիսի անհանգստութիւնք։

Մէջն երբեմն հոսի սակաւաքանակ, և շեթ առ շեթ, և երբեմն ևս առատօրէն. եթէ նուազի, կարի ինն թանձրահիւթ և նեղկեալ, և կամ վազվազակի պղտորեալ և մրրաչից. իսկ եթէ առատանայցու, ջրային և անգոյն։ Գոյն երեսաց լինի անկայուն. երբեմն կարմրագոյն քան զսովորականն, և երբեմն ևս գորշագոյն։ Քունն լինի միջահատական և ցնորական, և գրեթէ ոչինչ զօրութեան ընկալեալ. մինչև բատ մեծի մասին՝ ախտակիրն առաւել ընդ առաւօտն անհանգիստ լինի քան յերեկոյեան պահու յերթալն յանկողինն։ Ախտակիրն երբեմն զգայ ճնշումն կրծոց, բարախումն սրտի, սեղմումն կոկորդի, դժուարութեան ինչ 'ի շնչառութենէ, պտտումն գլխոյ, շառաչումն ականջաց, ցնցումն մկանանց։

Երբեմն ևս զգայ յանկարծօրէն 'ի վերայ յարձակիլ անդամոցն մարմնոյ ջերմութեան ինչ, իսկ երբեմն ևս ցուրտ ինչ սառակագոյն, մանաւանդ 'ի ժամանակս մերձաւորութենէ։ Զարկ բազկերակին լինի այլազան, երբեմն մանրագոյն քան զհասարակն. երբեմն ևս արագագոյն. ախտակիրն ասէ յօրանջէ և ձգատայ։ Հուսկ յետոյ յարմատանալ ախտիս զկնի քանի ինչ ժամանակաց զգայ ախտակիրն ցաւ գլխոյ, գալարումն ջրաց, և արագոյն ինչ ցաւ 'ի զանազան մասունս մարմնոյ, աչքն լինի թխատիպ, և գորշ, քիրան առատօրէն, լսողութիւն տկարանայ. վերջապէս ամենայն կենսական գործարանքն և զօրութիւքն խանգարին, և ազաւաղեալ զարտուղին 'ի բնական ընթացից։

Ախտակիրն առ թեթև ինչ պատճառի վրդովեալ խռովի, զահի հարկանի, յուսահատ լինի. և կարի դիւրաշարժ լինի 'ի արտնջանս։ Բայց առաւել հաւաստի և սովորական նշանքն 'ի գիպուածս ախտիս են՝ անհնարին երկիւղն մահու, որով իբրև խեղճացեալ լինի, և տանջի երևակերպութիւն, տկարանայ յիշողութիւն, և կերկերի ձայնն։ Են և բազում ախտաստաժեալք՝ որք 'ի սոյն օրինակ վիճակի կրեն զծանրատաղտուկ պնդութիւն որովայնի, և բազում նեղութիւք թափեն զաւելորդս պինդս գնդակախիտս, կամ որպէս ասի այծեայս. և յոլով անդամ այտուցաւ, ձկտմամբ և ցաւով թանչից. և երբեմն ևս տանջի ապառեկցուցիչ և բազմատանջ թորմամբ որովայնի։

Գիտելի է, զի զկնի առժամանակ ինչ կրելոյ ախ-

տակրիս զմեծագոյն մասն այսոցիկ նշանաց, (ասա-
ցի զմեծագոյն մասն, որովհետև քաջայայտ է՝ զի ոչ
ունէք մարթ է կրել զամենայն նշանս անթերի.) պա-
տահի բազում անգամ, զի եղկելի ախտաժէտեալն
սահի յախտն կոչեցեալ մելանքոլիա, և խելացնոր
լինի. բազում անգամ և անկանի յախտս կոչեցեալ
իմբեցիլիցիա նէռա, ջրդողութի, թոքախտութիւն,
անդամալուծութի, անդամագօսութի, և որ այլ և այլ
ախտք տարժանաւորք և դժուարաբուժելիք:

ՅՍՐԱՓ. ԿՈՐԱՎԱՐՈՒԹԻՆՔ. Ե ԳԷՂԱՓՈՐՈՒԹԻՆՔ ԸՆԴՀԱՆՐԱ-
ՁԷՆ ԱՌ 'Ի ՀԱՍՓԱՓԷԼ ՆԱԽ՝ ԶՊԱՏՃԱՌՈՆ ՋՐԱՅՆ Ե ԱՓԱ-
ՌՈՓԻ, Ե ԱՊԱ 'Ի ՀԱՆԴԱՐՓԷԼ ՁԵՎՆ ՔԻՂԱՆ:

Առաջինն ցուցանէ զկանոնս ժուժկալութեան որ-
կորոյ, և և զգործածութի գարմանաց՝ որք առաջ-
նորդեն 'ի լաւագոյն մարսողութի կերակրոց. և այս
իսկ է, որում զհետ գայ բարիոք անուանդ, և նորո-
գութի կորուսեալ զօրութեանն: Երկրորդն հայի 'ի
կատարեալ կանոնաւորումն կրկնոց հոգւոյ, և զբաղ-
մանց ոգւոյն և յարատաքսումն կղկղանաց՝ տարբեր
կարգադրութեան, զորոց կախեալ կայ յաւէտ կամ
նուազ զօրութին, և բարիոք կամ չարաւոք կարգաւո-
րեալ գործողութին ջլական բնութե:

Տեսցուք արդ զժուժկալութին որկորոյ՝ որ 'ի յախ-
տաժէտութիւնս: Սա է հիմն յորոյ վերայ հաստա-
տեալ յենու ամենայն երջանիկ կամ ապերջանիկ գոր-
ծողութի գարմանաց բժշկին: Ազ հնար պնդագոյնս
համոզել զմիտս եթէ քաջառողջաց, և եթէ ախտա-
ցելոց՝ թէ է յոյժ կարևոր փոյթեռանդն ծանրութեան
ընկալեալ կերակրոցն. և կամ ստէպ ծանուցանել
նոցին՝ եթէ ատամքան ոչ ընու զտեղն աղօրեաց ատա-
մանցն, և ոչ իսկ ընդերքն ընուն զպակասութիւն
պաշտամանց խախացոցին: Բազում ինչ կայ ասա-
ցեալ և գրեալ զընարութի պարենից, որք ճահողա-
գոյնքն են՝ լաւագոյն անդեան մարդկային մարմնոյ.
և սակայն ճշմարիտ է, թէ չիք կանոն ընդհանուր,
որ պատշաճեսցի զինչ և իցէ կլիմայից, գրից երկնից,
աղգի, և կամ ուսմ և իցէ անհատի:

Կերակուրքն, որ բնութե մարդոյս առաւել համ-
մատ են, և առաւել գիւրաւ բերին 'ի համանմանու-
թիւն, երևի թէ է կաթն, և առողջ միս ընտանի և

վայրենի կենդանեաց. և սակայն 'ի Ջերմագին գաւառս, որպէս ուսուցանէ մեզ փորձառութիւն, ինաստակար է յաճախ և առատ գործածութիւն մեղ. իսկ ղբուսական կերակուրսն՝ թէպէտ նուազ սնուցանեն, և կարի փքոտ են, բնակիչք գաւառաց ընդ սօթագին ստանձնաւ արեգական՝ կարի իրաւամբք նախադասեն քան զմեղէնս։ Ալյլ 'ի գաւառս յաւէտ հարուսյինս տեսանի, զի հասարակագոյն գործածութեան բուսական ուտելեաց՝ համապատշաճ է և գործածութիւն Ջերմահամոց, զոր օրինակ կինամոնի, մշկահոտ ընկուզի, հիլի, մեխակի, և 'ի վեր քան զնմա պղպեղի։ Որով ցուցանի, թէ 'ի գործածութիւն պարենից ըստ բուսական տեսակին միայն՝ առանց ժանդակութիւն համեմիչ և ոգելից խթանի ինչ, գրժուարաւ և նեղութիւն կատարի մարսողականութիւնն. նոյնպէս և 'ի միս կողմանէ 'ի պակասութիւն գրգռիչ իրացս այսոցիկ, արտաշնչութիւնն մորթոյ մարմնոյն և քիրան այնպէս չափազանց լինին, մինչև վաղվաղակի զհետ գալ բոլորական պարտասութիւն և լքման կենդանական զօրութեաց։

'Ի գիպուածս ախտի ջլոց՝ կերակուրքն մեղէնք, ընդ որում միշտ կից իցեն թեթև ինչ ընդեղէնք, որք ոչ կարի ջրայինք իցեն, և ոչ կարի փքոտք, են ընտրելագոյն կերակուրք 'ի ժուժկալութիւն որկորոյ։ Փոխանակ պարարտ, և անծանրելի, և դժուարամարսելի մսոց, եղիցին ձագ հաւուց, կաքաւք, ծիտք, ձկունք քաղցր ջրոյ. որպիսի են կռնկաձուկն, կարմրախայտն, և այլ սոյնպիսիք։ Նոյնպէս սակաւ ինչ հաց թանձրեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ յամենայնում աւուր չափաւորապէս 'ի գործ արկեալ զօրացուցանէ զստամոքսն, և դիւրացուցանէ զմարսողականութիւնն. ուստի ճանաչագոյն է ևս կիրառութիւն ջրախառն աղնիւ գինւոյ։

Ալյլ քանզի չիք ոք՝ որոյ ժամանեալ 'ի հասակ էրեսուն և աւելի ևս ամաց, չիցէ անձամբ անձին ըստ փորձ առեալ յաղագս ժուժկալելոյ 'ի կերակրոց, թէ ըստ իւրում անհատական բանի՝ ոմք ունիք օգտակար իցեն, և ոմք ունիք վնասակարք, նմին իրի քաջայայտ է, թէ չիք կանոն ժուժկալութիւն որկորոյ՝ առանց ինչ ամենևին բացառութիւն, զոր առ ամենեսին հաւասարապէս հնար իցէ մերձեցուցանել առ 'ի գործածութիւն։ Ստուգագոյն ևս է, եթէ առա-

ուել քանակութիւնն ընկալեալ կերակրոց՝ քան թէ որակութեն նոցին ինչպէս առողջութեամբ մարդկան։

Եւ բազում անգամ չափազանց զբաղմունք և հոգք ոգւոյն՝ դառնան ժամանակաւ 'ի ծանր առուգանս ստամոքսին. և որ միանգամ 'ի մէջ այնց զբաղմանց՝ հարկադրի վարել զկեանս իւր զուրկ 'ի շարժմանց մարմնոյ, մնանի կրեալ զնմա զբարաշուք ինչս եղծեալ և խանգարեալ մարսողութեամբ, և ըստ նմին մարսողութեամբ ունի և զմամուցն։ Եւ որ ոք ըստ բազում ամս կրեալ է զայսպիսի սխալս Ջղաց, թէպէտ և առողջասցի, տակաւին պարտի երկնչիլ առաւել քան զամենայն յանդգուշութեանց ժուժկալութեան որկորոյ, թէպէտև թեթևաբեռն ինչ իցէ։ Վասն այդպիսի գիպուածոյ՝ բժշկական փորձառութեն յօրինեալ նպաստս մեծապէս գործունեայս՝ զգեղորայս կոչեցեալս դառնագինս, և կազդուրիչս, 'ի պէտս կարի ինն քնքուշ, և զգայուն հիւանդաց. բայց միայն՝ զի մի ունիցին նոքա զորոշայնալութիւն. առաւել քան զամենայն 'ի վար արկանելմք տէքօթթօ տի գուասիա։ Այսինքն՝ սառորամ մի տաշած փայտին կոչեցելոյ գուասիա, և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա զտեալ, և մնացեալ եօթն ունկի. յոր յաւել ունկի մի աքուա տիսթիլլատա տի մելասան չիա. և ապա առնուլ պարտ է երիս գրգալս սեղանոյ երիցս յաւուրն ժամ մի յառաջ քան զկերակուրն։

Եւ և այլ դարման, որ առանց զայրացուցանելոյ առաւելու զկար Ջղաց. և ստամոքսին՝ որք դանդաղ գտանին, այն է չափաւոր գործածուն (որպէս թէ փոքրիկ գաւաթ մի ընդ երեկոյս) պղպղաղակի կամ օշարակի յօրինելոյ 'ի փօնչէ, որ է կէս ոգեղէն ըմպելի անդղիացւոց. արարեալ յոգեացն զոր կոչեն առաք, կամ ռում, եղեալ 'ի վերայ ջուր, քամածն լեմոնի, և շաքարի։ Եթէ ախտակիրն ունիցի զպընդութեն որովայնի, պարտ է տալ նմա տակաւ ինչ ռապառապառ, կամ այլ ինչ բարեխառն և թեթև լուծողականս առ 'ի արգելուլ զպնդութեն. բայց զգուշանալ արժան է չտալ նմա ստատիկ լուծողականս, որպիսի են՝ աղօէ, չիալաբրա, տիսակրիտիս են։ Ինքիուզիօնէ տի սէնա, կամ տի ռապառապառ 'ի մէջ օղւոյ, կամ բարիոք ևս 'ի մէջ գինւոյ, է յոյժ յարմարագոյն և օգտաւէտ 'ի գիպուածս յայս։

Իսկ եթէ որ վասն տկարութեն ստամոքսի և Ջղաց

կրէ յաճախակի զորովայնալուծութիւն, երկար փորձառութիւն ուսայ, եթէ գերազանց դեղ ինն է գործածութիւն փոշւոյ ինչ՝ որ այսպէս բաղադրի։ Հին գեղասան կշիռ ցորեան՝ ռասիչէ տի քօլօմպօ, և տասն կշիռ ցորեան՝ ցուքքէռօ առօմնթիծաթօ տի մաչէռ։ Եւ զայս պարտ է առնուլ երիցս անգամ յաւուրն։ Այլ 'ի գիպուածս, յորում մարսողական զօրութիւն լինի առաւել խանգարեալ, և ջիղքն տկար և թուլագին, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զյեղասագայ դառնագին ըմպելիս. որ այսպէս յօրինի։ Արդ՝ հեղ մի և կէս լիտր աղնիւ գինի կամ օղի 'ի ցուրտ ապակի անօթ կամ շիշ, և ընդ այսմ ոգեղէն հեղուկի խառնեա մի ունկի՝ քինա քինա, կէս ունկի՝ ճէնցիանա, և նոյնչափ՝ աքօռցէ տի առանչիա, և երեք տրամ՝ սէմի տի քօռխանտօլօ։ Քաջ խցեալ և խփեալ զանօթն վերոյասացեալ, թող զխառնուրդս զայս մարսիլ 'ի միմեանս՝ ընդ միջոց հինգ կամ վեց աւուրց։ Յետ այնորիկ փոխադրեա զհեղուկս զայս յայլ ապակի անօթ, և յըմպելոյ առաի արբցէ հիւանդն մի գրգալ սեղանոյ 'ի մէջ կէս սկուհակ ջրոյ մի ժամ յառաջ քան զնախաճաշիկն, զճաշն, և զընթրիան։

Բաց 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման դարմանոց, երկար փորձառութիւն ուսայ ես զնշանաւոր զօրութիւն դարմանոյ ինչ՝ որ յաւէտ առատին ինչ է՝ քան զեղագործաց արարք. զոր և 'ի բազում ժամանակաց հետէ յոլով երևելի բժիշկք եւրոպիոյ 'ի կիր առին. այն ինքն է՝ սպիտակ պղպեղն ամբողջ, յորմէ պարտ է առնուլ 12 հատ 'ի գնալն յանկողին։ Զի եթէ զպղպեղն սպիտակ, ևս առաւել զսեռն՝ առցէ զբ փոշի լոսեալ, փոշին այն վասն տարածականութեան իւրոյ ընդ բովանդակ ներքին մակերևոյթ ստամոքսին և ընդերական խողովակին, զգրգռէ զամենայն մասունս՝ յորս մածանի. և առաւել ևս լուծեալ 'ի ստամոքսական հիւթոցն, ծծեալ ընկղմի ցնդական մասանն, որ անցեալ գնայ 'ի զանգուած արեանն. առաւելու զառնելութեան անօթոց արեան, և այնպէս կարի ինն ջերմացուցանէ զմարմինն։ Զորոյ զամենայնի զհակառակն է տեսանել 'ի գործածութեան սպիտակ պղպեղին, առեալ զայն ամբողջ, և խբրև զհապս. քանզի նկատեմք՝ զի համեմիչ սերմանքս այսոքիկ ոչ լուծանին բավանդակ, այլ ներգործեն մի-

այն ըստ տակաւ Ծայրից չոչափողաց՝ ի սաստին մա-
կերեւութի անդադարձ խողովակին, և մեջտեղ առա-
ւելուն զառնելոլութիւն։ Յօժարեցուցանեն յարաբա-
տումն փքոց՝ որք առ յարմարութեան իւրեանց կարի
ինն արգելեալ մնան, և հուսկ ուրեմն նաև ամբող-
ջաբար արտաքս ելանեն յուղիղ փորոտեացն։

Եւ արդ՝ ըստ այսմ օրինակի կազդուրեալ ստա-
մաքսին և ջլացն, նպաստիւք բաւական մաքսողութեանց,
անտարակոյս ընկալցեն սխտակիրն զլաւագոյն սնունդ
և զհամապատասխան ուժեղութիւնն ջլաց և բովանդակ
մարմնոյ։ Առ՝ ի յառաւելուլ զզօրութիւնն նաև արա-
տաքին նպաստիւք, զշահեկանութիւն մատչելոլ կոչե-
ցեալ բաղանեացն կրկին և կրկին յանձն առնեմ, իբրև
զամսօրեայ մի ժամանակ մտանել՝ ի բաղանիս ցուբտ
ջրոյ ծովու։ Ապ՝ ինչ թէպետ շահեկան է և օրբաստօրեայ
հեծելութեան ձիոյ, կամ կառաց՝ եթէ հնար իցէ։ բայց
միայն զի մի լինիցէ յետ կերակրոյ՝ երբ Ծանրացեալ
իցէ ստամաքսն։

Մ՝ ոգիյոտ արդ յերիրորդ ցոյն։ այն է՝ ի հանդարտել զԼիր։ զիմոռանս, և զքամոտն։

Որովհետուն յերկարաժամանակեայ սխտաժէտութեանն՝ ամբոխումն ջլաց՝ ըստ առաւել մասին զՀետ գայ մեծի սկարութեան մարմնոյ, իբր զի ըստ նմին համեմատութեան առաւելու և զգայուն ութեան ջլային բնութեանն, նմին իբրև երբ միանգամ կազդուրի սխտակիրն, հետ զՀետ նորոգի և հանդարտութիւնն ջլաց։ Ապ՝ այս ՀՀմարիտ է, զի ջիղն միայն՝ յոր ժամ ուժգինս և յանձնախակի շարժիցին՝ ի սաստիկ կրից ոգւոյն, և կամ՝ ի բազմապատիկ հոգոց պարտասին, և կամ՝ ի չափազանց ուսմանց կարի ինն նուազին, թէպէտև չիցէ լեալ յառաջնեցեալ Ֆիզիկական սկարութեանէ, ինքնին լինին առաջին պատճառ հեւանոթ սկարութեան մարմնոյն և գլխաւոր պաշտամանց նորին։ Յայսպիսի գիպուածս երեւին յաւէտ մեծատակար գոլ՝ քան օգտակար, գեղորայքն թանձրաբ կոչեցեալքն, և կազդուրիչ կամ զօրացուցիչ (այսինքն քառանոյնանեալ) ալքն։ Իսկ զ՝ հակառակս՝ օգտակար ևս են թռչական գեղորայքն՝ որք նուազ մղիչք են, որպիսի են՝ ազուա տիսթիլլատա տի քասթանիս, տի վալերիանա սիլվիսթռէ, սբիռի-

թо տի նիմեռ. տоչիֆիքաթо, լիգուօռէ տի քօռնо տի չէռվо, էթէռէ սоչիօռիքо, և նոյն իսկ ափիոնն զգուշութիւն և չափով ընծայեալ, բայց միայն՝ զի բարձեալ իցեն, և կամ ընդհատեալ իցեն բարոյական պատճառք արտադրիչք ամբոխմանց այսոցիկ։

Յայսպիսի դիպուածս այնչափ է չափազանց զգայունութիւն ջղացն, մինչև՝ թէպէտ և այլ մասունք մարմնոյ 'ի տկարութիւն դատանիցին, 'ի սկզբան անդ բժշկական դարմանոցն, ընդէմ դառնայ զինչ և իցէ խթիչ դեղորէից։ Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ դարման տանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել աղուականան 'ի դեղորէից ասսի, որպիսի է էլիասիռէ տի հալէռо, զորոյ շինելոյ կերպն ունիս տեսանել 'ի տառն՝ Ի. 'ի կարգի իւրում։ Զայս դեղ ես բազմիցս ինակ գրեմ տալ հիւանդաց։ Զորօրինակ. 'ի լիտր մի հասարակ ջրոյ, որ քաղցրացուցեալ իցէ շաքարիւ՝ ճրչափ և կամք իցեն, արկանին քսան կամ նաև 25 կաթիլք էլիասիռէ աչիտо տի հալէռо, որ լինի ըմպելի ինչ ախորժելի քմոց, և նման հասարակ օշարակի լեմոնի։ Յըմպելոյ ասսի արբցէ հիւանդն չորս ունկի՝ երիցս անգամ յաւուրն։ Երբեմն ես գրեմ՝ երկու տրամ 'ի վերոգրեալ էլիասիռէն, յաւելով 'ի նոյն չորս ունկի՝ ախորժելի ինչ շարապ, որպիսի է շարապն լամիլիոնի, լատիներէն՝ սիռուփուս ռուպի իտէի, և կամ շարապն հաղարջի կամ աղարջի, լատիներէն, սիռուփուս ռիպէզիօռում։ 'Ի թթու շարապէ ասսի իբր չորս ունկի հեղեալ լինի 'ի լիտր մի կամ աւելի ևս ջրոյ, ըստ որում զիարդ ախորժելի իցէ քմոց, և առեալ լինի ախորժելի ըմպելիս այս 'ի միջոցի քսան և չորս ժամուց։ Յետ ըմպելոյ բաժակ մի յըմպելոյ ասսի, պարտ է լուանալ զբերանն, առ նախապահելոյ զատամունս 'ի ներգործութէ թթուոյն։

Այլ առաւելուլ կամեցեալ զզօրութիան նաև արտաքին նպաստիւք, բազում անգամ փորձեալ եմ զօգտաւէտութիւն վերոյիշեալ էլիասիռէ տի աչիտо հալէռоի, լուանալ տալով երկիցս անգամ յաւուրն զբոլոր թիկունս, 'ի սկզբան զով ջրով, և հետ զհետէ միշտ առաւել ցուրտ ջրով՝ յոր եդեալ էր հեղուկս այս. ապա 'ի բարիոք յաջողել սոցին՝ պարտ է կարգել զգործածութիւնն հանքային և մաղցիալէ ջրոյն ափայի, որ ասի՝ աքուա մինէռալէ տի ափա, տալով

ախտակրաց ժամէ 'ի ժամ չորս ունկի՝ 'ի պահ առա-
ւօտուն, մինչև լցցի լիսր մի յաւուրն։ Այլ զի մի
ջուրս այս հանքային վասն գիւրաշնչութեան շոգեացն
կորուսցէ զկազ իւր, այսինքն զակիզէն ածխային
զպարունակեալն յինքեան, պարտ է քաջ խփել զանօթ
նորին, և շրջուն պահել յայլում անօթի՝ որ լի ի ցէ
զով ջրով։

Եւ յետ այսոցիկ զթինթուռա ոչ մատթէ ըստ չա-
փու չորից ունկեաց՝ երկիցս անգամ տալ յաւուրն.
և ապա զնրբագոյն խարտաշս նոյն իսկ երկաթոյ՝
հանդերձ յաւելուածով գառն ինչ էսթռաթթոյի,
որպիսի են՝ օշինգրն, կամ գուասիան, և կամ ռա-
պառպառն։ Եւ զնարտուածս զայս երկաթոյ
տամ ըստ կերպի փոշւոյ, կամ նաև իբրև հապ-
եթէ իբրև փոշի, պարտի լինել ութն կշիռ ցորեան՝
ամենանուրբ խարտաշ երկաթոյ, և նոյնչափ ռա-
պառպառս, կամ ռասիչէ ոչ քօլոմպօ, և քանի մի
կաթիլ իւղ էական կինամոնի, կամ օլէօ ոչ մուչիս։
'Ի փոշեաց ասոի տացէ հիւանդն զերկուս կամ զե-
րիս յաւուրն։ Իսկ եղանակն, զոր պահեմ 'ի տալն
զհապան՝ է այս։ Առ երկու տրամ էսթռաթթօ ոչ
ասէնցիս, կամ գուասիա, և կամ ռապառպառս,
տրամ մի և կէս վերոգրեալ խարտաշդ. և յաւելլ
այնչափ փոշվէռէ ոչ քաշամս առօմաթիքօ՝ որչափ
պէտք ի ցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին.
զզանգուածս զայս արարեալ հապ՝ որ կշռիցէ երեք
ցորեան, և շրջապատեալ փոշւով կինամոնի կամ
մակնէսիսի, տացին հինգ կամ վեց հապ, երկու
անգամ յաւուրն։

Յորժամ առ կարի ինն զդայուն ութեան հիւանդացն
հարկագրիմք յետս կալ առ ժամանակ մի 'ի քօռռօպո-
ռանդէ և 'ի թօնիքօ կոչեցեալ դեղորէիցն, կարող
եմք 'ի նմին պահու 'ի գործ ածել զառաւել թռչա-
կան, և զմեղմագոյն անօսինօ կոչեցեալ դեղորայն։
Սակայն 'ի մէջ ոչս էս ընտրեմ 'ի սկզբանն զայնո-
սիկ, որք նուազ խթիչքն են, որպիսի են, ագուա
տիսթիլլաթա սէմիլիչէ ոչ քասթօռս, ոչ վալէռիա-
նա, են։ Զորօրինակ. առ երեք ունկի՝ ագուա տիս-
թիլլաթա ոչ վալէռիանա, երկու ունկի ոչ քամ-
միլլա, ունկի մի ոչ քասթօռս, քան կաթիլ սբիռէ-
թօ ոչ նիթռօ ոչ չիֆիքաթօ, և քան կաթիլ լի-
գուօռէ ոչ քոռնօ ոչ չէռվօ։ 'Ի խառնուրդէ ասոի,

յոր՝ եթէ ախորժեացեն քիմք հիւանդին, յաւելցի նաև երբեմն կէս ունկի կամ աւելի ևս՝ շարաթ ինչ շինեալ կեղևումն՝ որ կոչի քօռթիչչիա ոչ նաւանչի, ապացի 'ի Ջայլին ախտակրութեա յերբաքանչիւր ժամու կէս ունկի։

Իսկ եթէ այսոքիկ ախտակրութիք կարի ինն սաստիկ լցեն, և կենց ընդ հանապազորդ արմնութեա, և կամ ընդ ջրացաւութեա, յայնժամ 'ի վերայ բովանդակ նախագրեալ պատճենի դեղոյդ մարթ է յաւելուլ ասան մինչև չգասան կանթիչս՝ լաւասնս լիդու�։ Երբեմն առ հանդարտելոյ զչիզան, ևս գիմեմ 'ի գործածութիւն ինֆուզիօնին, որ լինի 'ի ջուր ջերմ, երկու սրամ յարմատոյ վայրենի վալէրիանայի (որ ժողովեալ եղէ 'ի լեռնային տեղեաց) ընդ մէջ միոյ քառորդի ժամու։ Զոր և մեայ եօթն ունկի՝ և յաւելեալ լինի 'ի վերայ ունկի մի ազուա տիսթիլատա սի քասթօռս, և նոյնչափ շիռօրբս սի քամամիլա, և քան կանթիլ էթէռ սոլֆուրիքս։ Յինֆուզիօնէ ասի՝ յերկուս ժամս միանգամ առնու ախտակիրն ունկի մի՝ առ երբաքանչիւր նուազ։

Իսկ եթէ ոք առաւել ախորժէ 'ի գործ ածել ըզհապս, 'ի տրամակայութեէ ջրախառութեէ. ևս ասամ զնոսին պէտպէս եղանակաւ, և բարբոք յաչողի։ Զորինակ. առ սրամ և կէս էսթռանթիս սի քամամիլա, և նոյնչափ էսթռանթիս սէլա վալէրիանա, այլ և սրամ մի ասասֆէթիտա, առ և փօլիէռէ սի ռատիչէ սի քալամս առօմանթիքս՝ որչափ պէտք են վասն շինելոյ զհապս, որք մեն մի կշռեցեն երեք կամ չորս ցորեան, զորս շրջապատեալ փուչուին կեղևոյ նարընջոյ, ապացեա հիւանդին հինգ կամ վեց հատ երկնցս յաւուրն։ Իսկ եթէ ակնաձելի է նմա հոտ ասասֆէթիտային, փոխանակ նորա 'ի զանգուած անդր նախագրեալ հապիցդ արկցի կէս սրամ մօքուա օռիէնթալիս, երբ զի սա առաւել թռչական է, և նուազ գրգռիչ։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Յաղագս սխալի՝ որ ասի գիւբէրնիա, առ հեղ թարգմանէալ ջրային գիւղատարմարուն։

Զխոտս այս է խօթուածի ինչ ստորին որովայնի, պատճառեալ 'ի գօսուածէ կամ 'ի թաղիուածէ մանրաթելից միանանց ներքին որովայնի, որով և խանգարի և չարաչար ինչասի գործողութիւնն մարսողութեան, և առնելութիւն ջրոց։ Զախտս այս բազումք անուանեն սովորաբար նոսա ինսիՃէսցիոնէ, այսինքն անմարսութիւն. կոչի և մալաթիթիա նէռվօզա, կամ քրոնիկա տէպօլէցցա. այսինքն ախտ ջրոց, կամ երկարատև տկարութիւն. որովհետև ունի մեծ ազդակցութիւն ընդ ախտին որ ասի՝ մալաթիթիա նէռվօզա։ Խակ կայսն, կամ բնակարան նորա որպէս ասացաք՝ է ստորին որովայնն։

Պատճառք ջրային գիւղատարմարուն։

Բազմակերպ են պատճառք ախտիս, երբեմն յառաջ գայ 'ի տկարութիւն մանրաթելից միանանց ներքին որովայնի։ Երբեմն ևս 'ի գիւրագրգռուէ ջրոց կամ մանրաթելից միանանց ստորին որովայնին։ Եւ երբեմն ևս 'ի գօսուածէ նոյն մանրաթելից միանանց ստորին որովայնի. յայն ասակս կոչի և բարալիզիա տէլ վէնթռիքօլօ։ Հնար է ևս պատճառիլ յայնմ ամենայնէ որ ստատկապէս թուլացուցանեն զջիղս և զնոյն մանրաթելս, որպիսի են՝ ոգելից հեղանիւթքն, թմրեցուցիչ և ջերմահամ գեղօրայքն, անչափ գործածութիւն ջերմ ջրոյ, արձոյ, շայի, և այլ ինչ այս այսպիսի ըմպելեաց։ Դարձեալ, հեշտութիւնն իգամոլութիւն, սիրահարութիւն, ստէպ ստէպ երակ հատանելն, կամ արիւնառութիւն, ուժգին լուծողական, փսխողական և թքաբեր գեղօրայքն կարեն պատճա-

ուել զնչոյին գժուարամարսութիւնս զայս։ Մարթ է նա յառաջ գալ 'ի սաստիկ կրից ոգւոյ, 'ի տարապայման զբաղմանց յուսմունս։ Նաև չափազանց աշխատութիւնքն մարմնոյ, օդ հրատապ 'ի ցերեկի և ինչ սակաւ ցրտութիւն գիշերային, բազում անգամ պակասութիւնքն առողջարար և սնուցիչ կերակրոց, և աղտաղտին և անմաքուր ջուրք։ այդ ամենայն պատճառք են անվրէպ թշնամի առողջութեան մարդոյ, թէպէտև յաղթանդամ և զօրաւոր ոք լիցէ։ Դարձեալ՝ մարթի նա յառաջ գալ 'ի յանշարժական կեանս վրէպոյ, և 'ի խոնաւութիւն օդոց։

Նշան զնչոյին գժուարամարսութեան։

Մարթ է ճանաչել զախտս զայս 'ի յանկարգութիւն ախորժակի, և մարսողականութեան, 'ի յօժարութիւն 'ի ժայթքել, կամ 'ի նողկութիւն սրտի, 'ի ստէպ ստէպ յօրանջմանէ, և 'ի ձգտումանէ, 'ի զարմանալի ինն խառնակութենէ փքոց, 'ի կարի ինն այտուցմանէ և ծանրացմանէ ստամոքսի, և ստորին որովայնի։ որում երբեմն զուգընթացեան ցաւ խայթիչ, ժայթքումն, և մղումն բռնական, և գրեթէ ցնցական, որ կոչի քոնվուլսիվա։ Անդէն նոյնհետայն սկսանին 'ի վեր երևիլ այլևայլ ամբոխմունք 'ի պաշտամանն ստամոքսի և ստորին որովայնի։ հետ զհետէ նուազութիւն, և եղծումն մարսողութեան, և զգայմունք օդեղէն հոսանուտից։ քանզի 'ի մեղկիլ ստամոքսին և 'ի թուլանալն՝ կերակուրքն ոչ ևս զօրեն մարսիլ և արորիլ՝ ոչ փութանակի, և ոչ իսկ անագան, այլ կան մնան 'ի պարկի ստամոքսին իբրև 'ի քիմիական ինն քայքայման, որպէս եթէ արկեալ լիցէն յամանինչ անմանան 'ի կենսական շարժմանէ։ Հոսանուտն՝ որով լինին ասացեալ զգայմունքդ, մարթի բազում անգամ լինել մեծաքանակ յոյժ, մինչև շուրջ ներգործել յելան իւրում ել որկորն, և որոտմունս 'ի ներքին որովայնի, և կերկերումն ձայնի։ մարթի նա այնպիսի ամբոխումն 'ի վերայ ածել ճապաղիցն ջղաց, զի գլխոյն դեղեալ, քնոյն վրդովիլ կամ հաստանիլ, և այլոց ինն յոլովից վշտագնիչ ստուգապանաց 'ի վեր երևիլ։

Յաղագս խնամապարտութեան ընդդէմ գժուարամարսութեան։

Անձինքն ըմբռնեալք յախտէ յայսմանէ՝ պարտին ենձնապահ լինել յայնմ ամենայնի, որք սկարացուցանեն և գրգռեն զլիզս և զմանրաթելս մկանանց սորին որովայնի. ոչ պարտին բնաւ ընդ երկար ժամանակ ձեալ առանց կերակրոց։ Կերակրոց նոցա պարտ է լինել թեթև և սնուցողական, և դիւրամարսելի։ Արգանակքն և յոյժ պարարտագոյն միսն են ՀԱՄԱՐԵՐ. պարտ է ընտրել զպատշաճողական կերակուրս ստամոքսի, զոր մարթի ասել դիւրաւ և առանց աշխատանաց մարսել. սակաւ ինչ հաց թաւմաթեալ 'ի մէջ միոյ սկահակի գինւոյ՝ յամենայնում առաւել քաղաւորապէս 'ի կիր արկեալ զօրացուցանէ զստամոքսն և զմանրաթելս մարմնոյ, և դիւրացուցանէ զմարսողականութիւն. ուստի պատշաճ է սակրին գործածուիլ ջրախառն ազնիւ գինւոյ յայդպիսի դիպուածս։ Իսկ եթէ փոքրն նեղիցէ զմարսակիրն, յայնժամ յոյժ բարիոք է գործածուիլ ջրախառն օղւոյ։

Իսկ 'ի դիպուածս, յորում քաջիւաղ անձինքն ունին զստամոքսն սկարագոյն, և զմարսողականութիւնն թուլագոյն, ասէ գուէն հեղինակն՝ եթէ փորձիւ փորձեալ է զի յայդպիսի դիպուածս բաժակ մի աղնուագոյն գինի անտարակ, նախ քան զճաշն, կամ յորժամ ստամոքսն լինի դատարկ, է յոյժ յարմար և օգտաւէտ։ Արդեւուլ պարտ է նմա ուտել զամենայն քաջիւաղ և դժուարամարսելի ուտելիս, և զըմպելիս ՀԵՐՄԱԳԻՆԱ, որպիսի են՝ չայ, սուրճ, և ն. այսպիսի ըմպելիք թէպէտ հանարին նպաստ ինչ լինել սխտակրին. բայց առաւել ևս զայրացուցանեն, և ածեցուցանեն զախտն, քանզի սկարացուցանեն զստամոքսն, եղծանեն զմարսողականութիւն, և ըստ ենթին մարսողութիւն նոյնպէս զմտացն։

Դարձեալ՝ 'ի դիպուածս յայս շարժողականութիւն է դեղ իմն ազնիւ և գերազանց, մանաւանդ եթէ լինիցի 'ի վերայ ձիոյ կամ ջորւոյ, որովհետև 'ի հեծելութիւն անդ բովանդակ մարմնին հանդերձ ամենայն անդամքն շարժի։ Հողմն զովացուցիչ և ջոր, և ցուրտ ջրով բաղանիս ուռնէն 'ի դիպուածս յայս՝ են յոյժ յարմար և շահաւէտ. քանզի հողմն և ջուրն

ջերմագին հաստատակօրէն թուլացուցանեն զՋիղս։ Իսկ անձինք, որոց սակաւ է ստամոքսն և փորոտիքն, պարտին անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ։

Յաղագս դէղերէից զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէպս ջղային դժուարամարսութեան։

Ախտս այս ունի մեծագոյն իմն հաղորդակցութիւն եթէ 'ի խնամատարութիւս, և եթէ 'ի դեղօրայս ըստ ախտին, որ ասի՝ մալանթիա տէր նէռվի ՃԷնէռալէ։ այսինքն ընդհանուր ախտ ջլաց, զորմէ լիովին խօսեցաք 'ի գլուխ ԺԳ։ յայն սակս միշտ կարևոր է 'ի դիպուածս ախտիս սկսանել 'ի զօրացուցանել զՋիղս, զստամոքսն, և զմանրաթելս մկանանց ստորին որովայնի 'ի ձեռն դառնագին և զօրատու դեղորէից, որպիսի են՝ քինա քինա, ՃԷնցիանա, գուասսիա, ռասէնցիս, աքօռցս տի առանչիա, նա յաւէտ թին թուռա տի Ֆէռռս, և սպիտակ պղպէղն։ 'Ի դիպուածս, յորում ախտակիրն նեղի 'ի փքոյ, գործածութիւն էլիսսիռէի տի վիթռիօլ՝ է յոյժ օգտաւէտ, զոր մարթ է 'ի կիր առնուլ 'ի 15 շիթէ մինչև 20։ և 30 շիթս՝ երկու կամ երեք անգամ յաւուրն 'ի մէջ միոյ բաժակի ջրոյ։ Առաւել քան զամենայն 'ի կիր արկանեմք ագուա մաւցիալէ տի սիս։ զոր կանխաւ դրեցի, տալով ախտաժէտաց ժամէ 'ի ժամ չորս ունկի, մինչև լիցի լիսր մի յաւուրն։ Ջնոյն զօրութիւն և ներգործութիւն ունի նաև թթու ածխային ջուրն՝ որ կոչի ագուա կազ աշիտս քարպոնիքս։

Սակայն և 'ի մէջ սոցա ես ընտրեմ 'ի սկզբանն զայնոսիկ, որք նուազ խթիչք են, որպիսի իմն են ռատիչէ տի քօլմպօ, և էսթռաթթօ տի Ֆիէլէ տի պօվէ, որ այսպէս յօրինի։ Առ կէս տրամ՝ ռատիչէ քօլմպօ, և նոյնչափ էսթռաթթօ տի Ֆիէլէ տի պօվէ։ Կազմեալ սատի վեցեակ հապս, երկու առցին ընդ առաւօտն, երկու նախ քան զճաշն, և այլ երկու ընդ երեկս։ Զօրաւոր է յոյժ դեղս այս 'ի դիպուածս ջղային դժուարամարսութեան։ զի սովաւ որ ծարծանին ազդեցութիւք փորային հիւթոց, և միանգամայն մանրաթելից ստամոքսին, և ստորին որովայնին։ միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի 30 օր։ Բայց յայսոսիկ աւուրս արժան է և սիստակրին յամենայնում աւուր ըմպել երեք կամ չորս

ունկի՝ ագուա տի մենթա բէբէռիթիտէ, և կանոնաւորել զկերակուրս իւր ըստ կերպին, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ։

Իսկ եթէ 'ի գործածութիւն եղնալեղւոյ, որ ասի՝ Ֆիլէլէ տի պովէ, պատճառի լուծումն որովայնի, որպէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է ֆոխանակ սորա 'ի գործ արկանել զյեռաագայ փոշէ դեղս։ Ա՛ռ երեսուն կշիռ ցորեան՝ ամենանուրբ փոշին քօլօմպօ անուանեալ արմատոյ, և երկու կաթիլ օլիս էսէնցիալէ տի մենթա բէբէռիթիտէ. 'ի փոշւոյ ասսի առցէ հիւանդն ըստ վերոցուցեալ կերպի, այսինքն երեք անգամ յաւուրն։

Բաց 'ի գեղորէից ասսի՝ շահաւէտ յոյժ եղիցի արբուցանել հանապազօր 'ի հինգ ունկիս՝ զերկաթախառն ինչ գինի՝ բաղադրեալ կինամոնաւ և օշինգրաւ, կոչեցեալ իտալական բարբառով՝ թինթուռա տի մառթէ քոմբօսթա. բայց առցի մի աւելի քան զերկու և կէս ունկիս առ մի նուագ, և տացի ուրեմն ժամ միջոց ժամանակի ընդ մի և ընդ միւս արբումն այսր չափոյ։ Զգեսցի գինըմպութիւնս այս ցերեկսուն, և ցքառասուն օր, և տեսցի օգտութիւն սորա մեծ 'ի կազդուրել զթաշկութիւն ստամոքսին, 'ի բարեկարգել զգործողութիւնս ստորին որովայնի, 'ի դարձուցանել զախորժակն, 'ի զարթուցանել զթառամեալ կենդանութիւն մանրաթելից մկանանց ներքին որովայնի, և 'ի հերքել զփուքս։

Յերկարժամանակեայ ջղային գժուարամարսութեանս, որոյ նախնական պատճառն գտանիցի լինել իռիթապիլիթա, այսինքն գրգռականութիւն ջղաց, առաւել գործունեայ դեղն է օսխոս պիտանքս կամ մաշիսթէռս տի պիտանթիս։ Յորմէ պարտ է 'ի գործ արկանել ջորիցս անգամ յաւուրն հինգ կամ վեց ցուրեան, կամ ևս առաւել՝ մինչև 912 կշիռ ցորեան. միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի 20 օր։ Դարձեալ՝ օգտաւէտագոյն է 'ի գիպուածս յայս՝ ցուրտ ջրով բաղանիս առնելն, և յարատևելն 'ի նոյն սահմանակ մի։ Իսկ եթէ լեարդն, կամ այլ ինչ յաղեացն վշտացեալ իցէ, ոչ է յարմար բաղանիս առնելն ցուրտ ջրով։ 'Ի գարնանային և յամառնային եղանակի բարիք ևս է, և պատշաճագոյն է մատնել 'ի բաղանիս ջրոյ ծովու։

ԳՈԼՈՒԽ ԺԱՄ.

Յաղագս սխալի որ ասի՝ բուսալիկի. այսինքն անդամ-
լուծումի կամ խմբուածք։

Բնաւս այս է լուծումն կամ եղծումն ջրաց, և գլայուն, և շարժման, պատճառեալ՝ ի պակասութենէ հաղորդակցութենց ջրային ոգեաց։ Ի մէջ ամենայն ջրային սիրոց՝ սխաս այս է առաւել վամնդաւոր, մանաւանդ լինի առաւել կամ նուազ վամնդաւոր ենկատմամբ վշտացեալ մասանցն։ Անդամալուծումն կամ կաթուածն որոյ, թոքոց, կամ այլ ինչ գործարանաց կարևորաց առ կեանս, է առանց կարծեաց մահացուցիչ. նոյնպէս է յոյժ վամնդաւոր սառամոլինն, սառրին որովայնին, և փորոտեացն։ Յորժամ աչքն ըմբռնի յսխտէս, է նշան ինչ յուեղոյն, որմէ հետև՝ ի գիպուածս յայս արժան է հաստատել, եթէ ուղղն ևս է վշտացեալ։ Յորժամ անդամալուծեալ մասն լինի ցուրտ և անդգայ, և սխտակիրն սկսանի կորուսանել զկարողութեան բանին, և յիշողութենէ, չիք բնաւ, կամ է յոյժ սակաւ յոյս ապաքինութեան։

Անդամալուծութիւնս այս կամ անդամոգծութիւնս բաժանի՝ ի բազումս, ըստ զանազանութենէ մասանցն, որք ըմբռնին յսխտէս. վասն որոյ կոչի՝ բառաբլէգիա, կամ բառաբլիզիս ունիվերսալէ. այսինքն անդամալուծութիւն ընդհանուր, յորժամ վշտանայ այսու՝ բոլվանդակ զանդուած մարմնոյ։ Իսկ եթէ վշտանայ մի կողմն մարմնոյ, ասի՝ էմիբլէգիա, կամ էմիբլէսիս, այսինքն միակողմութիւն, կամ կիսակաթուած։ Այլ եթէ մի միայն մասն անդամոց եւեթ վշտանայ, որպէս բազուկն, սրունքն, կողքն ևն, յոյժամ յորջորջի բառաբլիզիս բառէիալէ, այսինքն մասնական կաթուած, կամ հաշմութիւն։

Յաղագս պարզառաց անդամալուծութեանն, կամ խաղուածոց։

Ընդհանրական պատճառն այսր ախտի է այն ամենայն, որ կարէ խոչ և արգել լինել առնելութեան կամ ներգործութեան ջրաց և միանանց, կամ միոյ մասին և եթե մարմնոյն։ Իսկ պատահական պատճառքն են յոյժ յոգնութիւն. որպիսի են հարուածքն կամ խոցն ուղղոյ, և ողնայարին, ճնշումն ուղղոյ կամ ջրաց, ակամայ շարժումն կամ ցնցումն միանանց, օդն ցրտագոյն և խոնաւագոյն, արգելումն իրիք սովորական հոսմանց, երկիւղն յանկարծօրէն, սպասութեան շարժողականութեան, և այլ ամենայն ինչ, որ թուլացուցանէ զհաստատութեան բնութեան, որպիսի են՝ առատօրէն արբումն ջրոյ, արձոյ, և։ Դարձեալ, մարթ է յառաջ գալ 'ի շոգեաց և 'ի գոլորշեաց թունաւոր մեռուղաց հանքաց, և հրահալելեաց, որպիսի են՝ անդիկն, արձիձն, մինդեղն, և։ Ախտս այս յոլով անգամ պատահի յայլ ախտից, որպիսի են ախտքն էբիլէսիա, այսինքն վերնոտութեան. քոնվուլսիոնէ, այսինքն անբնական շարժումն միանանց մարմնոյ. քորէիքա նէֆրիթիքա, այսինքն խէթն երիկամանց. բասիոնէ իլիսքա. այսինքն խէթն փալթոյթ անուանեալ աղեաց. արիւնախտառն հոսումն որովայնի, ձեռնառութեանն, յոգուածացաւութիւնն, քնապութիւնն, և։ Դարձեալ, կարէ յառաջ գալ յաղեւորութէ, յախոնդանոտութէ, 'ի սեամողէ, 'ի չափազանց խգամոլութէ, 'ի գաղղիական և 'ի սքոտպաւթական ախտից, և 'ի վերաւորմանէ ջրաց։

Նշան բարեյաջող նիպէլի 'ի դիպուածս ախտիս։

Եթէ աչքն, լեզուն, և բերանն չիցեն խանգաբեալ և թիւրեալ, չինք երկիւղ և ոչ վտանգ մեծագոյն։ Եթէ ախտս այս ոչ զբաւէ զախտակիրն փութով 'ի կենաց, մարթ է յերկարապէս տևել. խայթումն, մարմնջումն, մղումն, և ցաւն, են բարեգոյն նշանք 'ի դիպուածս անդամալուծութէ։ Նոյնպէս և ջերմախտն 'ի վերայ եկեալ ախտիս։ Եթէ ախտակիրն սոսկապէս կորուսանէ միայն զշարժողականութեանն, ոչ է այնքան երկիւղալի, այլ առաւել ապաքինելի։ Բազում անգամ ախտս այս աւարտեալ

ՀՈՎՍԱՐԿԻ 'Ի ԿԱՐԿԱՄՈՒԹԻՆ ՀԼԱՑ, ԵՎ ՍՈՎՈՐԱԲԱՐ 'Ի ՔԱՂՑԿԵՂ։ ԿՐԿՆՈՒՄՆ ԱՅԱՐ ԱԽՏԻ Է ՅՈՅԺ ԵՐԿՆՉԵԼԻ ՔԱՆ ԶԱՌԱՋԻՆ ԸՄԲԱՌՆՈՒՄՆ ՆՈՐԻՆ։ ԱԽՏՍ ԱՅՍ ԵՐԲԵՄՆ ԵՎ ԻՆՔՆԻՆ ԲՆՈՒԹԵԱՄԲ ՓԱՐԱՏԻ ԱՌԱՆՑ ԻՐԻՔ ՀՊԱՏԱՍԱՒՈՐՈՒԹԵՆ ԳԵՂՈՐԿԻՑ։

ՅԱՂԱԳ ԴԱՐՄԱՆԱՓՈՐՈՒԵՆ ԱԽՈՓԻՆ։

ԱՌ 'Ի ԲԱԲԻՈՔ ԿԱՐԳԱԴԻՐ ԼԻՆԵԼ ՅԸՆԹԱՑՍ ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԵՆ ԱԽՏԻՍ ԱՆԳԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՆ, ԱՐԺԱՆ Է ՔԱՋ ՆԿԱՏԵԼ 'Ի ՄԱՍՆ ԿԱՄ 'Ի ՄԱՍՈՒՆՍ ՎՀՏԱՑԵԱԼՍ, 'Ի ԱՊԱՇՃԱՌԱՆ ՅՈՐՈՑ ՅԱՌԱՋ ԳԱՆ, ԵՎ 'Ի ՀԱՍԱԿԻՆ ԱԽՏԱԿԻՐԻՆ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

ՅԱՂԱԳ ԽՆԱՄԱՓՈՐՈՒԵՆ ԱԽՈՓԻՆ, ՈՐ ԱՍԻ ԲԱՌԱԼԷԼԻՆ ՈՆԻՎԵՈՍԱԼԷ, ՅՈՒՆԿՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՆԳԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՆ, ՅԵՐԷՔՈՍՈՐԴՈՍ ՈՒԾԵՂՆ Ե ԻՐՈՎԻՆ։

ՅԱՅՍԱԿԻՍԻ ԳԻՊՈՒԱԾՍ ԱՐԺԱՆ Է ԵՐԱԿ ՀԱՍԱՆԵԼ, ԴՆԵԼ ՎԷՇԻՔԱԹՕՌԻՈ, ԵՎ ԼՈՅԾ ՊԱՀԵԼ ԶՈՐՈՎՅՆՆ 'Ի ՁԵՌՆ ԿԱԿՂԱՑՈՒՑԻՉ ԳՐԵԽԱՑ ԵՎ ԼՈՒԾՈՂԱԿԱՆԱՑ, ՈՐՊԷՍ ԽՕՍԵՑԱՔ ՅԱՅԼՈՒՐ։

ՅԱՂԱԳ ԽՆԱՄԱՓՈՐՈՒԵՆ ՆՈՅՆ ԱԽՈՓԻ 'Ի ՖՈՓԻՈՍՈՒՆ Ե 'Ի ԳԻՐԱԽՂՄ ԱՆՅԻՆՈ, Ե 'Ի ԾԵՐՈՒՆԻՈ։

'Ի ԾԵՐՈՒՆԻՍ, ԵՎ 'Ի ԳԻՊՈՒԱԾՍ ՅՈՐՈՒՄ ՅԱՌԱՋ ԳԱՅ 'Ի ԹՈՒԼՈՒԹԻՆ ԵՎ 'Ի ՏԿԱՐՈՒԹԻՆ, ՀԱՍԱՐԱԿՕՐԷՆ ԱՊՐԱ Է 'Ի ԳՈՐԾ ԱՐԿԱՆԵԼ ՀՆԱՐՍ ՆԵՐՀԱԿԱԿԱՆՍ. ԲԱՅՑ ԸՍՈՐՈՒՄ ԱՅՍ ԱՆԳԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՆ ՈՒՆԻ ՀԱՄՃԱՅՆՈՒԹԻՆ ԸՆԴ ԱԽՏԻՆ ՇԻՃԿԱՅԻՆ ԱՆԳԱՄԱԼՈՒԾՈՒԹԻՆ, ՈՐ ԱՍԻ՝ ԱԲՕՐԼԷԶԻՍ ՍԻԷՌՕՂԱ, ՎԱՆ ՈՐՈՅ ՅՈՅԺ ՊԱՏՇԱՃ Է 'Ի ԳՈՐԾ ԱՐԿԱՆԵԼ ՂԻՍԽՈՂԱԿԱՆ ԳԵՂՆ ԱՊԱՐԱՍՏԵԱԼ ՀԵՏԱԳԱՅ ԵՂԱՆԱԿԱՒՈ։ ԱՌ 3 ԿՇԻՌ ՅՈՐԵԱՆ ԹԱՌԹԱՌՕ ՍԴԻՊԻԱԹՕ, ԵՎ ԵՐԿՈՒ ԱՐԱՄ ՈԱՂ ՎԷՃԷԹԱՊԻԼԷ։ ԽԱՌՆԵԱ ԻՐԵՐՍՑ ԵՎ ԼՈՍԵԱ ԲԱԲԻՈՔ. ՅՈՐ ՅԱՒԷԼ ՉԼՇ ՈՒՆԿԻ՝ ՀԱՍԱՐԱԿ ՀՈՒԲ, ԵՎ ՅԱՄԵՆԱՅՆՈՒՄ ՀՈՐՍ ԺԱՄՈՒ ՄԱՌՍ ԱԽՏԱԿԻՐԻՆ ՁՄԻ ԴՐԳԱԼ ՍԵՂԱՆՈՅ։

Եթէ 'ի ձեռն այսր փսխողական գեղոյ չլինիցի հնարաւոր ապաքինումն ախտիս, յայնժամ արժան է 'ի գործ արկանել զքրանաբէր գեղորայս, որպիսի են՝ սիէռս տի լանթէ վինօզ, ինֆուզիօնէ տի քառտոտանթօ են։ Եթէ 'ի գիպուածս յայս ախտն անդամալուծութեան ոչ ունիցի զոյգ ընդ իւր սբաղմս, այսինքն ցնցումն ջլաց, յոյժ յարմարաւոր և օգտաւէտ են հեռագայ կառավարութիւնքդ. կերակրոցն պարտ է լինել ջերմ և անօսր, զոլորբինակ մանանեխ, բոլկ, անանուխ, են։ Ըմպելին աղնուագոյն գինի, շիճուկն կաթին պատրաստեալ մանանխով, կամ օղեաւ, և կամ սոսկ ջրով։ Շօշափելն կամ շփելն զվշտացեալ մասունս է յոյժ յարմարաւոր. նոյնպէս օգտաւէտ է դնելն վէշիքաթօռիս 'ի վերայ նոյն վշտացեալ մասանց։ Եթէ այսոքիկ գեղորայք անօգուտ երևանիցեն, յայնժամ պարտ է շփելով օծանել զվշտացեալ մասունս լինիմենթօ վօլատիլէիս, կամ ունկուէնթօ նէռվինօիս։

Բարեգոյնն 'ի մէջ արտաքին գեղորէից՝ է գեղն ասացեալ էլէթթռիչիթա, այսինքն էլէքտրական գործ. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել քանի ինչ ժամանակս։ Փսխողականն է յոյժ օգտակար յայսմ գիպուածի. զոր ևս արժան է ըստ պատշաճին կրկնել յօրով անգամ։ Ջկնի փսխելոյ կամ ործալոյ ախտակրին մի կամ երկու անգամ, պարտ է խառնել ընդ ըմպելին քանի մի կշիռ ցորեան թատթառս էմէթիքս, և միանգամայն պատրաստել գրեխս վինս էմէթիքս թռպիտօիս։ Նոյնպէս օգտաբեր է ֆիոռ տի ծինքս և բօլվէռէ չէֆալիքս և մուքիօն, և քանֆօրան, և ասատֆէթիտան, և արիրիթս տի մէլիսէն և սրիրիթս տի քռնոս տի չէրվօն, և լիգուօր անօտինօն, են։ 'Ի գիպուածս ախտիս անձանց արհեստագործաց, որք յոսկի, յարծաթ կամ յայլ ինչ և իցէ մետաղագործութիւնս լինին աշխատ, ոչ է օրէն տալ ըմպել զայսոսիկ ջուրս. զորոյ զպատճառէն խօսեցուք հետագայդ։ Այլ զայսոսիկ ջուրս արժան է 'ի գործ արկանել նոցա արտաքուստ և 'ի բազանիս։ Հուսկ յետոյ նկատել պարտ է 'ի կարողութիւն ախտակրին, և այնպէս 'ի գործ արկանել զգեղորայս պատշաճականս վիճակի նորա։ Պատմէ պօէռհավէ անուանեալ հեղինակն, եթէ բազումք յայսպիսի ախտակրաց ապաքինեցան շոգւով ոգւոյ

գինուոյ. Տորքայ վերայ պարտ է ունել զախտակիրն նստեալ մերկանգամ։

Ի 3 ... ԻԻԳԱՖԵՐ ՄԵՐՈՒԵԱՆ - ԻՆՁԻՆԵՐ ... 1929

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս խնամարարութեան ախոյն անդամալուծութեան որ 'ի վերայ ունի 'ի հանուն մարմնոյ։

Եթե այս պատճառի անմիջապէս կամ 'ի պակասութենէ զօրութենէ, կամ 'ի կծկելոյ միանանց, կամ պատճառի ընդմիջապէս յախտաւորութենէ ջղաց. և կամ ևս յառաջ գայ յօդուածացաւութենէ, որք դիւրաւ ապաքինին գործածութիւն ագուա թէռմալէի, այսինքն ջուր ջերմկաց, կամ հանքային։ Մեծապէս փոյթ ունել պարտ է յայսպիսի դիպուածս ջերմութեան. եթէ գուցէ գոյզն ինչ ջերմութի, պարտ է փութալ, զի մի բորբոքեսցի սառակապէս։ Իսկ եթէ եցէ յոյժ սառակացեալ, յայնժամ պարտ է ջափաւորել զայն։ Բաղանիս առնելն հանքային ջրով, է յոյժ պատշաճողական 'ի դիպուածս ախտիս, կամ հասարակ ջրով. եթէ միայն բաղանիքն ոչ լինի բաւական, յայնժամ արժան է պատրաստել էլէթրիք լինիա, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս խնամարարութեան ախոյն սառոյցեալ էմբլէոնի, այդ ինչն դարձուցանի կամ կիսաւարուած, և յաղագս այլ ինչ գեղեցիկ անդամալուծութեան, որ ասի՝ Բառալիզիա լոքալէ։

Պատշաճ արժան է գիտել, վերոգրեալ կառավարութիւն կամ դարմանն, զորս եդաք ընդհանրապէս վասն անդամալուծութեան, բնաւ ոչ ունի տեղի յայսմ դիպուածի։ 'Ի դիպուածս յայս հասարակօրէն աչքն, լեզուն և բերանն լինին վշտացեալ. բայց ոչ է այն

քան երկիւղալի, եթէ գլուխն լցէ առողջ և զերծ. և այսպիսի գիպուած ուր ուրեմն է պատահական։ Եթէ յախտէս յայսմանէ լեզուն առաւելապէս լինի վշտացեալ, պարտ է ախտակրին սովորաբար ողողել առէպ առէպ զբերանն օղով, և մանանեխով, կամ սրիւիթօ ոչ լավանոսիւ. ևն։ Արմատն վայրենի վալէրիանայի (որ ժողովեալ լցէ 'ի լեռնային տեղեաց,) է յոյժ օգտաւէտ 'ի գիպուածս ախտիս. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ինֆուզիոնէ արարեալ արմատուն սէրբէնթարիա վերձինիանսի և տերևօք սալվիսի, կամ փոշի արարեալ սոսկապէս առանձինն 'ի գործ արկանել մի տրամ 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ երիս կամ չորս անգամ յաւուրն։

Իսկ եթէ ախտակիրս ոչ կարէ 'ի գործ արկանել զայս արմատ, մարթ է պատրաստել զյեռագոյ դեղս։ Առ սալ վոլանթիլէ օլիոզ, սրիւիթօ քոմբոսթօ ոչ լավանոս, և թինթուռա ոչ քասթօռիս, յիւրաքանչիւրոցն կէս և կէս ունկի. խառնեա՛ իրեարաց, և տուր ըմպել 30 կամ 40 շիթս 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ երիցս կամ չորիցս անգամ յաւուրն։ Մի դրդալ մանանեխն նմանապէս է բարեգոյն ինն դեղ 'ի գիպուածս ախտիս։ Պարտ է ախտակրիս միշտ ծաքել 'ի բերանն կինամոնս, կոճապղպեղս, կամ այլ որպիսի և իցէ գոյացութիւնս ջերմահամս։

Իսկ 'ի գիպուածս՝ յորում ախտս այս 'ի վեր երևի 'ի սրունս, յայնժամ պարտ է զհետ երթալ կանոնաց, և կառավարութեաց, զորս եդաք 'ի գիպուածն ախտի, որ ասի՝ բառալիզիա ՃԷՆԷռալէ, և միանգամայն մարթ է արտաքուստ 'ի գործ արկանել ֆիմէնթի պատրաստեալ 'ի տերևոց մէլիսսէի, օրիկանօի, բուլէՃՃիօի, սէրբիլլօի, թիմօի, ռամէռինօի ևն։ Իսկ յորժամ 'ի վեր երևի 'ի բազուկս, յայնժամ պարտ է շօշափել զախտացեալ մասունս մարմնոյ, և առէպ շփել կաշւով, կամ սառեալ շուխայիս. և միանգամայն օծանել լէնիմէնթօ վոլանթիլէիս, կամ ունկուէնթօ նէրվինօիս։ Եւ եթէ յայսոցիկ հնարից օգուտ ինչ ոչ երևի, յայնժամ արժան է դնել մի վէշիքաթորիս 'ի ստորին ծագն քամակի։

Որքան առ ախտն անդամալուծութիւն, որ պատճառի յախտէ՝ որ ասի վիցիս աբօպլեքսիքս, յայնժամ պատշաճ է դարմանն առնել ախտակրին 'ի ձեռն հեռագոյ դեղորէից. այսինքն քոէմուէ ոչ թատ-

թառս, էլիասիռէ ամ վինթռիօլս, աչէթս, այսինքն քացախ, սբիռիթս ամ սալ սուլչէ։ Ղոյնալէս յոյժ օգտակարք էն 'ի գիպուածս յայս կաղամբն, անմեռուկն, կարտան, սոխն, բողկն, եղերգն, ակրիմոնիա, լսթուքա, պէքապուռնկա, քօչլէառիա, ռաֆիանս ռուստիքանս, նասթուրցիս ամ' ինսիա, թռիֆոլիա, սալսաբարիլիա, չէնթավռի մինուռ, սիէռս ամ լանթէ. ևն։

Իսկ եթէ պատճառէալ իցէ 'ի գաղղիական ախտէ, յոյնժամ արժան է գարման տանիլ 'ի ձեռն գեղարէիցն, զորս ունիմք սահմանել ընդդէմ այսորիկ ախտիս 'ի գլ. ԼԷ։ Դարձեալ, 'ի գիպուածս ախտիս շարժողականութենն է յոյժ կարևոր. բայց պարտ է ախտակրին անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւ օդոյ. և եթէ հնարաւոր իցէ, փոխել զբնակութենն և երթալ 'ի քաղաքս, ուր օդն իցէ առաւել ջերմագին։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Յաղագս ախտի որ ասի՝ էբիլէպսիա, կամ մալտաքոսս, այսինքն լուսնոտութիւն կամ վերնոտութեան։

Ասիատս այս լուսնոտութիւն կամ վերնոտութեան է յանկարծակի լեմն խանգարումն ամենայն զգայարանաց, յորում գիպուածի ախտակիրն անկանի 'ի մահիճս կամ յերկիր 'ի միում վայրկենի, և արձակէ ընդ բերանն գիրփուրս առատս. և ախտիս այսմիկ զուգընթաց լինի սաստկագոյն ինչ խեղաթիւրութիւն դիմաց, և ջղաց, և ցնցիւն մկանաց։ Երիտասարդք փափկակեացք առաւել էն ենթակայ այսր ախտի, և հասարակօրէն տիրէ 'ի սեռս արանց՝ քան թէ կանանց, և է յոյժ դժուարաբուժելի։ Յորժամ մանկունք 'ի մատաղ հասակի ըմբռնին յախտէս, դոյ յոյս ապաքինութեան նոցին. իսկ եթէ անցեալ իցեն

ղքսան ամաք, յայնժամ ապաքինութիւնն լինի յոյժ դժուարին։ Այլ եթէ անցեալ իցեն զ30 ամաք, յայնժամ պարտ է գլխովին լինել յուսահատ։ Եթէ բորբոքումն կամ գրգռումն իցէ ցանցառակի և սակաւատև, մարթ է յուսագիր լինել ապաքինութեան։ Իսկ եթէ իցէ յոյժ երկարատև և սաստիպ սաստիպ կրկնական, արժան է յոյժ երկնչիլ. քանզի այնուհետև ապաքինութիւն ախտակրին է գլխովին անկարելի։ Այլ յաւէտ ևս դժբաղդագոյն նշան է, եթէ բորբոքումն այս 'ի վերայ եկեսցէ ախտակրին 'ի քուն լինելն։

Յաղագս պարճատաց վերնոցուն կամ ներնոցուն։

Ախտս այս երբեմն է ժառանգական։ Մարթ է և յառաջ գալ յերկիւղէ, կամ 'ի սարսափոյ ինչ մերն 'ի ժամանակի յղութեան. 'ի հատուածոց ինչ անդամոց, 'ի կարեվէր ինչ խոցմանէ 'ի գլուխն, 'ի կուտակմանէ ջուրց և արեան ուղղոյ, 'ի պոլիպոդէ (որ է միս ինչ աճեցեալ 'ի ներքս անդ 'ի ռնգունս,) յարբեցողութենէ, 'ի սաստիկ տուփանաց պագչոտ սիրոյ, 'ի սաստիկ ցաւոց առամանց, յարգելականութենէ երիք սովորական հոսմանց, յորդանց և 'ի ճճեաց որովայնի, 'ի բորբոքմանէ արգանդի։ Հուսկ յետոյ 'ի կրից հոգւոյ, որպիսի են՝ արտմութիւն, բարկութիւն, ջափազանց ուրախութիւն ևն։ Մարթ է և ևս պատճառիլ յայլ ինչ ախտէ, որպիսի են պիսակն, և հարանիւթն, կամ վարդախտն, ևն։

Յաղագս նշանաց այսորիկ ախտի։

'Ի գիսլուածս ախտիս հասարակօրէն զուգընթաց լինի անկարգ ինչ եղկութեն և թուլութեն, ցաւ կամ ծանրութեն ինչ գլխոյ, մթագնութեն աչաց, շառաչումն ականջաց, բաբախիւն սրտի, դժուարութիւն ինչ 'ի շնչառութենէ, քունն միջահատ, և փուք ինչ 'ի մէջ փորոտեաց. հոսումն միզի լինի յոյժ առատ, և ջինջ. ախտակիրն լինի ուժգին դեղնագոյն, և ցրտագոյն. և զդայ յանձին իբր ցրտագոյն հողմոյ սառպ շնչել 'ի վերայ գլխոյ իւրոյ։

Իսկ արտաքին նշանքն այսոր ախտի են՝ արտմութեն, արտունջն, արտասուքն, այտուցն աչաց, մանաւանդ

շրթանց, երբեմն սաստիկ ինչ կարմրութիւն ունգացն, և 'ի մէջ երկուց յօնից, երբեմն ևս սաստիկ ուռոյցն երակաց ճակատու, տեսիլք սոսկալի և երկիւղալի, և երբեմն ևս ցաւ ինչ կրծոց և սատմոքսի. և 'ի վախճանի գլխովին կորուսանել զզգայութիւնսն և զբանն. այսոքիկ նշանք՝ զորս եդաք ցայս վայր, 'ի վերայ դան ախտակրին 'ի լինել նորա ըմբռնեալ 'ի վերոյասացեալ բորբոքմանէ. իսկ 'ի փարատիլ այսր բորբոքման, զգայութիւնքն առ սակաւ սակաւ վերադառնան. ախտակիրն տրանջայ զանհանգստութենէ, զգայ ցաւ ինչ գլխոյ։ Արդ՝ 'ի վերնագոյնդ յուսահատ արարաք զվերծանողդ, յասել մեր՝ եթէ անապաքինելի ինն է ախտս այս 'ի ջափահասակս, որք անցեալ են զքառասուն ամաց և են. այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի ոչ է օրէն անդարման թողուլ և զջափահասակ ախտակիրս։

Կատարելագոյնս 'ի վերայ արիանելիս 'ի գիպուածս լուսնոգոնէ անյանց յո՛ և ինչ հաստատի եղելոց և ըմբռնելոց յախտէս։

Հարկ է ախտակրիս՝ որքան մնրթ ինչ, 'ի մաքուր և յառողջարար օդս վայելել։ Կերակրոցն պարտ է լինել թեթևագոյն, և սնուցողական. պարտ է հրաժարիլ 'ի գործածութենէ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի մսոյ ոչխարի, և ջրային կենդանեաց, և յամենակերպ քաղցիաւոր և 'ի պարարտ կերակրեղինաց, և 'ի խոտեղինաց, որպիսի են կաղամբն, ընկոյզն են։ Հացն բարիոք եփեալ, և պտուղք հասուցանելք, և կաթն է պատշաճաւոր կերակուր 'ի գիպուածս ախտիս։ Դարձեալ, արժան է ախտակրիս փոյթ մեծ ունել 'ի պահել զանձն 'ի զուարճութենէ, և 'ի փարատել զկիրս գժնդակս. որպիսի են երկիւղն, տրտնջանքն, տրտմութիւնն, և անսովոր ուրախութիւնն, են։ Շարժողականութիւնն 'ի գիպուածս յայս՝ է յոյժ օգտակար, զոր պարտ է առնել ախտակրին յամենայն աւուրս ըստ տանելոյ կարողութենն. նոյնպէս արժան է անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ, և 'ի սաստիկ տօթոյ։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէպ դատաց սխալից՝ անյանց որդիսի և ինչ հատուցի եղելոց։

Կառավարութիւնք այսորիկ սխալ զանազանին ըստ այլեայլութեան պատճառաց, յորոց յառաջ գայ։ Եթէ սխալակիրն իցէ արիւնոյին ինն բնութեան, և խառնուածոց վիճակեալ, պարտ է երակ հատանել. իսկ եթէ սխալս այս իցէ պատճառեալ յարդելականութենէ իրիք սովորական ծորման, կամ թորման, յայնժամ հարկ է վերատին շարժել զնոյն ծորումն կամ թորումն որքան մարթ իցէ. այլ եթէ անմարթ իցէ շարժելն զնոյն ծորումն կամ թորումն սովորական հոսման, յայնժամ արժան է ընուլ զտեղի նորա երակ հատանելով, ևն։

Իսկ յորժամ գուցէ պատճառ ինչ կարծելոյ, թէ սխալս այս իցէ յառաջ եկեալ յորդանց կամ 'ի ճանաց, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զդեղո

պատասխի յոլով անգամ։ Նոյնպէս զգուշանալ պարտ է շրջակայեցն, զի 'ի գիպուածս՝ յորում կարկամութիւն ջրոց 'ի վերայ հասանի ախտակրիս, մի բնաւ բուռն հարկանիցեն առ 'ի բանալ զձեռս կամ զոյլ կորացեալ և ծալեալ անգամս ախտակրին։ 'Ի գիպուածս՝ յորում սաստկանան նշանքն բորբոքման, այսինքն ուժգնութիւն և կարծրութիւն զարկի բազկերակին, կարմրութիւնն երեսաց, և այլոց էրակի ճակատու և պարանոցի են, յոյնժամ ասէ Թիսաօթ հէզինակն՝ եթէ պարտ է երակ հատանել։

Դարման, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել վասն բորբոքման։

'Ի գաղարիլ և 'ի փարատիլ կատարելապէս բորբոքմանս, զինչ ջրոյց ժամուց, պարտ է 'ի կիր արկանել գրեխս գաղջ ջրով, և ասէպ ասէպ տալ նմա ըմպել փոքրիկ բաժակաւ ջուր ցուրտ։ Այլ եթէ ախտակիրն չիցէ այնքան ամբոխեալ և խռովեալ, մնրթի է ևս 'ի գործ արկանել քօռախաղս Թեթեւագոյնս, որպիսի են՝ ագուռ ոչ մէլիսէ, ջուրն ծաղկի նարնջոյ են։ Յորժամ ախտս այս լինի ժառանգական, կամ պատճառի 'ի խանգարմանէ ինչ ուղղոյ, յայնժամ չիք բնաւ յոյս ապաքինութեան։ Իսկ յորժամ պատճառի 'ի տկարութէ և յուժգին զայրացմանէ ջղաց, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զդեղորայս պատշաճագոյնս 'ի զօրացուցանել զջիղս։ որպիսի են՝ քինա քինա, Թինեթուռա ոչ մառթէ, են։

Դարձեալ, 'ի գիպուածս վերնոտուն յոյժ գովելի է ֆիօռ ոչ ծինկօ, զոր պարտ է 'ի կիր արկանել հապա արարեալ երիս և կամ չորս ցորեան՝ խառն ընդ էսթաւաթիթօ ոչ օշիամուսի, կամ բարիոք ևս մէն մի ցորեան՝ յաւուրն չորս անգամ։ Նմանապէս պատշաճագոյն և օգտակարագոյն է 'ի գիպուածս ախտիս կիրառութիւն հեռագայ դեղորէից։ Առ 10 կամ 12 կշիռ ցորեան՝ մուռբիս, և նոյնչափ՝ չէնառս առթէ-ֆաթիթօ։ Հապա պատրաստեսն բաւականաչափ շիլոբբօս։ և ասուր ախտակրին յառաւօտեան և յերեկոյեան պահու զնոյնաչափ հապն։ Բայց առաւել քան զամենայն դեղորայս օգտաւէտագոյն և սեպհականն դեղն 'ի գիպուածս լուանոտուն՝ է արմատն ֆալէռիանա սիլվէսթռէի, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել

կանել փոշի արարեալ երկու արատն յաւուրն. զմի արատն յառաւօտեան պահու 'ի ծոմուստ, և զմիւսն յերեկոյեան պահու լուծեալ 'ի մէջ հատարակ ջրոյ, յորմէ ըմպէ ախտակիրն. մարթ է և առաւելուլ զայս չափ՝ նկատեալ 'ի պարագայս հատակի և խառնուածոց նորա, և 'ի ստատկութենն ախտիս:

Եւ իբրև վերոգրեալ դեղորէիւք չափակատեսցի ստատկութենն բորբոքման, ոչինչ արգելք կայ գործածութենէ քուբեռ ամմենիաքալէի. որ այսպէս բաղադրի: Քան կշիռ ցորեան՝ քուբեռ ամմենիաքալէ, և քսնէռվա ոչ ուղէ քանինէ՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զանգուածս զայս արարեալ 192 հատս, տացի անընդմիջաբար մէն մի հատ յառաւօտեան, և յերեկոյեան պահու. և զոյն զայս հատ պարտ է առ սակաւ սակաւ առաւելուլ, մինչև ցչորս կամ ցհինգ հատ: Երբեմն ևս գիտեմ 'ի գործածուն բիլեթռա ինֆէռնալէի, կամ նիլթռօ ա՝ արձենթօի: Զոր օրինակ. առ 20 կշիռ ցորեան՝ բիլեթռա ինֆէռնալէ, և քսնէռվա ոչ ուղտ քանինա՝ որչափ պէտք են վ՚ յօրինելոյ զ192 հատս. զորս շրջապատեալ փոշուն կինամոնի, տացի մի կամ երկու հատ յաւուրն. նոյնպէս մարթ է և առաւելուլ զայս չափ, նկատեալ 'ի պարագայս խառնուածոց ախտակրին:

Են և այլ դեղոցայք սեփականք ախտիս, որպիսի են՝ քինա քինա, ֆէռռօ, քասթօռիօ, ասատ ֆէթիտա, ռութա, վինաքռ գուէռչինօ, օրբիս, մէռքուռիս, անթիմոնիս, քանֆոռա, են: Այլ գիտել արժան է, զի 'ի գործ արկանելն զորպիսի և իցէ դեղոցայս, պարտ է միշտ նախապատրաստել և բարեխառնել զբնութենն, որպէս զի եթէ 'ի գործ արկանիցի 'ի գիպուածի ինչ, յորում դատանի 'ի բնութենն պընդութիւն որովայնի, կամ բորբոքումն ինչ 'ի ծագն ստամոքսի, կամ փոսախտութի, են, յայնժամ փոխանակ օգտի պատճառեն զչնաստ մեծամեծս: Զայս ախտ լուանոտութե նախնիք կոչէին՝ մալ էրբուլէս, կամ մալ քոմիցիալէ. զոր հիփոկրատէս անուանեաց՝ մալ լանթիա սաքռա, կամ տիվինա:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Յաղագս ախտից, որք ասին՝ մելանխոլիա, այսինքն սև մաղձութիւն, և յաղագս ախտից, որք ասին՝ փսիւլիա, կամ մանիա, և կամ նօսթալգիա, այսինքն կամ տաղտութիւն կամ մոլեգնութիւն։

Սևամաղձութիւնս այս է խոթութիւն ինչ պատճառեալ 'ի յուշաբարձութիւն կամ 'ի տկարութիւն ոգւոյ. որով արգելանի մարդն 'ի վայելել զկեանս հաճոյականս, և միանգամայն 'ի վնասել հաճոյից բնութիւնն։ Այս է առաջին աստիճան ախտիս՝ փսիւլիա. այսինքն յիմարութիւն. իսկ բազում անգամ ևս աւելի 'ի կատարեալ աստիճանն յիմարութեան։ Եւ այս ախտս ևս ունի բազմապատիկ և զանազան աստիճանս։ Առաջինն ասի՝ իմպէչիլլիթա, այսինքն տկարամտութիւն. յորում ոք լինի իբրև 'ի հասակի նախկին մանկութեանն։ Երկրորդ աստիճանն ասի՝ ֆուրօռէ կամ մանիա, այսինքն կատաղութիւն. յորում աստիճանի հաղիւ թէ տուռամբ մարթի իցէ զսպել զախտակիրն. յայսմ աստիճանի բազում անգամ ախտակիրն հասանէ յաստիճանն յեռին՝ ասացեալ աչքեսի, այսինքն ուժգնութիւն. յորում աստիճանի խելագարն ունի զոյժ ինն հիանալի, մինչև անհնարին լինի յաղթել այնմ, և տկարացուցանել զայն 'ի ձեռն անասունութեան և ծոմապահութեան։ Յայսմ յեռին աստիճանի մարթի է դասել զախտն ասացեալ նօսթալգիա, որ և կոչի ախտ հայրենեաց, իբրև զի առեն պատճառիլ 'ի բազմանաց առ տեսութիւն հայրենեաց, աղբատեանց, և բարեկամաց։

Յաղագս պատճառաց այսոցիկ ախտից։

Ախտս այս ասացեալ սևամաղձութիւն՝ յառաջ գայ 'ի նեղբին կրից ոգւոյ, որ ասի՝ փսիխիզնեթի քոչէնեթի սէլլ՝ անիմն. այսինքն 'ի սիրոյ, յերկիւղէ, 'ի

արամութիւն, յուրախութիւն, 'ի սարսափումն սիգութիւն, և ն։ Այնպէս մարթ է պատճառել 'ի շափազանց մտածութիւն, 'ի սաստիկ զգայական բաղձանաց, յանշարժական կեանս վարելոյ, յառանձնութիւն, յարգելականութիւն իբրեւ սովորական հոմանց, 'ի գժնդակ ջերմախտէ, և կամ յայլ ինչ ախտից։ Գիտելի է, զի 'ի սաստկանալ այսոցիկ վերոյիշեալ ներքին կրից ոգւոյ, որպիսի են արամութիւն, ուրախութիւն, սէրն, երկիւղն և, և յելանելն ըստ չափ մարթին փոխարկել զախտն սեամոլաձութիւն յախտն առացեալ՝ Փոլիա, այսինքն յիմարութիւն։

Դարձեալ, կարեն պատճառել զախտս զայս կերակուրք ջերմահամք, գժուարամարսելիք են. որով հետև յանմարսական մնալն կերակրոց 'ի մէջ սոսմոքսի՝ պակասի խոնաւութիւնն պիտանաւոր, որով պահպանի ուղեղն։ Յաւելուլ մարթ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և զցնորական երևակայութիւնս, որք խանդարեն զմիտս։ Դարձեալ անձինք, որք պարապին 'ի խոկմունս անչափս, և ս որք անձնադրաւելին յընթերցանութիւնս նրբխնամս գիտութեց՝ են յոյժ ենթակայ այսր ախտի։

Յաղագս նշանաց այսոցիկ ախտից։

Յորժամ սկսանի որ ըմբռնիլ յախտէս յայսմանէ, լինի երկչոտ, անհանգիստ, և ինդրէ միշտ զառանձնութիւն, սովորաբար լինի ընդվայրաքնին, կասկածոտ և անհամբեր։ Սոսմոքսն և որովայնն լի փքով. զարկ բաղկերակին մանր և սկար։ Լինի զգնդուն որովայնի. հաստարակօրէն և մեզ նորա լինի ջինջ, պարզ և սակաւաքանակ, և գոյն երևոյց դեղնագոյն. խանգարի գլխովին երևակայութիւն, այնպէս՝ մինչև սխալակիրն ձևակերպէ զանձն մեռեալ, կամ յանբան կենդանի ինչ փոխարկեալ, կամ յապակի ինչ գիւրաբեկանելի, և ն. յայսմ յեռին գիպուածի պարտ է մեծապէս զգոյշ լինել 'ի վերայ անձին ախտակրեալ, զի այդ օրինակ խանգարումն երևակայութիւն՝ գուշակ է անսարակոյս ապերջանիկ եղելոց նորին։

Դարձեալ, այդպիսի ախտակիրք երբեմն էն ենթակայ ահի և սարսափոյ, շանալոյ աչաց, և կրծ ուելոյ սառամանց. հեղուն սակս զարսասուս առանց պատճառի, անհանգիստ են 'ի քուն լինելն, և միշտ

ահացուցիչ և սոսկալի տեսլեամբ և երազոք տաժանին. կրեն սովորաբար զասասիկ ինչ ծանրութիւն և զցաւ գլխոյ, զշառաչիւն ականջաց, զդողդոջիւն ջղաց, զբարախիւն սրտի, զնեղութիւն կրծոց, և մասնաւորապէս գազանի ինչ ցաւ 'ի ծաղն սամանքի. Եւ մերթ երևի ուռոյց ինչ սաորին որովայնի. բազումք 'ի նոցանէ կրեն զկրծուումն ինչ սամանքի, որով շարժի քաղց ինչ անսովոր։ Մեծագոյն մասն այգպիսի ախտաժեռաց կրեն անհնարին երկիւղ ինչ մահու, և ոմանք ևս ձանձրացեալ 'ի կենաց, փափաքին մահու առ 'ի ազատել 'ի տանջանաց խրեանց։

Գոյ ևս այլ տեսակ ինչ այսր ախտի, քայց հաղիւ երբէք է պատահական, որով ախտացեալն փոխի 'ի գիշերի 'ի բացօթեայս, 'ի գաշտս, և զօրէն անասնոց ընթանայ այսր և անդր. այսպիսի ախտակիրք կոչին՝ լիբանթռօբս, այսինքն գայլացեալ. (զի կարծեն փոխեալ 'ի գայլ.) ոմանք ևս յայդպիսեաց ասանց փախչելոյ՝ միշտ կամին փոփոխել զտեղի այսր և անդր։ Բայց անձինք, որք ըմբռնին յախտէս նոսթաղձիա, 'ի սկզբան անդ գլխովին անձնագրաւ լինին 'ի սուգ, և 'ի տրտմութիւն, և առ սակաւ սակաւ անկանին 'ի թաչկութիւն և 'ի պղերգութիւն։ Կորուսանեն զախորժակն, զարկ բազկին լինի ջերմախտային. և վերջապէս անկանին յախտ ինչ մահացուցիչ։ Վերոյասացեալ ախտն մելանքոնիա, եթէ յառաջ գոյ յարգելականութիւնք սովորական հոսմանց, կամ յայլ ինչ ախտէ գործարանաց, առաւել գիւրաթռուժելի է քան զայն, որ յառաջ գայ 'ի կրից հոգւոյ։ Հոսումն ինչ արեան 'ի ռնգաց, լուծողութիւն ինչ որովայնի, հոսումն դաշտանի կամ թանձից են, բազում անգամ արգելուն և խափանեն զախտն վերահասեալ։

Յաղագս ինանաց և ինաուելոյթեաց, զոր գործէ 'ի գրչի արիանէ 'ի դիպուածս այսոցիկ ախտից։

• Սերակրոցն պարտ է լինել բնութիւն զովացուցիչ և կակղացուցիչ. պարտ է ախտակրին հրաժարիլ յամենակերպ մեղ ազատոյ կենդանեաց, ուղղակէս 'ի ձկանց, և յայլ ինչ կերակրեղինաց սոխով և խառըրով պատրաստելոց, կամ յաղտաղտայնի երաց, որք

խառացուցեալ թանձրացուցանեն զարիւնն։ Գործածումն ամենակերպ առողջաբար մրգաց, պտղոց, և խաւարտից է անհնաս, մանաւանդ և օգտակար։ Պատմէ պօէռհավէ հեղինակն, եթէ կրօղ ոք զախտս զայս ընդ երկար ժամանակ գործածուիր սիէռս տի լաթթէի և պտղոց, ապաքինեցաւ կատարեալապէս։ Նոյնպէս հրաժարիլ պարտին յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, և 'ի ջերմահամ ըմպելեաց. յարմարաւոր ըմպելին է հաստարակ ջուրն, կամ շիճուկն կաթին, կամ թեթեւագոյն լինչ պիրրա։ Նոյնպէս յոյժ օգտաւէտագոյն է շրջագայութիւն 'ի բացօթեայս որքան տանի զօրութիւն ախտակրին, և ընդ հակառակն յոյժ վնասակար է փակեալ թողուլն զնա 'ի մէջ սենեկի։

Յաղագս դեղոյթից զոր մարդ է 'ի վեր արկանել 'ի դիպուածս անհաղորդութեան։

'Ի դիպուածս յայս պարտ է փոյթ ունել մեծի գերզգօնութեամբ, առ 'ի վարիլ ընդ ախտակրին. յորժամ տեսանեմք զնա նեղեալ և վշտացեալ, արժան է մխիթարել, և քաջալերել զնա, և միանգամայն զուարճացուցեալ ապուխել զբնութիւն նորին, գեղեցկայարմար երգաձայնութիւք, նուագարանաւք, ևն։ Նոյնպէս պարտ է ախտակրին միշտ կենակցիլ ընդ անձինս, որք հաճոյական են նմա։

'Ի դիպուածս՝ յորում զարկ բազկին լինի լի և զօրեղ, հարկ է երակ հատանել. և զբնութիւն ըստ պահել գործածութիւք լուծողականաց, որպիսի են՝ ռապարառաս, մաննա, քռէմոռ ալի թաւթառս, կամ քռէմոռ սօլուպիլէ, որ 'ի դիպուածս յայս է առաւել ներգործիչ և օգտաւէտ. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել լուծեալ 'ի մէջ ջրոյն ավէնայի կէս ունկի՝ յամենայնում աւուր քանի լինչ ժամանակս, որքան լինիցի հարկաւոր. զլափս զայս մարթ է յաւելուլ կամ նուազել՝ նկատեալ 'ի ներգործութիւնն, որ յառաջ գայ։ Փսխողականն ևս է օգտակար. բայց պարտ է լինել սաստիկ և զօրաւոր. ապա թէ ոչ՝ այլազգ ոչ ներգործէ։ Ամենայն դեղորայք՝ որք են յաջողակ 'ի շարժել և 'ի լուծանել զմէզն և զդոլորշիսն, են յոյժ օգտաբեր 'ի դիպուածս ախտիս, նիթռօն, և քացախն. զնիթռօն մարթ է 'ի գործ

արկանել երեսուն ցորեան, յաւելցի նաև իբրև մի և կէս ունկի՝ քացախ թորեալ, և մի պղպջել՝ ջուր հատարակ, և տացի 'ի սեամաղձային ախտակրութեան յիւրաքանչիւր ժամու կէս ունկի։

Նոյնպէս փորձիւ յայտ է օգուտն քանֆորայի, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յեսագոյ եղանակին։ Առ 30 ցորեան՝ քանֆորա, և նոյնչափ աշենի նեղեալ. որոշեալ խառնեսցես զամենայն երեքից յանկանի, և տուր սխտակրին զնոյն չափն երկուանդամ յաւուրն, կամ եւ առաւել ըստ կարողութեան տաղտկանաց։ Իսկ եթէ չկարիցէ տանել այգմ, պարտ է զնոյն չափ քանֆորայի խառնեալ ընդ այլ հաւասարաչափ մասունս սասաֆէթիտայի, և քամֆորիսի հատս պատրաստել և այնպէս 'ի գործ արկանել։ Նոյնպէս օգտաւէտ է գործածութիւն մուսքիսի, որ ոչապէս բաղագրի։ Առ 20 կամ չհ կշիռ ցորեան՝ մուսքիս, պատրաստեսցես հատս բաւականաչափ շիլոբ բոլոր, և տուր սխտակրին զայսոսիկ հատս երեք կամ չորս անդամ յաւուրն։ Ի վերջանն զամենայն շահաւետագոյն է գործածութիւն երկաթոյ խառն ընդ խաշնդեղն, զորոյ զպատրաստելոյ կերպն լիովին ասացաք 'ի Ճառէն վասն գալկան։ տես անդ։

Յայս վայր խօսեցաք զներքին գեղոցիկից։ ասասէն գիցուք եւ քանի ինչ օգտաւոր արտաքին գեղոցայս։ որոց գլխաւորքն են՝ խարտանն, եւ գաղջ ջրով բաղանիս առնելն։ մաքթ է դնել խարտան, կամ խարել զորպիսի և ինչ մասն մարմնոյ հրաշիկ երկաթով։ բայց բարիւք եւ է խարել 'ի քամակի։ Ուրեմն առ արիւնառութիւնն գիտելի է, եթէ ըստ կարծեաց ամենայն հեղինակաց, ոչ է միշտ հարկաւոր այն, բայց եթէ 'ի գիպուածս ինչ արդեալանութիւնք իրիք հոսմանց արեան։ Եւ 'ի բանեցուցանել զնարանաս բացեալ վերն՝ պարտ է 'ի գործ արկանել զուանկուէնթոպոպիլիս, և պարտ է թողուլ զայն բացեալ ամիսս ինչ։ Նոյնպէս օգտաւէտ է ապրուկս դնել, զորս պարտ է 'ի վերայ երասանի մատուցանել։ Լուծողական գեղոցսդն ոչ են այնքան յարմարաւորք։

Յաղագս դէղերէից, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել
'ի դիպուածս ախտին՝ սոյնչափ մուէֆնոյ։

'Ի դիպուածս ախտիս երակ հատանելն 'ի բազկէն և յոտից է առանց կարծեաց կարևորագոյն. եթէ յառաջ դայ ախտս 'ի յարդելականութէ գաշտանի կամ այլ ինչ հոսմանց, յայնժամ պարտ է սակս սակս կրկնել մինչև ցփարատիլ այդպիսի արդելականութէ։ Փսխողականքն և լուծողականքն 'ի դիպուածս յայս ոչ են այնքան ներգործիչք 'ի մաքրել զմաղձն։ Լուծողական գրեխքն են առաւել պատշաճողական և ներգործիչք, մանաւանդ եթէ լինիցին պատրաստակալք աղօէիս. բայց զկնի լուծողականութեանն՝ կարևոր է գործածութիւնն բարեխառն և զովացուցիչ իւրաց, որպիսի են ագուա ճէլաթա օրծաթա, շիճուկն կաթին, կաթն, ագուա մինէռալէ, երկաթն, և։ Նոյնպէս յոյժ օգտակար է 'ի դիպուածս յայս քանֆոռա, զոր պարտ է պատրաստել ըստ վերոյիշեալ եղանակին։ Նոյնպէս օգտակար է օրբիտ և բարաֆէռօ և։ 'Ի դիպուածս յայս բաղանիս առնելն ցուրտ ջրով է յոյժ օգտաւէտ, մանաւանդ թափելն զջրատագոյն ջուրս 'ի վերայ գլխոյ ախտակրին։ Օգտակար է և յանկարծօրէն և փութանակի ընկենուլն զսխտակիրն 'ի մէջ գետոց, կամ ծովու, և թողուլ մնալ անդ ըստ կարողութէ նորին։

ԳՈԼՈՒՍ ԺՄ.

Յաղագս սխտի, որ ասի՝ ֆլեմի, կամ ջենիօղիա.
այլինչն ֆէսխոռութի, կամ ֆէռոռութի։

Զմենայն անձինք՝ որք ըմբռնեալքն են 'ի ջղոյին ախտից, հասարակօրէն անխտիր են ենթակայ այսոր վիճախառութ 'ի սառամոքսն, և 'ի փորոտիսն. և ախտս

այս յառաջ գայ յանզօրուէ այսոցիկ գործարանաց, որ և անուանի զանազան անուամբ ըստ տարբերութեան բնակարանաց այսորիկ ախտի, ևս ըստ այլևայլութեան պատահական գիպուածոց, որք զուգընթաց լինին ընդ այսմ ախտի։ Յորժամ փքոտուիս այս կամ քամիքն 'ի վերայ յարձակին ուրուք շառաչմամբ, և առանց ցաւոց դէպ 'ի պատատանս խողովակի փորոտեաց, յայնժամ ասասս այս կոչի՝ պօռպօթեթէ, այսինքն շնչիւն։ Իսկ եթէ յայսմ գիպուածի փուքք յարձակին 'ի վերուստ, և 'ի ստորուստ մեծաւ ուժգնութիւն՝ յայնժամ ասի՝ քօլէռա սէքքա. զորմէ խօսեցաք յայլուր։ Բայց 'ի գիպուածս, յորում փուքս 'ի մէջ ստորին որովայնի սրընթաց և առանց շառաչման երթևեկս առնէ 'ի միոյ կողմանէ 'ի միւս կողմն, և անդէն իսկ և իսկ արգելեալ փակի 'ի մի կողմն սննդարար խողովակի, պատճառելով զսուր ցաւս և զդժնեայ ցաւս, յայնժամ ասի՝ քօլիքա վէնթօզա, զորմէ ճառեցաք 'ի գլ. ՁԲ. յօդ. ՃԱ։ Իսկ յորժամ փուքս այս պատճառէ փոյթ ընդ փոյթ զընդլայնումն ինչ 'ի ստամոքսի, և 'ի փորոտիան՝ մինչև երևելապէս 'ի վեր ամբառնայ ստորին որովայնն, մանաւանդ դէպ 'ի յախոնդանս, եթէ զայդ լցէ ընդ այսր այսուցի ցաւ ինչ, և թէ չլցէ, հասարակօրէն կոչի՝ մէթէօրիզմ։

Հուսկ յետոյ եթէ այսոքիկ փուքք առ սակաւ սակաւ կուտակեալ շեղջին 'ի ներքս ստամոքսաց և աղեացն, մինչև ցժամանել 'ի մեծաքանակ դումարումն, և յետ այնորիկ 'ի վեր երևի այսուցի ինչ ընդարձոյս և հատատատուն 'ի ստորին որովայնի, մինչ 'ի հպիլն հնչել իբրև զթմբուկ. յայնժամ ասասս այս մանաւոր անուամբ յորջորջի՝ թիմբանիթիտէ, կամ խորօբիզիս վէնթօզա։ Դիտելի է, զի անձինք՝ որք ունին զտիտս ջլաց և ցնցիւն մկանանց, են ենթակայ այդ ամենայն վերոյիշեալ պատահարաց. զորոց իւրաքանչիւրսն երբեմն 'ի մի և 'ի նոյն, և երբեմն յայլ և յայլ պահու կրեն։

Յաղագս պոռճառաց այսորիկ ախտի։

'Ի գիպուածս ախտիս՝ անտարակոյս ճեռասակոր են ամենայն կերակուրք հումք և փքաւորք, որպիսի են կաղամբն, բակլայ, և։ Անձինք՝ որք վիճակեալք

են զօրաւոր և առողջագոյն կազմուածոց, ուր ուրեմն են ենթակայ այսր ախտ, մանաւանդ եթէ պահիցէ ոք միշտ զչափաւոր կանոնն 'ի կերակուրս և յըմպելիս, և զբարեխառնութիւն օդոց. յորմէ քաջայայտ ճանաչի, եթէ պատճառն այսր վիրախտուն ծագի գլխաւորապէս 'ի կերակրոցն, և յանբարեխառնութենէ օդոցն, նա յաւէտ 'ի չափազանց իգամոլութենէ:

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի վար արկանել ընդդէմ ֆոխտորոնի:

Պատշաճական և օգտաւէտ դեղորայք յայսմ գիպուածի են այնք ամենայն՝ որք 'ի բաց հերքեն զքամիս, և զօրացուցանեն զանդամարար գործարանս խողովակաց, որպիսի են պղպեղն և յաւէտ սպիտակն, կոճապղպեղն, հատապտուղն գիհւոյ, ծէտոռիս ա նուանեալ արմատն, քաղամբ առօմաթիքս, սերմն անիսոնի և սամթի, գինձն, քաւվի, սասս ֆիլթիսա, ափիոնն. և ոգիաւոր և ջերմահամ հեղանիւթքն, որպիսի են թինթուռա սի ֆիլիձմինէ, սբիռիթս վօլատիլէ առօմաթիքս, էթէռէ վիթռիօլիքս են: Վկայէ մուցցէլ հեղինակն, եթէ չէք դեղ ինչ առաւել զօրաւոր առ 'ի բաց վանել զփուքս, քան զդէղն անուանեալ էթէռէ վիթռիօլիքս, և զաւտանս լիգուիտս, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել խառն ընդ ջրոյն անանիսոյ, ընդ թինթուռա սի քասթորիօ, կամ սպիռիթս սի նիթռս սուչինֆիքսատօ: Երբեմն և պատշաճ է 'ի գործ արկանել օգտաւէտապէս զհապս յօրինեալս յափիոնէ, և յասասս ֆիթիտաէ, նոյնպէս շահաւէտ է ջուրն թթու ածխային, որ կոչի աչիտս քառպոնիքս:

Դիտելի է, եթէ յայսմ գիպուածի նոյնպէս օգտաւէտ է գործածութիւն մեղմիչ և խաղաղիչ դեղոցն. քանզի 'ի կիր արկանելով զայսոսիկ, թէպէտ ոչ ցնդին փուքքն, բայց մեղմեալ զատանին 'ի սասմնքան կամ 'ի փորոտիսն. և յետ այնորիկ 'ի վար արկանելով զջերմ և զփրալոյծ դեղորայս՝ դիւրաւ արտաքս մերժին. քանզի հաստատակորէն ամենայն փրանան դեղորայք ոչ զօրեն 'ի բաց հերքել զփուքս, եթէ չիցեն զկայ առեալ 'ի մէջ ատամնքսի: Որպէս առ վերոյիշեալ դեղն անուանեալ էթէռէ, նոյնպէս

վկայէ նոյն հեղինակն եթէ յոյժ պատշաճական գեղ է 'ի գիպուածս սխտոց, չափն 'ի մի գրգալէ սրձոյ մինչև ցերկու հատարակ ջրոյ։ Եթէ ընդ փքոտութեան զոյգ գոտանիցի միանգամայն յօգուածացաւուն ինչ, յայդպիսի գիպուածի նոյնպէս դերահաչակ է եթէ ուէն. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ընդ օրոյ, կամ ընդ ջրոյն անանխոյ, ևն։

Յորժամ հարկ 'ի վերայ լինի ըստ պահանջելոյ պարագայից 'ի գործ արկանել զգեղորայս ջերմագինս 'ի ներքուստ, յայնժամ ըստ հաւանական կարծեաց ամենայն հեղինակաց, օգտաւէտագոյն է գործածութեն և արտաքին սպեղանեաց. յաւելու հեղինակն եթէ յայդպիսի գիպուածս պարտ է դնել 'ի վերայ որովայնի զլայնաբաց ինն սպեղանի, մինչև ծածկել զմեծագոյն մասն որովայնի. պատշաճագոյն է սպեղանին անուանել էմբիսսթռօ անթիսթէռիքօ, մածեալ 'ի վերայ կիւաէրի յորջորջեալ նուրբ մաշկի, որում և պարտ է մնալ ա մանելոյ կարողութեան սխտակրին. այլ եթէ սխտակրին կրեացէ զվիշտ ինչ մեծագոյն, մարթ է բառնալ զայն, և փոխանակ նորա 'ի կիր արկանել զհեռագոյդ։ Եռ ունկի մի՝ պալատամ անուանեսս տի պաթէս, կէս ունկի՝ օլիս տի մաշիս, և երկու տրամ օլիս տի մէնթա, զորս բարիոք խառնեալ ընդ իրեարս, առ մի հատարակ գրգալ սեղանոյ, և շփեա զսխտակրին բարեպէս գէպ 'ի ծագն ստամոքսի յերթալն նորա 'ի մահիճս։

Յաղագս դեղրէից՝ զոր պարտ է 'ի գործ արկանել փոքոց, առ 'ի զբրաց-ոցանել զոգամոքսն և զքորոքին։

Յայսմ գիպուածի առաւել օգտաւէտ և հզօրիչ ստամոքսի և փորոտեացն՝ է գործածութիւն քինա քինայի, և դառնագին իրաց. և գործածութիւն ամենայն հանքային նիւթոց, յորոց բաղադրութեան դառնի մասն ինչ երկաթոյ, և շրջիլն 'ի զբօսանս. բայց նկատել արժան է, զի եթէ դոտանիցի յայսմ գիպուածի և փուքն, յայնժամ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ քինա քինայի և այլ դառնագին իրաց՝ ա մկաւ ինչ նոչէ մօքաթիա, կամ կոճապղպեղ. մարթ է նաև ըստ պահանջելոյ հարկին յաւելուլ 'ի վերայ համեմային և ջերմահամ փոշիս խառն ընդ խարտաճոյ երկաթոյ։

Յաղագս դէղրէին, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դէ-
պուածս յորոմ ընդ ֆէսախարութեան զոյգ գրանի նա-
նդուրեի որոշման։

Ի դիպուածս յայս առաւել շահաւետագոյն դէ-
զորայքն են հետագայքդ։ Ա՛ռ երկու արմատ ասա-
ֆէթիտա, ալօէ սուքքօթռինս, սալ ամ մատռէթ, և
զփոշին կոճապղպէղի յիւրաքանչիւրոցն մէն մի արամ.
և յաւել այնչափ էլիքսիր բուօրռիէթաթէթ՝ որչափ
պէտք իցեն առ կազմելոյ զանգուած ըստ կանոնաց
արհեստին. զզանգուածս զայս յօրինեալ հապ՝ որ
կշռիցէ չորս ցորեան, տուր չորս կամ հինգ հատ
յամենայնում երեկոյի յերթալն 'ի մահիճս։

Յաղագս դէղրէին, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէ-
պուածս, յորոմ ընդ ֆէսախարութեան գրանի նա-
ւոցդուն որոշման։

Այսմ դիպուածի նկատեալ արժան է, եթէ որդ
վայնալուծութիւնն իցէ սաստիկ և առաւել, յայն
ժամ պարտ է տալ ախատակրին 'ի միջահատութեան
երկու աւուրց 12 կամ 15 ցորեան՝ ռատարարաս՝
ընդ 36 կամ 38 ցորեան՝ քոնֆէքցիոնէ տէլ Ճիսբբօ-
նէի, կամ մի քաչէուի, և է յոյժ օգտակար և շա-
հաւէտ։ Այսպէս յոյժ շահաւէտ է գործածութիւն
ռատիչէ մի քօլմպօի՝ խառն ընդ ցուքքէռօ առօմա-
թիձնաթօ մի մաչէռի, զորոյ պատրաստելոյ զկերպն
լիովին խօսեցաք 'ի Ճառէն վասն ընդհանուր ախ-
տից ջրաց. տե՛ս անդ։

Յաղագս դէղրէին, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դէ-
պուածս ֆէսախարութեան, որ սովորաբար 'ի վերայ երևի 'ի
ֆանայս 'ի դապարոն փէռապէռանն արէան։

Այսմ դիպուածի ըստ թելադրելոյ բնութեան
քաջայայտ Ճանաչի եթէ պարտ է սակաւ ինչ երակ
հատանել, որ առաւել քան զամենայն դեղոցայս լի-
նի օգտաւէտագոյն և առողջարար։

Յաղագս խնամապարտութեան, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ֆոծնեպաց, եթէ 'ի դարմանել ախտին, և եթէ զնոսին՝ առ 'ի խափանել զվերադարձն։

Յայսմ գիպուածի գործածութիւն չայի, արձոյ, և այլ ամենայն վիքալից կերակրեղինաց՝ են ՀԵԱՍԱ-ԿԱՐՔ. որքան առ ըմպելիս, գիտելի է եթէ ոչ է բնաւ օրէն ախտակրիս ըմպել զջուր և եթ. այլ սովորաբար խառն ընդ սակաւաքանակ օղւոյ, կամ գարեղւոյ. և սայժ հարկաւոր և օգտաւետագոյն է յայսմ գիպուածի շրջիլն 'ի զբօսանս ըստ տանելոյ կարողութեամբ ախտակրին, կամ պարապիլ յաշխատելի գործողութիւնս, որով բովանդակ մարմինն լինի 'ի շարժման։

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Յաղագս զանազան ասպիճանաց սաղգնացութեան, կամ նուազման և կամ բաղկացման սրտի, որ ասի՝ զվերնիմենթս։

Ախտս այս՝ զվերնիմենթս, ունի զանազան ասպիճանս, որոց առաւել թեթևագոյնն կոչի՝ տէրվիրուիս, կամ զվերնիմենթս. յորում ախտակիրն ոչ կորուսանէ զզգաստութիւն կամ զզգացողութիւն, բայց ոչ կարէ խաղալ. և ախտս այս յաճախակի պատահէ անձանց, որք կրեն զախտս ջղաց. յայսմ ասպիճանի ոչ փոփոխի այնքան զարկն բազկերակի։ Իսկ 'ի գիպուածն, յորում ախտակիրն գլխովին կորուսանէ ներքսապէս զզգացողութիւնն և զուշն, և զարկ բազկերակին լինի երևելապէս տկարագին, յայնժամ կոչի՝ սինքոբէ. որ է երկրորդ ասպիճան ուշագնացութեան։ Այլ եթէ 'ի գիպուածս նուազման սրտի՝ զարկ բազկին լինի բոլորովին դադարեալ, և շնչառութիւնն ապառեալ, մարմինն ցրտացեալ, դէմքն թալկացեալ և գեղնացեալ, յայնժամ կոչի՝ յեռին ասպիճան ուշագնացու-

թե, և յուն. ասֆիքսիա, որովհետև է ճշմարիտ կեր-
պարանք և պատկեր մեռելոյ։

Պատճառք ուշագնացութեան են յոգնութիւն. քայց
մեք յառաջիկայս խօսեացուք միայն զգլխաւորացն,
որոց առաջինն է յորդութիւն արեան. Բ, նուազուին
արեան. Գ, երակ հատանելն կամ արիւնառութիւնն,
և փսխողականքն, և լուծողականքն. Դ, անմաքրու-
թիւնն ստամոքսի, Ե, հոտքն, մանաւանդ յանձինս
որք կրեն զախտս ջլաց. Զ, ինչ ինչ ախտք և հիւան-
դութիւնք. Է, ծնանիլն կանանց։

Յաղագս ուշագնացութեան, պատճառելոյ յատուկ-
արէան։

Անձինք զօրեղք, և յաղթանդամք, և քաջառողջք,
որք ունին զյորդառատ արիւնս, յոյժ դիւրաւ և
յոլով անգամ անկանին յանկարծակի յախտն ուշա-
գնացութեան՝ քանիցս անգամ առնեն շարժողականութիւն
ինչ տարժանելի, քանիցս անգամ ըմպեն առատօրէն
զհեղանիւթս ստատիկս, և ջերմահամս, քանիցս ան-
գամ կրեն զջերմուն ինչ ստատիկ, կամ ձեռնամուխ
լինին յընթերցմունս դժուարինս են։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի միր արիւնէ 'ի դի-
պուածս ուշագնացութեան պատճառելոյ յատուկ-
ութենէ արէան։

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է տալ ախտակրին
հոտառալ զբարկ քացախ. և խառնեալ 'ի նա նոյնչափ
ջերմագին ջուր՝ պարտ է շփել զձեռս, և զոտս, և
զճակատն. և եթէ կարիցէ կլանել, պարտ է և տալ
նմա ըմպել երկուս կամ երիս գրգալ քացախ ջրա-
խառն քառասատիկ անգամ ջրով. յայսպիսի դի-
պուածս առաւել ինքնաբերս են ստատիկ և ոգիաւոր
ըմպելիք։ Եթէ ուշագնացութեան յարատևէ, և փո-
խի 'ի սինքոբէ, այսինքն կորուսանէ զզգայութիւնն և
զուշ (որպէս ասացաք վերագոյնդ,) յայնժամ յոյժ
հարկաւոր է երակ հատանելն, և զկնի երակ հատա-
նելոյ 'ի գործ արկանել զդրեխս, և ապա պարտ է
թողուլ զախտակիրն 'ի հանգստեան, և յամենայնումս
կէս ժամու միանգամ պարտ է տալ նմա ըմպել մի
բաժակ ինֆուզիօնէ տի ֆիօռէ տի թիլիս, կամ քա-

մանիլու են. կամ սէքօցիոնէ մի օրէօ, խառնեալ շաքարիւ, կամ քացախով. Պարտ է կերակրոցն սխ-տակիւն լինել յոյժ թեթեւ, և ըմպելին կամ հաստ-ուկ ջուր, և կամ թեթեւ պիտուա. պարտ է առնել ստէպ ստէպ շարժումն առանց աշխատ լինելոյ, և պարտ է տակաւ 'ի քուն լինել:

Յաղագս ուշադնացութեանն պարտաւորելոյ 'ի նուազութեանն ոչնոն, կամ 'ի փիւրութեանն:

Ուշադնացութիւն յորով անգամ է պատահական 'ի նուազուել արեան. յայն տակս և բազում անգամ փորձիւ տեսանելիք, եթէ պատահի ուշադնացութիւն զկնի հոտման թանչից առատապէս, զկնի հակման, և ընդերկար ծոմապահութեանց, կամ զկնի կորուսանելոյ զախորժակն են. յայսպիսի գիպուածի պարտ է միշտ 'ի գործ արկանել կառավարուն ինչ ընդ հակառակն վերոյիշեալ ախտին: Դեղոյս ոչ տեսակի ուշադնացուն, են նախապէս՝ դնել զախտակիրն 'ի մէջ անկողնոյ, և ծածկել զնա, և ապա պարտ է շփել զարտունս, զկոզս, զբազուկս, և զամենայն մարմին նորա ջերմագին ջուխայիւ. և սարկ է տալ նմա հոտոտալ ոգուս տէրլա ռէձինա տի ունկէռիա, կամ ալքալի վօլաթիլէ Ֆլուիտօ, կամ այլ ինչ զօրաւոր հոտուէտ խոտս, որպիսի են՝ ասլիա, մենթա, և են: Դարձեալ, պարտ է դնել 'ի բերան ախտակրին քանի ինչ կաթիլ օղի, կամ ռում. և եթէ կարիցէ կլանել՝ պարտ է տալ նմա ջերմ գինի խառնեալ շաքարիւ, և կինամոնաւ. օգտակար է և դնել 'ի վերայ կրծոց ախտակրիս ջուխայ ինչ թացեալ 'ի մէջ ջերմ գինւոյ, կամ օղւոյ. նոյնպէս ջերմ կղմինար 'ի ներքանան պարտ է դնել. և կերակրոյ նորին հարկ է լինել արգանակ, և թեթեւ և անուցողական կերակուրք:

Յաղագս ուշադնացութեանն պարտաւորելոյ յերակ հարանելոյ, 'ի քիթուղիանէ և 'ի լուծուղիանէ:

'Ի գիպուածան, յորում ուշադնացութիւն պատճառի յերակ հատանելոյ, հատարակօրէն ոչ է բնաւ որոդայթաւոր, և դադարի փութով 'ի դնելն զախտակիրն 'ի մէջ անկողնոյ, և 'ի տալն նմա հոտ-

տալ զքացախ, 'ի սրկեալն 'ի վերայ երեսաց նորա սակաւ ինչ ջուր ցուրտ ևն։ Իսկ 'ի գիպուածս, յորում ուշադնացութիւնն պատճառի 'ի սառամիկ փրխողականէ կամ 'ի լուծողականէ, յայնժամ պարտ է մեծաւ զգուշութիւն խնամ տանել սխտակրին իբր թիւնաւորելոյ։ Վասն որոյ պարտ է 'ի գործ արկանել կաթն, ձէթն ձիթենւոյ, ջուրն գարւոյ, և ջերմ ջուր առատօրէն ևն։ Միանգամայն պարտ է 'ի գործ արկանել գրեթէ կակղացուցիչս, և զկնի դադարելոյ ուշադնացութիւն՝ պարտ է տալ նմա զդեղորայս սեղմիչս, և խաղաղեցուցիչս։

Յաղագս ուշադնացութեան պատճառելոյ յանմտրութենէ սպառմոտի։

Ուշադնացութիւն հատարակօրէն յառաջ գայ յանմտրսողականութէ, որ երբեմն պատճառի յանչափութէ կերակրոց, և երբեմն ևս յաղականութէ կերակրոցն։ 'Ի գիպուածն, յորում ուշադնացութիւն յառաջ գայ յանչափութէ կերակրոցն, պարտ է փութով 'ի գործ արկանել զփսխողական ինչ, և առատօրէն տալ նմա ըմպել թեթեւ ինչ ինֆուզիօնէ սի քամմիլլա կամ քառաս սանթօ ևն։ Մարթ է առանց երկիւղի տալ նմա 12 կամ 15 կշիռ ցորեան իբրէքաքուանա փոշի արարեալ։ այլ եթէ բնութիւն շարժի ապառանց փսխողական դեղոյ, յայնժամ պարտ է նպաստել նմա ջերմ ջրով։ Իսկ 'ի գիպուածս, յորում ուշադնացութիւն պատճառի յաղականութէ կերակրոցն, յայնժամ պարտ է դարման տանել սխտակրին ըստ կերպի զորմէ խօսեցաք արդէն վերագոյնդ։

Յաղագս ուշադնացութեան պատճառելոյ 'ի հոգոյ։

Զն ոմանք իբր հոտաւէտք, բայց ծանրահոտք, որք յոմանս անձինս պատճառէն զուշադնացութիւն, մանաւանդ յայնոսիկ, որք կրեն զախան ջղաց։ որպիսի են՝ մուսքիս, ճիասմինթի ևն։ Յայսպիսի գիպուածս պարտ է զախտակիրն դնել 'ի բացօթեայ ինչ տեղւոջ։ և պարտ է բառնալ 'ի միջոյ զպատճառս՝ յորոց յառաջ գայ ուշադնացութիւնն, և 'ի գործարկանել զնարս զորս եդաք 'ի գիպուածն սխտակ ջղաց ևն։

Յաղագս ուշադնացութեան, որ պարտաւոր 'ի ծննդեան։

Կանայք փափկակեացք և քնքուշք են առաւել են թակայ ուշադնացուն զկնի ծնանելոյ, որում մարթ է դարման տանել գիւրաւ 'ի ձեռն քօռախալաց, և մուտ տալով առողջարար և զովացուցիչ օդոյ 'ի սենեակ անդր։ Կառավարութիւն և գէղն՝ այս է. 'ի գիպուածս, յորում ուշադնացութիւնն յառաջ գայ 'ի հոսմանէ արեան առատապէս և անչափօրէն, յայնժամ պարտ է մեծապէս փութալ 'ի գադարեցուցանել զայն։ Պարտ է և զիտել, եթէ յայսպիսի գիպուածի ուշադնացութիւնն յառաջ գայ հասարակօրէն 'ի տկարութէ և յաշխատանաց. վասն որոյ պարտ է ըստ մարթելոյ զօրացուցանել զախտակիրն, և յոյժ պատշաճ է 'ի գործ արկանելն զհնարս, զորս եդաք 'ի գլ. Ճ. երես 124։

ԳԼՈՒԽ Ի.

Յաղագս գլխացաւութեան, կամ ցաւոց գլխոյ զոր ասէն՝ էֆքալիա, էֆքալէա, էդիրանա, և գիօգո իռիէոիգօ։

Անթիւ են գլխացաւութիւնքն որոց ենթակայ է մարդն, որք և յառաջ գան 'ի բազմակերպ պատճառաց. ուստի և մարթին վշտացուցանել զզանազան մասունս մարմնոյ. բայց մեք խօսեացուք յառաջիկայդ զառաւել ընդհանուր ախտից, որք սովոր են վշտացուցանել զգլուխն, և ունին զայդ ընդ իւրեանս վատնդ ինչ երևելի։ Յորժամ ցաւն գլխոյ լինի թեթև, և զայրացուցանէ միայն զմի մասնաւոր կողմն գլխոյ, յայնժամ կոչի՝ էֆքալալգիա։ Իսկ յորժամ լինի ցաւն ատամիկ, և տարածանի յամենայն մասն գլխոյ, յայնժամ կոչի՝ էֆքալէա։ Այլ եթէ լինիցի ատամիկ, և շրջափակեացէ միայն զմի կողմն

գլխոյ, յայնժամ ցաւն ասի՝ էմիքրանիա, այսինքն աբգար։ Այլ այն մասնաւոր ցաւն որ շրջապատէ միայն զձակատն, կոչի՝ քիւոռ խոթէռիքս։

Դարձեալ, ցաւքն գլխոյ զանազանին բազում եղանակաւ. երբեմն ցաւն լինի նեղքին, և երբեմն արտաքին, երբեմն իրական, և երբեմն միայն երևութական։ Դարձեալ, յանձինս որք վիճակեալ են մաղձային խիտ խառնուածոց, ցաւն գլխոյ լինի սաստկագոյն և սրագոյն, և վշտացեալ մասն գլխոյ լինի ջերմագին։ Իսկ 'ի նոսա, որոց խառնուածքն են ցուրտ և մաղտային, պատճառէ միայն զծանրութիւն ինչ գլխոյ, և վշտացեալ կողմն գլխոյ լինի ցուրտ։

Յաղագս պատճառաց զանազան ցաւոց գլխոյ։

Զ այն ամենայն՝ որ արգելական լինի ազատօրէն շրջագայութիւն արեան 'ի մէջ երակաց գլխոյ, կարեն պատճառել զցաւս այսորիկ մասին։ Գլխացաւուն յանձինս, որք են յոյժ պարարտագոյնք, և բնութիւն խոնաւագոյնք, յառաջ գայ սովորաբար յարգելակութենէ իրիք սովորական հոսման, որպիսի են հոսումն արեան 'ի ռնգացն, 'ի թանչից, և քիրան ոտից, և։ մարթին ևս յառաջ գալ յայնմ ամենայնէ, որ պատճառէ առատօրէն զարիւն յերակս գլխոյ, որպէս ընկողմանիլն գլխիվայր և։ Դոյնպէս հնար է պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որ ընդդիմակալ լինին ընթացից արեան յերակսն և յանօթս գլխոյ. որպիսի են խստագոյն պրկելն զպարանոցն իւրիք թաշկինակաւ կամ երիզաւ։

Յորժամ ցաւն գլխոյ յառաջ գայ յարգելականութիւն իրիք սովորական հոսման, ախտակիրն զգայ զծանրութիւն ինչ յառաջակողմն գլխոյ՝ այնպէս սաստիկ, մինչև համարիլ նմա եթէ բարձեալ ելեալ զանատանելի բեռն ինչ 'ի վերայ գլխոյ։ Իսկ յորժամ յառաջ գայ գլխացաւութիւն յայլ ինչ ախտից, որպիսի են՝ ախտն գաղջական, և սրտառութական, և ախտք, որք ասին՝ ռիսիբոլա, վարեոլս, ռոզոլիս, ռոնեայ են, յայնժամ այս տեսակ ախտի կոչի՝ էմիքրանիա, որ ևս հասարակ կոչին պատճառի յապականութիւն ստամոքսի, և յանմարսողականութիւն. նաև միանգամայն մարթի է պատճառիլ գլխացաւութիւնս 'ի սաստիկ աշխատանաց, յանշարժական կեանս վարելոյ, 'ի գործածութենէ

ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի դժուարամարսելի կերակրեղէնաց, 'ի կրից, որպիսի են՝ արմատեղէն, սառամիկ բարկուէն և երկիւղն, են։ 'Ի վախճանի՝ յայնմ ամենայնի, որք պատճառեն զգայրացուցիչ 'ի ջիղս և զոյսուց ինչ յերակս գլխոյ, յարգելականութիւն դաշտանի, թանչից, խարանի, կամ յայլ ինչ վիրաց և այլն։

Գոյ և սեռակ ինչ սառակագոյն գլխացաւութիւն, որ է իբր անտանելի, և պատճառէ յախտակիրն զանարութիւն ինչ սառակագին, բառնայ գլխովին զախորժակն, և զքունն, մեծագնէ զտենչութիւնն, պատճառէ զմարմնոջուն ինչ 'ի մէջ աչաց, զպոյտ գլխոյ, զցնցումն մկանանց, զնոգկանս և զդաշտաթիւն արտի։ Երբեմն և ժայթքեցուցանէ, և առթէ ըզպնդութիւն որովայնի։ Գլխացաւութիւնս հատարակորէն է յոյժ յանձին յոմանս արուեստաւորս, որպէս 'ի ձուլիչս, յոսկերիչս, և յայլ ամենայն արուեստականս, որք 'ի հրահալելիս և 'ի մետաղական վառարանին, են։ Զոյնպէս հատարակօրէն զուգընթաց լինի ցաւս այս գլխոյ 'ի ջերմնոխտս հանապազօրեայս, 'ի ամենայն միջահատակունս, մանաւանդ 'ի քառօրեայս։ 'Ի վախճանի՝ պատճառի և 'ի կալուածոց որովայնի։ Եթէ գլխացաւութիւն յարատեւէ ընդ երկար ժամանակս, և լինի յոյժ սառամիկ, բազում անգամ աւարտի 'ի կուրութիւն կամ 'ի խլութիւն, և կամ յանդգնամոլութիւն, 'ի լուսնաւութիւն, 'ի պոյտ գլխոյ, են։

Յաղագս նշանաց գլխացաւուն։

Գլխացաւութիւն ջանի այլ ինչ երևելի, և հատատուն նշանս, բայց եթէ զսուն զոր զգայ ախտակիրն։ 'Ի գիպուածս էֆիալտիսի, և էֆիալէտի ախտակիրն զգայ միայն զծանրութիւն ինչ և զմղգութիւն գլխոյ։ 'Ի գիպուածս քիսոս խոթէռիքոսի՝ ցաւն լինի և սառակագոյն, և ախտակիրն զգայ զնոգկանս գիտիսուն, և այլն։ Եւ յայտնի գիպուածս պարտ է գիտել, եթէ արտաքոյ գլխացաւութիւն է 'ի տատմոքսն։ Իսկ 'ի գիպուածս էմիքրանոյի՝ ցաւն զոր զգայ ախտակիրն՝ լինի յոյժ սրագոյն, և զարկողական, և է սաստ փոփոխական։ Երբեմն յաջակողմն, և երբեմն 'ի ձախակողմն։ Երբեմն յառաջ կոյս, և

երբեմն 'ի յեռակոյս, և երբեմն ևս 'ի ծոգն գագաթան. երբեմն լինի այնպան սաստկագոյն, մինչև սխտակիրն փախչի 'ի տեղւոջէ 'ի տեղի, և ինդրէ զհանգիստ, կորուսանէ գլխովին զսխտրժակն, սակայ սակայ կամի ործալ, և երբեմն ևս ործայ. նաև պատճառի արգելուն գաշտանի, և թանչից, զարկ բազկին լինի մանր. և 'ի վախճանի՝ բովանդակ մարմինն լինի թաչկացեալ և վշտացեալ, և երբեմն ևս պատճառէ ուշագնացութիւն, և ցնցումն միանանց։ Այլ 'ի գիպուածն՝ յորում գլխացաւութիւն պատճառի 'ի հանպային գոլորշեաց, և 'ի յածխային ծխոց, յայնժամ 'ի վերբ երևի ցաւ ինչ բևեռեալ 'ի պարանոցն, 'ի յետին կողին գլխոյ, և 'ի ճակատն, հանդերձ ծանրութիւն ինն և թմբրութիւն։

Յաղագս խառնվրութեան ցաւոց գլխոյ։

'Ի գիպուածս ամենակերպ գլխացաւուն, պարտ է հատարակօրէն 'ի գործ արկանել զզովացուցիչս. և կերակրոցն պարտ է լինել բարեխառն և կակղացուցիչ։ Ըմպելեացն հարկ է լինել մաքրողական. որպէս են ջուրն գարւոյ, խաշուն թիլիէի, սալաբաբիլիսի, մսատուակի ևն։ Ջրոտս և զձեռս սխտակիրին պարտ է ջերմագինս պահպանել, և սակայ սակայ թանալ միանգամայն ջերմ ջրով. և ջանալ պարտ է որքան հնարաւոր իցէ՝ 'ի կանգուն ունել զգլուխն, և ոչ բնաւ դնել զայն 'ի ցածագոյն կամ զառ 'ի վայր։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս դնդրէից գլխացաւուն, պատճառելոյ յառաջագոյն արեան, 'ի ջերմագին և 'ի մաղձային խառնուածոյ։

Յայսպիսի գիպուածս պարտ է հարկաւորապէս երակ հատանել սխտակրին, և ըստ պահանջելոյ հարկին կրկնել զնոյն. օգտակարագոյն է միանգամայն դնել տզրուկս 'ի յետակոյս ականջացն. այլև 'ի գործ արկանել վէշլաթօռիս, զոր և պարտ է դնել

'ի վերայ ծոծրակի, կամ յետակողման պարանոցի, կամ 'ի յետկոյս ականջացն, և կամ 'ի վերայ այն մասին գլխոյ, ուրանօր ցաւն է առաւել սաստկագոյն: Իսկ յանձինս մեզս, և 'ի պարարտագոյնս պարտ է գլխովին ծածկել զգլուխս նոցին վերնիքաթօռիօքս. այլև պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայնն 'ի ձեռն կակղացուցիչ, և թուլացուցիչ դեղոցրեցից:

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս դեղոցրեցից գլխացաւուցն պատճառելոյ 'ի ջրոյ կամ յաւելեալ ապալանելոյ, յորմէ ոչ դադարի երակ հատանելով և այլն:

'Ի դիպուածս՝ յորում գլխացաւուցն յառաջագոյ յառաստուեանէ ապականեալ ինչ ջրոյ ժողովելոյ 'ի նեբրին կամ յարտաքին մասունս գլխոյ, յայնժամ ցաւն լինի խուլ, և ծանրութեամբ գլխոյ յարատև, և ոչ դադարի երակ հատանելով, և ոչ 'ի գործ արկանելով զիրս բարեխառնս. պարտ է յայսպիսի դիպուածս 'ի կիր առնուլ զլուծողականս սաստկագոյնս, որպիսի են՝ բիլլոլէ ալօէթիքէ, կամ բէզինա ամ ծիալարբա են: Երբեմն ևս յայսմ դիպուածի հարկաւոր է բոլորովին զգլուխն ծածկել վերնիքաթօռիօքս:

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս դեղոցրեցից գլխացաւուցն պատճառելոյ յորգելմանէ լրյուռնոց ռնգոյն:

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է տխտակրին ատէպ ատէպ հոտոտալ սալ վոլաթիլէ, և 'ի գործ արկանել ինչագեղս, և այլ սմին նման դատարկիչ դեղոցրայս, որպիսի են՝ փոշիքն էտէռա թէռէէսթռէի, լէնիս ամ լէնթիքաքսի, սրիկս սալվաթիքսի են. օգտաւետագոյն է մանդամայն ձգել զչոգիս ջերմ ջրոյ 'ի

ունգունս, որ անօսրէ զԹանձրամածուելս տողունից, և գատարկէ զլորձունս ունգացն։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս դեղոցն գլխոցաւորացն, որ ասի՝ էմբրոնիա։

Գլխացաւութիւնս այս անուանեալ աբգար՝ հաստակօրէն յառաջ գայ յանմաքրութէ ստամոքսի. յայսպիսի գիպուածս պարտ է 'ի գործ արկանել փսխողական, և լուծողականս կազմեալս ռասպառպառօիս, և զկնի բարիոք մաքրելոյ զստամոքսն և զփորոտիսն, պարտ է տալ ախտակրին զերս դառնագինս, նա յաւէտ ոքուա ֆէռռուճինօզա առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և զՁիղս։ Իսկ եթէ ցաւն ինչ թեթեւագոյն, և չիցէ այնքան ինչաստաբէր, յայնժամ բաւական է միայն դնել զոտս 'ի ջերմ ջուրս։ Այլ եթէ յառաջ գայ աբգարս այս յարդելականութէ գաշտանի, թանչից, խարանի և այլն, յայնժամ պարտ է երակ հատանել և 'ի գործ արկանել տղրուկս, և վէշիքաթօռիս. բայց եթէ պատճառեալ ինչ ցաւն 'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց. յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զփսխողականս։ Այլ եթէ ոչ գադարի ցաւն 'ի ձեռն այսոցիկ դեղոցրէից, յայնժամ պարտ է դնել 'ի վերայ վշտացեալ մասին գլխոյ լսվանատս՝ խառն ընդ օրբիսի, և ընդ սբիռիթօ քանֆօռոսի. և զկնի գադարելոյ ցաւոյս, պարտ է լուծողականս պատրաստել ըստ յետագայ եղանակին։ Առ երկու տրամ սէնա, մի տրամ՝ ռասպառպառօ, և երկու ունկի և կէս մանանա քռասատ։ Եռացն ստակաւ ինչ զերկուսն 'ի միասին 'ի մէջ 12 ունկի ջրոյ. և յետ այնորիկ արկ 'ի վերայ զմաննան, և թող լուծանիլ. և 'ի գործ արկցէ ախտակիրն զայն։ Եւ զկնի երկուց կամ երից աւուրց վերատին կրկնեսցի ըստ պահանջելոյ հարկին։ Իսկ եթէ գլխացաւութիւնս այս ինչ բէռիօտիքա, այսինքն պարբերական, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զքինաքինան ըստ եղանակին, զորմէ խօսեցաք 'ի գլ. ԺԳ, ասս անդ։ Պատմէ պօէռհավէ

հեղինակն, եթէ բազումք յայսպիսի ախտաժեռաց բուժեցան յախտից իւրեանց խարանաւ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ե.

Յաղագս դեղոցն գլխացաւութեանն պատճառելոյ 'ի գաղղիական և սքօռպուտական ախտից։

'Ի դիպուածս՝ յորում գլխացաւութիւնն յառաջ գայ յախտաւոր հիւթոց, որպիսի են հիւթքն գաղղիական և սքօռպուտական ախտից, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զդեղորայս մաքրողականս, և քրանաբերս ըստ կերպին զորոց ունիմք խօսել 'ի տեղիս իւրեանց 'ի Ճառէն զգաղղիական, և սքօռպուտական ախտից։

ՅՕԳՈՒԱԾ Զ.

Յաղագս դեղոցն գլխացաւութեանն առնելոյ 'ի սառուցեալ ախտաբանաց և ջերմութեանէ։

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է 'ի կիր արկանել զովացուցիչ դեղորայս, որպիսի են՝ բօցիօնէ սալինա խառն ընդ նիթռօի կամ լէմոնէա, և կամ էլիսիրէ աշիտօ ոի հալլէռօ, և այլն։ Այլ և պարտ է խառնել զաբիւրիթօ ոի վինօ քանֆօռաթօն ընդ քացախի, կամ զքացախն ըստ վարդեկրոյ, և փոքր մի ջերմացուցեալ զայն շփել զգլուխն ախտակրին ատէպ ատէպ յաւուրն. կամ թացեալ այնու զդէնջակն, պարտ է դնել 'ի վերայ գլխոյ նորին։

ՅՕԴՈՒԱԾ Է.

Յաղագս դեղորէից գլխոցաւորացն պատճառելոց 'ի հան-
դոյին կամ 'ի մեծաղոյին գոլորշւոյ։

'Ի գիպուածս յայս նախ քան զամենայն պարտ է ջանալ որքան մարթ իցէ՝ 'ի բաց հերքել զհանդոյին գոլորշիսն որ 'ի ներքս ուղղին, և պարտ է միանգամայն նպաստամատոյց լինել բնութեն 'ի ձեռն թեթևագոյն գրեխի յօրինելոյ սէնախս, և մաննախս։ Եւ զկնի երեք ժամուց պարտ է տալ նմա սակաւաչափ թիւրակէս։ Եւ յետ երկոտասան ժամուց 'ի պահ առաւօտու պարտ է տալ երեք կշիռ ցորեան՝ թառթառս էմէթիքս. և օգնել ներդործութեամբ նորին արարեալ թեթև ինչ ինֆուզիոնէ ոի քամոմիլլա. բայց զի մի փսխողականն իշխեսցէ զայրացուցանել զփորոտիան, և զայլ նեղքին մասունս մարմնոյ, նմին իրի տալ պարտ է յերեկոյեան պահու գրեխ ինչ կազմեալ չորս ունկի գինեաս, և նոյնչափ ձիթով. որք 'ի բաց վանեն զհանդպային գոլորշիս ուղղոյ, և նուաճեն զցաւս գլխոյ, և միանգամայն խաղաղեն զփորոտիսն։

Եւ իբրև վերոգրեալ կամ նոցին նման դեղորէիք ոչ փարատեսցի ցաւն գլխոյ, ոչինչ արգելք կայ գործածութեամբ յետագայ լուծողական դեղորէիս։ Առ երկու տրամ՝ սէնա, մի տրամ՝ ռաղառաղառս, և մի և կէս ունկի՝ թամառինտի, և 'ի հաստատակ ջրի է փեսա եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու։ Ապա զըսեսա, և մնացեալ եօթն ունկի. յոր յաւել երկու ունկի՝ մաննա, և երկու տրամ՝ տալ ոի կլաուպէռս։ Եւ ապա տուր ախատակրին ժամ 'ի ժամ մէն մի սակաւակ սրճոյ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ը.

Յաղագս գէղջէին պարբերական գլխացաւուն։

Պատշաճական և օգտաւէտ գեղն յայսմ գիպուածի է քինա քինան, զորոյ զպատրաստելոյ կամ զ'ի կիր առնելոյ կերպէն լիովին խօսեցաք 'ի Ճառէն վասն ընդհատ տենդի. տես անդ։ Եւս յոյժ հարկաւոր և շահաւէտագոյն է յայսմ գիպուածի՝ շրջիլն 'ի զբօսանս ըստ տանելոյ կարողութեանն։

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Յաղագս ապառնացաւուն, որ ասի՝ օփօնրեալճիա, կամ փալտ գէի գէնրի։

Ընդհանրապէս զանազան զանազան զայս, և ունի մեծ հաղորդակցութիւն ընդ յօդուածացաւութեան։

Պատճառք ցաւոյ ապառանց։

Գլխաւոր պատճառք ատամնացաւութեան՝ են արգելուն արտաշնչութեան մարմնոյ, շափազանց գործածութիւնն քաղցրաւենեաց, նաև՝ բաց գլխով հանդէպ հողմոց, մանաւանդ զկնի քրտնելոյ, մնալն ընդելկար թացեալ ոտիւք, խորտակումն կարծրակեղև պտղոց ատամամբ։ Բազում անգամ ևս պատճառի 'ի բորբոքմանէ արեան, 'ի աբուպութիւն անուանեալ ախտէ, և յերկարատև գործածութենէ անդկի։

Յաղագս դեղերէից, զորս պարտ է 'ի միր արկանել ընդդէմ ցաւոց ապտամանց։

Դեղոցայքն, որք սովորաբար 'ի կիր արկանին 'ի գիպուածս ցաւոց ատամանց, յայտնի և ծանուցեալ են 'ի բազմաց. բայց մեք ասասանօր գրեսցուք զառաւել յարմարագոյնս և պատշաճագոյնս, զորս սովոր եմք 'ի վար արկանել։ Եթէ ցաւակիրն իցէ արիւնալին ինն բնութեամբ և խառնուածոց վիճակեալ, պարտ է երակ հատանել. և 'ի հետեւեալ աւուրն հարկ է տալ թեթեւ ինչ լուծողական դեղս։ Եւ 'ի վերայ ցաւագնեալ ատամանն՝ պարտ է դնել յաճախակի զիւղն մեխակի կամ ծոթրնի, որ օգտէ մեծապէս։

Նոյնպէս մարթ է պատրաստել դեղ ինն մեղմազդու հետագայ եղանակաւ։ Առ տասն կշիռ ցորեան ափիոն, և նոյնչափ իւղն մեխակի, և ութ շիթ՝ իւղ քափրոյ, և այնքան արտրեա, մինչև ափիոնն միասցի ընդ իւղոցն, և նովաւ թրմեալ գոյզն ինչ բամբակ՝ դիր 'ի վերայ ցաւագնեալ ատամանն. միոյն թէ կըրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի տասն անգամ։ Այլ պարտ է դնել եւս ստէպ զոտս ցաւակրին 'ի ջուր ջերմ մինչև ցծունկս։

Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ դեղոցէից չլինիցի հընարաւոր դադարումն ցաւոց ատամանն, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զատանեվեց կշիռ ցորեան՝ իբրէքաքուանայ առ 'ի փխանել, և գրգռել զարտաշընչութեանն մարմնոյ։ Յոյժ օգտակար դեղ է եւս ողողել զատամունս 'ի կազդուրիչ և 'ի խաղաղիչ ոգեաց, որ պիսի են՝ ոգին քափրոյ, և ափիոնի, և ստէպ ստէպ վերանորոգել զնոյն։ Այլ եթէ՝ այսու եւս ուժգնութեամբ ցաւոց ոչ մեղմասցի, յայնժամ պարտ է դնել 'ի վերայ ծոծրակի կամ յետ կոյս ականջացն զվէշլիքաթօռիս։

Իսկ եթէ 'ի բորբոքմանէ ցաւոցն՝ ընտերքն այտուցեալ իցեն, յայնժամ պարտ է միանգամայն դնել 'ի վերայ վշտացեալ ընտերացն զթուղ մի շոր եփեալ կանթամբ, և 'ի գործածութեան այսր թզոյ արժան է յարտաւեալ յաւուրն երիցս, կամ եւս առաւել, մինչև բացցի այտուցն, և եղցէ շարաւն. յետ որոյ զծաղկին երիցկի կամ սամպուքոի եփեալ ջրով՝ պարտ է տալ ելմս առ 'ի ողողել զբերանն։ Եւ եթէ այտուցն

ընտրեալ կարծր իցէ և կարմրերանգ, յայնժամ պարտ է գնել քանի մի ազրուկս 'ի վերայ վշտացեալ ընտրեացն։ Արդ՝ եթէ անօգուտ ելցեն առացեալ գեղոցայքս, և եթէ արմատն առաման խախտել կամ նեխեալ իցէ, յայնժամ առաւել օգտաւետագոյն գեղն է 'ի բաց խլելն. և ապա սրիռիթօ քանֆօռա իւ պարտ է ողողել զբերանն։

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Յաղագս ցնցուկն ախտի երախայից կամ պղտոց, որ ասի՝ ֆօնԼուլիօնէ փէի ՓառԼիուլԼի։

Ախտս այս է ուժգին թօթափումն կամ ցնցումն և կամ բռնի շարժումն ջղաց և մկանանց։ Ըստ կարծեաց բազում հեղինակաց՝ վնասին 'ի կենաց առաւել քան զկէս մասն երախայից կամ ողոյոց 'ի ձեռն այսր ախտի ցնցականի. նմին իրի մեծապէս կարեւոր է ամենայն բժշկաց քաջ ճանաչել, և տեղեկանալ զպատճառսն՝ յորոց յառաջ գայ ախտս։ Երկեակ է տեսակ այսորիկ ախտի ցնցականի. մին ասի՝ քանվուլսիօնէ սինԹօմատիքա, այսինքն ցնցական ախտ արկածեան։ Իսկ միւսն կոչի՝ քանվուլսիօնէ էսէնցիալէ, այսինքն ցնցական ախտ էական։ Արդ՝ ճառեացուք յառաջիկայդ նախ՝ 'ի վերայ արկածեան ախտի ցնցականի, և ապա էական ախտի ցնցականի։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս պատճառաց արկածեան ախտի ցնցականի։

Ընդհանրական պատճառքն այսր ախտի են այնք ամենայն, որք գրգռեն և զայրացուցանեն ղջիղս և

զմիանուն մարմնոյ։ Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի ակար և յոռի կաղմուածոց ջլաց և մկանանց, և այլ գործարանաց։ և ևս յանկմանէ, յերկիւղէ, 'ի տա բապայման կրկին ինչ մօրն 'ի ժամանակի յղութեան, 'ի հիւանդութէ և 'ի վատառողջութէ ծնողացն, յախտ արծարծ նիւթոց և կաթանց անուշչացն, որք խան գարեն զգործողութիւն մարսողութեան, և զտրամա բաշխութիւնն բարեյարդար մասանցն, և բարեգոյն աւշկի։ Նոյնպէս 'ի գժուար ծագմանէ առամանց, 'ի սկզբնաւորութենէ պիտակի կամ ծաղկի, և վարդ ախտի, այսինքն խզամուխի։ 'ի ՃՃեաց կամ յոր գանց, որք բազում անգամ զայրացեալ լքեն զսեռ հական կայանս իւրեանց, և անցեալ գնան 'ի առա մրան, և յայլ ընդերս մարմնոյ, և կռուին զնոքօք ոգւով չափ, յորմէ և անվրէպ պատճառեն զախտս զայս։

Դարձեալ, հնար է յառաջ գալ 'ի ինդմանէ հան գերձից, 'ի հանապազօր և յերկար լալեաց, 'ի սաս տիկ ինդութէ որովայնի, յընդերկար և 'ի չափա զանց գործածութէ թմբրեցուցիչ դեղորիից։ որպի սի են թիւրակէան, ափիոնն, տիսաքօտիսն և ն։ Նաև 'ի շոգեաց և 'ի գոլորշեաց թիւնաւոր մետա ղաց՝ հանքաց՝ և հրահալելեաց, որպիսի են անդիկն, արծիծն, մինդէղն, և ն։ Այլև յոլովիցս պատճառի ախտս այս յորովայնալուծութենէ, 'ի յամախտակի ժայթքմանէ, յընդհատ տենդից, 'ի հանապազօրեայ և 'ի հրատապ ջերմախտից, և յայլ ինչ բորբոքեցու ցիչ ախտից։ Յաւելուլ մարթ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և զյոռութիւն կլիմայից, և զանբարե խառնութէ օդոց երկրին յորում բնակեն։

Յ՝ՂԱՓ՝ ԴԵՂՐԷԻՑ, ՂՐ՝ ՊԱՐՔ Է 'Ի ԿԻՐ ԱՐԿԱՆԼ 'Ի ԳԻ՝ ՊՐԱԾ՝ ԱՅՍՈՑԻԿ ԱԽՏԻՑ։

'Ի գիպուածս, յորում պատճառի ախտս այս 'ի լինութէ, կամ յանմարսողականութէ, և կամ յորպի սի և ինչ ատիպ և գրգռիչ նիւթոց, յայնժամ պարտ է նպաստամատոյց լինել բնութեան, մուտուցանելով զերեք կշիռ ցորեան՝ իրէքքաքուանա փոշի արարեալ, ղր և պարտ է միանդամայն կրկնել ըստ պահանջե ղոյ հարկին՝ նկատեալ 'ի պարագայս խառնուածոց, և արտաթորեալ նիւթոց։ Բայց մեք զայս փոխարա

կան գեղ եւ թեթ անբաւական համարիմք պատճառել զառողջութեան։ յայն սակս կարեւոր գատիմք եւ կակղել զորովայնն սոսկապէս 'ի ձեռն մեղմ եւ թեթեւ լուծողականաց, որպիսի են՝ ռապարապառօն, եւ մակնէզիա աղպա։ զքանակութիւն սոցա տեսցես 'ի տառն՝ Ռ եւ Մ 'ի կարգի իւրեանց։ Այլեւ միանգամայն նպաստամատոյց լինել բնութեան 'ի ձեռն թեթեւագոյն գրեխի յօրինելոյ կաթամբ, եւ կակղացուցիչ խառեղինօք։ Կոյնպէս զկնի գրեխի արժան է տալ նմա սակաւաչափ օքուլի քանքռի՝ խառնեալ ճ փոքր ինչ մակնէզիա աղպակ, եւ 'ի նպաստել ներգործութեան նորին առնել թեթեւ ինչ արգանակ մսոյ, կամ ինֆուզիոնէ տի քամոմիլլա։ Իսկ առ 'ի խաղաղեցուցանելոյ եւ հանգուցանելոյ զՋիղս եւ զմկանունս, տացի երբեմն երբեմն փոքրիկ դրդալս ինչ 'ի ցնցհալած ասացեալ հեղուկէն թուինքաւէլլեայ, զորմէ ունիս տեսանել 'ի բառն Լիգուօրէ անթիքօնվուլսիվօ։

Եւ 'ի դիպուածս, յորում պատճառի սխտս այս 'ի սկզբնաւորութէ պիսակի, կամ ծաղկի, եւ վարդախտի, յայնժամ պարտ է վարել մեծաւ զգուշութիւն։ զի յայսպիսի դիպուածս՝ փսխողականքն ոչ են պատշաճ։ իսկ լուծողականքն ոչ են այնքան ապահով, բայց եթէ լինիցի յոյժ թեթեւ, մեղմ, եւ սակաւաքանակ։ Ապաւել ճահողագոյն դարմանքն են՝ արիւն հանելն յուռոց, և յաղդերաց, և միանգամայն դնել վէշիքաթօռիս 'ի վերայ թիկնամիջի։ Իսկ 'ի դիպուածս, յորում սխտս այս յառաջանայ 'ի դժուար ծագմանէ ատամանց, պատշաճագոյն գեղն է թեթեւ լուծողականն։ ութ կշիռ ցորեան՝ ռապարապառօ, կամ 12 կշիռ ցորեան՝ մակնէզիա աղպան, չափ են բարիոք և բաւական։ Կոյնպէս օգտաւէտ է դնել վէշիքաթօռիս 'ի վերայ ծոծրակի։ Այլ 'ի դիպուածս, յորում պատճառի սխտս այս 'ի ճաճանց կամ յորդանց մոռէլոց 'ի նեղքս ատամոքսի և փորոտեաց, յայնժամ արժան է 'ի գործ արկանել զգեղորայս առ 'ի ատատակել, և արտաքս վանել զորդունս։ որպիսի են՝ բուլլիս տի ֆէռռօ, օլիս տի բալմաքրիսթէ են։

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս էութեան տեղի ունելոյ 'ի վերայ երախայից կամ պղայոց, որ ասի՝ փօնվօլսիօնէ էսէնցիալէ։

Ասեմ այս է խօթութիւն ինչ ուղղոյ, կամ գուշակութիւն ինչ ասաբէր հիւթոց 'ի սակաւ գլխոյ՝ առանց ցաւոց աղէաց, և առանց վերոգրեալ պատճառաց և նշանաց զուգընթաց գտանելոյ, ևն։ Ասեմ այս բազում անգամ է գուշակ, և նախընթաց լինի իրիք վատանգաւոր խօթութիւն. զորօրինակ լուանոտութիւն, կամ վերնոտութիւն, մղձաւանջն. ևն։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի գլխոյ պատճառս այսորիկ։

Մեր կարեւոր է լոյծ ունել զորովայնն. բայց ընդուշանալ պարտ է զի մի 'ի գործ արկցին ուժգին և զօրաւոր լուծողականքն, և զօրաւոր գրեխքն. եւ ինֆուզիօնէ տի սէնա, մանանա, ևն։ 'Ի գիպուածս յայս ռապարապառն, մակնէսիա ալպա, և թեթեւագոյն գրեխքն են յոյժ օգտակարք և շահաւէտք։ Նոյնպէս պարտ և պատշաճ է դնել վէշիքաթօրիս 'ի վերայ ուսոց, և կամ 'ի վերայ ծոծրակի առ 'ի գուրս ձգել զդումբրեալ հիւթս կամ շիճուկս սակաւի։

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Յաղագս հեծկլտանաց որ ասի՝ սինկիոզդ։

Ասեմ այս է կիրք ջղախտական, կամ ցնցումն ինչ ստամոքսի կամ ստոծանւոյ, յառաջ եկեալ 'ի գրգռմանէ, կամ 'ի զայրացմանէ մանրաջղաց, կամ

մանրաթելից այսոցիկ գործարանաց. զոր և յորջորջեն զանազան անուամբ ըստ տարբերութեան նշանացն և սահմանութեանցն այսորիկ ախտի։ Յորժամ հեծկըլտանքս 'ի վեր երևի զկնի ուտելոյն, (որպէս առէպ պատահի, մանաւանդ տղայոց, և երախայից,) յայնժամ կոչի՝ սեմբլիչէ կամ բասասաճիէռս, այսինքն սոսկ և կարճատև։ Բայց 'ի գիպուածս՝ յորում ախտս այս առէպ առէպ 'ի վեր երևի, և զուգընթաց լինի ընդ փորհարութեանց, և թանչից, ընդ գժնդակ տենդից, և ընդ ազգի ազգի բորբոքումնութեանց, զոր օրինակ ստամոքսի, ստոծանուոյ, լերդի, և այլ ընդերաց, որ է նշան վատանգաւոր և մահահրաւէր, յայնժամ ասի՝ սինեթոմնեթիքս, այսինքն արկածեան։ Իսկ յորժամ ախտս այս ոչ նուազեալ 'ի գեղորէից՝ երկարատև է, բայց առանց համընթաց լինելոյ վերոյիշեալ ախտից, յայնժամ կոչի՝ քոնթուումաչիսասիմս, այսինքն ըմբոստ կամ հեստ։

Իսկ որքան առ յարատևութիւն ըմբոստ ձայնեալ հեծկլտանաց՝ չիք ինչ որոշեալ կանոն. երբեմն տևէ մինչև 'ի 12 կամ 14 ժամ. երբեմն 'ի մի շաբաթ. երբեմն 'ի մի ամիս. երբեմն ևս 'ի մի տարի ամբողջ. և երբեմն ևս յարաձգի մինչև ցյ30 տարի։ Գիտելի է, եթէ անձինք՝ որք ունին զախտս որկորոյ, և արբշռութեան, և զախտս ախոնդանաց, կամ արգանդի, են առաւել ենթակայ այսր ախտի հեծկլտանաց։

Պատճառք հեծկլտանաց։

Ախտս այս յոլով անգամ 'ի վեր երևի յորկորաժեռութենէ, 'ի վերայ ինչ 'ի վեր երևելոց 'ի ստամոքսն, 'ի թիւնաւոր նիւթոց, 'ի բորբոքմանէ և յայտուցմանէ ստամոքսի, և աղեաց, 'ի յարգելմանէ սովորական հոսմանց, 'ի քաղցկեղէ, և 'ի մահաբեր տենդից, են։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէպս հեծկլտանաց։

Ի գիպուածս յայս առաւել շահաւետագոյն դեղոցն են՝ ցուրտ կամ գաղջ ջուրքն, նա յաւէտ ապիտակ և անարատ մեղրն։ Նոյնպէս օգտաւէտ է

յաճախակի ուտէն զմիջն հացի, և ստէպ ստէպ ըմ-
պէն զջուր ցուրտ և զուվարաթ։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ընդդէմ արկածեան հեծկլորանաց։

Բայց որովհետև ախտս այս է վտանգաւոր և մեր հաբեր, վասն որոյ հարկ է փութապէս 'ի գործ արկանել զբարեգոյն նպաստս, և զհնարս։ Յորժամ ախտս այս յառաջ գայ 'ի բուսական սննդոց, և 'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց, յայնժամ պարտ է տալ ախտակրիդ բուժակ մի պղնիւ գինի, կամ այլ ինչ ոգիաւոր հեղուկութիւն, առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և 'ի հանգարտեցուցանել զհեծկլորանքս զայս։ Եթէ պատճառեալ իցէ ախտս այն 'ի թիւնաւոր նիւթոց մտելոց 'ի ստամոքսն, յայնժամ պարտ է տալ նմա առատօրէն կաթն կովու կամ այծեայ, կամ իւղն ձիթապղոյ։ Եւ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի բորբոքմանէ ստամոքսի ևն, յայնժամ ըստ թելադրելոյ բնութեանն քաջայայտ ճանաչի, եթէ արժան է երակ հատանել, և 'ի կիր արկանել զզովացուցիչ դեղորայս, որպիսի են սբիւրիթս տի նիթրոս սուլֆիֆիքատթս, զոր մարթ է 'ի գործ արկանել 20 կամ 24 շիթ խառն ը մի սկահակ սիրոպ տի լատթէ վինոզոն երիցս անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել՝ եթէ տանիցի ստամոքսն. և պարտ է ստէպ ստէպ թանալ զբուխայն ջերմ ջրով և դնել 'ի վերայ ստամոքսի։ Յայսմ դիպուածի նոյնպէս շահաւէտ է գործածութիւն քինա քինայի, ևն։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի կիր արկանել ընդդէմ ըմբոստ յայնեալ հեծկլորանաց. իսկ նաև հեծկլորանի էութեան։

Պատշաճական, և օգտաւէտ դեղորայք յայսմ դիպուածի են այն ամենայն, որք խաղաղեցուցանեն և հանգուցանեն զչիզս և զմանրաթելս ստամոքսի և ստոծանեաց. որպիսի են՝ սբիւրիթս տի լաւանտա քոմբոսթս, թինթուրա վոլատիլէ արոմատիքա, ագուա տի մենթա, վալերիանա, քասթորիս, և նոյն իսկ ափիոնն չափով և զգուշութիւն ընծայեալ. 'ի վեր քան զամենայն՝ մուսքիոն, զոր մարթ է 'ի գործ

որկանել 15 կամ 20 կշիռ. ցորեան՝ խառն ընդ չիլօր-
բօվ չորիցս անգամ յաւուրն։ Վկայէ լիէօթօտ հե-
ղինակն՝ եթէ չիք դեղ ինչ առաւել զօրաւոր առ 'ի
հալածել զհիծկլտանէս քան զմուսքիօն։ Նոյնպէս
օգտաւէտ է մեղրն ապանիոյ, մանաւանդ գաղատիոյ.
զոր պարտ է ուտել առաւօրէն։

Շահաւէտագոյն է գործածութիւն եւ արտաքին
սպեղանեաց. յաւելու վերոյիշեալ հեղինակն, եթէ
յայդպիսի դիպուածս պարտ է դնել 'ի վերայ ստա-
մոքսի եւ կրծոց՝ զմեծագոյն խնն սպեղանի, մինչև
ծածկել զմեծագոյն մասն ստամոքսի և կրծոց. պատ-
շաճագոյն է սպեղանին անուանեալ էմբիասթաօսմօ-
մոքիօս, կամ թանձրաթան թիւրակէսիս յօրինեալ՝
մածեալ 'ի վերայ կիւաէրի անուանեալ մաշկի, ո-
րում և պարտ է մնալ ըստ տանելոյ կարողութեան
ախտակրին։

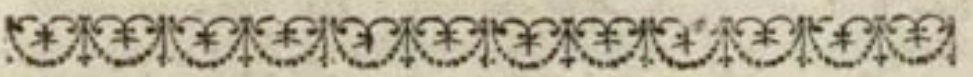

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Յաղագս զանազան գէօտիոյ հաղիոյ, որ ասի՝ Բօսսէ։

Պառեակ է տեսակ այսորիկ հաղի. ա. ասի՝
թօսսէ սի բէթթօ. այսինքն հաղ կրծոց։ բ. Կոչի՝
թօսսէ սթօմոքալէ. այսինքն հաղ ստամոքսի։ գ. Ան-
ուանի՝ թօսսէ նէռվօղա. այսինքն հաղ ջլոց։ Իսկ
դ. թօսսէ սինթօմաթիքա. այսինքն հաղ արկածեան,
զորոց իւրաքանչիւրոցն ուրոյն ուրոյն ճառեսցուք
հայտնաւորիւ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս հաղի ելծոց, կամ լանջոց։

Ամենայն երկարատև հաղ՝ որ 'ի կուրծսն, լինի որոգայթաւոր, և պահանջէ զառաւել գործունեայ և պատեհական նպաստս, յայն սակս՝ զի հազս այս յոլով անգամ երկարաձգեալ փոխարկի յախտն, որ ասի՝ Թիզիբէցցա։

Պատճառք այսորիկ հաղի։

Հազս այս մարթի յառաջ գալ 'ի վատ առողջութէ կրծոց, և 'ի տկարութէ թոքոց։ Հնար է և սպասաճառիլ 'ի ցրտառութէ, 'ի խոնաւութէ օդոց, և յանբարեխառնութէ կլիմայից՝ յորում բնակին։ Դարձեալ, ընկոզմանիլն 'ի վերայ գէշ գեանի և անկողնոյ, մնալն քնոյ երկար թացեալ հանդերձիւք և ոտիւք՝ պատճառեն զհազս զայս։ Նոյնպէս մարթ է հազիս այսմիկ և առաւել պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք արգելուն զարտաշնչութիւն մարմնոյ։

Նշանք այսորիկ հաղի։

Եթէ հաղն լանջական՝ մարթի փարատիլ գլխավին յընթացս հնգից կամ վեցից աւուրց, կամ և սակաւ, յորում գիպուածն ոչ գոտանի բնաւ ջերմութիւն։ Բայց 'ի գիպուածս, յորում հաղն երկարատևեալ հանապազորդէ, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ անախորժակութի, անմարսողութի, քնատուի, ճնշումն կրծոց, գժուարաշնչութիւն, տենդ յամր, տկարութի, թուլութի, և վհատութի։ Այսոքիկ նշանքս բաւականապէս բացայայտեն զախտացումն թոքոց։ Այլ գիտել արժան է, զի հազս այս 'ի սկզբան անդ լինի չոր. և ախտակիրն զդայ յաճախալ կի զիտոցուած ինչ թեթև 'ի ձախակողմն. և յետ այնորիկ սկսանի առ սակաւ սակաւ 'ի բաց վանել ընդ թուքս հանդերձ նոյն հազիւ։

Յաղագս դեղերէից, զորս պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դի-
պուածս յորոմ ընդ հաղի կրծոցն զոյգ գոլանի և ջեր-
մութեան։

Յայսմ գիպուածի նկատել արժան է, եթէ ախ-
տակիրն լինելոցի յարբունս հատակի երիտասարդութեան,
և արիութեան. եթէ հաղն ելցէ յոյժ սատակ, եթէ ու-
նելոցն ցաւ և ծանրութեան գլխոյ, և եթէ զարկ բազ-
կին լինելոցի կարծր և սրընթաց, յայնժամ պարտ է
անվրէպ երակ հատանել։ Կերակրոցն պարտ է լի-
նել թեթև, և սակաւաքանակ. զորօրինակ արդա-
նակն որթաւ, կամ սարսանոցն ոչխարի են։ Եւ զկնի
երակ հատանելոյ պարտ է յամենայնում երկիցի
դնել զոտս նորա 'ի մէջ ջերմ ջրոյ. և պարտ է լոյծ
պահել զորովայնն միջնորդութիւն դրեխի։ Այսպէս
քաղցրացուցիչ ըմպելիքն են յոյժ պատշաճողականք
'ի գիպուածս հաղի կրծոց։

Յաղագս դեղերէից, զորս պարտ է 'ի գորշ արկանել 'ի դի-
պուածս յորոմ ընդ անջերմ հաղին գոլանի փողանի կամ
հաղաս հոգի, և ոսպղային։

Պատշաճական և օգտաւէտ դեղորայք յայսմ դի-
պուածի են այնք ամենայն, որք զօրեն անօսրել զմ-
ծութիւնն տոզունից, և կակղացուցանել զկուրծս և
զթոքս, որպիսի են՝ սգուիլլա, կումին ամմոնիակաս,
են։ Այսպէս օգտաւէտ է սօրուցիօնն տի կումին ամ-
մոնիակաս, որ այսպէս բաղադրի։ Ա՛րկ երկու արամ
կումին ամմոնիակաս 'ի յանկան կամ 'ի սանդ, բարիոք
լեսեալ փշրեա, և ընդ այսմ խեժի խառնեա հետ
զհետէ և առ փոքր փոքր կէս քսեան խաշու գարեոյ,
յաւելլով 'ի նոյն ջրոս ունկի՝ աբուս սմիկլաթա տի
բուլիճաիս։ Յրմպելոյ ասսի արբցէ հիւանդն երկու
դրդալ սեղանոյ ջրիցս անգամ յաւուրն։

Այլև օգտաւէտ է 'ի գիպուածս յայս գործածու-
թեան մանսոխոյ. որ այսպէս յօրինի։ Ա՛ռ երկու ունկի՝
աչեթս շիլիթիքս, կամ օսխմել շիլիթիքս և կամ
շիլօրբս շիլիթիքս. և նոյն չափ՝ աբուս տի չիննամ-
մս, մի ունկի՝ շիլօրբս պալսամիքս, և նոյնքան՝ ջուր
հատարակ։ 'Ի խառնուրդէ ասսի 'ի ջրոս ժամս
միանգամ առնու հիւանդն երկու դրդալ սեղանոյ

առ իւրաքանչիւր նուագ։ Խարձեալ, շահաւէտ են սերմն սերկևիլի, սաղմն ձկան, իւղն քաղցր նշոյ, շաքար վանի, անարատ մեղրն են։

Բայց առաւել օգտաւէտն 'ի գեղոցայս ընդդէմ լանջական հազի՝ է ափիոնն խառն ընդ իբէքբաբուանա։ զորմէ վկայէ օսիէս հեղինակն, եթէ բազում անգամ բազմաց 'ի գոլծ արկեալ է զայս, և ակնառեալ լեալ է բազմաց օգտաւէտութեց։ որ այս է զանակաւ բաղադրի։ Առ 20 կշիռ ցորեան՝ օրբիս, որ այն ինքն է ափիոնն, և 40 կշիռ ցորեան՝ իբէքքուանա, առ և շիլօքբս տի բարբաւէոս աղպս, որչափ ինչ պէտք են վասն կազմելոյ զհապս։ որք մէն մի կշռիցեն երիւռ ցորեան։ զորս շրջապատեալ փոշուոնի կինամոնի, ապացես հիւանդին մէն մի հատ յերեկոյեան պահու յերթալն յանկողին։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէղոցս յորոմ ընդ անջերմ հազին զոյգ գոլանի և զանազան ինչ անօր, և ջինջ։

Յայսմ գիպուածի առաւել օգտակար և պատշաճողական դեղոցայքն են խաշուն բարբաւէոս ոսաոյի, ռասիչէ տի ալթէայի, ֆիսօռ տի թուասիլլաճինելի։ Նոյնպէս շահաւէտ են գործածութիքն կոմմս առապիքայի, և ամմոնիակոքի, և այլ ամենայն իւղային և խժային դեղոցայքն։ Այլև օգտաւէտ և կարի շահաւէտ է՝ էլիսանիէ բառէկօռիքս, զոր պարտ է 'ի կիր արկանել գրդալ մի արձոյ, խառն ընդ բաժակ մի աղտոյ խաշուին։

Յաղագս դեղոցն, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի դէղոցս, յորոմ ընդ հազի լանջոյն զոյգ գոլանի և հիւրի գոլիգ, ԲՐՈՒ, և ՅԺՈՒ։

Նահաւորական և շահաւէտ դեղոցայք յայսմ գիպուածի են այն ամենայն, որք զօրեն քաղցրացուցանել զհիւթս, որպիսի են՝ սուքս տի լէկօրիցիա, ցուքքէռս տ' օռծս, բասթիկլիէ պալասամիքէ, բասթս տ' ալթէա, են։ Սակայն և 'ի մէջ սոցա էս ընտրեմ 'ի սկզբանն, որք առաւել քաղցրացուցիչ են և օգտաւէտք կրծոց։ որպիսի ինն են ռասիչէ տի ալթէա, սէմէն բոմս տի քոթոկինիա, լէկօռիցիա են։ Զորս զ

նակ. մի ունկի՝ ռատիչէ ա՛ալթէա, և նոյնչափ սէ-
մէն բամբօթենիա, ամ և կէս ունկի՝ լէկօռիցիա, և
վեց տրամ՝ կոմմա առապիքա, և նոյնչափ առական-
թէ. և յաւէլ այնչափ աքուա տի ռօզա՝ որչափ պէտք
լցեն առ թանալոյ կամ ծածկելոյ վերոգրեալ նիւ-
թոց. թող զխառնուրդս զայս մարսիլ 'ի միմեանս Ը
միջոց երկուասան ժամուց: Ապա վերդովեա բարիոք
դրդալիս, և զտեսա յայլ անօթ, և յաւէլ 'ի վերայ
հինգ ունկի՝ փոշիացուցեալ շաքար վանի: 'Ի խառ-
նուրդէ ասան յերկուս ժամս միանգամ առնու սե-
տակիրն դրդալ մի սեղանոյ առ իւրաքանչիւր նուագ:
'Ի գործ ածեմ ես բազում և բազում անգամ զայս
խառնուրդս 'ի դիպուածս ամենայն կերպ հաղից
կրծոց, արիւն թքանողաց, 'ի հոսմունս որովայնի,
ցաւոց կրծոց, և: Այլ պարտ է ուշ դնել, զի այս
խառնուրդ ոչ յարմարի 'ի հազս ստամոքսի, ջլաց,
և արկածեան, և ոչ յայլ ինչ դիպուած ցնցական
հազի:

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս հազի սպամոգոի:

Հազս այս ստամոքսի ունի մեծապէս տարորոշութիւն և զանազանութիւն եթէ 'ի պատճառսն, եթէ 'ի նշանս, և եթէ 'ի դեղորայս, զորոց համառօտիւ խօսեացուք յառաջիկայդ: Եւ հասարակօրէն հազս այս յառաջ գայ և պատճառի 'ի տկարութենէ ինչ ստամոքսի, և բազում ևս պատահի 'ի խանդարեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց ժողովելոց 'ի մէջ ստամոքսի. որք եղծանեն զգործողութիւն մարսողութեան, որով պատճառեն զհազս. յայն տակս գործածութիւնն շարապի և այլ ամենայն իւղային և խժային դեղորէից են հիւանդակարք, և անյարմարք 'ի դիպուածս այսորիկ տեսակի հազի:

Յաղագս նշանաց հազի սպամոգոի:

'Ի դիպուածս հազիս, հասարակօրէն զուգընթաց լինի ցաւ ինչ ստամոքսի և թիկանց, նողկանք սրտի,

և երբեմն եւ փոխուն. հաղն լինի առաւել մեծաչնչին, և առաւել դաժան քան զհաղս կրծոց, բայց ոչ երկարատև ի որդէս զոյն։ Եթէ հաղս այս պատճառեալ իցէ 'ի տկարութենէ ստամոքսի, յայնժամ լինի չոր, և թուքն նուազ, անօսր, և ջինջ։ Իսկ եթէ պատճառեալ լինիցի յապականեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց գումարելոց 'ի ստամոքսի, յայնժամ սխտակիրն ժայթքէ։ Երիտասարդք վարիք, որք ունին զտկար ստամոքս, և զմարսողական զօրութիւնս անկարս, են առաւել ենթակայ այսր հաղի, նա յաւէտ կանայք փափկակեացք, և աշնուական օրիորդք։

Յաղագս դեղոյ սրամոքական հաղի պատճառելոյ 'ի ճոռոքիր նիւթոց ծորելոյ 'ի մէջ սրամոքի։

'Ի գիպուածս, յորում հաղն յառաջ գայ 'ի խանգարեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց, որ երբեմն պատահի 'ի տկարութենէ մարսողական զօրութեանն և յանչափութենէ կերակրոցն, և երբեմն եւս 'ի ցրտառութենէ, և յապականութենէ կերակրոցն, պարտ է փութով 'ի գործ արկանել զ12 կամ զ15 կշիռ ցորեան՝ իբէքքուանս, և առաւօրէն տալ ըմպել սխտակրին թեթև լինչ խաշու քամոմիլլայի. և ըստ պահանջմանն հարկի մնրթ է վերակրկնել զվերոյիշեալ փախողականն 'ի գիպուածս ստամոքական հաղի։ Եւ զկնի փախողական դեղոյ պարտ է 'ի գործ արկանել զ40 կամ զ60 ցորենաչափ՝ ռապառապառս։ Ապա 'ի բարբոք յաջողել սոցին՝ կարգեսցի գործածութեն թինթուռա սաքռայի, ըստ չափու երկուց գրգալից սեղանոյ երկիցս անգամ յաւուրն։

Եւ իբրև վերոգրեալ կամ նոցին նման դեղորէիք չփարատեսցի հաղն ստամոքական, յայնժամ ոչինչ արդելք կայ գործածութեան խարտաճոյ երկաթոյ, որ այսպէս բաղադրի։ Առ կէս ունկի՝ փոշիացուցեալ ռապառապառս, և նոյնչափ՝ վերոգրեալ խարտաճդ. և մի ունկի՝ էսթռաթթիս տի ճէնցիանա, և յաւէլ այնչափ շիլօբրս տի մէլաառանչիա որչափ պէտք իցեն առ կապմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին զանգուած. զղանգուածս զոյս արարեալ հատ՝ որ կըշռինցէ վեց ցորեան, տացին չորս կամ հինգ հատք, երկու անգամ յաւուրն։ Ոչինչ ընդհատ օգտաւէտ է և օրըստօրեայ հեծելութիւնն ձիոյ՝ եթէ հնար է

ցէ. բայց միայն զի մի լինիցի զինի կերակրոյ՝ երբ ծանրացեալ լիցէ ստամոքսն։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս ջղոյն կամ ցնցոյն հաղի, որ ասի՝ ԲՕԳՈՒ ԳՕՆՎՈՒԼՍԻՎԼ։

Հազս այս է ախտ մինչ յոյժ տարափոխիկ՝ մանաւանդ ազայոց, և երախայից, և ուրեմն զոյգ ընդ իւր զջերմուն, և զցնցումն։ Զի՝ հազ մինչ այնպան սաստիկ և դաժան՝ իբրև զհազս զայս. որ երբեմն առնէ մինչև 'ի ջորս ամիսս, և երբեմն և առաւել։

Յաղագս նշանաց ջղոյն կամ ցնցոյն հաղի։

Ի հասարակի նշանքն այսորիկ հազի են կարմրութիւնն երեսաց, այտուցն աչաց և բովանդակ մկանանց, անձկութիւն, ճնշումն կրծոց. և վերջապէս ախտակիրն օրծայ, և անհնարին դժուարութիւն 'ի բաց վանել զիսուն մինչ հիւթ խժայլն, որով և դադարի հազն. բայց յետ սակաւուց վերստին դլուխ ամբառնայ, և 'ի յայտ գայ հազն երբեմն առաւել. և երբեմն սակաւ դժնէութիւն։ Յերկարաձգեալ մնալով այսորիկ հազի, և 'ի հասանել 'ի յետին աստիճան, սովորաբար փոխարկի յախտն կոչեցեալ՝ թիզ ղեքէցցա, կամ ֆիզպուէ լէնթա։

Յաղագս խոռավարութեանց և դեղերէն 'ի դէպս այսորիկ հազի։

Յայսմ գիպուածի առաւել պատշաճական և օգտաւէտ գեղն է փոխոդականն, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ախտակրին. 'ի մէջ ամենայն փոխոդականացն վասն այսր ախտի առաւել բարեգոյնն է իրէքքարուանա, որ 20 կամ 24 կշիռ ցորեան փոշի աբարեալ, բաւական է վասն մէոյ չափահասակի. բայց հայեցեալ 'ի չափ հասակի ախտակրին, պարտ է երբեմն նուազել դքանակութիւնն. այլ իբրև սկսանի փոխոդականն 'ի ներգործել, յայնժամ պարտ է ա-

առաւօրէն ըմպել զԹեթև ինչ խաշու քամոմիլլայի։ Եւ՝ զկնի միանգամ, և երկրորդ անգամ ըմպելոյ զ՚ախտոպկանն, պարտ է՚ի գործ արկանել զապիոնն, զոր պարտ է՚ի սկզբան առնուլ սակաւաքանակ չափով։ զորօրինակ կէս կշիռ ցորենոյ, և ապա առ սակաւ սակաւ առաւելուլ զչափն մինչև յերիս կամ՚ի չորս ցորեանս յաւուրն։

Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ ըստ վկայելոյ ծանէռ հեղինակին, մանաւանդ բժշկապետի վիէննա քաղաքի, գոն ինչ ինչ համբաւեալ գեղորայք՚ի գործ արկանելիք՚ի գիպուածս ախտիս։ որոց առաջինն է հանթառաթիս ոի չիքուԹա։ զոր պարտ է զգուշութիւն և չափով ընծայել, լուծեալ՚ի մէջ վարդի ջրոյ։ և՚ի գործ արկանել անդ զվերոյիշեալ ափիոնն, պարտ է հրաժարիլ՚ի խմորեղինաց, ՚ի լԹու և՚ի կծու կերակրեղինաց, պարտ է միանգամայն շրջիլ՚ի զբաստանս ըստ տանելոյ կարողութեն։ նոյնպէս պարտ է հրաժարիլ յամենայն իրաց, որք պատճառեն զզայրացուցումն, և պահպանել զինքն՚ի ցրտոյ, և՚ի հողմոյ, այլև յամենայնումն աւուր պարտ է թանալ զոտան ջերմ ջրով։

ՑՕԴՈՒԱԾ Դ։

Յաղագս արիւծեան հալի։

Հազս այս գիւրաւ ապաքինի, եթէ բուժեսցի նախ ախտն, յորմէ պատճառի, և յառաջ գայ։ Այս տեսակ հազի հասարակօրէն պատճառի յայսոցիկ ախտից։ որք են ծագումն առամանց երախայոց։ ՃՃիք կամ որդունք, յղութիւն, յօդուածացաւութիւն, հարբուխն, և։ վասն որոյ պարտ է նախ գարման տալնիլ ախտից այսոցիկ, յորոց պատճառի, ՚ի գործ արկանելով զկառավարութիւնս, և զգեղորայս անփականս խրատքանչիւր ախտից։

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Յաղագս պնդութեան, իսկ խալասածոյ որովայնի, որ ասի՝ սիրիրիթէոն։

Ոչ են բանք մեր առատաւոր զայնպիսի կալուածոց ազգացն, որք ցուցակ են զանազան հիւանդութեց, զորօրինակ են ախտքն կոչեցեալք քօլիքս, և լինաքս, և են. զայսցանէ խօսեցաք յայլ ուրեք. այլ խօսեացուք առատաւոր յատկապէս զայնց տեսակաց անտրամադրութենն՝ որ նուազեցուցանեն զկարգ պէտոյից որովայնի, որպէս պատահի 'ի բազում անձինս, յորմէ և մարթի զհետ դալ ախտից։

Պատճառս պնդութեան իսկ խալասածոյ որովայնի։

Նախա այսմիկ մարթ է 'ի վերս երևիլ 'ի սատիկ ջերմութեէ լերդի, 'ի գործածութեէ սատիկ կարգիր գինւոյ, և այլազգ սեղմիչ ըմպելեաց. 'ի տարապայման աշխատանաց և 'ի շտրժմանէ. մանաւանդ 'ի ձիավարութենէ, ընդ երկար 'ի գործ արկանելոյ զկերակուրս բնութեաբ ցուրտս, և անհամս, որք չեն յաջողակ ի պատշաճին տնօրինելոյ զպէտս ազգացն։ Երբեմն ևս պատահի յարգելեալ մնալոյ մաղձի 'ի փորոտիս. որպէս 'ի դիպուածս դալկան։ Երբեմն ևս նշան է այլևայլ հիւանդութեց նոյն իսկ փորոտեաց, զոր օրինակ անդամագօսութեէ, ջղացաւեէ, այտուցից են։ Պնդութիւնս այս սատականալով կարէ պատճառել զդլխացաւութեէ, զմխիթարն, զնիկթ, զմթամէջ, զճնշումն և զծանրութեէ որովայնի. յորմէ պատճառի երբեմն թիմրանիթիտէ, անհամութեէ և գառնութեէ բերանոյ, անձկութիւն, պառկա գլխոյ, քորբոքումն աստրին որովայնի, և փորոտեաց, փոսախատութիւն։

Պնդութիւնս այս մասնաւորապէս է ինքնակար

սեամաղձոտ անձանց. քանզի պատճառէ գփուքս, և զայլ վնասալի նշանս։ Յայսոսիկ գիպուածս պարտ է վոյթ ունել 'ի կանոնաւորել զպէտս որովայնի. թէպէտ զայսմանէ անհոգ լինիմք հանապազ, և գուն ուրեք ածեմք զմտաւ. որովհետև տեսանեմք զմտանս՝ որք մնան 10 կամ 12 օր առանց կատարելոյ զպէտս որովայնի, և տակաւին 'ի նոյն վայրկենի չկրելով անհանգստութի, հաճեալ են ընդ այն, և բնաւ ոչ կամին բարեխառնել զընթացս բնութենն, համարելով եթէ չէ այնչափ լինչ հոգալի։ Օրըստօրական գործածութենն և փորձն ցուցանէ, եթէ այդպիսի անձինք որք յարբունս հատակի կրեն զախտս զայս, միշտ յապաքայն ախտաժէտանան. և ախտս այս թուի թէ առաւել տիրապետէ 'ի սեռս կանանց, քան թէ արանց, մանաւանդ 'ի ժամանակի յղութենէ, և յաւարտ գաշտանի. և այս վասն նոյն պատճառի անհոգութենէ, զորմէ խօսեցաք արդէն։

Յաղագս խնամոցարութենէ այսորիկ տեսակի։

Որքա՝ որոց կազմուածքն են ջղային և զօրեղ, միշտ են ենթակայ պնդութենէ որովայնի. յայսպիսի գիպուածս քաջածանօթ է ամենայն ումք, եթէ զինչ պարտ իցէ առնել. այս է, պարտին նախ հրաժարիլ յամենայն սեղմիչ կերակաց և ըմպելեաց, և եւս պարտին 'ի գործ արկանել զանանելիս թուլացուցիչս, և կակղացուցիչս որովայնի. որպիսի են՝ խնձորն, խաղողն, ուվա արինան, կոգին, մեղրն, շաքարն, կաղամբն, ջոմինն, մոլոշն, ցորեանն, սերն, կաթն, պաբարտագոյն արգանակն մսոյ, թուզն, շլորն, փրատուզն գամասկեան, շինուկն կաթին, և։

Յաղագս դեղերէից պնդութենէ որովայնի՝ պոպճառելոյ 'ի ջերմութենէ լերդի, կամ 'ի յոգնելութենէ պոռոտի։

Յայսպիսի գիպուածս պարտ է ըստ կարի գուն գործել, և փութալ յարդելուլ զնեարկակ ընթացս բնութենէ. կարևոր է 'ի գործ արկանել թամարինտի, ռասպառպառս, մաննա, թառթառս սօլուպիլէ, քաֆմոռ տի թառթառս, քասիա, կամ դրեխ առնել յամենայնում աւուր դաղջ ջրով, խառն ընդ աղի, և ընդ ձիթոյ։ Բայց եթէ 'ի գործ ածել անդ զվերոյ

գրեալ բազմատեսակ թեթև լուծողականս, չերևի նշան ինչ լուծելոյ որովայնին, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութեան սասակ, և զօրաւոր լուծողականաց. որպիսի են՝ եալաբբա, սէնա, աղօք սուքքօթռինս են։

Իսկ եթէ պնդուիս այս պատճառեալ ելցէ 'ի սկզբութէ սորին որովայնի, կամ աղեաց, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զհետագայ հապս։ Ա՛ռ մի և կէս տրամ սաքօնէ պիտանքս, մի սրուբօլ՝ սակաբէնս, երկու սրուբօլ՝ էսթռասթիս տի մաչէռօնէ, և մի սրուբօլ աղօք սաքքօթռինս. խառնեալ զանգեա բարիոք զամենայնն, և արարեալ հապ՝ որ կըշռիցէ երեք ցորեան, ուր չափով յերեք հատէ մինչև չև ցինն։

※※※

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս բորբոքողական յօգուածացաւուցն։

Այս տեսակ յօգուածացաւութիւն բաղումք անուանեն սովորաբար նաև ռէումատիզմն կօթթօղ, այսինքն ոտնաւութիւն. և ունի մեծ նմանութիւն ընդ սխտին, որ ասի՝ կօթթոս, այսինքն ոտնաւութիւն, և ձեռնաւութիւն։ Իսկ բնակարան նորա են սովորաբար շարժական յօգուածքն անդամոց, մանաւանդ այն անդամն որ կոչի՝ մէմպրանա, այսինքն թաղանդ կամ մաշկ։ Ախտս այս զոյգ ունի զ իւր զատակագոյն ցաւս, և երբեմն զուռոյցս, և զբորբոքումն, և տիրապետէ հատարակօրէն 'ի գարնանային, և յաւարան աշնանային եղանակի։

Յաղագս պատճառաց այսորիկ փէռայի յօգուածացաւուցն։

Պատճառք այսորիկ սխտի՝ յոյժ համաձայն են պատճառաց բորբոքողական տենդի, զորմէ խօսեցաք 'ի տեղի իւրում. ամին երի արդէլականութիւնն որ և իցէ հոսմանց, անչափապէս գործածութիւնն ոգիաւոր հեղանիւթոց են, փոփոխութիւն օդոց և ամենայն տաժանաւոր փոփոխմունք 'ի տօթոյ առցուրան՝ կարէն պատճառել զսխտս զայս, որպիսի են արուեստաւորացն, որք զմասն ինչ աւուրն անցուցանեն վառտակելով 'ի հուր, և զմիւս մասն 'ի ջուր։

Դարձեալ, խոնաւութիւն հանդերձից, անկողնոյ, և ամենայն ագանելեաց, ընկողմանելն 'ի վերայ գէՃ գետնոյ, մնալ ընդ երկար թացեալ ոտիւք, ճանապարհորդութիւն 'ի գիշերային պահու պատճառեն զսխտս զայս. նոյնպէս մարթ է սխտիս այսմիկ և առաւել պատճառել 'ի սատակութիւն կամ յարգելսկանութիւն սովորական հոսմանց. բազում անդամ և յառաջ գայ 'ի հնագոյն սխտից, որք ապականեն զխառնուածս, որպիսի են սխտն, որ ասի ոբօռպութիւ, գաղղիական սխտն, և տենդն ընդհատ յաշնային եղանակի, են։ Առաւել գոտանի սխտս այս

'ի տեղիս ցածագոյնս և գէմս, և այն առաւելապէս 'ի գիւղականս, որ աղքատին, և ցնցոտի զգեստիւք ընակին յայգպիսի խոնաւագոյն տեղիս, և ապրին թանձրանունդ, և դժուարամարսելի կերակրեղինօք։

Յաղագս նշանաց այսորիկ ախտի։

Ախտս այս հասարակօրէն սկսանի յընդհանուր նշանաց տենդի, որպիսի են թաշկուռթին, արագութին զարկի բազկի, ցնորմունք, ծարաւ են։ Ախտակիրն զգայ յարատև զցաւ ինչ ասառանդական, և անկայուն, որ 'ի գոյզն ինչ շարժմանէ ասառկանայ, և աճի։ ցաւքս այսոքիկ 'ի վեր երևին մանաւանդ յանդամս այտուցեալս։ 'Ի գիպուածս ախտիս, եթէ երակ հատանի, հասարակօրէն արիւնն ունի զնշանս կշտացաւութեան կամ բորբոքման թոքոց։ այսինքն մուկս, և պարուսակս ունի 'ի վերայ իւր։ Իսկ տենդն որ զուգընթաց լինի այսմ ախտի, սովորաբար լինի ընդհատ։ Ընտանեալի ինն ցաւ 'ի վեր երևի 'ի յօդուածս շարժականս, և ցաւս այս հասարակօրէն սկսանի 'ի ծնդաց, ուր և յարատեւեալ մնայ զօր մի ոչնչոյն կամ զերկու, կամ աւելի, և կամ պակաս, և յետ այնորիկ եղեալ տարածանի 'ի զանազան մասունս թաղանթի, այսինքն մէմբռանայի, և առաւել ևս 'ի յօդուածս, որք միանգամ զառաջինն էին լքեալ և վշտացեալ։ և ցաւս այս լինի այնքան 'ի սասակագոյն ասոիճանի, մինչև եթէ ոք կամիցի թեթեւապէս շօշափել զայն վշտացեալ մասունս, իսկոյն ախտակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն։ բայց ոչ լինի միշտ 'ի մի և 'ի նոյն ասոիճանի։ այլ առաւելանայ կամ նուազի ըստ եղանակի՝ որ պատահի 'ի գիպուածս տենդի։ սովորաբար զուգընթաց լինի այսուց ինչ անհնարին 'ի վեր երևեալ 'ի ծունգս, և 'ի ձեռս։

Զիք ինչ պայմանեալ սահման յատպղման այսր տեսակի ախտի, երբէք ուրիք մարթ է 'ի ձեռս բերել զկատարեալ ապաքինուն 'ի մէջ 14 կամ 15 աւուրց։ երբեմն յերկարաձգի մինչև ցքառասուն կամ ցվեթասուն աւուրս։ և երբեմն դադարեալ բորբոքումն տենդի, ոչ փարատին ցաւքն յօդուածոց գլխովին։ և բազում անգամ ևս յերկարաձգեալ նեղեն զախտա-

կերն հանապազորդեալ ամիսս լինէ. և է երբեք զի 'ի սասակութէ այսորիկ սխալ 'ի վեր երևեալ մնայ 'ի յօդուածս թանձրացումն լինէ հիւթաւէտ, որ յոյժ նեղէ, և բազում անգամ ևս բառնայ զշարժականութիւնն. մերթ դարձեալ 'ի վեր երևի կուսակումն ջուրց 'ի յօդուածս ծնդաց. ուռոյցքն որ 'ի վեր երևի 'ի յօդուածս յայս՝ 'ի սասակութէ սխալն պատճառէ զգումարումն խժալին հիւթոց 'ի պատասս յօդուածոց։

Գիտել արժան է, եթէ այսուցս այս յորժամ գոյանայ իսկ և իսկ զկնի դադարման տենդի, սովորաբար լինի դժուարաբուժելի։ Յերկարաձգեալ մնալով այսորիկ սխալ, և հասեալ 'ի յետին սասկնան, սովորաբար ուռոյցն ժամանէ 'ի մասունս յօդուածոց միջնոցին, և 'ի յօդուածս սորին ծամելեաց, և ուրեք ուրեք 'ի թոքս, և 'ի թաղանթս, և 'ի յօդս կարգեալս և վերաբերեալս յսնճառս օգբնկալաց, և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գոյ ցաւ լինէ 'ի կուրծս, և դժուարութի 'ի շնչառութիս, հաղ, թքանել զարիւն. և հոմառօսիւ կամեցեալ խօսել, նշանք կշռացաւութեան, կամ բորբոքման թոքոց լիովին 'ի վեր երևին. երբեմն ևս ընդհատութիւն, և անհամանայնութիւն զարկի բազկերակին։ Արդարև յայդ պիսի դիպուածի սխալակիրն գտանի 'ի մեծի որոգայթի. բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի ոչ է պարտ հատանել զյոյս. քանզի փորձիւ քաջայայտ ճանաչեմք, եթէ նիւթն՝ որ պատճառէ զսխալս զայս, 'ի բնութեան խրում ոչ է որամադրեալ 'ի յարտադրել զնոցայ թուն, և զքաղցկեղ. բայց յարտաքեալ մնալ նշանաց շարժականութենն, իսկ և իսկ լքեալ թողու զկայսն իւր սեպհական, այսինքն զկուրծս, և անցեալ գնայ վերատին 'ի յօդուածս անդամոց։

Ախտս այս անխարաբար գտանի 'ի ծերունիս, և յերիտասարդս. բայց սովորաբար յարբունս ծաղկահասակի քան կամ 25 ամաց։ Պատմէ քուլլէն հեղինակն, եթէ ուրեք ականատես լեալ է գտանել այսորիկ սխալ 'ի պատանեակս 'ի հասակի 12 կամ 13 ամաց, բայց յոյժ ցանցառակի։ Դարձեալ, սխալս այս ունի զբազմազան անուանս պատշաճեալս ինքեանն 'ի մասանցն՝ յորս պատաղի. ամին իրի յորժամ ծադի 'ի մկանունս որկորոյ՝ կոչի թոռչիբոլլ. իսկ յորժամ յարձակի 'ի մէջս, կոչի՝ լոմպաճձինէ. այլ եթէ

գոյանայ 'ի յօդուածս ազգերն ընդ ոսկեր ինչ ա-
նուանեալ չիս, յորչորչի շիաթիւքս։ Գիտել արժան
է, եթէ 'ի գիպուածս լօմպաՃինէի ցաւն լինի յոյժ
դժնեայ և ազդու. և երբեմն՝ եւ գաւանի սխան կո-
չեցեալ քօլիքս նէֆրիթիքս. բայց յայսպիսի գի-
պուածի բնաւ ոչ երևի փսխումն։ Դարձեալ՝ գի-
տելի է, եթէ սխաս այս հազիւ ուրեք լինի որոգայ-
թաւոր, յորժամ ոչ տուեալ լինի պատՃառ, կամ
արգելումն ինչ, եթէ՝ 'ի կերակուրս, և եթէ 'ի կա-
ռավարութիւն. և հաստատակօրէն խօսելով, վախճան
առնու սխաս այս և եղերի սովորաբար Ճանապար-
հաւ քրտանց կամ այլ ինչ ցուկմանց. և բաղում ան-
գամ եւ յորդառատ հոտմամբ միզի, կամ գաշտանի,
և կամ թթախտական արեանց, ևն։

Յաղագս կառավարութեան և դեղոցն բորբոքական յօդուածացաւութեան։

Կառավարութիւնք և խնամատարութիւնք այսորիկ
յօդուածացաւութեան գրեթէ նոյն են ընդ գարմանա-
տարութեան բորբոքական ենդի, զորմէ լիովին խօ-
սեցաք 'ի տեղւոջ իւրում։ Եթէ սխատակիրն լինիցի
յարբունս հասակի երիտասարդութեան, և արիութեան,
յոյնժամ պարտ է անվրէպ երակ հատանել, զոր և
մարթի է կրկնել քանիցս անգամ պահանջիցէ հարկն։
Պարտ է լոյծ պահել զորովայնն միջնորդութիւ կակ-
ղացուցիչ լուծողականաց, գրեխաց, և զովացուցիչ
ըմպելեաց. ամին իրի պատշաՃագոյն է 'ի գործ ար-
կանել յայնմ գիպուածի սէքօյիօնէ սի թամառինդ
սի, սիէռօ սի լամթէ խառն ընդ ֆիօռ սի թաս-
թաուօի, և ինֆուզիօնէ սի սէնա, ևն։ Կերակրոցն
պարտ է լինել թեթև և սակաւաքանակ, զորօրինակ
հրով եփեալ խնձորն, քռէմօռ սի ավէնա, արդանակն
որթու, կամ պարանոցի ոչխարի ևն։ Իսկ 'ի գի-
պուածս, յորում ջերմութիւն լինի ընդհատ, և ցաւքն
յարատև, յայնժամ պարտ է անդորրել զախտակիրն
'ի մահճի, և 'ի գործ արկանել զըմպելիս պատշա-
Ճեալս առ 'ի գրգռել և 'ի շարժել զարտաշնչութիւնս
մարմնոյ. և այսպիսի պատշաՃական ըմպելիք են շի-
Ճուկն կաթին գինեխառն. յորոյ վերայ պարտ է յա-
ւելուլ և սրիոլիթօ սի մինտէռէռօ ևն։ Եւ զինի

հանդամանալոյ ախտակրիս աւուրս ինչ 'ի մահճի, պարտ է տալ նմա մի տրամ՝ քոէմոռ տի թառթառս, և կէս տրամ՝ կօնմա տի կուաէաքս փոշի արարեալ, արկեալ 'ի բաժակի՝ ընդ գինեխառն շինուին կա-թին. և եթէ ցաւն լինիցի յոյժ սաստկագոյն, յայն-ժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել առ 'ի բարիոք ծած-կել, և պահպանել զվշտացեալ մասունս ախտակրին, արկեալ 'ի վերայ զպատառակալ կամ զայլ ինչ ծած-կարան. և այդպէս 'ի բարիոք խնամատարուն պարտ է յուսագիր լինել միշտ, եթէ նոյն ինքն բնութիւնն կառավարեալ զինքն՝ սասանայ զապաքինութիւն առանց պէտս ունելոյ այլ իւն նպաստից, բնական իւն լուծ-մամբ որովայնի, կամ հոտմամբ քրտանց, և միզի, կամ թթախտական արեանն 'ի ռնգոցն ևն:

Բայց գործ մեծ է յայդպիսի գիպուածի քաջ նկա-տել զհանդամանս բնութեանն, և ծանուցեալ զհա-կուն և զվիատուն բնութիւն, պարտ է նպաստաստա-տոյց լինել նմին ըստ պահանջելոյ հարկի պարտ-գայիցն, 'ի գործ արկանելով զթմբրեցուցիչ՝ կամ զնաղաղեցուցիչ դեղորայս. քանզի յայդպիսի գի-պուածի եթէ խոհական ընտրանօք, և ուշիմութ 'ի գործ արկցին այդպիսի թմբրադեղք, յառաջ բերին զմեծագոյն օգտաւէտութիս, մեղմեն զտաստկութի և զգժնէութի ցաւոցն, զորս կրէ ախտակիրն. եթէ զվորձ տացէ ոք միանգամ երիք կշտացաւութիւ, ան-վրէպ ունի կրել զնոյն յընթացս կենաց իւրոց՝ այլ և ս երկիցս և երիցս անգամ. նոյնպէս պարտ է խմա-նալ և վասն ախտի կոչեցելոյ ռէումատիզմ, այս ինքն յօդուածացաւութի: Ընդ՝ 'ի գործ արկանել պարտ է նախ յամենայնում երեկոյի 15 կամ 20 չիթս լաւանս լիգուիտոս՝ արկեալ 'ի վերայ միոյ բաժակի սովորական ըմպելոյ, և զնոյն չափ մարթ է կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին:

Գիտել արժան է, եթէ 'ի գիպուածս ախտիս զկնի լուծողականացն կամ դատարկման հիւթոցն (որք պարտին լինել յոյժ ցանցառակի, և 'ի սոխ-պել մեծագոյն հարկի, և այն դէպ 'ի յաւարտս սիւ-սին), սովորաբար օգտաւէտ լինի գործածութիւնն բաղանեաց. պարտ է մուծանել զախտակիրն 'ի ջերմ բաղանիս, կամ թացեալ զպունդս 'ի մէջ ջերմա-գին ջրոյ արկանել 'ի վերայ վշտացեալ մասանց ախ-տակրիս, և զկնի սոցա պարտ է փոյթ մեծ ունել

տու 'ի պահպանել զախտակիրն 'ի ցիտոյ, և 'ի խնամ նաւ օգոյ։

Վասն միւս այլ տեսակի յօդուածացաւութեան կոչեցելոյ լամպաճինէ և շիաթիքա, գիտելի է՝ եթէ վերոյիշեալ գեղոցայք և կառավարութիւնք են յոյժ պատշաճողականք, որովհետև զուգընթաց ունին ընթացս միշտ զնոյն ցաւ սաստկագոյն, և զդժնէութեան։ Իսկ թեոչիքօլը անուանեալ տեսակն յօդուածացաւուն, սովորաբար ոչ լինի սաստիկ և ծանր իբրև զվերոյիշեալս. սմին իբր գիւրագոյն ճանապարհաւ մարթ է խնամ տանել նմա, միայն ջերմագինս պահպանելով զմասուն վշտացեալս՝ այսինքն զպարանոցն. և եթէ երբեմն յայդպիսի դիպուածի կից լինիցի ընդ ախտս ջերմուն ինչ երևելի, ևս տաղկութեան ինչ, յայնժամ պարտ է կանոնաւորել զախտակիրն զովացուցիչ, և լուծիչ կերակրեղինօք, և ըստ պահանջելոյ սաստկութեան ջերմութեան կամ բորբոքողականութեան՝ երակ հատանել։

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս ախտի խլէնդելոյ ռեումատիզմօ գոօնիգօ, այսինքն երիարտաւ յօդուածացաւութեան։

Ընդ ախտս այսմիկ հազիւ ուրեք զուգընթաց լինի ջերմուն ինչ երևելի. հասարակօրէն գոյանայ ախտս 'ի վերայ մատանց ինչ մարմնոյ, որպէս 'ի վերայ թիկանց կամ ուսոց, պարանոցի, կամ երիկամանց, և. նշանք այսուցիկ և բորբոքմանն յոյժ սակաւ կամ ոչ բնաւ երբէք 'ի վեր երևին 'ի վշտացեալ մասունս յայսմ դիպուածի։ Ընդհակայ այսր ախտի են մանաւանդ ծերունիք, յորս սովորաբար լինի յոյժ դժնեայ, և բազում անգամ ևս անբուժելի. 'ի դիպուածս ինչ դէպ լինի ուրեք ուրեք՝ զի ախտակիրն անկեալ դնի զրկեալ 'ի շարժմանէ ամենայն անդամոց, և ժամանեալ 'ի յետին աստիճան նիհարութեան, և մեղմօրինակ տենդի. յայնժամ բացայայտակի ծանօթ առնէ մեզ զգումարուն ախտարծարծ հիւթոց 'ի կուրծս։ Բազում անգամ ևս պատահի, եթէ ախ-

տակիրն մնայ գլխովին հաշմանդամ. զի ոչ հնարինակն, եթէ ակամաստես լեալ է կաշկանդման մկանանց ձեռաց և բազկի՝ մինչև բառնալ շարժականութիւն յօգուածոց, և արմատն։

Յաղագս դարմանագրութեանց և դեղերէից երիարգանց յօգուածացաւոցն։

Ի գիպուածս այսորիկ ակամի գրեթէ միշտ յամենայն նուազս պարտ է 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և զնոնսամն, զորոց գրեցաք 'ի վերս անդր 'ի գիպուածի ախտին կոչեցելոյ՝ ռէումատիզմն աբուլթօ. կերակրոցն պարտ է լինել զովացուցիչ և կակղացուցիչ, պատրաստեալ մանաւանդ յուտելեաց՝ որք ունին զաճողական զօրութիւն. զորօրինակ շլորն, խընձորն, հաղարջն եփեալ կաթամբ եւն, որք են կերակուրք յոյժ պատշաճողականք 'ի գիպուածս ախտիս։ Վկայէ առպուլթնոթ հեղինակն, եթէ շինուկն կաթին եւս անվրէպ է յոյժ պատշաճական կերակուր, 'ի ձեռն որոյ գործածութեան ասէ լեալ ակամանաստես ապաքինութիւն բազում ախտակրաց. նոյնպէս օգտաւէտ է 'ի գիպուածս ախտիս քուէմոն տի թառթառօ, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել յաւուրս բազումս ջրով ավէնայի, որ մեզմէ մանաւորապէս զցաւս յօգուածոց, և յառաջ բերէ զբազում օգտաւէտս ներգործութիւնս, մանաւանդ եթէ յաւելցի 'ի վերայ սակաւ ինչ կօմմա տի կուաեաբօ, որպէս գրեցաք 'ի վեր անդր, կամ փոքրիկ գրգալիս սրձոյ՝ թինթուռա վօլանթիլէ տի կօմմա տի կուաեաբօ, պատրաստեալ բաժակ մի շինձկաւ գինեխառն կանթին. և զայսպիսս զայս պարտ է 'ի կիր առնուլ երկիցս յաւուրն, ցորքան մնայ ախտակիրն 'ի մահճի, և 'ի գործածութիւն այսր գեղոյիցս պարտ է յարատևել աւուրս ութ, կամ եւս առաւել, նկատեալ զպարագայս նուազութեանն ցաւոցն, և կարողութեան ախտակրին. բայց պարտ է միջահատել յաւուրս ինչ, և յետ այնորիկ վերստին 'ի գործ արկանել։

Եւ ընդ գործածութիւնն այսր գեղոյ պարտ է միանգամայն 'ի վերայ վշտացեալ մասանցն դնել զտզրուկս կամ զվէշլիքաթօռիս, և կամ զչերմագին ապեղանիս, որոց գործածութիւնն բազում անգամ լինի շահաբեր առաւել քան զտզրուկս, և զվէշլիքաթօռիսն։ Պատմէ

վերոյիշեալ հեղինակն, եթէ ականատես լեալ է օգտաւէտութեան իրիք սպեղանւոյ պատրաստելոյ կարգաձիւթով, և եղելոյ 'ի վերայ ցաւագնեալ մասանց 'ի գիպուածս սասակագին ցաւոց այսորիկ տխտի. նոյնպէս վկայէ գոլ օգտաւէտ և թինթուռա տի քանթառէլլա, զոր պարտ է նոյնպէս օծանել 'ի վերայ վշտացեալ մասանց:

Գիտել արժան է, զի եթէ գործածութիւն այսոցիկ գեղոցէից տխտակիրն, ոչ յառաջ գիմեսցէ 'ի լաւանդը, ոչ է պարտ իսկ և իսկ հատանել զյոյս. այլ յարատեւել պարտ է 'ի գործածութիւն: Երկարատև յօգուտածացաւութիւն այս ունի նմանակցութիւն ընդ տխտին կոչելոյ՝ կօթիթա, այսինքն ոռնառութիւն. սին իրի մարթ է և 'ի գործ արկանել զգեղոցայս ինչ պատշաճականս և սեպհականոնմին տխտի. եթէ տխտակիրն ունիցի զբաւական կարողութիւն, օգտաւէտ է նաև գործածութիւն բաղանեաց, և ջերմագին ջուրց վտակելոց 'ի ծծմբանիւթ հանքաց. մանաւանդ եթէ զուգընթաց լինիցի ընդ տխտիս և տխտն կոչեցեալ սքօռպութիւքս: Իսկ եթէ տխտս այս պատշաճաւեալ իցէ յարգելականութիւնն իրիք սովորական ծորման հիւթոց, յայնժամ յառաջ քան զամենայն ինչ պարտ է փոյթ մեծ ունել առ 'ի գրգռել և շարժել զհոսումն կամ զթորումն զայն սովորական. որ եթէ լինիցի, մարթ է անվրէպ ակն ունել ապաքինութիւն առանց սկիզբ ունելոյ այլ ինչ գեղոցէից:

Դարձեալ, օգտաւէտ է 'ի գիպուածս յայս գործածութիւն բուսականաց, որպիսի են՝ սպիտակ մանանեին, թաւիֆօլիս բալուսթռէն. զոր պարտ է պատրաստել արկեալ 'ի մի բաժակ գինի կամ 'ի ջուր. նոյնպէս շահաւէտ է գործածութիւն վայրենի բաղեղան, որ ասի ըստ իս" էսէռա թէռռէսթռէ, երիցկի, և այլ նման գառնահամ բուսոց. բայց սակայն 'ի գործածութիւն այսոցիկ բուսականաց պարտ է յարատեւել որքան մարթ իցէ՝ ժամանակս յերկարաձիգս. ապա թէ ոչ՝ բազում անգամ լինի վայրապար և անօգուտ:

'Ի գիպուածս տխտիս պատշաճական են նաև կիզողական գեղոցայքն. եթէ ցաւն 'ի վեր երևեսցի 'ի թիկունս կամ յուսս, պարտ է կիզողականացն լինել 'ի բազկի. իսկ եթէ ցաւն իցէ 'ի մէջս, յայնժամ պարտ է 'ի վեր արկանել զկիզողական գեղոցայս 'ի

արուն, կամ յաղգերս։ Բայց գիտել արժան է, զի
սխալ այս հասարակօրէն լինի խառն ընդ աբօռպու-
թիւնս սխալի, ուստի և օգտաւէտ է գործածութիւն
դեղորէից՝ որք են բնութիւն դառն, և միանգամայն
լուծիչ. սոքին իրի քաջ նկատեալ զբնութիւն սխալ-
կրին, մարթ է 'ի գործ արկանել զյետագայ դեղ-
բայս։ Ա՛ռ մի ունկի՝ ազնուագոյն քինա քինա, և
կէս ունկի՝ ընտրագոյն ռապառպառս. և փոշի սրա-
բեալ արկ 'ի մէջ բաւականաչափ գինւոյ. և 'ի գործ
արկ երկու կամ երեք բաժակս յաւուրն, հայեցեալ
բարիոք 'ի պարագայս լուծման որովայնին. իսկ եթէ
գործածութիւն քինա քինայի սոսկապէս զօրեսցէ ՝ի
բաւականին 'ի լուծումն որովայնի, յայնժամ պարտ
է 'ի բաց թողուլ զռապառպառսն։

Հուսկ յետոյ գիտելի է, եթէ ցաւքն այսորիկ երբ
կարաւաւ յօգուտածացաւութիւն՝ բաղում անգամ գու-
շակեն զսխալն գաղղիական. վասն որոյ յայսմ դի-
պուածի յորժամ չիցէ հնարաւոր այլազգ սառնալ
զապաքինութիւն, անվրէպ պարտ է ձեռնամուխ լինել
'ի գործածութիւն սնդկաւ պատրաստեալ դեղորէից։
Դարձեալ, 'ի գիպուածս սխալս բաղում անգամ
օգտաւէտ լինի գործածութիւն բաղանեաց ցրտագին
ջրով, մանաւանդ եթէ ջուրն լինիցի աղէհամ. նոյն-
պէս օգտաւէտ է շրջիլ 'ի զբօսանս ձիով կամ 'ի հե-
ավոտս։

Յաղագս օգտաւէտ նպաստիցն, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել ըմբռնելոյ սխալին։

Ընձինք, որք ենթակայ են ատէպ ատէպ վերա-
գարձման այսորիկ տեսակի յօգուտածացաւութեան,
փոյթ մեծ ունել պարտին առ 'ի բնակիլ 'ի տեղիս
վիճակեալս ջերմ և չոր օդոց, և անձնապահ լինել
որքան մարթ իցէ 'ի գիշերային սգոյ, 'ի խոնաւուէ
ոտից, և 'ի թացեալ զգեստուց. պարտ է նոցա զգե-
նուլ բաղում հանգերձս, մանաւանդ կրել զասուեայ
ինչ բաճկոն 'ի վերայ մերկ մարմնոյ։ Կերակրոցն
պարտ է լինել բարիոք կանոնաւորեալ, քաղցրայինք,
և թեթև և դիւրամարսելիք, ևս այլն ամենայն, որք
պատշաճին 'ի գիպուածս սխալին կոչեցելոյ կօթիա։

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Յաղագս ախտի իւրեանցեալոյ՝ կոչեցեալ, որ ըստ մեզ ասի յօդացաւութիւն։

Եթէ այս ունի զերկեակ տեսակս, մին ասի կօթիթա ռէկօլառէ, այսինքն յօդացաւութեան կանոնաւորեալ. և միւսն՝ կօթիթա ռիսալիթա կամ խառէկօլառէ, այսինքն յօդացաւութեան անկանոն կամ վերադարձեալ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Յաղագս կանոնաւորեալ յօդացաւութեան։

Եթէ այս 'ի մէջ ամենայն ախտից առաւել բացայայտակի ծանօթ առնէ մեզ զվրիպակս և զպակասութեան գեղորէից, և զօգտաւէտութեան բարեխառնութիւնս, և արհեստի. շուայտութիւնն և անգործութիւնն են սեպհական սկիզբն և աղբերակն այսորիկ ախտի. վասն այսորիկ ապահովագոյն միջոց 'ի ձեռն որոյ մարթի է անձնապահ լինել յախտէս, է վարել զգործունեայ և սթափ կեանս, և վայելել 'ի բարեխառնութեան։

Յաղագս պատճառաց այսորիկ ախտի։

Ամէնէն անգործութիւնն և անբարեխառնութիւնն են գլխաւոր և սկզբնական պատճառք այսորիկ ախտի յօդացաւութեան, բայց են և այլ բազում ինչ ինչ պատճառք, յորոց մարթի է յառաջ գալ, որպիսի են անխոնջ և ոնպայման պարապումն յընթերցանութեան, յաճախ գործածութեան թթու և բարկ հեղանիւթոց, հսկումն, տխրութիւնն կամ ձնշումն ոգւոյ, արդէ-

լուն կամ պակասութեն իրեք սովորական թորման կամ հոտման. զորօրինակ քրտանց ոտից, արտաշնչութեն մարմնոյ, գաշտանի, են։ Անգործութեն, շուայտութեն, ոգիաւոր հեղանիութեն, անկարգ կանանցա բարոյութեն՝ են առաւել սովորական պատճառք այ սրիկ ախտի։

Գիտելի է, եթէ ախտս այս միօրինակ գտանի յեբրիտասարդս, և 'ի կանայս, թէպէտ և յոյժ ցանցառակի. բայց կանայք ամուլք, և որոց արգելեալ է հոսումն տեղատեսական արեան՝ են 'ի հատարակի ենթակայ այսմ ախտի. նոյնպէս մելամաղձոտք, և որոց տիրապետէ առաւել ախան թթախտական՝ են ենթակայ ախտիս. դարձեալ, կարէ ախտս այս տապրափոխիլ ժառանգապէս, այսինքն անցանել 'ի սերունդս։ Ախտս այս հատարակօրէն 'ի վեր երևի յոտս, և յայնժամ կոչի՝ բօտակռա, կամ կոթթա սիրիէտի, այսինքն ուռնտուութեն. և երբեմն յարձակի 'ի ծունգս, և կոչի՝ կոնակռա. և ուրեք ուրեք գոյանայ 'ի ձեռս, և յայնժամ յորջորջի քիռակռա, կամ կոթթա ալլէ մանի, այսինքն ձեռնտուութեն։ Հուսկ յետոյ յորժամ 'ի վեր երևի 'ի ծագն ազդեր, և 'ի գագաթան ոսկերն կոչեցելոյ իսքիս, և 'ի մերձագիր մասունս, որք շրջապատեն զայն ոսկր, յայնժամ կոչի՝ շիատթիքա. նոյնպէս յօգուածք անցից արգանդի որ ասի՝ կուսինա; և ձգանք նորին են սեպհական բնակարան այսորիկ ախտի։

Յաղագս նշանաց այսորիկ ախտի։

'Ի հատարակի նշանք այսորիկ ախտի են անմարսուն, թմբրուն, փուքն, թեթեւագին ցաւք գլխոյ. տաղակուն, և երբեմն և փսխուն. ախտակիրն զգայ զթուլութեն ինչ, և զլքուն. սովորաբար կրէ զցաւ ինչ 'ի մէջս, և զգայ յանձին զոյգ ընդ ցաւոցն միանգամայն և ցրտութեն ինչ, որպէս սովոր է պատճառիլ յընդհերկար շոշափմանէ սառնամած ջուրց. բազում անգամ տարապայման իմն ածի ախորժակն ախտակիրս, և զկնի երկուց կամ երից աւուրց սատականայ յանշափս, և զգայ ախտակիրն զցաւ ինչ թեթև 'ի միզարանն, և հուսկ յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա ակամայ իմն հոսումն արտասուաց. և այդպիսի

նշանք բազում անգամ են յոյժ գժնեայ, և գուժաբերք, մանաւանդ եթէ զուգընթաց լինի ընդ նոսին և բորբոքումն ինչ։

Գիտել արժան է, եթէ ընդհանրապէս խօսելով, սատակութիւն այսորիկ ախտի զուգակշռի ընդ ամենդի, որ զուգընթաց լինի ընդ նմին. ամին իբր եթէ ամենդն կամ ջերմութիւն լինիցի սուր և սակաւատև, նշանակ է թեթեւութեան ախտին. բայց ընդ հակառակն՝ եթէ լինիցի յարատև, յամր և մեղմ, յայնժամ գուշակ է յերկարաձգութեան ախտիս։

Ախտս այս հատարակօրէն բացայայտի և ծագի 'ի գարնանային եղանակի, կամ 'ի սկզբան ձմերան յետագայ պայմանաւս։ Երկու կամ երեք ժամուս զկնի հատարակ գիշերոյ՝ ախտակիրն զգայ զցաւ ինչ յանկարծահաս 'ի բթամատն ոտին կամ ձեռաց. երբեմն 'ի կրունկն, երբեմն ևս յոլոգն՝ որ խառնիրէն ասի քավիլեա, կամ 'ի թամբն սրունկց. և ընդ այսր ցաւոյ միանգամայն զգայ յանձին զդացումն ինչ ցուրտ նման զդացմանն, զոր սովորաբար զգայ իւրաքանչիւր ոք 'ի հեղուլ անդ զջուր ցրտագոյն 'ի վերայ վշտացեալ մասանց, և զդացումս այս յարատևէ ըստ աստիճանի ամենդին. և յետ այնորիկ իսկ և իսկ ցաւս այս աճի, և մեծալ հատատի 'ի պատուածս ոտից, և յայնժամ ախտակիրն նեղի անհնարին բազմակերպ ցաւովք, և համարի կիսեալ և տոչորեալ ոտիցն, եթէ կամեսցի կոխել յակամայս, կամ եթէ ոք հպեսցի 'ի նա շօշափմամբ ևն։ Հուսկ յետոյ այնքան սատականայ զայրացումն վշտացեալ մասին, մինչև ախտակիրն ոչ ևս կարէ տակալ փոքու իմիք շօշափման, և ոչ իսկ գնալոյ ուրեք մերձ իւրոյ սենեկի. և զայս օրինակ սատակութի ցաւոցն կրէ մինչև յընթացս 24 ժամուց զկնի սկսանելոյ ջերմութեան. և վշտացեալ մասն ախտակրին սկսանի այտնուլ, և կարմրանալ. յորում և 'ի վերս երևի խռնաւութի կամ քիրտն ինչ թեթեւագին. և դէպ յառաւօտեան պահն 'ի քուն լինի ախտակիրն, և 'ի վերայ գայ նորա քիրտն ինչ ջաֆաւոր. ահա ըստ այսմ օրինակի սպառի առաջին բորբոքումն այսորիկ ախտի, որ և յարատևեալ մնայ առաւել կամ նուազ ըստ հատակի, ըստ կարողութեանն, և ըստ արամադրութեանն ախտակրին։

'Ի գիպուածս ախտիս՝ հիւանդն սովորաբար յերեկոյեան պահու դառանի միշտ 'ի վիճակ յուռեգոյն. և

յառաւօտեան պահու՝ 'ի բարեգոյնն. և հաստատակամ
ըէն խօսելով, բորբոքումնս այս օր քան զօր նուազի.
և սխան զվախճան առնու ճանապարհաւ նպաստից
իրիք արտաշնչութիւն մարմնոյ, զորօրինակ միզի, քրքա-
ատնց, կամ այլ ինչ դատարկման, յընթացս քանի
ինչ աւուրց, կամ շաբաթուց, և կամ յընթացս քանի
ինչ ամսոց, ըստ պարագայից կազմուածոց մարմնոյ
և չափու հասակի սխտակրին. եթէ սխտակիրն ելցէ
երիտասարդ, և վիճակեալ առողջարար կազմուա-
ծոյ, յարատեւէ սխան մինչև 14 աւուրս. եթէ ելցէ
ուժաթափ և ծերունի, յարատեւէ 3քանի ինչ ամիս.
և 'ի հաստատակի խօսելով, չիք ինչ պայմանեալ սահ-
մանն յարատեւման այսորիկ սխտի. եթէ սխտս այս լի-
նիցի հնացեալ, ցաւքն յարատեւեն և դադարին գիւ-
բաւ և 'ի սուղ ժամանակի. քանզի 'ի հնանալ այսո-
րիկ սխտի, նուազի նորա ուժգնութիւն, և բազում
անգամ և բացեալ լինին այսուցքն իւրովի, յորմէ
և ծորին արտաքս սխտարծարծ հիւթքն։

Գիտելի է ասել, եթէ ըմբռնեալքն այսու սխ-
տիւ լինին ենթակայ ձգռամանց, փքոյ, և պնդութիւն
որովայնի, թթախտութիւն և այրեցողութիւն միզի են.
եթէ սխտս այս ելցէ ժառանգական, կամ յոյժ հնա-
գոյն, սովորաբար լինի անբուժելի։ Եթէ յառաջ
եկեալ ելցէ 'ի պատահական ինչ պատճառէ, և գե-
ռածին, յայնժամ լինի դժուարաբուժելի։ Դարձ-
եալ գիտելի է, եթէ 'ի գիպուածի՝ յորում յօդա-
ցաւութիւն 'ի վերայ գայ, կամ զհետ գայ իրիք սխ-
տի, զորօրինակ ջրգողութիւն, շնչարգելութիւն, և քա-
օրեայ տենդի, յայնժամ լինի անելեաս և գիւրաբու-
ժելի. քանզի այդոքիկ սխտք հարկաւորապէս նպաս-
տամատոյց լինին ապաքինութիւն այնորիկ սխտի. մինչ-
զի եթէ ոչ կային այսոքիկ սխտք՝ 'ի վերայ հաստա-
նէր մեծագոյն որոգայթ։ Քաջայայտ է ամենայն ու-
մեք, եթէ աւարան այսորիկ սխտի ոչ է այնքան երկ-
կիւղալի. և ընդ հակառակն՝ յոյժ երկիւղալի և որո-
գայթաւոր. եթէ սխտս այս 'ի վերայ յարձակի 'ի
գլուխն կամ ընդմտանէ յաղիսն, և առաւել քան
զամենայն աղեսալի է այն՝ յորժամ 'ի վեր երևի յու-
ղերն, 'ի սիրտն և 'ի փայծաղն. սակայն եթէ յընդ-
թացս այսոցիկ որոգայթաւոր պատահարաց զգրգռի
փսխումն ինչ, կամ լուծումն որովայնի, յայնժամ
չիք այնքան երկիւղ. և բազում անգամ մարթ է 'ի

ձեռն այդպիսի դատարկմանց կամ թորմանց սաստ-
նալ զապաքինութիւն։

Յաղագս խնամատարութեան և դեղերէից այսորիկ ախտի։

Որովհետև 'ի դիպուածս այսորիկ ախտի չէք ինչ մասնաւոր և ազգու դեղ, սակայն իրի պարտ է ձեռնամուխ լինել մեծաւ ժրաջանութեամբ 'ի բարիոք նկատումն խնամատարութեանց, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի ժամանակի յորս տեսէ ախտս այս, և զկնի դադարման նորին։ Եթէ ախտակիրն իցէ երիտասարդ, և զօրաւոր, կերակրոցն պարտ է լինել թեթև, զովացուցիչ, և լուծիչ. ցորքան յարատև մնայ ըմբռնումն ախտիս, պարտ է 'ի գործ արկանել զշիճուկն կաթին կամ շիռօրբօ ոչ քաբէլվենէռէ գաղջ ջրով. և յաւուրն քանի ինչ անգամ պարտ է մատուցանել նմա սակաւաքանակ արգանակս. որովհետև ծոմապահութիւն կամ ժուժկալութիւնն ոչ է վասն այնպիսի ախտակրի՝ որ իցէ ուժեղ։ Իսկ եթէ ախտակիրն իցէ վիճակեալ ակար ինն կազմուածոյ, և սովորեալ իցէ ժուժկալութեամբ, յայնժամ չէ պարտ նեղել զնա, այլ արժան է թոյլ տալ նմա կալ յարատև յիւրումն սովորական ժուժկալութեան, և մատուցանել պարտ է նմա ազնուագոյն գինի, կամ այլ զօրաւոր ըմպելիս փոքրիկ բաժակաւ. նոյնպէս պատշաճ է յայնմ դիպուածի գինեխառն շիճուկն կաթին, որ շարժէ և դրդռէ զարտաքնութիւնս մարմնոյ առանց բնաւ պատճառելոյ ջերմութեան ինչ. օգտաւէտագոյն ևս լինի, եթէ յաւելցի 'ի վերայ շիճուկի կաթին սաղ վօլաթիլէ օլիօզօ, կամ սբիռիթօ ոչ քօռնօ ոչ էռվօ. իւրաքանչիւրոցն չափու քանակութեանն պարտ է լինել փոքրիկ դրդալ ինչ սրձոյ՝ 'ի մի բաժակ շիճուկի կաթին, զորս պարտ է կրկնել երկիցս յաւուրն։

Դարձեալ, յոյժ յարմարական և շահաւէտ է՝ ցորքան մնայ ախտակիրն 'ի մահճի, մատուցանել նմա փոքրիկ դրդալ ինչ սրձոյ թինեթուռա վօլաթիլէ ոչ կուռեաբօ 'ի մի բաժակ ջերմ շիճուկի կաթին, և դեղս այս ունի զմտանաւոր ինն գործունէութիւն առ 'ի դրդռել զարտաքնութիւնս 'ի գիշերի. որովհետև 'ի դիպուածս ախտիս առաւել ազդու և ապահով ճանապարհ՝ որով մարթ է նպաստամատոյց լինել ախ-

տակրին, է գրգռելն և շարժելն զարտաշնչութիւն մարմնոյ. ուստի և զայսմանէ և եթէ պարտ է փոյթ մեծ ունել, և պարտ է միանգամայն պատասել զտաս և զարունս մուշտակաւ, կամ այլ ինչ առաւելն ըզգեստիւք, և թողուլ մնալ ցութ կամ ցտասն աւուրս. երբեմն ևս ցերկու կամ ցերիս շաբաթս, կամ ևս ը երկար ըստ յարատևութեանն ցաւոց. վկայեն հեղինակքն եթէ 'ի մէջ արտաքին գեղոցէից, զորս պարտ է 'ի վար արկանել 'ի գիպուածս յայս, չիք ինչ առաւել շահաւէտագոյն գարման առ 'ի մեղմել զբորբոքումն և զայսուցն քան զգործածութիւնն գեղման կամ բրդոյ, որում պարտ է լինել գզեալ, և թանձրախիտ:

Դարձեալ, պարտ է ախտակրիս՝ ցորքան յարատևէ ըմբռնումն ախտին, վայելել 'ի մեծի անգորրութեան, եթէ ըստ մարմնոյ, և եթէ ըստ հոգւոյ. հրաժարիլ պարտ է յամենակերպ իրաց, որք նեղեն և զայրացնեն զոգի, և յամենայն արտաքին գրեց սպեղանեաց, որք պատճառեն զանդրադարձումն ախտի յօդացաւութեան: 'Ի գիպուածս ախտիս երբակ հատանելն, և լուծողականքն ոչ են բնաւ 'ի գործ արկանելի՝ բայց եթէ տակս մեծագոյն ինն հարկի, և այն ևս մեծաւ զգուշութիւն. քանզի ըստ վկայելոյ հեղինակաց՝ անթիւ անկարգութիւնք զհետ գան յայդմանէ, եթէ ոչ 'ի կիր արկանիցի 'ի պատշաճագոյն վայրկենի, այսինքն 'ի սկզբան ախտին, և այն յանձինս, որք վիճակեալք են արիւնային և հիւթաւէտ բնութիւն. եթէ ախտակիրն իցէ երիտասարդ և ուժեղ, յայնժամ մարթ է լուծանել զորովայնն 'ի գործ արկանելով զկակղացուցիչ և զլուծիչ գրեխս, զորս պարտ է կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին՝ ցորվայր յարատև մնայ ըմբռնումն ախտին:

Գիտելի է, եթէ գտանին բազում միջոցք 'ի ձեռն որոց մարթ է կարձել զըմբռնումն ախտիս, կամ գլխովին հատանել, և անհետ առնել. բայց ոչ է մարթ ապահովապէս 'ի գործ արկանել. քանզի գեռ ոչ ոք 'ի գիտնականաց զփորձ էառ նոցին անվնաս շահաւէտութիւն, և բազումք յանդէտս և յանզգոյշ գործածութիւնք այդպիսի գեղոցէից զբաւեցան 'ի կենաց. այլ առաւել ապահով և ըստ իրաց ինչ օգտաւէտ գեղն, զոր մարթ է 'ի գործ արկանել յայսմ գիպուածի յատուկն սատակութիւն և գժնեութիւն ցա-

+ ռոցն՝ է լաւատեսս լինդուխսն, զոր պարտ է մատուցանել ախտակրին յերեկոյեան պահու յերթալն 'ի մահիճ 30 կամ 40 շնթս, կամ եւ առաւել, կամ նուազ ըստ պահանջելոյ սաստկութեան նշանացն։ Դեղս այս մեղմէ զցաւս, և ենդորբացուցանէ զախտակիրն, գրդռէ զարտաշնչութիւնն մարմնոյ, և առթէ զձգանս, որ ըստ խտալականին՝ քռիղէ։

+ Յաղագս խնամոպարարութեանց և դեղերիցն, զոր պարտ է 'ի վար արկանել զնի դիւրանալոյ ախտին։

+ Յետ դադարման ախտիս՝ պարտ է ախտակրին 'ի վար արկանել մի կամ երկու չափ թինթուռա ամառա սի ուապառպառս, կամ զայլ ինչ սատմոքսային լուծիչ և գառնապին դեղս, կամ զարմատս փոշիացուցեալ և լուծեալ 'ի մէջ թեթև գինւոյ կամ գարօղւոյ, որպիսի են ճէնցիանա, քինա, հանդերձ կիներամոնիս, սերբենթառիս վիռճինառիսիս, կեղեւով նարինջոյ եւն. և յայնժամ պարտ է ախտակրին ըստ իրաց ինչ ծոմապահել, և չափաւորապէս շրջիլ 'ի զբօսանս ձիով կամ հետիոտս։

Յաղագս հնարիցն որով մարդ է արգելուլ զվերադարձն ախտի յօդացուածոցն։

Պարծ է 'ի դադարման այսր ախտի դառնալ ինչ ինչ հնարս, և միջոցս, 'ի ձեռն որոց հնար իցէ խափանել զվերադարձումն կամ զվերակրկնումն այսրիկ ախտի, կամ դէթ մեղմել զդժնէութեան նորին։ Բայց գիտել արժան է, եթէ այսոքիկ միջոցք բնաւոչ կարգին 'ի դասս դեղորէիցն։ Պատմէ պուքհան հեղինակն, եթէ ականատես լեալ է բազում անգամ բազմաց, որք գործածութիւն քինա քինաի և այլ դեղորէից սառնային զապաքինութեան, բայց զկնի քանի ինչ ամաց վերադառնայր 'ի նոսա ախտն եւ չարագոյն։ Ընդ 'ի հասարակի խօսելով, թէպէտ դժուարին և վտանգաւոր իմն է արգելուլ զվերադարձումն ախտիս 'ի ձեռն դեղորէից, բայց մարթ է ըստ իրաց նուազել զսաստկութեան, և զդժնէութեան նորին. և այսմ հնար է լինել միայն բարեկարգութիւն կերակրելնոց, և զբօսանաց. քանզի այսու է ապաքէն, եթէ մարթ է փոխել զիսառնուածս մարմնոյ ախտակրին 'ի

ձեռն պատշաճագոյն ինն կարգադրութիւն 'ի կեանս, և այդպէս հնար է գլխովին արմատաքի խլել զախտս զայս, միայն թէ ըստ բաւականին յարատև 'ի գործ դնիցին պայմանեալ կանոնադրութիւնքն 'ի կերակուրս, զորոց ընդ երկար ճառեցաք 'ի տեղւոջ իւրում։ Նոյնպէս պարտ է 'ի գործ արկանել զչափաւոր վաստակս ըստ տանելոյ կարողութեան ախտակրին։ և անուամբս վաստակ՝ իմանամք ասասն զթեթև ինչ ձեմումն, 'ի ձեռն որոյ շարժի քիրան։ ահա այդքիկ երկու միջոցք են գլխաւոր և առաւել օգտաւէտապէս 'ի գործ արկանելիք 'ի գիսուածս ախտս։

Դարձեալ, խրատեմք զախտակիրն կանխել յընթրիսն, և ոչ ածապարել խակ և խակ զկնի ընթրեացն 'ի մահիճս։ պարտ է հրաժարիլ յոգիաւոր հեղանիւթոց, մանաւանդ 'ի գործածութենէ ասատիկ գինւոյ։ և 'ի գարնանային և յաշնանային ժամանակի 'ի գործ արկանել սակաւաչափ մակնէզիա պիտանիս, և ոչ պառպառս, որոց գործածութիւն է օգտաւէտագոյն ոչ միայն առ 'ի մաքրել, այլև առ 'ի բանալ և 'ի գրգռել։ Ա՛ռ մի արամ՝ մակնէզիա պիտանիս, և 24 կշիռ ցորեան՝ ոսպառպառս փոշիացուցեալ։ զորս արկեալ 'ի հեղուկս 'ի մէջ միոյ բաժակի ֆիսօ տի քամոմիլլայի, մատոյ ախտակրին ըմպել միանգամ, և զայս չափս կրկնեսցի միանգամ և երկիցս ընդ միջոց երկուսեան ժամուց, եթէ ոչ պատճառեսցի մեծ լուծումն որովայնի։ և յետ այնորիկ 'ի գործ արկ զոմանս դառնագին ասասմբային դեղորայս, որպէս են ինֆուզիոնէ տի թանաչէթօ, կամ թռիֆոլիս բալուստռէ, կամ ճէնցիանա, կամ ֆիսօ տի քամոմիլլա, կամ պառատանա ևն։ Գիտել արժան է, եթէ պատշաճագոյն ժամանակն յոր արժան է 'ի գործ արկանել ախտակրիս զայսոսիկ վերոյիշեալ դեղորայս կամ հեղուկս, է ամիսն մարտի, և հոկտեմբերի։ յորս պարտ է յարատև 'ի գործ արկանել երկու կամ երիս շաբաթս երկու բաժակս յաւուրն։ Դարձեալ 'ի գիսուածս ախտիս շահաւէտագոյն է գործածութենէ կիզղոլիանի, և կամ կիզղոլիաթօռիսի։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԻԻԴԱՐԵՐ
ՍԵՐՈԲԵԱՆ - ԻՆՃԻԿԵԱՆԻ
23 ՅՈՒՆՈՒՈՐԻ 1929 ԹՎԻ

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս երիրորդ գեսակի յօգացաւորութեան, որ է՝ յօրն ախտաւորութիւն, այսինքն անկանոն յօգացաւորութիւն, և յաղագս նշանաց նորին։

Ի գլխացաւածս, յորում յօգացաւութիւն ի վերս է լանէ ի գլուխն, ցաւն անդամոց գագաթի, այսուցն փարատի, և ի վերս երևի գժնեայ ցաւ ինչ գլխոյ՝ զոյգ ունելով ընդ իւր զասասիկ իմն քնաւիութիւն, զպտոյտ գլխոյ, զբռնական իմն շարժուն մկանանց մարմնոյ, և զխեղացնորութիւն։ և երբեմն ժամանեալ հասանէ ի թոքն, և յայլ մերձագիր մասունս։ և յայնժամ զգայ ախտակիրն զասասիկ իմն ծնչուն, զհազ, և զգժուարաշնչութիւն։ բազում անգամ և պատճառէ զփողացաւութի, զբորբոքումն խցանաց, զթքումն արեան, զթոքաժեռութի, զնչարգելութի, զանձկութի, և զնուաղումն, և։

Ի գիսուածս, յորում ախտն ժամանէ ի սամամոքսն, յայնժամ զգայ ախտակիրն սասակաղէս ըզսասղակութի, զփսխումն, զծարաւ, զվիշտս, և զցաւ ինչ ի ծագն սասամոքսի կամ մակորովայնի, և գբլխովին ուժաթափ լեալ լքանի։ Իսկ եթէ ընդմասնէ ի սասրին որովայնն, յայնժամ ի վերս երևի սրբասացաւութիւն, բորբոքումն, և աղդու իմն ցաւ ի սասամոքսն, կշտացաւութի, խէթ, երիկամնաժեռութիւն են։ զգայ միանգամայն ախտակիրն զսասղակութի, զնոդկանք, զլուծումն որովայնի, և երբեմն և զարիւնախառն փորհարութի, մեղն թանձրացեալ, և դաճալից երբեմն։ Եթէ ախտակիրն ելցէ անցեալ զաւուրքն, զգայ զվիշտս ախոնդանաց, և զցաւ ինչ մեայուն ի փորոտիսն։ Գիտել արժան է սասէն, եթէ յոյժ գժուարին իմն է ծանօթութի այսր տեսակի յօգացաւութի, եթէ ոչ գտանիցի զոյգ ընդնմա ըմբռնումն առաջին տեսակի կանոնաւորեալ յօգացաւութե։

Յաղագս դարմանապարարութեան և դեղոցէից այսր պետութեան յօդացութեան։

Յորժամ տեսանիցեմք զախտ յօդացութիւն յարձակեալ 'ի գլուխն կամ 'ի կուրծս, հարկ 'ի վերայ կայ բուռն հարկանել զամենայն հնարաւոր միջոցաց, և զհնարից, և փութալ իջուցանել զայն 'ի վայր յոտս։ սմին իրի պարտ է յոլով անգամ ընկղմանեցուցանել զախտակիրն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ մինչև ցարունս, և միանգամայն պարտ է գնել 'ի ներքուստ ոտից զաղեղանիս յօրինեալս 'ի չոր թզոյ, և 'ի մանանխոյ։ Դարձեալ, 'ի գիպուածս մեծի հարկաւորութեան, պարտ է 'ի գործ արկանել վէշիքաթօռիս, որոյ ներգործութիւնն է առաւել աղդու և շուտափոյթ։ նոյնպէս օգտաւէտ է գնել զաղրուկս, մանաւանդ 'ի վերայ վշտացեալ մասին մարմնոյ։ Պատմէ պուքհան հեղինակն, եթէ ակնատես լեալ է 'ի գիպուածս ախտիս մեծագոյն օգտաւէտութեամբ գաղջ ջրոյ, յոր պարտ է յաւելուլ և սակաւաքանակ հաստարակ օձառ, և 'ի ներքս գնել զոտս ախտակրին, որոյ գործածութեամբ յօդացութիւնն վերնակողման ստորիջանէ յոտս։

Դարձեալ, պարտ է երակ հատանել յոտից, և 'ի գործ արկանել զատամոքային ջերմ լուծողականս։ Պիտոյ է ախտակրին մնալ 'ի մահճի, և անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ, մանաւանդ եթէ 'ի վերս երևեսցին նշանք ինչ բորբոքման։ Բայց 'ի գիպուածս, յորում ախտս այս պաշարէ զատամոքսն, և ապայ ախտակրին զդալ զթեթև ինչ ցրտութիւն, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութիւն ջերմագին քօռոխալից։ այսինքն դեղոցէից, որք զօրացուցանեն զսիրտն։ այսպիսի է ընտրագոյն գինին եռացեալ կինամոնիս, կամ սոսկապէս ջուր կինամոնի, անանխոյ, և օղի, կամ գարեղի։ Եւն։ Պարտ է փոյթ մեծ ունել առ 'ի շարժել զքիրան գործածութեամբ ջերմ ըմպելեաց։ Եթէ ունիցի զզզուանս կամ զնոզկանս, և զյօժարութիւն ինչ 'ի ժայթքել, պարտ է տալ նմա ինֆուզիոնէ սի քամոմիլա կամ այլ ինչ գաղջ ըմպելի առ 'ի գրգռել և գիւրացուցանել զժայթքումն։

Իսկ 'ի գիպուածս յորում ախտս այս ընդմանէ 'ի փորոտիսն, և պատճառէ զլուծումն որովայնի, յայնժամ պարտ է փոյթ ունել առ 'ի արդելուլ ըն-

լուծումն որովայնի 'ի ձեռն կակղացուցիչ գեղ-
բէից, որպիսի են՝ ռապառապառս, մաննա, և։ և միան-
գամայն 'ի վար արկանել զհնարս առ 'ի քարշել 'ի
սաստ կոյս զախտարծարծ հիւթս։ սմին իրի պարտ է
մատուցանել նմա զհեռեալ փոշիս։ Ա՛ռ բօլվեռ
տէլլա քօնթէսսա տի ռէնթ, և չէնթաւռէա մի
նօռէ, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ, զորս խառ-
նեալ ընդ իրերաց բաժանեա յերկոտասան հաւասա-
բաչափ մասունս, և տուր ախտակրեալ յիւրաքանչիւր
երիս ժամս զմի մասն։

Յորժամ ախտս այս յարձակի գէպ յերիկամունս,
յորմէ և պատճառի խռովութիւն կամ ամբոխմունք 'ի
մէջ աղեաց, և ցաւ ինչ յաւազընկալ մասունս երի-
կամանց, յայնժամ հարկ է առաւապէս ըմպել տէքօ-
ցիօնէ տի ռատիչէ տի ալթէա, և միանգամայն սաս-
ծել ջերմագին ջրով զծագն երիկամանց, և 'ի գործ
արկանել զդրեխս կակղացուցիչս։ և յետ այնորիկ
պարտ է տալ նմա զգեղ ինչ մեղմիչ կամ խաղաղիչ։
Իսկ եթէ ցաւն լինի յոյժ սաստիկ և դժնեայ, մարթ
է տալ նմա 30 կամ 40 չիթս լավտանս լիգուիտօ՝ ար-
կեալ 'ի մէջ մլոյ բաժակի սովորական ըմպելւոյ։

Գիտել արժան է ասէն, եթէ որք միանգամ զփորձ
առեալ են այսորիկ ախտի, պարտին մեծապէս ըզ-
գոյշ լինել յամենակերպ վշտաց, և 'ի ձանձրութեց,
որք մարթին պատճառել զվերակրկնումն ախտիս։
այլ նոքա, որք չեն բնաւ զփորձ առեալ այսորիկ ախ-
տի, բայց ըստ բերելոյ պարագայից կազմուածոյ նո-
ցին, կամ ըստ հանգամանաց վիճակի և վարուց նո-
ցին եղեալ լինիցին առաջին ըմբռնման, յայնժամ
պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի պահպանել զոտս իւ-
րեանց ջերմագինս և անխոնաւս։ և սովորաբար պարտ
է նոցա դնել զոտս 'ի ջուրս ջերմագինս, մանաւանդ
յորժամ զդան զցաւ ինչ թեթև 'ի գլուխն։ և յայս-
պիսի դիպուածի օրէն է միանգամայն յաւելուլ 'ի
վերոյ ջրոյ զոճառն հասարակ, որպէս ասացաք 'ի
վեր անդր։ Դարձեալ, շահաւէտագոյն է յայսմ գի-
պուածի գործածութիւնն շաքարի ընդ ջրոյ բաղա-
դրելոյ։

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Ի վերայ որովայնալուծութեանն կամ փորհարութեանն. զոր իբրև լոյսի յուլենն՝ փիտոռէա, կամ ֆլոռոսս փի վենրեռէ։

Ի ներքին կողմանն աղեաց՝ մածեալ կամ ծեփեալ կան յորդ լոքձունք, որք են սոսնձային և ըպրծուն, կարդեալ առ ի վայր սահեցուցանել զի ներքս եղեալ նիւթն, և միանգամայն պահպանել զաղիս ի տախտ, ի սուր, յաղի, և ի կծու հիւթոց. նմին իրի երբ խանգարին կամ քայքային այնք լոքձունք, աղիքն խռովեալ թուլանան, յորմէ ծագին բուռն հոսմունք կամ լուծմունք այլևայլ եղանակաւ. վասն որոյ և որոշի ըստ նիւթոյն, որք արտաքս թափին. երբեմն լինի շռկային, երբեմն մաղձային, երբեմն խժային, երբեմն սրգնային, և երբեմն և արիւնային են, որպէս տեսցի ստորև։

Պատճառք որովայնալուծութեանն կամ փորհարութեանն։

Որովայնալուծութիւն ծագի կամ յառաջանայ յայնմ ամենայնէ, որք հրապուրեն և բռնադատեն զլծէլս և զերակս փորոտեաց կամ աղեաց, որպիսի են՝ մաղձային և խժային շոգիքն, և կուտակեալ սառամոքային և խթիչ հիւթքն. և և այն ամենայն, որք աճեցուցանեն զդայուն ական շարժումն և զդրդիռ աղեաց. որպէս շատ ուտելն զհատուն ացեալ պտուղս, զսունկս, զսեխ, զմեղրապոպ, զվարունգ, են։ Պարթ է և յառաջ գալ ի խմորմանէ կերակրոց, ի ճաճեաց, ի տախտ հիւթոց, ի սուր մաղձէ, ի պանկրատական հիւթոց, յուժգին լուծողական դեղորէից, ի դիժուարամարսելի կերակրոց, յոգիաւոր հեղանիւթից, ի թիւնաւոր իրաց, ի դրդռիչ և ի զայրացուցիչ դեղորէից, ի ցրտոյ, ի յարդելմանէ արտաշնչութեան մարմնոյ, ի խցմանէ մեսենտրական մատանց, յերկա-

բատև հիւանդութիւն, 'ի տկարութիւն ջղաց և փորոտեաց, 'ի գժուար ծագմանէ տաճմանց։ Այլև բազում անգամ պատճառի փորհարութիւս այս 'ի բորբոքմանէ ստորին որովայնի և արգանդի, և յայլ բորբոքիչ ախտից։ Յաւելուլ մարթ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և զյոռութիւն կլիմայից և զանբարեխառնութիւն օդոց երկրին՝ յորում բնակին։

Նշան որովայնալուծութիւն կամ փորհարութիւն։

Դասարակօրէն զուգընթաց լինին ընդ ախտիս՝ թուլութիւն, ծնչումն աղեաց, անախորժակութիւն կերակրոց, այտուցն և կռնչիւն փորոտեաց, խատութիւն որովայնի, թեթև ինչ նոզկանք, և ցաւ 'ի փորոտիսն, և սաէպ սաէպ մղանք 'ի դատարկել զորովայնն, և երբեմն ևս խլիթ երասանի, որ ասի՝ թէնէզմն։ Զարկ բաղկին երբեմն լինի ընդհաս։ Մէզն սովորաբար լինի թանձր և սակաւաքանակ. մարթն մարմնոյ ցամաք. գէմքն ոժգոյն. գողգոջումն սրունից, տաքութիւն ոտից, թօթափումն հերաց։ Սմանապէս զուգընթաց լինի ընդ սմա ջերմութիւն, նուաղումն, և հիւծումն, և ի յերկարելոյ լուծմանն առաւելու և տկարութիւն։

Հուսկ յետոյ եթէ ոչ բարիոք խնամ տարցի, փոխարկի 'ի ջրգողուն, կամ 'ի նեխուն, և երբեմն ևս 'ի վերայ գայ բորբոքումն և սուր ցաւ փորոտեաց հանդերձ փսխմամբ, և հեծկլտանօք, որ է նշան քաղցկէզային, և մահահրաւէր։ Բայց 'ի գիպուածս՝ յորում որովայնալուծութիւն լինի ինքնեկ 'ի բնուստ շարժեալ, յայնժամ ոչ է այնքան վտանգաւոր, և ոչ է պիտոյ նպաստ դեղոյ։ այլ մանաւանդ բազում անգամ լինի օգտակար ինչ հոսումն. վասն որոյ և չէ պարտ արգելուլ զայն, բայց եթէ յորժամ մնասցէ ընդ երկար ժամանակ, և տկարասցի հիւանդն երևելապէս։

Յաղագս մասնաւոր նշանաց ազգի ազգի որովայնալուծութեանց. և յաղագս խնամապարութեան նոցին։

Ա.

Յորժամ հոսումն կամ լուծումն որովայնի պատճառի 'ի մաղձէ, յայնժամ ասի յիսալացուց՝ տիառոէա պիլիօզա. որոյ նշանքն են գառնութիւն բերանոյ, նողկանք սրտի, թուլութիւն փորոտեաց, կանաչութիւն կղկղանաց, սաստիկ ցաւն աղեաց, և սառբին որովայնի, և գրգռելութիւնն լերդի. և գեղորայքն են՝ խաշուն թամարինտի, շինձուկն կաթին, սակաւաքանակ քռէմոռ ամ թառթառօն, և հասունացեալ պտուղքն, և եւս գրեթն որ պատրաստեալ իցէ դաղջ ջրով խառն ընդ օսիմէլէի կամ շինձուկի կաթին։

Բ.

Եթէ որովայնալուծութիւնն պատճառեալ իցէ 'ի ճնեաց կամ յորդանց, յայնժամ կոչի՝ տիառոէա վէռմինօզա. որոյ նշանքն են՝ յորդ հոսումն որովայնի, զազրահոտութիւն կղկղանաց, հանգերձ գորշագոյն գրաթիւ, վրդովումն սառբին որովայնի, արտելումն ճնեաց կամ որդանց 'ի սառբուսա, որոց ոմանք են կենդանի, և ոմանք մեռեալ կամ նեխեալ։ Եւ գեղորայքն են՝ բոշվէռէ ամ սասանէօ, օլիս ամ բալմաքուխթէ, և լուծողականքն պատրաստեալք խաշնդեղիւ, և քաթօմէլանօիւ. և յետ այսոցիկ օրէն է տալ հիւանդին զջուրն կրոյ՝ միայնակ, և կամ խառնեալ սակաւ ինչ խաշնդեղ, որով զօրանան աղիքն և արգելանի վերատին ծնունդն որդանց։

Գ.

Յորժամ հոսումն որովայնի յառաջ գայ 'ի ցրտոյ կամ յարգելականութէ արտաշնչուէ մարմնոյ, յայնժամ կոչի՝ տիառոէա սիէռօզա. որոյ նշանքն են՝ ուռատարէն հոսումն որովայնի զօրէն ջրոյ, ցամաքութիւն մարթոյ մարմնոյն, սաստկութիւն ցաւոց աղեաց, արտաքսումն սաէպ սաէպ փչոց, ուժգնութիւն ծա-

բուոյ, պակասութիւն միզի, ձգտումն որովայնի, կիզումն երասանի, են. և գեղոցայքն են՝ թրմոցն ամպուքքի, բոլվէռէ տի տովէռ, էմուլսիոնէ առապիքա, յաւելլով 'ի նոյն ցորենաչափ ափիոն, կամ թիւրակէա են։

Դ.

Եթէ որովայնալուծութիւնն պատճառեալ ելցէ 'ի խժային գոլորշեաց կամ 'ի մաղձային շոգեաց, յայնժամ կոչի՝ տիսառռէա մուքոզա. որոյ նշանքն են յորդառատ հոսումն սոսնձային հիւթոց, այտուցումն և ձգտումն որովայնի, արտաքսումն փքոց, ցաւն աղեաց, թուլութիւն փորոտեաց. հիւթքն՝ որք սաէպ սաէպ արտաթորին 'ի ստորուստ, երբեմն լինին դեղին հարեալ 'ի գոյն մոխրոյ, երբեմն ջրային և ջերմ, երբեմն մածուցիկ և անհոտ. երբեմն ցուրտ և սպիտակ, և երբեմն եւս սպիտակ և մրրալից. նաև երբեմն են կանաչագոյն և զաղրահոտ, և երբեմն մանգոյն և անհոտ։ Ցաւն՝ որպէս և ջերմութիւն երբեմն լինին սաստիկ, և երբեմն թեթև. հուսկ յետոյ եթէ ոչ բարիոք խնամ տարցի, գլխովին համաձայնի ըստ մասին նշանացն ախտին կոչեցելոյ՝ ֆէպպռէ լէնթա նէռվոզա. զորմէ խօսեցաք 'ի տեղւոջ իւրում, և գեղոցայքն այսորիկ հոսման են՝ արմատն ռունիքաի, և սոշուցիօնէ տի կոմմա առապիքա։

Ե.

Եթէ որովայնալուծութիւն պատճառի 'ի խթիչ և 'ի սաստիկ լուծողական գեղոցէից, 'ի մաղձէ, 'ի թունից, և յայլ ինչասակար հիւթոց, յայնժամ կոչի՝ տիսառռէա կասթռիքա. որոյ նշանքն են՝ առատօրէն հոսումն մաղձի և մաղասի, սաստկութիւն ծարաւոյ և ցաւոյ, խէթն սրբանի, ձգտումն փորոտեաց, նողկանք ստամոքսի, ժայթքումն, ձգտումն, են. և գեղոցայքն են խաշուն երիցկի, կամ չայի, խաշընդեղն, և իբէքաքուանա, որ ոչ միայն մաքրէ զստամոքսն, այլ միանգամայն ուժ ստամոքսին զմասնաւոր իւն ոյժ, և զօգնութիւն, որով զօրացեալ արտաքս վանէ ինչասակար նիւթս, և զինացեալս յանմարսելութիւն։ Քան և չորս կշիռ ցորեան իբէքաքուանան

չափ է բարիոք և բաւական առ 'ի արտադրել զայլ սոսկ ներգործութիւն. մի կամ երկու աւուրք զկնի փսխողականի՝ օրէն է տալ հիւանդին կէս տրամ կամ 40 ցորեան խաշնդեղ. զոր և պարտ է կրկնել երկու կամ երեք անգամ, մինչև ցդադարիլ հոսման որովայնի։

'Ի գիպուածս, յորում հոսումն որովայնի ծագէ 'ի սաստիկ լուծողական դեղորէից և 'ի թիւնաւոր նիւթոց մտելոց 'ի ստամոքսն, յայնժամ օրէն է ախտակրին ըմպել առատօրէն պէվանտա տիլուէնթէ, այսինքն դեղ հեղեղիչ. որպիսի են՝ էմուլսիոնէ առապիքա, գաղջ կաթն, իւղն նշոյ կամ ձիթապտղոյ. և։ Եւ 'ի վախճանի մարթ է և տալ սակաւաչափ լաւտանոս լիգուիտոս, կամ տրամաչափ տիատրոնոս առ 'ի խաղաղել զդայրացումն աղեաց։

Ղ.

Եթէ հոսումն որովայնի ելցէ արիւնաշաղախ, յայնժամ կոչի տիսենտերիա քռուէնթա, որոյ դեղորայքն են՝ թրմոցն խաշնդեղի, կամ քասքարիլիսի, և յաւելուլ պարտ է 'ի վերոյ նոցա ցորեան մի կամ երկու աղլուամէ։

Ճ.

Յորժամ որովայնալուծութիւնն յառաջ գայ յուժեղութէ և 'ի բռնադատութէ, որ պատճառի յարգելականութէ իրիք սովորական հոսման, որպիսի են հոսումն թանչից, գաշտանի, ևն, յայնժամ ասի՝ տիսենտերիա սթէնիքա. որոյ դեղ է երակահատութէ, և 'ի չլինել այսմ կարելի, հարկ է հինգ կամ եօթն տղրուկս դնել 'ի վերայ երասանի, և փութալ զամենայն յարմարագոյն հնարս 'ի վար արկանել իսկ և իսկ 'ի նոյն ժամանակի, առ 'ի դիւրացուցանել և շարժել վերատին զհոսումն զայն սովորական. որովհետև զայսմանէ կախեալ կան՝ ոչ միայն վնասաւորութիւն փորհարութէ, այլ միանգամայն կեանք ախտակրին։

Ը.

Յերկարաժամանակեայ որովայնալուծութիւնս ա-

ռանց ջերմութեան, որոյ նախնական պատճառ գոյանի ցի լինել սկարութիւն աղեաց կամ փորոտեաց, յայնժամ կոչի՝ սիսառէա քաւնիքա. որոյ առաւել գործածեալ դեղոյցքն են՝ իրէքաքուանա, տալով հիւանդաց երկու ժամեն յերկու ժամ մի կամ երկու կշիռ ցորեան, յաւելլով 'ի նոյն մէն մի ցորեան՝ էլէոցուքքառս սի մաշիս։ Նոյնպէս երկար փորձառութեամբ՝ զի գերազանց գեղ է գործածութիւն փոշոյ ինչ՝ որ այսպէս բաղադրի։ Քսան կշիռ ցորեան՝ առսիչէ սի քօրմնզ, և տասն կշիռ ցորեան՝ ցուքքէռս առօմանիծծանիծ սի մաշէռ։ Եւ զայս պարտ է առնուլ երիցս կամ չորիցս անգամ յաւուրն։

Բաց 'ի դեղոցէից ասսի՝ օգտաւէտ յոյժ եղիցի արբուցանել հանապազօր արմնիքս արմատն լոսեալ, բայց առցի մի աւելի քան զտասն ցորեանս առ մի նուազ, և տացի չորս ժամ միջոց ընդ մի և ընդ միւս արբումն այսր չափոյ։ Են բժիշկք, որք առնուն 'ի կիր զսերմն ջրախոտի, զկեղեն սիսառուպսի, զքաքաւիլիս, զնոչի սի կիսանաէ, զլէնս քամբէՃՃիս, զիօմնա քինս, զսնէՃն արաբիոյ, զիծամնենիլլա, են։

Թ.

'Ի գիպուածս, յորում որովայնալուծութեան լինի պարբերական, յայնժամ կոչի՝ սիսառէա քէռիսոիքա. զայսպիսի լուծողութիւն չի՛ պարտ բնաւ արգելուլ. քանզի միշտ է ՃԻՃն ինչ բնութեան, որով արտաքս վանէ յինքենէ զախտաբեր հիւթս. որ եթէ մնայցին 'ի ներքս, արդարև ՃԻՃատակաւ լինէին բնութիւն. և են ոմանք, որք կրեն զայսպիսի լուծմունս որովայնի 'ի սահմանեալ ինչ ժամանակս խրատքանչիւր ամաց, որպէս 'ի գարնանային՝ մանաւանդ յաշնանային եղանակի, և այս է պարգև ինչ շնորհեալ բնութիւն առ 'ի պահպանութիւն առողջութիւն. և արդարև լինի վտանգաւոր արգելուլ զայսպիսի օգտաւէտ լուծումն. այլ միայն օրէն է յայսպիսի ժամանակս հրաժարիլ 'ի մանրնեաց։

Փոքրիկ մանկունք են յոյժ ենթակայ այսպիսի լուծման որովայնի, մանաւանդ 'ի ժամանակի, յորում ծագին առամունք նոցին. բայց ուր ուրեմն ՃԻՃատակաւ լինի նոցա, և բազումք ևս 'ի նոցանէ զարդարին առամամբք առանց կրելոյ ինչ վնասու։ Իսկ

եթէ տեսանի վնասաբեր լինել մանկանց այսպիսի լուծումն, յայնժամ պարտ է տալ նոցա մի փոքրիկ գրգռալիս սրձոյ մակնէզիա պիտանաբար՝ ընդ շորս կամ հինգ ցորեան ռապառապառօր. եթէ կրկնեսցի գեղս երիցս կամ չորիցս, անտարակոյս լինի օգտակար։

Ժ.

Ի գիպուածս, յորում հոսմունքն պատճառին ի սաստիկ կրից, և յուժգնագոյն տագնապէ բնութեան, յայնժամ ասի՝ տիտառէա տէլլա բասսիոնէ, կամ աֆֆէցիոնէ տէլլ՝ անիմա։ Պարտ է վարել մեծաւ զգուշութիւն յայսպիսի գիպուածս. փսխողականն ոչ է պատշաճաւոր, իսկ լուծողականքն ոչ են այնքան ապահով, բայց եթէ լինիցին յոյժ թեթեւ, և սակաւ քանակութիւն։ Առաւել պատշաճաւոր գեղորայքն են՝ խաղաղացուցիչ կամ անթիսբաղմոտիչի. վասն որոյ պարտ է տալ հինգ կամ տասն շիթ լաւանոս լեգուիտս ի մէջ միոյ բաժակի ինֆուզիոնէ տի վա-լէրիանա, կամ տի բուլէձիս՝ յամենայն ուրեք ժամս միանգամ, մինչև ցդադարիլ նշանացն։

Դարձեալ՝ զուարճութեան սրտի և անդորրութիւն հոգւոյ ի գիպուածս յայս հարկաւորապէս պահանջի։ Երբեմն առ ի հանգարտեալոյ զլուծումն որովայնի, ես դիմեմ ի գործածութեան յեռագայ գեղորէից։ Ա՛ռ կէս ունկի՝ տիտաքօռտիս, և վեց ունկի՝ ջուր հասարակ, տուր հիւանդին երկու կամ երէք գրգռալ սեղանոյ յաւուրն։

ԺԱ.

Ի սոցին կարգ դասի և լիէնթէռիա ձայնեալ փոքրարութիւն, որ պատճառի ի խանգարմանէ գործողութեան մարսողութեանն, և ի խափանմանէ առնելութեանց կաթնածու երակացն, որք բերանաբաց կան յաղիս, որով ինչանեն կերակուրք անմարս։ Բազում անգամ ևս ծագի յերկարատև և ի հնագոյն սոսկ փորհարութիւն, և ի յարիւնռուշա որովայնալուծութենէ, ևն։ Սա ունի մեծ հաղորդակցութիւն կամ ազդակցութիւն ընդ հոսման չէլիաքս անուանեալ ընդ-չերակի, և ի պատահիլ ումեք, մանաւանդ ծերոց՝ յոյժ դժուարաւ ապաքինի. ուստի այնպիսիք զամե-

նայն ընթացս հիւանդութեան իւրեանց մեծաւ զգուշութիւն պարսին կեալ։

Ախտս այս երբեմն զոյգ ունի ընդ իւր զանոխորժակութեան կերակրոց, զծանրութեան սաստիկն որովայնի, զտապ սահմանացն ախտնդանաց, զնողկանք սաստմոքսի, և զցաւ փորոտեաց, և երբեմն ևս զշնչաղց։ (ականատես եղաք 'ի դիպուածս ախտիս հիւանդաց ոմանց՝ ուստել անյապաբար զկերակուրս վեց կամ եօթն անգամ 'ի մէջ քանի ինչ ժամուց։) Հասարակօրէն թուլանայ զօրութիւն ջղաց, մանաւանդ այնց ջղաց որոց սատրակարգեալ են մեծ գործք մարմնոյ, զորմէ զհետ գայ անէփութիւն 'ի կերակուրս, և անբաւականութիւն 'ի անուանդ ջերմութիւն կենաց, և այնպէս ծիւրեալ լքանին ընդերքն, և բոլոր մարմինն։ Եղանք առաւել ձախորդականք են՝ սակս սակս արատութիւն որովայնի, սաստիկ ջերմութիւն, ուժգնութիւն ծարաւոյ, նուազութիւն միզի, վէրքն որկորոյ, անախորժակութեան կերակրոյ, դժուարութիւն 'ի կլանել են։

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի եթէ դասանի զոյգ ընդ ախտիս դժուարութիւն ինչ 'ի շնչառութիւն, և ցաւ կողմնական, յայնժամ ախտս այս աւարտի 'ի նեխութիւն։ 'Ի դիպուածս յայս առաւել պատշաճագոյն դեղորայքն են՝ հնագոյն քաղցրաւենին կարմիր վարդի, և ազնիւ թիւրակէան, որ այսպէս բաղադրի։ Առ վեց ունկի՝ վերոյիշեալ քաղցրաւենին, բաղադրեա զայն ընդ վեց տրամ թիւրակէսի, յաւելլով 'ի նոյն և զայլ բաւականաչափ քաղցրաւենի սերկևիլի։ Յետ որոյ տուր ուստել հիւանդին մի կամ երկու անգամ յաւուրն՝ զկշիռ կիսոյ ունկեայ։ Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգապէս յաջողեցաւ գործման սանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել հեշտընկալսն 'ի դեղրէից ասոն, որպիսի է զանգուած ինչ հատադեղոյ բաղադրեալ 'ի 12 ցորեան՝ քօլմպօ արմատոյ լոսելոյ, և 'ի բաւականաչափ շարապոյ սերկևիլի։ Յորմէ նեալ ասան վեցեակ հատիկս, երկու առցին ընդ առաւօտս, երկու նախ քան զճաշն, և այլ երկու ժամ մի յառաջ քան զընթրիսն, միայն թէ կրկնելի է այդ դոնէ մինչև 'ի քսան օր։

ԺԲ.

Երևելի է նոյնպէս և հոսումն լերդական, կոչեցեալ յիտալացւոց՝ Ֆլուսսո էբաթիքո. և կարի դըժուարին ինն է սահմանել զիսկարուն և զգործադիր պատճառն այսր հոսման. բայց զոր հաւատեաւ մարթիմք ասորասել, է թուլութիւն, դանդաղութիւն, և պալարումն լերդի։ Այդ ամենայն թէպէտ երևին լինել առաւել ընդհանուր պատճառ այսր հոսման, բայց յոլովակի ոչ պատճառեն զայն. որովհետև բազում անգամ ևս պատահին 'ի նեխութիւն լերդի, առանց ուրեք բնաւ դառնելոյ անդ ախտիս, որ ասի Ֆլուսսո էբաթիքո։ Բայց զիարդ և իցէ, հաւատամ համարեալ է թէ ոչ է մարթ այդմ ունել տեղի, բայց եթէ յարակցեալ ընդ լերդի. ամին իրի սահմանեամբ զպատճառս այսորիկ հոսման լինել զամենայն անբարեխառնութիւս կամ անկարգութիւս լերդի, մանաւանդ զակարութիւնն սատամքսի, և ասորին որովայնի, և զդանդաղութիւնն փամփշաոյ, երիկամանց, փայծաղն, պարկի լեզուոյ, և արդանդի. ևս զառաւելութիւնն կամ զկարի նուազութիւնն գաշտանի և թանչից։ 'Ի վախճան ամենայնի հոսումս այս ծագիլ կարէ նաև 'ի խցմանէ մեսենտերական երակաց, որ կոչի՝ օսթուուցիոնէ տէլլէ վէնէ մէսէնթէռիքէ։ Եւ նշանքն են՝ անախորժակութիւն կերակրոց, տենդ թեթև, դառնութիւն բերանոյ, փուքսարկուն, գեղնութիւն միզի, առաւելութիւն կամ սակաւութիւն ցաւոց լերդի և գեղնութիւն մորթոյ, սասակութիւն հազի, և ճընշումն լերդի, գժուարութիւնն 'ի շնչառութիւն։ Բայց մասնաւորապէս գուշակի հոսումս այս այնու՝ զի հասարակօրէն զչեռ գայ գալուկն, բորբոքումն, և այլ ախտք լերդի. ևս առաւել ճանաչի յարտաթորմանէ արիւնաշաղախ նիւթոց կամ կղկղանաց, և 'ի խեթից սրբանին երբեմնապէս պատահելոյ։

Այս հոսումն որոշի և զանազանի 'ի թանչից, որ ասի էմոռոիտալէ, ըստ որում 'ի դիպուածս յայս կղկղանքն կամ պէտքն որովայնի ոչ է այնքան խառն ընդ արեան, որպէս 'ի թանչքն։ Սեամանգեռոքն առաւել ենթակայ են ախտիս այսմիկ։ Դարձեալ, հոսումս այս ոչ է այնքան վշտաբեր և տառապեցուցիչ, որպէս զախտն՝ տիսանթէռիա. բայց է առաջ

ել գժուարաւ փարատելի, և հատարակօրէն աւարտի և փոխարկի 'ի ջրգողութեն, 'ի վատակրութեն և 'ի յերկարատև խօթուն, որ ասի՝ քաքէսսիա։ Այլ գարման սորա է ռատիչէ տի քօլօմպօ, զոր պարտ է խառնել գոյզն ինչ ալիւնիս։ Նոյնպէս օգտաւէտ է եթէ փութով և յաճախակի օծցի 'ի վերայ լերդի և փայծեղան ճարպով անգկի։

Եթէ ախտակիրն ունիցի զմիզարդելութեն, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զոլորձեթալէ բուրբուռէտ, զոր պարտ է զգուշութիւն և չափով ընծայել։ Իսկ եթէ ունիցի զջերմութեն ինչ թեթև, յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զէլիսիռէ տի վէթռիօլօ, և զթրմոցն քինաի, ևս պարտ է գրեթէ տալ պատրաստեալ խաշուով քռուպաի կամ օսպիքռաթօի։ Այլ եթէ ախտակիրն ունիցի ախորժակս յուռել, որպէս պատահի երբեմն, մարթ է թոյլ տալ նմա ուտել զհաւս, զձագս ապաւնեաց, զմիս թաղամնաւորեալ ոչխարի, և զմածուածն եղջերն եղջերուի, որ ասի՝ ճէլաթինա տի քօռնօ տի չէռվօ։ Որմանք յախտաժէտաց սուացան մեծ օգուտս 'ի կաթանէ, ուստի եթէ լիցի օգտաւէտ, պարտ է յարատևել 'ի գործածութեն կաթին, մինչև բարեաք ներգործեսցէ։ 'Դարձեալ, եթէ զուգընթաց լիցի ընդ ախտիս ցրտութեն ձեռաց և ոտից, նուազումն, նուազութեն ձայնի, թուլութեն ջղաց և գժուարութիւն 'ի շնչառութեն, յայնժամ կոչի՝ Ֆէպպրէ բէռնիչիօզա սուպքռուէնթա, որպէս տեսաւ գլ. ԺԱ. երես 18։

ԺԶ.

Այլ բաց 'ի սոցանէ՝ է և այլ տեսակ որովայնաբուծութեն, որ կոչի՝ Ֆլուսսս մէղէնթէռիքօ. այս ինքն հոսուն մեռենտերական։ Սա է ահոկութեն մեռենտերական թեռլից կամ անօթոց. վասն որոյ 'ի գիպուածս յայս կղկղանքն լինի առատաբար արիւնաշաղախ քան 'ի գիպուածս հոսման լերդի, և արիւնռուշտ հոսման որովայնի, որ կոչի ախասէնթէռիա։ Երբեմն ևս պատահի՝ զի յանչափս հոսի արիւն ինչ կարմրերանգ առանց իրիք հոսոյ. բայց երբեմն սեաւ կամ նեխեալ և գարշահոտ, և յայնժամ անուանի՝ մօռպօ նէռօ, այսինքն ախտ սեաւ։ Սեամանգձոտքն են առատաբար ենթակայ ախտիս այսորիկ։ Այլ գարման

տրա չէ լինչ տարբեր 'ի գարմանոց թանչահոսութեն կամ փոխման արեան, որպէս տեսցի իւրաքանչիւր յիւրում տեղւոջ. որովհետև ունի զմիջատահման տեղի 'ի մէջ միոյ, և միւսոյ։

Բայց մանաւորապէս 'ի գիպուածս յայս պարտ է պատրաստել գրեթա կակղացուցիչս, 'ի ձեռն որոց արտաքսի և մաքրի արիւնն, որ փակեալ կայ 'ի փոքրոտիսն. նոյնպէս մարթ է մատուցանել հիւանդին աչքի անթիփութեանի, որ ոչ միայն խափանէ ըզպատճառելի ինքեան, այլ և միանգամայն մանաւորապէս ամենապարէ և արդելու զթանչան։ Զնոյն գործողութիւն ունի և խաշուն բրենոյ՝ խառն ընդ շաբաթի լէմոնի, կամ ռատելի։ Դարձեալ, յոյժ օգտակար է 'ի գիպուածս յայս 'ի վար արկանել զծաղիկն երիցկի՝ եթէ յրմպելիս, և եթէ 'ի գրեթա։

ԺԴ.

Խրատք ընդհանուր առ 'ի խնամատար լինել որպիսի և իցէ հոսանոց, և փորհարութեց։ Ախորժս պյոզիկ յորպիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկեալք, ըստ պարագայիցն պահանջելոյ, եթէ պարտ իցէ արդելուլ, պիտոյ է իսկ և իսկ կանոնագրել զկերակուրն հիւանդին, որպիսի է բրինձն եփեալ կաթամբ, և համեմեալ կինամոնիւ, կամ քէֆոռ տի ռիզո, այսինքն բրինձն եռացեալ կարմիր գինեաւ։ Ըմպելին քէֆոռէ տի ավէնա լուծեալ 'ի ջրոյ բրինձի, կամ թրմոցն խորովեալ հացի։ Գիտելի է և այս, եթէ չէ՛ օրէն բնաւ ձեռնամուխ լինել 'ի դադարեցուցանել զորպիսի և իցէ հոսուն որովայնի, մինչև քաջահասու լեալ թէ յորմէ պատճառաց իցէ յառաջ եկեալ։ Իսկ 'ի կարևոր դատելն զգործածութեն դեղոցրէից, յայնժամ պարտ է սկսանիլ նախ 'ի քաղցրացուցիչ և 'ի հեղեղկիչ դեղոցրէից, և 'ի գրեթաց, և ապա անցանել 'ի գործածութեն դեղոցրէիցն, որք վերաբերին առ ատամոքն, և յետ այնորիկ 'ի կիրառութեն քինա քինաի, օշնգրի, տիսաքօռաիօի. նաև աղնուագոյն գինի է յոյժ օգտակար։

Որքան առ կերակուրս պարտ է հրաժարիլ 'ի տհաս մրգաց, 'ի գժուարամարսելի և յիւղալի կերակրեղինաց. և արժան է զգուշանալ 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւ օդոց, և յայլ ամենայն իրաց, որք մարթին ար

գեղուլ զարտուղեալութիւն մարմնոյ։ Նմանապէս զդոյշ լինել պարտ է 'ի սաստիկ կրից, յերկիւղէ, 'ի տրտմութենէն։ Ընդ այսոսիկ արժան համարիմ յուշ առնել և զայն, զի եթէ փորհարութիւնք կամ հոսմունք այսոքիկ երկարատեւեալ մնան, սովորաբար 'ի վեր երևին կարծրութիւն և ցաւ ինչ թեթև 'ի լեարդն, և մերթ ևս 'ի փայծաղն։ Յայնժամ հարկադրիմք դիմել 'ի գործածութիւն քալամելանոյ, կամ մեղքուռիս տալչէի, և զկերպն կիրառութիւն սոցին ունիս գտանել 'ի հատ։ ՁԲ։ 'ի տառն ՔԱ և Ս՝։ 'ի կարգի իւրեանց։

ԳԼՈՒԽ ԻԹ։

'Ի վերայ արիւնռուցք փորհարութեանցն կամ արիւնախառն որովայնալուծութեանցն, որ ասի՝ փիսէնտերիա, կամ ֆլաստոս փիսէնտերիքոս։

Ախտս այս է խօթութիւն ինչ դժնդակ և տարաքիսիկ, որ կատարեալաբար յարի 'ի փորոտիս մարդոյ, և առաւելապէս 'ի ստուար և 'ի թանձր աղիս, հանդերձ ջերմութեամբ մարմնոյ, և ուժգին ցաւովք որովայնի և արբանին։ Սա հաստարակօրէն տիրապետէ յաշնան և 'ի գարնան եղանակի, և կարի հաստարակ է յերկիրս տօթագինս և 'ի վայրս գինայինս, ուրանօր եղանակն լինի ջերմ և խոնաւ։ և նոքա՝ որք բընակին 'ի տահմանս հարաւոյ և 'ի բնակութիւս վիճակեալս ինաստաբեր օդոց և ապականեալ ինն հողմոց, են առաւել ենթակայ այսր ախտի։ Յայն սակս առաւել գտանի ախտս այս 'ի բանտս, 'ի բանակս, 'ի հիւանդանոցս, յանկելանոցս, և յայլ այսպիսի տեղիս։ Եւ ևս անձինք, որք վիճակեալք են աքօռպութեանցին ախտից, են առաւել ենթակայ այսմ արիւնռուցք փորհարութեանցն։

Պատճառք արիւնաւոր փորհարութեանն կամ արիւնախառն որովայնալուծութեան։

Պատճառք այսորիկ ախտի գրեթէ նոյն են ընդ պատճառաց փողացաւութեան, զորմէ լիով Ճառեցաք 'ի գլ. ԷԼ. երես 70։ Նոյնպէս մարթ է պատճառել ախտիս յայնմ ամենայնէ, որք կարեն արգելուլ զարտաշնչութեան մարմնոյ, որպիսի են ցրտագոյն և ձնասակար օդք և հողմունք, զգենուլ զլթացեալ հանգերձս, 'ի քուն լինելն 'ի բացօթեայս, և։ Նոյնպէս և մարթ է ծագիլ 'ի սուր և 'ի խթիչ մաղձէ, 'ի ստորէջ ախտարծարծ հիւթոց, որք 'ի ստամոքսէ յաղիս լճանան, և 'ի հաստունացեալ պաղոց, և 'ի դրժուարամարսելի կերակրեղինաց. բաղում անգամ և պատճառի փոփոխմամբ, վասն որոյ հարկաւորապէս պահանջի չառնել ստէպ ստէպ երթևեկութիւնս առ այնպիսի ախտակիր անձինս. քանզի համարիմք եթէ միայն հոան կղկղանաց ախտակրին պատճառել մարթի զախտս զայս։ Հուսկ յետոյ՝ մարթ է ախտիս յառաջ գալ 'ի յօդուածացաւութէ, և և 'ի ռիսքբօլս անուանեալ պաշարէ, որով բաղում անգամ ցաւի ուղղորդ աղիքն հիւանդին, յորմէ երբեմն ըզհետ գայ նախ վէրք, և ապա քաղցկեղ։

Նշան այսր ախտի։

Ախտս այս գուշակի 'ի լուծողականութէ որովայնի, Է. բրում զուգընթաց լինի և արագոյն ելն ցաւ 'ի փորոտիսն, և և 'ի մշտատև արտաթորելոյ զկղկղանս որովայնի, և հաստարակօրէն յառաջ կամ 'ի նուազ լինչ արենէ, և 'ի խժայնի նիւթոց արտաքս հոսելոց ընդ ապաւառին, 'ի խեթից սրբանին, 'ի զգացմանէ աղեաց, 'ի դառնութէ բերանոյ, 'ի չորութէ որկորոյ և լեզուի, 'ի նողկանաց, 'ի փսխմանէ, և 'ի սաստիկ ծարաւոյ։ Դարձեալ, որպէս 'ի դիպուածս այլոց հրատապ տենդից, նոյնպէս 'ի դիպուածս ախտիս՝ թուլանայ զօրութէ ջղաց և բոլոր մարմնոյ, զարկն ուժգին, և ջերմութեն սաստիկ։

Գիտել արժան է, զի 'ի սկզբան անդ ախտիս երբեմն զուգընթաց լինի դողդոջուն, և երբեմն և ցրտութէ ուժգին։ Նիւթն՝ որ անընդհատ 'ի դուրս

թորի, ոչ լինի բնաւ միօրինակ. զի երբեմն լինի սոնձային, և սպիտակ. երբեմն արիւնաշաղախ, և երբեմն եւս կանաչագոյն. այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի միշտ ընդ նիւթոցս դասնի և հոտ զազիր և գարշ։ Սովորաբար մէջն լինի արգելական, ընդ նմին և քիրան։ Երբեմն հիւանդն բնութիւն շարժի 'ի փրխումն առատօրէն, և երբեմն եւս մորթն բոլորովին ցամաքի և ձեւակերպի կապտագոյն։ 'Ի յաբուսքսել հիւանդին զվերոյիշեալ նիւթքն որովայնի՝ զգայ ծանրութիւն և խէթ իմն 'ի սրբանն (որ կոչի՝ թէնէզմօ) մինչ համարիլ ամենայն ազիացն արտաքս թափիլ, և երբեմն եւս մասն ինչ փորոտեաց 'ի դուրս ելանէ, որ և պատճառէ զվիշտս անհնարինս, մանաւանդ երեսայից։ Երբեմն 'ի վերայ հասանէ հեծկլատանք, խոնջութիւն, թուլութիւն, ցամաքութիւն մորթոյ, սասակութիւն ծարաւոյ, միզարգելութիւն, ցնցումն մկանանց և այլ պատահարք, որք սովոր են 'ի վերայ հասանել 'ի դիպուածս ախտին որ կոչի՝ տենդ ջղային կամ փտախտութիւն։

'Ի դիպուածս արիւնռուչտ փորհարութիւնք, որոյ նախնական պատճառն գտանիցի լինել ուժգնութիւն բնութեանն, առաւել երևելի նշանքն են՝ ուժգին ցրբառութիւնն, որում արդէն զհետ գայ սառակ և անընդհատ ջերմութիւն, արագութիւն և լիութիւն, եւս խառնութիւն զարկի բազկին, ուժգնութիւն ցաւոց, որ ընդ ժամս ժամս 'ի վեր երևի 'ի փորոտիս, և ախորժանք 'ի ժայթքել, եւս դժուարամիզութիւն։ Զկնի այս ամենայն նշանաց 'ի վերայ գան անընդհատ խէթք 'ի սրբանն, բորբոքումն ինչ թեթև 'ի միզանց խողովակս, ջերմութիւն միզի, ցաւ ինչ պորտոյ և աղդերաց, արագութիւն հոտանն որովայնի, են։ Յայսպիսի դիպուածս երևին յաւէտ ճնաւակաւոր գոլ՝ քան օգտակար՝ դեղորայքն սեղմիչ, խթիչ, և զօրացուցիչ կոչեցեալք, որպիսի են ոգիաւոր հեղանիւթքն, աֆիոնն, ոխաքօռոիսն, թիւրակէան են։ Տարբերի ախտս այս յախտէն՝ որ կոչի ոխառէա. ըստ որում ունի զոյգ ընդ իւր զսուր իմն ցաւ 'ի փորոտիսն, և ըստ որում կղկղանքն հաստարակօրէն լինին մաղաստառն և արիւնաշաղախ։ Դարձեալ՝ զանազանի յախտէն՝ որ ասի մոռպօ քօլէռա. ըստ որում 'ի դիպուածս յայս փոխումն չէ այնքան դժնդակ, և ոչ իսկ կարի յաճախ են։

Կայ և տեսակ ինչ արիւնռուչա փորհարութիւն, կոչեցեալ յիտալացւոց՝ սիսանթէռիա սանթէնիքա, որ պատահի 'ի թուլութիւն կամ 'ի սկարութիւն բնութեան. որոյ նշանքն են՝ թուլութիւնն կենդանական զօրութիւն, փոքրութիւնն և անհաւասարութիւն զարկի բազկին, նուազութիւնն և սհասութիւնն միզի, դողութիւնն ջղաց, և ցնցականութիւն ձգանաց, ևս բռնի շարժողութիւնն մկանանց, ուժգին ցաւն փորոտեաց, ցնորումն խելաց, և նուազումն սրտի: Զկնի այս ամենայն նշանաց 'ի վերայ գայ գժնդակ ցաւ ինչ աղեաց և սրբանին, հեծկլտանք, կարմրութիւն աչաց: Կրկղանքն կամ յաւելուածքն որովայնի 'ի սկզբան անգլենին խոշորակ, առատ և արիւնաշաղախ. բայց 'ի վախճանի սկսանին գլխովին արիւնոտիլ և դարշահոտիլ, և նրբագոյն թելանման նիւթս արտաքս հոսել: Երբեմն արտահանին յորովայնէ ճճիք կամ որդունք կամ 'ի ստորուստ և կամ 'ի վերուստ, և երբեմն 'ի վեր երևին խաղաւարտք և բիծք կապուտակ կամ սեաւ 'ի մորթս մարմնոյ, և վերք խժալին 'ի խոռոչս բերանոյ, և այլք պատահարք, որք սովոր են 'ի վերայ հասանիլ 'ի դիսուածս սխտից՝ որք կոչին միլիառէ, և թիֆօ, որք են սխտք ինչ վատանդաւոր և տարատիսիկ:

Այս տեսակ արիւնռուչա փորհարութիւն հասարակօրէն պատահի ծերոց և փափկակեաց անձանց, և ևս նոցա՝ որք կրեալ են զսխատան կոչեցեալ սքօռպութօ, և կօթթա, և կամ զորպիսի և ինչ այլ սխտս: Յորժամ գոյնն երեսաց սխտակրին լինի կապտագոյն, զազրատեսիլ, և գարշելի գիշահոտս արտաքս բուրէ, ցուցակ է մեծի տրամալից վատանգի, որովհետև հաւասատեաւ գուշակ են փոսխտուն, և քաղցկեղի: Դարձեալ, երկիւղալի նշան է, յորժամ հիւանդն իսկ և իսկ զկնի ընդունելոյ զդրեին արտահանէ զնոյնս. բայց ամենաչար և առաւել երկիւղալի նշանն այն է, յորժամ գլխովին փակեալ լինին ճանապարհքն փորոտեաց, և անհնարին լինի մուծանել 'ի ներքս զդրեխս: Դարձեալ, յանկարծօրէն դադարումն ցաւոց փորոտեաց և սրբանին, անընդհատ հեծկլտանքն, ժանկագոյն փսխումն, կորի ցերտութիւնն ձեռաց և ոտից և բոլոր մարմնոյ, ցուրտքիրան, անձկութիւնն, ցնորումն, սատակ ցամաքութիւնն բերանոյ և որկորոյ, կարծրութիւնն և չորութիւնն

լեզուի, կերկերութեան ձայնի, յաճախակի ուշագնացութիւն, և գժուարութիւն 'ի կլանել. են անշուշտ նշանակ մօտաւոր մահուան:

'Ի վախճանի, ախտս այս պատահեալ ծերոց, երբեմն յայլոց, և ծննդական կոնանց՝ միշտ լինի վտանգաւոր: Բայց ոչ այսպէս 'ի գիպուածս ախտին, որ կոչի՝ ախանէթէռիա պիանքա. քանզի յայնժամ հիւանդն ոչ արտաքսէ զկաթիլս ինչ արեան ընդ կղկղանաց. վասն որոյ զերծ լինին 'ի քաղցկեղային վտանգէ: Այլ գիտել արժան է, զի արիւնռուշտ փորհարութիւնս, և այլ հոսմունք որովայնի երկարաձգութիւք կամ գործածութիւք ներհակական դեղոյիւց մարթին փոխարկիլ 'ի ջրգողութիւն և յապականութի:

Կառավարութիւն 'ի ջուր արիւնելիս 'ի գիպուածս արիւնռուշտ փորհարութիւն կամ արիւնախառն որովայնութիւն:

'Ի գիպուածս ախտիս չիք ինչ առաւել պիտանի և ազատակար քան զմաքրութիւն. քանզի 'ի ձեռն այսր մաքրութեան մեծապէս նպաստ ընծայի հիւանդին, և ոչ սակաւ շահաւէտ լինի առողջութեան նմին մերձակայից. վասն որոյ հարկ է ստէպ ստէպ փոխել զհանդերձս ախտակրին, և չէ պարտ ընտրել 'ի սենեկի անդ զկղկղանս որովայնի. այլ հարկ է փոյթ ընդ փոյթ ընդ հողով ծածկել զայն: Օրէն է 'ի մէջ սենեկի նորին միշտ շրջշրջել զոդ ինն զովացուցիչ և առողջարար, և ստէպ սրսկել զքացախ կամ զառիւծ ոմն չէրս, և կամ զայլ ինչ ևիցէ սաստիկ հոտաւէտս: Արժան է զդոյշ լինել՝ զի մի անյոյս առնիցի հիւանդն զառողջութեան իւրմէ. այլ բառնալ պարտ է 'ի մտաց զերկիւղ մահու:

Բազում անգամ փորձիւ ծանուցեալ է գերազանց ներգործութիւն Ֆլանէլլայի, որ է ազդ ինչ առուոյ, զոր սովոր են զգեցուցանել 'ի վերոյ մերկ մարմնոյն, պատատեալ բովանդակ զկէս մարմնով, որով գրգռի և շարժի քիրան և շոգին առանց երիք մեծապէս ջերմութիւն պատճառելոյ: 'Ի գիպուածս յայս պարտ է հրաժարիլ 'ի մեղ, 'ի ձկանց, 'ի խաւարտից, և յայնմ ամենայնէ, որք պատճառեն զնեխութիւն կամ զփտութիւն: Սերկևիլն, նուշն, և հիւթն քաղցր նարնջոյ. և սա թարմ կամ չոր զոզալն՝ են պատշաճաւոր ուտելիք 'ի գիպուածս յայս: Բրինձն, բակլայն եփեալ

լոկ ջրով՝ են պատշաճաւոր կերակուրք. նոյնպէս և օսլայն և աղիւրն ցորենոյ, որք ոչ միայն են պատշաճաւոր կերակուրք, այլ միանգամայն և գեղք, զոր պարտ է 'ի վար արկանել յեռագոյ եղանակաւ: Ա՛ռ հինգ կամ վեց բուռն օսլայ կամ աղիւր, ընտեա 'ի փոշի մանրամաղ, և թող եռալ բաւականաչափ ջրով կամ կաթամբ իբր հինգ կամ վեց ժամս, մինչև 'ի ցամաքիլն. ապա առեալ 'ի սմանէ երկուս կամ երիս գրգալս եռացո՛ վերատին բաւականաչափ ջրով կամ կաթամբ, մինչև ցբարիոք մածանիլն, և լինի կերակուր հատարակօրէն յոյժ սնուցիչ և վայելուչ ախորժակի հիւանդին, զոր մարթ է առնուլ 'ի կիր կամ շաքարաւ, և կամ կինամոնիւ:

Առաւել պատշաճողական ըմպելիք 'ի դիպուածս յայս՝ են ջուրն կամ խաշուն բրնձոյ, և սիկռս տի լաթթէ՝ այսինքն շիճուկն կաթին, որոց գործածութեամբն յոլով անգամ եղև ապաքինութիւն ախտիս: Դարձեալ, ջուրն խորովեալ հացի, կամ ավէնաի, և կամ ջուրն՝ յորոյ 'ի միջի շիջուցեալ է հրացեալ երկաթն, են ճահողագոյն ըմպելիք: Նոյնպէս թրը-մոցն երիցկի, զոր ասեն՝ ինֆուզիոնէ տի քամոմիլլա, է գեղ ինն աղնուագոյն և կարի օգտաւէտագոյն 'ի դիպուածս յայս, եթէ ստամոքսն կարասցէ տանիլ. զի ունի մանաւոր ինն զօրութիւն փարատելոյ զքաղցկեղն փորոտեաց:

Յաղագս հնարքից և գեղոցն այսորիկ ախտի:

Հնարք և գեղորայք այսորիկ ախտի հանապազ կշռելիք են ըստ պատճառացն, յորոց ծագի ախտս: 'Ի դիպուածն, յորում նախնական պատճառն գտանիցի լինել ճիպն բնութեն, կամ կենսական զօրութեանն, պարտ է երակ հատանել ըստ պահանջելոյ հարկին 'ի սկզբան անգ հիւանդութեան, և թոյլ տալ արեանն հոսիլ իբր ջրս կամ հինգ ունկիս. բայց նկատել արժան է միշտ 'ի պարագայս անձին, զորբինակ 'ի սատկութիւնն ցաւոց, ջերմութեն, և այլ նշանաց, 'ի հասակն, 'ի խառնուածն, և 'ի զօրութեն, և ա՛ս յուժեղութեն և 'ի յաճախութեն զարկի բազկին, յանզգայութեն ստորին որովայնի, և յուժգնութեն ցաւոց աղեաց և որբանեն: Եւ յետ այնորիկ պարտ է առնուլ 'ի կիր իբրեքաքուանա, որոյ

ներգործութիւն գիւրացուցանի՝ պատրաստելով թէ-
թև ինքիուզիօնէ ոչ քամոմիլլա. բայց դուն ուրեք
պահանջի 'ի գիպուածս սխտիս սառակ և զօրաւոր
փսխողականն. առ որ բաւական է հասարակօրէն 24
կամ շատ ևս 30 կշիռ ցորեան խբէքաքուանա վասն
մեոյ չափահասակի։ Իսկ երբեմն բաւական լինի 10
կամ 12 ցորեան միայն։

Յերկրորդում աւուր զինի փսխողականի օրէն է
տալ հիւանդին 'ի 30 կշիռ ցորենոյ՝ մինչև 348 ցորեան՝
ռապառպառս 'ի պահ առաւօտուն։ Եւ յետ այնր
պարտ է մինչև ցքանի ինչ աւուրս տալ նմա սակա-
ւաքանակ խբէքաքուանա, զորօրինակ երկու կամ է-
րեք կշիռ ցորեան՝ յոր պարտ է խառնել գրդալ մի
սիռուբ բարակէաս պիանրօի, և յաւուրն երկու ան-
գամ տալ հիւանդին, մինչև լիցի վեց ցորեան յա-
ւուրն։ Այս դարմանատարութիւն բաւական է հասա-
րակօրէն 'ի պատճառել զառողջութիւն. բայց եթէ
դէպ լինի երբեմն անբաւական լինել այդմ, յայն-
ժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի կիրառութիւն
առաւել թուլացուցիչ և զովացուցիչ դեղորէից. որ-
պիսի են թամառինտի, մաննա և։ Ընդ այսպէս 'ի գործ
արկանել արժան է յամենայնում երեկոյի գրեխ
պատրաստեալ օսլաիւ կամ բրնձով։

Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ դեղորէից չիցէ
հնար ստանալ զբաղձացեալ ներգործութիւն և զ-
գուան, յայնժամ օրէն է զսպունդ դաղջ ջրոյն մը-
լոչի և կտաւոտի թացեալ դնել 'ի վերայ այնր մասին
որովայնի, ուր առաւել զգայ զցաւն։ Յորժամ
սխտս այս պատճառի 'ի ցրտոյ կամ յարգելականուէ
արտաշնչութիւն մարմնոյ, պարտ է սխտակրին պահել
զանձն ջերմապէս, և ըմպել առաւօրէն զնաշու տամ
պուքօի, և մէլիսսէի, և գնել զոտս և զձեռս 'ի մէջ
ջերմ ջրոյ։ Իսկ 'ի գիպուածս, յորում սխտս ծագի
և յառաջ գայ 'ի թուլութէ բնութեն, յայնժամ
կոչի՝ տիսէնթէռիա ասթէնիքա, որոյ առաւել պատ-
շաճագոյն և օգտաւէտագոյն դեղորայքն են՝ ափիոնն,
և խէժն արաբիոյ, որ այսպէս յօրինի։ Առ կէս
ունկի խէժ արաբիոյ, մի և կէս տրամ շաքար ապի-
տակ, և տրորեա զայս 'ի մէջ քարեայ անկանի, ար-
կանելով 'ի նա և զհինգ ունկի հասարակ ջրոյ, յոր
յաւել և 24 շիթ՝ լաւատնօ լիգուիտօ։ Եւ զայս
պարտ է առնուլ յերեկոյեան պահս 'ի մտանելն

յանկողին։ 'Ի գիպուածս յայս հրաժարիլ պարտ է 'ի թուլացուցիչ և 'ի զովացուցիչ դեղոցէ։ Եւ յետ այնորիկ պարտ է զապունդ ջերմ գինեաւ թացեալ դնել 'ի վերայ այնր մասին որովայնի, ուր առաւել զգոյ զցաւն։ Պարտ է երկու անգամ յաւուրն գրեթէ պատրաստել օսլաւ, կամ արգանակաւ թաղամաւորեալ ոչխարի, յորոց վերայ յաւելուլ արժան է 30 կամ 40 շիթս՝ լաւատեսս լինգուիսս։ Գաղջ բաղանիքն յոյժ օգտակար է, եթէ իցէ հնարաւոր։

Արդ՝ յորժամ այսոքիկ հնարք և դեղորայք լինին անօգուտ և անբաւական 'ի բուժել զախտն, յայնժամ օրէն է մատուցանել հիւանդին չորս անգամ յաւուրն մէկական ընկուզաչափ՝ քոնֆէցիոնէ ՀԻՆԲՐՈՆԷՂԷ կամ ոիսաքօռոիս, և զկնի տալ ըմպել սկահակ մի սրճոյ տէքօցիոնէ տի քամբրաՀՃիս։ Մարթ է և 'ի վերայ որովայնի դնել յաՃախակի զապեղանիս, որ ասի՝ սէնաբիզմ։ Այլ եթէ ցաւն փորոտեաց կամ աղեաց չփարատի գործածութիւն վերոյիշեալ դեղորէից, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զՎԷՇԼԻՔԱԹՕՌԻՍ, դնելով 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին որովայնի։

Յոլով ինչ կայ ասացեալ և գրեալ զընտրութենէ խթիչ և սեղմիչ դեղորէից, որոց պատշաՃագոյնքն են մսքուս օռիէնԹալիս, նօչէ մսքաթա, կինամոնա, խաուն գինի, քափուրն, ևն. և սակայն Ճշգրիտ է, թէ չիք կանոն ընդհանուր, որ պատշաՃեսցի զինչ և իցէ կլիմայի, գրից երկնից, աղգի և կամ ուժ և իցէ անհատի։ Աւիսոնն, որ թէպէտ ուժգին խթիչ է և սեղմիչ բնութիւն, և առաւել ՃահՃապագոյն վասն այսր ախտի, սակայն 'ի ջերմագոյն գաւառս, որպէս ուսուցանէ մեզ փորձառութիւնն, ՀնարաւորագոյնՃ է առէպ և առատ գործածութիւն նորին։ Բժիշկք անդրեոյ՝ կարի խակ քաջ նախագասեն քալոմելանոն և մէռքուռիս տոլչէն վասն այսր ախտի, նոսա վասն հոսման լերդի. նմին իրի քաջայայտ է, թէ չիք կանոն ընտրութիւն դեղոց՝ առանց ինչ ամենևին բացառութիւն, զոր առ ամենեսեան հաւասարապէս հնար իցէ մերձեցուցանել առ 'ի գործածութիւն։

Յերկարատևեալ մնալ այսոցիկ ախտից, և 'ի հասանիլ 'ի յետին աստիճան, յայնժամ ասի՝ սէսսէնթիէռիա քռոնիքա, որոց գարմանք չեն ինչ սարբեր 'ի

գաբմանոց պլշոց երկարատև սոսկ փորհարութեց, որ կոչի՝ սիսառէա քռօնիքա. տեա երես 300։ Մա՝ կարգեալ և մածուցեալ արգանակն ոչ միայն պատշաճաւոր կերակուր է 'ի դիպուածս յայս, այլ միանգամայն և դեղ. քանզի ականատես եղէ, եթէ յետ անօգուտ եղանելոյ այլ ամենայն դեղարքէից, 'ի ձեռն արգանակիս ևեթ եղև ապաքինուի սիսառա։ Կերպն կազմելոյ զարգանակս։ Առ զղլուխ և զոտս թագաւորական ոչխարի, հանդերձ մորթովն, և ըզբուրդն կիզեա հրով, թող եւաղ մինչև արգանակն լինի մածուցիկ, և յետոյ յաւելլ 'ի նա սակաւ ինչ կինամոն, որով համեղանայ, և ապա ուտել երկիցս կամ երիցս անգամ յաւուրն սակաւ ինչ խորովեալ հացիւ։

ԳԼՈՒԽ Լ.

Յաղագս սիսառի՝ որ իւրի էմօռոօիպէ. այսինքն ռանչ, կամ ռնախպռոռնի, որ և ասի էմօռոօիպէ լիէպա, այսինքն իւյր ռանչ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Սիսառս այսմ ենթակայ է բնութեան մարդկային յոր և իցէ հասակի, և ըստ բովանդակ անգամոց մարմնոյ. ուստի մարթ է 'ի վեր երևիլ 'ի ծածուկ անգամս, եթէ արուն, և եթէ իգի, 'ի արունս, 'ի նեարդս, և յերակս, 'ի նեղքոյ լեղուին, ևն. և աբեանն իսկ հոսիլ յաչաց, յականջաց, 'ի շրթանց, 'ի ընտերաց, և յայլ ամենայն մասանց բերանոյ, 'ի սուտանց, 'ի պորտոյ, յերանաց, յանթոց, 'ի ծայրից մատանց, 'ի ոնդաց, 'ի ստամոքսէ, 'ի փորոտեաց, և յայլ ընդերաց։

Բայց գիտել արժան է, նախ եթէ այդպիսի դի-

պուածք հազիւ երբէք պատահին. և այն ոչ այնքան վանդաւորք։ Երկրորդ գիտել արժան է, զի 'ի գէ պուածս ախտիս՝ մինչ հոսումն արեան չլինիցի այն քան սաստիկ և յորդառատ, չէ օրէն արգելուլ զայն, մինաւանդ եթէ յառաջ գայցէ 'ի գիպուածս հրատապ ջերմախտից, կամ տենդից. ապա թէ ոչ՝ յարգելմանէ այնր հոսման բորբոքի ուղեղն, և պատճառեսցին այլևայլ ախտք ինքնակարք և վտանգաւորք։ Թէպէտ գժուարին լինի է կանոնաւ որոշել եթէ մինչև ցե՞րբ պարտ իցէ թոյլ տալ հոսման այնպիսի արեան. որովհետև որպէս փութով դադարեցուցանելն, նոյնպէս և առատապէս հոսելն է ինքնակար. վասն որոյ պարտ է նկատել, զի եթէ 'ի հոսմանէ արեան պատճառի նուազումն սրտի, յայնժամ օրէն է 'ի գործ արկանել զգեղս առ 'ի խափանել զայն։ Բայց զպարբերական թանչքն, այսինքն զայն որ բնութ՚ շարժեալ յորպիսի և իցէ մասանց մարմնոյ հոսեսցի, չէ՞ բնաւ օրէն գլխովին դադարեցուցանել. քանզի գլխովին դադարումն նորին՝ բազում անգամ վտանգաւորէ զկեանս. այլ պարտ է մեծաւ զգուշութ՚ չափաւորել զառաւելութեն հոսման նորին. որովհետև չափաւոր հոսումն նորին ոփոխէ և թեթևացուցանէ զբնութիւնն, և չէ՞ պարտ բնաւ նկատել 'ի պարագայս տկարութեն, և զօրաւորութեան բնութեն, որք չունին տեղի յայսմ գիպուածի, և են նշանք անսասոյգք։

'Դ՝ վախճանի գիտել արժան է, եթէ հոսումն թանչքն ոչ սովորաբար 'ի սիս մանկութեն՝ լինի 'ի ռնգացն. 'ի հասակի երիտասարդութեն՝ ընդ բերանն եկանէ հանդերձ թքոնն. իսկ 'ի ծերութեն հասակի խառն ընդ միզն։ Առաւելապէս ենթակայ ախտիս, են անձինք որք վիճակեալ են արիւնային, և մաղձային խառնուածոց, և նոքա՝ որք բնութ՚ են զօրաւորք, բարկասէրք, դիւնեմոլք, և որք վարեն զփափկասէր կեանս, և կամ են ըմբռնեալք յախտէն՝ որ կոչի սքօսպութօ, և 'ի սաստիկ աշխատանաց։

Պատճառք ախտիս։

Բազմակերպ են պատճառք ախտիս, երբեմն յառաջ գայ 'ի կազմուածոց մարմնոյ, մանաւանդ՝ եթէ լինիցի այն արիւնային խառնուածով յոգեալ, 'ի

թուլութիւն անօթոցն, են։ Երբեմն ևս 'ի սահմանաւորութիւն կամ 'ի հասելոյ արեան 'ի մասն ինչ մարմնոյ. զորօրինակ 'ի գլուխն, յերակսն թանչիլ են։ 'Ի լուծողութիւն արեան, յախտիցն որք ասին՝ աբողութիւն, և այլնակ, յընդհանրակար գործածութիւն գեղոց, որք զարիւնն լուծանեն. որպիսի են քանիթ, ռէլլէ անուանեալ ճանճքն. թռչնակն ալքալի ազգն, թիթու և տախտ կերակուրքն, և զօրաւոր և սաստիկ լուծողականքն, և փսխողականքն, որք զայրացուցանեն զփորոտիսն. նոյնպէս պատճառի ախտս այս 'ի սաստիկ կրից բնութիւն, 'ի հոսմանէ արեան 'ի ընդգացն գլխիվայր 'ի կախ մնալոյ։

Դիպուածն, յորում ախտակիրն թքանէ զարիւն հոսեալ 'ի լերդէ, յերիկամանց, 'ի սամոքսոց, 'ի թոքոց, 'ի փամփշտէ, է յոյժ վտանգաւոր, և երկիւղալի։ Իսկ առ սեռս կանանց՝ եթէ հոսեցի 'ի յարդանդէ, և 'ի ընդացն յառաջքան զյղութիւնն, չէ ճշմարտակար, այլ առաւել օգտակար, և ազատէ 'ի ծանր հիւանդութեանց։ Իսկ դիպուածքն, յորում թթախտութիւնն պատահմամբ յառաջ գայ 'ի հարկանելոյ, կամ յանկանելոյ, են, չեն այնքան երկիւղալիս. բայց հոսումն տեղատեսական, որ 'ի սամոքսէ, 'ի լերդէ, կամ յայլ ինչ ճանապարհէ, կարօտի խնամատարութեան. ապա թէ ոչ՝ յառաջ գայ ասի՝ ուռոյցն երեսաց, ախտն ջրդողութիւն, կամ ախտն ծիւրակն և կամ նուրբ ախտն։

Յաղագս դարմանաց և խնամատարութեանց այսորիկ ախտի։

Դարմանն այսորիկ ախտի միշտ պարտի լինել հաստատուն պատճառացն, յորոց յառաջ գայ։ 'Ի դիպուածն, յորում թանչքն պատճառի 'ի յորդառատ հոսմանէ կամ 'ի բորբոքմանէ արեան, պարտ է երակ հատանել, և 'ի գործ արկանել թեթևագոյն լուծողականս։ Պարտ է ախտակրին հրաժարիլ յամենակերպ ոգեւաւոր ըմպելեաց, 'ի թթու ջերմացուցիչ, և 'ի զայրացուցիչ կերակրեղինաց, և յաշխատանաց։ 'Ի դիպուածս, յորում յառաջ գայ ախտս յապականութիւն և 'ի լուծմանէ արեան, յայնժամ պատշաճ է ուռել զթթու միրգս բազադրեալս կամ թամբ, ևս սակաւ ինչ ալէպ, և 'ի գործ արկանել բարեխառն գինի, պատրաստեալ լեռնենիս, կամ սբ-

ռիթօ ոչ վիթրիօլօիս։ Նոյնպէս յոյժ օգտակար է գործածութիւն չափաւոր քինա քինաի։

Այլ եթէ պատճառի ախտս 'ի գործածութենէ սաստկագոյն և զայրացուցիչ գեղոքէից, յայնժամ ընդ հակառակն պարտ է 'ի գործ արկանել զբարեխառն, զսխորժարար, և զքաղցրացուցիչ գեղոքայս, եւ ըմպել յաւուրն բազում անգամ ըստ չափու միոյ հնգկային ընկուզի պաղատամ լոքաթէլլի, կամ նոյն չափ սբէրմաչէթի։ Այլ 'ի գիպուածս, յորում թանչքն յառաջ գայ յարդելմանէ արտաշնչութեան մարմնոյ, յայնժամ արժան է 'ի գործ արկանել կակղացուցիչ ըմպելիս, և անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ, և յաշխատանաց։ Թանալ զոտս ջերմագին ջրով, և 'ի գործ արկանել զնոյն վերոյիշեալ պաղատամն կամ սբէրմաչէթին։

Գիտելի է եթէ բազում անգամ յոմանս գիպուածքս առողջարար և շահաբեր լինի հոսումն թթախտական արեան, որպիսի են՝ գիպուածքն գլխացաւութիւն, լուանոտութիւն, հրատապ և հանապազօրեայ ջերմախտից, բորբոքման թոքոց, փայծէղան, և փամփշտի, մանաւանդ յօդուածացաւութիւն, և փողացաւութիւն։ Նոյնպէս առողջարար է եւ անձանց, որք վիճակեալք են արիւնային բնութենց։ 'Ի վախճանի գիտել արժան է, եթէ յոր և իցէ գիպուածի՝ յորում հարկ լինի երակ հատանելոյ, հոսումն արեան 'ի ռնգացն բարիոք և օգտաւէտ է, եթէ հոսեսցի ըստ չափու արեանն՝ զոր հանգերձեալ էր հանել յերակացն։ Բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի՝ մեծի խոհականութեան պէտք են առ 'ի քաջ ճանաչել, եթէ յորմէ՞ գիպուածի արժան իցէ թոյլ տալ կամ արգելուլ զհոսումն արեան 'ի ռնգացն։ Հաստատիօրէն պարտ է թոյլ տալ հոսմանն 'ի գիպուածս ախտի բորբոքողականի, և կամ ջերմախտի, և չէ՛ օրէն դադարեցուցանել զայն, ցորքան չիք ինչ նշան ակարութիւն յախտակիրն։ Այլ եթէ կայցեն այսոքիկ նշանք, այսինքն ակարութիւն կամ նուազումն, ցուրտ քիրան, պտտումն գլխոյ են, յայնժամ պարտ է փութով արգելուլ զհոսումն արեան, թէ և իցէ յոյժ սակաւ։ Զհոսումն արեան 'ի ռնգացն՝ 'ի քաջառողջ և յարիւնային անձինս չէ՛ օրէն փութով արգելուլ, ցորքան չգտանին յեսագայ նշանքս։ այսինքն գթուլութիւն ախտակրին, գեղնութիւն շրթանց, պաղիլն ծայրից

մասանց, ևն։ Իսկ եթէ գտանին այսոքիկ նշանք, հարկ է անվրէպ դադարեցուցանել զայն։

Յաղագս թէ որքվ ելանելոյ պարտ է դադարեցուցանել զհոսանս արեան 'ի ռնգոցն։

Յայսմիկ գիպուածի պարտ է զախտակիրն ընկողմանեցուցանել 'ի վերայ թիկնամիջին, և դնել զոտս և զձեռս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, կամ կաթին կովու, և կապել միանգամայն ամիսպլինդ զարեան երակն, և իբրև սակաւանոյ արիւնն, յայնժամ պարտ է թուլացուցանել առ սակաւ սակաւ զկապն։ Մարթ է և զբամբակ կոտս մուծանել 'ի ներքս 'ի ռունգն, կամ վիթրիօլը չէրուլէօ լուծեալ 'ի մէջ ոգւոյ գինւոյ կամ օղւոյ, և խառնեալ ընդ նմա զսպիտակուցն ձուոյ, թաթախեալ զկտաւն՝ և 'ի վերայ ցանեալ գոյզն ինչ նապատի շաքար, և վիթրիօլը չէրուլէօ, կամ կիզեալ պաղլեղ, մուծանել և զայն անդր, ուստի հոսի արիւնն։

Յայսմիկ գիպուածի չեն այնքան շահաբերք ներքին գեղորայք, որովհետև ոչ մնայ ժամանակ ներգործութեան նոցին. սակայն մարթ է և օգտակար իսկ է երբեմն պատրաստել կէս ունկի սալ տի քլառուպէռօ, և մի և կէս ունկի մաննա, չորս կամ հինգ ունկի գարւոյ ջուր՝ լուծեալ զայս, և 'ի գործ արկեալ միանգամ կամ երկիցս 'ի միում ժամու. եթէ ոչ ցուցանէ զներգործութեան փութով, յայնժամ մարթ է սալ սխտակրին ըստ տանելոյ սատմբքի նորին 12 կշիռ ցորեան նիթրօ՝ ըմպանակ մի ցուրտ ջրով, խառնեալ 'ի վերայ սակաւ ինչ քացախ։ Իսկ եթէ սխտակիրն կարիցէ ըմպել զայլ ինչ սատակագոյն գեղս, ապա նմա ըմպել յամենայնում ժամու մի բաժակ ջուր հասարակ, խառնեալ ընդ նմա երեք կամ չորս շիթս՝ էլիսիռէ աշիռօ տի հալլէռօ, և փոքր ինչ սիռուփ։ Դոյնպէս գործածութիւնն սբիրիթօ տի վիթրիօլը սուլֆի՝ է յոյժ օգտաւէտ, զոր մարթ է 'ի կիր առնուլ 'ի 20 շիթէ մինչև ց30 շիթս, 10 կամ 12 ռնգամ յաւուրն 'ի մէջ միոյ փոքրիկ գրգալի ոգւոյ վարդի. և 'ի պակասիլն այսոցիկ գեղորէից, 'ի գործ արկ փոխանակ սորա զաղի ջուր կամ զքացախախառն ջուր։

Դարձեալ, մարթ է գիւրաւ դադարեցուցանել

զհոսումն արեան 'ի ռնգացն, եղեալ զծածուկ անդամն՝ հանգերձ ամրձեաք 'ի մէջ բարկ քացախոյ, կամ ցրտագոյն ջրոյ. և այսմիկ հնարից ուր ուրեմն մարթի վրիպիլ։ Իսկ 'ի գիպուածս, յորում արիւնն դադարեալ արտաքուստ՝ սկսանի հոսիլ 'ի ներքուստ, պարտ է յոյժ երկնչիլ և զգոյշ լինել. մանաւանդ 'ի քուն լինելն, զի մի ախտակիրն խեղդամահ լիցի։ Այլ եթէ գուցէ այդպիսի վտանգ խեղդման 'ի յորդութէ արեան հոսելոյ 'ի կոկորդն, յայնժամ պարտ է փութալ 'ի խնուլ զճանապարհն զայն։ Առ երկու թել, և կապեալ 'ի մի ծայրն սակաւ ինչ բամբակ, մ'ոյժ 'ի ռնգունս, և անցուցեալ զմիւս ծայրն 'ի բերանոյ, քարշեա մինչև բամբակն 'ի ներքս երթիցէ, և ոնդեալ կապեա զերկու ծայրսն 'ի միմեանս. և երբ դադարի արիւնն, պարտ է նստուցանել զախտակիրն 'ի բարձր, թողեալ զգլուխն առանց երիկ աշխատանաց. և չէ օրէն բնաւ լուանալ զարիւնն, որ ժողովեալ է 'ի ռնգունս. այլ պարտ է թողուլ, մինչև ինքնին անկցի բամբակն։

Իսկ անձինք՝ որոց սոէպ պատահի հոսումն արեան 'ի ռնգացն, պարտին միշտ լուանալ զոտս ջերմ ջրով, և ջերմ և չոր պահել զայնս. չէ օրէն բնաւ կապել զպարանոցն կամ գլխակոր նստիլ. կերակրոցն ներին պարտ է լինել խոտեղէն, և այլ զովացուցիչք. գործածութի լուծողականացն երբեմնապէս է յոյժ օգտակար։ Այլ եթէ հոսումն արեան 'ի ռնգացն յառաջ գայցէ 'ի լուծմանէ արեան, յայնժամ կերակրոցն պարտ է լինել սնուցողական. զոր օրինակ են պարարտագոյն արգանակքն, ՃԷլաթինէ տէ քուէմօռի տի սակօռ, սակաւ ինչ գինեաւ, և շաքարաւ. և ա՛ն ինֆուզիօնէ տի քինաքինա 'ի մէջ գինւոյ. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ընդ երկար ժամանակ։

'Ի վախճանի գիտել արժան է, եթէ բացարձակապէս խօսելով՝ հոսումն թթախտական արեան օգտաւէտ է քան զայլ ամենայն հոսմունս, և ոչ է այնքան երկիւղալի (բաց 'ի վերոյիշեալ գիպուածոց, յորում սասցաք, եթէ 'ի սաստիկ հոսմանէ արեան պատճառին այլ և այլ ցաւք ախտակրին. որպիսի են սկարուրթին, այտուցն երեսաց, նուրբ ախտն, և.) որովհետև գոն բազումք, յորոց յամենայնում աւուր հոսին երկու կամ երեք ունկի արիւն, և բնաւ ոչ

կորուսանեն զհանգստութիւն։ Պատմի, եթէ յառնէ ումեմնէ յամենայնումն աւուր հոսէր մէն մի լիտր արիւն, յարատևեալ մինչև 'ի չորս ամս, առանց բնաւ ինչ ինչ դադարելոյ։ 'Այնպէս ակամատեռ եղաք հոսել յումեմնէ կնոջէ 'ի մէջ սակաւ աւուրց 25 լիտր արեան, առանց երկեք վշտի և վտանգի։

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս երբ կամ կոյր բռնէիցն, որ ասի՝ Էմորոիդք սէտտա, կամ էրէտա։

Ի դիպուածս այսորիկ թանչէցն՝ բնաւ ոչ հոսի ա-րիւն, բայց միայն այսոցն ինչ 'ի վերայ երևի յերակս ուռեալս կամ 'ի թթախտական անդամս։ Սովորաբար յոյժ կարևոր և շահաբեր է երակ հատանելն յոյժ-մեկ դիպուածի, զոր մարթ է և ոչ կրկնել ըստ պա-հանջելոյ երացն, հայեցեալ 'ի պարագայս բնութեանն ախտակրին, զորօրինակ 'ի դիրս կազմուածոյ, 'ի խառնուածն, եթէ իցէ արիւնային, ևն։ Կերակրոցն պարտ է լինել թեթև, և լոյծ։ Իսկ ըմպելեացն զո-վացուցիչ, և կակղացուցիչ։ Մարթ է և առ 'ի կակղացուցանելոյ զորովայնն 'ի գործ արկանել սա-կաւ ինչ ֆիլոռ տի սոլֆո, և քռէմոռ տի թարթա-ռօ, կամ մի ունկի ֆիլոր տի սոլֆո, և կէս ունկի սալ նիթռօ, և երեք ունկի էլէթթուարիս լէնիթի-վօ խառնեալ իրերաց՝ տուր ըմպել մէն մի գրգալ արձոյ յաւուրն, երեք կամ չորս անգամ։

Այլ եթէ երակքն երատանի լինիցին յոյժ սատ-կապէս ուռուցեալք, մինչև չհոսել արեան գլխովին։ Յայնժամ պարտ է զախտակիրն բազմեցուցանել 'ի վերայ շոգեաց ջերմագին ջրոյ։ Մարթ է և արկա-նել 'ի վերայ երատանի ախտակրին կաւս թաթա-խեալս 'ի ջերմ սրխրիթօ տի վինօ, կամ յայլ կակ-ղացուցիչ սմին նման իրս։ Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսո-ցիկ դեղորէից ոչ կակղանայ թանչքն, և չհոսի ա-րիւնն, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զհետա-գայ քաթարլազմաս։ Այս չորս կամ հինգ հատ կա-նանչ կանթարս պորինճանի, կամ փարթլինճանի, և սա-

կաւ ինչ ձէթն ձիթենեաց՝ խառնեալ իրեարաց եփեան բարիոք, և գիր 'ի վերայ վերացեալ մասանցն։ Արդ՝ եթէ անօգուտ լինիցին ասացեալ գեղորայքս, և բաւականապէս ոչ փարատեսցի ցաւն և ուռոյցն, յայնժամ պարտ է փուքանակի ազբուկս դնել, մանաւանդ 'ի վերայ ստեանցն երասատանի, (որ ասի՝ մէմ.) որ լինի առաւել շահաբեր։ Այլ եթէ ոչ կռուի ազբուկն, յայնժամ հարկ է ծակել ՝ն՝ արակաւ։ Գոն և այլ բազում սպեղանիք, և գեղորայք 'ի գործ արկանելիք 'ի գիպուածս այսորիկ ախտի, բայց մեք ընտրանօք զառաւել շահաւէտականն միայն եդաք 'ի սակս համառօտութեան։

Իսկ 'ի գիպուածս, յորում ցաւն լինի յոյժ սաստիկ, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զբեռագայ կակղացուցիչ սպեղանիս։ Ա՛ռ երկու ունկի ունկուէնիժս բոբուլէս, և կէս ունկի՝ լաւատնս լիգուիտս, և զայսոսիկ ընդ միոյ գեղնուցի ձուոյ բարիոք խառնեա՝ ընդ իրեարս, և գիր 'ի վերայ թթախառեալ մասին։ Գիտելի է ասասէն, եթէ զվերոգրեալ կառավարութիս ոչ է պարտ 'ի գործ արկանել յամենայն գիպուածի թանչացաւութեանէ, յորում ոչ ելանէ արիւն. որովհետև գոն ինչ ինչ գիպուածք՝ յորս չիք բնաւ պէտք իրիք գեղոյ, որպիսի են՝ էմոռոիտէ աբբասիիա, այսինքն թանչք խամրեալ, որ բնաւ ոչ պատճառէ վիշտս ինչ։ Եւ էմոռոիտէ սէմբլիչէմենթէ թումիտա, այսինքն թանչք, յորում 'ի վեր երևի ուռոյց ինչ սոսկապէս, և ցաւ յոյժ սաստկաւ, որք և ոչ կարեն բնաւ լինել վտանգաւոր։ Իսկ գիպուածք յորս պէտս ունիմք գործածութեանէ վերոյիշեալ կառավարութեան, և գեղորէից, և արտաքին սպեղանեաց, են այնք, յորս ընդ թանչացաւութեանն գտանի նաև բորբոքումն ինչ. քանզի յայնժամ բաց 'ի սառակագին ցաւոց պատճառիլ մարթ է միանգամայն և տենդ ինչ դժնեայ, ուշագնացութիւն, անգամագօսութիւն են. և միանգամայն մարթ է այսուցիցն զայրացեալ փոխարկիլ 'ի քաղցկեղ։

ԳԼՈՒԽ ԱՌ.

'Ի վերայ Բիբլիան արքան, որ չիպալացոց խալի՝ սբոռեց զի սանիցուք, և 'ի վերայ Քսիսան արքան, որ ասի՝ վերին զի սանիցուք։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Թոքուն արքան՝ է ախտ, կամ լաւ եւ թանչք ինչ թոքոց կամ արիւնակիր երակաց նորին. որ առ բժիշկս անուանի՝ բնէումոնոռաձիա, որ թարգմանի թոքաթանչք. և ունի համաձայնութիւն ընդ սիւն, որ կոչի սթոմաթոռաձիա, որ ստուգաբանի ռատմոքաթանչք։ Անձինք նիհարք, որք ունին զերկայն պարանոցս և զլանջս անձուկս, և զմանրանօթս թոքոց թուլագոյնս՝ 'ի հասակէ հնգետասան ամաց մինչև ցՅԿ ամս, են ենթակայ ախտիս այսմիկ. և եւ անձինք, որք վիճակեալք են աքսուութեան ախտի և սեամաղձային խառնուածոց՝ են առաւել ենթակայ այսմիկ ախտի։ Գիտելի է՝ զի եթէ արիւնս այս արձակի 'ի մանր անօթոց կամ յարիւնակիր երակաց թոքոց՝ առանց ընթացակցութեան հազի, և այլ ինչ արտաքին ախտի, որպէս պատահի երբեմն, յայնժամ կարի դիւրաւ և փութով է դարմանելի և ապաքինելի։ Եւ եթէ արիւնս այս արձակի 'ի խռչափողէ, նոյնպէս մարթի դարմանիլ հեշտեւաւ և առանց աշխատանաց։ Բայց եթէ ծագի 'ի թոքոց կամ յայլ խողովակաց նորին հանգէրձ սաստկութեամբ հազի, և տագնապաւ շնչառութեամբ, յայնժամ ախտս այս լինի յոյժ որոգայթաւոր, և դժուարաբուժելի։ Ախտս այս հատարակօրէն սիրտպէսէ 'ի գարնան եղանակի։

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ
ԻՍԿԱՆԻ
ՍԵՔՈՐԵԱՆ - ԻՆՃԻԿԵԱՆԻ
23 ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 1929 ԹՎԻՆ

Մասնաւոր պատճառք ելման արեան։

Մինչդուն արեան մասնաւորապէս պատճառի 'ի տկարութենէ թոքոց, և 'ի վատառողջութենէ գործարանաց շնչառութենէ են։ Հնար է և ծագիլ յայնմ ամենայնէ, որք զայրացուցանեն զթոքս, որպէս 'ի ջաղփազանց արբումանէ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի սաստիկ կրից և աշխատանաց, են։ Մարթ է և 'յառաջ գալ 'ի վիրաւորմանէ, 'ի ճմլեցմանէ և 'ի ճնշմանէ վերոյիշեալ գործարանաց, և և յարշաւասոյր ընթացմանէ, 'ի բարձրաձայն գոչմանէ, յերկարատև կարկաչմանէ և երգաբանութենէ, 'ի սաստիկ և 'ի հնագոյն հազից, յուժգին տուփանաց պագչաց սիրոյ, յարգելականութենէ իրիք սովորական հոսման, 'ի մեռաղական գոլորշեաց որք ընդմուտանեն 'ի թոքն շընչառութիւն։ Դարձեալ, մարթ է և պատահիլ 'ի խոցէ և 'ի պալարէ 'ի վեր երևելոյ 'ի թոքս և 'ի խրոչափողս, 'ի բորբոքմանէ որոյ, թոքոց, և ստոծանւոյ, 'ի թոքաժեռութենէ, և 'ի հարբզնոյ ինչելոյ 'ի կուրծս և 'ի թոքս։ և միով բանիւ ասացից, ախտս այսմ մարթ է պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք զգրգռեն զարիւնակիր երակս թոքոց, և արգելուն զշրջանս արեան։

Նշանք ախտիս այսորիկ։

Օդգնութեաց լինի ընդ ախտիս խոնջութենէ, կարմրութենէ երեսաց, գժուարաշնչութենէ, հաղ ջորագոյն, անձկութենէ, գաղտնի ջերմութենէ, ձգտումն, ցաւ գլխոյ, միջաց, և ստորին ոսկերաց կրծոց, ցրտութիւն ծայրից անդամոց, ուժգնութենէ միզի, բարախիւն սրտի, սուլումն խռչափողի, ցնցումն մկանանց կրծոց։ Արիւնն՝ որ ելանէ ընդ բերանն, երբեմն լինի կարմրակաւ, լոյծ, և ծիրանագոյն, որ է գուշակ յայտնագոյն ցելման կամ հերձման մանր արիւնակիր երակաց։ և երբեմն ելանէ յորդ, որ է ցուցակ հերձման օդգնական խողովակաց։ Իսկ եթէ նոյն արիւնն լինի պղտոր, մաղտասախառն, և նեխեալ, նշան է խըղխայթման թոքոց։

Նշանք վատթարագոյնք և ձախորդականք՝ են ջերմութիւն անընդհատ, թուլութենէ, տառապանք կամ

նեղութիւն կրծոց, հազ երկարատև և սաստիկ, առաջ-
ութիւն կամ նաև բոլորովին դադարու

պարտի լինել համաձայն զօրութեան ախտակրին, և ուժգնութեան ախտին։ Ի վերս քան զամենայն կարի կարևոր է երակահատութեան ի գլխուածն՝ յորում ախտն յառաջացեալ ելցէ յոգիաւոր հեղանիւթոց, ի մեծարշաւ ընթացմանէ, յաշխատանաց, ի սաստիկ կրից, յարգելականութենէ երիկ սովորական հոսման, ի բորբոքմանէ արեան, և յուժգնութենէ բնութենն։ Իսկ եթէ զկնի երակ հատանելոյ՝ ջերմութի և հոսումն արեան ոչ դադարի, և զարկն մեծ ընդարձակի և ամիսոիի սաստիկ, յայնժամ արժան է վերատին երակ հատանել, և սահեցուցանել զորովայնն ի ձեռն մեղմ և զովացուցիչ գրեխից, և դնել զոտս ի մէջ դաղջ ջրոյ, առ ի թուլացուցանել զձիգն բնութեան, և զգրգռումն արիւնակիր երակաց թոքոց։

Ըմպելին ի սկզբան պարտի լինել զով, և հետ զհետէ միշտ առաւել ցուրտ։ Եթէ զուգընթաց լինի ընդ ախտիս հալ ինչ սաստիկ, որպէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ օրէն է դիմել ի գործածութեան աչիտոս սոլֆիտոիքոի խառն ընդ նոյնպարանակ կրկնահան ցբուոյ, և ընդ ցրտագոյն ջրոյ։ Նոյնպէս գործածութեան մուչիլլաճինէի ոչ կոմմա առապիքա, կամ խաշուն սալեպի՝ է յոյժ օգտաւէտ, զոր պարտ է ի կիր առնուլ առաւօրէն։ Եւ ևս ոչ սակաւ օգտ գործածութեան ինֆուզիոնէի ոչ ոչինչ բուրբուռէա։ Զայս եթէ կամիս առնել, ուրկ զխոշոր փոշի ոչինչաչէ կոչեցեալ տերևոյն ՝ կշռոյ քան ցորենոյ, յերկու ունկի՝ ցուրտ ջուր. զկնի երկոտասան ժամուց՝ քամեա զայն նուրբ կտաւով յանոթի ինչ ապակեայ. ապա յաւել ի սոյն զ30 չինթս ջուր կինամոնի, և զ20 չինթս լաւանոս լիգուիտոս, և զբաւականաչափ՝ շիւաբբս. և ասուր ըմպել ախտակրին երեք կամ չորս անգամ յաւուրն՝ զկշիռ քառորդ տրամոյ, մինչև լցցի տրամ մի յաւուրն։

Եթէ շնչաւորութենն չիցէ այնքան դժուարին, յայնժամ մարթ է և ոչ ախտակրին ՝ տանելոյ սաստիկ նորին էսթռանթիս ոչ քինա, զոր օրէն է քաղադրել ընդ բաւականաչափ շիճուկի կանթին, որ պատրաստեալ ելցէ պաղլեզաս։ Եթէ թքուն արեան պատճառեալ ելցէ յարգելմանէ թանչից և տեռատական արեան, յայնժամ օրէն է փութանակի ՝ ՝ բուկս գնել ի վերայ արտաքին երակաց կամ ի վերայ ստեանցն երատանի։ Յորժամ ախտս այս ծա-

գի 'ի սքօռպութեան ախտէ, կամ յայնմ տենդէ՝ որոյ նախնական պատճառն գտանիցի լինել թուլութիւն, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զնաչուն եղիծի կոչեցելոյ յիտալացւոց՝ օւեթիքա, զոր պարտ է ըմպել առաւօրէն։ Մարթ է և սմառուցանել հիւանդին գինի աղնիւ, բայց սակաւ քանակութեամբ։ Նոյնպէս գործածութիւն իրէքթաքուանաի՝ լինի երբեմն օգտակար, զոր օրէն է 'ի վար արկանել յերբէք ցորենոյ մինչև ցչորս՝ երբէք կամ չորս անգամ յաւուրն։

Եթէ զուգընթաց լինի ընդ ախտիս հազ սաստիկ, և ցնցումն մկանանց, ընդերաց, մանաւանդ կրծոց և շնչափողին, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զիւղն կտաւատի, կամ՝ քաղցր նշոյ, զէմուլսիոնէ առապէքա, որ բաղադրեալ իցէ ջրո

Ի և այլ գարման, որ առանց զայրացուցանելոյ արգելու զԹքու�արեան, և այսպէս բաղադրի։ Ա՛ռ երեք ունկի՝ նուրբ փոշի արմատոյն կոչեցելոյ քոնսոլիտա մանրօր, և նոյնչափ՝ քոնսէռվա տի ռոզէ. յոր յաւէլ բաւականաչափ չիլօբբօ տի բաբավէռօ պիտանքօ, և պարտ է հիւանդին ընդունել յամենայնում ժամու մէն մի գրգալ սրմոյ։ Այլ գիտել արժան է, զի՝ի գիպուածս յայս չէ պարտ՝ի կիր արկանել զնԹիչ և զօրացուցիչ գեղօրայս, բայց եԹէ ուր ուրեմն, որովհետև գրգռեն զարիւնակիր երակս Թոքոց, և բաղում անգամ զայրացուցանեն զախան։ Եւ երբև վերոյիշեալ, կամ նոցին նման գեղորէիւք պակասեսցի ուժգնուԹի բնուԹեն, եԹէ անկեալ իցէ հիւանդն յուժոյ, ոչինչ արգելք կայ գործածուԹեան ինֆուզիոնէ տի քինաի. զոր բաղում անգամ գրեցի՝ի բժշկարանի իմում, յաւելլով՝ի նոյն էմուլսիոնէ առապիքա, զոր պարտ է առնուլ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ ունկեոյ։ Եւ յայսոսիկ միջոցս մեծապէս փոյԹ ունել արժան է՝ի կանոնադրել զընԹացս հիւանդին, չափաւոր չարժումն առնելով յառողջարար և՝ի հովային տեղիս, բայց առանց աշխատ լինելոյ և ջերմանալոյ։ Դարձեալ գիտելի է, զի եԹէ զուգընԹաց լինին ընդ ախտիս նշանքն ԹոքախտուԹեն, յայնժամ պարտ է՝ի ձեռն առնուլ զնոյն գեղորայս և զկառավարուԹիւնն՝ որք վասն ԹոքախտուԹեն, զորոց խօսեցաք՝ի գլուխ Ժ. երես 177։

ՅՕԳՈՒԱԾ Բ.

՝Ի վերայ ֆուխսան արեան, որ ըստ բԺշկաց նուէր՝ էմոբիէռի։

Փախումն արեան հասարակօրէն լինի՝ի հերձմանէ խառուցային փոքրիկ նեարգից ատորին որովայնի, կամ արիւնակիր ամանոց աղեաց, և կամ մեանարանական երակաց, որով ոգիք փորոտային ամբոխեալք ատիպեն զաղիսն՝ի ատորուստ՝ի վեր բերել զանջատեալ արիւնն մինչ՝ի խախացոցն, յորմէ ծագին ըզգայռմունք արեան բազմաղան եղանակաւ. նմին երբ

որոշի և յորակի արեանն, որ սրտաբոլ բղխի ՚ի բերանն առանց հազի. երբեմն լինի լոյծ և ծիրանագոյն, երբեմն մակարդեալ և սեռաբակ և ջինջ, և երբեմն և խառն ընդ այլևայլ նիւթոց: Ախտս այս ոչ է այնքան ընդհանուր, որպէս զթանչք, զորմէ փոքր ինչ յառաջ խօսեցաք. բայց է յոյժ որոգայթաւոր, և պէտս ունի մեծի զգուշութեան:

Պատճառք ֆխիման արեան:

Բաց ՚ի վերոյհիշեալ պատճառաց, փսխումն աբեան կարէ և յառաջ գալ ՚ի չափազանցութենէ կենսական ուժոյ, որ լինի յառողջարար ուսելեաց և ՚ի յոգիաւոր հեղանիւթից, ՚ի սաստիկ բարկութենէ, և ՚ի բերկրութենէ, յառաւութենէ արեան, և ՚ի զօրաւոր գեղորէից՝ այլովքն հանդերձ. որք ճնշեն զնեարդս ստորին որովայնի, և զարիւնակիր ամանս աղեաց առ ՚ի գուրս հոսեցուցանել զարիւնն ապաժոյժ: Նոյնպէս մարթ է պատճառիլ յայնմ ամենայնի, որք սաստկապէս գրգռեն և վիրաւորեն զստամոքսն, և զնեարքին թաղանթս փորոտեաց, որպէս յուժգին լուծողական և ՚ի փսխողական գեղորէից, ՚ի գժընդակ թիւնից, ՚ի կարծրապինդ և ՚ի սուր նիւթոց մտելոց ՚ի խախացոցն: Երբեմն և պատահի ՚ի ինքնակար և ՚ի ընդային ջուրց, ՚ի ճանաց, և ՚ի ոզրկաց, որք ընդմտանեն ՚ի ստամոքսն ջրբրմպութիւն: Բազում անգամ և ՚ի վիրաւորմանէ լերդի, աղեաց, և այլոց ընդերաց: Մարթի պատճառիլ և յարդեալականութենէ իրիք սովորական հոսմանց, և և յարաքին պատճառաց. որպէս ՚ի հարուածոց, ՚ի ճնշմանէ, ՚ի բաղխմանէ, և յայլ նմանեաց, յորոց մարթ է յառաջ գալ իրիք բորբոքման:

Դարձեալ, մարթի ծագիլ և ՚ի տկարութենէ կամ ՚ի թուլակազմութենէ արիւնակիր ամանոց աղեաց և այլոց ընդերաց, նոյնպէս և ՚ի խցմանէ նոյն ամանոց: Դարձեալ, մարթի լինել և ՚ի ջղային ուռնդէ, և յայլ երկարատև խօթուէ, որովք աղեաց բարեխառնութիւն այլայլեալ, և կենսական զօրութիւն նոցին լքեալ՝ պատճառեն զփսխումս զայս: ՚Ի կանայս սովորաբար պատճառի այս յարդեալականութենէ գաչատանի, կամ թանչից: Ասեմք, որք վիճակեալք

են սեռամաղձային բնութիւն, մանաւանդ նոքա՝ որք վարեն զանչաստական կեանս, և ըմպեն զառատագոյն ոգիաւոր հեղանիւթս, են առաւել ենթակայ այսր փոխման։

Նշան։ փոխման արեան։

Ախտս այս նախ սկսանի 'ի թեթև ինչ թուլութիւն բոլոր մարմնոյ, 'ի նեղութենէ, և 'ի ձգմանէ, որք սովորաբար յարատևեալ մնան քանի ինչ ժամանակս։ և ապա բերեն ցաւ ինչ 'ի սահմանս սիռնդանոց, և յաղիս, որք մասնաւորապէս պատահին յարգելմանէ թանչից և գաչատանի։ Դարձեալ, ախտակիրն զդայ զնոցկանս, զյօժարութիւն ինչ 'ի ժայթքել, զբաբիւնն սրտի, զձգտումն, և զփախուստն։ Նիւթն որ արտաքս ելանէ ընդ բերանն՝ լինի լոյծ, ջրային, տաքպ, և երբեմն լորձունք, յորմէ զհետ գան հնձկլտանք և հեալ։ Եւ յետ այսոցիկ նշանացս 'ի վերերևի յորդառատ հոսումն արեան, որ ստէպ արտաթորի ընդ բերանն հանդերձ ջերմութիւն և ցաւովք մակորովայնի, և ճնշմամբ կրծոց և սատամոքսի։ Երբեմն զուգակից ունի ընդ իւր զնուազումն սրտի, զծարաւ սաստիկ, և զցաւ գլխոյ։ և երբեմն ևս ախտակիրն սառանայ զգոյն կանաչախառն գեղին։ և արիւնն՝ որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի թթուաշոտ, կամ գիսաշոտ, որ է գուշակ յոռեգոյն ելից, և յայնժամ անուանի մօռպօ նէռս։ Վասանգն այսորիկ փոխման բաց մեծի մասին 'ի վերերևի յայնմանէ՝ զի արիւնն հեղեալ, թէ յամեալ մնայ 'ի փորոտիս, սառնայ զնեխութիւն, յորմէ կարէ պատճառիլ փտախտութիւն, և քաղցկեղ։

Խնամատարութիւն ախտից գրեթէ մի և նոյն են ընդ վերոգրեալ խնամատարութիւնն թքման արեան։

Արժան է պահպանել զհիւանդն 'ի հանգիստ և յանդորր, հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որք պատճառեն զնեղութիւն և զդրդռումն։ Կերակրոցն և ըմպելեացն պարտ է լինել բնութիւն զովացուցիչ և սնուցիչ, և սակաւ քանակութիւն 'ի գործ ածել որ-

ժան է։ Երբեմն ցուրտ ջուրն և սառոյցն 'ի գիպուածս յայս լինին իբրև զդեղ ազնիւ։

Յորժամ փսխումն արեան պատճառի յուժգնութիւն բնութիւն և յարդելականութիւն իրիք հոսման, որպէս սի է հոսումն թանչից, և գաշտանի, ևն, յայնժամ օրէն է երակ հատանել, և փութալ զամենայն յարմարագոյն հնարս 'ի վար արկանել խակ և խակ 'ի նոյն խակ ժամանակի առ 'ի թուլացուցանել զուժգնութիւն բնութիւն, և շարժել վերատին զհոսումն զայն սովորական։ որովհետև զայսմանէ կախեալ կայ՝ ոչ միայն ապաքինումն ախտիս, այլ միանգամայն կեանք ախտակրին։ Զէ պարտ 'ի վար արկանել զխիթիչ և զզօրացուցիչ գեղորայս, որովհետև գրգռեն զնեարգս և զարիւնակիր ամանս ազեաց, և բազում անգամ առաւել զայրացուցանեն զախտն։ Յայսմ վայրի կաբի կարևոր է առնուլ 'ի կիր զգրեխս կակղացուցիչս, թուլացուցիչս և զովացուցիչս։ և դնել զոտս 'ի մէջ գաղջ ջրոյ։ Նոյնպէս օրէն է տզրուկս կռուեցուցանել 'ի շրջակայս երակատանի, բազմեցուցանելով զհիւանդն 'ի վերայ շոգեաց ջերմագին ջրոյ։ նմանապէս պարտ է թոյլ տալ ախտակրին ըմպել զհիւթս հասունացեալ պտղոց, որ իցէ լուծեալ ջրով։

'Ի գիպուածս, յորում փսխումն արեան յառաջ գայ 'ի գրգռմանէ անօթոց արեան և թանչից, յայնժամ պատշաճագոյն գեղն է էլիսոիս աչիսոտի հալլէս, որ ոչ միայն հանդարտէ զգրգռելութիւնն, այլ միանգամայն բարեկարգէ զգրութիւնն ատորին որովայնի և աղեաց, և բարեխառնէ զնեարքին այլայլութիւն։ զկերատութիւն սորա տեսցէս 'ի հատ։ ՁԲ։ 'ի տառն Է։ 'ի կարգի իւրում։ Եթէ փսխումն արեան իցէ տաքագոյն, յայնժամ օգտաւէտագոյն գեղն է՝ օրթիքա, այսինքն եղինջ, կամ եղինջ։ Եւ եթէ հիւանդն անկեալ իցէ յուժոյ, պատշաճագոյն գեղն է ինֆուզիօնէ տի քինա խառն ընդ էմուլսիօնէ առապիքտի։ Նոյնպէս օգտաւէտ է աբուս մատցիալէ տի ոսիա։ տալով ախտակրաց ժամէ 'ի ժամ երեք ունկի 'ի պահ առաւօտուն, մինչև լցցի լիտր մի յաւուրն։ այլ պարտ է քաջ խմել զանօթ նոցին, և շրջուն պահել յայլուստ անօթի՝ որ լի իցէ ցուրտ ջրով։

Բայց յորժամ գագաթի փսխումն արեան, և հիւանդն տակաւին ունի զվիշտս և զանձկութիւնս պատճառեալս յարդելմանէ արեան, որ լճացեալ մնայ 'ի

փոքրոտիսն, յայնժամ կարևոր է 'ի վար արկանել լուծողականս ինչ մեղմագոյնս, և սխորժարարս, որպիսի են մանանա, թամարինտի, և բոլբա սի քաղսիա։ Ներնպէս և շահաւէտ է գիմել 'ի գործածուն գրեխաց պատրաստեալ շինուկաւ կաթին, փոքր ինչ քացախիւ, և մեղրիւ, զոր պարտ է առնել երկու կամ երեք անգամ յաւուրն առ 'ի գուրս հոսեցուցանել զլնացեալ արիւնն, և գիմակալել փտութեն։ Զէ օրէն բնաւ 'ի վար արկանել զսաստիկ լուծողական գեղոցայս՝ եթէ 'ի վերուստ, և եթէ 'ի ստորուստ, որովհետև գրգռեն զստամոքն, զնեարդսն և զարիւնակիր ամանսն, և բազում անգամ առաւել զայրացուցանեն զախտն։

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

'Ի Վերայ մեղմաց արբանց, որ յիպալացոց ասի՝ օրինա սոնֆորինէա, և առ Բիթիէն անուանի՝ էմարոտիա։

Գիտելի է, զի արիւնն այն՝ որ 'ի գուրս վարի 'ի սերսական անդամոց, երբեմն հոսի յարիւնակիր ամանոց փամփշտի, երբեմն 'ի միզանց խողովակաց, երբեմն 'ի գործարանաց երիկամանց, և երբեմն ևս 'ի նոյն իսկ երիկամանց, ըստ պէսպէս արամադրութեանց։ Վասն որոյ և որոշումն է նորա ըստ հիւթոցն՝ որ 'ի գուրս վարին 'ի նոյն անդամոց. որ երբեմն լինի սուկ արիւն և լոյծ. և երբեմն կարմիր լոյծ և տորտալից կամ մրրալից. երբեմն թուխ կամ սեաւ և մանրդեալ, և երբեմն գեղեցիկ կարմիր և թափանցիկ. երբեմն պողնպոդական, և երբեմն խառն ընդ միզի. և երբեմն ևս յորդ, և երբեմն սակաւ, կամ նուազ։ Ալյս ախտս գտանի նաև յերիտասարդս, բայց գուն ուրեք, և յոյժ ցանցառակի։ Իսկ ծերք, և որոյ սիրապէսք առաւել սեւամաղձն և թանձախտն, են 'ի հաստատակի ենթակայ այսմ ախտի։

՝Նոյնպէս և կանայք՝ որոց արգելեալ է հոսումն տէ-
ռատեսական, են յոյժ ենթակայ ախտիս։

Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ վասնզ այսո-
րիկ ախտի ըստ մեծի մասին 'ի վեր երևի յայնմանէ,
զի արիւնն՝ որ արտաթորի 'ի նոյն անդամոց, լինի
նեխեալ և շարաւալից. յորմէ կարէ յառաջ գալ
ջրգողութի, կամ փտախտութի, կամ ապականու-
թի, և կամ տենդ ծիւրական։ Նոյնպէս և վասն-
դաւոր է, եթէ միզուն արեան պատճառեալ ի-
'ի խձից գոյացելոց յերիկամունս կամ 'ի փամփուշտն։
Եւ առաւել քան զամենայն աղէտալի է այն, յոր-
ժամ պատահի կամ ծագի 'ի ջղային տենդէ, 'ի
ծաղկէ, և 'ի բորբոքմանէ երիկամանց կամ փամփուշ-
տի։ Իսկ 'ի գիպուածս, յորում պատճառի յարդե-
լականութէ իրիք սովորական հոսման, կամ 'ի խթիչ
և յազգու դեղորէից, և կամ 'ի ձգմանէ, յայնժամ
չիք այնքան երկիւղ։

Պատճառք դիմն արեան։

Առաւել ընդհանուր պատճառք այսր ախտի են
թանչքն, տկարութիւն միզանց խողովակաց, երիկա-
մանց, և փամփշտի, ուժգին շարժումն, բարձումն
ինչ ծանրագոյն իրաց, անկանիլն, ևն։ Կարէ պատ-
ճառիլ ևս 'ի հարուածոց, 'ի տաժանաւոր ծննդոց,
'ի սաստիկ և յանընդհատ աշխատանաց, յընդերկար
ձիավարութէ, յանչափ գործածութէ ոգիաւոր հե-
ղանիւթոց, 'ի խթիչ և 'ի զայրացուցիչ դեղորէից.
որպիսի են քանթարէլիս, մէլօէ, ռանունկիւլս, ևն։
Մարթ է ևս պատահիլ 'ի խձից, և 'ի խոցից 'ի վեր
երևելոց յերիկամունս, 'ի փամփուշտն, և 'ի միզանց
խողովակս. յարդելականութէ թանչից, և գաշտա-
նի, 'ի ապբաւիսէ անուանեալ որդանց մտելոց կամ
գոյացելոց 'ի փամփուշտն, յերկիւղէ, 'ի կրից հոգ-
ւոյ, 'ի սաստիկ տուփանաց պագչաց սիրոյ։ Դար-
ձեալ, մարթ է ևս պատահիլ յայլևայլ ախտէ, որ-
պէս 'ի ջղային տենդէ, 'ի սքօռպութիօ անուանեալ
ախտէ, 'ի ծաղկէ, և 'ի բորբոքողականութէ։

Յաղագս ազգի ազգի նշանաց, 'ի յեռն որոց մարդն է գոյ-
ացեալ զհոսանսն արեան ոչ ի ներքոյ կամ մասանց։

Ախտս այս է կարի կամ նուազ վտանգաւոր նկատ-
մամբ արտահոսեալ արեան 'ի սերական անդամոց։
Արդ՝ յորժամ ծագի միզուն արեան յերիկամանց,
ճանաչի 'ի թեթեւութենէ ցաւոց, 'ի սաստիկ ջերմու-
թենէ, 'ի ծանրութենէ և 'ի ձգմանէ միջաց, 'ի յորդու-
թենէ միզի. և արիւնն՝ որ հոսի 'ի նոյն անդամոյ՝ լիա-
նի ջինջ և կարմրերանգ, և երբեմն ունի զոյգ ջեր-
մութեան ինչ թեթեւ, գառնութեան և գարշահոտութիւն
բերանոյ, նոզկանք սրտի, և յօժարութեան 'ի ժայթ-
քել. 'ի դիպուածս՝ յորում միզուն արեան յառաջ
գայ 'ի միզանց խողովակաց, (որք են երկու երկայն
խողովակք, ընդ որս անցանէ մէզն յերիկամանց 'ի
փամփուշտն) գուշակի 'ի սաստկութենէ անձկութենէ,
'ի սակաւութենէ արեան՝ որ 'ի դուրս վարի խառն ընդ
միզի, 'ի չափաւորութենէ ցաւոց միջաց։

Բազում անգամ ևս զուգընթաց լինի ախտիս բոր-
բոքումն. որ երբեմն պատճառի 'ի խձից կամ 'ի քա-
նանց մտելոց 'ի սոյն խողովակս, և յայնժամ ցաւքն
և նշանքն երկպատիկ առաւել սաստկանան, և մէզն
լինի արգելական, և արիւնն շարաւալից։ Իսկ 'ի դի-
պուածս, յորում միզուն արեան պատահեալ ելցէ
յարիւնակիր ամանոց փամփշտի, և կամ 'ի նոյն իսկ
փամփշտէ, այս ճանաչի 'ի զգայութենէ փամփշտին, 'ի
սակաւ միզմանէ, 'ի նուազութենէ զգացողական կա-
րողութենէ մակորովայնի, 'ի տառապանաց, 'ի ձգ-
մանէ, 'ի սաստիկ ջերմութենէ և 'ի գարշահոտութենէ
միզի, 'ի տորտոյ իջելոյ յատակս անօթոյն, 'ի ցաւոց
թիկնամիջաց, մակորովայնի, և բէռինէօ անուանեալ
անդամոյ, որ է մասն մարմնոյն՝ որ ընդ արքանն և
ընդ ամենոյս, 'ի նուազմանէ, 'ի նոզկանաց, 'ի
ժայթքմանէ, 'ի գժուարաշնչութենէ։

Ընդ ժամս ժամս 'ի վեր երևին ևս ջերմութեան, ա-
բագուն և ընդդիմութեան զարկի բազկին, ուշագնա-
ցութեան, և ցուրտ քիրան։ Երբեմն ևս զհետ գայ ան-
ժուժութեան միզի, երբեմն գժուարամիզութեան, և խէթ
արքանի։ Արիւնն, որ հոսի խառն ընդ միզի թէպէտ
չէ այնքան յորդ, բայց լինի մոյգերանգ իբրև ըղ-
սեաւ։ Մէզն երբեմն լինի պարզ և խառն ինչ արիւ-

նաշաղախ, բայց տորտաշլից, կամ լի պողնպոդական նիւթով։ Դարձեալ՝ են և այլ նշանք, որպէս քարշումն ամորձեաց 'ի բարձրագոյնս, ցաւն աղդերաց, դժուարաշարժութիւնն արունից, չորութիւն մորթոյ բոլոր մարմնոյն, կերկերումն ձայնի, ցամաքութիւնն լեզուի և որկորոյ, բայց առանց ծարաւոյ. ձգառումն, հաղն, ցաւն մակորովայնի, հիւծումն մարմնոյ. ջերմութիւնն երբեմն լինի անընդհատ, և երբեմն ընդհատ, տորան՝ երբեմն լինի գորշագոյն, և երբեմն վարդագոյն, և երբեմն ևս սևագոյն։ Եւ յետ այսոցիկ նշանացս փոամիուշան կամ միզանց խողովակքն սկսանին այտնուլ, յորմէ և պատճառի նեխութիւն, և քաղցկեղ. հուսկ յետոյ օր քան զօր սպառի ջերմութիւնն բնական, և զկայ առնու զօրութիւնն կենական։ Քարագործք, բեռնակիրք, զօրականք, ձիավարք, որսորդք, փողոհարք, և այլ սոցին նման տարժանելի արհեստաւորք՝ են նմանապէս առաւել ենթակայ ախտիս այսմիկ։

Յաղագս խնամապարանաց և դեղերէն զոր պարտ է 'ի վերայ արկանել ընդդէմ հիւմանն։

Որքն է մեծաւ փութով արդելուլ խակ և խակ զուտելիս և զբմնելիս բնութիւն խթիչս, զօրացուցիչս և ջերմացուցիչս։ Յորդութիւնն հոսման արեան 'ի սերական անդամոյ՝ կարէ պատրել զանհմուտ բժիշկսն, և շրջել զմիտս նոցա 'ի տալ զոգիսաւոր հեղանիւթս, զթիւրակէս, զափիոն, և կամ զայլազգ խթիչ և սեղմիչ դեղորայս։ Բայց այդպիսի դեղորայք միշտ զայրացուցանեն զախտն, և սովորաբար 'ի վերայ աճեն զնեխութիւն, զքաղցկեղ և զերագահաս մահ։ Յորժամ միզումն արեան յառաջ գայ յուժգնութիւն բնութեանն, կամ յարդելականութիւն իրիք սովորական հոսման, կամ 'ի սաստիկ աշխատանաց, և կամ յանչափ գործածութենէ ոգիսաւոր հեղանիւթոց, յայնժամ պարտ է հարկաւորապէս երակ հատանել. բայց նկատել օրէն է միշտ 'ի պարագայս անձին. զորօրինակ 'ի հասակն, 'ի խառնուածսն, 'ի զօրութիւնն, 'ի սաստկութիւնն նշանաց, և ն։

Եւ պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայնն 'ի ձեռն կակղացուցիչ, թուլացուցիչ և զովացուցիչ դեղոցէն, որպիսի են շինուկն կաթին, հիւթն թամա-

ռինոմի, մանանայ լուծեալ 'ի ջուր։ Նոյնպէս պարտ է առնուլ 'ի կիր զդրեխս կակղացուցիչս մի կամ երկու անգամ յաւուրն, բայց պարտ է լինել ցուրտ, և ոչ ջերմ։ Դարձեալ, 'ի դիպուածս յայս յոյժ շահաւէտ է արիւն հանելն սրուակաւ, զոր պարտ է առնել յայն մասանէն միջաց, ուր առաւել զգայ ըզցաւն։ Նոյնպէս և օգտաւէտագոյն է միանգամայն դնել զաղբուկս 'ի շրջակայս սրբանին, կամ 'ի մերձադիր մասունս ուղղորդ աղեաց։

Եթէ ծագեալ իցէ 'ի խոցէ ինչ գոյացելոյ յերիկամունս, կամ 'ի փամփուշտն, և կամ 'ի միզանց խողովակս, յայնժամ մարթ է 'ի վար արկանել զբեաւգայ դեղն։ Առ երեք ունկի՝ ռասիչէ տի աղթէս, կէս ունկի՝ լիգուռիցիա, երեք արամ՝ սէմէն բլանթակս, և 'ի հասարակ ջրի եփեա եռացմամբ երբ քառորդ մի ժամու. ապա զտեա, և մնացէ երկոտասան ունկի, յոր յաւէլ մի և կէս ունկի՝ կոմմա առապիքա, և ապա առնուլ պարտ է սկահակ մի սրճոյ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն։ Ա՛յլ եթէ յառաջ եկեալ իցէ 'ի թուլութէ կենսական զօրութէ, կամ 'ի ակարութէ ընդերաց, յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զէլիսխիռէ տի վէթռիօլօ՝ խառն ընդ բաւական աչափ զով ջրոյ։ Նոյնպէս օգտաւէտ է բօլվէռէ տի տօվէռ, զոր մարթ է 'ի վար արկանել ըստ կանոնի և ըստ կերպի զորմէ լիով խօսեցաք 'ի գլ. ա. երես 27։ Ջնոյն գործունէութէ ունին և կոմմա քինօ, տէքօթթօ տի քինա քինա, վէթռիօլօ տի մատթէ, շիճուկն կաթին, որ իցէ պատրաստեալ պաղլեղաւ։

Իսկ եթէ զարկ բազկին իցէ ուժեղ և խիստ, յայնժամ պարտ է գիմել 'ի գործածութէ լինֆուզիօնէ տի տիճիթալէ բուռբուռէսի, որ պատկէս յօրինի. ամրկ զնոշոր փոշի տերևոյս ըստ կշռոյ 12 ցորենոյ 'ի լիար մի ցուրտ ջուր. զինի 12 ժամուց՝ հնգ զգուշութէ զհեղուկն յայլ ապտակի անօթ, այնպէս զի մի խառնեսցի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն. ապա յաւէլ 'ի սոյն զկէս ունկի՝ թինթուռա տի չինինամօմ, և 60 շիթ լաւանդս լիգուիտս, և տուր ըմպել հիւանդին չորս անգամ յաւուրն՝ ըստ չափու միոյ փոքրիկ դրգալի։ Յոյժ օգտակար դեղ է և ֆոմէնթացիօնէ առնել ցուրտ ջրով, կամ սառուցիւ, և դնել 'ի վերայ ատորին որովայնի։ Նոյնպէս և օգ-

տաւէտ է գրեթէ առնել ցուրտ ջրով և քացախով։ Եւ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի ծաղկէ, 'ի ջղային անդէ, յայնժամ պարտ է սկսանիլ զդործածութիւն քինաքինաթ, և թիթուաշ դեղորէից։ Իսկ եթէ ծագեալ իցէ 'ի քանթառէլլաէ, կամ 'ի խթիչ դեղորէից, յայնժամ պատշաճաւոր դեղն է էմուլսիոնէն քաղցր նշոյ խառն ընդ կօմմա առատիքաթ, և ընդ սալէպի, զոր պարտ է ըմպել առաւօրէն։ Նոյնպէս շահաւէտ դեղ է և գրեթէ առնել վերոյիշեալ էմուլսիոնէիւ և ջրոնի սալէպի. և եթէ գուցէ պնդութիւն որովայնի, մնրթ է յաւելուլ 'ի վերայ սակաւ ինչ մանանայ։ Ո՛չ են բանք մեր ասասանօր զմիզմանէ աբեան, որ պատճառի 'ի խձից կամ 'ի քարանց մոռլոց 'ի փամփուշտն և 'ի միզանց խողովակն. քանզի յայսպիսի դիպուածս քարաշան վիրահատից են գործք։

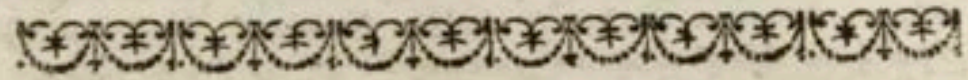

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

'Ի վերայ զգայոման կամ ծայրգման և կամ գոխման. որ յիպոլոգոց կուի՝ վերին։

Կրկնակի է փսխումն, առաջինն մասնաւորապէս լինի 'ի ցնցմանէ ստոծանւոյ կամ մկանանց ստորին որովայնի. երկրորդն կրկնակի պատճառի, մի՝ 'ի խցմանէ ստրոյ խախացոցին (որ է նեարքին ծակ ստամոքսի, յորմէ կերակուրք ինքանեն յաղիս,) և ոգելից մանրաթելից ազեաց, որոց պաշտօն է ճնչել զփորոտիս առ 'ի վայր խաղացուցանել զ'ի նեարքս երեալ նիւթքն. և միւս ևս՝ յուժգին գրգռմանէ ստամոքսի, և ստուգէնս ձայնեալ ազեաց, և ևս յայլևայլ պատահարաց, որպէս յառաջիկայդ յայտնապէս ասանէս։ Գիտելի է, զի փսխումն 'ի բազում պարտգայս է դեղ ինն ազնուագոյն քան թէ խօթութիւն. յայսպիսի դիպուածս՝ է բուռն ուժգնութիւն ինչ.

զոր առնէ բնութիւն՝ առ 'ի ազատել զինքն 'ի ծանրաբեռնութենէ ապականեալ և մահաբեր նիւթոց։ Վասն որոյ առաւել ճահաղագոյն է յայնժամ նպաստամատոյց լինել բնութեան և շարժել զփսխումն՝ քան թէ արգելուլ զայն։ Սակայն ոչ ամենայն փսխումն է միշտ այսպէս փրկարար և օգտակար, այլ զանազանի ըստ պատճառացն՝ յորոց յառաջ գայ և շարժի։

Յաղագս ընդհանուր պատճառաց փսխման։

Փսխումն բազում անգամ պատճառի 'ի գրգռմանէ և 'ի խանգարմանէ գործողութեան մարսողութեան, և 'ի գալարմանէ որոյ սամոքսի, ևս 'ի գեղոցական շարժմանէ փորոտեաց։ Այնպէս մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի թուլութենէ ստոծանւոյ, սամոքսի, և փորային մկանանց և մանրաթելից, պատճառեալ 'ի սառաւիկ խթողական հիւթոց։ Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի սուր և 'ի սակաւ մաղձէ, և 'ի մածուցիկ մաղասոյ, նաև 'ի ստորիչ ինաստակար հիւթոց, որք 'ի գլխոյ 'ի սամոքսն լճանան, և պատճառեն զխմորումն կերակրոց և զնեխութի, խթելով զմանրաթելս սամոքսի և ստորին որովայնի։ Երբեմն ևս 'ի ճաշեաց, 'ի չափազանց կերակրոց և յոգիաւոր ըմպելեաց, ևս 'ի յօդեղէն հոտանուաց։ Դարձեալ, մարթ է յառաջ գալ յայտուցից կամ 'ի վերաբերմանէ նեղքին թաղանթոյ աղեաց, պատճառէ՝ 'ի աֆթէ ձայնեալ խոցէ։ 'ի սառաւիկ և 'ի զօրաւոր փսխեցուցիչ և լուծիչ գեղոցէից, 'ի թիւնաւոր նիւթոց, 'ի գժուարամարսելի և յիւղալի կերակրոց, որք գիւրաւ գնան յապականութի։ Փոշտանկութին, տենդքն, բորբոքողականութիւնքն, սխտաքն երիկամանց, փամփշտի, և այլ ընդերաց, իսկ թն փոթոյթ անուանեալ աղեաց, և երկարատև հիւանդութիւնքն կարեն պատճառել զփսխումն։ Այլև կարէ պատճառիլ փրսխումն 'ի սառակագոյն կրից, 'ի շարժմանէ, որպէս պատահի 'ի նաւի, 'ի կառաց, 'ի ձեւակերպելոյ և յերևակայելոյ զանախորժելի առարկայս։ 'Ի վախճան ամենայնի՝ փսխումն ևս է նշան ինչ յղութեան, որ հատարակօրէն սկսանի զկնի երկրորդ շաբաթուարգելականութեան գաշտանի, և յարատևեալ մնայ մինչև ցերրորդ կամ ցչորրորդ ամիսս առաջինս։

Յաղագս ընդհանուր նշանաց փոխման։

Հասարակօրէն 'ի վերս երևի ձանձրութիւն ինչ 'ի բերանն, 'ի կոկորդն, և 'ի սաստիկսն. և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ նողկանք սրտի, տապ, ծնչումն մակրովայնի, յորդառատ լրձունք, ձգտումն, հեծկլտանք, հաղ, պնդուն որովայնի, ցուրտ քիրան, ամբոխումն աղեաց, ամփոփումն սառծանեղ, հոսումն արտասուաց, կարմրութիւն երեսաց. երբեմն 'ի վերս երևի այտուց ինչ 'ի դէմս. և երբեմն ևս զհետ գայ նուազումն սրտի ևն։

Յաղագս մանաւոր նշանաց ի դէղրէից փոխման պատճառէ, ոչ 'ի ԲԻՒՆԱՒՈՐ ՆԻՒԹՈՑ և 'ի ՀԶՐԱՒՈՐ ՓՈԽԵՑՈՒՆԷ և ԼՈՒԾՂԱՒԱՆ ԴԷՂՐԷՒՑ։

'Ի դիպուածս յայս բոլոր 'ի վերոգրեալ նշանաց, փսխումն լինի կարի յորդառատ և յաճախակի, և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ ցաւ և տապ սաստիկ 'ի փորոտիս, նուազումն սրտի, ցնցումն միանանց ստորին որովայնի, և միզարգելութի հանգերձ ցաւմաքութիբ բերանոյ, և լուծմամբ որովայնի. որոյ պատշաճաւոր դարմանն են փսխողական դեղորայքն, և գաղջ ջուրն, զոր պարտ է տալ ստէպ ստէպ առ 'ի դուրս վանել զթիւնն. հարկ է և ևս նպաստամատոյց լինել նմա մասուցանելով զկաթն, զկոգի, և զայլ մանուցիկ դեղորայս։

Եթէ թիւնն անցեալ իցէ յաղիս, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զգրեթս մանուցիկս, առ 'ի ԼՊԸՐԴՈՒՆ դօրծել զաղիս։ Եթէ փսխումն յառաջացեալ իցէ 'ի շուայտութիւնէ և 'ի չափազանց արբեցութենէ, յայնժամ կոչի՝ քռաբուլա, որոյ նշանքն են փսխումն 'ի պահ առաւօտուն, անհամութիւն բերանոյ, ձգտումն, ջերմութիւնն. և հիւթն որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի ջուր ջինջ և դառնահամ, և երբեմն ևս տոկոպ. և դեղն՝ է սակաւաքանակ իրէքքաքուանա, արբուցանելով ստէպ զթրմոցն երիցկի։

'Ի դիպուածս, յորում փսխումն պատճառի 'ի ծնչմանէ և յամփոփմանէ ներքին թաղանթից ստորին որովայնի, որ հասարակօրէն պատճառի 'ի խուլական ուռուցից, յայնժամ անուանի՝ վոմիթօ շիռ-

զօ. որոյ նշանքն են՝ կարծրութիւն ստորին որովայնի, նիհարութիւն, անհալութիւն կերակրոց, այլովք հանդերձ. և դեղորայքն՝ են իւղն քաղցր նշոյ, կամ ձիթապտղոյ, և կամ կտաւատի. և օլիս տի ուիչինս, զոր պարտ է տալ ունկի մի յաւուրն: Գրեթեն պարտի լինել ջրոմն մելոշի, և իւղով նշոյ, և 'ի գործ արկանել երկու անգամ յաւուրն:

Եթէ փսխումն պատահեալ իցէ յընդդիմութենէ, կամ յոլորմանէ աղեաց, յայնժամ կոչի՝ վոլվուլոս. որոյ նշանքն են ցաւն փաթոյթ անուանեալ աղեաց, արտաթորումն կղկղանաց ի բերանն, այլովք հանդերձ. և դեղորայքն են ջուր գաղջ, և սնդիկն, զոր պարտ է առնուլ երկու անգամ յաւուրն, ըստ չափու երեք ունկեաց, խառն ընդ իւղոյ քաղցր նշոյ: Գրեթեն լինիցի կազմեալ օճառիս, իւղով, աղիս, և ջրոմն մելոշի. զոր պարտ է 'ի կիր արկանել երեք անգամ յաւուրն և առաւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ պնդութիւն որովայնի:

'Ի դիպուածս, յորում փսխումն ծագի 'ի թուլութէ կամ 'ի սակաւութենէ փորոտեաց, ստամոքսի, և ստծանեւոյն, պատճառեալ յոգիաւոր հեղանիւթից և յուժգին լուծողական և ործացուցիչ դեղորէից, յայնժամ կոչի՝ վոմիթոս տալլ՝ ատթենիա. որոյ նշանքն են ցաւն և ծանրութիւնն մակորովայնի. փուքն որ եղանէ ընդ բերանն՝ լինի զաղբահոտ. փսխումն կամ ժայթքումն՝ որ սովորաբար սկսանի զկնի քանի մի ժամուց կերակրոյն, լինի լոյծ շնկայնն և գարշահոտ, և երբեմն տոիպ և գորշագոյն: Ջնոյն առնէ և այսուցն մակորովայնի և սորոյ ստամոքսի. և պատշաճաւոր դեղորայքն՝ են էլիսոիս սթոմաքիքոս, եզնաբերեղին, էսթռատթիս տի գուատսիս, կամ տի ձէնցիանա, և կամ տի ատսէնցիս. զոր պարտ է լուծանել ջրոմն կինամոնի: Ղոյնպէս և շահաւէտ է փշիացուցեալ արմատն առնիքաի, կամ սակաւաքանս կ մշկահոտ ընկոյզն, և կամ տատն ցորենաչափ սեաւ պղպեղն: Երբեմն և պարտ է տալ նմա մի կամ երկու ցորենաչափ քանֆոռա: Կարի կարևոր է և առնուլ 'ի կիր զֆիսմենթի, զօծանելիս, և զվէշիքաթոռիս:

Յերկարժամանակեայ փսխումն, որոյ նախնական պատճառն լինիցի այսուցն պանկրատի կամ մեզնարի, յատկապէս կոչի՝ վոմիթոս կամ վիցիս տէլ բան-

քոէտոս, և աէլ մէզէնթէռիքօ. որոց նշանքն են կարծրութիւն պանկրատի և միջընդերաց, հոտուն լորձուն ունաց, և տապութիւն մաղձի. և նիւթն որ եկանէ ընդ բերանն՝ երբեմն լինի թանձր, երբեմն լոյծ, և երբեմն ևս արիւնաշաղախ և զաղրահոտ։ Երբեմն ևս զուգընթաց գտանի ընդ սա հեծկլտանք, ձգտումն, կոնջիւն և այտուն որովայնի, հանգերձ ջերմութիւն և ցաւով փորոտեաց. և գեղոբայքն են էսթռանթիօ տի կրամինեա, տի թառասատաքօ, տի սաբօնատիա, և նոյն իսկ էսթռանթիօ տի չիքութան զգուշութիւն և չափով ընծայեալ։ Նոյնպէս և օգտաւէտ է սաբօնէ մէտիչինալէն, և սնդիկն։ Դարձեալ, շահաւէտ է արգանակն մսոյ, հաւու, կրիայի, և խաչափառի։ Ամէն և պարտ է 'ի վար արկանել յամենայնում երեկոյի զդրեխ մի պատրաստեալ սնուցիչ գեղորէիւք։

Իսկ եթէ փսխումն ծագեալ ելցէ 'ի վառառոգջութէ աղեաց, և յառաւելութէ զգայունութէ յատուկ փորային բնաւորութեն, յայնժամ ձայնի՝ վամիթօ տէլլա մոռոզա սէնսիպիլիթա. որոց նշանքն են՝ ուժգին թուլութին աղեաց, և բոլոր մարմնոյ, սաստիկ փսխումն, նուրբ տենդն ընդհատ, ցաւն կամ նեռ պատուն գլխոյ և հեծկլտանքն. և այս տեսակ փսխման հատարակօրէն պատահի զկնի կերակրոց և ըմպելեաց. և գեղքն են ջուրն ցրտագոյն, սառոյցն, թրմոցն ազնիւ քինաի։

Իսկ 'ի գիպուածս՝ յորում նախնական պատճառն գտանիցի լինել ուժեղութէ, յայնժամ փսխանակ թեթեւանալոյ գործածութէ դառն իրաց, կեղեոյ քինաի, ոգեղէն և թռչական գեղոց, զգալաբար սառականոյ փսխումն. նոյնպէս և մասունք մարդկային մարմնոյ նեբրոյ անկեալք սառաստիկ աշխատանի ցրտութէ, և արդէն ցրտահար եղեալք, եթէ գիցի 'ի վերայ նոցա ջերմ և ոգելից ֆոմէնթօ, անդէն առ նմին ձգեն յինքեանս զքաղցկեղ. իսկ ընդ հակառակն՝ եթէ լուացցեն ցուրտ ջրով, և շփեսցին ձեռամբ, 'ի միջոց սակաւ ժամուց անդէն հատատաին. նոյնպէս և արսկուումն քանի մի շիթ ցուրտ ջրոյ յերեսս առն զրկելոյ 'ի զգայութէց, անդէն վաղվաղակի զգաստացուցանէ զնա, ուր ոչինչ այլ արտաքին խթան կարող է ցուցանել զայսպիսի զարմանալի նեբգործութէ. նմին իրի արժան է առնուլ 'ի կիր զնուազ մղիչ գեղորայն, որպիսի են աշիտս տի հալլէռ,

կամ մինչեւ խառն ջրուն սառուցի և փոքր ինչ շաբաթաւ։

Երբեմն ևս ծագի՛ի զայրացմանէ մաղձի, կամ՝ի վիրաւորմանէ ստամոքսի, աղեաց և այլ ընդերաց. և յայնժամ փսխումն լինի ուժգին, հանդերձ ջերմութիւն և ցաւով մակորովայնի. և նիւթն զոր փսխէ սխտակիրն, երբեմն լինի սակաւաքանակ և սիրտ, և երբեմն ևս յորդառատ. երբեմն նաև շարաւալից կամ շարաւահիւթ, և գարշահոտ. որոյ դեղորայքն են խաշուն սալէբի, գարեղոյ, բրնձոյ, և էմուլսիոնէ առապիքա, ևն։ Են և այլ ժայթքմունք մահաբերք. զորօրինակ է փսխումն կոչեցեալ՝ի նոցանէ առիթիսէ ֆիսատ, որ պատահի՛ի հասատատեալ յօգուտ ծացուցութեանէ. նախ բերէ անախորժութիւն կերակրոյ, ձնշումն, ոյսուցումն և ցաւ մակորովայնի, և ապա նոցկանք և չափազանց փսխումն. որ և բազում անգամ անվրէպ սպանանէ. և դեղն է ալնիս գինի, էթէռ սոլֆիուրիքս, և ոպիոն, և հուսկ յետոյ քինա քինա։ Ալյլ եթէ փսխումն յառաջացեալ ի՛ցէ՝ի փոշտանկութիւնէ, կամ յաղեթափութիւնէ, յայնժամ օրէն է փոյթ մեծ ունել առ՝ի ներքս մուծանել զփորոտիս՝ի ցածագոյն տեղւոջ եղեալ զգլուխ սխտակրին, և թեթեւապէս շոշափմամբ ձեռաք և մատամբ տեղաւորել զանկեալ փորոտիսն։

※※※

այլ և այլ է, այսինքն կարմիր, սպիտակ, մխիթարդոյն, կապտագոյն, և սեաւ։ Հասարակ է սխալս այս 'ի կողմանս Իգալիոյ, և յարևելեան սահմանս արաբիոյ։ Ընձինք՝ որք անզգայ իմն են բնութիւն, և մեղաւոր մարդոյ խառնուածոց են վիճակեալք, և ևս յղի կանայք՝ մանաւանդ որք մերձեն 'ի ծնանել, առաւել ենթակայ են այսմիկ խաղաւարտալից սխալի։

Պատճառս Իրնիոյին սխալի։

Պատճառն այս սխալ 'ի կարի առատութիւն կծու և տաքուկ հիւթոց մտելոց յանօթս աւիշկի և արեան, յարգելականուն իրիք սովորական հոսման, 'ի սաստիկ ներքին կրից ոգւոյ, որպիսի են վիշտք, անձկութիւնք, նեղութիւնք, խորին մտածութիւնք, տառապանք, և։ յերկարատև գործածութիւն աղի և տաքուկ կերակաց, և տհաս մրգաց, 'ի փոքիսութենէ օդոց, 'ի նուազութիւն և յապականութիւն արեան։ 'ի վեր քան զամենայն՝ 'ի կենակցութիւն ը սխալացեալ անձանց, որովհետև սխալս այս է յոյժ տարաքոխիկ։ Բազում անգամ ծագի և ևս յախտարծարծ հիւթոց, որք լինին յերկարատև խօթութիւնց կամ 'ի հիւանդութիւն։ և այս հիւթ ժանտալից և ինքնակար՝ երբեմն յարի 'ի ջիղս մարդոյ, յորմէ պատճառի տենդ ջղային։ Ընդ սխալս այսմիկ բազում անգամ զուգընթաց լինի տենդն ատամոքական կամ մաղձային, և բորբոքողական, զոր մարթի է ճանաչել 'ի ձեռն նշանաց։

Նշանք այսորիկ սխալի։

Ատանօր իսկ զառաւել գլխաւոր նշանաց միայն։ քանզի գրեթէ բովանդակեն յինքեանս զնշանս ջղային կամ ատամոքային և կամ բորբոքողական տենդից, և զնշանս ծաղկի և ռիսիբօլա անուանեալ պալարի։ 'ի մի և 'ի նոյն անձն յոլով անգամ տարբրոշին և փոփոխին այլևայլ կերպիւ յայլևայլ ժամանակս նշանք այսորիկ սխալս։ Գլխաւոր նշանքն են թեթև ինչ ցրտուին, ուժգին ջերմութիւն, ցաւն գլխոյ։ երբեմն 'ի վեր երևի վիշտ ինչ յատամունս, յականջս, 'ի կուրծս, 'ի թիկունս, մանաւանդ 'ի մէջքն, հանդերձ հազիւ և տագնապաւ շնչառութիւն։ 'Ի դիպուածս յայս հասարակօրէն զուգընթաց լինի

պակասութիւն քնոյ, տխրութիւն, երկիւղ, ծնչումն կըրծոց, զարհուրանք, լքումն զօրութիւն մարմնոյ, նուազումն սրտի, և նոզկանք. մէզն լինի ջրային և սրժգոյն. զարկն երբեմն հարկանէ խիստ և արագ, և երբեմն թոյլ և ընդհատ. լեզուն սպիտակ և ցամաք. ախտակիրն զգայ ցաւ ինչ խիթիչ 'ի թիկնամէջս, 'ի սրունս և 'ի մատունս, հանդերձ թմբրութիւն, և յօժարութիւն փսխման։

Յետ այսոցիկ նշանաց 'ի վերջ երևին խաղաւարտք փոքրիկ 'ի կուրծս, յորովայնս, 'ի բազուկս, և յայլ մասունս մարմնոյ հանդերձ մարմաջիւք, և գարշահոտ քրտամբք. այսոքիկ խաղաւարտք երբեմն երևին զկնի երկուց կամ երից և կամ չորից աւուրց ախտակրութեան հիւանդին. և երբեմն ոչ 'ի վերջ երևին, բայց եթէ զկնի 11 կամ 12 և կամ 15 աւուրց։ Իսկ եթէ ընդ ախտիս համազոյգ գտանին և նշանքն ջղայինն աճեցին, որպիսի են ցնցումն ձգանաց, թմբրութիւն ձեռաց և ոտից, անհանգստութիւն, սաստիկ տրտմութիւն, զառանցանք, մոլեգնութիւն, ծնչումն, տապ, ցաւ մորթոյն, ցամաքութիւն և գողումն լեզուի, գաղտաբերումն քրտանց, խոնարհումն խաղաւարտից, անկանոնութիւն և խստութիւն զարկի բազկին, յորդութիւն միզի, և սակայն շարժողութիւն մկանանց, են նշանք յուռեգոյնք։ Ցոյնպէս և հոտումն որովայնի, գարշահոտութիւն կղկղանաց և քրտանց՝ են նշանք չարագոյնք և վտանգաւորք։

Կառավարութիւն և դեղերայ 'ի վերջ արիւնելի 'ի տիպոտ յայ։

'Ի կառավարութիւն այսր ախտի փոյթ մեծ ունել պարտ է ըստ կարի առ 'ի կշիռ պահել զնեղքին տրամադրութի հիւթոց, և զզօրութիւնս ախտակրին, և ասէպ ասէպ քաջալերել զնա, և յետ այնորիկ ըստ բնութեանն ցուցանելոյ՝ արգելուլ զպատճառս ախտին։ Արդ եթէ ելցէ ախտս 'ի թեթևագոյն աստիճանի, օրէն է դնել զոտն 'ի ջուր ջերմ, և յոտնախակի տալ ախտակրին ըմպել զխաշուն ֆիոս տի սամպուքքի. և զգուշանալ զի մի արգելական մնասցէ օդն 'ի մէջ աչեանցն հիւանդին. պարտ է բանալ զպատուհանս և զդրունս աչեանցն առ 'ի զովացուցանել, և վերանորոգել զօդն. և արժան է պահպանել զհի-

ւանեցն 'ի հանգիստ, և զգոյշ 'ի ցրտոյ, հեռի առ-
նել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որք պատճառեն զվիշտ
և զտառապանս սրտի։ Կերակուրն լինելոց է թէ-
թեւագոյն և սակաւ քանակութիւն։ ըմպելին զուարթ-
ճարար և զովացուցիչ, որպէս սիրեաս տի լաթթէ,
և ջուրն գարեոյ։

Ընդ սխտիս պտղոյ երբեմն զուգընթաց լինի բորբ-
բոքականութիւն։ յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր
զնոյն հնարն և զեղորայս 'ի գիպուածս բորբոքման
կոչեցելոյ՝ բորբոքումն լերդի։ զոր մարթի է լիով
տեսանել 'ի գլ։ ք։ երես 107։ 'ի գիպուածս, յորում
ընդ սխտիս զոյգ գոտանին ևս նշանք սաստիկական
տենդի, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զնոյն
հնարս և զգեղորայս որոնս ցուցուցիչս և լուծողականս
'ի գիպուածս սաստիկական տենդի։ որպէս տեսաս
'ի գլ։ ճ։ երես 96։ իսկ 'ի գիպուածս, յորում նշանք
ջղային տենդի 'ի վերջ երևին, հարկ 'ի վերայ կայ
յայնժամ 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և զե-
զորայս, զորոց գրեցաք 'ի տեղիս իւրեանց 'ի գի-
պուածս տենդի կոչեցելոյ Ֆէպրէ Նէռվօզա։ Բայց
որովհետև 'ի գիպուածս՝ ոգիք ջղաց սովոր են լի-
նել յոյժ տկարագոյն և թուլագոյն, վասն որոյ օ-
րէն է խօթացեալոյն 'ի կիր առնուլ սա ժամանակ
ինչ ինֆուզիօնէ տի քինաքինա։ զկերոյն պատրաս-
տելոյ և զ'ի կիր առնելոյ սորա տես 'ի հատ։ ք։ 'ի
տառն Ի, 'ի կարգի իւրում։

ԳԼՈՒԽ ԼԱ։

'Ի վերայ արգելոցն, որ 'ի լոքինոցոց իւրի՝ տառ
փիւլէիս։

Բառաիալիա՝ անուն յունական, 'ի բառէն
քառաիա, որ նշանակէ՝ սիրտ, ըստ բժշկաց յայտ
առնէ զսաստիկ ցաւս ինչ կիցս սրտի զայրացեալս,

յորմէ 'ի մեր լեզու թարգմանեցաք՝ սրտախօսթիւն, կամ ասասցուք, սրտակծութիւն, սրտախէթ։ Եւ սա խօսթութիւն ինչ ոսկալի և գժնեայ, որ սովորաբար յարի 'ի վերին բերան ասամուքսի, կամ նաև 'ի կուրծս հանդերձ բուռն և խայթիչ ցաւով ասամուքսի, և ոչ ջրմամբ սրսի։ Ընդ խօսթութեան այսմիկ երբեմն զուգընթաց լինին և ծարաւ ինչ ասասիկ, նոզկանք սըրսի, և զգայմունք։ Զայս տեսակ խօսթութիւն արդի բժիշկք անուանեն նաև բիւոզի, կամ ըստ իտալական բարբառոյ՝ պռուչիաբուօռէ, որ սաուգաբանի կիզիչ սրսի։ Ընդ ինքեանք, որք վիճակեալք են սեամաղձային խառնուածոց, և որք ունին զսխտս սխոնդանոց կամ արգանդի, են առաւել ենթակայ այսր խօսթութեան։

Պատճառք սրտախօսթութեան։

Սկզբնաբար ծագի այս խօսթութիւն 'ի տկարութիւն ասամուքսի, 'ի խանգարմանէ գործողութիւն մարսողութեանն, 'ի սուր և 'ի կծու մսղձէ, 'ի տոխպ և 'ի վնասակար հիւթոց, յայլայլմանէ ներքին բարեխառնութեանն, յանհաստատութիւն օդոց, 'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց, 'ի տոխպ և 'ի զօրաւոր լուծողական և փսխողական դեղոց։ 'ի թիւնաւոր նիւթոց մտելոց 'ի ասամուքսն, 'ի ճանաց և յորդանց, 'ի յորդութիւն վիզոց, 'ի ճմլմանէ ամենեթս անուանեալ աղեաց։ Եղինդէս և մարթ է յառաջ գալ 'ի ներքին կրից, որպիսի են տառապանք, ճանճրութիւք, բարկութիւք, վիշտք, երկիւղք, և։ Խօսթութիւս այս բազում անգամ է գուշակ իրիք հիւանդութեան, զորօրինակ խթից ասամուքսի, և աղեաց, ջղային տենդի, ոսնտութիւն, յօգուածոցաւութեան, արիւնռուշտ փորհարութիւն, մռռոց քօլէռայի, և։

Նշանք սրտախօսթութեան։

'Ի սասակութիւն կամ յերկարատեւութիւն սխտիս բազում անգամ 'ի վեր երեւին և փսխուումն, ծարաւ ասասիկ, գժուարաշնչութիւն, անհանգստութիւն, բարբախիւն սրսի, տարտուռ, պակասութիւն ուժոյ և կենսական զօրութեանց, գժուարամիզութիւն, ցնցումն ջղաց և մկանանց, և։ Են և այլ ինչ նշանք վատթարա-

գոյն և մաքառելոյ. զորօրինակ ուժգին ջերմուն, առաւելութեան ցաւոց առամոքսի, ցուրտ քիրան, պաղումն ծայրից անդամոց, բորբոքումն առամոքսի, յաճախակի հեծկլտանք, անմիզութեն, ուշագնացութեն, և անդամազօսութեն։

Խրատ Ե կառավարութեան 'ի վար արկանելոյ 'ի տեսակս յայս։

Բայց որովհետև սխուս այս է վտանգաւոր, հարկ է փութապէս 'ի վար արկանել զբարեգոյն նպատուս և զհնարս։ 'Ի վերոյեդեալ նշանաց այսորիկ սխոի քաջայայտ երևի, եթէ հարկաւորապէս պահանջի կառավարութեն լինն, որով մարթ իցէ արգելուլ ըզնախնական պատճառս, և բարեխառնել զներքին այլայլութիս. որպէս զի 'ի կշիռ պահեսցի ներքին համաձայնութեն հիւթոց, և գործարանաց, ևն։ Ընդառ 'ի կատարել այսոցիկ ամենայնի հարկ 'ի վերայ կայ հիւանդին հրաժարիլ յամենակերպ թեթու ատիպ իւղային և գժուարամարս կերակրեղինաց, և ոգիաւոր հեղանիւթից, և պիտի փոխել զբնակութիւնն, եթէ բնակեալ իցէ 'ի տեղիս ինչ ուրանօր օգն ապականեալ և փակեալ լինի. և պարտ է միշտ զուարթ և ուրախ լինել. չէ օրէն բնաւ գործել ինչ ընդդէմ կամաց նորին, այլ մանաւանդ ջանալ 'ի կատարել զախորժակս և զնեղրուածս նորին. և հարկ է բարեխառն և չափաւոր լինել յամենայնի՝ եթէ 'ի սնունդս, և եթէ 'ի վաստակս, յամր շարժելով. և յետ այսոցիկ պարտ է 'ի բաց հերքել զախտն 'ի ձեռն յետագայ գեղոցէ։

'Նախ՝ յորժամ սրտախօթութեան այս պատճառի 'ի տկարութեէ կամ 'ի թուլութեէ առամոքսի, և 'ի խանգարմանէ գործողութեէ մարսողութեան, յայնժամ առաւել գործունեայ գեղն է մի սրամ ռապառպառոն, զոր օրէն է կրկնել երկու կամ երեք անգամ. զնոյն ներգործութեն ունի և ռատիչէ սի քօլօմպոն, զոր պարտ է առնուլ նոյնաբանակ։ Մի կամ երկու աւուրբք զկնի խաշնդեղի պարտ է տալ հիւանդին ինֆուզիօնէ սի քինա քինա, կամ սի գուասիա, զոր կանիաւ գրեցի։ 'Նոյնպէս օգտաւէտ է սրուա մառցիալէ սի սիսի, տալով սխատաժեռաց ժամէ 'ի ժամ չորս ունկի 'ի պահ առաւօտուն, մինչև լցցի

լիար մի յաւուրն։ Եւ իբրև վերոգրեալ կամ նոցին նման գեղորէիւք չապաքինեսցի ախտն, յայնժամ պարտ է գիմել 'ի գործածութիւն խարտաշոյ երկաթոյ՝ խառն ընդ խաշնդեղի. զորոյ զպատրաստելոյ կերպն և զկիրառութիւնն մարթիս գտանել երես 174։

Երկրորդ՝ եթէ ախտս այս յառաջ գայ 'ի սուր և 'ի կծու մաղձէ, և յայլ ինչաստակար հիւթոց, յայնժամ պատշաճագոյն գեղն է դրդալ մի սրճոյ սրիսիթօ ան նիթռօ սօլչիֆիքաթօ, զոր պարտ է խառնել ընդ մի սկահակ հասարակ ջրոյ կամ նոյնաքանակ չայի, և առեալ լինի ըմպելիս այս 'ի պահ առաւօտուն 'ի ծոմուստ, և այլ նոյնչափ ը երեկս։ Հիւթն կիտրոնի կամ լեմոնի յոյժ օգտաւէտ է 'ի դիպուածս յայս։

Երրորդ, յորժամ ախտս այս ծագի 'ի ստիպ և 'ի թթու հիւթոց ժողովելոց 'ի մէջ ստամոքսի, յայնժամ հասարակօրէն պարտ է առնուլ 'ի կիր զընկլուզիչ կամ ընկղմիչ գեղորայս, որպիսի են մակնէզիա պիանքա, քռէթա, և։ Զոր օրինակ. սա ունկի մի քռէթա, երկու արամ՝ կօմմա առապիքա, և կէս ունկի՝ մաքուր շաքար. յաւելլով 'ի նոյն մի և կէս լիար ջուր ցուրտ. զոր պարտ է առնուլ ջրոս կամ հինգ անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ սկահակի գինւոյ կամ չայի։ Իսկ եթէ ահաձելի է նմա գործածութիւն քռէթաի, փոխանակ նորա առնուսք 'ի կիր զհետագայ ըմպելիս. իբր զի սա առաւել օգտակար է և նուազ խցանիչ։ Ա՛ռ դրդալ մի սրճոյ օքքի ան կռանքի բռէբառաթի, յաւելլով 'ի նոյն սկահակ մի ջուր կինամոնի կամ անանխոյ, և ուր ըմպել հիւանդին 'ի պահ առաւօտու, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև յութ օր։

'Ի վեր քան զամենայն օգտակար և կարի շահաւէտ գեղն վասն այսր ախտի՝ է մակնէզիա պիանքա. տալով հիւանդաց յառաւօտ յառաւօտ կէս արամ 'ի ծոմուստ։ Ոչինչ արգելք կայ գործածութիւն փըխողականի. զոր պարտ է առնուլ 'ի կիր նախ քան զամենայն 'ի սկզբան անդ հիւանդութիւն։ Քանզի ցորեան իբէքուքուանա չափ է բարւոք, և բաւական ան 'ի մաքրել զստամոքսն, և 'ի դուրս վանել զախտարծարծ հիւթսն։ Իսկ եթէ ախտս այս պատճառեալ ելցէ 'ի փքոց, և 'ի քամիաւոր իրաց, յայնժամ պարտ է ախտակրին պահել զանձն ջերմնպէս, և ըմ-

պէտ ստէպ ստէպ փքահալած գէղորոյս, որպիսի են անիսոնն, կոճապղպէղն, կինամոնն, սև պղպեղն, հիլն, հասն գիհուոյ, սամիթն, երիցուկն, և։ Նոյնպէս և օգտակար է թիւնթուռա սի ռապառպառօն, ռօմն, ցքին, աշնիւ գիներն, և։ Դարձեալ, եթէ սխտս այս պատճառեալ ի՛ Ն՚ձեաց, յայնժամ օրէն է զհետ երթալ կանոնի և գարմանոց, զորմէ խօսեցաք ի՛ դլ. ա. երես 48։

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Ի՛ վէրայ սխտին որ ասի՝ սէօսպուռնօ։

Սխտս այս է ապականագործ խօթութեանց, որ սովորաբար գոյանայ ի՛ փորոտիս մարդոյ, և անտի առ սակաւ սակաւ տարածանի ընդ բովանդակ անդամս մարմնոյ, և առաւելապէս ի՛ ընտերս ատամանց, որ գլխովին կորուսանեն զառաջին գոյնս իւրեանց, և լինին մանուշակագոյն, և հեռաւապէս ատամնան զնեխուութեն. և երբեմն ևս բռնացեալ անհնարին հարուածս գործեն։ Սխտս այս է յոյժ յաճախ ի՛ կողմանս հիւսիսոյ քան յայլ մասունս աշխարհի։ Գտանի ևս ի՛ խոնաւուս և ի՛ ցածագոյն գաւառս, ուր ջուրք շնացեալ կան։ Սնձինք, որք վիճակեալք են սևամորձոյին խառնուածոց, մանաւանդ նոքա՝ որք վարեն զանշարժական կեանս, են առաւել ենթակայ այսր սխտի։

Յաղագս պատճառաց սէօսպուռնօ սխտին։

Ընդ երկար ժամանակս գործածուելն աղի, տաքի և գծուարամարսելի կերակրոց, տարապայման սրիրուութեն, հոգւոյն, մարմնոյն, անկարգութեն կենաց, երկիւղն, սրտմտութեն, տագնապքն, և այլ ամենայն կիրք՝ որք ապականեն զհիւթս և զգորբչիս

մարմնոյ, և թուլացուցանեն զներքին գործարանն, հասարակօրէն պատճառեն զախտս զայս։ Արդէ-
լուն իրիք սովորական հոսման. որպիսի են թանչք, քիրան ոսից, ևն. խոնաւութիւնն հանգերձից, և
մահճաց, և բնակութիւն, ևս օդն ապականեալ, և որ արգելեալ և փակեալ մնան 'ի տեղւոջ ուրեք,
նաև երկարագոյն ճանապարհորդութիւն ի ծով, և ընդ ցամաք, կարեն պատճառել զախտս զայս։ Եւս
կենակցութիւն ընդ ախտացեալ անձանց, որովհետև-
ախտս այս է երբեմնապէս փոխադրական։ Դար-
ձեալ, ախտս այս բազում անգամ ևս լինի ժառան-
գական, և յայսպիսի դիպուածս հասարակօրէն լինի
անբուժելի։

Յաղագս նշանաց ախտին։

Սեպհական նշանքն են անսովոր տկարութիւն, և ծանրութիւն ինչ, զոր ախտակիրն զգայ 'ի բովանդակ
անդամս մարմնոյ, գժուարութիւն 'ի շնչառութեան, մանաւանդ զկնի շարժման կամ թեթև ինչ աշխա-
տանաց։ Ընտերքն լինին ուռուցեալք, արիւնա-
թոյր, և նեխեալք, որք երբեմն ևս ծախին գլխովին։
Շունչն որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի զաղբահոտ, և
նողկալի։ Սէզն երբեմն լինի առաւել և դեղին, և
երբեմն նուազ, և թխագոյն և մրրալից։ Բազում
անգամ ախտս այս զեռեղի 'ի յօդուածս անդամոց,
և յայնժամ վաղվաղակի զհետ գայ ուժգունութիւն
ինչ 'ի գէմն և գժուարութիւն 'ի ծաղել. երբեմն այ-
տոյցք և բիծք կապտագոյնք կամ դեղնագոյն 'ի վեր
երևին 'ի սրունս, և երբեմն ևս վատութիւն յոյժ 'ի
նոյն անդամն։

Յերկարաձգեալ մնալ այսորիկ ախտի, և 'ի ժա-
մանել 'ի յեռին աստիճան, սովորաբար վերոյիշեալ
ուռոյցքն և բիծքն առ փոքր փոքր ժամանեն 'ի
ծունգս, 'ի քունչս երանաց, 'ի բազուկս, ևն. և
ուրեք ուրեք յերիկամունս, և 'ի փոյծաղն. և յայն-
ժամ իսկ և իսկ զհետ գան ճնշումն կրծոց, բարբա-
խիւն սրտի, և ապատիկ ցաւ 'ի ձախակողմն, հաղ
ուժգին, անհամաձայնութիւն զարկի բաղկի, երբեմն
ևս յորդառատութիւն քրտանց։ Են և այլ ինչ նշանք
անսովոր. այսինքն նեխութիւն, և ցաւ առամանց,
յանկարծական և յորդ դատարկութիւն թանչից, 'ի

վեր երևումն վիրաց կամ խոցից 'ի ընտերս, 'ի կուրծքս, և յայլ անդամս մարմնոյ, փրփրախառն և զաղբահոտ թորումն որովայնի, ևն։ Յետ այդոցիկ անսովոր և զարհուրելի նշանաց՝ ախտս այս աւարտի երբեմն 'ի ջրգողութիւն, յորովայնալուծութիւն, յախտն գանոտութիւն, յանդամալուծութիւն, յախտն ծիւրական, և 'ի ցնցական. և մերթ ևս 'ի նեխութիւն աղեաց, և 'ի քաղցկեղ։

Յաղագս խառաւարութեան երեսրեան, զոր պարտ է 'ի վար արկանել 'ի դիպուածս սիրտպարութեան։

'Ի սկզբան անդ ախտիս իսկ և իսկ արժան է փնտրել զբնակութիւնն, եթէ բնակեալ իցէ 'ի տեղիս ինչ ուրանօր օդն փակեալ և խափանեալ լինի, յայնժամ հարկ է երթալ յոգարակս, կամ 'ի բնակութիւնս ուր լինի օդն մաքուր, չոր և առողջարար, և միշտ շրջագայիլ անդ ըստ ախորժակի իւրում. բայց պարտ է ախտակրին անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ յընթացս այսպիսի շարժողականութիւն, ևն, և պարտ է յարաժամ զուարթ և ուրախ լինել, և հրաժարիլ յաղի, 'ի տոխպ, և 'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց։ Փոխանակ վերոյասացեալ կերակրեղինաց, և պաքարտ մսոց, եղիցի ձագ հաւուց, կաքաւք, ծիրք, աղաւնիք, և կանիճ. և խաւարտքն՝ որպիսի են կաղամբ, շոմին, շողգամ, փրփրեմ, քարոս, ճակնդեղ, կամ բանջար, թրթենջուկ, հաղար, եղերդ, եղերդակ, կարոտն, բողկ, թէ՛ ընտանի, և թէ վայրենի. և այլք, կիտրոն, կեռաս, բալ, եղակ, լիմոն, խնձոր, ևն։ Սեպհական և անվրէպ ներգործիչ դեղոցայքն 'ի դիպուածս ախտիս՝ են յետագայքդ։ Առ կէս ունկի՝ տերևն քօքլէատիսի, երեք արամ՝ տերևն թռիֆիօլիսի, և նոյնչափ՝ տերևն քռէշիօնէի. կէս ունկի՝ տերևն պէրքատունկայի, և նոյնչափ տերևն նատթուռցիսի, և երկու արամ՝ արմատն ռաֆանոս ռուստիքանոսի։ Մանրեա զամենայնն 'ի միասին, և 'ի հատարակ ջրի եփեա եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա զտեա, և ճնապէ ուրթ ունկի, յոր յաւէլ երեսուն շիթս էլիսատիէ տի վիթռիօլ։ Յրմնկելոյ ասասի արբցէ հիւանդն երկու ունկի չորս անգամ յաւուրն, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի վեց ամիս։ Բայց մեք զայս դեղորայս

եւթ անբաւական համարիմք 'ի պատճառել զառողջութիւն. վասն որոյ հարկաւոր դատիմք եւս սահեցուցանել զորովային՝ սոսկապէս 'ի ձեռն մեղմ և թեթեւ լուծողականաց, որպիսի են Թամառինտի, և քաւէմոռ տի Թառթառս, այլև միանգամայն նպաստամատոյց լինել ներգործութիւն այսոցիկ լուծողականաց 'ի ձեռն գրեթեաց յօրինելոց կաթամբ, և խառեղինօք, որպիսի են աղթէա, լաբացիս մանձիւռէ, մոլոշն, և՝,

Եւ 'ի գիպուածս ախտիս ունին մասնաւոր իմն ներգործութիւն գեղոցայքս այսոքիկ. այսինքն տէքոցիսնէ տի ՆԷռմոկլի, և տի սաբինս. շիճուկն կաթին պատրաստեալ մանանխով, աքուա տի քաթռամէ, ակռիմոնիա, էտէռա թէռռէսթռէ, ռուքէթթա, բանքուքուլս, մոսթս, շէնթաուռէա մինօռէ, և այլն։ Արդ՝ յորժամ 'ի ձեռն վերոյասացեալ կառավարութեցս և գեղոցէիցս ոչ փարատին նշանքն, և մնան տակաւին նոյն օրինակ, յայնժամ արժան է 'ի միտ առնուլ թէ յառաջ եկեալ է ախտս յապականութիւն արեան, և 'ի տարապայման թուլութիւն ներքին գործարանաց. և յայսպիսի գիպուածս պարտ և պատշաճ է 'ի կիր առնուլ զսալսաբառիլիա, զպարտանա, և զայլն։

Ականատես եղէ, եթէ 'ի գիպուածս ախտիս զկնի 'ի գործ արկանելոյ զայլ ամենայն գեղոցայս՝ ապաքինեցաւ ոմն կատարելապէս միայն գործածութիւն երիք գեղոցէից սալսաբառիլիաիւ պատրաստելոյ, զոր մնրթ է պատրաստել յեռագոյ եղանակաւ։ Առ երեք ունկի՝ սալսաբառիլիա, երկու ունկի՝ սէռբէնթառիա վիռճինիանա, և նոյնչափ պատատանա, երկու և կէս ունկի քոքլէառիա, կէս ունկի ակռիմոնիա, և նոյնչափ սասաֆրաս։ Թրմեա զամենայն 'ի մէջ միոյ հողեղէն անօթոյ, մինչև 36 ժամ երեք բինթա հասարակ ջրով, և թող եռալ մինչև ցսպառիլ կիսոյ մասին ջրոյ, և ապա զտեա. յոր յաւել 'ի վերայ մի և կէս տրամ սբիռիթօ տի սալ սօլէ, կամ էլիսսիռէ տի վիթռիսլօ, և տուր ախտակրին յիւրաքանչիւր երեք ժամու չորս ունկի։

Բայց 'ի գեղոցէից սասի օգտաւէտ յոյժ լինի սրբուցանել հանապազօր չորս ունկի գեղոյն յօրինելոյ յեռագոյ եղանակաւ։ Արդ՝ նոր երեք բինթէ սպիտակ գինի յապակի անօթ, և ընդ այսմ գինւոյ խառնեա

բուռն մի տերևն քուէշիօնէ անուանեալ խոտոյ, և նոյնչափ՝ տերևն պէքքատունկաի, և երեք ունկի՝ ռաֆանօ ռուստիքանօի, և երկու ունկի՝ Ճինէպրօ, և մի բուռն քօքլէառիա. քաջ խցեալ զանօթն վերը գրեալ, թող զնատնուրդս զայս մարսիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց ութ աւուրց։ Յետ այնորիկ փոխագրեա զհեղեղուկս զայս յայլ ապակի անօթ, քաջ խցեալ խփով։ Բայց առցի մի աւելի ասաի քան զերկու ունկի՝ առ մի նուագ, և տացի բաւական միջոց ժամանակի ընդ մի և ընդ միւս արբուն այնր չափոյ։

ԳԼՈՒԽ ԼԼ.

Յաղագս դադարմանց կամ խցանաց խուլոյն ականջոյ, որ ասի՝ օռիսուցիօնէ գէլ ղիսօ, և յաղագս փաղցիէղի, որ կոչի՝ փանէլօ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ա.

Երկեակ է տեսակ սխալ ականջոյ. ոմանք ապրիւնային, և ոմանք յառաջ եկեալ յոր և կցէ հիւթոց. զորօրինակ աւիշին, մաղձն, և ն։ Խցանք ապրիւնային են այնոքիկ, որք գտանին յերիսատարդս, և յարիւնային անձինս, որք պատճառին յարդելմանէ հոսմանն սովորական արեան, և յայլ ինչ լիութեանօթոց։ Ուստի այս գլխաւորապէս տիրապետէ 'ի թոքս, և 'ի լեարդն, և հատարակօրէն 'ի վերոյ յարձակի ուրեք մեծաւ խռովութ, և ցաւօք, և զուգընթաց ունի ընդ իւր զմտանաւոր իմն ջերմութիւն, զորօրինակ սովորաբար դէպ լինի 'ի դիպուածս հանապազօրեայ տենդից, և ուրեք ուրեք սասակացեալ ջերմութիւնս այս հատանէ յառաջին ասոխման բորբոքողականութիւն։

Իսկ երկրորդ տեսակն խցանաց գտանի հատարաս-

կօրէն յանձինս վիճակեալս մեղամաղձային, կամ մա-
զաային սխտաղնեալ և խուլական բնութիւն, ևս
յայնոսիկ որք ենթակայ են սխտի կոչեցեալոյ աբօ-
պութիւն։ Դարձեալ, մարթ է զհետ գալ իսկ և իսկ
զկնի գաղարման կամ խցման արեանց, բորբոքողա-
կանութիւն քաւօրեայ տենդից, և այլ որ և իցէ հնա-
ցեալ սխտից։ 'Ի սկզբան անդ ցաւն է թեթեւագին,
և պարզ, բայց առ սակաւ սակաւ մարթի յառաջա-
նալ և հասանել մինչև ցաստիճան ցաւոց կարծրա-
պինդ ուռուցից, որ կոչի՝ շիռռօ։ Այսր տեսակի
ուռուցից բնակարանն կամ կայանն սովորաբար է
մասանն, և աղիքն։ և սմին իրի մարթ է 'ի վեր երևիլ
'ի բերանն, 'ի պարանոցն, 'ի սանին, 'ի քունչս և-
բանաց, յաղդերս ևն։ և ևս 'ի լեարդն, 'ի միզանցս,
'ի մեսենդերս, 'ի փայծաղն, և յայլ ամենայն մա-
սունս սառրին որովայնի, և թոքոց։ Ուռոյցս այս
երբեմնապէս պատահի 'ի թոքն, և յայնժամ ցաւն
աւարտի յաստիճան կարծրապինդ ուռուցին կոչեցե-
լոյ շիռռօ, ըստ պայմանի հասակի սխտացելոց։

Յաղագս պարճառաց խցանաց խուլական ուռուցից։

Սասակագին ջերմութիւն, ևս առատութիւն արեան,
անգործունեայ և առանձնացեալ վիճակն, կարի աշ-
խատանքն, և շնչարգելութիւն մարթին պատճառել
զուռոյցն վերոյիշեալ, նոյնպէս պարարտագոյն կե-
րակուրքն, ոգիաշիր հեղանիւթքն, գործածութիւնն
ևս ոմանց սառակագոյն գեղրերից։ Եւ դարձեալ,
կարին պատճառել զուռոյցս զայս արդելականութիւն
և դադարումն, կամ անչափ յորդառատութիւն որ և
իցէ սովորական հոսմանց։

Յաղագս նշանաց խուլական ուռուցից։

Նշանքն արիւնային խցանաց նոյն են ընդ նշանաց
բորբոքողականութիւն, բայց գոյզն ինչ թեթև և հե-
զիկ։ Իսկ պարզ խցանքն կամ դադարումն մարթի
ցրուիլ գլխովին յընթացս երկուց աւուրց, ևս սա-
կաւ, յորում դիպուածի ոչ գոյանի բնաւ բորբոքո-
ղականութիւն։ զի եթէ գոյանիցի՝ ոչ կարէ ցրուիլ և
փարատիլ, բայց եթէ յընթացս վեց կամ եօթն ա-
ւուրց։ Իսկ նշանք երկրորդ տեսակի խցանացն՝ են ա-

ռաւել գժնեայ. և եթէ իցեն առաւել 'ի խորագոյն հատատաւալ, գժուարաւ ճանաչին, և չէ մարթ ի մանաւալ շշոփմամբ, յորժամ ենթակայն է պարարատմարմին. բայց ոչ այդպէս, եթէ իցէ վոխտ, և նիհար. քանզի յայնժամ գիւրաւ ճանաչին որ 'ի լեարդն և 'ի փայծաղն խցանք, բայց որ 'ի պանկրատն, և 'ի մեզենդերս են, գժուարաւ ճանաչի: Բայց գիտել արժան է, զի խցանքն և կարծրապինդ ուռոյցքն 'ի վեր երևեալք յաղիսն, մանաւանդ 'ի լեարդն, յոլով անգամ ևս ոչ ստուարացուցանեն, այլ առաւել անձկացուցեալ նիհարեն. և յայնմ զի պուռածի մարթ է ճանաչել զայն 'ի նշանաց խորագոյն իմն ցաւոց, զոր աղդողագոյն ևս զդայ ախտակիրն 'ի շշոփելն. և ևս 'ի նշանաց իրիք ծանրութիւն զոր յանձին զդայ ախտակիրն: Իսկ եթէ 'ի յիշատակեալ նշանացս բաւականապէս ոչ ճանաչի զիարդն խցանաց և կարծրապինդ ուռուցից, յայնժամ հնար է ճանաչել 'ի ցաւոց, և 'ի խոր իմն ծանրութիւն, զորս սովորաբար զդայ ախտակիրն 'ի վերայ վշտագնեալ մասանց. և 'ի վեր ամբարձմանէ բովանդակ որովայնի, 'ի գեղնութիւն, յայտուցից երեսաց, և ոտից, 'ի շնչարգելութիւն, և 'ի հազից:

Բայց 'ի գիպուածս, յորում ախտն կամ ուռոյցն 'ի վեր երևի 'ի թոքն, 'ի լեարդն, և 'ի փայծաղն, յայնժամ պարտ է ուշադրութիւն նկատել 'ի նշանս անձկութիւն, գողդողանաց, և տաղտկութիւն անմարսողութիւն, ձգտմանց, այտուցից ստամոքսի, չորութիւն բերանոյ, անհանգստութիւն, և կորստեան քնոյ. 'ի գտանիլ այսոցիկ պարագայից, և զարկ բազկին գրեթէ միշտ հատանէ կամ հարկանէ որպէս 'ի գիպուածս հանապազօրեայ տենդից, և ախտակիրն իսկ և իսկ զկնի կերակրոց զդայ զդրդռումն ինչ, և բազում անգամ ևս զլուծումն որովայնի, և զյորդառատ հոսումն այլապուռնեալ միզի. այսոքիկ նշանք բաւականապէս բացայայտին, յորժամ ախտն 'ի վեր երևի 'ի ստորին որովայնի, և միանգամայն 'ի կուրծս:

Բաց յայսոցիկ նշանաց՝ են և այլ նշանք՝ 'ի ձեռն որոց մարթ է մանաւոր իմն եղանակաւ ճանաչել զբուն բնակարանն ախտիս. գժուարութիւն 'ի կլանելն՝ ասայ մեզ իմանալ, եթէ գուռն որկորոյն, և որկորն առկցեալ են իրերաց: Մղձկումն և ճնշումն նշանակէ զնոցանս թոքոց: Դեղնութիւնն կամ գալուկն

ցուցակ է խցանաց լերդի։ Նշանք ախտին կոչեցեալ՝ աքօռպուլթօ, և նշանքն ախտնդանաց գուշակեն զխցանս փայծեղան։ Հիւծութիւն և լուծուն որ վայելի յայտ առնեն զխցանս մեզենդերական։ Փըսխուն կամ ժայլթքուն տեղական բացայայտէ զխըցանս սատմոքսի, և պանկրատի, և բիլօռօի։ Դըժնեայ ցաւք և գալարուն աղեաց՝ որք սովոր են պատահիլ 'ի գիպուածս ախտին կոչեցելոյ՝ բաստիոնէ էլիաքա, ցուցանեն զխցանս խողովակի փորոտեաց։

Գիտել արժան է ասել, եթէ խցանք, կամ կալուածք արիւնայինք մարթին ապաքինիլ կարի գիւրապէս. բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի մեծաւ ըղգուշութիւն պարտ է խնամ տանիլ. ապա թէ ոչ՝ բազում անգամ զհետ գայ բորբոքուն, և և քաղցկեղ։ Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ քաղցկեղն փայծեղան ոչ է այնքան երկիւղալի. բայց լերդին, և մեզենդերականքն են յոյժ գժնեայ. իսկ որք պատճառեն զցաւ ինչ, մարթ է յայնժամ յուսադիր լինել ապաքինութեան։ Հուսկ յետոյ քաղցկեղն՝ որ 'ի վերբ երևի 'ի զաւակատան, և 'ի խոռոչս այլ ինչ աղեաց, հաստաբակօրէն են երկիւղալից. քանզի աւարտին յախտս ջրգողութեան, և անասծութեան, որ ասի՝ աթռօֆիա։ Բայց զևարդ և իցէ, պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի գիպուածս այսոցիկ ախտից կամ խցանաց, մեծաւ ժրաջանութիւն 'ի սկզբան անդ իսկ և իսկ յերևիլ առաջին նշանաց՝ նպաստամատոյց լինել ախտակրին, և գարման տանիլ. ապա թէ ոչ՝ յարմատանալ ախտիցս գրեթէ սովորաբար լինին անբուժելի, և անապաքինելի։

Յաղագս խնամոցարութեան, զոր պարտ է 'ի միր արկանել 'ի գիպուածս խցանաց։

Սեպհական գարման այսորիկ ախտի՝ է ժուժկալութիւն կերակրոց. 'ի ձեռն որոց բաղումք ապաքինեցան, առանց ինչ պէտս ունելոյ գեղարէից. ուստի պարտ է հրաժարիլ յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, և 'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց. որպիսի են՝ մանեալ խոզենին, վարազն. և են։ Սովորաբար պատշաճական կերակրեղէն ախտակրիս՝ է որթենի, և պարանոցն ոչխարի, և ըմպելին՝ գաստգոյն չի ճուկն կաթին, տէքոցիոնէ տի լաբայիս, հնօլա քամ-

բանա, որառաձիա, լինկուա չէռվինա, կամ աքոլ-
բէնառիում, քռէշիօնէ, ևն։ Օգտակար է սակ սակ
գործածութիւն բաղանեաց, ևս կակղացուցիչ իրաց,
զորս պարտ է արկանել 'ի վերայ վշտացեալ մասանց.
շարժողականութիւն կամ շրջիլն 'ի զբօսանս նոյնպէս
է օգտակար։ Բայց պարտ է լինել ըստ կարողութեան
ախտակրին, միանգամայն անձնապահ լինելով յամ-
նայն իրաց, որք առթեն զնեղութիւս, զձանձրութիւս,
և զդայրացումն, այլ ջանալ միշտ յուրախութիւն, և 'ի
զուարճութիւն։

Յաղագս դեղոցն, զորս պարտ է 'ի վեր արկանել 'ի դէմ
պատաց խցանաց՝ ի-ր-ա-ռ-ն-ի-ր-ց-ն ա-ր-ց-ն ա-ր-ց-ն։

'Ի գիպուածս արիւնային խցանաց, հարկաւորա-
պէս պահանջի երակ հատանել, զոր և պարտ է միան-
գամայն կրկնել ըստ ցուցանելոյ հարկին, նկատեալ
'ի պարարդայս զարկի բազկի, և արիւնային և հիւ-
թալից խառնուածոց, արգելման իրիք սովորական
հոսանաց են։ Իսկ 'ի գիպուածս աւշկական խցանաց
կամ կաղուածոց, չէ բնաւ օրէն երակ հատանել.
այլ յայնժամ պատշաճական գեղորայք են գործա-
ծութիք լուծողականաց, և հանքային ջուրց։ Բայց
'ի գիպուածս քաղցկեղային խցանաց և ուռուցից՝
երակ հատանելն հարկաւորապէս պահանջի, յոր-
ժամ 'ի վեր երևի արգելումն ինչ սեռատեսական
կամ թթախտական արեան. բայց եթէ ոչ գտանիցին
այդոքիկ նշանք, յայնժամ ոչ է պատշաճ երակ հա-
տանել. այլ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործա-
ծուն հեղեղկիչ և կակղացուցիչ դեղորէից, ևս հան-
քային ջուրց զորս պարտ է ըստ պահանջելոյ հար-
կին 'ի դործ արկանել ջերմապէս կամ ցուրտ։

Այլ եթէ խցանքն կամ կաղուածքն պատճառեալ
իցեն 'ի տկարութիւն ստամոքսի, կամ յանմարսողա-
կանութիւն, յայնժամ հարկ է 'ի կիր արկանել զյե-
տագայ ջուրս. այսինքն աքուա տի բասսի, կամ տի
ֆիոռնէս, և կամ տի վալս, և կամ տի կրանուբա
են։ Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ յանմարսութիւն և 'ի
պղտորութիւն արեան յառաջ եկելոյ յանմարսողակա-
նութիւն, յայնժամ պատշաճագոյն է գործածութիւն
դեղորէից, աքուա տի բլօմպիէռիս, կամ տի վէքի,
կամ տի պօռպօնէ, կամ տի պառէձէ, և կամ տի

մնեթէ տօռօ, որոց գործածութիւն յայսմ գիպուածի յոյժ գերահռչակ է. երբեմն ևս հարկաւոր է գործածութիւն մեղմ և թեթև լուծողականաց, մանաւանդ եթէ 'ի գործածութէ հանբային ջուրց ոչ է բաւական ներգործութի ինչ բաւական։

Իսկ յորժամ ըստ իրաց ինչ տեսանին նշանքն ապաքինութէ օր քան զօր 'ի լաւ անգր յառաջանալ, յայնժամ պարտ է ձեռն 'ի գործ մատուցանել 'ի կիրառութի զօրացուցիչ գեղորէից, որպիսի են քինաքինա, խարտաճն երկաթոյ, մանաւանդ թառթառ քալիպէաթ, որ յոյժ գերահռչակ է յայսմ գիպուածի։ Գիտել արժան է, եթէ պարտ է զառաջինն յերկար ինչ ժամանակ 'ի գործ արկանել զմիւս գեղորայս, և ապա ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի յետին գեղորէիցս, և այն՝ սակաւաքանակ չափով. և յորժամ փորձիւ երևի գեղն՝ որ յաւէտ պատճառէ ըստ իրաց ինչ զապաքինութի, պարտ է հանապազորդել 'ի նոյն. և եթէ հարկ 'ի վերայ կայցէ երբեմն 'ի փոխել զայն՝ սակս տաղտկանալոյ և ձանձրանալոյ բնութեան, (որովհետև 'ի գիպուած տաղտկութէ ընդունայն լինի գործածութիւն գեղորէից, կորուսանելով զիւրեանցն օգտաւէտ ներգործութիս,) յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զայլատեսակ գեղորայս, բայց համեմատս բնութէ տառաջնոցն։ Հուսկ յետոյ պատշաճագոյն համարիմ վերատին ծանուցանել, եթէ 'ի գործածութէ այդ ամենայն գեղորէից՝ պարտ է ախտակրին միշտ ունել զվայելուչ զգուշութիս 'ի մասին կերակրոց. որովհետև որպէս տասցաք արդէն, զայդմանէ ևեթ կախեալ կայ այլն ամենայն։

ՑՕԳՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս գաղտնեաց, որ են՝ գանգրէն։

Ի գիպուածս, յորում ուռոյցն կարծրապինդ և անցաւ՝ 'ի վեր երևի 'ի մասունս ինչ մասնաց, զորօրինակ ծոցոյ, անթոյ, լերգի, փոյծեզան, մեռնդրի. ևն, կոչի շիռռօ։ Իսկ յորժամ ուռոյցս այս լինի մեծաքանակ, և ոչ միագոյն, այլ հարկանի կապ-

տագոյն, թիւագոյն, և արձանագոյն, ևս զուգընթաց ունի ընդ իւր զցաւ իմն գժնեայ, և անհնարին, յայնժամ կոչի՝ քանքէռօ օքքուլթօ. այսինքն քաղցկեղ թագուցեալ։ ԱՅԼ 'ի գիպուածս, յորում այս տուցս այս լինի բացեալ, ուստի ծորի հիւթ ինչ յատակ և շինկալից, և գարշահոտ, յայնժամ յորջորջի՝ քանքէռօ աբէռթօ կամ ուլչէռաթօ, այսինքն քաղցկեղ բացեալ կամ վիրալից։

ԱՅԼ յորժամ 'ի վեր երևի 'ի սանին (որ է սեփական բնակարան այսր ախտի,) 'ի շրթունս, մանաւանդ 'ի վերին մասն շրթանց, և յայլ ամենայն մասունս երեսաց, յայնժամ կոչի՝ նօլիմէթանճէռէ, այսինքն մի հոլիր կամ մերձենար յիս, և ըստ ամ՚ասի, ինձնիթմէ պէնի։ Իսկ յորժամ 'ի քունջս երանաց, յամսրձիս, և 'ի սրունս լինի, կոչի՝ լուբօ. այսինքն գայլ։ Դարձեալ, ամենայն աղիք, և այլ ներքին մասունք, մանաւանդ զաւակատուն են ենթակայ այսր ախտի։ Անձինք՝ որք անցեալ են ըզհասակաւ քառասուն և հինգ ամաց, մանաւանդ կանայք ևս՝ որք վարեն զանշարժական կեանս, են աւելի ենթակայ այսր ախտի։

Յաղագս պատճառաց այսորիկ ախտի։

Հեղձումն կամ արգելումն իւրաքանչիւր սովորական հոսման՝ հասարակօրէն առթէ զախտս զայս։ Նոյնպէս ուժգին պատուհի կանանց վնասակելոց արիւնային բնութեան, մանաւանդ աղջկանց անցեալոց հասակաւ, և այրեաց, որոց գադարեալ է հոսումն դաշտանի։ Դարձեալ, անչափ տրամումն, երկիւղն, սրտմտութիւն, ճնշեալ ախոնդանքն, և այլ ամենայն կիրք՝ որք մաքառին ընդ հոգւոյ, կարեն պատճառել զախտս զայս. ուստի անձինք՝ յորոց վերայ հասանեն աղեստալի պատահարքս, և որք բնութիւնքն մաղձային և գիւրագրգիռք են, առաւելապէս ենթակայ են այսմիկ ախտի։ Ընդերկար ժամանակս գործածումն անմարսելի և տոկոյ կերակրոց, ամլութիւն, անգործութիւն, ցուրան խոնաւագոյն, հարուածքն, ճմլումն մարմնոյ, կամ ճնշումն ևն, մարթին պատճառել զախտս զայս։ Դարձեալ, բազում անգամ ևս ախտս այս յառաջ գայ 'ի ժառանգութէ կամ յածանցմանէ։ Նոյնպէս վերոյիշեալ պատճառքն խցանաց կամ կաղուածոց։

և կարծրապինդ ուռուցից, մարթին պատճառել զախտս զայս։

Յաղագս նշանաց սխտին ախտիցն։

Ախտս այս'ի սկզբան անդ համարի յոյժ թեթև. 'ի վերբ երևի այտուց ինչ կարծրապինդ 'ի չափ կաղնոյ. և այդ է սովորական և առաջին նշան. բազում անդամ մնայ ընդ երկար ժամանակս միակերպ առանց մեծանալոյ, և առանց իրիք վնասու. բայց է թէ ախտակիրն ելցէ վիճակեալ ապականեալ իրիք խառնուածոյ, կամ թէ ուռոյցս այս զայրացուցանի ճնշմամբ, կամ իւիք անբարեկարգութիւն, յայնժամ սկսանի առ սակաւ սակաւ տարածանիլ 'ի վերայ մերձադիր մասանց մարմնոյ, պատճառելով մինդամայն զայտուց ինչ 'ի նոյն մերձաւոր երակս արմատաձև, կամ մագլաձև շրջապատեալ բոլորակի, և յայնժամ յորջորջի անուամբս՝ քանքրոս, այսինքն խեցգետին, սակս ստապաճոյճ նմանակցութեան՝ որով ձևակերպի ըստ օրինի մագլոյ, կամ խեցգետնոյ։ Եւ իբրև փոյթ ընդ փոյթ այլագունի մարթն. և հարկանէ նախ 'ի կարմրերանգ, ապա 'ի ծիրանակերպ, և յետ այնորիկ յերկնագոյն, կամ 'ի կապտագոյն, և հուսկ յետոյ 'ի մթագոյն կամ սեաւ, զգայ ախտակիրն զջերմութիւն ինչ և զցաւ անհնարին և մեծայուն. այտոյցն լինի յոյժ կարծրապինդ, և 'ի չոչափելն խորտաբորտ և անհարթ, ունելով և 'ի մէջն զցցուումն ինչ. և օր քան զօր առաւելեալ ճապաղի յերակս և 'ի մերձաւոր մասունս, և ընանի իբրև ընդհանրագոյցս, և յայնժամ ունի զգոյն յոյժ սևորակ. այդոքիկ նշանք գուշակեն զայն տեսակ քաղցկեղի, որ կոչի՝ քանքրոս օքքուլթօ։

Հուսկ յետոյ բացեալ լինի մարթն, և ելանէ հիւթ ինչ յատակ և տոխպ, և զայրանան մերձակայ մասունքն, և խակ և խակ գոյանայ խոց ինչ գժնեայ և սոսկատեսիլ, և ընձիւղեալ բողբոջի 'ի բազում 'ի մեծամեծս, և 'ի փոքունս առձգեալ յընդերակայ մասանս. ցաւքն և գարշահոտուն ստատկանայ յոյժ, և նուազի ախորժակն 'ի կերակուրս, 'ի վերայ հասանէ տենդ ինչ ծիւրական, և հանապազօրեայ, որ և գլխովին ուժասիպ առնէ զախտակիրն. 'ի վերբ երևի նաև թթախտուութի ինչ գժնեայ, զոյգ ունե-

լով ընդ իւր զյնդիւն ինչ և զթուլութիւն. և հասա-
բակօրէն ախտակիրն ժամանէ 'ի վիճակ յոյժ ապէ-
սալի, և ապերջանիկ. յայդոցիկ նշանաց ճանաչի
քաղցկեղն, որ կոչի՝ քանքէռօ արէռթօ։

Յաղագս ՝ԻԷրանէրոյ և խնամատարութեանն, զոր պարտ է 'ի վերայ արկանել 'ի դիպուածս տաղտկելի։

Կերակրոյն պարտ է լինել թեթև, բայց անդադրար. ախտակրին պիտոյ է հրաժարիլ յամենաճաշակ զօրաւոր հեղանիւթոց, և 'ի դժուարամարսելի հանդերձանաց, միանգամայն շրջիլ 'ի զբօսանս ըստ տա-նելոյ կարողութեան. նոյնպէս հրաժեշտ տալ յամենայն իրաց, որք պատճառեն զղայրացուցիչս, և մեծաւ զգուշութիւն պահպանել զվշտացեալ մասունս 'ի ցըրտոյ, և 'ի հողմոյ։

Յաղագս դեղոցն՝ զոր պարտ է 'ի ՝ԻԷր արկանել 'ի դիպուածս ախտի տաղտկելի։

Այս ախտ է մին յայնց ախտից, որոց դեռ ոչ գըտաւ դեղ ինչ սեպհական և մասնաւոր. և սակս այն պատճառի երբեմն յերկարաձգի ապաքինութիւնն, ըստ սաստիկ ինչ նշանաց եւեթ 'ի գործ արկանելով զդեղոցս միայն արտաքուստ պատշաճեալս։ Մինն 'ի մեծագոյն ինքնատուց, որ միշտ կոչ գտանի այսմիկ ախտի՝ է շօշափումն վշտացեալ մասանց ընդ երկար ժամանակս, որպէս պատահի բազում անգամ բաղմաց, մանաւանդ կանանց, որք ախտացեալ են այսու ախտիւ յարգանդի։ Սովորաբար մարթի է սատնալ զապաքինութիւն, եթէ 'ի գործ արկանիցին դեղոյք փոյթ ընդ փոյթ 'ի պատշաճաւոր ժամանակի. բայց եթէ ախտն ժամանեսցէ յաստիճան ինչ, հասարակօրէն անպտուղ և վայրապար լինին նպատակքն ամենայն դեղոցէ. սմին իրի իսկ և իսկ 'ի սկզբան անդ 'ի վեր երևիլ իրիք կարծրատիւնդ կամ խուլական ուռուցից, պարտ է ախտակրին անյապաղ կանոնաւորել և բարիոք կարգադրել զինքն՝ որքան 'ի կերակուրս։

Եւս պարտ է 'ի գործ արկանել երկիցս կամ երիցս 'ի շաբաթու սակաւաքանակ հասարակ հապս պատրաստեալս անդկաւ, այսինքն բիլլօլէ մէգքու-

ռիալի քսմնունի, մարթ է եւ սակաւ ինչ երակ հաս-
տանել, և չփել երկիցս յաւուրն զվշտացեալ մասունս
անգկաւ պատրաստեալ օծանելեաքն, որ է ունկուէն-
թօ մէոքուռիալէ, և զկնի չփելոյ պարտ է ծածկել
մուշտակաւ կամ ասուով զվշտացեալ մասունս։ Կէ-
բակրոցն պարտ է լինել թեթեւ. արբցէ յամենայն
նում աւուր մի ֆօլիէթեա տէքօցիօնէ ոչ սաչա-
բարիլիա, կամ զայլ ինչ քրանաբեր իրս։ Վկայէ
հօմէռ հեղինակն, եթէ բազում անգամ զփորձ ա-
ռեալ անձամբ՝ միայն 'ի ձեռն այսոցիկ վերոյիշեալ
կառավարութեց 'ի գործ արկանելով ընդերկար ժա-
մանակս ապաքինեաց գլխովին զբազում ախտակիրս
'ի գիպուածս կարծրապինդ ուռուցից, որք քաջա-
յայտ երևին 'ի նշանաց գոլ քաղցկեղ ինչ սկսեալ.
այլ եթէ 'ի ձեռն այդոցիկ կառավարուեց ոչ ցրուի
ուռոյցն, այլ ընդհակառակն առաւել զայրանայցէ
և կարծրանայցէ, յայնժամ պարտ է փոյթ ունել 'ի
խլել արմատաքի, խարուկեալ հրացեալ երկաթով,
կամ այլ ինչ կիլոզական գեղորէիւք։

Բայց գիտել արժան է, զի յամենայն անգամս յո-
րում հարկն պահանջէ 'ի գործ արկանել զկիլոզա-
կան գեղս զայս, պարտ է արագութիւ որչափ հնար
է՝ և փութանակի դնել 'ի գործ. որովհետև 'ի կու-
տակիլ մնալ անդ ապականեալ կամ նեխեալ հիւթոց
ընդ երկար ժամանակս, իսկ և իսկ դառնայ 'ի քաղ-
կեղ լրացեալ, և այնուհետև ոչ բնաւ ներգործէ
գեղն կիլոզական. և սակայն վերհերոտութիւնս այս
գրեթէ ըստ մեծի մասին գէպ լինի 'ի բազում ախ-
տակիրս, որք ոչ կամին հպատակիլ և 'ի վար արկա-
նել զկիլոզական գեղս, բայց եթէ յորժամ դէմ
յանդիման տեսանեն զապառնալիս մօտալուտ մահ-
ուան. քանզի եթէ 'ի կիր արկանիցի իսկ և իսկ,
անվրէպ ոչ գտանի բնաւ վոնդ ինչ մահուան, և
մարթ է յուսագիր լինել կատարեալ ապաքինութիւն,
և արմատաքի խլելոյ ախտին։ Թէպէտև ստորակոտուր
քանցումն ուռուցից է առաւել ապահովագոյն մի-
ջոց, և պարտ իսկ է 'ի գործ արկանել զայն 'ի գի-
պուածս ախտիս, բայց ոչ է կարելի միշտ. սմին իրի
յանկարանալն յայս միջոց, փոյթ ունել պարտ է
նախ քան զապականիլն խառնուածոց ըստ կարի կան-
խապէս 'ի գործ դնել զվերոգրեալ միջոցս։ Եթէ
ախտակիրն անցեալ ինչ յոյժ հասակաւ, մարթ է

լինել կրճիմն և խափան յուսալի ապաքինութեանն. բայց զնարդ և ինչ, 'ի գործածութիւն հարկ 'ի վերայ կայ 'ի գործ արկանել զկիզոզականս, 'ի գիպուածն յորում առեանի, եթէ հիւթն գեռ ոչ է ապականեալ. և ըստ պահանջելոյ հարկին՝ մարթի է և զայն կրկնել այլ անգամ։

Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ ըստ վկայելոյ հեղինակաց, գոն ինչ ինչ համբաւեալ դեղորայք 'ի գործ արկանելիք 'ի գիպուածս ախտիս, որոց առաջինն է սուպլիմատթօ քօռռօզիվօ, որ այսպէս բաղադրի։ Ա՛ռ կէս կշիռ ցորեան՝ սուպլիմատթօ, և լուծեա 'ի մէջ բաւականաչափ օղւոյ, 'ի գործ արկ յառաւօտեան, և յերեկոյեան պահս. դեղս այս գերադրակ է 'ի մանաւորի 'ի գիպուածս քաղցկեղի 'ի վեր երևելոյ 'ի ռնգունս և 'ի դէմս երեսաց։ Նոյնպէս օգտաւէտ է ինֆուզիանէ աէլլա մօռէլլա, եթէ 'ի վեր երևեացի քաղցկեղն յարգանդի։ Բայց առաւել հռչակաւորն 'ի դեղորայս ընդդէմ ախտիս՝ է չիքութիւն, զորմէ վկայեն հեղինակքն, մանաւանդ բժշկապետն վիէնեան քաղաքի, եթէ բաղում անգամ բաղմաց 'ի գործ արկեալ է զայս, և ակնառեալ վեալ է բազմաց օգտաւէտութիւնց. սակայն 'ի կիրառութիւնն պարտ է սկիզբն առնել սակաւաքանակ չափու, զորօրինակ յերկու կամ յերիս կշիռ ցորեան, և ապա առ սակաւ սակաւ աստիճանաւ առաւելուլ զչափն մինչև ցերկու կամ ցերիս տրամս յաւուրն. և յառնուլ անդ զդեղս զայս, պարտ է հրաժարիլ 'ի խմորեղինաց, 'ի տոիպ և 'ի կծու կերակրաց. պարտ է միանգամայն ըստ կարի վայելել 'ի խաղաղութիւն, և 'ի հանգստեան, և 'ի տեղիս վիճակեալս առողջարար օդոց. և եթէ ախտակիրն սովորեալ իցէ յարբումն գինւոյ, մարթի է 'ի գործ արկանել և զսակաւաքանակ ընտիր գինի. և 'ի գործածութիւն այսր դեղորէիցս մարթի է յարատևել մինչև ցվեց ամիս, և աւելի ևս։

Դարձեալ, օգտաւէտ է ևս 'ի գիպուածս ուլէռէ սօռտիտ անուանեալ խոցի, արկանել 'ի վերայ արտաքուստ իբր քանթարիազմա կամ իբր ֆիսմէնթի. նոյնպէս հռչակաւոր է յայսմ գիպուածի քանթարիազմա տի քաւօթէ, այսինքն սպեղանի սաեպղնոյ կամ գազարի, որ մեղմէ զցաւս, և փարատէ զդարշահոտութիւնս. զոր պարտ է երկիցս կամ երիցս կրկնել

յաւուրն։ Հուսկ յետոյ յորժամ 'ի գործածութենէ այս ամենայն դեղոցէն ոչ փարատին ցաւքն, յայն ժամ պարտ է իբր վերջին ապաստան նպաստից դիմել 'ի գործածութի ափիոնի, որ թէպէտ ոչ բուժէ զախտն, բայց նուազէ զցաւս, և զվիշտս՝ զոր կրէ ախտակիրն անհնարին սաստկութիւն։

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

'Ի վերայ գաղէնեան տիպի, որ յիպոլոյտոս ասի՝ մօռպօ վենէռէս, կամ ոիֆիլիպէ, և 'ի վերայ վասլոպեան հոմառ, կուէրէալ 'ի նոյանէ լէռոֆօռէա վենէռէա. և 'ի վերայ եղեդոյ և խոցից գաղէնեանի, այլոնք հանդերձ։

Աղեռնագործ ախտս այս՝ որ է տարապոխիկ իբրև զժանտախտ, հատարակօրէն ծագի յանառակ շաղաշարմանէ, որպէս և անուն ինուալական ցուցանէ յասելն՝ մօռպօ վենէռէս, այսինքն ախտ ափրոդիտական. զի վենէռէ կոչի ափրոդիտէ, ընծուհի տուփանաց։ Այս ախտ ըստ դրելոյ ոմանց՝ իբր յամի ՌՆ 1493 մուծաւ յեւրոպիա յամերիկոյ, որ և էանց յայլևայլ տեղիս, ուր յառաջ քան զայն անծանօթ էր ամենևին։

Արդ՝ թէպէտ ախտս այս ընհանրապէս է պատուղ անկանոն և անզուսպ վարուց, սակայն փոխադրութիւն եթէ անմեղք, և եթէ ոճրագործք լինին ենթակայ այսմիկ ախտի. մանկունք և անուցիչք մանկանց, դայեակք, և կանայք՝ որոց արքն են անզուսպ վարուք են, սովորաբար անկանին յախտս յայս, և երբեմն եւս մահակործան լինին, եթէ 'ի պատշաճ ժամանակի ոչ 'ի գործ արկանիցին նպաստք կարևորք։ Այլև բժշկաց, որք կամին ձեռնամուխ լինել 'ի բուժումն ախտիս, հարկ 'ի վերայ կայ ոչ անընտրողաբար 'ի վար արկանել զդեղոցս յորպիսի և ինչ դիպուածս, այլ նկատել 'ի վիճակս ախտին, 'ի պա-

բազայս կազմուածոց ախտակիրն, 'ի յուժգնութենէ նշանացն, 'ի չափն հասակի, և յայլ բիւրակերպ հարկաւորագոյն պարագայս։ Զայսպիսեաց խօսիլ առատաձեռ՝ հարկ առնէ կարգն և պաշտօն բժշկական գիտութենէ. սակայն միշտ այնու զգուշաւոր պարկեշտութիւն՝ որ վայել է 'ի գրել և յընթեռնուլ։

Ա

'Ի վերայ հոսման, որ 'ի լոգինացուոց ելի՝ ընդոստուն վնենէա, կամ լա՝ նա պլինուտաձիա, և շոգ իգալոյն բարբառոյ՝ ոգելմնելս. շոգ որոց՝ գաճիերն սոի՝ գեւսուվերոգս։

Ախտս այս է ակամայ հոսումն ինչ թիւնաւոր հիւթոց ճանապարհաւ սերական անդամոց. և այն հիւթ 'ի սկզբան անդ է կանաչագոյն, ապա գեղնագոյն, և հուսկ յետոյ սպիտակագոյն։ Սա հասարակօրէն երևի զկնի ութ աւուրց ըմբռնման ախտին. բայց երբեմն ևս յերկրորդում կամ յերրորդում աւուր. իսկ երբեմն ոչ ճանաչի՝ բայց եթէ զկնի չորրորդ կամ հինգերորդ շաբաթու։

'Ընդ ժահրալից հոսման։

Որ ինչքան հաւասարն ծանուցեալ վասն հոսման, իսկ և իսկ ախտակիրն զդայ զթեթև ինչ ցաւ 'ի սերմնանց խողովակս, կամ 'ի ներքս յանդամն, և յետ այնորիկ սկսանի հոսել կամ ծորել 'ի նոյն անդամ՝ հիւթ ինչ ժահրալից և սպիտականեալ. յորմէ և պատճառի խառողութիւն կամ մարմնանջութիւն հանգերձ թեթև ինչ ցաւով, մանաւանդ 'ի միզելն. և այն խառողութիւն առ սակաւ սակաւ ուժելով աճի, և 'ի վախճանի պատճառէ զցաւ իմն հաւասարի և ճըշգրիտ հանգերձ իւրեք ջերմութիւն, և առաւելապէս 'ի ծագն միզանց խողովակի. յորմէ փոյթ ընդ փոյթ սկսանի 'ի վեր երևիլ թեթև ինչ կարմրութիւն, և բորբոքումն։ Եւ եթէ յարատևեալ մնասցէ ախտս այս. յայնժամ ցաւն, ջերմութիւնն կամ կիղումն միզի՝ և շարաւալից հոսումն հիւթոց սատականալով սատակնան, և օր քան զօր նորանոր նշանս արտայայտեն. և ախտակիրն յարաժամ զդայ զցաւ

մեծագոյն, և զնեղութիւնս անհնարինս, առաւելապէս յընկողմանիսն 'ի մէջ ջերմ անկողնոյ. և ցաւն զոր 'ի սկզբան անդ զդայր միայն 'ի ծոգն միզանց խողովակի, յայնժամ տարածանի 'ի բովանդակ մնան միզանց խողովակաց, և կարի սաստկապէս 'ի միզելն. և արտահոսեալ հիւթն գլխովին կորուսանէ զառաջին գոյն իւր, և լինի գեղնաշորթ, և հետևապէս սատնայ զնշան նեխութեան: Եւ 'ի հասանիլ ախտիս յայս սաստիճան, յայնժամ ամենայն նշանք առաւելեալ սաստկանան. կիզումն միզի լինի այնքան սաստիկ, մինչև ախտակիրն երկնչի 'ի միզել. քանզի դըժուարութիւն մեծ կրէ 'ի միզել, և մեզն իջանէ կաթիլ առ կաթիլ, և ճղճկէն: Դարձեալ, ախտակիրն զգայ զցաւ, զջերմութիւն և զծանրութիւն ինչ դէպ յետոյ կողմն: Եւ 'ի վար արկանելն զնահոդագոյն դարմանս, նուազիլ սկսանին առ սակաւ սակաւ սաստկութիւնք և ուժգնութիւնք վերոյիշեալ նշանացն, և ապականութեան հիւթոց:

Են և այլ ախտք, որք համանման են ընդ ախտիս. որպիսի են խոցն երիկամանց, և փամփշտոյ, և հոսմունք ինչ սպիտակագոյն 'ի սեռս իգաց են: 'Ի գիպուածս խոցից երիկամանց և փամփշտոյ՝ հիւթքն ոչ երևանին, բայց եթէ ընդ միզի, և միայն յորժամ լինի բացեալ ճանապարհն փամփշտոյ. բայց 'ի գիպուածս վավաշ հոսման՝ հոսումն լինի յարատև: Այլ դժուարութիւն մեծ է զանազանել զախտս 'ի գիպուածս սպիտակագոյն հոսմանց, զոր սասցուք լինել 'ի սեռս իգաց. ուստի յայնժամ առ 'ի ճանաչել զայն, պարտ է նկատել գլխաւորապէս 'ի գործոցութիւնս նորա, որպէս 'ի ցաւն, զոր պատճառէ, 'ի փոխադրութեան ախտին, որով հաղորդի և տարափոխի են:

Կառավարութիւնք 'ի վար արկանելի 'ի գիպուածս նախասացեալ հոսման:

Իսկ և իսկ յորժամ ոք յերկբայս լինի վասն իրիք պատճառի, թէ գուցէ արդեօք սասցեալ իցէ զախտս զայս, պարտ է անձնապահ լինել, և կանոնաւորել զինքն զովացուցիչ կերակրեղինօք և միջաբեր ըմպելեօք: Հրաժարիլ օրէն է յամենայն իրաց, որք են դրդռէջ և ջերմացուցիչ բնութիւն. զորօրինակ գինին,

զին, ոգեաւոր հեղանիւթքն, սոխ, խոտոր, ընկոյզ, կինամոն, կոճապղպեղ, սև պղպեղ, և այլն։ և այլ բազմ պարտ է՝ի կիր արկանել բարեխառն և թուլացուցիչ կերակրեղէնս, որպէսի են կաթն և արգանակն թեթեւագոյն մսոյ և։ Ըմպելին պարտի լինել ջուրն գարեոյ, չինաւկն կաթին, խաշուն կուսաստի խառն ընդ մսատուտակի, կամ աղտոյ, և կամ մոլոշի։ և զայսպիսի ըմպելիս պարտ է ախտակրին առատաբէն՝ի գործ արկանել։ Դարձեալ, պարտ է արգելուլ զորպիսի և իցէ ինաստարար և անբարեկարգ ընթացս, զձիավարութիւն և զաշխատաւոր շարժմունս, զանեպարկեչս մտածութիւս, զառփանս, և։ Այլ պէս արժան է անձնապահ լինել՝ի ցրտոյ, և փութապէս՝ի զայրանալն բորբոքման պարտ է դիմել յանկողին։

Յաղագս դեղոցն՝ զոր պարտ է՝ի կիր արկանել յորժամ այս արկու կամ երեք ամիս։

Յաղիւ երբէք մարթ է ախտիս այսմիկ բուժիլ փութապէս և կատարելապէս՝ իբր յարմատոց։ վասն որոյ ոչ ախտակրին արժան է անհոգանալ յուսով փութապէս առողջութեան, և ոչ բժիշկն կարէ խոստանալ զայն նմա։ Հաստատակօրէն յորատեւէ ախտս այս երկու կամ երեք ամիս, և երբեմն ևս հինգ կամ վեց ամիս։ Արդ՝ առ՝ի փարատել զախտս զայս՝ի մէջ ստկաւ աւուրց՝ ՝ի լինել նորա՝ ՝ի թեթեւագոյն աստիճանի, պարտ է զցաւակիր անդամն գնել՝ի մէջ գաղջ կաթին, և ստէպ յաւուրն վարել յայն անդամ ստկաւ ինչ իւղ քաղցր նշոյ, և խաշուն կուսաստի։ և եթէ գործածութիւք այսպիսի նպաստից չլինին բաւական՝ի խափանել զախտն և բուժել գլխովին՝ ստկոյն միշտ նուազին և պակասեցուցանեն զուժգնութիւն նորա։

Ոչ օրէն բնաւ առնուլ՝ի կիր զդրդռիչ և զզայրացուցիչ զ եղուրայս՝ բայց եթէ մեծաւ զգուշութիւն, և զայն՝ յորժամ ախտն լինի թեթեւագոյն և յոյժ նորոգ։ քանզի եթէ ախտն լինի դժնդակ, բորբոքեալ և հնացեալ, յայնժամ այսպիսի դեղոցս փոխանակ պատճառելոյ զբուժումն, առաւել ևս զայրացուցանեն զախտն և յերկարաձգեն զառողջութիւն։ Բայց ուժգին դեղոցս՝ զոր հմտագոյն և քաջափորձ

բժիշկք միոյն մարթին յայժմուս ապահովապէս 'ի գործ արկանել 'ի գիպուածս յայս թեթեւագոյն հոսման, են յեռագայքդ։ Ա՛ռ 30 կշիռ ցորեան ցուքքէռս սի սաթուռնս, և վեց կամ եօթն ունկի՝ ջուր վարդի, խառնեա իրերաց, և ըստ պահանջելոյ պարագայից 'ի գործ արկ 'ի դէպ ժամանակի, ջերուցեալ սակաւ ինչ լոյց 'ի դրեխ փոքրիկ, զոր մարթիցէ մուծանել յախտաւորն անդամն. և յարատեւեա յայսմ հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն, մինչև դադարեցի հոսումն հիւթոց։

Ա՛յս զարման եթէ 'ի կիր արկանիցի, և եթէ ոչ, չէ՛ ինչ փոյթ. բայց լուծողական գեղօրայքն միշտ հարկաւ պահանջին 'ի գիպուածս յայս. վասն որոյ չէ՛ պարտ ապատել զոյրանալոյ ախտիցն, և հասանել 'ի վերջին ասպիճան ուժգնութեան և սառակութեան, որովհետև ամենայն գեղօրայք՝ որք գրգռիչք են բընութեաբ, աճեցուցանեն զբորբոքումն միզանց խողովակաց, և արմատացուցանեն զախտն 'ի խորագոյնս։ Ապրդ՝ յընթացս առաջին հնգեռասան աւուրց, պարտէ պատրաստել երկու կամ երիս լուծողականս յերկուս կամ յերիս աւուրս միանգամ. իսկ յընթացս միւս հետեւեալ հնգեռասան աւուրց, յամենայն չորս կամ հինգ աւուրս միանգամ, որք հատարակօրէն բաւական լինին 'ի նուազել զհոսումն, 'ի շիջուցանել զբորբոքումն, և 'ի մաքրել զհիւթս։

Պատշաճագոյն լուծողական գեղքն 'ի գիպուածս յայս՝ են սալ կլաուպէռիանս, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել վեց արամաչափ՝ լուծեալ 'ի ջուր գաղջ, յաւելլով 'ի նա մի և կէս ունկի՝ մանանա, և սալ հիւանդին զամենայնն 'ի մի անգամ 'ի պահ առաւուն 'ի ծոմուսս։ Ոչինչս օգտաւէտ է յեռագոյ լուծողական գեղս։ Ա՛ռ երկու ունկի՝ աէնա ընտիր և մաքուր, և ունկի մի՝ թամառինտի, և գիր թըրմոց 'ի ջուր եռացեալ զժամս 12, կամ զգիշեր մի ողջոյն, և ընդ առաւօտն անցո՛ ընդ կտաւ, յոր յաւելլ կէս ունկի՝ սալէ ալ կլաուպէռս. և մատո հիւանդին յամենայն քառորդ ժամու մէն մի սկահակ սրբոյ, մինչև 'ի ներգործելն։ Եւ իբրև վերոգրեալ կամ նոցին նման գեղորէիւք չդադարեցի հոսումն հիւթոց, յայնժամ ոչինչ արգելք կայ գործածութեան յեռագոյ գեղոյս։ Ա՛ռ ունկի մի՝ սալ նիթռս, և երկու ունկի՝ կոմմա առապիքա, լուսեա 'ի փոշի մանրաբ

բամաղ, և բաժանեա 'ի 24 հաւասարաչափ մասունս, և մասն հիւանդին երիս կամ չորս անգամ յաւուրն՝ մի մասն տրտրեալ մի սկահակ հասարակ ըմպելիւն։ Իսկ եթէ 'ի պատճառս այսր գեղոյ վշտանայ և նեղի հիւանդն՝ սակս կարի սաստիկ միզելոյ, մինչև ցվաստակիլ և ուժաթափ լինել, յայնժամ պատշաճ է կամ սակաւաչափ, և առաւել յաճախ առնուլ, և կամ փոխանակ նիթռօի խառնել նոյնաքանակ՝ մանիզելիա պիանքա։

Յաղագս գեղոյնէն զոր արքան է 'ի վեր արկանել, յորժամ այս ախտ լինի 'ի ծայրագոյն աստիճանի։

Յորժամ բորբոքումն միզանց խողովակաց լինի սաստկագոյն, և ցաւն գժնեայ, պարտ է միշտ 'ի սկզբանն երակ հատանել սակաւ ինչ. զնոյն պարտ է առնել և յայլ գիպուածս բորբոքմանց, և կրկնել, միանգամայն նկատեալ 'ի զօրութիւն և 'ի խառնուածն հիւանդին, և յուժգնութիւն նշանացն։ Սեպհական գեղոյայք առ 'ի գրգռել զհատումն միզի, և 'ի շեջուցանել զբորբոքումն ախտի՝ են նիթռօ, և կօմին առատպէս, որպէս նշանակեցաւ վերագոյնդ։ Բայց յորժամ բորբոքումն և ցաւն զեռեղեալ բնակի 'ի շրջակայս փամփշտոյ, յայնժամ պատշաճագոյն է հասարակօրէն պատրաստել գբեխս կակղացուցիչս, որք բաց 'ի անօրինելոյ զպէտս որովայնի, ունին և զօրութիւն ներգործելոյ 'ի բորբոքեալ մասունս։ Քաթարլազմա սատոլչիթիվօ անուանեալ թանձրաթանն է յոյժ օգտաւէտ 'ի գիպուածս յայս, զոր պարտ է պատրաստել այսպէս։ Առ զմէջն հացի, որ է ներքին խմորն ընդ կեղևոյ նորա, և զկաթն կոգւով հանդերձ, կամ զձէթն ձիթապտղոյ, խառնեալ իրեարաց և ջերմացուցեալ՝ գէր 'ի վերայ վշտացեալ մասանցն։

Արդ՝ եթէ անօգուտ լիցի ասացեալս այս թանձրաթան, և բաւականապէս ոչ փարատեսցէ զցաւս, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զմիւս իմն թանձրաթան, որ միշտ օգտակար եղև 'ի գիպուածս յայս. և է այս, մէջն հացի, և աբուս վէճէթօ մինէռալէ տի կուլարա, զոր պարտ է նորոգել 'ի 3 կամ 4 ժամս, կամ գէթ 'ի 6 ժամու միանգամ. և սովորաբար 'ի միում աւուր փարատին ամենայն ցաւք

և բորբոքմունք գործածութիւն այսր գեղորէից։ Իսկ եթէ անմարթ իցէ առնուլ 'ի կիր զայսոսիկ, յայնժամ պարտ է 'ի գործ ածել զսպունգս թացեալս ջերմ ջրով, որ կոչի՝ ֆոմենթի։ և բազում անգամ ականատես եղաք ներգործութեան այսորիկ արտաքին գեղորէից 'ի գիպուածս ախտից, որովք երբեմն ապաքինի հիւանդն իսկ և իսկ, և 'ի սուղ ինչ ժամանակի, մինչև ոչ իսկ ուշաբերել թէ արդեօք ճշգրտիւ առողջացեալ իցէ՝ կամ ոչ։ Բայց երբեմն և դէպ լինի, զի այսոքիկ գործմունք առաւել և զայրացուցանեն զախտն։ և յայնժամ օրէն է անհրկբայ գիտել յաղնուագոյն և 'ի վեհապանծ գեղն մեքբուռիօ՝ այսինքն անդիկն, որ բացարձակապէս հարկաւ պահանջի առ 'ի կատարելապէս բուժել յամենայն գիպուածս այսոցիկ ախտից։

Երրորդ ապրիճան ծահրալից հոմանն, յորոմ ծամ է ինոնամոխ լինել 'ի գործածութիւն անդկի։

Յորժամ երակահատութիւնն, լուծողականքն, և այլ ամենայն հնարք և միջոցք, զորոց արդէն խօսեցաք, փարատեն զցաւս, շինիցուցանեն զկիզուն միզի, և զզարկն հատատատեն 'ի սեպհական իւր առաջին բնական վիճակն, յայնժամ պարտ է սկսանել զգործածութիւն անդկի, ըստ կանոնի և ըստ կերպի՝ զորմէ խօսեացուք լիով 'ի տեղի իւրում ըստ ամենայն պարագայից։ Արդ՝ եթէ ըստ պահանջելոյ հարկին բացորոշեսցի տալ հիւանդին բիլլօվէ մերքուուիանթէ տէլ պուուկնանթէլլի։ (զորոյ տացուք զնուսխան 'ի հատ։ ՁԲ։ 'ի տառն Բ։ 'ի կարգի իւրում։) յայնժամ բաւական է տալ երկու հապս յերեկոյն, և մի ընդ առաւօտն։ այլ եթէ անդիկն սատակապէս վրաշատացուցանել զբերանն կամ զընտերս ատամանց, յայնժամ պարտ է նուազեցուցանել զչափն։ իսկ եթէ ոչ վշտացուցանէ, մարթ է առաւելուլ զչափն մինչև ցհինգ և ցվեց հապս յաւուրն։

Եթէ սխտակրին ախորժարար և նախամեծար թուիցի քալամէլանս, մարթ է զայն 'ի վար արկանել յամ երեկոյս կալով 'ի մահճի՝ երկու կամ երիս կշիռ ցորեան, զորոյ պատրաստելոյ զկերպն ասացուք 'ի Ճառէն վասնդկի, և վասն անդկաւ կազմեալ հապից։ Մինն 'ի անդկաւ պատրաստեալ գեղորէից, որ հատարակ է

'ի գործածութեան, է այն՝ որ ասի սուպլիմաթօ քոռ-
ոզիվօ, զոր մարթ է առնուլ 'ի կիր ըստ եղանա-
կին, զորմէ խօսեցուք 'ի ձառէն 'ի վերայ տեսակի
սխտին՝ որ ասի սիֆիլիսէ քոնֆիրմաթա։ Դեղս այս
փաղաղէչ՝ եթէ 'ի գործ արկցի պահանջեալ զգուշու-
թիւն, թուի ինձ, եթէ առաւել ապահովագոյն է, և
նեղգործիչ 'ի գիպրուածս սխտիս։ Ախտակրին մարթ
է առնուլ 'ի կիր զդեղս զայս կամ յամենայնում ա-
ւուր, կամ յերկու աւուր միանգամ ըստ տանելոյ
տոմոքսի։ Զսակին ոչ պարտի լինել այնքան առա-
ւել, մինչև պատճառել զլորձունս և զմուքս։ քանզի
եթէ անդիկն լինիցի սաստիկ վասն առատութեանն,
յայնժամ ոչ բուժէ զախտն փութով, և միօրինակ,
որովհետև յերկարապէս մնայ 'ի մէջ մարմնոյն, և ոչ
արտահանի՝ բայց եթէ առ սակաւ սակաւ։

Յորժամ անդիկն պատճառէ զլուծողութիւն բնու-
թեան, և զանհանգստութիւն 'ի գիշերի, յայնժամ պատ-
շաճ է սխտակրին առնուլ ինֆուզիօնէ տի սէնա,
կամ այլ ինչ լուծողական, և ըմպել առաւօրէն թիւ-
զանս տի ավէնա, որովք աճապարել և արգելուլ
մարթ է զլուծումն արիւնային, որ հաստարակօրէն 'ի
վերայ գայ այնոցիկ որք զցուրտ առնուն, կամ 'ի
գործ արկանեն զդեղ՝ որ ոչ է պատրաստեալ ըստ
պատշաճին։ Քանզի մեծագոյն վտանգն երկնչելի
յայս սխտ յառաջ գայ անտի՝ զի ոչ բարուք, և ոչ
ըստ կանոնի պատրաստեալ լինի անդիկն, և կամ
վասն ոչ պահելոյն զպատշաճաւոր չափն 'ի գործ ար-
կանելն զնոյն ևն։ Արդ՝ յորժամ 'ի գործածութեան
անդկի կամ անդկաւ պատրաստեալ հապկոյ վշտանան
փորոտիք, և կամ պատճառին այլ ինչ ախտք, յայնժամ
պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ բովանդակ նախագրեալ
պատճենի դեղոց 30 կամ 40 կշիռ ցորեան սխտաքօ-
տիս կամ քոնֆիէցիօնէ եաբօնէսէ, և խակ և խակ զկնի
վերսանն գործածութեան այսոցիկ հապկոյ, պարտ
է տալ նմա զլուծողական ինչ առ 'ի արտահանել
զանդիկն, և ևս 'ի վայր մղել զլորձունս։

Դարձեալ, վասն խափանելոյ զվնասս՝ որք զկեր-
գալ մարթին 'ի գործածութեան անդ անդկի, պարտ է
խափանել զայն ընդ լուծողականս։ և առ այս վախ-
ճան հնարեցան հապքն պատրաստեալք ընդ անդկի,
զորս առ 'ի խոհեմութիւն 'ի գործ արկանել, պարտ
է ակնարն առնուլ 'ի մի հապէ, և հաղիւ երբեք հա-

անել յերիս հապս յաւուրն։ Դարձեալ, մեծի ըզ-
գուշութիւն պէտք են առ 'ի վար արկանել զայսպիսի
հապս, և այն 'ի պահանջել հարկին միայն, այսինքն
առ 'ի արգելուլ զհոսումն ըրձանաց. վասն որոյ 'ի
դադարել նշանաց ըրձանաց, օրէն է վերատին դառ-
նալ 'ի գործածութիւն անգկի, որ չիցէ պատրաստեալ
խառն ընդ լուծողականի. քանզի ստէպ գործածու-
թիւն լուծողականաց 'ի գիպուածս ախտիս՝ չէ այն-
քան օրինաւոր։

Բայց և այն անձանց, որք ոչ կարեն կլանել, ոչ
է օրէն տալ զհապս, այլ պարզապէս զանգիկ հեղա-
նելութ արարեալ ըստ կերպին, զորմէ ունիմք խօսել յա-
ռաջիկայդ, որ է յոյժ օգտակար։ Ա՛ռ տրամ մի՝
մաքուր և յատակ անգիկ, և երկու տրամ՝ կօմմա ա-
ռապկիա, և զերկոսեանն 'ի միասին տրորեալ հա-
րեա այնքան 'ի մարմարեայ անկանի, մինչև անհետ
լինիցին գնդակքն անգկի գլխովին. ապա յաւել 'ի
նա կէս ունկի՝ շիլօբբօ պաղատիրօ, և ութ ունկի՝
հատարակ ջուր կինամոնի, և 'ի գոնդ արկ՝ յերեկոյս
և ընդ առաւօտն մէն մի դրգալ սեղանոյ. և դեղս
այս 'ի գիպուածս ախտիս է յոյժ օգտաւէտագոյն և
աղնուագոյն, և կարի պատշաճագոյն այնպիսի ան-
ձանց՝ որք վասն տկարութիւն, և կարի փափկութիւն
փորոտեացն ոչ կարեն ընդունիլ զանգիկն ներքսագոյս
այլազգ. քանզի ճշմարիտ է եթէ անգիկն 'ի վար ար-
կեալ առ ժամանակ մի տկարացուցանէ և ընդարձակ փո-
րոտեացն. վասն որոյ եթէ հարկն պահանջէ 'ի վար
արկանել զնոյն ընդ երկար ժամանակ, պարտ է ըստ
վերոգրեալ կերպի 'ի վար արկանել, որ է յոյժ պատ-
շաճագոյն։

Դարձեալ, սպեղանին, զոր պատրաստեն անգկաւ
վասն օծանելոյ զվշտացեալ մասունս, զորմէ խօսեա-
ցուք 'ի հատ. ՟Ը. 'ի տառն Ռ, 'ի կարգի իւրում,
է յոյժ պատշաճագոյն 'ի գիպուածս ախտիս։ Սեպ-
հական ժամանակն օծանելոյ՝ է երեկոյն, որ պարտ
է լինել 'ի ներքսագոյն մասունս երանաց։ Ապրդ՝ 'ի
ժամանակի՝ յորում 'ի կէր արկանի օծումնս այս,
եթէ սերական անդամն, և միզանց խողովակքն սկսա-
նիցին բորբոքիլ, և ջերմուի և տենդն 'ի վեր երևին,
եթէ բերանն սկսանի կեղեքիլ և խոցոտիլ, և ընտերքն
հերձանիլ կամ ջլատիլ, և կուրծքն վշտանալ և ծան-
րանալ, յայնժամ պատշաճ է տալ նմա մի կամ երբ-

կու չափ տալէ տի կլաուդէռս, կամ այլ ինչ զովաց-
ցուցիչ լուծողական, և միջահատել զօծումն։ Բայց
իսկ և իսկ յորժամ լորձունք և այլ նշանք սկսանին
սակաւանալ կամ նուազիլ, և ախտն տակաւին կա-
տարելապէս չլինի ապաքինեալ, յայնժամ օրէն է
վերատին 'ի գործ արկանել զօծումն։

Որպիսի և կերպիւ սկսանիցի գործածութիւն սնդ-
կին, պարտ է յարատևել 'ի նոյն ցեհ աւուրս, և
առաւել ևս, մինչև խոպառ անհետ լինել նշանացն,
յորոց կասկածել մարթ է, թէ արդեօք յարատևա-
ցեալ իցէ մնան ինչ յախտից, թէ ոչ։ Ապրդ՝ ցորքան
'ի գործ արկանիցի սնդիկն, կերակրոցն պարտ է լի-
նել թեթև և դիւրամարսելի. չէ օրէն ըմպել այլ
ինչ, բայց եթէ սակաւաչափ գինի ազնիւ, և այն խառ-
նեալ բաւականաչափ ջրով. հրաժարիլ պարտ է հաբ-
կաւորապէս յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց.
բազում անգամ ականատես եղաք, եթէ վասն սա-
կաւ ինչ անբարեխառնութիւն յըմպելիսն վերագաղ-
ման միւսանգամ նշանքն բորբոքողականք, և հոս-
մունք հիւթոց յախտացեալ անդամոցն, և հուսկ յե-
տոյ ախտն եղև առաւել վատանգաւոր, յերկարաձիգ,
և գժուարաբուժելի։

Եր՝ՐԴ. Ի ՎԵՐՔԻՆ ԱՍՊԻՏԱՆ ԱՆՄԱՓՈՒՐ ՀՈՍՄԱՆ։

Յորժամ 'ի ձեռն վերաստացեալ կառավարութեաց
և դեղորէից փարատին կիզուն միզի և այլ ամենայն
նշանք, որք 'ի վեր երևին յանդամանն և 'ի միզանց խա-
ղովակս, և հոսումն հիւթոց պակասեալ նուազի.
ցաւն դադարի, և ուռոյցն ցրուի գլխովին յախտա-
ցեալ մասանց, և այլ ամենայն նշանք կամ գլխովին,
և կամ ըստ մասին մեղմանան և դադարին, յայնժամ
ասի ախտս հոսման հատանել յերրորդ կամ 'ի վեր-
ջին աստիճան. իսկ եթէ հակառակն այսորիկ պատա-
հիցի, երկնչելի է թէ ախտն չէ՛ տակաւին բուժել կա-
տարելապէս, և վասն այն պարտ է զմնացորդս հիւթոցն
և ախտից մաքրել, 'ի գործ արկանելով զմաքրողա-
կանս, որպիսի են յետագայքդ։ Առ երկու ունկի
էլէթթուարիս լէնիթիվ. երեք արամ՝ քռէմոռ տի
թառթառս, չորս արամ՝ ռասպառպառս. մի և կէս
ունկի՝ պալսամս տի քոբբաիպա. սա և շիլոբբս սի
ռոզէ բաչիառէ՝ որչափ ինչ պէտք են վասն շինելոյ

զմաՀուՆա թանՀր իրրև զմեզբ։ Ի մաՀուՆէ ասասի տացի հիւանդաց երկու անգամ յաւուրն ընկուզաչափ մի առ իւրաքանչիւր նուագ։

Իսկ եթէ այսպիսի գեղոցայք անօգուտ լինին և ոչ ներգործեն, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել Ի գեղոցայս՝ որք են առաւել ուժեղ և զօրաւոր, որպիսի են յետագոյքդ։ Ա՛ռ ասան տրամ պալասամօ տի քօբբաւպա, և նոյնչափ՝ թռէմենթինա վէնէթա. ան և հինգ տրամ՝ ռասպառպառօ փոշիացուցեալ, և նոյնչափ՝ լիգուիտիցիա։ Ի խառնուրդէ ասասի առցի գրգալ մի սրՃոյ ընդ առաւօտս, և այլ նոյնչափ ընդ երեկս, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև Ի քսան օր։ Այլև մարթ է առաւելուլ կամ նուազեցուցանել զչափն նկատմամբ պարագայից տեսակրին։ Այլ եթէ գեղոցայքս՝ նեղութիս կամ անՀանգստութիս տան ստամոքսի, յայնժամ փոխանակ [illegible]ոցիկ Ի կէր արկանել մարթ է երկու անգամ [illegible]ուրն 15 կամ 20 շիթս՝ էլիսիրէ տի վիթրիօլօ բաժակ մի կարմիր գինեաւ, կամ տէքօթթօ տի քինա։

[illegible]թէ զկնի գործածութեան այս ամենայն գեղոցքից մնայ տակաւին հիւթն նոյնօրինակ, բայց ոչ ունիցի զոյգ ղմի Ի նշանաց սխտին, որ կոչի միազմոս վէնէռէս, այսինքն ապականուն գաղղիական սխտի, յայնժամ պարտ է պատրաստել գրեթէ ինչ զօրաւոր հեատագոյ եղանակաւ։ Ա՛ռ երկու տրամ՝ կօմոնա աառապիքա, հինգ ունկի՝ ջուր վարդի, 12 կշիռ ցորեան ցուքքէռօ տի սաթուռնօ. Հալեա զիսէժն Ի մէջ վարդի ջրոյ, և յաւելլ Ի վերայ ցուքքէռօ տի սաթուռնօ, և ջեռացուցեալ սակաւ ինչ ածՃ Ի նեբքա ընդ անգամն փոքրիկ գրեթաւ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն։ Եւ յայսոցիկ միջոցի մեծապէս փոյթ ունել արժան է Ի կանոնաւորել զընթացս սխտակրին, չափաւոր շարժումն առնելով յառողջարար և Ի զովային վայրս, բայց առանց աշխատ լինելոյ և ջերմանալոյ։ Կերակրոցն պարտ է լինել չոր և առողջարար, զորօրինակ պիսքիմաթ, բրինձ, կորեակ, մածուցիկ եղջիւրն եղջերուի, և այլ ամենայն զօրացուցիչք բնութիւն։ Ջուրն կամ ըմպելին լինելոց է ջուրն պուխթօլի, աղնիւ գինի սակաւ և ջրախառն. Հրաժարիլ օրէն է յայնմ ամենայնէ որք թուլացուցանեն զՀիլս։ Արդ՝ յորժամ այդ ամենայն հնարք

և դեղորայք 'ի գերև եկանէն, և անպտուղ լինին, և թիւնաւոր հիւթն մնայ տակաւին նոյնօրինակ, յայնժամ ախտս այս ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ կօնտռէա, այսինքն սերմնակաթուածի, զորմէ խօսեցուք 'ի հետեւեալ գլուխդ։

Բ

'Ի վերայ վասաւ էնդոյ, որ յէպոլոյոյ կուի՝ պոպպօնէ վէնէռէս։

Անլունդս այս՝ է ուռոյց ինչ կարծրագոյն զետեղեալ 'ի քունջս երանաց, պատճառեալ 'ի թիւնաւոր հիւթոց ասացեալ ախտին, որք գտանին յայսոսիկ մասունս։ և են սորա կրկին տեսակք։ մին գոյանայ 'ի թիւնալից հիւթոյ ինչ նորոգ պատահելոյ, և միւսն 'ի նոյն ախտէ՝ հատատաւելոյ և հնացելոյ։

Դարմանագրութիւն ախտիս։

Պաքինութիւն ախտիս նորագոյն պատահելոյ, այսինքն այն՝ որ անդէն զկնի ներգործութեանն 'ի վեր երևի, փորձելի է խակ և խակ 'ի ձեռն ցրման կամ լուծման։ Իսկ 'ի դիպուածն՝ յորում անհնարին լինի ցրուն, պարտ է փութալ 'ի գրգռել զչարաւուն։ Ենթադրեալ, թէ մարթ իցէ ցրուել զէլունդն, յայնժամ հարկ է ախտակրին զհետ երթալ կանոնի և դարմանատրութեան, զորոց խօսեցաք յառաջին ատիճանի հոսմանն։ Պարտ է երակ հատանել, և 'ի գործ արկանել զլուծողականս զովացուցիչս։ զորօրինակ տէքօցիոնէ տի թամառինտի և տի սէնա, ապա տի կլաուպէռս։ Իսկ յորժամ 'ի ձեռն այսպիսի դարմանատրութեաց 'ի գործ ածելոց՝ ուռոյցն և այլ բորբոքողական նշանքն լինին փարատեալ կամ ցրուեալք, յայնժամ մարթ է ապահովապէս սկսանիլ զգործածութեան անգկի, և յարատեւել 'ի նոյն մինչև 'ի սպառ բուժումն էլնդոյն, և 'ի մաքրումն թիւնոյ ախտին։

Բայց եթէ զոյգ ընդ էլնդոյ գաղղիականի գտանի և ցաւ ինն զարկուցիչ, և սաստիկ ինն ջերմութիւն, յայնժամ օրէն է փոյթ մեծ ունել 'ի գրգռել և 'ի շարժել զչարաւուն։ Եւ յայսպիսի դիպուած մարթ

է թոյլ տալ ախտակրին 'ի գործ արկանել զտուլորա-
կան կերակուր իւր, և միանգամայն ըմպել ազնուա-
գոյն գինի փոքրիկ ակահակաւ։ Իսկ 'ի վերայ վշտա-
ցեալ մասին, այսինքն 'ի վերայ եղնգոց պարտ է
ստէպ ստէպ գնել զքաթափչազմայս կակղացուցիչս
պատրաստեալս միջոցն հացի և կաթամբ, և բարձ-
խառնեալ կոգւով կամ ձիթով ձիթապտղոյ։ Այլ է-
թէ ենթակայն վիճակեալ ցցէ մաղասոտ ինն խառ-
նուածոց, մինչև հազիւ և տակաւ տակաւ գրգռիլ
շարաւմանն, յայնժամ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ
թանձրաթանից կամ սպեղանեաց զմինոխս եփեալս,
կամ զհատարակ սոխն անեփ խառնեալ ընդ բաւական-
նաչափ պազիլիքս Ճիալլոի։ Յորժամ հատուցեալ
լինի եղունգն և կակղագին, յայնժամ պարտ է բա-
նալ զայն խոհեմապէս, և գարմանել մինչև ցյ30 կամ
ցյ40 աւուրս. և յայտոսիկ միջոցս պարտ է միշտ առ-
նուլ 'ի կիր զանգիկն ըստ եղանակին, զորմէ ունիմք
խօսել 'ի յետագայդ։

Գ.

'Ի վերայ խոցից կամ վերաց առնելոց 'ի վերայ ախտ։ որ յիպոլոգոց կուի ուլիսոն վինէռէ։

Այս տեսակք խոցից կամ վերաց են արտաքին,
կիզանողական և խաղտիչ, որք մարթին գոյանալ և
'ի վեր երևիլ 'ի միասին ընդ շար ներգործութեանն, որ
ասի՝ լէուքօռռէա վինէռէա, և երբեմն ևս առան-
ձին։ 'Ի սկզբան վերերևի խաղաւարտ կամ պալար
ինչ կարմրագին հանդերձ ջերմութեամբ, որ և կրծէ 'ի
ներքուստ, և յետ բացեալ լինելոյն ձևանայ խոց ինչ
կարծրագոյն գժնդակ և խորարմատ։ Այսպիսի վերք
հատարակօրէն 'ի վեր երևին 'ի ծածուկ անդամսն, և
'ի շրջակայս նորին, այլև 'ի շրթունս և առ ատեամբք։
և յայսմ գիպուած մարթ է տարաբնոյնիկ լինել ախ-
տին. որոյ վասն պարտին անուցիչքն և առնուք
զգուշանալ յանձանց ախտացելոց։

Գարմանք այսոցիկ խոցից։

Արդ՝ յորժամ խոցք այդպիսիք 'ի վեր երևին ան-
գէն զինի անմաքուր գործոյն, կառավարութեանն կամ

գարմանատարութիւն է նոյն իսկ ընդ կառավարութիւն, զորմէ խօսեցաք 'ի վերս անդր։ Պարտ է սիւսակրին վարել կերակրեղէնս զովացուցիչս և թեթեւս, և երակ հատանել, և 'ի գործ արկանել քանի մի տօղէ սալէ տի կլաուպէռս, և մաննա։ Պարտ է թանալ յաճախակի զվերս և զվշտացեալ մասունս, մանաւանդ լուանալ ջերմ և ջրախառն կաթամբ. և եթէ յոյժ բորբոքեալ իցէ, պարտ է դնել 'ի վերայ սպեղանիս կակղացուցիչս և զովացուցիչս։ Գործածութիւն այսոցիկ դեղորէից հասարակօրէն բաւական է 'ի փարատել զբորբոքումն, և տրամադրել զախտակիրն յընդունելութիւն սնդկի։

Եւ իբրև վերոգրեալ, կամ նոցին նման սպեղանեօք ոչ բուժեսցին խոցքն, յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զհետագայ սպեղանիդ։ Առ երկու տրամ՝ սուպլիմաթ քսռոզիվ, և մանր լոսելով զայն 'ի մէջ քարեայ անկանի՝ լիցս յանօթ ապակեայ, և յետ այնորիկ առ զջուրն կրի, որ լիցի 'ի պատրաստի էբր 400 տրամ. և սկսեա հեղուլ յայնմանէ առ սակաւ սակաւ 'ի վերայ վերոյիշեալ սուպլիմաթ քսռոզիվի իբր լիտր մի, որ փոխարկի 'ի գոյն արեան. և ապա առ զձէթն ձիթապտղոյ իբր լիտր մի, և լիցս յանօթ ապակեայ կամ յապիկած անօթ հողեղէն, և զվերոգրեալ կարմրերանգ ջուրն գաւաթ առ գաւաթ հէղ 'ի վերայ իւղոյն ձիթապտղոյ. այլ խառնելի է անընդհատ ծայրիւ ցպոյ՝ մինչև 'ի զանգիլ բարուք ընդ միմեանս, և լինել մի բաղադրութիւն։ Հուսկ յետոյ յաւելլ 'ի վերայ նորա յատակ և անարատ ջուր կրի. և նոյնպէս խառնեսջիր ծայրիւ ցպոյ, զի փոքր մի թանձրացի նովաւ. և յետ զինջնելոյ ջրոյն 'ի յատակ անօթոյն՝ պարտ է մեղմով հեղուլ արտաքս զջուրն՝ այնպէս զի մի թափեսցի իւղն ընդ ջրոյն. և յետ այնր պարտ է վերատին լուանալ այնու ջրով զիւղն՝ վեց կամ եօթն անգամ հետ զհետէ փոփոխելով զջուրն, մինչև ցթանձրանալ նորին իբրև զմածուն։

Բայց 'ի գործածութիւն 'ի միտ առնուլ արժան է, զի եթէ 'ի վեր երևեալ իցէ աւելորդ միս ինչ սրնկաձև 'ի վերայ նախագրեալ խոցից կամ վերաց, յայնժամ օրէն է բաժանել չորս տրամ 'ի վերոգրեալ սպեղանւոյ, յաւելլով 'ի նոյն և զկէս տրամ բռէջիբիթաթ ռօսաս, ընդ նմին և 20 կշիռ ցորեան՝ զկի-

զեալ պաղէզ. և 'ի գործ արկ մինչև խապառ անկայայ լինելոյ անկաձև մեղինաց. և յետ այնորիկ արկ 'ի գործ զնախայիշատակեալ սպեղանիս՝ մինչև 'ի կատարեալ ապաքինու�. և յամենայնում նուագի՝ յորում հարկ 'ի վերայ լինի փոխել զվերս, պարտ է լուանալ ջրովն, որ ասի՝ աքուա վէնէթօ մինէռալէ, որ է ջուր ինչ յոյժ հռչակաւոր 'ի մասին օգտի վերի վերքաց առթելոց 'ի վավաշ ախտէ։ Մեծապէս շահաւէտութիւն այսր նորագիւտ սպեղանւոյ զփորձ առեալ եմ յոլովք անգամ. և որպէս կարծեմ, և համարձակիմ իսկ հաստատել, 'ի ներկայ դարուս չիք բնաւ հանդոյն սմին այլ իմն սպեղանի օգտակարագոյն ընդդէմ վերոյիշեալ վերքաց կամ խոցից։

Դ

'Ի վերայ վավաշոցին դժուարամիզութեանէ, որ յիպալացոց իւրի սիռանիսոքիս։

Դժուարամիզութիւնս այս լինի 'ի ջղացաւական իմն բռնադատութենէ միզանց խողովակաց, կամ 'ի բորբոքմանէ նոյն մասանց, և մասանց մերձակայ էզերոց միզարանին, պատճառէ յանժոյժ ախտէ, կամ 'ի գործածութենէ ազդու և սաստկագին դեղորէից, որպիսի են քանթարիսէ, պիտրա ռէչէնթէ ևն։

Ղեղանի դժուարամիզութեան 'ի դիպուածս՝ յորում ծագի 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց, և 'ի բռնադատութենէ նոյն խողովակաց։

Յորժամ դժուարամիզութիւն յառաջ գայ 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց, ախտակիրն զգայ ըզջերմութիւն, և զցաւ իմն սաստիկ յայտնի մասունս. կամի և ախորժէ հանապազ միզել, բայց ոչ կարէ, և միշտ նեղեալ տանջի պնդութիւն որովայնի, թէպէտ և կրէ զմիզն։ Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի բռնադատութենէ միզանց խողովակաց, յայնժամ ախտակիրն 'ի միզել ոչ այնքան դժուարի, բայց 'ի թանալ միզին զխոցոտեալ և զբորբոքեալ մասն միզանց խողովակացն, իսկ և իսկ պատճառէ զվիշտ և զբռնադատութիւն։

Դարմանք դժուարամիզութիւնք, 'ի դիպուածս՝ յորոմ պատճառք 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց կամ փողոց փոմփիշային, օրէն է երակ հատանել, և հանել զարիւն առատօրէն, և ըստ պահանջելոյ հարկին կրկնել զնոյն. և եթէ զկնի երակահատութեան դժուարամիզութիւնն յարատևեալ մնայ, յայնժամ պարտ է պատրաստել գրեխս մեղմականս, և տանիլ դարմանս կակղացուցիչս 'ի վերայ վշտացեալ մասին մարմնոյ. և 'ի նոյն խակ ժամանակի պարտ է ախտակրին 'ի գործ արկանել յամենայն չորս ժամու մի սկահակ սրճոյ 'ի յետագայ գեղոյս: Առ լիտր մի՝ ջուր գարեղոյ, վեց ունկի՝ շիլոբբոս տի աղթէա, չորս ունկի՝ իւղ քաղցր նշոյ, և կէս ունկի սալ նիլթռոս: Խառնեա զամենայն յիրեարս, և տուր 'ի գործ արկանել: Եթէ գործածութիւնք այսոցիկ գեղորէից ոչ հանդուցանոյ ախտակիրն, և դժուարամիզութիւնն մնայ նոյն օրինակ, յայնժամ օրէն է վերատին երակ հատանել և իջուցանել զհիւանդն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ մինչև ցկուրծս. բայց յայնժամ պարտ է միջահատել զգործածուն վերոյիշեալ գեղոյն՝ զորմէ առացաք յամենայն չորս ժամու մի սկահակ ըմպել. քանզի գործածութիւն նորա յայսպիսի դիպուածի լինի մեծապէս ինչ սակար:

'Ի դիպուածս յայս երբեմն կարևոր է առ 'ի գերգռել զմէզն՝ 'ի կիր արկանել քանէթէռէ կամ գրեխ փոքրիկ. բայց որովհետև հիւանդն հազիւ երբէք մարթի տանիլ ուժգնութիւն նորա, վասն որոյ բարիոք է վարկանիմք զգործածութիւն քանէթէթեան ատտոլչէնթիլ, որ լպրծեցուցանէ զանցս միզի, և դիւրապատրաստ յօրինէ մասնաւորապէս զհնսուն միզի: Բայց նկատել արժան է, զի եթէ գործածութիւն սոր սկսանի վշտացուցանել և զայրացուցանել զախտակիրն, և պատճառէ զցաւ ինչ, պարտ է յայնժամ խակ և խակ միջահատել:

Արդ՝ յորժամ փարատեալ ցրուին ամենայն նշանք, և հիւանդն սկսանի հեշտեաւ և դիւրապէս կատարել զպէտսն, եթէ հաւատեաւ ստուգի թէ գոյ թոյն

վավաշ, պարտ է յայնժամ ձեռնամուխ լինել 'ի մատակարարութիւն, և 'ի գործածութիւն անդկի. ըստ է զանակին, զորմէ գրեցաք 'ի կառավարութիւն երկրորդ ատենաբանի ժամրալից հոսման: Իսկ եթէ պատճառեալ եցէ 'ի ջղացաւական ինն բռնադատութիւն մի զանց խողովակաց, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զգեղորայս, որք մարթին բարեխառնել և թուլացուցանել զմասունս ոգեհանս, յորմէ կազմի մէջն. այսպիսի են գեղորայք հեղեղկիչք և բացողականք. որպիսի են սէմենցա տի լինս, լիգուլիցիա, ալթէա, և: Եթէ գործածութիւն այսոցիկ գեղորէից ոչ ներգործի օգուտն բաղձացեալ, պիտոյ է յայնժամ երակ հատանել, և գարմանս կակղացուցիչս գնել 'ի վերայ ախտացեալ անդամոյն:

Ե

Յայս վայր խօսեցաք զնշանաց գաղղիական ախտին, յորս թիւնն ներգործեալ էր յայն մասունս միայն, որք զդածեալ էին այնու ախտիւ: Այլ առէն խօսեցուք զնոյն ախտէ՝ ըստ որում հատատեալ և հնացեալ, այսինքն ըստ որում ներգործեալ յարիւնն և տարածեալ ընդ բովանդակ մասունս մարմնոյ, և ճարակեալ ընդ ամենայն յօդուածս նորին, և վերջապէս՝ ըստ որում ապրականարար ամենայն խառնուածոցն:

Յաղագս նշանաց գաղղիական ախտի:

Նշանք ախտիս՝ ըստ որում հնացեալ, են երկունդն կամ խոյլն քնջոց երանաց, ցաւն առնի անդամոյն, և առաւելապէս 'ի գիշերի, և յորժամ ախտակիրն ընկողմանի 'ի ջերմ մահճի. և մինն 'ի գլխաւոր նշանաց այսորիկ ախտի՝ է զգաստութիւն հիւանդին զառաջին գիշերն, և յետ այնորիկ երբ ուժանթափ լեալ 'ի խրատգոյն քուն լինելն: Դարձեալ, են և այլ նշանք, որպէս քոսոտութիւն, ցանկումն գեղնագոյն խաղաւարտից, և կեղոց, որք 'ի վեր երևին և տարածանին 'ի զանազան մասունս մարմնոյ, և մասնաւորապէս 'ի գլուխն, խոցք ինչ կրծողականք, գժպհիք և զղուականք, որք սկսանին 'ի վեր երևիլ 'ի կոկորդն, և առ առակաւ սակաւ հատանին ափռելով 'ի քիմն, 'ի ծագն

ընդաց, և ուռճացուն ինչ ձգաձև ընդ մէջ մարմնոյ և ոսկերաց, որք երբեմն լինին կարծրագոյն և 'ի բազում մասանիկս բաժանեալք, և երբեմն կակղագոյնք իբրև զմեղրամոմ։ Սոսնք, որք գնատկաձև կուսակին 'ի պարանոցն, յանուն, 'ի քունքս երանաց, և յանցս մեզի, են կարծրագոյնք, և ողորկք, նոյնպէս և ոյսուցք կամ ուռոյցք ինչ այլևայլ որակութիւ, և տարբեր կերպիւ 'ի վեր երեսին յաւիշկեան անօթս, 'ի ձգանս, 'ի յօդուածս, 'ի ջիղս, մանաւանդ 'ի կծիկս ջղաց են։

Աչքն լինին մարմնաջուրք և ցաւալից, և երբեմն եւ կուրանան գլխովին։ 'Ի ներքին կողմն ականջաց 'ի վեր երեսին վէրք ինչ ցաւալից, և մարմնաջուր, յորմէ բազում անգամ զհնա գայ խլութիւն. գէմքն լինին գեղնաշրթի, կապարագոյն, և բովանդակ մարմինն նիհար և վոխտ։ Եւ վերջապէս ախտացեալոյն գործողութիւնքն կենդանական, կենդանական, և բնական խանգարին, և հուսկ յետոյ միով բանիւ ասացից, թէ ուռուական՝ եթէ յանցանաք ասացեալ է զախտն, իբրև առ 'ի պատիժ՝ լինի գլխովին անընդունակ ի բիւր շարժողականութեան, և անկեալ դնի 'ի վիճակ ինչ մահկան։

Են և այլ նշանք սեպհականք սեռի կանանց, զորս բնակ առատութի կամ նուազութին և կամ արգելուն գաշտանի, հոսուն սպիտակ հիւթոց, ախտն արգանդի, գործողութիւքն ամբութի, և բորբոքուն, խուլական ուռոյց, քաղցկեղ, խոլ խեցգեանի, և խոց ինն 'ի վեր երևեալ յարգանդ նոցին։ Կանոյք ըմբռնեալք յախտս յայսմանէ՝ հաստաբակօրէն լինին ամուլք, կամ անծնիք, և ենթակայ վիժելոյ զաղին։ Եւ եթէ երկարաձգեալ մնայ որ 'ի սակաւանել ախտս յայս, լինի գլխովին վերալից կամ խոցոտեալ և պալարալից։

Արդ՝ այս ամենայն զարհուրելի նշանք զուգընթաց լինին ընդ ախտիս այսորիկ, քանիցս անգամ հնանայ և հաստատի։ Վասն որոյ պարտ է ախտակրին խակ և խակ 'ի կասկածիլն թէ թիւնն ներգործեալ է ցէ յարիւնն, կանոնաւորել զինքն և բարեկարգել։ ուր է մարթ նմա պարապել 'ի գործս տաժանաւորս, և աշխատալիս։ ապա թէ ոչ՝ կարի եւ սատկանայ և զայրանայ։ Ախտս այս լինի դժուարաբուժելի, յորժամ հնանայ և անցանէ 'ի փորոտիան, և եւ

յոյժ երկիւղալի 'ի մանկունս և 'ի ծերս։ Նոյնպէս եթէ ընդ ախտս զուգընթաց լինին և ախտն աբօս-պու

այն՝ օրէն է քաջ ընթրութիւն առնել, և կանոնաւորել զախտակիրն, նկատեալ 'ի ծանրութիւն նշանացն ախտին, 'ի խառնուածս, և 'ի կազմուածս ախտակիրն, և 'ի ներգործութիւնն անդկաւ պատրաստեալ գեղջրէից, զորս մարթ է 'ի գործ արկանել: Սնդիկն անլուծանելի, և կամ հատագէղքն անդկաւ պատրաստեալք, և 'ի գործ արկեալք 'ի ներքուստ, և օծանելիքն նմանապէս անդկաւ պատրաստեալք կարեն ապաքէն բուժել, և բուժեն իսկ ներգործութիւն զառաւել հնացեալ և արմատացեալ ախտն: Բայց ոչ բուժեսցեն ոչ կարեն միշտ և հանապազ պատճառել զայսպիսի բուժումն, վասն որոյ կարեւոր համարիմ յառաջիկայդ որոշաբար և ուրոյն ուրոյն ծանուցանել զպարագայսն, յորս արժան և պարտ է 'ի վար արկանել զայսպիսի գեղջրայս:

Է

'Ի վերայ գլխաւոր փրամատրութեանց և յերպից, որոյ մարմն է դարման փանել փաղէիսան ախտին, և 'ի վերայ եղանակին՝ որոյ մարմն է և հարկ 'ի գործ արկանել զնդրին անլուծանելի, կամ զհոգատեղս պարբոսքեալս անդկաւ:

Գ.զնուագոյն 'ի մէջ ամենայն գեղջրէից պատրաստելոց անդկաւ, են բիլլալ մեռքուռիալի սի բլէնք, և բիլլալ անթիսիֆիլիթիք ա՝ ալիպէոթ. որք ըստ վկայելոյ ամենայն հեղինակաց ունին զմասնաւոր իմն ներգործութիւն 'ի գիսուածս ախտիս քան զայլ ամենայն գեղջրայս: Արդ՝ նախ քան 'ի կիր արկանելն զհատագեղս զայսոսիկ, կամ զայլ հատագեղս անդկաւ պատրաստեալս. (զորոց տացուք զնուագայս 'ի հատ. ՁԲ. 'ի տառն Բ. 'ի կարգի իւրեանց) պարտ է երակ հատանել, հայեցեալ 'ի հարկաւորութիւս նշանաց, որք ցուցանեն զնոյն. և ապա 'ի գործ արկանել ոչքցիանէ սի սալսարբաղիա. զորմէ ունիմք խօսել 'ի հատ. ՁԲ. 'ի տառն Տ. 'ի կարգի իւրում: Ասոյնպէս օրէն է սակաւ սակաւ բաղանիս առնել ջերմ ջրով, նկատեալ 'ի կարողութիւն ախտակրին, են:

Եւ յետ այսոցիկ կառավարութենց 'ի գործ արկանել զհատագեղս զայսոսիկ ըստ պահանջեալ հարկին ջրոս հատ ՁԲ. առաւօտն 'ի ծոմուստ, և ջրոս հատ

ընդ երեկոյն, և առ սակաւ սակաւ պարտ է առաւելուլ զչափն մինչև ցհինգ կամ ցվեց հատս ան ընդմիջաբար յերեկոյն, և ընդ առաւօտն. իսկ յորժամ ընտերքն սկսանին պտտուլ, պարտ է յայնժամ միջահատել զգործածութիւնն նորին, և իսկ և իսկ տալ հիւանդին վեց կամ ութ հատագէզս մաքրողականս կամ լուծողականս անդկաւ պատրաստեալս, որ կոչի բիլլօլէ տի պէլլօսթէ։ Զայս եթէ կամիս կազմել, առ ունկի մի՝ զսեալ և պայծառ անդիկն, և կէս ունկի՝ քաէմոռ տի թառթարօ, ունկի մի՝ տիակիտիս ծօլիֆօռաթօ, և փոքր ինչ շիլօբբօ տի քարէլ վէնէռէ. և զայսոսիկ հարեալ տրտրեա 'ի միասին յապակէայ կամ 'ի մարմարիոնեայ անկանի՝ այնքան մինչև գլխովին անհետ լինիցին գնոտակքն անդկի. և ապա յաւէլ 'ի նա ունկի մի փոշիացուցեալ շիարաբբա, այլ և շիլօբբօ տի քարէլ վէնէռէ՝ որչափ ինչ պէտք են վասն շինելոյ զհատագէզս զայս, որք մէն մի կըշռիցին չորս ցորեան, շրջապատեալ փոշւովն՝ որ կոչի փօլվէռէ տի լիգուռիցիա։ Եւ զայս պարտ է առնուլ յութ կամ 'ի տասն աւուրս միանգամ, որք հասարակօրէն բաւական լինին 'ի նուազել զդրդռումն թքոց, և 'ի վայր սահեցուցանել զլորձունս։ Բայց յայսոսիկ աւուրս պարտ է սխտակրին յամենայն աւուր ըմպել սկահակ մի գինւոյ տէքօցիօնէ տի սալսաբառիլլա, և կանոնաւորել զկերակուրս իւր ըստ կերպին, զորմէ յետագայեալք վերագոյնդ 'ի Ճառէն զսխտէ հասման։

Ը

'Ի վերայ ելոցի արիւնելոյ 'ի ներս զանազան անդամն 'ի հիսին ընդ թաղանթս անդամ, որ ասի՝ սուպլիմոռիս փօռոսպէնս։

Յորժամ հարկ 'ի վերայ լինի 'ի գործ արկանել զգեղորայս թուլացուցիչս և թափանցիկս, որ երբեմն կարի կարևորէ առ 'ի թուլացուցանել զուժգնութիւն մանրաթելից մարմնոյ, որք խոչ ընդ սխտն լինին, և՝ յորժամ գէպ լինին միանգամայն ցրուել և սպառել զսխտարծարծ հիւթս և զչոգիս, որք արգելական լինին թիւնաւոր բնութիւն իւրեանց ապաքինելոյ գաղղիական խոցից և կեղոց հնացելոց, յայն

ժամ պարտ է զհատս անդկաւ պատրաստեալս, և զփաղաղիչ անդիկն 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակին։ Զկնի կառավարելոյ զհիւանդն ըստ նախագրեալ կանոնաց, պարտ է սկիզբն առնել գործածութեան սուպլիմաթօ քօռռօզիվօի, որ այն ինքն է անդիկն փաղաղիչ, յամենայնում աւուր զչափ քառորդ մասին ցորենոյ լուծեալ 'ի մի սկահակ գինւոյ տէքօցիոնէ տի սալսաբարիլիա, և զայս չափ օրէն է յարատև մատուցանել ախտակրին մինչև ցութ աւուրս։ և յետ ութ աւուրց պարտ է տալ նմա կէս կշիռ ցորեան լուծեալ նոյնաչափ թիզանախ, մինչև ցայլ ևս ութ աւուրս։ և հուսկ յետոյ արժան է աւելացուլ մինչև ցմի կամ ցերկու կշիռ ցորեան, և յարատև առնուլ 'ի կիր զայս չափ՝ մինչև ցփարատիլ նշանացն։

Արդ յայտնեալ աւուրս, յորս 'ի կիր արկանի վերոյիշեալ դեղն սուպլիմաթօ քօռռօզիվօ, պարտ է տալ միանգամայն ախտակրին վեց ցորեան բիլլօլէ մէռքուռիալի, այսինքն հապ անդկաւ պատրաստեալ, սկսեալ յեօթներորդում աւուր զկնի գործածուելոյ վերոյիշեալ սուպլիմաթօ քօռռօզիվօին, և մարթ է առաւելուլ զչափս զայս մինչև ցեռ կշիռ ցորեան։ Եւ ևս օրէն է 'ի մէջ ութ աւուրց միանգամ լուծողականս տալ նմա քանի մի հապս լուծողականս անդկաւ պատրաստեալս, և յաւուրն՝ յորում տուեալ լինի լուծողականն, չէ օրէն 'ի վար արկանել ոչ զսուպլիմաթօ, և ոչ զմիւս անդկաւ պատրաստեալ հապն։ Իսկ որքան առ կառավարութեն կերակրոց 'ի մէջ այսոցիկ աւուրց, պարտ է վարել ըստ կանոնի, զորմէ յիշատակեցաք վերագոյնդ։ Եւ զկնի ԻԵ աւուրց փարատելոյ ամենայն նշանացն, պարտ է կրկնել քանի մի լուծողականս ըստ վերոյիշեալ եղանակի։

Թ.

'Ի վերայ կիրառի Ե լաքս-'ի գործ արկանելոյ զանլոյծ ոդիին 'ի դաոին ընդ գրելի, որ ասի՝ գլիսրէտ անրիվէ-նէտէ։

Եթէ ստամոքսն և այլ պարագայք դիմակալ լինին ներգործութեան սուպլիմաթօ քօռռօզիվօին, որ

պէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է միանգամայն ընդ անգկաւ կալմեալ հապից 'ի գործ արկանել զվերոյիշեալ գրեխս, որք գոլով և միանգամայն պատրաստեալք անգկաւ, ունին մեծ համաձայնութիւն ընդ սուպլիմաթօ քՕռուզիվօի։ Արդ՝ պարտ է առնուլ 'ի կիր զգրեխս կոչեցեալս անեթի վէնեէռէի ըստ յեսապայ կերպի։ Նախ սկսանիլ ըզգործածութեն հապից ըստ վերոցուցեալ կերպի, և յետ այնորիկ 'ի վար արկանել յաւուրն երկու անգամ զնոյն վերոյիշեալ գրեխս, և պարտ է կրկնել զայնս յամենայնում աւուր մինչև 315 աւուրս զկնի գոգարելոյ գլխովին ամենայն նշանաց։ Եւ յայսոսիկ միջոցս՝ յորում՝ 'ի գործ արկանին գրեխքս, պարտ է տալ սխտակրին 'ի վեց ցորենոյ մինչև 312 ցորեան հապս անգկաւ պատրաստեալս յերեկոյն, և ընդառաւօտն։ Եւ և՝ տալ հատագեղս լուծողականս անգկաւ պատրաստեալս մինչև ցութ աւուրս, որ պէս ասացաք վերագոյնդ։

Բայց պարտ է գիտել, զի պատահի բազում անգամ եթէ սխտս այս 'ի հնանալն և յարմատանալն՝ գԺուարաւ ապաքինի գործածութեամբ բազմակերպ անգկաւ պատրաստեալ գեղորէից. բայց և երբեմն փութապէս բուժի անդէն 'ի գործ արկանելն զայլ ինն տեսակ գեղորէից անգկաւ պատրաստելոց, որով հետև իւրաքանչիւր տեսակ ունի զայլ և այլ հանգամանս նկատմամբ ենթակայից. վասն որոյ յոմանս գիպուածս պարտ է փորձել զմին զկնի միւսոյ, չափաւորապէս կանոնաւորելով ըստ պահանջելոյ հարկին. ապա թէ ոչ՝ յաճախութեն այսպիսի բազմակերպ գեղորէից կարէ երբեմն ինաստակար լինել։ Բայց եթէ 'ի գործ ածել անդ զվերոյիշեալ բազմակերպ տեսակս անգկաւ պատրաստեալ գեղորէից, չէ բեւի նշան ինչ նուազելոյ սխտին, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութեն իրիք օծանելեաց։ Արդ՝ յառաջիկայդ խօսեացուք զեղանակէ 'ի գործ արկանելոյ զօծանելիս առանձինն, կամ խառնեալ ընդ այլ անգկաւ պատրաստեալ գեղորէից։

Ժ.

Ի ՀԵՐՈՅ ԿԵՐԵՎ Ի ԳՈՐԾ ԱՐԿԱՆԵԼՈՅ ԶՆԴԻԿԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՆ ՕԾԱՆԵԼՈՅ։

Յորժամ թիւնն վաղաչ ախտին լինի նորոգ, ընդ մէջ մարմնոյն միայն, և ընդ մէջ մտանաց զեռեզեալ, ուստի և ոչ պատճառէ ի նեղքուսա ընդ բորբոքումն ինչ սաստիկ, յայնժամ ի գործ արկանելն զնդիկաւ պատրաստեալ օծանելին (որ կոչի յԵռաչացւոց՝ ուռնկուէնեթս մեդքուռիալէ, զորոյ տացուք զնուսխայն ի հատ. բ. ի տուն Ա, ի կարգի իւրում.) խոհականութիւն և զգուշութիւն՝ լինի օգտաւէտ և շահաբար. որովհետև մնդիկն մուծեալ ի մարմին, ի մտանս և ի մանրամիջեալս մարմնոյն, այսու ճանապարհաւ պատճառէ զնեղդրդութիւն ինչ պատրաստական, և բնականապէս գիմամարտս առ միազամս, այսինքն յայտականութիւն տարական։ Բայց նկատել արժան է՝ զի յորժամ օծանելիքն ի գործ արկանին, պարտ է մարմնոյն լինել կակղագոյն և թուլագոյն, և ևս պարտ է չգտանել ինչ հոտումն ունմարբ. ապա թէ ոչ՝ լինի անծանպէս վնասակար քան թէ օգտակար։

Ապրդ՝ յորժամ ի պարագայեցն քաջայայտ ճանաչեմք, եթէ օգտաւէտ լինի գործածութիւն օծանելեաց, յայնժամ պարտ է նախ երակ հատանել ըստ ցուցանելոյ նշանաց. և յետ այնորիկ բաղանիս առնել ջերմ ջրով յաւուրն երկու անգամ՝ յերեկոյն և ընդ առաւօտն, և տալ նմա քանի ինչ լուծողական, ըստ վերոյիշեալ եղանակի։ Եւ յետ այսոցիկ ամենայնի մարթի է ի գործ արկանել ախտակրին նախ՝ երկու տրամ օծանելիս անգկաւ պատրաստեալ, և յարատևել պարտ է [illegible] ոչամ օրինակի յերկու աւուրս միանգամ օծանելով. բայց յառաջին անգամն սկսանել պիտոյ է յօծանելոյ զդարշապարս կամ զներբանս միոյ ոտին, յերկրորդ անգամն զդարշապարս միւսոյ ոտին, յերրորդ անգամն զմի սրունս, և ի չորրորդ անգամն զմիւս սրունս, իսկ ի հինգերորդումն՝ զդունկս ևն. և այսպէս ատենման քան զատենման մարմնի հատանել յօծանելոյ զաղդերս, զմէջս, զքամակս, և զուսս։

Եթէ զկնի օծանելոյ զայս ամենայն մնասուն՝ յա-
ջառաջագոյն սխտակիրն մնասցէ տակաւին միօրինակ
անբուժելի՝ ի ցաւոց իւրոց, յայնժամ պարտ է վերա-
տին սկսանել զօծումն՝ ի նոյն վերոյիշեալ անդամս,
միանգամայն՝ ի կուրծս և յորովայնն։ Բայց յորժամ
նշանքն թէպէտ և նորագոյնք՝ լինիցին յոյժ սաստիկ և
ծանրագոյն, յայնժամ պարտ է առաւելուլ զչափն
օծանելեաց մինչև ցգ արամ։ Իսկ եթէ բերանն կամ
ընտիրքն սկսանին բորբոքիլ, և լորձունքն գրգռիլ,
յայնժամ օրէն է փութով միջահատել զօծանելիս,
և պատրաստել զլուծողականսն, և յետ այնորիկ
երկին՝ ի վար արկանել զօծանելիսն ըստ վերոցու-
ցեալ կերպի։

ԺԱ

Ի ՎԵՐԱՅ ԷՐԳԻ ԵՎ ԼԱՓՈՒ Ի ԳՈՐԾ ԱՐԿԱՆԵԼՈՅ ԶՄԵՐԿՈՒՆՍ ՍՈՒՊԼԻՄԱԹՈ ՔՈՌՈՉԻՆՈ։

Զ՝ո մի կշիռ ցորեան՝ մէգքուռիս սուպլիմաթ
քորոչինոյ, և երկու ունկի՝ աքուամիթէ ոչ ֆուան
չիս։ Լուծեա զսուպլիմաթն՝ ի մէջ այգաբան ցբուոյ,
կամ սբիռիթս ոչ ֆուռմենթոյ, և՝ ի գործ արկ
զայն միով հատարակ գրգռելիս, կամ կէս ունկի՝ եր-
կու անգամ յաւուրն։ Այլ նուսխայ՝ ի կապմել
զնոյն գեղ։ Զ՝ո վեց կշիռ ցորեան սուպլիմաթ քոռ-
ոչինոյ, և կէս ունկի՝ սբիռիթս ոչ վինս, և զերկու-
սին եղեալ՝ ի մէջ ապակեայ կամ մարմարիոնեայ
անկանի հարեալ լուծեա, յաւելլով՝ ի նոյն և զմի և
կէս լիտր ջուր ջինջ, և պարզ. և ոչ ըմպել հե-
ւանդին երկու անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ
գրգռելի սեղանոյ, և յարատեւել պարտ է յայս մինչև
գչնովին փարատիլ նշանացն՝ ի ներքուստ։ Իսկ եթէ
սատմոքսն չկարէ տանիլ զդեղոցայս զայս պատրաս-
տեալ ըստ այսմ եղանակի, յայնժամ մնրթ է պատ-
րաստել ըստ յետագոյ եղանակի, որ առաւել սխոր-
ժելի է, և կարի շահաւէտ։ Զ՝ո մի և կէս արամ՝
սալէ ամմենիաքս, և կէս ունկի՝ ջուր ջինջ, լուծեա
՝ի մարմարիոնեայ անկանի, յաւելլով՝ ի նոյն և ըզ-
կէս արամ՝ սուպլիմաթ քորոչինոյ, և զայնչափ
մէջն կամ փոքն հացի՝ որչափ պէտք իցեն առ կապ-
մելոյ ըստ կանոնաց արհեստին զզանգուածս զայս,

արարեալ հապա 288 թուով։ Ի հապից կամ Ի հաստատելոց ասոյ մէն մի առցի ընդ առաւօտս, և մէն մի ընդ երեկս։ և զայս չափ պարտ է յարատև մնալոյ ուցանել հիւանդին մինչև ցվէց օր, և զկնի վեց աւուր պարտ է տալ նմա երկու ընդ առաւօտն, և այլ երկու ընդ երեկս։ և յետ երկուց կամ երից աւուրց պարտ է առաւելուլ մինչև ցուեթ հատ յաւուրն, և յարատև Ի կիր արկանել զայս չափ մինչև ցբուժիլ նշանացն։

Բայց գիտելի է, զի զդեղս զայս պատրաստել եթէ քան եղանակի ըմպելոյ, և եթէ քան եղանակի հապի, չէ՛ օրէն բնաւ Ի սկզբան անդ Ի վար արկանել, բայց եթէ սակաւաչափ քանակութիւն, զոր օրինակ զքառորդ մասն միոյ ցորենոյ միանգամ եթէ յաւուրն։ և չէ՛ մարթ առաւելուլ զչափ այսր սուպլիմանթօի, բայց եթէ տակաւ տակաւ, յորժամ տեսանեմք՝ եթէ մարմինն ոչ զգայ բնաւ զիտուվութի ինչ կամ զնեղութի, և օր քան զոր յառաջագէմ նկրտի Ի լաւագոյն ևս վիճակ։ վերջապէս մարթ է առ սակաւ տակաւ յառաջանալ Ի քառորդ մասանէ ցորենոյ մինչև ցմի կամ ցերկու ցորեան յամենայնումն աւուր։ իսկ առաւելն ևս քան զայս չափ՝ արդելեալ է գլխովին։ քանզի այս չափս փորձիւ բաւական համարի վասն ամենեցուն, իսկ առաւել շատն՝ վնասակար լինի բազմաց։

Մանաւանդ Ի բժշկաց ուրանան զներգործութի և զզօրութի սուպլիմանթօ քօռոզիվօի Ի գիպուածս գաղիական ախտի։ բայց փորձիւ հաստատեալ է՝ զի քանիցս անգամ խոհեմապէս Ի կիր արկանի գեղս այս, միշտ լինի օգտակար և առողջարար։ բաց յոմանց գիպուածոց՝ յորս եթէ Ի վար արկանի, գեթ լինի անպիտան և անօգուտ։ որպիսի է քաղցկեղն, բորբոքումն, խցանքն խուլական, ուռոյցքն ևն։ Նոյնպէս ոչ է օրէն Ի կիր արկանել զդեղս զայս Ի գիպուածս, յորում տեսանեմք՝ զի հիւանդն ունի յօժարութիւն ինչ Ի փսխել, կամ ունի սաստիկս ինն յոյժ ակարակազմ, և կամ ունի զայլ ինչ և իցէ ախտս զոյգ ընդգաղղիականին։ Գիտելի է ևս, զի Ի գիպուածս յայս կարի կարևոր է բաղանիս առնելն ջրոյն սալսարարիլիսի, լենո կուռեաքօի և սասսաֆրասսաֆի ևն, որ կոչի յիտալացւոց՝ պանեի անթիվենէռէի։

ԺԲ

Խրատ ընդհանուր 'ի վերայ կառավարութեան տխտին գաղթականի։

Լսեա՛ քան 'ի գործ արկանել զանդիկն՝ որպիսի և ինչ կերպիւ, պարտ է միշտ փոյթ մեծ ունել, և զգուշանալ 'ի պնդացուցանել և 'ի կազդուրել զախտակիրն։ Դիպեալ բնաւ ոչ է օրէն, և է գլխովին վտանգաւոր 'ի գործ արկանելն զնոյն 'ի զիպուածս՝ յորում ոչ ըմբռնեալ լինի իւրք ախտիւ, որպիսի են ֆէպպռէ փուքռիտա, կշտացաւութի, տկարութի կրծոց և փորոտեաց, և ախտք կրծոց, և եա ջրգողութի, խուլական ուռոյցք են։ Եթէ կրօղ ոչ ախտիս գտանիցի 'ի տկարագոյն իմիք վիճակի պատճառելոյ կամ 'ի հիւանդութէ, ինչ կամ յաշխատանաց, կամ 'ի ժուժկալութէ որկորոյ, կամ յայլ ինչ սոցին նման պատճառէ, յայնժամ պարտ է յապաղել զգործածութին անդկի, մինչև 'ի ձեռն սնուցողական կերակրոց, և հանգստեան առ ժամանակ մի զօրացի ախտակիրն, և կարողանայցէ 'ի տանիլ այնմ։ և այս հարկաւորապէս պահանջի։

Դարձեալ, պարտ է մեծապէս զգոյշ լինել, և մի բնաւ 'ի գործ արկանել զանդիկ՝ կանանց 'ի ժամանակի դաշտանի, կամ 'ի ժամանակի յորում՝ կրեալոց են զնոյն, և եա 'ի վերջին ամիսն յղութէ նոցին։ Բայց եթէ զկնի յղութէ կնոջն անցեալ իցէ միայն քանի ինչ ամիս, յայնժամ ըստ պահանջելոյ պարագայիցն մարթ է առնուլ 'ի կիր զանդիկն, բայց յոյժ սակաւ քանակութիւ, և առաւել երկարագոյն միջահատուութիւ։ 'ի ձեռն այսոցիկ զգուշութեաց բազում անդամ ապաքինի կինն, և եա երախայն, զոր կրէ յարգանդի։ Իսկ եթէ եա ոչ ապաքինի ախտն գլխովին, գէթ ոչնչապարեալ արգելանի, և ոչ եա արմատանայ և մեծանայ՝ մինչև 'ի ծնանիլ կնոջ։ Իսկ զկնի ծնանելոյն, և ստանալոյն զբաւական զօրութի և կարողութի, մարթ է դարման տանիլ նմա 'ի վար արկանելով զապահովագոյն իմն կերպ անդկաւ պատրաստել զեղորէից, որ բաւական լինիցի հաւանականապէս առ 'ի բուժել զկինն և զերախայն, զոր գիտցուցանէ։ Պատմէ աշիպէրթ հեղինակն, եթէ կին ոմն 'ի հին

գերբերդում ամիսն յուրթե իւրոյ ապաքինեցաւ կա-
տարելապէս յոխակ առակ, 'ի գործ արկանելով մի-
այն զդրեխան, որ ասի՝ քլիսթիրի անթիվենիոնի. զոր-
մէ խառնեցաք արդէն վերագոյնդ։

Իսկ որքան առ մանկունս և ազայս, գիտելի է,
եթէ չէ բնաւ օրէն 'ի գործ արկանել առ նոսա
զանդիկն, որովհետև կազմուածքն նոցին է յոյժ փա-
փուկ և քնքուշ, և ոչ կարեն տանել զնեմ. նոյնպէս
իսմ և վասն ծերոց ըմբռնելոց յոյսամ ախտ։ Դարձ-
ձեալ, պարտ է մեծաւ զգուշութիւն 'ի կիր արկանել
զանդիկն առ այնոսիկ, որք են ամուլք և սեւամոլ-
ձուոք, և եւ՝ որք ունին զախտս փորհարութիւն և ա-
բիւնաուշտ որովայնալուծութիւն, են։ Քանզի ա-
ռաւել նահոգագոյն և պատշաճագոյն է գործածել
և աշուն, յորս եղանակն լինի բարեխառն և չափա-
ւոր ջերմ։ Բայց 'ի պահանջել հարկին մարթի է 'ի
գործ արկանել արտաքոյ այսոցիկ ժամանակաց եւ-
այլ յոյժամ պարտ է մեծապէս փոյթ ունել 'ի
պահպանել զախտակիրն ջերմ կամ գաղջ ըստ պա-
հանջելոյ եղանակին։ Իսկ որքան առ կառավարու-
թիւն՝ որ պահանջի յախտակիրն նախ քան զգործա-
ծութիւն անդի, ասացաք վերագոյնդ, եթէ պարտ
է լուծողական պատրաստել, երակ հատանել, են։

Բայց առատաւոր յուսերութիւն 'ի վերայ առել, եթէ
պարտ է կրկնել զայսոսիկ գեղերայս նկատեալ 'ի
չափն հատակի, 'ի կարողութիւն, և 'ի խառնուածն
ախտակրին ըստ ցուցանելոյ խոհակնութիւն։ Հուսկ
յետոյ գիտել արժան է, զի թէպէտ յոյժ գժուա-
բին և իբր անհնարին թիւն է բացարձակապէս և յայտ-
նապէս ճանաչել զբուն զատիճանն թիւնաւորութի՝
որ զուգընթաց լինի ը ախտիս, բայց 'ի վերոյ այսր
ամենայնի յոյժ ապահովագոյն է միշտ հանապազոր-
դել զդեղերայս ընդ երկար ժամանակս, և բնաւ չէ
օրէն զանց առնել կարի փութով։ և այսպէս հա-
ւատաւոր մարթի է ապաքինել և բուժել զորպիսի և
իցէ կերպ գաղդիսական ախտ։ Քանզի ըստ վկայե-
լոյ ամենայն հեղինակաց ուսումնականաց՝ չէ բնաւ
վատնգաւոր, և է միշտ փարատելի, միայն թէ հե-
ւանգն վարեցի ըստ խորհրդոյ բժշկին, և զգուշա-
նայցէ 'ի վերատին ախտանալոյ իւրում անժոյժ մոլու-
թեամբն։ ապա թէ ոչ՝ զի՞նչ շահ 'ի դեղոց կամ 'ի
բժշկաց, յորժամ ախտակիրն լինի դահիճ անձին։

ԺԴ

Կամեցեալ գուշականել և յաղագս բորբոքման ամրձեացն 'ի գիպուածս՝ որ պատճառի յսխտէն կոչեցելոյ միոգոս վէնէռէս, այսինքն ապականուելոյ վամաշտակն. Գիտելի է, զի ուռոյցն ամրձեաց յառաջ գայ 'ի ժահրալից հոտմանէ, նաև 'ի հիւթոց ապականելոց՝ որք 'ի միզանց խորվակաց 'ի յամրձիս լճանան, և պատճառեն զցաւս սասոկ. զի և 'ի գիպուածս սխտին ժահրալից հոտման, որ ասի՝ ոչինուռոնիա վէնէռէա, կամ լէուքոռէա վէնէռէա, պատահի երբեմն յառաջին և յերկրորդ սասոճանի ուռոյցն ամրձեաց, մանաւանդ յորժամ հոտումն հիւթոց լինի արգելեալ կարի փուլմանէս, կամ պատճառաւ ցրտաւուելոյ, կամ սակս ըմպելոյ զոգիաւոր ինչ հեզանիւթս, և կամ վասն առնլոյ կարի սասոկ և զօրաւոր լուծողականս ունի, կամ վասն գործելոյ զշարժումն ինչ աշխատալոյ և տարժանաւոր. և վերջապէս սակս 'ի գործ արկանելոյ սովորաբար որպիսի և ինչ գէնդակ և զայրացուցիչ դեղոցայս: Դարձեալ, մարթի է երբեմն և պատահիլ բորբոքումն, և ուռոյց ամրձեաց՝ առանց բնաւ ընթացակից լինելոյ վերոյասացեալ թունից: Հարուածք, հարատահարումն, ուժգնութիւնք. և բռնութիւնք կարեն պատճառել զնոյնս. և երբեմն զոյգ գաւնին ընդ այսոցիկ պատճառաց փսխումն, ցնցումն միանանց, և այլ պատահարք ծանուցեալք, 'ի ձեռնորոց գիրս ճանաչի և զանազանի:

Կատարածութիւն ուռոյցի, և բորբոքման ամրձեաց, յորժամ լինի պատճառեալ 'ի վերոյ ասելոյ:

'Ի գիպուածս ուռուցի և բորբոքման ամրձեաց, հարկաւորապէս պահանջի երակահատութիւն, զոր և պարտ է առնել ստեպ ստեպ կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկի նշանացն: Կերակրոցն պարտ է լինել թեթև. և ըմպելեացն զովացուցիչ. և ախտակիրն պարտի հրաժարիլ 'ի մսոյ, 'ի գիտաւարամարսելի հանգիստնոյ, 'ի գինւոյ, և յայլմ ամենայնէ, որք են բնութիւն գրգռիչ և ջերմագին: Ցամէնեմի, նաև քամիրլազմա արարեալք միջոցաւ հացի կամ աղերով քակելոյ, և

կամամբ, են յոյժ օգտակարք 'ի գիպուածս յայս։ Արդ՝ զքաթարլազմայն օրէն է կրել 'ի վերայ ախտացեալ անդամոյն՝ ցորքան լինի ընկողմանեալ 'ի մահճի, և յորժամ յոտս կանգնի՝ պարտ է պահպանել զայն ջերմ. այլ 'ի գիպուած ախտիս յոյժ կարևոր և օգտակար է մնալ միշտ 'ի մահճի, և ոչ բնաւ ելանել՝ մինչև ուռոյցն, և բորբոքումն, և ցաւն լինիցին գլխովին փարատեալ։

Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ զովացուցիչ և ցրուիչ իրաց ոչ յաջողեսցի փարատել զուռոյցն, պարտ է յայնժամ 'ի գործ արկանել զնախագրեալ դարմանն, այսինքն զծծումն սպեղանւոյն պատրաստեալ անդկաւ, որպէս խօսեցաք 'ի վեր անդր, յախտաւոր մասն առնելով զծծումն, եթէ ոչ տայցէ ինչ ցաւ. իսկ 'ի ցաւելն՝ հարկ է օծմանն լինել 'ի վերայ աղդերն։ Եւ յայսմիկ գիպուածի պարտի ախտակիրն լաւ պահանջելոյ հարկին մնալ 'ի մահճի համբերութիւն հինգ կամ վեց շաբաթս, և ըմպել առատօրէն տէքօցիօնէ տի սուլսաբարիլիա, բայց զուռուցեալ անդամն ունել պնդեալ կապով իւրեք։

'Ի վերայ խառնվարութեան, զոր պարտ է ունել 'ի դիպուածն, յորոմ ընդն վավաշան լինի փարոփեալ, Բայց հայ ինչ խուճ ախտին՝ ասացեալ տաղիեղ։

Արդ՝ յորժամ այսոքիկ գեղարայք լինին տկար և անբաւական 'ի բուժել զախտն, և լինի կասկած 'ի վերայ հասանելոյ քաղցկեղային ինչ ապականութեան, և ամրձիքն լինին կարծրացեալք և պնդացեալք, յայնժամ օրէն է օր ըստ օրէ տածել և ջնռուցանել զվշտացեալ մասունս, արարեալ տէքօցիօնէ տի չիքութիա, և քաթարլազմա տի չիքութիա, և 'ի նոյն իսկ ժամանակի պարտ է 'ի ներքուստ տալ նմա էսթռատթիս տի չիքութիա, զորոյ զկերպն 'ի կիր արկանելոյ՝ մարթիս լիով ուսանիլ 'ի գլ. լէ. եր. 362։ Դեղս կամ հապս այս հրատարակեալ է մասնաւոր բապէս 'ի ներհուն հեղինակաց 'ի գիպուածս քաղցկեղի, և ես ականատես եղեալ վկայեմ և հաստատեմ, եթէ տպաքինեցաւ ոմն 'ի գիպուած ասացեալ քաղցկեղիս, զոր կրէր յերկուց կամ յերից ամաց հետէ։

'Ի վերայ կառավարութեան ուսուցչի և բորբոքման ամբիծացն 'ի դիպուածն՝ յորում ել է 'ի վավաշկան բնութիւն։

'Ի դիպուածս յայս՝ բաց 'ի յերակ հատանելոյ, բաց 'ի ցրուիչ և 'ի կակղացուցիչ թանձրաթանից, բաց 'ի պնդելոյ ամորձեացն, և յընկողմանեալ մեալոյ 'ի մահճի, որք հարկաւորապէս պահանջին, պարտ է միանգամայն 'ի գործ արկանել զգրեխս կակղացուցիչս, և երբեմն և զսպեղանիս հատուցուցիչս, եթէ ուռոյցն չափարատի գործածութիւն վերոյասացեալ դեղորէից։ Իսկ եթէ 'ի վերացեալ անգամս երևի նշան ինչ քաղցկեղի, յայնժամ օրէն է 'ի վար արկանել զվերոյիշեալ կերպն չիքութեան։ Բայց բորբոքումն ամորձեացն յորմէ պատճառէ ինչ յառաջ եկեալ, պատահի երբեմն՝ զի գործածութիւն դեղորէից փոխարկի 'ի խոց ինչ, կամ յախտս, որք զհետ գան, որպէս քաղցկեղ, ջրգողութի ամորձեաց, և ն։ Եւ այսպիսի գիպուածք միշտ են վտանգաւոր, և պէտս ունին մեծի զգուշութեան և հմտութեան. վասն որոյ և պարտ իսկ է իսկ և իսկ յերևիլ նշանացն՝ կոչել զփորձ, և զհմտագոյն ոմն բժիշկ, և վարիլ ըստ խորհրդոց նորա։

ԳԼՈՒԽ Խ.

'Ի վերայ ախտի սերմնակութեան, որ չիքալացոյց յայնի՝ ջնջուածքս։

Այս ախտ սերմնակութեան՝ այլ է 'ի վավաշ հոսմանէ անտի, զորմէ լիով ճառեցաք 'ի նախընթաց գլուխգ։ Քանզի սա երբեմն ծագի և յառաջ գայ 'ի տկարութենէ նեբքին ծննդական գործարանաց, կամ 'ի թուլութենէ ընտիր սերման, և զրութենէ ջղաց, և երբեմն և 'ի ժահրալից վավաշ հոսմանէ՝ որում ոչ

բարիոք խնամ տարեալ, կամ անդարման թողեալ, սովորաբար փոխարկի 'ի սերմնակութիւն։ Այլ ապէս երբեմն պատճառի յայլ ինչ խոցէ, որ ծածկեալ կայ 'ի մասն ինչ ծննդական անդամոց։

Նշան սերմնակութեան։

'Ի դիպուած այսր ախտի հասարակօրէն զուգընթաց լինի անսովոր տկարութի, պակասութի զօրութեց ջղաց, և զգայութեց, բոլորական զրկումն ախորժակի կերակրոց, տկարութի ներքին ջերմութեց, և կենսական ոգեաց, ծնչումն սատմքսի, սակաւ ձգտումն, փքախտութի, ծանրութի և պատումն գլխոյ, մղձումն կրծոց, պակասութի քնոյ, անկարգութի երևակայութեան, ցամաքութի լեզուի և որկրոյ, մռայգկոտութի, շառաչիւն ականջաց, ծանրատաղտուկ աքնութի, գիշերային ակամայ գիճութի, ժժգունութի դիմաց, նուազութի տեսութեան, բաբախիւն սրտի, դողդոջիւն ձեռաց, թախծութիւն, մելամաղձութիւն, և հոսումն որովայնի։ Եւ եթէ յերկարաձգեալ մնասցէ սերմնակութեանն, յայնժամ այսոքիկ նշանք սատականալով սատկանան, և օր քան զօր այլևայլ նշանս արտայայտեն, և հիւանդն յարաժամ զգայ զցաւ ինչ միջաց, ծոծրակի, գլխոյ, և փամփշտոյ։ Զարկն լինի մանր և երագ, և բիրտն յորդառատ։ Զկնի այս ամենայն նշանաց առ սակաւ սակաւ 'ի վերայ գայ նեխութի ողին, կոչեցեալ յիտալացւոց թապէ տօռսալէ, և թօքթախուն հերաց, և այլ բազում սարսափելի արկածք կամ երևոյթք ջղային բնութեան։ Զն և բազում ախտակիրք, որք 'ի սոյն օրինակ վիճակի՝ կրեն զծանրատաղտուկ պնդութիս որովայնի, և յոլով նեղութեամբ արտաթորեն զկղկղանս պինդս, գնդակախիտս, և բազում անգամ այտուցաւ, ձգտմամբ և ցաւով թանչից, և երբեմն ընդ հակառակն տանջին սպառեցուցիչ և բազմատանջ թորմամբ որովայնի։

Ո՞վ աղցաւոր՝ ցաւոտ մարմին,
Լցէ՞ հընար՝ զսխտից արմին,
զընեալ չափել՝ ըզմի առ մին։
Յոր ըմբռնիս՝ լոր 'ի վարմին։

Ի վերայ խառնարարութեան և գնդերէից սերմնաւորութեան, յորժամ յառաջ գոյ ի փայտարութեան ծննդեան գործարանաց, և մեռեալ սերմն, և զերութեան ընդոց։

Ի գիտուածս յայս փոյթ ունել պարտ է ի զօրացուցանել և կապդուրել զակաբացեալ և զթուլացեալ անդամս, գործարանս և անօթս։ Վասն որոյ հարկ է ձեռնամուխ լինել ի դեղերայս զօրացուցիչս, և սեղմիչս, որպիսի են տէքօթեթօ սի քինա քինա, զոր ուրեք ուրեք գրեցի, յաւելլով ի նոյն բաւականաչափ էմուլսիոնէ առատիւքս, և ջուր կինամոնի։ Զոր պարտ է առնուլ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն, ըստ չափու երկու ունկեաց։ Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ դարման տանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել աղուականն ի դեղերէից տասն (որպիսի է էլիսիրէ սի հալլէուս, և երկիցս անգամ յաւուրն լուանալ տալով զբոլոր թիկունս, ի սկզբան զով ջրով, և հետ զհետէ միշտ առաւել ցուրտ ջրով՝ յոր եգեալ էր հեղուկս այս)։ ապա ի բարձրք յաջողել սոցին, կարգեացի գործածութեան թիւնթուռայի սի մառթէ բուէբառաթօ քոլ սուկո տէր բօմի, կամ ներբագոյն խարտաձք նոյն իսկ երկաթոյ՝ յաւելեալ յայն զկեղեն նարինջոյ։ և ապա տացի հանքային և մառցիալէ ջուրն սիպայի, որ բարեխառնեալ ի ցէ կաթամբ՝ ըստ չափու չորից ունկեաց երիցս անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել։

Իսկ ի ժամանակի յորում հիւանդն ընդունի զայսոսիկ դեղերայս, արժան է ի գործ արկանել ըզցուրտ բաղանիք, յորմէ բաղում անգամ զհետ գոյ մեծագոյն օգուտ՝ քան յայլ ամենայն դեղերէից։ Ասէր՝ հարկ է սխտակրին ամբողջապէս ընկղմանիլ ի ջուրն ցրտագոյն մինչև ցգլուխն յամենայն առաւօտս ի ծոմուսս՝ մինչև չորս կամ հինգ շաբաթս առանց միջահատուածի։ բայց չէ պարտ մնալ ի մէջ ջրոյն յերկար ժամանակս, և զկնի եկանելոյ ի ջրոյն՝ իսկ և իսկ փոյթ ունել պարտ է ի սրբել և ի ցամաքեցուցանել զմարմին։ Փէոլէուս էրբէնն մարմնի է յայտնանէ ծագիլ միայն ինչ սկսարագոյն փորոտեաց սխտակրին։ Բայց նկատել արժան է ի արտաքսուելի կազմուածոց նարին, և ի չլինել այսպիսի վտանգի՝ արժան է ի գործ արկանել զնոյն ցուրտ

ջուրն։ Կերակրոցն պարտ է լինել արգանակն մաղ խաշափաւի և կրայի, ըմպելիքն սակաւ ինչ աղնիւ գինի ջրախառն են։

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս յայս չիք ինչ առաւել պիտանի և օգտակար քան զժուժկալութիւն մերձաւորութեան կամ զուգաւորութեան։ քանզի բազում անգամ անժուժկալութիւնն է պատճառ այսր ցաւոց. ուստի բառնալով զպատճառն ժուժկալութիւն թուլանայ ախտն, և գիւրանայ ախտաժէտն։ Այլև պարտ է ախտակրին երթալ 'ի յաղտարակս, և 'ի բնակութիւն ուր լինի օդն մաքուր և առողջարար, և շրջագայել անդ �աստակի իւրում. բայց անձնապահ լինելով 'ի ցրտոյ և 'ի տաքոյ յընթացս այսպիսի շարժականուն են. և պարտ է 'ի զուարթութիւն և յանդորրու պահել զոգին, և հրաժարիլ յաղի և 'ի գժուարամարսելի կերակրեղինաց։

'Ի Վերայ Լոսովարութեան և Գարմանոյ Սերմանաւորութեան՝ յորժամ պատճառեալ լինի 'ի խոցէ։

Ընդ՝ եթէ գործածութիւն այս ամենայն հնարիցն և դեղորէից՝ ոչ գոգարիացի հոսումն սերմանն կամ հիւթոց, յայնժամ արժան է 'ի միտ առնուլ թէ յառաջ գայ ախտս 'ի խոցէ ինչ 'ի վերս երևելոյ 'ի ներքին մասն անդամոց. և յայսպիսի գիպուածս պարտ է 'ի վար արկանել զանգիկն կամ զայլ դեղորայս, որպիսի են սաղաբարիլիս, չինա, պարսանա մանձիօրէ, սասաֆրասս, են։ Ակաեսուս եղէ՝ զի 'ի գիպուածս ախտիս զկնի 'ի գործ արկանելոյ զայլ ամենայն դեղորայս ապաքինեցաւ ոմն կատարելապէս գործածութիւն երիք դեղորէից անգկաւ պատրաստելոյ, զոր մարթէ պատրաստել յեռագոյ եղանակաւ։ Ա՛ռ կէս ունկի՝ թռէմենթինա ոմ վենէցիա եռացեալ մինչև ցրուականապէս անդանալն. և կէս արամ՝ քալամէլանս, խառնեալ զանգեա յիրեարս բաւականաչափ շիռօքով, արամ 60 հատագեղս, երիք առցին ընդ առաւօտս, և այլ երիք ընդ երեկս։ Ընդ 'ի յարատևել անդ 'ի գործածութիւն այսորիկ հատի՝ եթէ թերանն սկսանի այտնուլ, և ընտերքն խոցոտիլ, և կուրծքն զայրանալ, յայնժամ օրէն է միջա-

հատել զգործածութեն այսորիկ հատագեղոյ, մինչև ցփարատել այսոցիկ նշանաց։

Վերջին գեղն կամ նպատան, զոր պարտ է 'ի վար արկանել 'ի գիպուածս խոցից անգամոցն, է քանտէլ լէթթա սուբբուռաթիվա, այսինքն պատարագ շարաւացուցիչ, զոր մարթ է պատրաստել բազմազան եղանակաւ, վասն որոյ և ոչ կամիմ ասասանօր խօսել ըզկերպէ պատրաստելոյ զայն. քանզի իւրաքանչիւր վերատպ ունի այլ և այլ եղանակ պատրաստելոյ զպատարագս զոյս ըստ խոհեմական իւրուն գտողութեն. բայց զայս միայն ասեմք, եթէ պարտ է նախ քան զմուծանելն զպատարագն յախտակիր անդամն՝ թաթախել զնոյն 'ի մէջ իւղոյ քաղցր նշոյ, որով լինի առաւել գիւրապատրաստ և շուտափոյթ 'ի ներգործել, և պարտ է թողուլ զայն մնալ 'ի ներքս վեց կամ ութ ժամս ըստ կարողութեն ախտակրին։ Այլև յաւելումք ասել, եթէ 'ի ձեռն այսր պատրուգի բուժին ոչ միայն խոցքն, այլև մսեղութիւնքն, որք գտանին յայն անդամս, և այն ամենայն, որք արգելական լինին ճանապարհին միզելոյ են.

'Ի վերայ կոտորուածոյ և գեղոյ սերմանուածոյ՝ յորժամ յառաջ գայ յայլ ինչ պատճառաց։

Պատաքէն քաջայայտ երևի, զի ախտս այս կամ հիւթս՝ ոչ կարէ բացարձակապէս, և միշտ կախեալ լինել յիգական խառնից, և հասարակօրէն բազում անգամ ևս չունի զոյգ ընդ իւր ցաւ ինչ, և կիզումն, և հիւթն որ հոսի՝ լինի ապիտակ և գոյն ինչ թանձր։ Այլև երբեմն յառաջ գայ լոկ 'ի խառնուածոց՝ նկատմամբ նոցա, որք են ամուրիք և այրիք, թող զայնոսիկ որք յանառակութէ որկորոյ և 'ի զաղիր խորհրդոց անկղեանանն յայս ախտ, և 'ի գիպուածս յայս ոչ ախտն է երկնչելի, այլ անկարգութիւն։ Բայց եթէ պատճառի 'ի նեխութենէ ինչ պատահելոյ 'ի սերմնարանին, որ բազում անգամ գէտ լինի 'ի բարձրաձայն կարկաչօղս, և 'ի ցասմնոտս, յայնժամ է կարի վտանգաւոր. որովհետև 'ի յամենայն և յերկարաձգիչն, մարթի փոխարկիլ 'ի վտտակրութեն և 'ի վհատութեն. նմին իրի պարտ է 'ի գործ արկանել զդեղորայս ազդուս և զօրաւորս, զորոց խօսեցաք վերագոյնդ։

ԳԼՈՒԽ ԽԱ.

Ի ՎԵՐՍ ՎԵՐՍ, ՈՐ ՅԻՇԵԼՈՅՆ ԿԱ՝ ՈՒՆԵՔ։

Զամենայն վերս և զամենայն խոցս, յորոց հոսի նիւթ ինչ, և ի վերս երևի ի կակղագոյն մասունս մարմնոյ, անուանեն անուամբս՝ ուլչեռէ։ Վերքս ոչ սրբիկ կարեն պատճառիլ ոչ միայն ի խոցոտմանէ, ի հարկանելոյ, ի հարուածոյ ևն, այլ միանգամայն յապականեալ հիւթոց մարմնոյ, և ի խառնուածոց, և յայս գիպուած փոյթ ունել պարտ է խակ և խակ ասելոյ գործման. ապա թէ ոչ՝ բազում անգամ մահակործան լինի տառապեալ վիրակիրն։ Ենթակայ այսոր վերքի են ծերունիք, ևս նոքա որք անշարժական կեանս վարեն, ևս որք անուցանեն զանձինս իւրեանց պարարտագոյն կերակրովք։ Վերքս այս կոչեցեալ իսալ. ուլչեռէ՝ տարբերի ի վերոց, որ ասի բնակայ, քան որում հոսէ բազմագոյն հիւթս, երբեմն մանրուք, և շնչային, երբեմն խժային, և մածուցիկ, և երբեմն ևս տաքիպ և կծու. ի նչան բորբոքման մորթոյ, ծագն ի վերուստ է կարծրագոյն, խակ ի ստորուստ կարակնաձև, և ուղղաձիգ։

Ի ՎԵՐՍ ԳԱՐՄԱՆՈՅ ՎԻՐԻՆ ՈՒՆԵՔ։

Աեծի գիտութեան և հմտութեան պէտք են առ ի զանազանել ի գիպուածս վիրիս, թէ երբ լինի առողջանալի, և երբ ոչ. հատարակօրէն ամենայն վերք որք պատճառին յապականեալ խառնուածոց, պահելի են բացեալ գէթ այնքան, մինչև առ սակաւ սակաւ գարման տարցի խառնուածոցն ի ձեռն կատարեալ վարութեան կերակրոց, և դեղորիցն։ Խակ վերքն, որք ղհետ գան անընդհատ տենդից, կամ այլ ինչ հիւանդութեաց՝ անշուշտ են ապաքինելի յետ առ ժամանակ մի հանդստեան վիրակրին. որովհետև չէ պարտ փութով ձեռնամուխ լինել ի գարմանել զայնս. այլ

նախ պարտ է 'ի ձեռն լուծողականաց և մաքրողականաց, և պատշաճագոյն կառավարութեանցն պատրաստել զնա յառողջութիւն. իսկ վերքն, որք պատճառին 'ի հարուածոց և 'ի խոցոտմանէ, եթէ ենթակայն ինչ քաջառողջ կազմուածոց վիճակեալ, հասարակօրէն է բուժելի. յորժամ վերքն զուգակից լինին երկարատև ախտից, ոչ կարեն բուժիլ՝ բայց եթէ մեծաւ զգուշութիւբ:

'Ի վերայ ներքին նպաստից՝ որք են ի-ի ի-ի-որ 'ի դէպ պատուոյ վերի:

Առաւել պատշաճողական կառավարութիւն՝ որով մարթ ինչ օգնական լինել ապաքինութեան վերի, է արգելումն ամենակերպ կծու, տաքուց, թթու, և աղի կերակրոց, և ուժգին ոգիաւոր ըմպելեաց: Նոյնպէս և օգտակարագոյն է՝ կարի սակաւ, կամ բնաւ իսկ ոչ ուտել զմսեղէնս: Պարտ է վերակրին միշտ լոյծ և բարեխառն ունել զորովայնն 'ի ձեռն զովացուցիչ և կակղացուցիչ ուտելեաց, որպիսի են խոտեղէնքն, կաթն, կոգի, շինուկն կաթին են: Նոյնպէս և օգտաւէտ է լինելն միշտ ուրախ, և զուարթ, և առնելն շարժումն ըստ տանելոյ կարողութեանց:

Իսկ եթէ վերքն ելանեն 'ի վերայ սրունից, (որպէս պատահի բազում անգամ) յայնժամ պարտ է միշտ շարժումն առնել, և չէ օրէն բնաւ նստիլ անշարժ. ապա թէ ոչ՝ գառնայ վերն իբր անբուժելի: Դարձեալ, քաջ վիրաբոյժք խրատեն 'ի գիպուածս յայս 'ի գործ արկանել սուպլիմոթիս քառաոգիվս լուծեալ յօղի, և վկայեն եթէ բազում անգամ ակամաս ելեալ են շահաւէտութիւն այսր գեղոյ, եթէ արկցի 'ի կիր ըստ կանոնի և ըստ կերպի, զորմէ լիով խօսեցաք 'ի գլ. լԹ: Նոյնպէս և խրատեն առնուլ 'ի կիր տէքօլԹիս ոմ սաղսաբարիլիա են:

'Ի վերայ արքատին նպաստից Ի դարմանոց 'ի դիպուածս վերոյ:

Յորժամ վերքն լինին նորոգ, կամ պատահին 'ի խոցէ ինչ հնացելոյ, և յանկարգ խնամ առնելոյ, յայնժամ շատ է լուանալ զայն և մաքրել ջրոնին սամպուքի, և պարտ է առնուլ 'ի կիր զպալասամն ոմ

ՁՆՆԷՎԻԷՎԷ. զոր օրէն է մածուցանել 'ի վերայ քըրքաց քանանի, և դնել 'ի վերայ վիրին. և յաւուրն երկու անգամ փոխել: Յորժամ ծայր վիրին 'ի վերուստ կամ 'ի ստորուստ կողմանէ երևի լինել կարծրագոյն, և մատմոլեալ, յայնժամ պարտ է երկու անգամ յաւուրն ցանել փոքր ինչ բռէչիբիթանթօ ռօսաս 'ի վերայ վիրաց, առ 'ի ծախել զաւէլորդ մատունս մատմոլաց, և յետ այնորիկ դարմանել սպէղանեաւս՝ որ ասի պաղլիլիբօ Ճիալլօ. բազում անգամ փորձիւ ծանուցեալ է գերազանց օգտաւէտութիւն ջերմ ջրոյ, և աքգուա վէՃԷթօ մինէռալէի 'ի դիպուածս՝ յորում վէրքն լինին քաղցկեղային: Այնպէս ըստ պատմելոյ հմտագոյն վիրաբուժի՝ 'ի դիպուածս յայս համարի գեղ թին աղնիւ և օգտակար սուպլիմանթօ քօռռօզիվօ, լուծեալ 'ի մէջ օղւոյ, զոր պարտ է լուանալ կամ լաւ ևս օծանել երկու անգամ յաւուրն, և ըստ այսմ յարատևաբար 'ի կիր առնուլ պարտ է, մինչև հաւասարեսցին վէրքն, և առողջացին: Յորժամ վէրքն ածանցեալ իցեն 'ի տափական ախտէ, կամ 'ի քաղցկեղէ, ևն, յայնժամ օրէն է միշտ 'ի գործ արկանել զդեղորայս ՃահՃոլագոյնս այսոցիկ վիրաց. զորոց գրեցաք լիով 'ի տեղիս իւրեանց:

Ընդ վախՃանել՝ ցաւոց Ճառից,
  Իցէ՞ թէ գոյր՝ վախՃան ախտից:
Բըժըշկաց ձեռք՝ մինչ 'ի մարմին.
  ոչ հասանեն՝ յանենիւթ հոգին.
Բայց սա ընդ նիւթն՝ եղեալ շաղկապ,
  ըստէպ վտէ՝ զախտիցըն տապ:
Եղուկ մարմինն՝ հեծէ ընդ նովաւ,
  բարւոյն փոխան՝ ում յուսացաւ.
Զայն արձակէ՝ զայս բան աղերս.
  թէ ես 'ի բնուստ՝ ունիմ լինձ վէրս.
Էր գու անսխտ՝ և զօրաւոր,
  ցաւոտ մարմնոյ՝ գոս զուգաւոր.
Քո է խընուլ՝ զախտիցն աղբիւր,
  կըտրել զարմատսըն բազմաբիւր,
Յառաքինի և յիմաստուն
  վտէալ 'ի սէտս՝ ըզմարմնոյդ տուն.
Թէ ոչ. ըստ էրկի՝ և կամ բնութիւն
  ոչ յեպ մաքրեն զախտիցըն թիւն:

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԱՍՏՎԱԾԱՅՆ - ԻՆՃԻԿԵԱՆԻ

[illegible]

Խիստ ենթարկվել է ախտահանման
19 II 43թ.